

**ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM
ÜNİVERSİTESİ
ERZİNCAN BİNALI YILDIRIM
UNIVERSITY**

**ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ**

**ERZİNCAN UNIVERSITY JOURNAL OF
SOCIAL SCIENCES INSTITUTE**

2019 [XII] 2

**Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Erzincan Binali Yıldırım University
Social Sciences Institute**

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute
E-ISSN 2148-9289

Cilt/Vol. XII – Sayı/Issue – Aralık/December 2019

Sahibi/Owner

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
On Behalf Of Erzincan Binali Yıldırım University Social Sciences
Institute

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Necdet TOZLU

Sorumlu Müdür/Director

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Oğuzhan YILMAZ

Editör/Editor-In-Chief

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Recep GÜLMEZ

Uluslararası Hakemli bir dergi olan Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Index Copernicus, Researchbib, DRJI, SOBIAD gibi uluslararası dizinlerde taranmakta ve Ulakbim Online Dergi İzleme Sistemi tarafından izlenmektedir. Dergimiz yılda iki kez yayınlanmaktadır. Akademik usullere uygun atıf yapılmak suretiyle dergide yayınlanan çalışmalardan alıntı yapılabilir.

Dergiyeye yapılacak atıflarda ESBDER kısaltmasının kullanılması tavsiye olunur.

Erzincan University Journal of Social Sciences Institute, an international journal, is indexed by Index Copernicus, Researchbib, DRJI, SOBIAD and followed by Ulakbim Online Journal Management System. The journal is biannually published. The publications can be cited according to academic ethic rules.

ESBDER is suggested to be used as an acronym for the journal title and for all citations.

Çalışmaların bütün sorumluluğu yazarlarına aittir.

The author of the article published in this journal is duly responsible for its content.

İletişim Bilgileri/Contact Details

ebyu.sbder@erzincan.edu.tr

Adres/Address: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Eğitim Fakültesi
Binası, Kat: 2, **Yalnızbağ Yerleşkesi - ERZİNCAN**

Tel.: +90 446 224 29 00

Fax: +90 446 224 29 01

ERZİNCAN

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ERZINCAN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

EDİTÖR KURULU/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. İsmail ALTUN

(Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Glenn W. MUSCHERT

(Khalifa University, UAE)

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Alina SAMAY

(Turan University, Kazakhstan)

Assoc.Prof. Dr. /Doç. Dr. Özkan DAŞDEMİR

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assoc. Prof. Dr. /Doç. Dr. Müjdat AVCI

(Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr Mukaddes YEŞİLKAYA

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr Yahya YEŞİLYURT

(Kastamonu Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Yrd. Doç.Dr. Ryan GUNDERSON

(Miami University, USA)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Yakup YAŞAR

(Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Semanur SOYYİĞİT

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi. Funda Naldan CİMİNNİ

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Suat TUYSUZ

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Kemal TAŞCI

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Gül EREN

(Atatürk Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Hatice Duygu ÖZER

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AKKAŞ

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Gürkan ALAGÖZ

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Yusuf BABÜR

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

ADMINISTRATIVE ASSISTANT/İDARI BİRİM

Teaching Assistant/Arş. Gör. Mehmet Akif ÇETİN

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ERZINCAN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

2019 (XII) 2

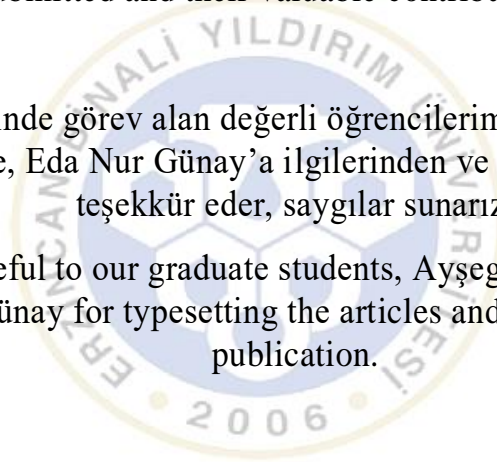
TEŞEKKÜR/ACKNOWLEDGMENT

Bu dergi, kıymetli bilgileriyle yayınları değerlendiren değerli hakemlerin katkılarıyla yayımlanmaktadır. Emeklerinden dolayı minnettarız.

We acknowledge our gratitude to the dearest reviewers for their scoring the articles submitted and their valuable contributing comments.

Derginin dizgisinde görev alan değerli öğrencilerimiz Ayşegül Karakelle, Buse Nur Yüce, Eda Nur Günay'a ilgilerinden ve desteklerinden dolayı teşekkür eder, saygılar sunarız.

We are also grateful to our graduate students, Ayşegül Karakelle, Buse Nur Yüce, Edanur Günay for typesetting the articles and having them ready for publication.

İÇİNDEKİLER/TABLE OF CONTENTS

Özge DİKMEN - Hüsrev AKIN

CAHİT SITKI TARANCI'NIN DEĞİRMEN ŞİİRİNİ PSİKANALİTİK EDEBİYAT KURAMI AÇISINDAN OKUMA DENEMESİ / CAHIT SITKI TARANCI'S TRIAL READING DEĞİRMEN POETRY IN TERMS OF PSYCHOANALYTIC LITERATURE THEORY..... 211-222

A.Fikret KILIÇ – Handan GÜRBÜZ

RECAİZADE MAHMUT EKREM'İN EDEBİYATA DAİR BAZI DİKKATLERİ VE ELEŞTİRİLERİ/ RECAİZADE MAHMUT EKREM'S SOME ATTITUDES TOWARD AND CRITICISM ON LITERATURE.....223-245

Ebru ERDOĞAN – Cihat ÖZKAN – H. Abdullah ERDOĞAN

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİM BİNALARININ GELİŞİM SÜRECİ/ DEVELOPING PROCESS OF THE MUNICIPAL ADMINISTRATION BUILDINGS IN THE WORLD AND TURKEY.....246-263

Yasemin YAYLALI

İBN YEMİN'İN BİR GAZELİNDEN HAREKETLE SEVGİNİN GÜZELLİĞİ/ THE BEAUTY OF THE BELOVED BASED ON ONE OF IBN YAMIN'S GHAZAL...264-272

Mehmet KORKMAZ – Mehmet Ali YARIM

İLKOKULLARDA GÖREV YAPAN ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL SAĞLIK ALGILARININ İNCELENMESİ/ INVESTIGATION OF ORGANIZATIONAL HEALTH PERCEPTIONS OF TEACHERS WORKING IN PRIMARY SCHOOLS.....273-290

Reşat KARCIOĞLU – Elsevar İBADOV

ÜNİVERSİTELERDEKİ MUHASEBE EĞİTİMİNİN İŞLETME BEKLENTİLERİNİ KARŞILAMA DÜZEYİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA/ A RESEARCH ON MEETING THE BUSINESS EXPECTATIONS OF ACCOUNTING EDUCATION GIVEN IN UNIVERSITIES.....291-311

Nurcihan Zehir GÜLEBİ – Adem BAYAR

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN LİDERLİK VE YÖNETİCİLİK KAVRAMINA İLİŞKİN ALGILARI/ CLASSROOM TEACHERS' PERCEPTIONS ON LEADERSHIP AND ADMINISTRATION CONCEPT.....312-333

Ersan ÇİFTÇİ – Ferdi KARAÖNÇEL – Mesut ERCAN

REFAHİYE TÜRKÜLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN/ ANALYSIS OF REFAHİYE SONGS IN TERMS OF VARIOUS FACTORS.....334-350

Ersan ÇİFTÇİ- Mesut ERCAN – Ferdi KARAÖNÇEL

REFAHİYE HALK OYUNLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME/ A RESEARCH ON REFAHİYE FOLK DANCES.....351-367

Yusuf BABÜR

ERZİNCAN MEVLEVİHANESİNİN SON POSTNİŞİNİ KEMAHLI İBRAHİM HAKKI'NIN FARSÇA ŞİİRLERİ/ PERSIAN POEMS OF KEMAHLI İBRAHİM HAKKI THE LAST SHEIK OF ERZINCAN MEVLEVIHANE.....368-392

Sevda ÖZÜTÜRKER

ERZİNCAN'DA YAŞAYAN YAŞLI BİREYLERİN OBEZİTE DEĞERLERİ/ OBESITY VALUES IN ELDERLY PEOPLE LIVING IN ERZINCAN.....393-403

Faima ISRAFİLOVA

KUR'AN-I KERİM ve FEN BİLİMLERİ BAĞLAMINDA İNSAN/ HUMAN WITHIN THE CONTEXT OF HOLY QUR'AN AND MODERN SCIENCES.....404-425

Çetin KASKA

FARS EDEBİYATINDA MELİKE'SUARA UNVANINI ALAN FARS ŞAİRLERİ/ PERSIAN POETS TITLED AS MALİK AL-SHU'ARÂ (THE LORD OF POETS) IN PERSIAN LITERATURE.....426-438

Adnan KARATAŞ – Salih Börteçine AVCI

YÜKSEKÖĞRETİMDE NORM KADRO DEĞİŞİKLİĞİ SONUCU AKTÖRLERİN BAŞA ÇIKABİLME POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRMESİ: BİR ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI/ EVALUATION OF THE CAPACITY POTENTIAL OF ACTORS AS A RESULT OF NORM STAFF CHANGE IN HIGHER EDUCATION: A SCALE DEVELOPMENT STUDY.....439-460

Esat İLTER

TÜKETİM KÜLTÜRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ VE BİREYSEL, TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL ETKİLERİNİN İNCELENMESİ/ HISTORICAL DEVELOPMENT PROCESS OF CONSUMPTION CULTURE AND INVESTIGATION OF INDIVIDUAL, SOCIAL AND CULTURAL EFFECTS.....461-476

İgbal ORUJOV

20. YÜZYIL FLÜT İCRACILIĞINDA YENİ ÇALGI TEKNİKLERİ VE YENİ SES EFEKTLERİ/ NEW INSTRUMENT TECHNIQUES AND NEW SOUND EFFECTS IN THE 20TH CENTURY FLUTE PERFORMANCE.....477-494

Muhammed KÖSE-Ceyda SAVAS

2321 NUMARALI HAFİK KAZASI MÜSLİM NÜFUS DEFTERİNİN DEĞERLENDİRMESİ (1256-1260/1841-1845)/ EVALUATION OF THE MUSLIM POPULATION REGISTERS OF HAFİK DİSTRİCT No:2321 (1256-1260/1841-1845)495-522

CAHİT SITKI TARANCI'NIN *DEĞİRMEN* ŞİİRİNİ PSİKANALİTİK EDEBİYAT KURAMI AÇISINDAN OKUMA DENEMESİ

CAHIT SITKI TARANCI'S TRIAL READING DEĞİRMEN POETRY IN TERMS OF PSYCHOANALYTIC LITERATURE THEORY

Özge DİKMEN

Araştırma Görevlisi, Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Tunceli/Türkiye

*Research Assistant, Munzur University, Faculty of Literature, Department of Turkish Language and
Literature, Tunceli/Turkey*

oz_gedikmen@hotmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-8828-0139

Hüsrev AKIN*

Dr. Öğr. Üyesi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, Erzincan/Türkiye

*Assist. Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Science and Literature, Department
of Turkish Language and Literature, Erzincan/Turkey*

* husrevakin@gmail.com (Corresponding Author-Sorumlu Yazar)

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9844-1781

Atf/©: *Dikmen, Özge & Akın, Hüsrev (2019). "Cahit Sitki Tarancı'nın Değirmen Şiirini Psikanalitik
Edebiyat Kuramı Açısından Okuma Denemesi", Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi, Yıl 12, Sayı 2, ss.211-222*

Citation/©: *Dikmen, Özge & Akın, Hüsrev (2019). "Cahit Sitki Tarancı's Trial Reading Değirmen
Poetry In Terms Of Psychoanalytic Literature Theory" Erzincan University Journal of Social
Sciences Institute, Year 12, Issue 2, pp.211-222*

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Erzincan University Journal of Social
Sciences Institute

SBDER-31, Aralık-December 2019 Erzincan

E-ISSN-2148-9289

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 19.11.2019
Kabul Tarihi-Accepted Date : 13.12.2019
Sayfa-Pages : 211-222

<http://dergipark.gov.tr/erzisosbil>

This article was checked by *iThenticate*

CAHİT SITKI TARANCI'NIN DEĞİRMEN ŞİİRİNİ PSİKANALİTİK EDEBİYAT KURAMI AÇISINDAN OKUMA DENEMESİ

Cahit Sitki Taranci's Trial Reading Değirmen Poetry In Terms Of Psychoanalytic Literature Theory

Özge DİKMEN

Hüsrev AKIN

“Bilmek acı çekmektir. Ve bildik.”

Pablo Neruda

Öz:

Sanatçının hayatı ve kişilik özelliklerine gösterilen alaka 20. yüzyılda Sigmund Freud'un temellerini attığı bireyin bilinçaltı dünyasına inmeyi amaçlayan psikanaliz yöntemiyle daha teknik bir hâle gelmiştir. Bireyin tutum ve davranışlarının açıklanması noktasında bilinçaltının verilerinden yararlanılmıştır. Bir birey olan sanatçının yaratma eyleminin kaynaklarını bilinçaltına dayandıran psikanalist kurama göre sanatçının gerek kişiliği, gerekse yarattığı edebi eserin açıklanması noktasında psikanalizmin verilerinden yararlanılabilmektedir. Bu yöntemde sanatçının psikolojik durumu ve vücuda getirdiği eser arasında birebir alaka kurulmaktadır. Sanatçıyı nevrotik bir kişilik olarak gören Freud onu yazmaya iten dürtülerin bilinçaltında saklı olduğunu ve onun bu dürtüleri bastıramadığı için eseri yoluyla açığa çıkararak tatmine ulaştığını düşünmektedir. Cumhuriyet döneminin önemli şairlerinden biri olan Cahit Sıtkı'nın şiirlerinin de onun psikolojisinden izler taşıdığını söylemek mümkündür. Bu sebeple çalışmada şairin Değirmen şiiri psikanalitik edebiyat kuramı açısından okunmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat-Psikoloji, Şiir, Psikanalizm, Bilinçaltı.

Abstract:

The relevance of the artist's life and personality has become more technical in the twentieth century with the psychoanalytic method of descending into the subconscious world of the individual that Sigmund Freud laid the foundations for. The data of the subconscious was used to explain the attitudes and behaviors of the individual. According to the psychoanalyst theory, which bases the sources of the act of creation as an individual on the subconscious, the data of psychoanalysis can be utilized both in terms of the personality of the artist and the explanation of the literary work he creates. In this method, one-to-one relevance is established between the psychological state of the artist and the work he brings to the body. Freud, who sees the artist as a neurotic personality, thinks that the impulses that push him to write are hidden subconsciously, and that he cannot suppress these impulses, and thus, through his work, he is satisfied. It is possible to say that the poems of Cahit Sıtkı, one of the important poets of the Republican era, bear traces of his psychology. In this study, the poem of Değirmen poem will be read in terms of psychoanalytic literary theory.

Keywords: Literature-Psychology, Poetry, Psychoanalysis, Subconscious.

1. GİRİŞ

1.1. Edebiyat ve Psikoloji

Edebiyat psikolojisinin bir bilim olarak ortaya çıkışı ve edebi eserde yer alan psikolojik öğelerin tespiti Sigmund Freud ile başlamaktadır. O; genelde sanat eseri, özelde edebi eser üzerinde düşünmüş ve hem sanat eserini hem de onun yaratıcısı olan sanatçıyı psikanalitik

bir bakışla değerlendirmiştir (Emre, 2005: 291). Freud'dan sonra da Adler, Jung, Fromm gibi psikolojinin önemli isimleri edebiyat psikolojisi üzerine çalışmalar yapmışlardır.

Bireyin psikolojisi ile edebiyat genelde iç içe düşünülmektedir ve “eserin ortaya çıkma bilincinden, yaratılma sürecine, ortaya çıktıktan sonra, okuyucuyla buluşmasına kadar pek çok aşamayla psikoloji ilişkilendirilmiştir.” (Emre, 2005: 293)

İnsanı bir bütün olarak ele alıp onun doğasına yaklaşma noktasında ortaklık gösteren psikoloji ve edebiyat “insan ruhunu kavramaya, onun düşünce, davranış ve duygularına yön veren bilinçaltı süreçlerine daha yakından bakmaya ve onu çevresinden koparmadan bir bütün olarak görmeye çabalayan çalışma sahalarıdır.” (Emre, 2005: 294)

Kendi içinde sınırları belli olan edebiyat ve psikolojinin ortak yanları olduğu gibi farklı yanları da bulunmaktadır. Bununla birlikte edebiyat ve psikoloji, edebi eserin yaratıcısı olan yazar ve onun eseri hakkında karşılıklı olarak birbirlerine malzeme sağlayabilmektedirler. Bu noktada her ikisinin de insanı ele aldığını, dilden yararlandığını, bilinçaltına ve hayalgücüne önem verdiğini, benzer çözümlene yöntemlerini kullandığını, çağrışım metodunun her ikisi için de önemli olduğunu söylemek mümkündür (Emre, 2005: 298- 308). Bunun yanında “insanı temel almalarına ve bu kadar ortak özellikleri olmasına rağmen edebiyat ile psikolojinin hem insana yaklaşımında kullandıkları metodoloji, hem de onun doğasını anlama çabasında ortaya koydukları duruş ve perspektif birbirinden farklıdır.” (Emre, 2005: 308)

Edebi eserin yaratıcısı olan yazarın psikolojisini anlamak, onun edebi esere yansımalarını tespit etmek, edebi eserdeki kurmaca kişilerin iç dünyalarını çözebilmek noktasında edebiyat psikolojiden yararlanmaktadır. Edebi eserlerde birebir örtüşme hâlinde olmasa da az veya çok çağının psikolojisinden izler görmek mümkündür, bu noktada edebi eser çağının ruhuna ve psikolojisine ayna tutmaktadır. Bu da yazarın içinde yaşadığı toplumun üyesi olmasından kaynaklanmaktadır. “En genel anlamıyla psikoloji insan duygu ve davranışlarının sebepleri üzerine yoğunlaştığı ve bu yoğunlaşmayı da onun en bilinmez yanına bilinçdışına döndürdüğü projektörlerle yaptığı için edebi eser öznesi olan yazar ve şairin ruh dünyasını, onu yazmaya iten etkenleri açıklamakta edebiyat bilimine yardım edebilir.” (Emre, 2005: 312) Bu noktada edebi eserin kendisinden hareketle onun yaratıcısı olan sanatçı hakkında, sanatçıdan hareketle de edebi metin hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür.

Yaratma eylemi ile nevroz arasında sıkı bir ilişki olduğunu düşünen, sanatçının eserini yaratmasında bilinçaltını önemli bir unsur olarak gören Freud'un bilinçaltıyla ilgili tespitlerine dayanmakta olan psikanalist edebiyat kuramını “bazıları sanatçının psikolojisini, bilinçaltı dünyasını, cinsel komplekslerini vb. ortaya çıkartmak için; bazıları aynı zamanda bu buluşları eserlerini yorumlamak için kullanmış, yine bazıları da eserlerindeki kişilerin psikolojisini, davranışlarını açıklamak amacıyla bu kişilere uygulamışlardır.” (Moran, 1988: 132)

Psikanalitik eleştiri sonucunda ulaşılan anlamın diğer tüm anlamlarla özel bir bağı olduğunu ifade eden Oğuz Cebeci'ye göre “psikanaliz edebi eserin kökeninde bulunan ve zihinsel hayatımız için özel yeri olan bir fantazinin keşfedilmesini sağlar. Bu cinsten fantaziler bilinçdışı, çocuksu ve duygusal anlamda yüklü oldukları için, bunların keşfi ancak psikanaliz yoluyla mümkün olabilir.” (Cebeci, 2015: 188)

Edebiyat ve psikanaliz arasında psikanalizin ortaya çıktığı günden itibaren sıkı ilişkiler kurulduğunu söyleyebiliriz. Freud psikanalitik bulgularını edebiyat eserleri ile gerekçelendirmiş, edebi eserlerin yorumundan da yararlanmıştır. Bu noktada psikanaliz

açısından eserin biçimi, konusu, dili gibi konulardan çok edebi eseri yaratan sanatçının ve kahramanların kişiliği ile ilgili yorumlar önem taşımaktadır (Öztürk, 1993: 16). “Freud’un kişilik ile ilgili görüşleri ve edebiyat eserleri üzerine yaptığı yorumlar, yirminci yüzyılda etkili bir edebiyat ve eleştiri kuramının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Sanatsal yaratmada çocukluk döneminin, kişilik katmanlarının ve kişilik katmanları arasında doğan gerilimin, bastırmanın düş kurmanın ve yüceltmenin etkisi büyüktür. Katmanlar arasındaki gerilim kimi kişilerde sanat eseri olarak nesnelleşmektedir.” (Öztürk, 1993: 19) Bu bağlamda psikanalitik kuramın yaratmada ilhamın yerine kişilik katmanları arasındaki gerilim ve çatışmayı ortaya koyduğunu söylemek mümkündür.

İnsan ruhunun söze yansması olan edebiyatın psikanalizle ortaklık kurduğunu; çünkü her ikisinin de insan ruhu üzerinde durduğunu (Şen, 2012: 12) ifade etmekte olan Can Şen psikanalist edebiyat kuramının edebiyat sanatına ve bilimine olan katkılarını şu şekilde maddeleştirmiştir:

1- Şair ve yazarlar, tıpkı psikanalizin edebi eserlerden yararlandığı gibi, eserlerini oluştururken psikanalizin verilerinden yararlanarak psikolojik olguları eserlerinde konu ya da fon olarak kullanabilirler.

2- Bir anlatı metninde (hikâye, roman, tiyatro vb.) yer alan kahramanların ruhsal durumları sanki gerçek bir insanlarmış gibi psikanaliz yardımı ile çözümlenebilir.

3- Bir şiirin temasını ya da fonunu oluşturan duygu ve düşünceler psikanaliz yardımıyla incelenebilir.

4- Bir şair ya da yazarın eserlerinden yola çıkılarak psikolojisi tespit edilebilir ya da yazarın psikolojisi hakkındaki bulgular kullanılarak eseri tahlil edilebilir.” (Şen, 2012: 12-13)

Psikanalitik yöntemin edebi eserden yola çıkmak suretiyle sanatçının iç dünyasını ortaya çıkardığını ifade eden Mustafa Karabulut’a göre, “kişinin bastırılan, bilinçaltına itilen, açığa çıkarılamayan cinsel, duygusal, psikolojik isteklerin açığa çıkarılmasında psikanaliz yöntemin önemli rolü vardır.” (Karabulut, 2013: 19)

Psikanalitik edebiyat kuramında bazen eserden sanatçıya gidilirken bazense sanatçıdan hareketle eser hakkında değerlendirmeler yapılabilmektedir. “Sigmund Freud’un kurucusu olduğu psikanaliz çalışmalarına dayanan, zamanla başka bilim adamlarının ve edebiyat araştırmacılarının çalışmalarının eklenmesiyle birlikte genişleyen ve çeşitlenen *psikanalitik eleştiri* metodu, insan davranışlarının kökenini ve gizli kalmış yanlarını ortaya çıkarmada geniş imkân sağlaması, sanatkârların psikolojik dünyalarının çözümlenmesi, sanatkâr-eser bağının kurulması, edebî metinlerin yorumlanması ve anlamlandırılması bakımından dikkate değer bakış açıları getirir.” (Gariper ve Küçükcoşkun, 2009: 22) Bu noktada psikanalitik edebiyat kuramında karşımıza sanatçıdan esere, doğrudan eserden sanatçıya ve esere yönelik olmak üzere üç bakış açısının çıktığını söylemek mümkündür.

Sanatçıdan esere giden psikanalitik edebiyat kuramına göre “yazarın yaşadığı hayatı, çocukluğu, eğitimi, çevresi, arkadaşları, hastalık ve nevrozları, ruhsal durumu, cinsel kompleksleri, bilinçaltı vb. sanat eserinin açıklanmasında, anlaşılmasında rol oynar. Freud’un ulaştığı bulgular değişik biçimlerde yazar-eser-okur ekseninde ele alınmıştır. Psikanaliz verileri sadece yazarın kişiliği ile değil onun eserlerinde yarattığı tip ve karakterlerle de ilgilenir.” (Kolcu, 2015: 176) Çünkü yazarın psikolojik yapısı ile yarattığı karakterler arasında ilişki kurmak olasıdır. Eser kendisini yaratan yazarın kişiliğini ve ruhsal durumunu bir şekilde yansıtmaktadır. İnsan bazı nevrotik durumlara, içgüdüler, itiler ve dürtüler içinde karmaşaya

sahiptir. İçinde yaşadığı toplumsal hayat, kanunlar, gelenek ve töreler, genel etik kurallar onun bu dürtülerini bastırmasına neden olmaktadır. Ama insan bu dürtülerden kolayca vazgeçememektedir. Bu noktada insan hayalgücü ile bu istek ve dürtülerine erişmeye çalışmaktadır. Yazar bu hayalleri sanat yoluyla açığa çıkarmaktadır. Yazar sıradan insanın söylemekten, açığa çıkarmaktan çekindiği istek ve dürtüleri cesaretle ortaya koymaktadır. “Genel kanaat yazar ve sanatçıların psikanalitik incelemeye yatkın olmalarının nedeni eserlerinde bir bakıma kendilerini ele vermeleri ve yaratım esnasında özgür davranmalarındır. Her türlü tabu ve yasaktan uzak iyi ya da kötü eserler verme özgürlüğüne kavuşan sanatçı içinden geldiği gibi davranacaktır.” (Kolcu, 2015: 182) Bu kuramda yazarın bilinçaltı ile ilgili önemli veriler sunacak ve eserin anlaşılması noktasında etkili rol oynayacak olan ayrıntılı ve eksiksiz biyografisi önemsenmektedir.

Eserden sanatçıya giden psikanalitik edebiyat kuramında ise edebi eserden yola çıkılarak yazarın kişiliği ve karakterinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. “Her sanatkârın eserinde şahsiyetinin izlerini bulmak mümkündür. Eser, yazarından ayrı düşünüldüğünde metnin edebî yönü ve kıymeti üzerinde durulur. Her eser, sanatkârın dışında var olsa da, ondan izler taşır.” (Kavaz, 1999: 50) diyen Kavaz’a göre; “sanatkârı, eserlerine bütün olarak bakmadan değerlendirmemiz, dâima yanıltıcı ve eksik olur.” (Kavaz, 2005: XIII)

Esere yönelik psikanalitik edebiyat kuramında edebi eserdeki karakterlerin psikanalitik açıdan çözümlenmesi amaçlanmaktadır. “Bu kuramın ana fikri eserde var olan nevrotik figürler ile cereyan eden nevrotik durumların psikanalitik veriler ışığında incelemek ve eserin değerlendirilmesine katkıda bulunma olarak özetlenebilir.” (Kolcu, 2015: 187)

1.2. Cahit Sıtkı Tarancı ve Şiiri Üzerine

Cumhuriyet döneminin önemli şairlerinden birisi olan Cahit Sıtkı (1910-1956) çocukluğunun ilk yıllarını Diyarbakır’da geçirmiştir. Orta öğrenimi için İstanbul’a gönderilen şair burada karamsar bir ruh hâline bürünür. Onun İstanbul’dan ailesine gönderdiği mektuplarda yalnızlık ve kötümserlik duyguları hakimdir. “Fransız romantiklerini okuyan şair, okuduklarından esinlenerek yalnızlığını, karamsar ruh hâlini, coşkulu bir şekilde mektuplarında anlatır. Şairin kardeşine ve annesine yazdıklarında geliştirdiği içten, duygu dolu anlatımlar; onun estetik terbiyesinin gelişmesinde önemli ilk adımlar olmuştur.” (Koçak, 2004: 1) Galatasaray Lisesi’nde okurken tanıştığı Ziya Osman Saba aracılığıyla Baudelaire’i tanır. Özellikle Baudelaire ve Verlaine gibi sembolist şairlerin şiirlerinden etkilenir. Bu etkiyi kendi kişilik özellikleri, dünya görüşü ve estetik anlayışıyla birleştirmek suretiyle kendine özgü simgesel lirizme dayalı şiirini vücuda getirir. Kendisini bulunduğu ortama yabancı hisseden şairin ilk şiirlerine bu durumun yansıdığını görmek mümkündür. İçinde bulunduğu çevreye ve yaşadığı olaylara kötümser bir bakış açısıyla yaklaşan şair yoğun bir umutsuzluğun pençesinde kıvrınmaktadır. Diyarbakır’dan ayrılış “cennet saydığı bu saadet diyarından sürüldüğüne, kovulduğuna inanan şairin çocuk ruhunda derin yaralar açmış ve okulda okuduğu sembolist şairlerin de etkisiyle kendine mahsus bir karamsarlık felsefesinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.” (Korkmaz, 2014: 87)

Şair olmayı hayatının tek amacı hâline getirmiş olan Tarancı için “okul, dersler ve başarması gereken sınavlar; dış dünyanın bu düş gezegenine kötü ve aykırı nitelikli dayatmalarıdır. İstedikleriyle olanlar arasındaki çatışmayı ruhunun derinliklerinde yaşamakta ve ekseriya olanların baskısı altında ezilmektedir.” (Korkmaz, 2014: 25)

Kendi hayalleri ile ailesinin istek ve beklentileri arasında kalan şair “sürekli ‘daha iyi olacağı’na dair sözler vermektedir. Fakat şiirden başka her şeye boş vermiş olan şair için bu

sözler de su üstüne yazılmış yazılar gibi boş ve anlamsızdır; zira derbeder ve bohem yaşantı biçimi disiplinli, kurallı ve genelgelere/kurallara bağlı bütün dünya işlerinin kapılarını kendisine kapatmıştır. Ama ailesi onu yine de okumaya zorlamaktadır.” (Korkmaz, 2014: 29) Okul hayatını her fırsatta ikinci plana atan şair âdeta hayatını şiire adamıştır. Kız kardeşine yazdığı bir mektubunda şair, bunu “Sanat, şiir benim için bir teselli vesilesi, bir kurtuluş kapısıdır. Ona dört elle sarılmaklığım tabii bir neticedir. Tutduğum yegâne dal. Bu da kırılırsa ben ne olurum Nihal Abla!” (Tarancı, 1989: 31) sözleriyle ifade etmektedir. Hayatında yaşadığı olumsuzlukları, çirkin olduğunu düşünmesi, ruhi sancılarını şiir vasıtasıyla olumlamaya çalışan şair “şiiri sığınılacak kutsal bir mabed olarak görür.” (Korkmaz, 2014: 53)

Tarancı âdeta şiir sayesinde hayata bağlanmakta, mutluluğu şiirde bulmaktadır. İlk şiirlerinde Fransız simbolistlerinin, Ahmet Haşim ve Necip Fazıl’ın etkileri görülmektedir. Onun ilk şiirlerinde “dünya ile ilk hesaplaşma noktasında yalnız kalmış bir insanın kötümser, kararsız ve mutsuz serzenişleri hakim tema olarak işlenmiştir.” (Korkmaz, 2014: 54-55)

O, hayal ve duygu açısından zengin, bireysel yaklaşımın hakim olduğu kendine has bir şiir anlayışına sahiptir. İlk şiir kitabı *Ömrümde Sükût* 1933’te yayımlanır. 1933-1946 yılları arasında yazdığı şiirlerinden yirmi sekizine yer verdiği *Otuz Beş Yaş* isimli ikinci şiir kitabında olgunluk dönemi şiirleri yer almaktadır. Bu kitapta yer alan şiirlerde ana tema “çok sevdiği hayata, yaşamaya bağlılık ile hayatın en büyük realitesi ölüm karşısında duyduğu derin korku ve endişe(dir).” (Göçgün, 1987: 151) Bu noktada Ramazan Korkmaz’ın “şairin ilk şiirlerindeki kültürel arka planı kaybetmiş ölüm korkusu, bu sefer yaşamayı bir din gibi benimseme ve sevme anlayışı gereği onu kaybetme endişesine dönüşür.” (Korkmaz, 2014: 63) şeklindeki tespiti dikkate değerdir. 1952 yılında Varlık Yayınevi tarafından yayımlanmış olan üçüncü şiir kitabı *Düşten Güzel*’de yer alan şiirlerde tematik değişim söz konusudur. Bu kitapta aşk teması ağır basmaktadır. Bu kitapta yer alan şiirlerinin çoğunu eşi Cavidan Hanım’la tanıştıktan sonra kaleme almıştır.

Cahit Sıtkı Tarancı’nın şiirlerinde işlediği başlıca temalar olan ölüm, aşk, yalnızlık, geçmişe duyulan özlem, kadın, kötümserlik, sıkıntı, bunalım, yaşama ve insan sevgisi hiçbir insanın ilgisiz kalamayacağı konular olup her devirde her insanın hayatıyla özdeşleşebilecek temalardır. O insanlığın duygu ve hayallerini şiirleştirmiştir. (Karataş, 2013: 61)

Cahit Sıtkı Tarancı’yı geleneksel etikle vicdani kişilik arasındaki mücadelenin şairi olarak niteleyen Himmet Uç’a göre şair, “yaşamı düzenleyen bilinçli bir etik duygusuna sahip değildir. Bazen içten gelen bir aydınlanmayla kendini sorgulasa da bu şaire yeni bir yaşam tarzı sağlamaz ve bir arzunun ötesine geçemez.” (Uç, 2013: 69)

Sanatıyla tabiatı ve yaşamı önemli ölçüde uygunluk göstermekte olan Cahit Sıtkı, kız kardeşi Nihal’e yazdığı mektupların birinde “şiirim ömrümün enstantaneleridir.” (Tarancı, 1989: 25) demektedir. Bu noktada “şiir ve mektuplarından anlaşıldığına göre, yaşama sevinciyle yeryüzüne gelmesine rağmen Cahit Sıtkı Tarancı, hayata kötümser bir genç insan olarak atılır. Yaşamak sevinci ve arzusuyla dolu bir genç insan bakışıyla her şey aleyhine işliyor gibi görünür. Kuruluşuna katılmadığı bir dünyada kendi benliğinden başlayarak hayat, onun için olumsuzluk yüklenen psikolojisiyle kapana dönüşür.” (Gariper, 2013: 138) Gariper’in gençlikten olgunluğa giden süreçte şairin mizacı ve ruh dünyası ile ilgili tespitleri onun psikolojik yapısına ışık tutmak noktasında dikkate değerdir: “Cahit Sıtkı Tarancı, hassas yaratılışlı bir çocuk olarak dünyaya gelir. Kendini ve ötekini algılama sürecinde buna zayıf ve küçük bünyesinin semptomu, çirkin yaratılmış olduğu kompleksi eklenir. Öğrenim için evden ve annesinden uzaklaşması yabancı bir dünyayla karşılaşmasını getirir. Kendisiyle ve dış

dünyayla uyuşamaması, yalnızlık ve terk edilmişlik duygusunu peşinde sürükler. Başta babası olmak üzere aile fertlerinin beklentilerini karşılayamaması psikolojik çöküntüyü derinleştirir. Böyle bir durumda iç dünyasında eve ve anne rahmine dönme arzusunu büyütür. Fakat, dönüş kapılarının kapanmışlığı karşısında genç şair, arzusu dışında içine atılmış olduğu dünyayı, evreni yurtlaştırmaya çalışır. Bir yığın uğraştan sonra uyum içerisine girmeye başladığı, hayatının başlıca amacı kıldığı, şiir sanatıyla tutunma çabası içinde olduğu dünyanın onun nimetlerinin büyüleyici güzelliğinin ölüm tehdidiyle kesintiye mahkûm olduğunu görür. İşte bunu aşmanın yolu kapalıdır.” (Gariper, 2013: 151)

Şair, Ziya Osman Saba’ya yazdığı mektuplarda yaşamaya olan sevgisini ve ölümü aklına getirmek istemediğini “Yaşamamın Don Juan’ıyım, hayatı her şeyiyle çok ama pek çok seviyorum.” (Tarancı, 2016: 93), “Şimdiyse, gözlerimle, ellerimle, ayaklarımla, kalbimle ve kafamla, hasılı her şeyimle hayata bağlıyım; ölümü aklıma getirmek istemiyorum.” (Tarancı, 2016: 271) cümleleriyle ifade etmektedir. Onun bu düşüncelerinin yansımaları şiirlerinde karşımıza çıkan yaşamı sevmek ve ölümden uzak olmak temalarında kendini göstermektedir. İnaltekin’e göre de “ölüm, onun arzularına giden yolun üstünde duran yegâne engeldir. O, ölümü idrak etmek yerine ondan kaçmayı, ona karşı durmayı tercih etmiştir.” (İnaltekin, 2013: 224)

Ölüm temasını şiirlerinde işleyen şairlerin başında gelen Cahit Sıtkı Tarancı’nın ölümü hiçbir zaman kabullenmek istemediğini görmekteyiz. Bunun başlıca nedenleri onun inancı ve psikolojik yapısında aranmalıdır. “C. Sıtkı ölümü idrak edememiştir. Bu yüzden ölümden kaçmayı, ondan korkmayı kurtuluş olarak görmüştür. Aslında ölümden kaçısın, ölümün kucağına düşmek olduğunu da bilir. Yine de onu kabullenememiştir. Ölüm korkusu şairin hayatını alt-üst etmiştir. Tarancı’nın ölüm korkusu, psikolojik bir sendromdur. Onun ölümden kaçmak veya korkmak şeklindeki *cam tavanı* hayatı boyunca hep var olmuştur.” (İnaltekin, 2013: 240) Ramazan Kaplan da ölümün şair de bir ıstırap kaynağına dönüşmesini onun “ölümü algılayış ve ifade edişinde bir inanç sorunu yaşaması, ölüm gerçekliği karşısında ruhunu teskin edecek donanıma sahip olmamasıyla” (Kaplan, 2013: 283) açıklamanın mümkün olduğunu dile getirmektedir.

Şiir türünden edebi eserlerin çözümlenmesi noktasında “psikanaliz tekniğinin en önemli amaçlarından biri şairin yalnızlık ve ölüm kaygısından kaynaklanan duygularını ifade etmek üzere kullandığı imgeleri, sembolleri, motifleri ve metaforları şairin özgeçmişi ve psikolojik yapısıyla ilişkilendirerek açığa çıkarmak ve anlamlandırmaktır.” (Sağlam, 2014: 241) Bu çalışmada Cahit Sıtkı Tarancı’nın *Değirmen* şiiri psikanalitik edebiyat kuramı açısından okunmaya çalışılacaktır.

CAHİT SITKI TARANCI’NIN “DEĞİRMEN”İ

Suyun kurusun kanadın kırılısın değirmen

Yetişir beni üğüttüğün

Bırak cahilliğim saflığım gitmesin elden

Bilmek yanmakmış büsbütün

Ben ettim sen etme kuzum değirmenci baba

Boşuna değil bu telâş
Öğrettiğin acı şeyler gelmiyor hesaba
Mola ver dönmesin bu taş

Allahını seversen yarıda kes bu işi
Sürmesin bu korkulu düş
Rüzgâr dalda bırakır yarı olmuş yemişi
Tam olanı düşürürmüş (Sâmanoğlu, 1988: 118).

1. Bilinçaltının Bilinç Düzeyine Çıkışı

Cahit Sıtkı Tarancı'nın 1948 yılında yayımlanmış olan *Değirmen* şiirindeki yoğun ölüm kaygısına dayalı olarak şairin nevrotik kişiliği göze çarpmaktadır. Şairin âdeta kişiliğinin bir parçası hâline gelmiş olan endişenin kökeninde yer alan en önemli olgulardan biri çok sevdiği hayatı kaybetme korkusudur. Onun yoğun üzüntü ve ıstırap duygularının altında ölüm kaygısı yatmaktadır, bu da onda nevrotik bir kişiliğe sebep olmaktadır. *Değirmen* şiirinde bunun yansımalarını görmekteyiz. Şair hayatın akışını onu an-be-an ölüme yaklaştıran korkulu bir düş olarak nitelemekte, ölmek istemediğini vurgulamaktadır:

Allahını seversen yarıda kes bu işi
Sürmesin bu korkulu düş
Rüzgâr dalda bırakır yarı olmuş yemişi
Tam olanı düşürürmüş

Şairin nevrotik kişiliğine bağlı olarak hayatla ilgili çok karamsar olduğu, kendi öz sorumluluğunu kabullenmek yerine bu sorumluluğu ve kendi içinde yaşadığı kaygılı ruh dünyasını kendisi dışındaki nesnelere yönlendirdiği ve yaşadığı olumsuzluklar ile ilgili hayatı sorumlu tuttuğu görülmektedir. Ego (benlik) gelişimi sağlam olan yetişkin bireylerde kaygılı bir ruh hâline çok sorunlarla baş edebilen bir ego bütünlüğü beklenmektedir. Oysa şair nevrotik kişiliği nedeniyle hayatı çok zor olarak görmektedir. Hayatta yaşadığı tecrübeleri kendisini geliştirici bir unsur gibi düşünüp olumlu duygu hissetmek yerine, bu tecrübelerin tümünü anlamsızlaştırmakta, acı bir tecrübe olarak görmektedir. Kendi benliğinde yaşamış olduğu değersizlik ve anlamsızlık duygusunu yansıtmaya yaparak kendi dışındaki nesnelere aktarmakta ve değersizlik duygusunun sebebini dış nesnelere ve hayatta aramaktadır. Şairin yok olmaktan yani ölmekten korktuğunu ve bu ölüm kaygısı nedeniyle hayatı tamamen anlamsızlaştırdığını görmekteyiz. Bu noktada aslında şair kendi öz değerini anlamsızlaştırmaktadır.

Karamsar bir ruh hâline sahip olan şairin şiirde bu karamsarlığının dozunun daha da arttığını ve bunalım noktasına dayandığını görmekteyiz. Bunalımı o kadar derindir ki iş beddua etme boyutuna kadar gelir:

Suyun kurusun kanadın kırılısın değirmen
Yetişir beni üğüttüğün

Hayata gelmek ontolojik bir problem alanı olup hayata gelmeye müdahale edemeyen birey, bu kez büyümeye karşı isyan etmektedir. Büyümenin, büyüdükçe bir şeyler öğrenmenin beraberinde getireceği sorumlulukların bilincinde olan şair bunun önüne geçebilme isteğini dile getirmektedir:

Ben ettim sen etme kuzum değirmenci baba

Boşuna değil bu telâş

Öğrettiğin acı şeyler gelmiyor hesaba

Mola ver dönmesin bu taş

İnsan doğası gereği ebedi yaşamayı, ölümsüz olmayı istemekte; asla yokluğa gitmeyi arzulamamaktadır. Cahit Sıtkı'nın bu şiirinde de ölüm korkusuyla birlikte arka planda kendini hissettiren ebediyet isteğinin olduğunu görmekteyiz:

Allahını seversen yarıda kes bu işi

Sürmesin bu korkulu düş

Rüzgâr dalda bırakır yarı olmuş yemişi

Tam olanı düşürürmüş

Aradığı saadetin aslında şiirde olduğunu zanneden Tarancı'nın inanç bakımından bir zaafiyet içinde bulunduğunu ifade eden İnaltekin'e göre; "şairin yaşadığı ruhi sarsıntıların, geçirdiği buhranların temelinde yatan belki de en önemli sebeplerden birisi de onun, dini vecibelerde hem inanış, hem de yaşayış bakımından büyük bir eksiklik içinde olmasıyla ilgilidir." (İnaltekin, 2013: 230-231)

Catih Sıtkı'daki inanç krizine dikkat çeken isimlerden birisi de Murat Kacıroğlu'dur. Kacıroğlu'na göre Cahit Sıtkı'nın yaşadığı inanç krizi tam anlamıyla inkara dönüşmemiş, bir ikilem ve kararsızlık düzeyinde kalmıştır. Dindar bir ailede yetişen şair, buna rağmen çağının ve neslinin yaşadığı inanç bunalımından nasibini almıştır. Bu durumun onun almış olduğu eğitimle de bir alakası bulunmaktadır. Saint-Joseph ve Galatasaray Lisesi'nde aldığı eğitim şairin kişiliği ve psikolojisi üzerinde etkiye sahip olmuş, bu dönemde pozitivist fikirlerin etkisinde kalmış olan şairin geleneğin şekillendirdiği dünya görüşünün dışına çıktığı görülmektedir. (Kacıroğlu, 2013: 499-501)

Cahit Sıtkı'nın hayata bakışındaki karamsarlığın onu açıkça ya da sezdirme yoluyla hep ölüm düşüncesine sürüklediğini dile getiren Kabaklı'ya göre şair "dinî-tasavvufî bir inancı olmadığı için ölümü yenemez, kader olarak kabullenemez." (Kabaklı, 1966: 261)

Şair bütün hayatı boyunca kaçınılmaz sonucu yani ölümü bir felaket olarak zihninde taşımıştır. İnanç ve ölüm korkusu arasında ters bir orantı vardır. İnancın artmasına paralel olarak ölüm korkusu azalmaktadır. Günahkar olduğunu düşünme, ölümsüzlük arzusu şairin zihnini sürekli meşgul etmekte onu ruhi bunalımlara sürüklemekte; yaşı ilerledikçe hayatı anlamsızlaşmaktadır. Şair ölümü yokluk olarak görmekle, öte dünyanın varlığından şüphe duymakla birlikte günahlarının bilincinde olduğu için de kendisini inancına dayalı bir mahcubiyet içerisinde hissetmektedir. Bu noktada şair *Değirmen* şiirinde benzer hissiyatlarını dile getirmektedir.

Şairin "Bilmek yanmakmış büsbütün" mısrasında bilmek fiili ile kastettiğinin idrak etmek olduğunu, idrakın beraberinde birtakım sorumlulukları da getirdiğini ve bu durumun şairi hiç de mutlu etmediğini söylemek mümkündür. İnancın gereklerini yerine getirmek de

bir sorumluluktur, oysa şair inanca ilişkin şeyleri idrak etmekte; ancak gereklerini yerine getirmemektedir. Bu da onu huzursuzluğun pençesinde kıvrandırmaktadır.

2. Bilinçaltının Yansımaları: İmgeler

Psikanalizde çağrışım gücünün derinliği ile doğrudan ilgisi olan imgelerin mühim bir yeri vardır; çünkü imge şairin bilinçaltının bilince yansımaları sonucunda vücuda gelmekte; onun bilinçaltını yansıtmaktadır. İmge şairin dışarıdan aldığı malzemeye ruh süzgecinden geçirip kendine özgü anlamlar yükleyerek oluşturduğu bir unsurdur. Kaynağı şairin bilinçaltına dayanan imgeler psikanalitik edebiyat kuramı ile şiire bakışta önemli malzemeler sunmaktadır.

Cahit Sıtkı'nın şiirlerindeki imge dokusu onun psikolojisi, kültür birikimi ve estetik tercihleri ile doğrudan ilgilidir. "Gençlik yıllarında ailesinden uzak kalması, yatılı okulda yaşadığı uyumsuzluklar, okul arkadaşlarının yaşadığı aşkları yaşayamamak, şehir hayatının verdiği yalnızlık duygusu, ayrıca çirkin olduğuna dair yaşadığı kompleks; ruhunda bilinçten bilinçaltına uzanan parçalanmalara neden olur. Bu etkiyi, şiirinde kurduğu hayal dünyasına yansıtır." (Koçak, 2004: 18)

Şairin hayallerini denetleyen duygulardan biri olan ölüm şiirlerinde çeşitli imgeler aracılığıyla somutlanmıştır. *Değirmen* şiirinde, şiire isim de olan **değirmen** imgesi ile hayat, insanoğlunun faniliği, hayatın öğütücü acımasızlığı anlatılmaktadır. Şair gençliğinin değirmen tarafından öğütüldüğünü düşünmektedir. Hayat akıp geçmekte, ömür yavaş yavaş tükenmekte, ölüm yaklaşmaktadır.

Şairin şiirinde kullandığı değirmen imgesi "yaşanan gerçeklerin zaman boyutundaki kendiliğinde akışı, kaderin insanı yok etmesi olarak telakki edilir." (Korkmaz, 2014: 215)

Şiirde değirmenci baba imgesi kaderi, değirmen taşının dönmesi imgesi hayatın akışını ifade etmek için kullanılmakta olup, mola vermek söz grubu ile şairin anlatmak istediği onu ölüme doğru sürükleyen hayat akışının durmasıdır:

Ben ettim sen etme kuzum **değirmenci baba**

Boşuna değil bu telâş

Öğrettiğin acı şeyler gelmiyor hesaba

Mola ver dönmesin bu taş

Hayatının ölüme doğru sürüklenmesini korkulu düş imgesi ile ifade eden şair, **rüzgâr** kelimesini zaman, **yemiş** kelimesini de insanı karşılayacak şekilde kullanmaktadır. Bu noktada **yarı olmuş yemişin dalda kalması** hayatta kalmak anlamına geliyorken, **tam olanın rüzgar tarafından düşürülmesi** ile ölmek kastedilmektedir.

Cahit Sıtkı şiir boyunca hayatını değerlendirmekte, zamanın yaşamdan ölüme doğru giden akışından duyduğu kaygıyı bilinçaltından süzülen imgelerle etkili bir şekilde ifade etmektedir.

3. Yaşam-Ölüm İçgüdüleri

Freud'a göre insanda yaşam ve ölüm olmak üzere iki temel dürtü bulunmaktadır. Bu dürtüler arasında çatışma söz konusudur. Ölüm dürtüsü insanın hayatında anksiyete şeklinde görülebilmektedir. Ölüm dürtüsü birçok şairin şiirinde ölüm teması şeklinde yansımaları

bulmuştur. Bu şairlerden birisi de Cahit Sıtkı Tarancı'dır. Şairin ölüm temasını işlediği kimi şiirlerinde ölüm-yaşam tezadı gözler önüne serilmekte, şair yoğun bir ölüm korkusunun yanı sıra yaşama ve sonsuzluk isteğini de dile getirmektedir. Şair yaşamı ne kadar benimsemişse ölümü o kadar kabullenememiştir; ancak bir yandan da ölümün kaçınılmaz olduğunun farkındadır ve bu nedenle çaresiz hissetmektedir.

Değirmen şiirinde de ölüm-yaşam tezadı içinde ölmek istemeyen sonsuza kadar yaşamak için âdeta çırpınan bir insan vardır karşımızda. Bunun için kadere yalvarmakta ve hayatın akışının durmasını, onu ölüme sürüklememesini istemektedir.

2. SONUÇ

Edebiyat ve psikoloji birbirine çeşitli açılardan imkanlar sağlayan bilimlerdir. Edebiyatçılar psikoloji ve onun verilerinden yararlanarak edebi eserlerini kaleme alabilecekleri gibi, psikoloji de edebi metinleri kendisi için malzeme olarak kullanabilmektedir. Psikanalistlere göre sanatçının ruhi yapısı ile edebi eseri arasında ilişki bulunmaktadır. Psikanalitik edebiyat kuramı sanatçıdan hareketle esere, eserden hareketle sanatçıya ilişkin verilere ulaşılabileceğini düşünmektedir. Sanatçının edebi eseri vücuda getirirken içinde bulunduğu psikoloji ile eserdeki psikolojik atmosfer arasında ilişki bulunmaktadır. Edebi eserde sanatçının iç dünyasından, psikolojisinden izler mevcuttur.

Cahit Sıtkı psikanalizmin bilinçaltına dönük yöntemlerini şiirlerinin bazılarında kullanmış olup, bu durum onun hayallerinin dayandığı kaynakları görmek noktasında önemlidir. *Değirmen* şiirinde şairin bilinçaltındaki kaygıların bilinç düzeyine çıktığını görmek mümkündür. Şiirde hayatı boyunca yoğun bir ölüm korkusunun pençesinde kıvranmış olan şairin derin bir sonsuzluk arzusunu ifade ettiğini söyleyebiliriz. Şairin ölüme dönük bu korkularının inancının gereklerini yerine getirememiş olmaktan kaynaklandığı şeklinde bir tespit çok da yanlış olmayacaktır. Şiirin, bilinçaltındaki hayallerin özgün yansımaları olan imgeler yönünden zenginliği dikkati çekmektedir. Şiirde ölüm-yaşam tezadı, şairin iç dünyası ile dış dünya arasındaki çatışma ile somutlanmıştır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- CEBECİ, O. (2015). *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, İthaki Yayınları, 3. bs., İstanbul.
- EMRE, İ. (2005). *Edebiyat ve Psikoloji*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- GARİPER, C. (2013). "Sanatkârın Bir Genç Adam Olarak Portresi: Cahit Sıtkı Tarancı", (Ed.) TİMUR, K. ve ULUDAĞ, M. E., *Doğumunun Yüzüncü Yılında Uluslararası Cahit Sıtkı Tarancı Sempozyumu*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- GARİPER, C. ve KÜÇÜKCOŞKUN, Y. (2009). *Dionizyak Coşkunun İhtişam ve Sefaleti: Yakup Kadri'nin Nur Baba Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım*, Akademik Kitaplar, İstanbul.
- GÖÇGÜN, Ö. (1987). "Cahit Sıtkı ve Şiir Sanatı", *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 4: 149-162.
- İNALTEKİN, A. (2013). "Cahit Sıtkı Tarancı'nın Edebi Kişiliği ve Poetik Düşüncesi", (Ed.) TİMUR, K. ve ULUDAĞ, M. E., *Doğumunun Yüzüncü Yılında Uluslararası Cahit Sıtkı Tarancı Sempozyumu*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- KABAKLI, A. (1966). *Türk Edebiyatı*, C. III, Türkiye Yayınevi, Ankara.
- KACIROĞLU, M. (2013). "Cahit Sıtkı Tarancı'nın Şiirinde Özne-Ben'in Metafizik Bunalımı", (Ed.) TİMUR, K. ve ULUDAĞ, M. E., *Doğumunun Yüzüncü Yılında Uluslararası Cahit Sıtkı Tarancı Sempozyumu*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- KAPLAN, R. (2013). "Cahit Sıtkı'nın Şiirinde Ölüm", (Ed.) TİMUR, K. ve ULUDAĞ, M. E., *Doğumunun Yüzüncü Yılında Uluslararası Cahit Sıtkı Tarancı Sempozyumu*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- KARABULUT, M. (2013). *Edip Cansever'in Şiiri Psikanalitik Bir İnceleme*, Öncü Kitap, Ankara.
- KARATAŞ, T. (2013). "Her Okurun Şairi: Cahit Sıtkı Tarancı", (Ed.) TİMUR, K. ve ULUDAĞ, M. E., *Doğumunun Yüzüncü Yılında Uluslararası Cahit Sıtkı Tarancı Sempozyumu*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- KAVAZ, İ. (1999). *Sait Faik Abasıyanık*, Şûle Yayınları, İstanbul.
- KAVAZ, İ. (2005). *Belgelerle Âkif Paşa ve Eserleri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- KOÇAK, E. (2004). *Cahit Sıtkı Tarancı'nın Şiirinde Hayaller*, Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- KOLCU, A. İ. (2015). *Edebiyat Kuramları*, Salkımsöğüt Yayınevi, 4. bs., Erzurum.
- KORKMAZ, R. (2014). İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı, Akçağ Yayınları, 2. bs., Ankara.
- MORAN, B. (1988). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yayınevi, 7. bs., İstanbul.
- ÖZTÜRK, N. (1993). "Psikanaliz ve Edebiyat", *İnsan Bilimleri Araştırmaları Yeni Harran Çevresi*, 4: 6-27.
- SAĞLAM, M. H. (2007). "Necip Fazıl Kısakürek'in Otel Odaları Şiirini Psikanalitik Edebiyat Kuramı Bağlamında Okuma Denemesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (33): 240-252.
- SÂMANOĞLU, G. (1988). *Cahit Sıtkı Tarancı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ŞEN, C. (2012). *Edebiyat İncelemelerinde Psikanaliz Kullanımı*, Divan Kitap, Ankara.

- TARANCI, C. S. (1989). *Evime ve Nihal'e Mektuplar*, (Hz.) ENGİNÜN, İ., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- TARANCI, C. S. (2016). *Ziya'ya Mektuplar*, Can Yayınları, 2. bs., İstanbul.
- UÇ, H. (2013). "Cahit Sıtkı Tarancı'nın Etik Anlayışı", (Ed.) TİMUR, K. ve ULUDAĞ, M. E., *Doğumunun Yüzüncü Yılında Uluslararası Cahit Sıtkı Tarancı Sempozyumu*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.

EXTENDED SUMMARY

Literature and psychology are sciences that provide opportunities for each other from various angles. The writers can write their literary works by using psychology and its data, and psychology can use literary texts as material for itself. According to psychoanalysts, there is a relationship between the spiritual structure of the artist and his literary work. Psychoanalytic literary theory thinks that the data related to the artist can be reached from the work and also the data related to the work can be reached from the artist. There is a relationship between the psychological atmosphere in the work and the psychology in which the artist creates the literary work. There are traces of the artist's inner world and psychology in the literary work.

Cahit Sıtkı has used the subconscious methods of psychoanalysis in some of his poems. To see the sources on which his dreams are based is important. In the poem of *Değirmen* it is possible to see that the subconscious concerns of the poet have increased to the level of consciousness. In poetry, we can say that the poet, writhed in the grip of an intense fear of death throughout his life, expresses a deep desire for eternity. It would not be wrong to conclude that the poet's fears of death stem from the failure to fulfill the requirements of his belief. The richness of poetry in terms of images, which are the original reflections of subconscious dreams, draws attention. Death-life contrast in the poem is embodied by the conflict between the poet's inner world and the outer world.

RECAİZADE MAHMUT EKREM'İN EDEBİYATA DAİR BAZI DİKKATLERİ VE ELEŞTİRİLERİ

RECAİZADE MAHMUT EKREM'S SOME ATTITUDES TOWARD AND CRITICISM ON LITERATURE

A. Fikret KILIÇ

Dr. Öğr. Üyesi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü

*Assist Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Science and Literature, Department of
Turkish Language and Literature*

afkili@erzincan.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-8215-0410

Handan GÜRBÜZ

Doktora Öğrencisi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü

*Doctoral Student Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Science and Literature, Department
of Turkish Language and Literature*

handan_gurbuz24@hotmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0003-3343-4828

*Atıf/©: Kılıç, A. Fikret & Gürbüz, Handan (2019). "Recaizade Mahmut Ekrem'in Edebiyata Dair
Bazı Dikkatleri Ve Eleştirileri", Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 12,
Sayı 2, ss. 223-245*

*Citation/©: Kılıç, A. Fikret & Gürbüz, Handan (2019). "Recaizade Mahmut Ekrem's Some Attitudes
Toward And Criticism On Literature", Erzincan University Journal of Social Sciences Institute Year
12, Issue 2, pp. 223-245*

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Erzincan University Journal of Social Sciences
Institute

SBDER-31, Aralık-December 2019 Erzincan

E-ISSN-2148-9289

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 19.11.2019
Kabul Tarihi-Accepted Date : 13.12.2019
Sayfa-Pages : 223-245

<http://dergipark.gov.tr/erzisosbil>

This article was checked by *iThenticate*

RECAİZADE MAHMUT EKREM'İN EDEBİYATA DAİR BAZI DİKKATLERİ VE ELEŞTİRİLERİ

RECAİZADE MAHMUT EKREM'S SOME ATTITUDES AND CRITICISM ON LITERATURE

A. Fikret KILIÇ

Handan GÜRBÜZ

Öz:

Tanzimat'la birlikte siyasî ve sosyal alanda başlayan Batılılaşma hareketi edebiyatta Şinasi ve Namık Kemal'in açtığı yolda ilerler. Abdülhak Hamit ve Recaizade Mahmut Ekrem'le de yenileşmeyi sürdürür. Bu, Recaizade Mahmut Ekrem'i Tanzimat dönemindeki en önemli sanatkârlardan biri hâline getirir. Tanzimat edebiyatında dikkat çeken eski-yeni edebiyat münakaşalarında Recaizade Mahmut Ekrem "yeni"nin en büyük temsilcisi kabul edilir. Münakaşalarında Divan edebiyatını bütünüyle reddetmeyen sanatkâr, Batı edebiyatından hareketle eskinin yerine konulacak olan unsurları belirler. Genç yeni nesil onun gösterdiği yolda ilerleyerek Türk edebiyatının gelişimine katkı sağlar. Bu sebeple çalışmada Recaizade Mahmut Ekrem'in Takdîr-i Elhân, Kudemadan Birkaç Şair, Pejmürde, Takrizat ve Zemzeme III adlı eserlerinde yer alan sanat ve edebiyat üzerindeki görüş ve düşünceleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Recaizade Mahmut Ekrem, sanat, edebiyat, Türk edebiyatı.

Abstract:

The Westernization movement, which started in the political and social sphere with the Tanzimat, proceeds on the path opened by Şinasi and Namık Kemal in literature. Abdülhak Hamit and Recaizade Mahmut Ekrem with continues on the path of innovation. This makes Recaizade Mahmut Ekrem one of the most important artists in the Tanzimat period. Recaizade Mahmut Ekrem is considered to be the greatest representative of the new in old-new literary debates that draw attention in Tanzimat literature. The artist, who does not reject Divan literature completely in his discussions, determines the elements to be replaced by the old literature. The young new generation contributes to the development of Turkish literature by advancing on its path. For this reason, the views and thoughts of Recaizade Mahmut Ekrem on the art and literature in Takdîr-i Elhân, Kudemadan Birkaç Şair, Pejmürde, Takrizat and Zemzeme III were determined.

Key Words: Recaizade Mahmut Ekrem, art, literature, Turkish literature.

1. GİRİŞ

*Talîm-i Edebiyat*¹ ile “üstad”, *Takdîr-i Elhân* ve *III. Zenzeme Mukaddimesi* ile de “münekkid” kabul edilen Rezaizade Mahmut Ekrem, Tanzimat’tan sonra edebiyatımızda Şinasi ile başlayan, Namık Kemal ve Abdülhak Hamid Tarhan’la ilerleyen yeniliğin “hocası” olmuştur.

Yenilik hareketlerini başlatanlardan olmamakla birlikte, bu hareketi ortaya koyduğu düşünceleriyle savunmuş, edebiyatımızın, özellikle şiirimizin yenilik yolunda gelişip ilerlemesinde eserlerinden ziyade, düşünceleriyle genç şairlere yol göstermiş, hatta bir devrin edebî estetiğine hizmet etmiş, iki üç edebiyat kuşağını marifetiyle eğitmiş çok seçkin şahsiyetlerden biridir.

Rezaizade Mahmut Ekrem’in edebiyat tarihimizdeki yerini şairliği, muallimliği ve edebiyata dair düşünceleri etrafında değerlendirmek mümkündür. Ancak onun edebiyat tarihimizdeki asıl kıymeti verdiği dersler ve tenkitleriyle.

Bilindiği gibi, edebiyatımızda “Eski-Yeni Meselesi”, Namık Kemal ve Ziya Paşa arasında görülmeğe başlayan münakaşalar, Tanzimat’ın ikinci neslinde Rezaizade Mahmut Ekrem ve Muallim Naci arasındaki polemiklerle devam eder. Ancak söz konusu mesele bu iki edebiyat adamından ziyade onların taraftarlarının karşılıklı polemikleriyle devam eder.

Söz konusu münakaşada, Rezaizade Mahmut Ekrem ile Muallim Naci’nin rolü değerlendirilirken Abdullah Uçman, “Recâizade Mahmut Ekrem’in aynı nesle mensup diğer arkadaşlarından ayrılan en belirgin vasfının onun bir yandan Tanzimat edebiyatının estetiğini yapmaya çalışması, bir yandan da eski edebiyatı temsil eden Muallim Nâci ve taraftarları karşısında yeni kurulmakta olan edebiyatı savunması” (Uçman, 1992: 533) olduğunu belirtirken, Erdoğan Erbay da bir başka dikkatle, ne Ekrem yenicileri temsil etmek için ortaya çıkmış bir kahraman, ne de Naci eskicileri koruyan bir hami olmuştur. Her iki tarafın müdafileri, iki ismi de kendi münakaşalarının malzemesi yapmışlardır. (Erbay, 1997:46,460) der.

Her iki dikkatin de ortaya koyduğu bir gerçeklik vardır ki, Rezaizade Mahmut Ekrem, yeni edebiyatın zemin tutmasında ve gelişmesinde ortaya koyduğu düşünceleriyle yeni neslin yürüyebileceği yolu işaret etmek suretiyle büyük bir hizmette bulunmuştur.

Rezaizade Mahmut Ekrem’in yeniliği daha çok tenkit türündeki eserlerinde görülür. Sanatkâr, tenkitlerinde yeni edebiyatın ilkelerini belirler. *Talîm-i Edebiyat*²’la retorik çalışmalara öncülük eder. *Talîm-i Edebiyat* “Birçok bahsi, Fransa’da liselerde okutulan retorik kitaplarından giren bu yeni belâgat ilmihali, devrinde de, kendisinin kurulmasına öncülük ettiği Servet-i Fünûn edebiyatı üzerinde de, hatta sanatın siyasete bulaşmadığı daha sonraki yıllarda da elden düşmeyen bir kitaptır” (Okay, 1990:27). Rezaizade Mahmut Ekrem, *Talîm-i Edebiyat*³’ta olduğu gibi *Takdîr-i Elhân*, *Kudemadan Birkaç Şair*, *Pejmürde*, *Takrizat* ve *Zenzeme III* adlı tenkitlerinde de “sanat teorisi”yle ilgilenir. Sanat eserinin; tabiat ve güzellikle, kadın ve ilhamla olan ilişkisine yer verir.

2. SANAT

Rezaizade Mahmut Ekrem sanatla güzelliği birlikte düşünür, değerlendirir. Ona göre “sanatın maksadı güzeldir” (2014:134). Sanatkâr güzelliğin peşindedir ve bunu fark edebildiği ölçüde başkalarına da hissettirebilecek eserler meydana getirebilir.

Bir sanat ve edebiyat eserinde bulunan fikir, his, hayal ve tabiat güzelliği muhatabında (okuyucuda, dinleyicide, seyircide) zevk alma, haz duyma hissi uyandırır. Bu sebeple Recaizade Mahmut Ekrem, güzelliğe tek bir boyuttan bakmaz.

“Güzellik ise bir şeye münhasır değildir. Şekle ait olan meşreb ihtilâfı tabîattaki... sanattaki mahiyet-i hüsn-i mücerredi bozamaz. Siz fırtınalar... ateşler... kanlar içinde azametiyle doğan güneşe meftunsunuz. Ben zulmetler.. zulmetler içinde zayıf zayıf parlayan hilâl-i sehere âşıkım!..” (2014:134) diyen sanatkâr, güzelin kişiden kişiye değişebileceğine; fakat tabiattaki somut güzelliğin değişmeyeceğine işaret eder.

2.1. Güzel Sanatlar

Tanzimat döneminde güzel sanatlar için “sanâyi-i nazike” ve “sanâyi-i nefise” ifadeleri kullanılır. Recaizade Mahmut Ekrem önce “sanâyi-i nâzike”yi kullansa da daha sonra “sanâyi-i nefise” terkinini kullanmayı tercih eder. Bu işle uğraşanları ise “bedâyi-perver” olarak adlandırır (2014:99).

2.2. Sanatta Aşk

Sanat eserlerinin meydana gelmesinde sanatkârın çeşitli sebeplerle yaşadığı duygu yoğunlukları etkilidir. Yaşanmış veya hayalî olsa da bunlar sayesinde eserler kuru bir taklit ögesi olmaktan uzaklaşır. Bu yüzden Recaizade Mahmut Ekrem herhangi bir sanat eserini değerlendirirken onda aşk ve sevdanın tesirinin olup olmadığına bakar.

“Ah! Sizler... sizler.. dünyada sizlerden başka bütün insanları ve belki umum zî-rûhu hayrân-ı tecellisi eden hiss-i hâkim-i aşk u sevdâyı da istihfaf ve tahkir edersiniz. Öyle ise sanat sevdasından da fâriğ olunuz.. Öyle ise ‘bedâyi’cilikten de el çekiniz. Zira sanat (Kopidon) ile tevem yaratılmış.. ikisi de bir validenin sütünü emmiş.. ikisi de bir âgûş-ı muhabbetinde perverde olmuştur. Sanki bunlar bir bâkire-i melâhatin iki pistanıdır!” (2014:135)

Recaizade Mahmut Ekrem, döneminde aşk ve sevdâyı küçümseyenleri eleştirir, sanatta aşk ve sevdanın vazgeçilmezliğini Kopidon örneği ile ifade etmeye çalışır. Recaizade Mahmut Ekrem’in Yunan mitolojisindeki Kopidonⁱⁱu anması aşk ve sevdanın hiç bitmeyecek bir arayışı simgelediğini gösterir. Bilindiği gibi Kopidon, Romalılar tarafından Cupidon olarak adlandırılan Yunan tanrısı Eros’tur. Aşk tek bir kişide değil; gördüğü herkeste var etmek ister. Onda bu duygu var olduğu için başkalarını da âşık edebilir. Aşk; sanatkâr için de bir rehberdir (2014:136). Bu sebeple Recaizade Mahmut Ekrem’e göre ancak aşk ve sevdâyla yola çıkan sanatkâr; maharetini gösterip hedefine ulaşabilecektir.

2.3. Sanatta Kadın

Kadın; insanlığın, cemiyetin, medeniyetin oluşmasında başlı başına bir değerdir. O, insanlığı yaradılışındaki kudretiyle dönüştürür. Bu sebeple kadın, sanat eserlerinde önemli bir yer teşkil eder.

“Divan edebiyatında aşk ve kadının belirgin özelliği, hayatı düzenleyen idealin ifade vasıtası oluşudur. Divan şairleri ferdî tecrübelerini, bu idealin arkasında gizleyebilmiş ve bu ideali ifadeyle vazifeli lüğatin imkânları arasına kendi ‘ben’lerinin sesini sızdırabilmişlerdir. Tanzimat sonrası edebiyatımızın ikinci kuşağından itibaren,

sürdürdüğümüz hayatta karşılaştığımız insan kadını ve ona karşı duyulan aşırı ilginin adı olan aşkı tanımaya, görmeye başlarız. Artık bu kadın sultan değildir; o da sever, acı duyar. Bunda Ekrem Bey'in emeği vardır” (Aktaş, 1996: 50).

Recaizade Mahmut Ekrem, kadının toplumdaki yerini göz önünde tutarak onun sanata olan etkisini değerlendirir. Ona göre “Kadınlar olmasa hiçbir millette edebiyât-ı âliyye vücut bulmaz” (2014:201). Shakespeare, Victor Hugo gibi sanatkârlar kadınlardan aldığı ilham sayesinde güzel, etkileyici ve kalıcı eserler meydana getirirler. Sanat eserlerinin oluşturulmasında kadınlar son derece etkilidir; çünkü sanatın aşk, sevgi ve ilham gibi olmazsa olmaz vasıfları kadınlar aracılığıyla gün yüzüne çıkarılır. Recaizade Mahmut Ekrem’e göre kadın, güzel sanatların özünü oluşturur.

“Kadınlar güzelliğin ve sanatın kaynağıdır. Bir tabiat düşkünü şairin en etkili şiiri bir kadının hâl ve hareketlerine dairdir. Bir heykeltıraşın en nâzik sanat eseri bir kadının kusursuz endamını gösterir. Bir mûsikî-perverin en tesirli nağmesi bir kadının ruh hâlini hatırlatır. Bir musavvirin en sevimli tablosu bir kadının masum aşkını arz eder. Hatta tabiat tasvirine güzellik katan şey dalgın hâlde bir kadının oturudur” (2014:201).

Recaizade Mahmut Ekrem için sanat; kadınla var olur. Sanatkâr kimi zaman kadının güzelliğinden kimi zaman naif yanından ilham alarak eserlerini oluşturur. “Güzelliğin kaynağı olan güzel sanatların ulaştığı olgunluk ‘kadın’ların aşkıyla ve ilhamıyla vücut bulmamış mı?.. Mağaralardan çıkarılıp şehirlerdeki saraylara yerleşmiş heykeltıraşın en değerli eserleri o uzun saçların hoş ve güzel görünüşlerini arz etmiyor mu?..” (2014:134) diyen Recaizade Mahmut Ekrem, her ne olursa olsun kadının, sanat eserinin mânâ ve üslubunda son derece etkili olduğunu söyler.

Recaizade Mahmut Ekrem kadınların sadece âşik olunan, sevilen ya da hayal edilen varlık olarak değil, sanat eserinin nesnesi olduğu kadar öznesi olarak da görülmesini ister. O, Divan edebiyatında az da olsa rastlanan kadın sanatkârların Tanzimat döneminde de görülmesini arzu eder. “Çünkü ricalin elinde letâfet-i asliyye ve zerâfet-i tabîyyesini kaybeden lisân-ı tahrîr kadınlarımızdan zuhur edecek şairelerin.. edibelerin zevk-ı selîmleriyle yoluna girecektir” (2014:202). Bu, kadının sanattaki edilgen konumunu etken hâle getirecek önemli girişimlendendir. Recaizade Mahmut Ekrem, kadının hayattaki önemini ve değerini fark edebildiği için kadın-sanat arasında yakın bir ilişki olduğuna işaret eder.

2.4. Sanatta İlham

İlham; kişinin ansızın kalbine doğan duyguları ihtiva eder. Sanat eserlerinde ilham, sanatkârların eserlerini meydana getirmelerinde en önemli güçtür; çünkü sanatkâr, duygu, düşünce ve hayallerini ilhamın oluşturduğu duygu yoğunluğu ile somutlaştırır.

Recaizade Mahmut Ekrem de *Pejmürde*’de ilham konusuna yer vererek sanatta ilhamın değeri üzerinde durur. Ona göre Doğu ve Batı’da önde gelen şairler, musıkî sanatkârları, heykeltıraşlar, ressamlar ve mimarlar ilhamın etkisiyle kalıcı eserler meydana getirmişlerdir.

“İlhâm!.. Ey ruh kargaşası!.. Ey sitem peşinde olan nazlı!.. Ey çok cazibeli fettan aracı!.. Ah! Sen perişan saçlı, ateş bakışlı sevgili değil misin ki çoğunlukla gece yarları âlem sessizken semada ayın matem şekli altında sakın sakın ağladığı.. çölde rüzgârın gizli bir dert ve ızdırıp anlatır surette hazin hazin inlediği.. denizde dalgaların ışıklar içinde kendinden geçmiş hâlde hafif hafif dans ettiği bir zamanda ben kendimden geçmiş hâlde tabiatı seyrederken ağlamak istediğimde birdenbire görünürsün!.. Ne meleksin sen!..” (2014:162)

Sanatkâr, sanat eserinin meydana gelmesinde tabiat-sanatkâr-ilham arasında güçlü bir bağ oluşmasının gerekliliğini yukarıdaki sözleriyle açıkça ifade eder.

3. SANATKÂR

Recaizade Mahmut Ekrem güzel sanatların ne olduğu konusunda yazılar yazdığı kadar sanatkâr kimliğinde bulunması gereken nitelikleri de tespitiye çalışır. “Öyle bir bed-baht mûsikî-perver ise perestîde-i ruhu mûsikîdir. Şâir ise nedîme-i vicdânî şiiirdir. Musavvir ise nûr-ı dîde-i iştiyâkı resimdir. Nahhat ise matmah-ı nazar-ı tahassürü hakk ve nahtdır.” (2014:99) diyen sanatkâr nasıl ki sanat çeşitli dallara ayrılıyorsa bunlarla uğraşanların da farklı adlarla anılması gerektiğini söyler. Başka bir söyleyişle sanatkâr musikiperver ise; sevgilisi musikîdir. Şair ise; gönül dostu şiiirdir. Musavvir ise gözünün nuru resimdir. Nahhat ise hasret çektiği hakk ve nahttır.

Recaizade Mahmut Ekrem şair, ressam veya oyma kakma sanatkârının sahip olduğu yeteneklerin etkisiyle sanat dallarından birini daha iyi yapabileceğini ifade eder. O, sanatkârın duygularını, düşüncelerini ve hayallerini sanat eserine yoğun şekilde yansıtmasından yanadır. “Ciddiyet-i muhabbete mübtelâ bir adam ma’şûkasını nasıl bir hiss-i irâdesûz ile severse bunlar da sanatı anın gibi sever” (2014:99) diyen sanatkâr, sanatkârla eseri arasındaki bağın âşıkla maşûkunkinden farklı olmadığına işaret eder. Sanat eserinin sanatkârdan ayrı tutulamayacağını ve ondan bir parça sayılacağını belirtir.

4. EDEBİYAT

4.1. Edebî Eser

Recaizade Mahmut Ekrem’e göre edebiyat: “En meşhûr yazarların en seçkin en makbûl eserlerinden dolayı anlaşılan ve kabul edilen örnek usullerin ma’rifetidir” (2016:58). Sanatkârın bu ifadesi edebiyatın tanımını göstermekten ziyade onun sınırlarının belirlenmesinde kullanılacak yöntemi ortaya koyar. Ona göre edebî eserlerin nasıl meydana getirileceği ancak erbâb-ı kalemin eserlerinin incelenmesiyle ortaya çıkarılabilir.

Edebiyatı biçim ve içerik açısından değerlendiren Recaizade Mahmut Ekrem *Pejmurde*’de “Edebiyat bir halkın ahlâk ve âdâtını.. efkâr ve hissiyatını.. her türlü ahval ve etvar ve muamelât ve mahsusatını ekseriya yalancı bir lisan ile doğruca olarak tarif ve tasvir eden külliyat-ı âsârdır.” (2014:123) diyerek edebiyatın tanımını genişletir.

Sanatkâr her ne olursa olsun ait olduğu toplumdaki etkilenerek edebî eserler meydana getirir. Recaizade Mahmut Ekrem’in edebiyattan bahsederken “yalancı lisan” ile eserlerin meydana getirildiğini söylemesi son derece önemlidir. Sanatkârlar yaşadıkları duyguları ve kurdukları hayalleri anlatırken günlük konuşma dilini kullanmayı tercih etmezler. Recaizade Mahmut Ekrem’in burada sözünü ettiği “yalancı lisan” ise düz bir anlatım değil, “üst bir dil”le sanatkârane söyleyiştir (Parlatır, 1995:52). Edebî eserlerde üslup sanatkârlar için vazgeçilmez unsurların başında gelir.

Edebiyatta meydana gelen gelişmeler onun yeni boyutlar kazanmasında etkilidir. Tanzimat döneminde yeniliğin en önemli temsilcilerinden biri olan Recaizade Mahmut Ekrem’e göre de edebiyatta değişim kaçınılmazdır: “Binaenaleyh hiçbir mütemeddin millette edebiyat asren ba’dehu asrin dûçâr-ı tahavülât ü tebeddülât olmaktan vareste kalmaz.” (2014:123)

der. Rezaizade Mahmut Ekrem'in edebiyat ve yenilik konusundaki fikirleri çağdaşları ve sonraki nesiller üzerinde etkili olur.

4.2. Edebiyat Ve Ahlâk

Edebiyatın kökü “edeb”den gelir. İyi huy anlamında olan edeb; edebiyata dâhil olan şeylerin de kişileri iyiliğe, güzelliğe davet etmesi gerektiğine işaret eder. Bilindiği gibi, edebiyatın ahlâkla ilişkisi Tanzimat dönemi sanatkârları için birinci derecede önemlidir. Ahmet Mithat, Namık Kemal, Mizancı Murat gibi sanatkârlar eserlerinde öncelikle ahlâkî değerlere önem verirler. Onlar, edebî eserlerin ahlâka uygun olmasıyla toplumda görülen yanlışlıkların ortadan kalkacağına, güzelliklerin devam edeceğine inanırlar. Rezaizade Mahmut Ekrem de tıpkı çağdaşları gibi edebiyatın ahlâka hizmet etmesinden yanadır.

4.2.1. Sanatkâr Ve Sanat Eserinde Ahlâkî Değer

Rezaizade Mahmut Ekrem sanatkârın ahlâkla olan ilişkisini edebiyatın kökünün “edeb” oluşundan yola çıkarak kime “edip” denilebileceğini ortaya çıkarır. “Edîb olur kişi sermâye-i hayâsı kadar” diye bilinen o meşhur söz Rezaizade Mahmut Ekrem’de “Edîb unvanına istihkak edebledir” (2014:155). şeklinde ifade edilir. Sanatkâr için edip olmanın ilk gerekliliği hayâ sahibi olmaktır. Ancak hayâ sahibi olanlar edebî eserler meydana getirebilirler. Ahlâka aykırı olan eserler, edebiyata dâhil edilemez. Sanatkâr ne olursa olsun “ahlâk-ı umûmiyyeye taarruz edebilecek perde-bîrûnlardan tebâ’üd etmelidir” (2014:18).

Rezaizade Mahmut Ekrem için sanatkârın sahip olması gereken en önemli niteliklerden birinin hayâ olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Kişi; hayâ sahibi olduğu ölçüde edebî eserler meydana getirebilir. Bu nedenle de: “Erbâb-ı kalem için en büyük fazilet haysiyet-i kalemin ne olduğunu bilmektir.” (2014:156) der. Bunu bilen sanatkâr eserini meydana getirirken son derece titiz davranır. Aksi hâlde “Haysiyet-i kalemiyyeyi bilemeyen esafilin yazdıkları şeyler nâdânları güldürür, ama vicdanları ağlatır!” (2014:156) Bu yolda olanlar, kendilerini kandırmaktan başka bir şey elde edemezler. Edip sınıfına giren sanatkârlarsa, hayâdan yoksun oldukları için her bir eserden parça parça bir şeyler toplayıp bir araya getirenlere acırlar.

Rezaizade Mahmut Ekrem, edebî eserin konusunun da ahlâkî değerlere uygun olmasından yanadır. Ona göre; edepsizliği ön plana çıkaran eserler edebiyatın değerini düşürür. Hatta daha da ileriye gidilirse “edepsizliğin başladığı yerde edebiyat nihâyet bulur” (2014:52). Çünkü edebiyat asıl gayesinden uzaklaşır. Bu bir millet için oldukça tehlikelidir. Zira: “edebiyatın gayesi terbiye-i efkâr... tasfiye-i vicdan... tehzib-i ahlâk... tenvir-i ezhân (..) dır” (2014:18). Bu noktadaki ince çizgi ise şairin ahlâk dersi vermek için şiir söylememesidir. O hâlde Namık Kemal’in etkisiyle edebî eserlerde görülen; ait olduğu milletin fikir, his ve hayallerini bozmak, yıkmak yerine; onları aslına uygun olarak yeniden inşa etme eğilimi Rezaizade Mahmut Ekrem’le yeni bir merhaleye ulaşır. Ona göre edebî eserlerin meydana getirilişindeki asıl maksat sadece ahlâka hizmet etmek değildir; edebî eserler, ahlâkî değerlere aykırı olmamak kaydıyla estetik de olmalıdır. Rezaizade Mahmut Ekrem bu görüşüyle “Namık Kemal’in, eserde sosyal fayda arayan anlayışından ayrılmakta, edebiyatta estetik bir gaye aramaktadır” (Ercilasun, 2018:49). Rezaizade Mahmut Ekrem’in ahlâk konusunda nesliyle uyduğu nokta; şairin ahlâkî değerlere riayet etmesi gerektiridir.

5. GÜZEL SANATLAR VE EDEBİYAT

Edebiyatımızda Namık Kemal'den sonra Recaizade Mahmut Ekrem'e gelinceye kadar edebiyatın diğer güzel sanat dalları ile olan yakınlıkları, benzer ve farklı yönleri üzerinde hemen hemen hiç durulmamıştır.

Divan edebiyatında tasvir son derece önemlidir. "Fakat teferruatı işleyen, dış dünyayı daima bozan, bütünü kavramayan unsurlar arasında pitoresk bir münasebet kurmayan bu tasvir cehdi, hiçbir zaman hakikî bir tablo vücuda getirmez" (Kaplan, 1976:392). Şiir, Divan edebiyatı sanatkârlarınca bir oyun hâline dönüştürülür.

Tanzimat edebiyatına gelindiğinde şiir, Şinasi'yle mazmunlardan sıyrılır; Namık Kemal'de şairânelikten vazgeçmeden, dil ve üslupta Divan şiirinin bütün imkânları kullanılmakla birlikte, güzel ifade, fikrin emrine tabi olur. Abdülhak Hamit Tarhan ve Recaizade Mahmut Ekrem'de ise geniş tabiat tasvirlerine kavuşur. "Onlarda bu tasvir müstakil bir gaye hâline gelmez; dinî ve felsefi duygularla dolu olan Abdülhak Hamid daima fizikten metafiziğe geçer. Recaizade de teessür ve gözyaşından dış âlemi açık ve seçik olarak göremez" (Kaplan, 1976:392). Fakat Recaizade Mahmut Ekrem'in eserlerindeki resimle edebiyat ilişkisi, Ara Nesil'de görülen tablo altına şiir yazma eğilimiyle Cenap Şahabettin ve Tevfik Fikret'in şiirlerinde görülecek olan "pitoresk" in âdeta müjdeleyicisidir.

Şiirde tasvir anlayışı Cenap Şahabettin'in Recaizade Mahmut Ekrem'in 'şiir resim gibidir' görüşünü daha da genişletip 'resmi şiirin esas gayesi yapmasına' dek hemen hemen aynı doğrultuda ilerler. Başlangıçta Recaizade Mahmut Ekrem ve Abdülhak Hamit etkisinde olan Cenap Şahabettin Avrupa'dan döndükten sonra parnasyenleri örnek alır. 'Ruh-ı kâinat' fikrini ortaya çıkararak pitoresk şiirin en güzel örneklerini verir. "Cenab'ın bu çalışmalarından Fikret ve Haşim çok istifade etmişlerdir. (...) Cenab'ın çok aşırıya giden denemeleri olmasaydı, Türk şiiri, Batı şiirinin de esaslı unsurlardan birini teşkil eden bu tasvir kabiliyetini kolay kolay kazanmazdı" (Kaplan, 1976:395). Cenap Şahabettin'in Türk şiirinde meydana getirdiği değişim, edebiyatla resim arasında kuvvetli bir bağ olduğunu gösterir.

5.1. Edebiyat-Resim

Recaizade Mahmut Ekrem güzel sanatlarla edebiyatın ilişkisi üzerinde durur. "Batı edebiyatlarında antikiteden beri karşılığı olan ve Horace'ın ünlü deyişi 'ut pictura poesis'te somutlaşan şiirle resim arasındaki analogi, bütün göndermeleriyle ilk kez Recaizâde Ekrem'in sözlerinde karşılığını bulur" (Öztürk, 2014:18). Recaizade Mahmut Ekrem'e göre şiir, resim gibidir. Resimdeki renklerin şiirdeki karşılığı sözün kullanım biçimidir.

"Şiir resim gibidir: Meselâ arz ettiği manzara bir ay ışığına dairken her cihetini gündüz gibi açık ve parlak gösteren bir tasvir –tabiata aykırı olduğu için- sanatın inceliklerini bilenler tarafından nasıl makbul sayılmazsa örneğin; kediden köpekten korkup da validesine sığınmak için haykırmaya başlayan üç yaşındaki çocuğa seksen yaşında ağdalı konuşan birinin bile birden bire bulup söyleyemeyeceği tarzda birtakım gevezelikler ettiren bir manzume de –hakikate aykırı olduğu için- edebiyatta üslup güzelliği arayanlar tarafından uygun görülmez" (Recaizade Mahmut Ekrem, 2014:16).

Recaizade Mahmut Ekrem'in yukarıdaki ifadeleri şu gerçekliği ortaya çıkarır; Nasıl ki herhangi bir tabloya bakan kişi, renklerin birbiriyle uyumundan hareketle tabloyu anlamlandırmaya çalışıyorsa, şiiri okuyan kişi de söz varlığının kullanım biçiminden hareketle şiiri anlamlandırabilir.

Recaizade Mahmut Ekrem şiirde hayal gücünü zenginleştiren teşbih ve mübalağadan açıkça bahsederken de şiirdeki edebî sanatların resimdeki renklerin yerini tuttuğundan söz eder: “Âsâr-ı edebîyece hakikat ve tabiata muvafakat lüzûmu mübalağat ve teşbihat gibi sanâyi-i hayâliyyeye mâni olmadığı muhakkıkîn-i üdebâ nezdinde malûmdur. Şiir ve inşanın o türlü sanatları fenn-i tasvîrin elvanı hükmünde olduğu için ziyadesiyle mühim ve mutenadır” (2014:16). Bu dikkatle sanatkâr, resimle şiir arasındaki yakınlığı ifade etmeye çalışır.

Buna göre sanat eserlerinde biçim ve içerik sanatkâr tarafından aynı derecede önemsenmelidir. Birinin geri planda kalması eserin asıl mânâsının ne olduğu konusunda kişilerde şüphe meydana getirebilir. Recaizade Mahmut Ekrem de bu konuda son derece titizdir. O, hem resim hem de edebî eserde biçim ve içeriğin –çok zor olsa da- birbirini tamamlaması gerektiğini söyler: “Resimde renk uydurmak ne kadar güç ve husûsiyle o renkleri imtizâc ettirmek ne mertebe muhtâc-ı mahâret ise edebiyât da sanâyi’-i ma’nevîyyeyi hüsn-i icrâ etmek de o kadar müşkil ve bâhusus mevzû’un tabi’atıyla mütenâsib düşürmek de o derece şâyân-ı dikkattir” (2014:17). Bu ifadeler; resim ve edebiyatın mânâ kadar üslup güzelliği bakımından da mükemmel olması gerektiğine işaret eder.

5.2. Edebiyat-Musikî

Şiir estetiğinde resim kadar musikî de önemlidir. Türk edebiyatında musikî denilince daha çok Cenap Şahabettin ve Tefik Fikret gibi sanatkârlar akla gelse de onlardan önce Recaizade Mahmut Ekrem ve Abdülhak Hamit Tarhan eserlerinde ses unsuruna yer verirler. Fakat Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamit Tarhan’a göre daha fazla musikîye bağlıdır.

“Hamid’in eserlerinde dinî ve felsefî düşünce estetik duygulara galiptir. O, Servet-i Fünuncular gibi ‘sanat için sanat’ nazariyesini güden, sanata her şeyden üstün değer veren bir estet değildir. Ruh’î muhtevaları Hâmid kadar zengin olmayan Recaizade Mahmut Ekrem ihsaslarına Hâmid’den daha fazla bağlıdır. Servet-i Fünunculardan önce o ‘tablo gibi şiir’ yazdıktan başka, tabiat seslerine ve bizzat musikîye Hamid’den daha çok yer vermiştir” (Kaplan, 1976:410).

Recaizade Mahmut Ekrem’in eserlerinde görülen edebiyat-musikî ilişkisi Cenap Şahabettin’le âdeta doruk noktasına ulaşır. “Cenab, şiirde musikiyi, dil malzemesini mısralaştırırken dikkat ettiği kelime seçimi, mısra ve kelime tekrarları, vezin değişikliği ‘konsonant ve vokal oyunları’ ele aldığı konuya uygun ses yaratma endişesiyle seçtiği kelimeler vasıtasıyla gerçekleştirir” (Aktaş, 1996:90). Buna rağmen Cenap Şahabettin’in musikîde kat ettiği merhalede Recaizade Mahmut Ekrem’in rolü inkâr edilemez.

Ahengin meydana gelmesinde etkili olan ses; musikîde notalar aracılığıyla edebî eserlerde ise kafiyeyle kendini gösterir. Recaizade Mahmut Ekrem’e göre “Mevzûn sözlerin mukaffâ dahi olmasını gönül arzu ediyor. Bir makamda dâ’ir olan nagamât-ı mûsikîyyenin bir ses ile karar bulmasındaki matbû’iyyete sebep ne ise zâhiren bundaki de odur” (2014:46). O, bu sözyle bir yandan edebî eserlerdeki vezin ve kafiye’nin önemine dikkat çekerken bir yandan da musikîyle edebiyat arasındaki yakınlığa işaret eder.

Recaizade Mahmut Ekrem’in şiiri, resim ve musikîyle yakın görmesi “parnasizm” ve “sembolizm” anlayışıyla ilişkilendirilebilir. Bilindiği üzere Recaizade Mahmut Ekrem’in şiiri resimle eş değer görüşü “tablo altına şiir yazma”da etkili olmuştur.

6. ESKİ-YENİ MESELESİ

Tanzimat'tan sonra sanatkârlar arasında Divan şiiriyle ilgili münakaşalar meydana gelir. Bunun temelinde yatan esas mesele, zevk ve üslûp problemidir. Avrupa medeniyetiyle ortaya çıkan yeni insan tipinin, eski şiirin zevk ve üslûbunu hemen ve tamamen kabullenmesi mümkün değildi (Erbay, 1997:6).

Tanzimat edebiyatında Ziya Paşa ve Muallim Naci dışındaki sanatkârlar biçim ve içerik meselesinde yeni bir görüş ortaya koyarlar. Muallim Naci'nin eskiye olan bağlılığı Rezaizade Mahmut Ekrem ile Muallim Naci arasında münakaşalara neden olur. Bu münakaşalar, yeni edebiyatın şekillenmesinde son derece etkilidir.

Fevziye Abdullah Tansel, "Muallim Naci İle Rezaizade Ekrem Arasındaki Münakaşalar Ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hâdiseler" adlı makalesinde bu münakaşaları geniş bir çerçevede değerlendirmiştir. Rezaizade Mahmut Ekrem'le Muallim Naci arasında "Ciddi bir fikir ayrılığına dayanmayan, şahsi sebeplerden ileri gelen bu münakaşanın, çevresinin genişlettiği, her iki tarafın tilmizlerine intikali, Naci'nin ölümünden sonra da devamla, Servet-i Fünûn devrinde, hatta 1908 den sonra bu mesele ile yakından alakalı birçok edebî meselelerin münakaşasına yol açtığı görülür" (Tansel, 1953:159). Muallim Naci ile Rezaizade Mahmut Ekrem'in münakaşası Muallim Naci'nin *Tercüman-ı Hakikat*'in "kısm-ı edebî" sütununu idare etmesinden sonra meydana gelir. Naci, gazetedeki yazılarıyla şöhret kazanır; fakat eskiye olan meylinde dolayı "*Tercüman-ı Hakikat* sütunları, Divan edebiyatında bile son zamanlarda örnekleri azalan aşk ve şarap mevzu şiiirlerle doldu" (Tansel, 1953:164). Bu durum yeni edebiyat taraftarları tarafından hoş karşılanmaz. Ahmet Mithat damadı Muallim Naci'yi "kısm-ı edebî" sütunundaki tenkitlerinde tarafsız olmamasından, şiirini mey ve sevgili üzerine inşa etmesinden dolayı eleştirir, (Ahmet Mithat Efendi, 2015:70) gazeteden uzaklaştırır.

Rezaizade Mahmut Ekrem'in Muallim Naci'ye hücum etmesinin asıl sebebi *Zemzeme* hakkında herhangi bir yazı yazmamasıdır. Rezaizade Mahmut Ekrem'in *Zemzeme III* ve *Takdîr-i Elhân*'ı "Naci'nin *Tercüman-ı Hakikat*'teki şöhretine, şiirlerinin ancak lafzen güzel olup his itibariyle tesirsizliğine ve bu yüzden şöhretini kaybettiğine, *Tercüman-ı Hakikat*'ten uzaklaştırılmasına imadır" (Tansel, 1953:170).

Muallim Naci ise Rezaizade Mahmut Ekrem'in tenkitlerine bir münekkide yakışmayacak şekilde cevaplar verir. Naci'nin yazılarında muhatabına edepsiz, küstah tarzında hakarete varan sözler söyleyince Matbuat İdaresi yazılarına müdahale edip sonlandırır (Tansel, 1953:172). Muallim Naci, daha sonra eleştirilerini *Demdeme*'de bir araya getirir. "Naci, Ekrem'in kendi şiirlerine karşı yaptığı eleştirileri bayağı ve gülünç bulur. (...) Ekrem'in, Naci'nin hiçbir şiirinin sevimleyeceği kanaatini taşıdığını söyleyerek taraflı tutumu ve yanlı tenkitleriyle büyük bir cehalet örneği sergilediğini" (Tökel, 1998:247) ifade eder. Her ne kadar Muallim Naci ve Rezaizade Mahmut Ekrem arasındaki münakaşaların çıkış sebebi kişisel olsa da, Rezaizade Mahmut Ekrem'in Batı'dan; Muallim Naci'nin ise Doğu'dan beslenen taraftarları, onların izinden gitmiş ve en az onlar kadar Türk edebiyatının şekillenmesinde etkili olmuşlardır.

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, söz konusu münakaşalar ve hakkında ileri sürülen görüşler yeni bir dikkatle inceleme ve tartışmaya muhtaçtır. Zira Erdoğan Erbay'ın da ifade ettiği gibi, her iki zatın da Doğu ve Batı edebiyatına dair bilgi ve malumatları aynı seviyede olmadığı gibi Doğu-Batı algıları da birbirinden farklıdır: Ekrem-Naci münakaşalarında, her iki ismi eski-yeni konumlandırmasından vazgeçmek gerekmektedir. Zira her ikisinin edebiyat ve

sanatla olan ilişkileri, Doğu ile Batı algıları birbirinden farklılıklar taşıyabilir. Ancak, Ekrem'in, Naci kadar Doğu'yu da Batı'yı da bilmediğini ve kavramadığını gözden uzak tutmamak lazımdır. Ayrıca, münakaşaları başlatan, Naci'yi yazmaya zorlayan Ekrem'in tahrikleri iken, hâlâ Naci'nin itham edilmesi, edebiyat tarihi yazarlarının yenilikten yana yanlı tavırlarından kaynaklanmaktadır (Erbay, 1997: 55-60).

Recaizade Mahmut Ekrem, şiirde güzellik konusunu ele aldığı *Zemzeme III*'te Nef'i, Nedim, Şinasi, Namık Kemal, Nabizade Nazım ve Abdülhak Hamit Tarhan'ın eserlerini çeşitli sebeplerle güzel bulduğundan bahsetmesine rağmen Muallim Naci'nin (adını anmadan) şiirlerini güzel bulmaz.

"Ulviyyet-i hakîkiyyeden bî-nasîb olduğu hâlde yalnız lafzan ulviyyeti müş'ir sözler balon gibidir: Hevâ-yı iştihârda bir aralık itilâ-nümâ olsa bile bilâhare bir zemîn-i mechûliyyet ve mensiyyete düşer kalır! Hakikat-ı hissiyyeden mahrum iken ateşten kıvılcımdan bahseden manzumeler şebtâba benzer: Zalâm-ı evhâm içinde fûrûzân görünse bile hiçbir kalp üzerinde bir eser-i ihtirâk husûle getirmeksizin kendi kendilerine söner mahvolur!" (1997:284) der.

Recaizade Mahmut Ekrem, Muallim Naci'nin *Ateşpare*, *Şerare* ve *Füruzan* adlı eserlerine yukarıda "ateş", "kıvılcım", "füruzan" kelimelerini kullanarak atıf yapar. Ona göre bu eserler gerçeklikten pay almadıkları gibi, his ve hayal bakımından da güzel değildir; çünkü Muallim Naci eserinde duygu ve düşüncelerinden ziyade biçime önem vererek süslü kelimeler kullanır. Recaizade Mahmut Ekrem'in "füruzan" olarak nitelendirdiği bu eserler, okuyucuda herhangi bir tesir de meydana getirmez. Bu yüzden Muallim Naci, adını kısa sürede edebiyat çevrelerinde duyursa da bu durum bir balonun ömrü kadar kısa sürecektir.

Recaizade Mahmut Ekrem *Takdîr-i Elhan*'da Menemenlizade Tahir Efendi'nin "Elhan" adlı eserinde Muallim Naci'nin "gark-ı nur" redifli gazeline nazire yazıp daha sonra da üzerini çizmesini takdir eder; çünkü edebiyatın ilerlemesine katkı sağlayacak gençlerin yoluna mübalağanın fazlalığından dolayı taş koyacak eserlere nazire yazılmasını istemez.

"O türlü arş ü ferşi birbirine katmak isteyen bâlâ-pervâzâne yaveler bir rivayette balondur ki hevâ-yı iştiharda itilâsı hiffet-i derûnundan neşet ettiğini bilmeyen sâdedilân-ı avamı icaz ve hayrete düşürürken bir aralık kendisi de bir zemîn-i pest-i mensiyyete düşer kalır. Hatta düştü ve hatta tahmin olunduğundan daha çabuk (ha gerçek çapük diyeceğiz) düştü!" (2014:44)

Recaizade Mahmut Ekrem *Zemzeme III*'te Muallim Naci'nin şöhretinin bir balon gibi söneceğini söyler. *Takdîr-i Elhân*'da da Muallim Naci'nin şiirleri için "diğer bir rivayette onlar balon değil şeb-tâbdır (...)" (2014:44) der. Bu yüzden onun nazarında Muallim Naci'nin şiirleri kısa süreliğine çevrelerini aydınlatan, kalbe tesir etmeyen donuk şiirlerdir.

Recaizade Mahmut Ekrem, *Takdîr-i Elhân*'da tenkit hakkında düşüncelerini anlatırken isim vermeden de olsa, Muallim Naci'yi de eleştirir. Sanatkâra göre; kendini tenkitçi sayan kişi(ler), eserlere karşı düşmanca tavır takınır. Sadece onlardaki kusurları ortaya çıkarır(lar). Öte yandan eleştirilerindeki ifadeler de oldukça yüzeyseldir. Recaizade Mahmut Ekrem bu tarz eleştirilerin kıskançlıktan meydana geldiğine ve objektiflikten yoksun olduğuna inanır. Üstelik şöhret sahibi olmak isteyenler de sözde tenkitçi "muallim-i şüara", "şeyh-ül üdebâ", "muhyî-i edebiyat-ı Osmaniye" gibi unvanlarla anarlar (2014:26). Recaizade Mahmut Ekrem böyle bir tenkit anlayışını kabul etmez. O, eleştirinin ciddi ve tutarlı olmasından yanadır.

Recaizade Mahmut Ekrem'e göre tenkitçi yol gösterir, fikri genişletir, edebiyata hizmet eder, kişileri değil; eserleri değerlendirir. "Naci'nin eski yazı kaidelerine dayanan ve yalnız

gramer ve sentaks yanlışlıklarını belirten basit tenkid metodunun yanında, Ekrem tamamıyla batılı bir metoda sahiptir”(Akyüz, 1995:86).

6.1. Eski Edebiyattan Yeni Edebiyata

Tanzimat sanatkârları, Doğu kültürüyle yetişmeler de daha sonra kendilerini Tanzimat Fermanı’yla somutlaşan Batılılaşma hareketinin içinde bulurlar. “Asrın insanları gibi Ekrem için de bu durum, hazin bir ruh hâli ile sonuçlanır. Doğu’nun kalbi, Batı’nın aklına teslim olmuştur. Bu teslimiyet kalp ile akıl arasında ikircilik meydana getirmiştir. Zihniyet değişimi sanat ve edebiyata farklı bir şekilde yansımıştır” (Erbay, 2019:253-254). Tanzimat sanatkârlarının çoğu yeni edebiyatın ancak Divan edebiyatının tümüyle reddedilmesi hâlinde kurulacağına inanırken; Recaizade Mahmut Ekrem: “... Ancak kendi hâlimce şu yolda âcizâne birkaç satır yazı yazabilmeği bendeniz de yine o dühât-ı eslâfın tetebbu’-ı eş’âr ü âsârıyla kazandığım için kendilerine minnettırım.” (2014:45) der. Sanatkârın bu tavrından hareketle eski edebiyatla alakalı ılımlı düşüncelere sahip olduğu söylenebilir; çünkü Divan edebiyatını bütün olarak reddetmektense, kendisinde olduğu gibi, genç yeni nesle olan katkısına dikkat çeker. Arap ve Acem etkisinden uzaklaşan edebiyatın, sağlam temellere oturtulabilmesinde geçmişin değerinin bilinmesi gerektiğine inanır.

Recaizade Mahmut Ekrem Divan edebiyatında önemli bir unsur olan mazmunları eleştirmekten kendini alamaz. Yeni edebiyatın hüküm sürmeye başladığı dönemde bile o yolda yazılmış eserleri sevmelerine anlam veremez. “Bunların arasına yılan saçlı.. ok kirpikli.. kıl kadar belli.. ağzı yok.. çenesi kuyulu.. cadularla –mücevherata müstağrak.. müzerkeş ve bukalemun-renk libaslarla mülebbes-çarşamba karısı sıfatlı, kara koncolos kıyafetli mahlûklar da karışırlar..” (2014:31) gibi, gerçeğe gölge düşüren ifadeleriyle alay eder.

Recaizade Mahmut Ekrem Divan edebiyatının geçirdiği evreyi Baki’den önce ve Baki’den sonra olarak ikiye ayırır. Bunun sebebi sanatkârın Osmanlı şairlerinin ilki olarak Baki’yi görmesidir (2014:13). Ona göre, Divan edebiyatı Baki ile şekillenmeye başlar. Baki hâricinde Sinan Paşa, Fuzûli, Nefî ve Fehim’den de bahseder. O, eski edebiyatta daha çok adını andığı kişileri, sanatkâr olarak nitelendirir.

Recaizade Mahmut Ekrem *Takdîr-i Elhân*’da Divan edebiyatı sanatkârlarını tanımanın gerekliliğinden bahsettiği gibi yine aynı eserde Batıdaki sanatkârları ve eserlerini de takip etmenin gerekli olduğunu söyler. Bu gerekliliğe rağmen Batı edebiyatı aleyhinde konuşmaları şarlatanlık olarak görür.

“Bir iki defa (Morsu Şövazi) okutturup dinlemekten ve tercümeleri kendisine ihsan olunan bir ikisini de yalan yanlış fâ’ilâtün fâ’ilâtüne tevfiik etmekten başka edebiyât-ı garbiyye vü şarkiiyye ile münasebeti yok iken şark ve garp edebiyatı arasında muvazene yapmağa Volterler.. Rasinler.. Alfred dö Museler.. Lamartinler.. Viktor Hugolar gibi her yerde nadir yetişen dühât-ı edebi istihfafa ve eserlerini kendi yaveleriyle mukayeseye kalkışmak hele hepsinden büyük şarlatanlıktır!” (2014:28)

Denilebilir ki, Recaizade Mahmut Ekrem, sözde sanatkârların Doğu-Batı edebiyatları hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadan kendilerini önde gelen sanatkârlarla kıyaslamaya kalkışmalarını doğru bulmaz. Recaizade Mahmut Ekrem’in yeni nesilde birçok örneğine rastladığı bu türden kişilere tahammülü yoktur. Ona göre eski ve yeni edebiyat konusunda söz söyleme cüretinde bulunmak için her iki edebiyat konusunda derin bir bilgiye sahip olmak gerekir.

Recaizade Mahmut Ekrem Batı'nın örnek alınmasından yanadır; fakat bu durumun taklit boyutuna varmasını istemez. Bazılarının böyle girişimlerde bulunması onu endişelendirir: "Eğer dikkatimde yanılmıyorsam Avrupalılar gibi düşünüp onlar gibi yazmağa yeltenmek seyyiesiyle nev-hevesân-ı edebimizden ekserîsinin –hususuyla bu yakınlarda-yazdıkları şeyler âdetâ me'al ve mefhumu anlaşılabilir bir hâle getirmiştir." (2014:213) diyerek taklidin önüne geçmek ister; çünkü sanatkâra göre Avrupalıların kendine has duygu ve düşünce dünyaları, milli tavra ve dile uygun düşmeyecektir.

Recaizade Mahmut Ekrem taklidin önüne geçebilmek için telif eserler oluşturmayı önerir. "... Telifen yazılan şeyler mevzu itibariyle mükemmel olmasa bile yine elbette garp edebiyatından tercüme ve naklolunan asarın pek çoğuna müreccah tutulmak lâzım gelir." (2014:213) diyerek orijinal eserlerin nasıl oluşturulacağına işaret eder.

7. ŞİİR

Türk edebiyatında şiir; Arap ve Acem etkisiyle XVI. asırda doruk noktasına ulaşır. XIX. yy'a kadar devam eden bu süreçte fikir, his ve hayaller de olduğu gibi; vezin, kafiye ve nazım şekillerinde de Arap ve Acem'in izlerine rastlanır. Tanzimat'la başlayan Batılılaşma hareketi bu durumu değiştirir. Sanatkârlar eskiye dönük yüzünü Batı'ya çevirerek Fransız edebiyatını kendilerine örnek alırlar. "Bu modernizm mevzuda, ruhta, vezinde, kafiyede, şiir şeklinde, her şeyde hükmünü icra etmiştir. Bunlar harıl harıl Fransız mevzularını, ruhunu, tekniğini Türk klasiğine sokabildikleri kadar sokmuşlardır" (Perin, 1946:74). Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi sanatkârlar yeni eserler meydana getirirler; fakat şiirde asıl değişim Recaizade Mahmut Ekrem'in teorik eserleriyle kendini göstermeye başlar. Devrinde yetişen yeni nesil de *Talîm-i Edebiyat, Takdîr-i Elhân, Pejmürde, Zemzeme ve Takrizat*'ta ifade edilen eleştiriler ışığında gideceği yolu tayin ederler. Bu sebeple Recaizade Mahmut Ekrem Servet-i Fünûn edebiyatının âdetâ bir öncüsü olarak kabul edilir.

7.1. Şiir-Tabiat İlişkisi

Divan edebiyatında kasidelerin giriş kısımlarında, gazellerde ve mesnevilerde tabiat tasvirleri yer alırdı. Fakat tasvirler belli kalıplar içine hapsedilirdi. Şair, tabiat tasvirlerini mazmun kullanmadaki yeteneğini göstermek için kullanırdı. Tabiat, bu dönemde duyguların ifade aracı olmaktan bir hayli uzaktı.

"Yeni Türk şiirinde ilk defa olarak Abdülhak Hâmid, Sahra adlı kitabı ve diğer eserleri ile bize tabiat hakkında küllî bir bakış getirdi; tabiatı felsefî bir düşünce konusu yaptı; derin duyguların doğduğu ve inkişaf ettiği bir muhit hâline koydu; bilhassa yeni unsurlar ile dolu ve geniş ufuklu manzaralar resmetti" (Kaplan, 1976:314).

Abdülhak Hamid'in tabiatı duyguların ifade aracı olarak görmesi, ona derin anlamlar yüklemesi Servet-i Fünûn'da görülecek olan tabiat tasvirlerinin zeminini oluşturur. "Burada şu noktayı önemle belirtmek icap eder: (...) Onun şiirlerinde tabiat pitoresk bir karakter arz etmemekte, dağınık intibalar, felsefî ve hissî çözümler bir muhit içinde erimiş halde bulunmaktadır. (...) Arada resmin vasıtalık etmesi lazımdır" (Kaplan, 1976:351). Servet-i Fünûncuların parnasyenleri örnek almaları ve resimle uğraşmaları bu eksikliği ortadan kaldırırlar. Servet-i Fünûncular Abdülhak Hamid'in açtığı yolda ilerleyerek Türk şiirini mazmunlardan arınmış, duyguların ifade edilmesini sağlayan, en mühimi de bütünlük arz eden tabiat tasvirleriyle zenginleştirirler.

Tanzimat döneminde şiir, belli konular etrafında meydana getirilirken Recaizade Mahmut Ekrem'in "Zerrattan şümusa kadar her güzel şey şiirdir." (2014:13) düşüncesiyle şiirin konusu genişler, şairlerin tabiata bakışı da değişir. Artık tabiattaki her unsur şiir malzemesi olarak görülür. Recaizade Mahmut Ekrem: "Ormanlarda kuşların hazin hazin ötüşü, derelerde suların latif latif çağlayışı, hatta dağlarda kavalların garip garip aksedişi şiir olduğu gibi bir sühan-verin bir mûsikî-perverin akvâl ü nağamât-ı mevzûnesi içinde tabiata muvafık.. ervaha nafiz ve müessir olanlar da şiirdir" (2014:13) der. Bu doğrultuda şair, tabiattan aldığı ilhamla çok renkli ve çok sesli bir şiir meydana getirir.

Recaizade Mahmut Ekrem'in "zerrattan şümusa kadar her güzel şey şiirdir." (Recaizade Mahmut Ekrem, 2014:13) görüşünü benimsemesinin de etkisiyle Tanzimat'ın ilk yıllarında görülen toplum için sanat anlayışında bir takım kırılmalar meydana gelir. Sanatkârlar eserlerinde ferdi duygu ve düşüncelerini daha fazla yansıtmaya başlar. Böylece "Ferdiyetçilik ve büyük ıstıraplar devri" (Kaplan, 2014:20) Recaizade Mahmut Ekrem'in içinde bulunduğu toplulukta her geçen gün kendini daha fazla hissettirir.

Recaizade Mahmut Ekrem için "sanatın maksadı güzelliştir" (2014:134). Güzeli güzelliği bu derecede ön plana alan sanatkâr eserinde güzelin ne olduğu konusunda da açıklamalarda bulunur: "Şaşaalara müstağrak bir nevrûz-ı kâmrânînin sükûn-ı âsâyiş-fermâsiyle zulemata bürünmüş bir fırtına gecesinin heyecân-ı dehşet-efzâsı beyninde şiiriyetçe evvelkinin rengin ve latif ve nazik.. ikincisinin mağmum ve şedid ve bülend olmaktan başka bir farkı yoktur." (2014:13) diyerek sadece kişilerde hoş duygular meydana getiren şeylerin güzel olarak nitelendirilemeyeceğini zira aydınlığa doymuş bir günün mutluluğu kadar karanlıklar içinde fırtınalı bir gecenin oluşturduğu korkunun tasviri de şiirin güzel olmasına katkı sağlar.

"Şairlerin söyleyeceği sözler ne kadar âli olursa olsun yine elbette bu cihan içindeki bazı eşya ve ahvale ve nihayet o eşya ve ahvalın mâ-fevka't-tabî'a mükemmeliyetini müştakane tahayyülden ibaret olan ideale dair olmayacak mı? Öyle olduğu halde şairler şiir söylemek için dünyayı niçin unutsunlar? Dünyadan hariç olan şiirler ne gibi şeylerden bahsedecekler?" (2014:32)

Recaizade Mahmut Ekrem'in yukarıdaki ifadelerinden hareketle denilebilir ki şiir; dünyayla ilişkisini hiçbir zaman koparmaz. Öyle ki şiir, yüce sözlerle oluşturulsa da yine bahsettiği yaşanılan dünyadır.

Recaizade Mahmut Ekrem, tabiat-şair-şiir ilişkisine farklı açılardan bakar. Ona göre şairler arasında tabiatı taklit etmeye çalışanlar diğerlerinden daha üstün eserler meydana getirirler: "Şairler içinde tabiatı taklide sa'y edenlerdir ki mesleklerinde daima müterakki olup giderler. Tabiat gibi bir hâce-i bedâyi dururken şundan bundan ta'allüm-i şî'r etmeye tenezzül mü edilir?!.." (2014:14) Bu yaklaşım şiirin hangi konudan bahsederse bahsetsin tabiattan bir pay aldığını gösterir.

Recaizade Mahmut Ekrem'in tabiatı bir hoca olarak görmesi herkesin kolaylıkla şair olabileceği anlamına da gelmez. Böyle bir duruma fırsat vermemek için tabiatı taklit etmenin ne derece zor olduğunu "hepimiz tabiatın birer acemi şakirdiyiz." (2014:14) sözüyle belirtir. Sanatkâr; tabiata estetik bir gözle bakar. Onda herkesin göremediğini görür. Böylece eserinin özünü tabiattan alır, işleyiş biçimiyle ona yeni bir değer kazandırır.

7.2. Fikirde Güzellik

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Rezaizade Mahmut Ekrem'e göre şiir; "his", "hayal" ve "fikir" terkibinden meydana gelir. Şair, ilham aldığı şeye bu üç unsuru dâhil ederek eserini kalıcı hâle getirir. Ancak; his, hayal ve fikir terkiinde bir ayar, bir ölçü bulunmasına dikkat çeker.

Rezaizade Mahmut Ekrem'e göre edebî eserin yeni bir fikri içermesi onun güzel ve farklı olması için yeterli değildir. Öyle ki "sözde yalnız kuru bir fikre bakılacak olursa (şimdiye kadar söylenmemiş bir söz kalmamıştır. Mâ-tekaddümden beri yazılacağı asar ve eş'ar hemen birbirinin aynıdır)" (2014:29) der. Bu sebeple, sanatkârın eserini sadece fikir zemini üzerinde oluşturmasından yana değildir. Eser, his ve hayallerle zenginleşmelidir.

Rezaizade Mahmut Ekrem, Alfred de Musset'in "en güzel eserler insanları ağlatandır" görüşüne karşılık "en güzel şiirler insanı düşündürenlerdir" (1997:281) der. Ona göre; şiirin güzel olabilmesi için okuyucuyu düşüncelere sevk etmesi gerekir. O, bu görüşünü "Ser-güzeşt-i Beşer" adıyla yazmaya başlayıp yarım bıraktığı şiiri hakkında "ne anlarsınız bundan?... İşlenmiş.. belki ötesine berisine yıldız sürülmüş.. fakat yazısız olarak terk olunmuş bir mezar taşı bundan daha manidardır değil mi?.." (2014:37) cümleleriyle ifade etmeye çalışır. Dış yapısıyla dikkat çeken; fakat içeriğinde okuyucuya katkı sağlamayan, onlara bir fikir vermeyen eserler, Rezaizade Mahmut Ekrem tarafından sert bir şekilde eleştirilir. Sanatkâra göre şiir, hem his hem de düşünce güzelliğine sahip olmalıdır. Şairlerde duygulanmalar belli düşüncelerden hareketle oluşurken okuyucuda önce bir duygulanma hâli oluşturur, daha sonra da yeni düşüncelere sevk eder.

7.3. Histe Güzellik

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Rezaizade Mahmut Ekrem edebî eserin güzel olarak nitelendirilebilmesi için fikir, his ve hayal bakımından bir terkiibe sahip olması gerektiğini söyler. Bu terki içinde his güzelliğine ayrı bir önem verir. "Ekrem'in şiire taşıdığı güzellik kavramı, on dokuzuncu yüzyıl şiir anlayışını da kökten değişikliğe uğratmıştır. Şiire getirdiği bu anlayış, onun eserlerine insanın şahsî hislerinin aynası olarak bakmamızı da zorunlu kılar (Erbay, 2019:261). Sanatkâr, his güzelliğinin edebî eserde ne denli önem arz ettiğini "şairin öyle adem-i te'essür ü teheyycü halinde şiir namıyla yazacağı şeyler mevzun ve mukaffa ve hatta ekseriya 'pür-tumturak ve hoş-edâ' olursa da ruhsuz olacağıçün şiir itlâkına seza olamaz." (2014:36) diyerek ortaya çıkarır. Ona göre şair, herhangi bir tesirle bir his yaşamadığı sürece, yazdığı şeyler başkalarında bir his oluşturmadığı gibi etkili de olamaz. Bu nedenle bu tarz eserler "cemâdât-ı fikriyye" (2014:36) olarak nitelendirilebilir. Şair ancak hissettiği şeyleri eserinde canlı kılar. Aksi hâlde şair-eser-okuyucu arasında kurulması gereken organik bağdan söz edilemez.

Rezaizade Mahmut Ekrem "samimi şiir" oluşturmanın peşindedir. "Hissiyât-ı kalbiyyesine mağlûp... hayâlât-ı şâ'irâneye meclûb olanlarca her halin bir başka hükmü, her manzaranın bir başka tesiri vardır." (2014:12) diyen sanatkâra göre samimi şiirin oluşmasında şairlerin duygularıyla hareket etmeleri etkilidir.

7.4. Hayalde Güzellik

Rezaizade Mahmut Ekrem hayali de şiirin vazgeçilmez unsurlarından biri olarak görür. Öyle ki "hayal olmasaydı dünyada şiir mevcut olmazdı" (2014:139) diyecek kadar fikrini derinleştirir. Ona göre hayal; fikri güzelleştirir. Hatta sanatkâra yaratma, süsleme ve şekil

verme mezzetleri kazandırır. Bu sebeple hayal, onun için vazgeçilmez niteliktedir. Ancak hayal; kabul edilebilir ve anlaşılabilir olmalıdır.

Recaizade Mahmut Ekrem, edebî eserlerde his ve hayal güzelliğini oluşturmak için “mübalağa” ve “teşbih”i faydalı görür. Ona göre bu iki hayal sanatı, sadece gerçekliği yansıtan eserlerden daha etkilidir. “... Bazı vakit tamamıyla mugâyir-i akl olan bir fikr-i şâ’irâne pek çok makulâtın fevkinde bir cây-ı i’tibâr bulur” (2014:18) der. Sanatkâr için bir şiirin itibar görmesindeki ölçüt salt gerçekliği yansıtmaması değildir. O; gerçekte hayal arasında bir kıyaslama yapmak zorunda kaldığında -ölçülü olduğu takdirde- mübalağadan yanadır: “Vakıa mübalağât hakikat ifade etmez fakat yolunda oldukça hakikatten daha müfid olur.” (2014:17) der. Recaizade Mahmut Ekrem hayalleri güzelleştirdiği için mübalağayı önemli görür. Sanatkâr duygu ve düşüncelerini ancak mübalağa ve teşbih sanatıyla başkalarına sirayet ettirebilir.

Recaizade Mahmut Ekrem’e göre edebiyatın gayesi fikir, his ve hayal güzelliğinden bir kompozisyon vücuda getirmektir. Bahsedilen güzellik meydana geldiğinde yazılan şeylerde mantık aranmamalıdır.

“Edebiyatta mantık iltizam olunmaz; Çünkü maksad-ı edebiyât fikir ve his ve hayalce olan mehasin ve bedayii meydân-ı zuhûra çıkarmaktır. Bu maksat husul bulurken yazılan şeylerde mantıka mutabakat olup olmadığını aramak -kimi imlâ bilmeden kimi manâ anlamadan mesâ’il-i edebiyeye karışmak... temyîz-i âsâr u eş’âra kalkışmak cür’et-i câhilânesini ızhardan çekinmeyen nev-zuhûr tenkitçilerden başka kimsenin hatırına bile gelmez!” (2014:18)

Recaizade Mahmut Ekrem, bu görüşüyle hakikatten ziyade, güzelin peşinde olduğunu gösterir. Ona göre yerinde, güzel söylenmiş bir söz, gerçekliğe ters düşse de bu fark edilmeyebilir. Şiir, hakikatten bahseden metinlerden kendine has yapısıyla ayrılır. “Hakikat faidelidir.. metîndir. Şiirin medâr-ı münferidi olan hayal ise bî-faide olsa bile ekseriyet için pek dil-nişîn gelir” (2014:139). Bu sebeple şiir bütün olarak mantık ölçüleri içerisinde değerlendirilmemelidir.

8. ÜSLÛP

8.1. Dil

Tanzimat döneminde Şinasi’yle başlayan dil bilinci Namık Kemal, Muallim Naci, Ahmet Vefik Paşa, Şemseddin Sami, Ziya Paşa ve Recaizade Mahmut Ekrem gibi sanatkârların dil hakkındaki görüşleriyle devam eder. Özellikle Muallim Naci, hem eserleriyle hem de dil konusunda yaptığı çalışmalarla Türk dilinin gelişimine katkı sağlar. Dili, dil-düşünce-insan, dil-eğitim, dil-milliyet, dil-kültür ve diller arası ilişkiler çerçevesinde değerlendiren sanatkâr, bu tutumuyla dil bilincine sahip olduğunu ve dili bilimsel bir bakış açısıyla değerlendirdiğini gösterir (Şeyda, 2009:2079). Muallim Naci, fikirleriyle kendinden sonrakilerin milli bir dil meydana getirmelerinde de etkili olur.

Recaizade Mahmut Ekrem tenkitlerinde; dilin önemi üzerinde durur, Türkçe kelimelerle his, hayal ve fikirlerin ortaya çıkarabildiğini ifade eder. *Takdîr-i Elhan*’da Menemenlizade Tahir Efendi’yi “Elhan” adlı şiirinin bir mısraında ‘oturmak’ kelimesini kullandığı için “bilirsiniz ki lisân-ı şâ’irânede hususiyle eş’arda -oturmak kalkmak- gibi kelimeler kaba düşeceğinden lüzum-ı sahih görülmedikçe isti’mal etmemeliyiz.” (Recaizade Mahmut Ekrem, 2014:21) diyerek eleştirir. Recaizade Mahmut Ekrem’e göre, şiirde dil ince, zarif olmalıdır. Şair, şiirinde

kaba kelimeleri kullanmaktan kaçınmalı, şairane bir dille eserini oluşturmalıdır. Şair oturmak, kalkmak gibi ifadeleri sadece gerekli görülen durumlarda kullanılmalıdır. Sanatkâr bu duruma “o lüzum da vaz’ ve hali tarif esâs-ı fikr ü hayâle bir şey ilave edebilmekle tahakkuk eder.” (Recaizade Mahmut Ekrem, 2014:21) diyerek dikkat çeker.

Recaizade Mahmut Ekrem’e göre dil; düşüncenin aktarılmasında önemli bir vasıta. Sanatkârlar dile önem vermelidir. Anlatılmak istenen duygu, düşünce ve hayaller ancak dilin doğru şekilde kullanılmasıyla tam olarak ifade edilebilir. Sanatkâr, Menemenlizade Tahir Efendi’yi “Elhan”daki anlam belirsizliğinden dolayı “eş’arınızı lâfzen âlûde-i nekâyis bulundurmaktan çekinmediğiniz hâlde” (2014:42) diyerek eleştirir. Hemen ardından da Türkçenin yetersizliğinin şiirde eksikliklere neden olduğunu ve bunların hoş görülmesini ileri sürenleri eleştirir: “Şu kadar var ki böyle kusurları hoş görmedikçe Türkçede şiir yazılamıyor itikadını tashihe himmet edin. Zira yazarlar pekâlâ yazıyorlar. Ama siz diyeceksiniz ki lâfzen her türlü uyub ve kusurdan azade olmak üzere nazm-ı eş’âr düşvar değil midir?” (2014:42) Ona göre Türkçe ile kusursuz şiirler yazılabilir. Asıl sanatkârlık eserinin kusurlu yanlarını bahaneler üreterek hoş göstermeye çalışmak değil; tüm zorluklara rağmen güzel eser meydana getirebilmektir.

Recaizade Mahmut Ekrem sanatkârların eserlerinde kelimeleri yanlış kullanmalarına tahammül edemez. O, “Elhan” adlı şiirdeki âli ve ulvi kelimelerinden yola çıkarak bu konuyla alakalı görüşlerini belirtir. Ona göre âli kelimesi bir şeyin görünüşünü ifade ederken kullanılmaz. “Fihakika bir sahradan... bir denizden alelâde bahsettiğiniz vakit velev o sahra sahrâ-yı kebir olsun... velev o deniz bahr-ı muhît olsun –âli- diyebilir misiniz?” (2014:32) Âli; büyük mabetler, saraylar, sanatkârane eserler vb. için onların üstünlüğüne, hayret vericiliğine işaret ederken kullanılır. Bir benzer durum da ulvi kelimesinde görülür. Ulvi kelimesi tek başına bile büyüklüğü, yüceliği gösterecek kudrettedir. Üstelik âli ve ulvi kelimeleri, hakkıyla kullanılmadığında kişilerde tesir oluşturmaz. Bu yüzden her iki kelime de anlam dünyasına uygun şekilde kullanılmalıdır.

Recaizade Mahmut Ekrem, Türkçe yazdığı yazılara Fransızca kelimeler ekleyen tenkitçilerden de bahseder. Sanatkâr, isim vermeden eleştirdiklerine “ ‘biz hazretleri Fransızca’yı da işte pekâlâ öğreniverdik’ yollu nümayişlerde bulunmak şarlatanlıktır.” (2014:28) der. Bahsedilen tenkitçiler, Fransızca’yı bilmediklerinden bu dile ait ibarelerin anlam dünyasını tam olarak veremezler. Bu yüzden onlar, Fransızca kelimeleri gelişigüzel kullanırlar. Sanatkâra göre böyle davranan kişilerin tek amacı şöhret sahibi olmaktır.

8.2. Fesahat Ve Belâgat

Fesahat sözlerin doğru, düzgün, anlaşılır olmasını sağlayan bir disiplindir. Fesahat kelimedede, sözde, konuşmada kendini gösterir. “İştilmesinde kulağın hoşlanacağı, anlatılmasında zihnin güçlük çekmeyeceği, erkânının imtizâcı bir vahdet prensibine dayanan sözler, fasîh hâlde bulunurlar” (Bilgegil, 1980:23). Edebî eserlerde aranacak ilk özellik de metnin fasih olmasıdır. Bir metin fasih olduğu ölçüde anlaşılır ve etkili olur.

Fesahat bir eserin kusursuz olmasında en büyük niteliktir. Bu sebeple fesahati bozan hâllerin ne olduğu bilinmelidir. Tenâfür, Zincirleme Tamlama, Tekrar, Lüknet, Garâbet, Kiyâsa Muhalefet, Za’f-ı Te’lif, Ta’kîd ve İmlasızlık fasih sözlerin meydana getirilmesinde engeldir.ⁱⁱⁱ Bu yüzden sanatkârın bahsedilen unsurları dikkate alarak eser oluşturması beklenir.

Recaizade Mahmut Ekrem şiirin lafız ve mânâ bakımından kusursuz olmasını ister. Ona göre eserlerin etkili ve anlaşılır olması fasih olup olmamasına bağlıdır. Çünkü lafız bakımından söyleyiş güçlüğü oluşturan kelimeler, gereksiz tamlamalar ve sözdizimine aykırı cümleler; eserin fasih olmasına engeldir.

Belâgat Arapça “belega” kökünden gelir. Belega; sonuca erme, ulaşma anlamındadır. Kelimenin kökündeki anlam belâgatın varmak istediği noktaya işaret eder (Uysal, 2010:42). Belâgata uygun eserler, sanatkârın duygu ve düşüncelerini okuyucuya tam ve ahenkli şekilde ulaştırır.

Belâgat; düzgün ve yerinde söz söyleme ilmine verilen addır. Bir eserde belâgattan söz edilebilmesi için öncelikle onun fesahate uygun olup olmadığı gözetilmelidir; çünkü belâgat; fesahat, meânî, beyan, bedî konularını içerir.^{iv} Sanatkâr sözün kısa, anlaşılır, güzel olmasını sağlayan belagât ilmine uygun eser meydana getirebildiği ölçüde eserine değer katar.

Türk edebiyatında belâgat iki yönde gelişir. Birinci kısımda yer alanlara göre Osmanlı belâgatı, Arap belagâtıyla aynı olmalıdır. Bunlara örnek verilecek en önemli kişi Hacı İbrahim Efendi'dir. O, belâgata din ekseninde yaklaşmış; Arap belâgatının terk edilmesinin mümkün olmayacağına inanmıştır. Osmanlı belâgatının kendine has yapıda olmasını isteyenler ise ‘yeni edebiyatı’ savunanlardır. Ahmet Cevdet Paşa'nın *Belâgat-i Osmaniyye*'si ile Osmanlı belâgatının yolu açılır. Dil meselesi kalem erbabının birinci işi olur. Ahmet Cevdet Paşa, Şinasi, Namık Kemal, Şemsettin Sami öncülüğünde Osmanlı belâgatı Arap belâgatından ayrılır. Takip eden yıllarda Recaizade Mahmut Ekrem de belâgat üzerinde çalışır. *Talîm-i Edebiyat ve Takdîr-i Elhân*'ı bu çalışmaların ürünü olarak görmek mümkündür.

Recaizade Mahmut Ekrem'e göre sanatkâr, belâgat sahibi olmalıdır. Ona göre edib; edebiyatla meşgul olan kişilere denir: “Edîb ulûm-ı lisâniyyeyi okumuş anlamış, öğrenmiş... âsâr-ı üdebâyı mütalâa ile onlardan birçok parçayı hafızasına derç etmiş.. erbâb-ı şi'r ü inşâyâ mahsus lisanda ifâde-i merâm etmeğe mümârese peyda eylemiş olan herkestir” (2014:110). Bu tanıma göre söz konusu olan değerler, edibin sahip olması gereken temel değerlerdir.

Recaizade Mahmut Ekrem'e göre şiir, tasvir edilen hâle uygun ve güzel olmalıdır. O, belâğ eserleri: “Bir güzel fikri... bir latif hissi... bir parlak hayali müfid ve müessir ve müstahsen surette arz etmekten ibaret.” (2014:46) olarak tanımlar.

Recaizade Mahmut Ekrem şiirde kelimelerin art arda gelmesiyle oluşturulan uyuma fazlasıyla önem verir. Ona göre ahenk şiirde lüzumlu olan unsurlardan biridir. O, bu sebeple Menemenlizade Tahir Efendi'nin “Elhan” adlı şiirinde geçen birbirleriyle uyumsuz kelimeleri eleştirir. Şiirde vezin ve kafiye de son derece önem veren Recaizade Mahmut Ekrem için şiirde kulağa hoş gelmeyen kelimelere yer verilmemelidir. Aksi hâlde eser belâğ sayılamaz.

Recaizade Mahmut Ekrem'e göre edebî eserler hem fasih hem de belâğ olmalıdır: “Belâgatsiz fesahat cari olsa bile fesahatsiz belâgat gidemez.” (2014:40) der. Recaizade Mahmut Ekrem mânâdan yoksun olup parlak görünen eserleri ateşböceğine benzetir. Ateşböceğinin kendisinde sıcaklık yokken etrafına ışık saçır. Üstelik böyle eserler, etkileyici olmadıkları gibi çabuk unutulurlar. “Onun için edebî eser, fikrindeki liyakat ve letafetle bağışlanacak ve edebî zevke uyacak surette müsamaha gösterilebilecek küçük kusurların dışında kalan yanlışlıklar ve kaidersizliklerden arınmış olmalıdır” (Arseven, 2008:21). Tek başına üslup güzelliği bir eserden zevk almak için yeterli değildir. Aynı durum tam tersi için de düşünülebilir. Fesahat bakımından kusursuz; fakat üslup açısından kusurlu olan eserler de herhangi bir değer taşımazlar.

8.3. Vezin-Kafiye

Recaizade Mahmut Ekrem'e göre vezin ve kafiye üslup güzelliği sağlayan unsurlardandır. Vezin ve kafiye fikir, his ve hayali güzelleştirir. "... Bir söz şiir addolunabilmek için velev fikren ne derece parlak olursa olsun kendisinde şeklen iki şartın vücudu iktizâ eder. Bunlardan birisi vezin olduğunda şüphe yoktur. Diğeri ne olsa gerek? Elbette kafiyedir." (2014:50) diyen sanatkâr, şiirde vezin ve kafiye'nin önemini ortaya koyar.

Recaizade Mahmut Ekrem, şiirin tanımını yaparken de vezin ve kafiye'ye verdiği değeri tekrarlar: "Şiir... hani o birkaç yüz (fâ'ilât ve mefâ'il ve fu'ül) dan.. hani o bir hayli kafiye-i sâfiyyeden tereküb (...) meşakkatlerle meydana çıkan şiir -Âh! Öyle şiirlerin ben pek severim..- hani o âheng-i selâseti (...) hani o şa'sa'a-i ulviyyet (...)" (2014:133) der. Sanatkâra göre şiir, hem yaşanan duygu yoğunluğunun etkisi hem de vezin, kafiye, gösteriş ve akıcılığın bir araya gelmesiyle meydana gelir. Bu unsurlar şiirde hayranlık meydana getirir.

Recaizade Mahmut Ekrem vezin meselesinin tartışıldığı yıllarda "konuya göre vezin seçme" önerisinde de bulunur: "Şiirde elfâzı hatta kavâfiyi hatta evzân-ı malûme içinde mevzûun tabîatına en çok muvâfakat eden vezni hüsni intihâbda muvaffakiyyet (...)" (1997:287) sözüyle bu meseleye dikkat çeker. Böylece Fikret tarafından sistemleştirilecek konunun tabiatına uygun vezin seçimini, gerekli ve uygulanması icap eden bir kaide olarak şiirin belirleyici teknikleri arasına koyar (Erbay, 2003:23-24). Vezinde uygulanmak istenen bu yenilik aracılığıyla duygu ve düşünceler daha etkili şekilde verilir.

Recaizade Mahmut Ekrem her ne kadar vezin ve kafiye'nin şiirdeki önemine dikkat çekse de, *Takdîr-i Elhân*'da "her mevzun ve mukaffa lâkırda şiir olmak lâzım gelmez." (2014:14) der. Böylece ilk zamanlarda "nesr-i muhayyel" olarak anılan "mensur şiir" in habercisi olur.

Recaizade Mahmut Ekrem, Fazlı Necib'in "Tebessüm"üne yazdığı takrizde mensur şiir denemelerinin yapılmasını ister: "Hakiki şairliğin fâ'ilât-nüvîslük demek olmadığı hakikat-i ulviyyesi aramızda bilinmeden evvel hiçbir kimse 'Mensur Şiirler' namıyla öyle birtakım bedayi'in tasvirine cesaret etmek şöyle dursun hatta tasavvuruna kudret-yâb olabilir mi idi?" (2014:210) der. Şarlatanların mensur şiire karşı çıkacaklarını, küçümseyeceklerini; fakat mensur şiir örneklerinin çoğalması ve beğenilmesiyle bu karşı çıkışların etkisiz kalacağını söyler.

Mensur şiirde her ne kadar vezin ve kafiye olmasa da metnin yapısındaki ahenk ve armoni ona şiirdeki musıkîyi temin eder. "Her şiir mevzûn ve mukaffâ olmak iktizâ etmez dediğim hurûf ve elfâzdan muarrâ bedâyi' içindi. Bununla beraber ale'littlak ifâdesi muntazam... ma'nası güzel.. hiss ve hayâli muvafık-ı hakikat olan her söze şiir denilir." (2014:39) ifadeleriyle de; mensur şiirdeki güzelliğin duygu, düşünce ve hayalin gerçeğe uygunluğuyla ortaya çıkacağını gösterir.

9. SONUÇ

Recaizade Mahmut Ekrem'in şiir, roman, hikâye ve tiyatro türündeki eserleri dışında tenkitleri de dikkate değerdir. *Takdîr-i Elhân*, *Kudemadan Birkaç Şair Pejmurde*, *Takrizat* ve *Zemzeme III* adlı eserleri, "sanat teorisi"yle ilgilendiğini gösterir.

Recaizade Mahmut Ekrem, tenkit metinlerinde bütünden parçaya doğru gider. Yukarıda verdiğimiz örneklerde görüldüğü gibi tenkitlerinde sanat-sanatkâr-edebiyat-şiiir-tenkit-üslûp bahislerini bir akış içinde verir. Edebî eser meydana getirmenin ve münekkit olmanın niteliklerini sıralar. Bununla da yetinmeyerek Muallim Naci ile yaptığı eski-yeni edebiyat münakaşası neticesinde Türk edebiyatının genel seyrini, değişimini gösterir.

Recaizade Mahmut Ekrem tenkitlerinde yıkıcı değil; yapıcıdır. Batı'yı örnek alsın da eserleri Doğu-Batı edebiyatında bir köprü vazifesi görür. Geçmişini bilmeyenlerin geleceği de inşa edemeyeceğine inanır. Bu yüzden tenkitlerinde Divan edebiyatını tümüyle reddetmez; iyi, güzel olan şeylerin devam ettirilmesini Batıdan alınan yeniliklerin de özümsemesini ister.

Recaizade Mahmut Ekrem'in tenkit yazılarında hedefi şahsiyetler değil; "edebiyat meseleleridir." Fikirlerini ortaya çıkarmak için eserlerini bir araç olarak kullanan sanatkâr, doğrudan edebî tenkitin peşindedir. O, bu tavırla bir yandan sanatkârlara yol gösterirken bir yandan da Türk edebiyatının yeni yoldaki yürüyüşüne işaret eder.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AHMET MİTHAT EFENDİ. (2015). *Sait Beyefendi Hazretlerine Cevap*, hzl. Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- AKTAŞ, Ş. (1996). *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri Ve Antolojisi 1*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- AKYÜZ, K. (1995). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- ARSEVEN, T. (2008). *Her Güzel Şey Şiirdir Elhân-Takdir-i Elhân, Metin, İnceleme*, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara.
- BİLGEGİL, M. K. (1980). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri 1 Belâgat*, Sevinç Matbaası, Ankara.
- ERBAY, E. (1997). *Eskiler ve Yeniler*, Akademik Araştırmalar, Erzurum.
- ERBAY, E. (2003). *Yenileşme Dönemi Türk Edebiyatında Aruz Arayışları*, Aktif Yayınları, Erzurum.
- ERBAY, E. (2019). "Recâizâde Ekrem'e Dair: Bir İhtifâl Ve Şairin Kendisi İçin Yazdığı Kitâbe-i Seng-i Mezâr", *Doğu Esintileri*, (10): 249-266.
- ERCİLASUN, B. (2018). *Servet-i Fünun'da Edebî Tenkit*, Akçağ Yayınları, 4. bs., Ankara.
- GRİMAL, P. (1997). *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*, çev. Sevgi Tamgüç, Sosyal Yayınlar, İstanbul: 182-184.
- KAPLAN, M. (1976). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- KAPLAN, M. (2014). *Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser*, Dergâh Yayınları, 17. bs., İstanbul.
- OKAY, M. O. (1990). *Yeni Türk Edebiyatı Ders Notları Tanzimat Edebiyatı*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum.
- ÖZTÜRK, V. (2014). "On Dokuzuncu Yüzyıl Görsel Çağı ve Osmanlı Yeni Şiiri", *Monograf*, (2): 12-42.
- PARLATIR, İ. (1995). *Recaî-Zade Mahmut Ekrem Hayatı-Eserleri-Sanatı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- PERİN, C. (1946). *Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Recâizade Mahmûd Ekrem. (2016). *Ta'lîm-i Edebiyyât*, hzl. Furkan Öztürk, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul.
- Recaizade Mahmut Ekrem. (1997). *Recaizade Mahmut Ekrem'in Bütün Eserleri II*, hzl. İsmail Parlatır-Nurullah Çetin-Hakan Sazyek, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Recaizade Mahmut Ekrem. (2014). *Recaizade Mahmut Ekrem'in Bütün Eserleri-2 Takdîr-i Elhân, Kudemadan Birkaç Şair, Pejmurde, Takrizat*, hzl. Hakan Sazyek-Tolga Bayındır-Esra Sazyek-Doğan Evecen, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- ŞEYDA, A. (Bahar 2009). "Muallim Naci'nin Türkçe Üzerine Düşünceleri", *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4, (3), 2072-2080.

- TANSEL, F. A. (1953). "Muallim Naci İle Recaizâde Ekrem Arasındaki Münakaşalar Ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hâdiseler", *Türkiyat Mecmuası*, X, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul: 159-200.
- TÖKEL, D. A. (1998). "Muallim Naci-Recâizâde Mahmud Ekrem Tartışmaları Zâviyesinden Tanzimat'ta Tenkit Faaliyetlerine Umumi Bir Bakış", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, (1): 237-249.
- UÇMAN, A. (1992). "Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatında Tenkit Anlayışı", *150. Yılında Tanzimat*, Yayına hzl. Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- UYSAL, R. S. (2010). *Belâgat ve Edebî Sanatlar Lügati*, Doğu Kitabevi, İstanbul.
- YETİŞ, K. (1996). *Talîm-i Edebiyat'ın Retorik Ve Edebiyat Nazariyâtı Sâhasında Getirdiği Yenilikler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- YETİŞ, K. (2005). *Belâgattan Retoriğe*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

EXTENDED SUMMARY

Criticism not only changes the political, social, cultural areas but also helps literature develop. Tanzimat era artists construct the modern literature by criticizing the Divan literature. The Westernisation movement that started with Şinasi draws attention with Namık Kemal's sonorous voice and systematizes with Rezaizade Mahmut Ekrem.

Rezaizade Mahmut Ekrem reveals the importance of criticism and how this criticism has to be made. Therefore, Rezaizade Mahmut Ekrem makes the criticism a literary genre apart from the previous ones. He has a great influence on shaping of both Tanzimat era and Servet-i Fünûn era by way of his critiques. For this reason, views and thoughts of Rezaizade Mahmut Ekrem about the art and literature in his works named *Takdir-i Elhan*, *Kudemadan Birkaç Şair*, *Pejmürde*, *Takrizat ve Zemzeme III* are detected in this article.

Rezaizade Mahmut Ekrem deals with the issues such as art-artist-literature-poem-criticism and style. He uses his works as a tool. He depicts the main lines of modern literature with his critiques in Tanzimat era when classic-modern literary discussions are gone through. He becomes a representative of the modern literature especially in his articles in which he criticizes Muallim Naci's works and in discussions of old-modern literature in Turkish literature. This matter proves that the importance of Rezaizade Mahmut Ekrem in Turkish literature is related to "art theoretician" rather than the works he produced in the form of novel, story, theatre.

The artist, who assesses art and beauty together in his works, defines the place of literature in fine arts. He becomes a pioneer of parnasizm and symbolism that are seen in Servet-i Fünûn era by including the relations of art and music. Rezaizade Mahmut Ekrem particularly dwells on poem and its problems in his works. This results from the fact that Divan literature is mainly based on poem and the ones who tries to construct Tanzimat literature are in tendency to poem. The artist, who moves away from pragmatism in poem which is concerned by artists of the first period of Tanzimat era, follows an aesthetic aim. For Rezaizade Mahmut Ekrem, poem can only be came into existence with beauty of opinion, sensation and dream. The artist, who is uncomfortable with the poem being confined to strict forms, widens the theme of poem by saying "From atomy to the sun every beautiful thing is a poem". He becomes a preparer of prose poem by bringing a new dimension to rhythm and rhyme discussions. The artist uncovering that poem is very important in fluency and rhetoric issues emphasizes the fact that a work has to be both fluent and eloquently written. In his critiques he shows to the audiences with the examples that how the poem being harmonious and perfect is related to being fluent and eloquently written.

Rezaizade Mahmut Ekrem does not mention only the artists of Tanzimat era. He also tells of Baki, Sinan Paşa, Fuzuli, Nefi and Fehim, who are appreciated in the sense of their styles in Divan literature. He wants the new generation to know the artists who are titled as cornerstones of Divan literature before Western literature and to analyse their works. His manner shows that he does not have the intention to annihilate Divan literature totally. Rezaizade Mahmut Ekrem favors that the inevitable change in Turkish literature happens by replacing the old elements with the new ones.

For Rezaizade Mahmut Ekrem criticism has to be constructive, not destructive, who has a wide world of ideas making him be able to make criticism of the criticism. It has to aim at the work, not the person. It also has to reveal the accurate, beautiful elements; not only the mistakes. Rezaizade Mahmut Ekrem shows the way to the young generation to follow in his

works titled *Takdir-i Elhan, Kudemadan Birkaç Şair, Pejmürde, Takrizat and Zemzeme III*. Thereby, he paves the way for them to be effective in constructing the modern literature.

SONNOTLAR

ⁱ *Talîm-i Edebiyat*'la ilgili olarak Kâzım Yetiş'in *Talîm-i Edebiyat'ın Retorik Ve Edebiyat Nazariyâtı Sâhasında Getirdiği Yenilikler* adlı kapsamlı çalışması yer aldığından çalışmamızda *Talîm-i Edebiyat*'ın önemi vurgulanmış, eserden sadece edebiyat bahsinde alıntı yapılmıştır. *Talîm-i Edebiyat* incelemesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Kâzım Yetiş, *Talîm-i Edebiyat'ın Retorik Ve Edebiyat Nazariyâtı Sâhasında Getirdiği Yenilikler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1996.

ⁱⁱ "Eros. Aşk tanrısı. Çok değişken olan kişiliği, arkaik çağdan İskenderiye ve Roma dönemine kadar büyük bir evrim göstermiştir. (...) Tanrı Eros, şairlerin etkisiyle yavaş yavaş geleneksel fizyonomisini kazandı. Onu, çoğu kez kanatlı bazen de kanatsız ve yüreklere endişe ve heyecan vermekten hoşlanan bir çocuk olarak tasvir ederler. Bazen de yürekleri meşalesiyle yakar, ya da oklarıyla yaralar." Detaylı bilgi için bkz. Pierre Grimal, *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*, çev. Sevgi Tamgüç, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1997, s. 182-183.

ⁱⁱⁱ Tenâfür; harflerde, kelimelerde ve terkiplerde tenâfür olarak 3'e ayrılır. Harflerde tenâfür, aynı veya yakın mahreçten çıkan seslerin bir kelime veya bir terkip etrafında toplanmasıyla; kelimelerde tenâfür, kelimeleri meydana getiren harflerin bir araya gelmesiyle oluşan telaffuz güçlüğüyle; terkiplerde tenâfür bazen birkaç kelimededen meydana gelen eksik terkiplerde, bazen bir sözde teşkil eden tam terkiplerde tenâfür harflerinin toplanmasıyla ortaya çıkar; Zincirleme Tamlamalar, Türkçe, Arapça, Farsça kaideye göre kurulmuş terkiplerin bir araya gelmesi; Tekrar sıklığı, bir ifadede aynı söze iki kereden fazla yer verilme; Lüknet, bir ibareye dâhil kelimeler arasında yer alan ancak işitme cihazıyla fark edilebilen uyumsuzluk; Gârabet; bir ibarede alışılmamış sözlerin kullanılması; Kıyasa Muhâlefet, kelimenin dil kâidelerine ve sanatkarların kullanım tarzına aykırılığı; Za'f-ı te'lif, söz veya onu meydana getiren terkiplerin anlaşılma; Ta'kid, ifadenin kastedilen mânâya nüfuz etmeyişi; İmlasızlık ise imlaya uygun düşmemek olarak tanımlanır. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri 1 Belâgat*, Sevinç Matbaası, Ankara 1980, s. 23-41.

^{iv} Yukarıda ifade edilen belâgat konuları, eseri doğru ve açık yazmayı; şartların, konteksin gerektirdiği ifadeyi kullanmayı ve bu ifadeyi güçlendirip güzelleştirmeyi sağlar. Detaylı bilgi için bkz. Kâzım Yetiş, *Belâgattan Retoriğe*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005, s. IX.

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİM BİNALARININ GELİŞİM SÜRECİ

DEVELOPING PROCESS OF THE MUNICIPAL ADMINISTRATION BUILDINGS IN THE WORLD AND TURKEY

Ebru ERDOĞAN

Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İç Mim. ve Çevre Tasarımı Bölümü
Assoc. Prof. Dr., Selcuk University, Fine Arts Faculty, Dept. of Interior Arch. and Env. Design
erdogan@selcuk.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7415-6567

Cihat ÖZKAN

Yüksek Mimar, Selçuklu, Konya
MSc. Architect, Selcuklu, Konya
cihat.ozkan30@gmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0003-2512-0490

H. Abdullah ERDOĞAN

Arş. Gör. Dr., Konya Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü
TA Dr., Konya Technical University, Faculty of Arch. and Design, Dept. of Architecture
abdullaherdogan@selcuk.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0003-4706-3204

Atf/©: Erdoğan, Ebru (2019). Dünya'da ve Türkiye'de Yerel Yönetim Binalarının Gelişim Süreci, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 12, Sayı 2, ss. 246-263

Citation/©: Erdogan, Ebru (2019). Developing Process of the Municipal Administration Buildings in the World and Turkey, Erzincan University Journal of Social Sciences Institute, Year 12, Issue 2, pp. 246-263

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Erzincan University Journal of Social
Sciences Institute

SBDER-31, Aralık-December 2019 Erzincan

E-ISSN-2148-9289

Makale Türü-Article Types : Derleme Makale-Review Article

Geliş Tarihi-Received Date : 19.03.2019

Kabul Tarihi-Accepted Date : 17.09.2019

Sayfa-Pages : 246-263

<http://dergipark.gov.tr/erzisosbil>

This article was checked by *iThenticate*

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİM BİNALARININ GELİŞİM SÜRECİ

Developing Process of the Municipal Administration Buildings in the World and Turkey

Ebru ERDOĞAN

Cihat ÖZKAN

H. Abdullah ERDOĞAN

Öz:

İnsanların kendi seçtiği organlarca idare edilen kurumlar olan yerel yönetimler, gerek demokrasi anlayışının oluşması, toplumda yer edinmesi açısından, gerekse yerel hizmetlerin verimlilik ve etkinliğinin sağlanması açısından oldukça önemli kurumsal yapılardır. Tarihsel süreçte yerel yönetimlerin ortaya çıkması, siyasi ve sosyo-ekonomik değişimlerin, kentleşmenin oluşması ile gerçekleşmiştir. Yerel yönetimin temelleri ilk olarak Ortaçağ Avrupası'nda atılmıştır. Türkiye'de ise yerel yönetim geçmişte kadılar tarafından yürütülen bir faaliyet iken, Osmanlı'da 19 yy.'da bir Tanzimat kurumu olarak devam etmiştir. Bu çalışma, yerel yönetimlerin hizmet binalarının, kamu yönetimlerinin yaşadığı değişim ile eş zamanlı olarak nasıl bir mimari dönüşüm geçirdiğini Dünya ve Türkiye ölçeğinde ele almaktadır. Çalışmada metot olarak, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, siyasi, ekonomik, sosyal, teknolojik gelişmelerin, kentleşmenin artmasının, kentlerde yaşayan insanların karmaşık örgütlenmesinin, artarak çoğalan ve çeşitlenen gereksinimleri sonucu belediye binalarının nitelik ve nicelik olarak değişim gösterdiği görülmüştür. Kentin ihtiyaçları ve kanunların getirdiği gereksinimler doğrultusunda günümüze ulaşan belediye yapıları, sosyalliğin, şeffaflığın ve demokrasinin de etkisiyle kullanıcı memnuniyetinin gözetildiği, kullanıcı odaklı yapı komplekslerine dönüşmüştür. Artık tüm Dünya'da ve Türkiye'de geleneksel devlet anlayışı, yerini demokratik, insan odaklı ve hukuk üstünlüğüne dayalı katılımcı devlet anlayışına bırakmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetim, Belediyecilik, Tarihsel Süreç, Türkiye, Dünya.

Abstract:

Local administrations directed by the organs which public have elected by themselves are rather important institutional structures both to form a comprehension of democracy, take place in public and to provide productivity and efficiency. During the historical process, emerging of the local municipal administrations has actualized by occurrence of political and socio-economical variations and urbanization. The basis foundations of the local administration buildings were seeded first in the Medieval Europe. As for in Turkey local administrations had been directed by Muslim judges (kadis) in the past, during the Ottomans age they subsisted their existence as a foundation of Tanzimat period in the 19th century. This study investigates in scale of the World and Turkey how local government buildings have transformed architecturally simultaneously with the change experienced by the public administration. Qualitative research method was used as the method in the study. As a result of the study, it has been seen that the quality and quantity of Municipalities have changed as a result of the increasing needs of political, economic, social, technological developments, increasing urbanization and the complex organization of the people living in the cities. The structures of Municipalities which have reached today upon the demands of the city and the requirements that laws bring, have transformed into user focused building complexes by the influence of sociality, transparency and democracy where the content of the user is taken into consideration. The traditional state idea in the World and Turkey have given its place to a democratic, human focused and based upon the superiority of law, participatory state idea nowadays.

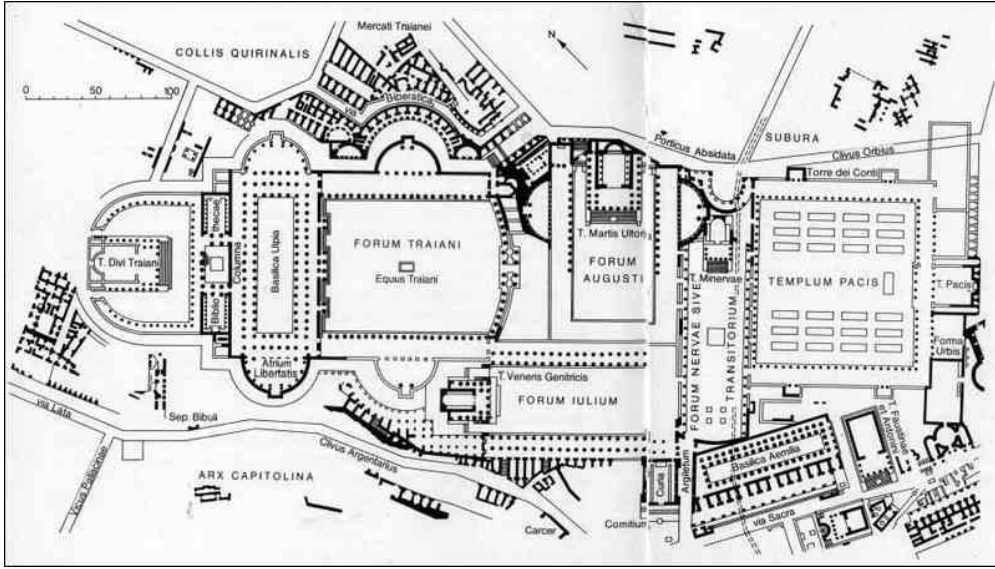
Keywords: The Local Municipal Administrations, Municipality, Historical Process, Turkey, World.

1. GİRİŞ

Yerel yönetim; yerel bir toplumun ortak gereksinimlerini karşılamak amacıyla oluşturulan, merkezi yönetim dışında, karar organlarını doğrudan halkın seçtiği bir yönetim kademesi ve kamusal bir örgütlenmedir (Bozkurt vd., 1998). Yerel yönetimler, kamu yönetimi içinde halka en yakın olan ve politikalarıyla halkın gündelik yaşamı üzerinde doğrudan etkide bulunan önemli bir yönetsel birimdir. Bu bağlamda yerel yönetimler gerek demokrasi anlayışının oluşması, toplumda yer edinmesi açısından gerekse de yerel hizmetlerin verimlilik ve etkinliğinin sağlanması açısından oldukça önemli kurumsal yapılardır (Eryılmaz, 1994: 129). Yerel yönetim; siyasal, hukuki bir kavram ve sosyal idari bir kurum olarak geç Ortaçağ Avrupa'sının ürünüdür (Ortaylı, 1985: 19). Belediyelerin temelleri ilk kez olarak Ortaçağ Avrupa'sında atılmıştır. Derebeyin baskılarına karşı kendi haklarını ve çıkarlarını korumak isteyen kent halkı (esnaf, zanaatkâr ve tüccarlar) kurduğu 'Lonca' örgütleri aracılığıyla kendilerinin ve kentlerinin özgürlüklerini senyordardan satın almışlardır (Kalabalık, 2005: 39). Böylece, ortaya çıkan özgür kentlerin yönetim sorununu çözebilmek için de belediyeler oluşturulmuştur. Antik çağdaki en küçük yönetim birimi kabul edilen "site", Roma'daki karşılığı olan "municipe" ve Yunan'daki karşılığı olan "polis" yerel yönetimlerin ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir (Keleş, 2014: 33-34). "Municipe" terimi Roma şehri anlamına gelirken, İngilizcede kullandığımız "municipality" kelimesinin kökünü ifade eder. Kent yönetiminin temellerinin "forum" lar ile atıldığı söylenebilir. Forum, eski Romalılar zamanında kentlerde kamu işlerini konuşmak için halkın toplandığı, alışverişin yapıldığı, etrafı kamu binaları ve kolonlarla çevrili olan meydandır (Hasol, 1993). Roma şehirlerinde forumlar genellikle dikdörtgen formundadır ve etraflarında *basilicae* (toplanma yeri), *curia* (senato), mahkemeler, hazine binaları gibi kamusal binalar bulunur. 12.yy. öncesinde kamu işleri ve kent yönetimi meydanlarda, saraylarda ve savunma amaçlı yapılan kalelerde ve kiliselerde görülmekteydi (Çamaş, 2000: 41) (Resim 1a, 1b, 1c).

Resim 1a. The Norman White Tower (UNESCO Dünya Mirası alanı kule 11. yy'da İngiltere İmparatoru William tarafından yaptırılmıştır. Bina zaman içinde saray, kale, hapisane (üst düzey kişiler için) olarak kullanılmıştır).

Resim 1b. Roma İmparatorluğu Forum Planı.

Ortaçağda belediye binaları ticari, idari, törensel işlevlerin birlikte görüldüğü mekânlardır ve meclis odaları arkadlı çarşının hemen üzerinde konumlandırılmıştır (Resim 1d). 19.yy.'da ise kanuni, idari ve ticari fonksiyonlar belediyeden ayrılmış, belediye yalnızca politik ve törensel hizmetlerin görüldüğü mekânlar haline gelmiştir. Belediye binalarının ölçeği ve kullanılan üsluptaki abartılar, kamusal alanın gösterişi haline gelmiştir. İdari, ticari ve sosyal alanların sonraki yüzyıllarda birbirlerinden daha belirgin bir şekilde ayrıldıkları ve 20. yüzyıl ile birlikte binaya eklenen işlevlerin sayılarının artmasından dolayı mekânların genişlediği ve kütlelerin düşeyde yükselmeye başladıkları görülmektedir (Craig, 1980).

Resim 1c. Sant'Apollinare Nuovo- Ravenna (Teoderik tarafından İtalya'da MS. 500'lü yıllarda inşa ettirilen bir geç antik çağ bazilikasıdır).

Resim 1d. Siena Belediye Binası (1284 yılında inşa edilen belediye binası kamusal meydanın içinde yıllarca bir iktidar ve güç sembolü olmuştur).

Belediyeler, temelinde belirli iletişimin, yönetimin gerçekleştiği büro binalarıdır. Tipolojik olarak ofis yapılarına benzer özelliklere sahip olmasına rağmen, kendine ait farklı mekânsal özellikleri ile belediye bina tipleri bulunmaktadır. Belediyeler için günümüzde, tam olarak yerleşmiş, standarda sahip bir mekânsal oluşumdan bahsedilemez. Yönetim yapıları için kurgulanmış örgüt yapısı, belirli bir hiyerarşik düzende, yönetim yapısının işleyişine

uygun olarak tasarlanır ve biçimlenir. Belediyeler, kentlinin ihtilaçlarından dolayı oluşan isteklere ve ihtiyaçlara çözüm bulmak için kendi yapısı içerisinde farklı fonksiyonları bir arada bulundurlar. Belediye hizmetleri; İdari hizmetler, kentsel planlama ve teknik hizmetler, sağlık ve sosyal hizmetler, iktisadi ve mali hizmetler olmak üzere dört gruba ayrılabilir. Yeni belediyeçilik anlayışının değişimi ve halkın doğrudan hizmet alımını artırması ile birlikte planlamanın önemi daha da artmıştır. Halkın birimlere erişimi söz konusu olduğunda, tasarımcının birimleri konumlandırması önem kazanmıştır (Dönmez, 2015: 24). Bu mekânların büyüklüğü ve belediye ihtiyaç programının çeşitliliği belediyenin büyüklüğüne bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Belediye yapılarının gelişim sürecinin okunması ve bu sürecin tasarıma etkilerinin görülmesi açısından dünyadaki bazı belediye binalarından örnek vermek önemli olacaktır. Bu örnekler, Tokyo Belediye Binası, Londra Belediye Binası, Boston Belediye Binası'dır.

2. DÜNYADAN ÖRNEKLER

Küreselleşme ve yeni liberal politikalarla birlikte yerel yönetimlerde etkinliğin önem kazanması ve uluslararası rekabetin metropoller aracılığıyla yürütülmesinin öngörülmesi, küçük belediyelerin birleştirilerek daha üst düzeyde yönetsel kurumlaşmalara ve yerel yönetimlerde çeşitlenmelere yol açmıştır. 1980 yıllarından bu yana başta Fransa olmak üzere İngiltere, Almanya gibi gelişmiş ülkelerde çok sayıda küçük belediyenin birleşerek, daha az sayıda ve etkin belediyelerin kurulması yoluna gidilmiştir. Büyük kentlerin tek bir yönetim tarafından idaresi kolay olmadığından, çeşitli kent parçalarına hizmet bu bölgelere ait yerel yönetimlerle sunulmuştur. Özellikle gelişmiş ülkelerde (Avrupa ve Amerika) kent parçalarına ulaştırılan bu hizmet 'belediyeler' aracılığıyla yapılır. Literatürde demokratik bir belediye yönetiminin yönetim, temsil ve katılım olmak üzere üç temel fonksiyonu bulunmaktadır (Dollery ve Johnson, 2005: 83). Belediyeler, bir yandan yerel halkın mal ve hizmet taleplerini karşılamakta, öte yandan o bölgede yaşayanların yönetime katılımını sağlamaktadırlar. Bu açıdan belediyeler, belediye sınırları içerisinde yaşayan halkın kendileriyle doğrudan doğruya ilişkili hizmetlerini yürütmektedirler (Falay vd., 1996: 5-6). İngilizcedeki belediyelerin, *Municipality*, *Town Hall*, *City Hall* sözcüklerindeki adlandırmadaki farklılaşma kentlere ve kent yönetim anlayışlarına göre belirlenmektedir. Amerika'da kentlerin yönetim sistemi büyüklüklerine göre farklılaşmaktadır. *Town* sözcüğü ile tanımlanan yerleşim yerleri *City*'den daha küçük yerleşim yerleridir ve genel hukuk şehri sınıflandırmasına girerler. Eyalet yasaları ile meydana gelip, bu yasalar ile yönetilirler. *City*'ler ise kendi kuruluş yasaları ile yönetilirler. Farklı ülkelerin yönetim anlayışlarına göre bu tanımlama çoğaltılabilir.

2.1. Tokyo Belediye Binası, 1991

Tokyo Belediye Binası, yüksek katlı belediye yapılarının ilk örneklerden birisidir. Kenzo Tange'nin insan ölçeğini aşan yükseklikteki yapısı, politik, sosyo-kültürel ve teknolojik gelişmişlik anlamında özgün simgesel görünümü ve güçlü plan şemasıyla öne çıkmıştır. 1986 yılında açılan yarışmada kazanan proje olmayı başarmıştır. *The Japan Architect* (86/06) dergisinde Mimar Kenzo Tange, tasarımının amacının 21. yy.'a giderken özerkliğin ve kültürün bir sembolü olan "Benim Kentim" sembolünü, Tokyo'da oluşturmak olduğunu söylemiştir. Tokyo Belediye Binası, kentin iş bölgesinin merkezinde konumlandırılmıştır. Üç araziye oturan bina kompleksini oluşturan mekânlar arası bağlantı araç yolu, alt kattaki tünel ve yol üzerindeki köprüler ile sağlanmaktadır. Kademeli yükselen ana bina ile merkez binası

arasında bulunan kamusal meydan, çeşitli aktivitelere ev sahipliği yapmanın yanı sıra bina girişlerine de yönlendirme yapmaktadır. Kentin yönetimiyle ilgili her tür faaliyetin yürütüldüğü bir merkez olarak tasarlanan yapı, yaklaşık 13 bin çalışan kapasitesi ile 400 bin metrekarelik alana sahiptir. Politik gücün simgesi olan meclis bloğu mütevazı bir şekilde tasarlanmışsa da, kademeli olarak yükselen kuleler psikolojik olarak insanı ezen bir yüksekliğe sahiptir. Yapının ana meydana bakan iç mekânlarında çeşitli kültürel faaliyetlere yer verilmiş, böylece meydanın gece gündüz canlı kalması sağlanmıştır. Yapıların giriş çıkışlarının aynı aks üzerinde bulunması, iç ve dış sirkülasyonun devamlılığını sağlamaktadır. Halkın binayla ilişkisini zemin katlardaki aktivitelerle sağlanırken, çalışanlar için de dinlenme mekanları, jimnastik salonları, rekreasyon alanları tasarlanmıştır. Her biri 243 metre yüksekliğindeki, 48'er katlı ikiz kulelerin üst kısımları kendi eksenlerinde 45 derece döndürülmüştür. Yapı, anıtsal ölçeğine karşın basit bir plan şemasına sahiptir (Resim 2).

Resim 2. Tokyo Belediye Binası, Meclis Salonu ve Giriş Holü (URL-5).

2.2. Londra Belediye Binası, 2002

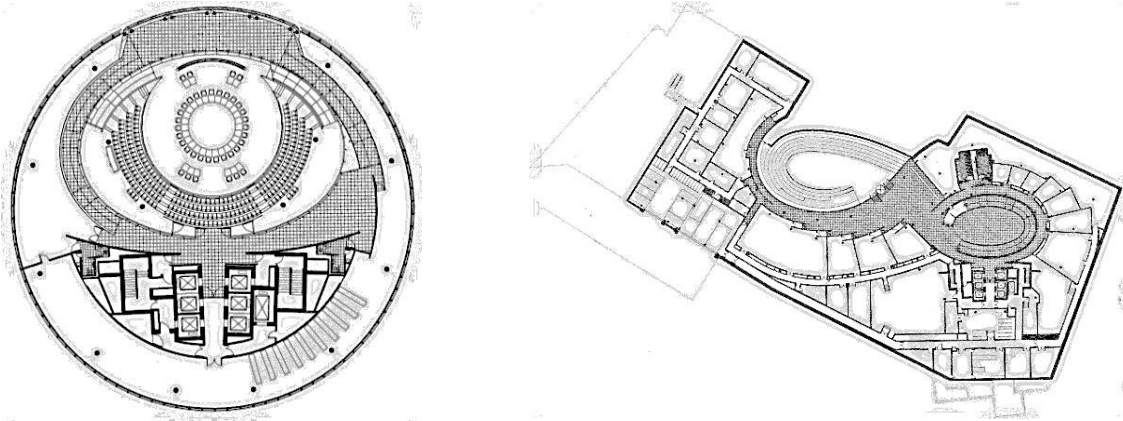
Londra Belediye Binası projesinde çevresel sorumluluk stratejileri takip edilmiş ve enerji verimli olmasına özen gösterilmiştir. Termal etkili cephe kaplamasıyla, enerji harcamaları önemli ölçüde azaltılmıştır. Thames Nehri'nin kıyısı boyunca yerleşen belediye binası, bulunduğu yerin avantajlarını kullanmakta trafik gürültüsünden ve dumandan uzakta bulunmaktadır. İngiltere'deki politik değişimlerin temsili olarak yeni bir belediye binası yapılmasına karar verilmiş, yeni oluşturulan yönetimin değerini ifade etmesi ve Londra'nın değişiminin sembolü olması amaçlanmıştır. Projenin geliştirilme aşamasında, tasarımından en önemli iki beklenti şeffaflık ve demokrasi olmuştur. Bunlara ek olarak, projenin tasarımcıları Foster&Partners binanın tasarım kriterlerine, çevresel konuları dikkate alarak, enerji verimli olmasını dahil etmişlerdir. Yapının tasarımcıları, temelinde belediye binası için meclis salonu yerleştirilmiş geleneksel ofis bloğu tasarlamışlardır ancak jürinin 'ikon' olabilecek bir yapı yapılmasında ısrar etmeleriyle yapının tasarımı yeniden şekillendirilmiş ve tasarım daha dinamik bir form almıştır. Bu sembol forma, tasarımdan beklenen 'demokrasi'

kavramı, kamusal alanın dâhil edilmesiyle cevap verilmiştir. Zemin katı, içe çökmüş açık mekân amfi tiyatrosundan meydana gelmektedir. Bu bölüm, doğrudan meclis salonunun altında bulunan kafeye ve sergi salonuna bağlanmaktadır (Resim 3).

Resim 3. Londra Belediye Binası Cephesi ve Galeri Boşluğu.

Yapının ortasında bulunan sarmal rampa, hizmet alanlarının sembolik olarak yapının tüm katlarına tırmanmasına izin verir. Gün ışığını içine alan ve doğal olarak aydınlık olan bu mekân fiziksel özellikleriyle sergi mekânı olmaya çok uygundur. Saydam cephesiyle kamunun kendini yönetimin bir parçası gibi hissetmesine izin verir. Aynı zamanda katlar arasında dolaşım sağlayan rampalarla kamunun, yönetimin işleyişini görmesine imkân vererek, yönetimin açık, demokratik görüşünü sembolize eder. Meclis salonunda kamu ve basın tartışmaları ve görüşmeleri izlemesi için 250 koltuk bulunur. Meclis salonunun bulunduğu alanda rampalarla tüm alanı algılamak mümkündür. Tüm belediye binası içerisinde olan bu rampalara erişim zemin katta bulunan kamusal meydandan ulaşılmaktadır. Yerel yönetim tipi ofis mekânları merkeze doğru itilmiş ve açık ofis alanları kavisin iç kısmı boyunca dizilmiştir (Resim 4).

Resim 4. Londra Belediye Binası Meclis Salonu ve Kat Planı.

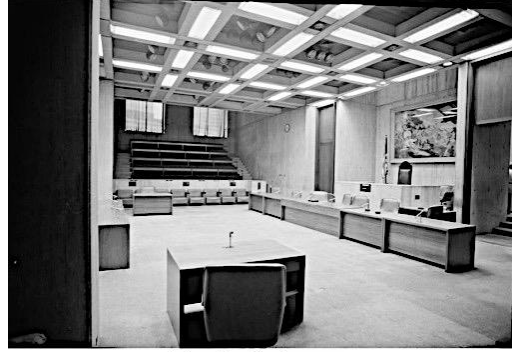
2.3. Boston Belediye Binası, 1968

Boston Eski Belediye Binasının yetersizliği ve yeni oluşan kentli ihtiyaçlarının karşılanması için yeni Boston Belediye Binası, 1961 yılında açılan yarışmayla seçilmiştir. Bina, kentin tarihi merkezi alanında ana yola paralel olarak, Boston Limanına yakın mesafede konumlandırılmıştır. Anıtsal özellikteki meydanı, insanların seçebileceği sosyal ve kültürel faaliyetlere ev sahipliği yapmaktadır. Meydan, içerdiği kademeli platformu, terasları, yeşil

alanları ve binanın avlusu ile sağladığı bağlantısı sayesinde binanın girişlerinin ve kütlelerinin algılanmasını sağlamaktadır. McKinnel, meydanı insanların vakit geçirdikleri yer değil, halkla yönetim binası arasındaki yakınlığı sağlayan geçit olarak görmektedir (Heyer, 1966). Yapı, düşeyde üç parçalı olarak düzenlenmiştir. Binanın zemin katında kamusal mekânlar, orta katlarda meclis salonu, belediye başkanının süiti, meclis odaları, üst katlarda ise açık ofis şeklinde tasarlanan idari bürolar bulunur (Monteyne, 2011: 49) (Resim 5).

Kamusal Giriş Holü

Meclis Salonu

Resim 5. Boston Belediye Binası Giriş Holü ve Meclis Salonu.

Binanın mimarlarından Kallmann, binanın fonksiyonunun güçlendirilmesiyle, konumunun anıtsallığının ve işlevinin anlamlı hale geldiğini belirtir. Bina, güçlü kent yöneticiliğini yansıtan mimarisiyle ideal kent yönetiminin sembolü olmuştur. Cephe düzeninde üst katlara gidildikçe yönetimin imajı ve gücü belirgin hale gelmektedir. Binanın üst katlarında meydana doğru çıkan kütleler ve alt katlara inildikçe girintili çıkıntılı hale gelen kütleler yönetim sürecini, işlevlerin tek çatı altında toplanmasını simgelemektedir. İşlevlere göre cepheler zemin katlara yakın katlarda daha dinamik yapıdayken, üst katlara çıkıldıkça resmiyeti simgeleyen tek düze bir karaktere bürünmüştür. Binanın zemin katında iç ve dış duvarlarında ve meydana kırmızı tuğla kullanılmış, Boston kentinin bir minyatürü olması istenmiştir (Resim 6).

Proje, kapalı bir plaza ile bağlantılı iki farklı yapıdan oluşmaktadır. Her birimde belirli bir işlev bulunur. Planda L şeklinde yedi katlı bir blok ofislere ev sahipliği yapmaktadır. İki kanadın uzantıları en üst seviyede bir köprü ile birbirine bağlanır ve bu da ofis kanatlarının oluşturduğu kareyi tamamlar. Koridor kanatlarının kesişimi çok yönlü bir iskele ile desteklenir. Dış cepheler az sayıda ve küçük pencere açıklıkları ile karakterize edilir.

Resim 6. Boston Belediye Binası ve Kent Meydanı.

Boston Belediye Binası, kütle olarak farklı kullanıcılar tarafından farklı yorumlanmıştır. Mimarlar, tarihçiler, mimarlık eleştirmenleri, modernizmin önemli yapılarından biri saydıkları bu yapıyı, anıtsal, katı, orijinal, etkileyici bulup, yapının 'açıklığını' öne çıkarırken; halk, baskıcı, soğuk, karanlık, çirkin ve otoritenin temsilcisi olarak tariflemiştir (Monteyne, 2011: 45-46). Bu durum, kamu binasının halk ve otoriteler tarafından farklı algılandığını göstermektedir.

3. TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİM KAVRAMI VE TARİHİ GELİŞİMİ

Türkiye'de yerel yönetim sistemi içerisinde, kamuya hizmet götürmekle yükümlü olan "belediye" ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda bir Tanzimat kurumu olarak ortaya çıkmıştır. Bu yüzden Türkiye'de yerel yönetim sisteminin tarihini incelemeye Osmanlı Devleti'nden başlamak gerekir. 19.yy. tüm dünyada olduğu gibi, Osmanlı Devleti için de hiç olmadığı kadar değişimin yaşandığı bir dönem olmuştur. Osmanlı merkezi yönetimi ve taşra yönetimi askeri temeller üzerinedir. İmparatorluk toprakları genişledikçe, askeri özellikler ile birlikte taşra yönetimi eyalet, sancak, kaza olarak ayrılmıştır (Sencer, 1984: 21-44). Osmanlı'da yerel yönetim hizmetleri 1850' li yıllara kadar devlet eliyle kadılar, vakıflar, lonca örgütlenmesi aracılığıyla sürdürülmüştür (Yıldırım, 1990: 25). Yerelde idari, adli ve asayiş işlerinden sorumlu olan kadılar, 19. yy'e kadar yerel yönetimi idare eden kurum olarak çalışmıştır. Kadıların subaşı, çöpçü başı, mimarbaşı gibi yardımcıları vardır ve su işleri, temizlik ve aydınlatma işleri, parklar ve bahçeler, mezarlıklar, yol ve altyapı hizmetleri, halk sağlığını korumak gibi işleri yürütürler. 1826'da 'Vaka-i Hayriye' adı verilen Yeniçeri isyanının bastırılması ve hemen ardından ocağın tümüyle ortadan kaldırılması, kadılığın çözülmesinde önemli bir etken olmuştur. Ocağın ortadan kaldırılması, kadının birçok görevini yerine getirememesine yol açmış, özellikle vergilerin toplanması, güvenliğin sağlanması ve esnafın denetlenmesi ocağın elindeyken bu tarihten sonra kadılık bu görevleri yerine getiremez olmuştur. Bu dönemde şehirlerin temel gereksinimlerini karşılamak ve yerelde devletin kontrolünü tekrar sağlamak için 'İhtisab Nazırlığı' kurulmuştur (Ortaylı, 2011). Fakat nazırlık görevlerini tam olarak yapamadığından, 1954 yılında Şehremaneti'nin kurulmasıyla lağvedilmiştir (Sakaoğlu, 1994: 144). Kırım Savaşı sonrasında İstanbul'a gelen çok sayıda İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerinin barındırılması ve buna yönelik alt yapı yetersizliği ve kentteki bakımsızlık elçiler vasıtasıyla Bab'ı Ali'ye iletilmiş ve geleneksel sistemle yürüyen belediye hizmetleri, yeni bir yapılanmayla çözülmeye yönelik 1855'te "İntizamı Şehir Komisyonu" kurulmuştur. Belediyecilik anlayışına geçilmesi ise Kırım Savaşı'nın başkentte yarattığı hareket ve karmaşıklığı bir düzene koyma isteği ve İstanbul'un Avrupa başkentlerine kıyasla kötü durumda olduğu görüşüne sahip yabancı ve azınlıkların talepleri sonucunda gerçekleşmiştir (Ortaylı, 2008). 1854 yılında Fransızların yönetim şeklinden uyarlanarak oluşturulan ilk belediye örgütü 'İstanbul Şehremaneti' kurulmuş başına bir 'Şehremini' getirilmiştir. Osmanlı yönetim yapısında ilk belediye olarak gösterilen Şehremaneti'nin başında Şehremini adı verilen, merkezi hükümetçe atanan ve merkezi hükümette görevli bir memur bulunuyordu (Nadaroğlu, 2001: 199). Kadılar görevlerini özel konutlarında yerine getirirken, belediyeleşmenin adımı olarak Şehreminileri ve yönetimini barındıracak yapılar inşa edilmeye başlanılmıştır. 1857 yılında da azınlıkların yoğunlukta bulunduğu ve Osmanlı'nın dış ilişkilerinin yürütüldüğü elçiliklerin bulunduğu ve Avrupalı kesimin ikamet ettiği yer Galata Beyoğlu bölgesiydi. Bu sebepten Şehremanetin bu bölgeye hizmet götürmesi oldukça önem arz ediyordu. Bu amaçla "Altıncı Belediye-i Daire" 1857 yılında (Beyoğlu Galata'da) kurulmuştur (Resim 7). 1864 tarihinde çıkartılan Vilayet Nizamnamesiyle

Fransa modeli esas alınarak oluşturulan yönetim anlayışına sahip olan Eduard Blacque'in ilk belediye başkanlığı döneminde, mimar Giovanni Barborini'ye tasarlatılmıştır. Yapıya Şişhane meydanından yüksek bir platform ile girilmektedir. Dikdörtgen bir plana sahip olup, kat içerisinde kapalı odalar ile bölümlenmiştir. Altıncı Daire-i Belediye'nin organları Daire Müdürü ile Daire Meclisinden oluşuyordu (Nadaroğlu, 1989: 298).

Resim 7. İstanbul 6. Daire-i Belediye Binası (Yıldırım 2007)

3.1. Dersaadet Belediye Kanunu ve Vilayetler Belediye Kanunu

İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı belediyeler konusunda, başkent ile diğer belediyeler için iki ayrı düzenleme yapmıştır. 1877 yılında gerçekleştirilen bu düzenlemelerden 'Dersaadet Belediye Kanunu' yalnızca İstanbul'un, 'Vilayetler Belediye Kanunu' ise taşradaki belediyelerin yönetimini düzenlemiştir. Her iki kanunun hazırlanmasında 1876 yılında kabul edilen Kanun-i Esasi'nin temel dayanak olduğu görülmektedir. Bundan önce İstanbul'da belli bölgelerde özel statülerde belediye yönetimleri bulunmaktaydı. İşte çıkarılan bu kanunla aralarında Altıncı Daire'nin, Adalar'ın ve Tarabya'nın da bulunduğu özel statülü belediyeler sona erdirilmiştir.

Bu arada dikkati çeken bir durum, İstanbul Belediyesi ve Vilayet Belediyeleri için ayrı ayrı kanun çıkarılmasıdır (Ortaylı, 1985: 149). Buradan, günümüzde belli yerleşim merkezlerinde kurulan özel statülü belediyelerin (Büyükşehir Belediyeleri) temelleri o zaman atıldığı anlaşılmaktadır. 1877 tarihli Vilayetler Belediye Kanununa göre, taşrada kurulacak belediye teşkilatının başında bir başkan, belediye meclisi ve cemiyet-i belediye olmak üzere üç organ bulunmaktadır (Ortaylı, 1978: 21). Taşrada belediyeler için inşa edilen ilk yapılar Abdülhamit'in tahta çıkışının 25. yılında yaptırdığı, Edirne, Bursa ve Kırklareli'nde inşa edilen belediye binalarıdır (Resim 8a, 8b, 8c). Bursa Şehremaneti, Osmanlı'nın çeşitli dönemlere ait özelliklerini taşıyan yapı, Neo-Osmanlı tarzının örneği olarak sunulmuştur. Yine aynı yılda yürürlüğe giren Dersaadet Belediye Kanunu İstanbul'daki belediye teşkilatını düzenleyip, eski belediye teşkilatını olduğu gibi korurken, İstanbul'daki belediye dairesi sayısını 14'ten 20'ye çıkarmıştır (Tortop vd., 2006: 148). Bu arada adı geçen kanun Altıncı Daire-i Belediye'nin ayrıcalıklarını da sona erdirerek, onu da diğer belediye daireleri gibi Şehremanetine bağlamıştır (Türe, 2000: 39). Dersaadet Belediye Kanunu, kısmi değişikliklerle birlikte 1930 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Oktay, 2008: 389).

Resim 8a. Bursa Şehremaneti, 1880.

Resim 8b. Kırkkilise Şehremaneti, 1894.

Resim 8c. Edirne Şehremaneti, 1900.

1855-1877 Dönemi, İstanbul ve taşra için belediyelerin ortaya çıkması ve kurulması sürecini ifade ederken, 1877'den sonraki dönem belediyelerin hukuki bakımdan statülerinin belirginleşmesi, tüzel kişilik kazanması ve siyasi niteliklerinin öne çıkması olarak değerlendirilebilir (Eryılmaz, 2002: 11). Kanun-i Esasi ile de İdare-i Vilayet Kanunu 1913'de yasalaşarak uygulanmıştır (Gözübüyük, 1967: 29). Bu kanunun yürürlüğe girmesi şu anki il özel idarelerinin temelini atmış olması bakımından önemlidir. Bu Kanun ile İstanbul tek belediye dairesi ve dokuz idare şube altında toplanmış, her şubenin başına bir müdür atanmıştır. Bu da belediyeleri değil, merkezi güçlendiren merkeziyetçilik akımının etkisinde alınmış bir karar olmuştur. Bu karar, uzun süre yerel demokrasiye kapıların kapanmasına sebep olmuştur (Ortaylı, 1992).

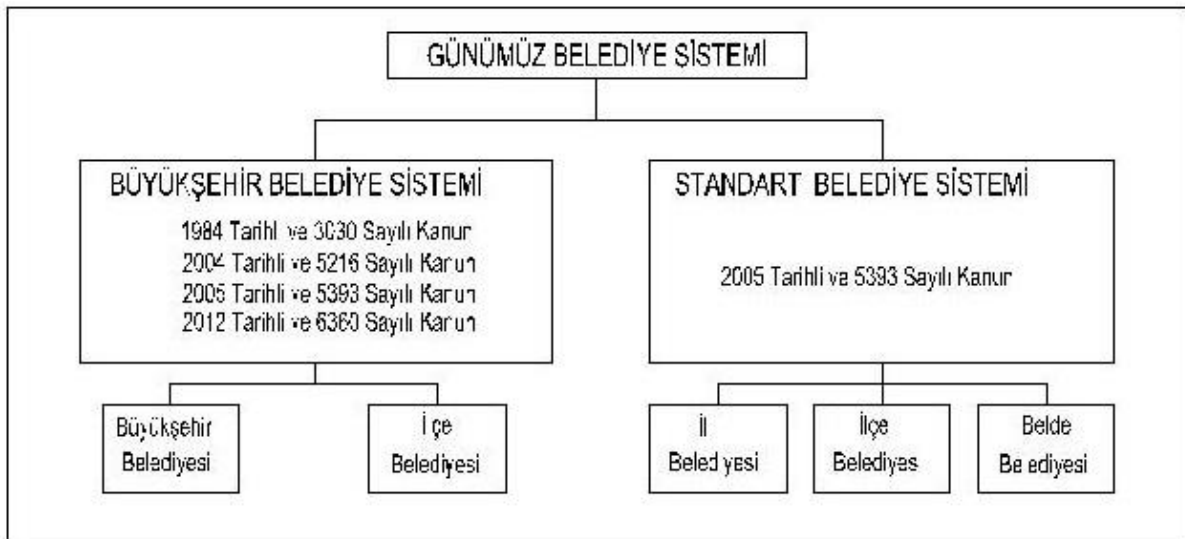
Osmanlı belediye sistemi otoriter bir merkeziyetçiliğin filizlendiği bir dönemde, merkezi iktidarın gücünü yeniden kazanmasının bir parçası olarak doğmuştur. Tanzimat reformları ile merkeziyetçi bürokratik devlet geleneğini yeniden tesis etme gayreti içinde olan aydınlar, taşrada merkezi yönetimin kaybettiği gücü yeniden kazanabilmek, yerel otoriteyi tekrar sağlamak için belediyeleri bir araç olarak görmüşlerdir. Merkezi yönetimin atadığı belediye başkanları sayesinde taşrada merkezi yönetimin yeniden güçlenmesi sağlanmıştır. Cumhuriyet döneminde yapılan düzenlemelerde belediye organlarının oluşumu konusundaki merkezi yönetim müdahalesi ortadan kalkmış olsa da, genel olarak belediye sistemi üzerinde merkezi yönetimin denetim yetkisini ifade eden idari vesayet uygulamasının çok ağır bir şekilde uygulandığı görülmektedir (Yaylı, 2008: 45-46). 1930 yılı Türk belediyecilik sisteminin yasal çerçevesi oluşturulması ve uygulamaya koyulması sebebiyle Türk belediyecilik tarihi açısından önemli bir kırılma noktası olarak kabul edilmektedir. 1923-1930 döneminde Ankara

özelinde oluşan belediyeçilik anlayışı, 1930-1935 yılları arasında çıkarılan bir dizi yasa ile somutlaştırılarak tüm ülkede yaygınlaştırılmış ve Cumhuriyet belediyeçiliğinin temel çerçevesi oluşturulmuştur. Oluşturulan bu çerçeve, çok önemli değişikliklere uğramadan 2004 yılındaki çıkartılan 5393 sayılı belediye kanununa kadar devam etmiştir.

1930 yılında çıkartılan 1580 sayılı kanun çerçevesinde nüfusu 2000'den büyük yerleşmelerde ve nüfusuna bakılmaksızın il ve ilçe merkezlerinde belediye teşkilatı kurulması öngörülmektedir. Nüfusu 80 bini geçen yerleşmelerde belediyeler şubelere ayrılabilir (Ergin, 1936: 136). Kanuna göre diğer şehirlerden farklı olarak, Ankara Belediyesi 1948, İstanbul Belediyesi ise 1954 yılına kadar merkezi yönetimin kontrolündedir (Ortaylı, 2000). Yapılan düzenlemeler ile birlikte tüzel kişiliği oluşmaya başlayan belediyelerin temsil edildiği binalar önem kazanmaya başlamıştır.

1982 Anayasanın 127. maddesinde "Büyük yerleşim yerleri için özel yönetim biçimleri getirilebilir" ifadesi "büyükşehir" kavramına dayanak oluşturmuştur. Türkiye'de kentlerin büyüüp gelişmesi ve nüfusun artmasıyla, yerel yönetimlerin çözüm getirmede yetersiz kaldığı görülmüş ve içinde birden fazla belediye barındıran iki kademeli yönetim modeli oluşturulmuştur (Eryılmaz, 2007: 177-178). 1984 yılında çıkartılan 3030 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile de İstanbul, Ankara, İzmir büyükşehir belediyesi yapılmıştır (Kavruk, 2002: 387). Ardından 2012 yılında 6360 sayılı "Büyükşehir Belediye Kanunu" çıkartılmıştır. 5393 sayılı Belediye Kanunu belediyeleri tanımlarken yalnızca belediyelerin hizmet alan ve türünü belirten bir çerçeve ile yetinmeyerek belediye idaresinin karar organının yerel halk tarafından seçilerek oluşturulmasına ilişkin anayasal düzenlemeyi kanun metnine de taşımıştır. Ayrıca kanun, belediyeleri idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişileri olarak tanımlamaktadır. Türkiye'de 5393 sayılı kanun ile kurulan il, ilçe ve belde belediyeleri ve 5216 sayılı kanun ile kurulan ve 6360 sayılı kanun ile geliştirilen büyükşehir belediyeleri olmak üzere iki tür belediye tipi mevcuttur (Eryılmaz, 2007: 166). Yürürlükteki yasal düzenlemeler ışığında, günümüz ulusal belediye örgütlenmesine ilişkin sınıflandırmalar Tablo 1'de ifade edilmiştir.

Tablo 1. Geçerli Kanunlar Kapsamında Belediye Yapılanması.

Ülkemizdeki büyükşehir, il, ilçe ve belde ölçekli tüm belediyeler, büyüklükleri ve devlet bütçesinden edindikleri mali kaynaklar ile orantılı olarak kanunlar çerçevesinde tanımlanmış birçok görev ve sorumlulukları yerine getirmekle mükelleftir. Belediye sisteminin

düzenlenmesi belediye binalarının inşa kararlarına da etki etmiş ve yönetimler kendi mekânlarının inşasında yetkin olmuşlardır. Bunun sonucunda belediyeler kendileri ihale ederek ya da yarışma yoluyla projeler oluşturmuşlardır.

1930 Yıllarında Ankara merkezli olmak üzere, yeni oluşan devletin binalarının inşa edildiği görülmektedir. Bu dönemde Fransız belediyeçilik modeli Osmanlı'daki gibi Cumhuriyet döneminde de benimsenmiş ve uygulanmıştır. Belediye görevleri tek bir çatı ve sistem altında toplanmıştır. Sadece yönetim biçimi olarak değil, bu yönetimin mekânları da Fransız modeli belediye yapılarından etkilenmiştir. Davet edilen yabancı mimarlardan devleti yansıtabilecek prestij, yönetim vb. kamu binalarının yapımı istenmiştir. Bu durum devletin mimarlık politikası ile ilgilidir.

1950 Ülke ekonomisinde yaşanan gelişmeler, kentlerde yaşayan nüfusun artması mimarlığı da etkilemiştir. Özellikle imar alanlarının yasalar ile gelişmesi, Bayındırlık Bakanlığı tarafından mimari yarışmalar için alt yapı oluşturulma düşüncesi, dönemin önemli sayılabilecek özelliklerindedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanmakta olan soğuk savaş küresel çapta her şeyi etkilediği gibi mimariyi de etkilemiştir. Mimarlık yavaş yavaş artık ideolojinin aracı olarak kullanılmaktan sıyrılmış ve işlevselliği ön plana çıkartarak sade bir çizgiye kavuşmuştur. Bu dönemde uluslararası üslup yakından takip edilmekte, plan çözümlerinde prizmalar kullanılmakta, vaziyet planları kare ve dikdörtgenlerden oluşmakta, cephelerde grid sistemi kullanılırken, meydanların ölçeği daha insancıl tutulmaktadır (Tapan, 2007: 109-122) (Resim 9). Bu dönemde meclis salonları, her zaman belediye binasının cephe biçimlenişinde yer almamakta, fakat ihtiyaç programlarında biçimsel ve anlamsal açıdan önemli bir yer tutmaktadır. Yöneten ile yönetilen arasındaki farkı gösteren bir uygulama olarak başkan ve halk girişi birbirinden ayrılmış ve bu ayrılık cepheye de yansımıştır. Bu döneme ait belediye binalarında cephede kullanılan kemerli açıklıklar, kolonlu arkadlar, simetri gibi cephe özelliklerinin zamanla esnediği görülmüştür. Cephede ağırlıklı olarak taş malzeme kullanılmış, bunun yanında beton prekast güneş kırıcılar cephede belirgin elemanlar olmuştur.

Resim 9. İstanbul Belediye Sarayı.

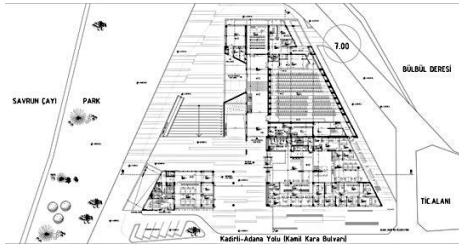
Dünya çapında yaşanan küreselleşme ve bu küreselleşme ile gelişen serbest piyasa ekonomisi ile 1980 sonrası tasarlanan yapıların birçok kavramın dikkate alınarak tasarlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Türkiye'de kamu yönetim binaları ve belediye hizmet binaları için Bayındırlık Bakanlığı tarafından açılan yarışmalarda, ekonomik kısıtlamaların önemli bir faktör olması ve seçilen projenin bir an evvel hayata geçirilme gerekliliği, tip

projelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yarışmada derece alan özgür tasarımlar bile en sonunda bakanlık tarafından tip projeye dönüştürülmüştür. İlk çıkan kanundan itibaren şehirlerin de büyüüp gelişmesiyle birlikte belediyeler de büyümek ve programlarını ihtiyaca göre artırmak ve değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu dönem halkla ilişkili birim müdürlükleri zemin katta planlanmaya başlanmıştır. Belediyelerin temsili meclis salonları birkaç belediye dışında planda ve cephede belirgin değildir. Yöneten ile yöneticiler arasındaki ayrılığın göstergesi olarak başkanlık makamının girişi, halk girişinden ayrılmış ve bu ayrılık cephede de kendini göstermiştir. Belediye cephe karakterinde kullanılan malzemeler çeşitlenmiş, taş ve brüt beton kullanımının yanına cam da eklenmiş ve teknolojik gelişmelere paralel cephe elemanları kullanımı da artmıştır (Resim 10).

Resim 10. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Binası Cepheleri (1986).

Mimari proje yarışmalarının tasarım dili ile, 2000- 2010 yılları arasında modernizmin yalın geometrik üslubuna geri dönmüştür. Bu modern tasarımlarda teknolojinin, yapı üretim malzemelerinin ve farklı tasarım sunum teknikleri ile yarışmalara katkı sağladığı görülmektedir (Sayar, 2004) (Resim 11).

Zemin Kat Planı

Giriş Cephesi

Resim 11. Kadirli Kadirli Belediyesi Hizmet Binası (2009 yılında yarışmayla yapılmıştır).

Değişen belediyecilik anlayışı hem kamu bünyesinde kendini yenilemiş, hem de daha çok katılımcılı şeffaf olma özelliği kazanmıştır. Tasarıma eklenmiş olan bu özellikler belediye kavramının daha çok "kamusal" olmasını sağlamıştır. 2004 yılında ve 2012 yılından sonra çıkartılan kanunlarla belediyelerin tanımının yeniden yapılması, görev yetki ve sorumluluklarının artırılması, belediyelerin fiziksel olarak daha fazla değişmesini gerekli kılmıştır. Belediyeler, tek yapı formatından çıkarak, kullanıcısı olan halk ile iletişime geçmeye çalışan, kentlerde yaşayan her türlü sosyal ve kültürel sınıftan, farklı etnik gruplardan insanların bir arada olmasını olanaklı kılacak kamusal alanları olan yerelde temsil niteliği artmış bir yapı tipi haline gelmiştir.

Meclis salonları her dönem simgesel olarak temsil aracı olma durumu korumuştur. Ancak son dönemlerde yarışmayla yapılan belediye hizmet binalarında meclis salonları planda ve cephede ana kütleyle bağlantılı fakat ayrı bir kütle olarak çözümlenmiş, cephede

ise simgesel olarak ön plana çıkartılmıştır. Halkın meclis salonlarına ulaşılabilirliği tasarımlarda gösterilmek istenmiştir (Resim 12). Gelişen teknoloji binaların cephe oluşumunda ön plana çıkmış, sürdürülebilir, enerji etkin, ekolojik cephe sistemlerinin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Belediye Hizmet Binalarında önceki dönemlerde kullanılan brüt beton yüzeyler ve beton prekast elemanlar terkedilmiş, teknolojinin gelişmesi ve malzemenin çeşitlenmesiyle birlikte halkla görsel olarak iletişimi kolaylaştıracak sıcak malzemeler tercih edilmiştir. 1930'lu yıllardan günümüze belediye binalarının tasarım dili ve biçimlenme mantığı, Türk mimarlık tarihine paralel olarak değişim göstermiştir (Tekeli, 2007).

Cephede Meclis Salonu

Meclis Salonu Kat Planı

Resim 12. Çukurova Belediyesi Hizmet Binası, 2013.

4. SONUÇ

Dünyada “yerel yönetim” kavramının modern olmayan anlamda 12.yy.’dan önce Ortaçağ Avrupa’sının bir ürünü olduğu; siyasi, hukuki, toplumsal ve idari bir kurum olarak ise geç Ortaçağ Avrupa’sının bir ürünü olduğu söylenilebilir. Gerçek dönüşüm ise 18. yüzyılın sonunda Avrupa’nın Fransız ve Sanayi Devrimi ile tarım toplumundan/geleneksel toplumdaki, sanayi toplumuna/modern topluma geçmeye başlamasıyla yaşanmıştır. Siyasi, ekonomik, sosyal, teknolojik gelişmeler, tarihsel süreç içerisinde farklı kırılmalar, kentleşmenin artması, kentlerde bir arada yaşayan insanların karmaşık örgütlenmesi, artarak çoğalan ve çeşitlenen gereksinimleri sonucu belediye binaları nitelik ve nicelik olarak değişim göstermiştir. Avrupa’da eskiden devlet işleri forum, agora, kale, kilise, saray gibi mekânlarda görülürken, zamanla idari işlerin ticari, sosyal ve törenselleşen işlerden ayrıldığı, bünyesinde yalnız idari işlerin görüldüğü binalara dönüşmüştür. Günümüzde ise, binaya yüklenen işlevlerin artmasıyla mekânların genişlediği, kütlelerin düzeyde yükseldiği görülmektedir. Son yıllarda, üretilen belediye binalarının kent ölçeğinde siyasi otorite olarak güçlü bir kimliğinin olduğu, halkı içine alan onu müşteri olarak kabul eden bir anlayışa evrildiği söylenebilse de, bunun sadece görünürde simgesel olarak kaldığı, uygulamada ise yönetenler ile yöneticiler arasında her zaman için bir sınırın varlığı hissedilmektedir.

Mevcut yerel yönetimleri sınıflandırırken, Amerikan, İngiliz, İtalyan vb. sistemler ile Türk sistemi arasında tam bir karşılaştırma yapmak ve yerel yönetim birimlerini birbirleri ile eşleştirmek mümkün olmamaktadır. Her ne kadar ortak özellikler bulunabilse de, toplumların coğrafik, kültürel, sosyal nitelikleri nedeniyle farklılıklar gözlenebilmektedir. Amerika yerel yönetimlerinin kökeni olarak İngiliz ekolünü andırdığı, Türkiye yerel yönetimlerinin Fransız ekolü ile benzerlik taşıdığı görülmektedir. Türkiye’de belediyecilik geleneksel anlamda Osmanlılar zamanına kadar (19.yy.’a kadar) uzanmaktadır. Osmanlı’da kuruluşundan 1850’li yıllara kadar belediyecilik faaliyetleri devlet eliyle kadılar, vakıflar, yoncalar aracılığıyla

yapılmaktadır. Kadıların kendilerine ait bir binası yoktur. Belediye Osmanlı'da bir Tanzimat Kurumu olarak doğmuştur. İlk belediye örgütlenmesi olan İstanbul Şehremaneti, yabancı azınlıkların istekleri sonucunda 1854 yılında kurulmuş, ardından da ilk belediye binası 1857 yılında İstanbul'da inşaa edilmiştir. Daha sonraki yıllarda çıkartılan kanunlarla taşrada da belediye başlanmış ve tüm Anadolu'ya yayılmıştır. Tanzimat'tan Cumhuriyete belediye yapıları çok değişmemiş, merkezi idarenin otoritesini tüm Anadolu'ya göstermek için kullanılan araç haline gelmiştir. Cumhuriyetle birlikte 1930 yılından sonra çıkartılan bir dizi kanunla Türkiye'de belediye anlayışı somutlaşmış ve her şehirde belediye kurulmuştur. Tüzel kişiliğe kavuşan belediyelerin temsil edildiği binalar önem kazanmıştır. 2004 belediye reform girişiminde ortaya konulan düzenlemeler, yeni kamu yönetimi anlayışının ve Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın ilkeleri çerçevesinde atılan adımlarla merkezi otoritenin belediyeler üzerindeki vesayeti hafiflemiştir (Yaylı, 2008). Türkiye'de belediyeler geçmişte "Belediye Sarayı" olarak adlandırılmış ve merkezi yönetimin vesayeti altında bulunan yapılar olmuşlardır. Günümüzde ise kendi öz kaynakları ile merkezi otoritenin etkisinden uzaklaşmış, halka daha yakın ve hizmet odaklı tasarımlara dönüşerek "Belediye Hizmet Binası" olarak adlandırılmıştır. Artık temsili demokrasi değil, katılımcı demokrasi ön plana çıkmaktadır. İhtiyaç programları da kentin ihtiyacına ve kanunların getirdiği gereksinimlere göre genişlemiş ve çeşitlenmiştir. Halk ile iletişimi artıran ve daha yoğun olarak kullanılan sosyal ve kültürel mekânlar bina programlarına dâhil edilmiştir. Son dönemlerde belediye binası için arsa belirlenirken büyümeye elverişli ve bölge için merkezi olabilecek alanlar tercih edilmektedir. Bina kütleleri de tek yapı kütlesi değil, parçalı kütleler olarak ve yüksekliği insan ölçeğine yakın, daha az katlı yapılar olarak tasarlanmaktadır. Binaların önünde yer alan meydan halkı binaya doğru yönlendirerek Belediye binasına yaklaştırmaktadır. Aynı zamanda meydana gerçekleşen sosyal ve kültürel aktiviteler sayesinde insanlar burada daha çok vakit geçirmektedirler ve böylece halkın binayı benimsemesi sağlanmaktadır. Yani binalar meydan vasıtasıyla kentin geri kalanı ile daha etkili bir iletişim kurmaktadır.

Belediyelerin gelişim süreci içerisinde ilk yıllardaki idari ağırlıklı, salt yönetim birimi kimliğini yansıtan içe dönük belediye hizmet binası tipolojisinin son dönemde; kullanıcı memnuniyetinin gözetildiği, kullanıcı odaklı, sosyal ve şeffaf bir yapılanmaya evrildiği söylenebilir. İçinde yaşadığımız yüzyıla damgasını vuran "geleneksel devlet" anlayışının artık tamamen yıkıldığı görülmektedir. Dünyadaki "yeni gerçekler", yeni bir devlet felsefesinin benimsenmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Artık tüm Dünyada ve Türkiye'de, geleneksel devlet anlayışını yansıtan merkeziyetçi, vesayetçi, müdahaleci, kuvvete dayalı, bürokratik, hiyerarşik, kurallara dayalı ve kutsal devlet tanımlamaları yerini demokratik, adem-i merkeziyetçi, hukukun üstünlüğüne dayalı, sınırlı, anayasal, katılımcı devlet anlayışlarına ve felsefesine bırakmaya başlamıştır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- BOZKURT, Ö. SEZEN, S. ve ERGUN, T. (1998). *Kamu Yönetimi Sözlüğü*, Ankara, TODAİE Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- CRAIG, L. (1980). The Boston City Halls and its antecedents. *AIA Journal*, 69 (11), 4652.
- ÇAMAŞ, E. (2000). *Geçmişten Günümüze Kamu Yönetim-Belediye Hizmet Binalarının Mimari Değişimi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- DOLLERY B. ve JOHNSON A. (2005). Enhancing Efficiency in Australian Local Government: An Evaluation of Alternative Models of Municipal Governance. *Urban Policy and Research*, 23 (1), 83.
- DÖNMEZ, O. A. (2015). *İlçe Belediye Hizmet Binalarında Tasarım Yaklaşımlarının Mekân Dizim İle İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- ERGİN, O. N. (1936). *Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkışafı*. İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İktisat ve İçtihat Enstitüsü Yayınları.
- ERYILMAZ, B. (2002). Belediyelerde Demokrasi Geleneği ve Değişim İhtiyacı. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 11 (3), 6-21.
- ERYILMAZ, B. (1994). *Kamu Yönetimi*. İzmir, Üniversiteler Kitabevi.
- ERYILMAZ, B. (2007). *Kamu yönetimi*. Ankara: Okutman Yayıncılık, 166-190.
- FALAY, N. (1996). *Belediyelerin Mali Yönetimi, İktisadi ve Siyasal Bir Çözümleme*. İstanbul, TESEV Yayınları.
- GÖKAÇTI, M. A. (1996). *Dünyada ve Türkiye’de Belediyecilik*. İstanbul: Ozan Yayınevi.
- HASOL, D. (1993). *Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: Yem yayınları.
- HEYER, P. (1966). *Architects on Architecture, New Directions in America*. New York, printed by Halliday Lithograph, 256-264.
- KALABALIK, H. (2005). *Avrupa Birliği Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Yerel Yönetim Hukuku Teori Uygulama*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- KAVRUK, H. (2002). *Anakente Bakış Türkiye’de Anakent Belediyeciliği ve Kent Hizmetlerinin Yönetimi*. Ankara, Hizmet-İş Sendikası.
- KELEŞ, R. (2014). *Yerinden Yönetim ve Siyaset*. İstanbul, Cem Yayınları.
- MONTEYNE, D. (2011). Boston City Hall and a History of Reception. *Journal of Architectural Education*, 65 (1), 45-62.
- OKTAY, T. (2008). Osmanlı Döneminde Modern Belediye Kurumunun Doğuşu ve Gelişimi, Ed.: E. Özvar, A. Bilgin. *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*. İstanbul, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, 377- 402.
- ORTAYLI, İ. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara, Cedit Neşriyat.

- ORTAYLI, İ. (2000, 2011). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareler (1840-1880)*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ORTAYLI, İ. (1992). *İslam Ansiklopedisi "Belediye"*. Ankara, Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- ORTAYLI, İ. (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*. İstanbul, Hil Yayınları.
- ORTAYLI, İ. (1978). İmparatorluk Döneminde Mahalli İdarelerin ve Belediyeciliğin Evrimi, Ed. : İ. Tekeli/ İ. Ortaylı. *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*. Ed.: E. Türkcan, Ankara, TİD Yayını, 3-26.
- SAKAOĞLU, N. (1994). *İhtisab*. İstanbul, DBİA.
- SENCER, M. (1984). Tanzimat'a kadar Osmanlı yönetim sistemi. *Amme İdaresi Dergisi*, 17 (2), 21-44.
- TAPAN, M. (2007). Uluslararası Üslup: Mimarlıkta Liberalizm, Ed.: R. Holod, A. Evin ve S. Özkan, *Modern Türk Mimarlığı 1900-1980*. Ankara, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, 109-122.
- TEKELİ, İ. (2007). *Türkiye'de Mimarlığın Gelişiminin Toplumsal Bağlamı*. Ed: R. Holod, A. Evin ve S. Özkan. *Modern Türk mimarlığı 1900-1980*. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, 15-36.
- TEKELİ, İ. (1978). Cumhuriyet Döneminde (1923-1973) Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi, Ed.: E. Türkcan (editör) *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*. Ankara, TİD Yayını, 27-311.
- TORTOP, N., İSBİR, E., G., AYKAÇ, B., YAYMA, H., ÖZER, M. A. (2007). *Yönetim Bilimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- YAYLI, H. (2008). *Türkiye'de Belediyelerin Yeniden Yapılandırılması: 2004 Belediye Reform Çalışmalarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Çalışma*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 45-46.
- YILDIRIM M. (2007). Pera'dan Beyoğlu'na Altıncı Dairenden Beyoğlu Belediyesi'ne 150 yıl., *Beyoğlu Dergisi*. İstanbul, 6-19.

EXTENDED SUMMARY

The local municipal administrations are important units of management that are closer to public and the ones who have a direct influence on the daily life of the public. In this context, local municipal administrations directed by the organs which public have elected by themselves are rather important institutional structures both to form a comprehension of democracy, take place in public and to provide productivity and efficiency. During the historical process, emerging of the local municipal administrations has actualized by occurrence of political and socio-economical variations and urbanization. The basis foundations of the local administration buildings were seeded first in the Medieval Europe. Formerly the public issues were hold in places such as agoras, forts, churches and palaces. During the process by debonding from political, social and religious materials they were evolved to the structures where majorly administration was functionally and locally implemented. While the local administrations in the USA resembling the English style, the local administrations in Turkey have been resembling the French style. In spite of the fact that they have common features, they differ from each other according to the geographical, cultural and social characteristics of the societies. As for in Turkey local administrations had been directed by Muslim judges (kadis) in the past, during the Ottomans age they subsisted their existence as a foundation of Tanzimat period in the 19th century. While they were being called as “Municipal Palace” and under the tutelage of Central Administration previously in Turkey, nowadays have been become distant from the influence of central administration and converted to designations which have been closer with the public and focused on service and today they are called “Municipal Service Building”. The structures of Municipalities which have reached today upon the demands of the city and the requirements that laws bring, have transformed into user focused building complexes by the influence of sociality, transparency and democracy where the content of the user is taken into consideration. The traditional state idea in the world and Turkey have given its place to a democratic, human focused and based upon the superiority of law, participatory state idea nowadays.

İBN YEMİN'İN BİR GAZELİNDEN HAREKETLE SEVGİLİNİN GÜZELLİĞİ

THE BEAUTY OF THE BELOVED BASED ON ONE OF IBN YAMIN'S
GHAZAL

Yasemin YAYLALI

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü

*Assoc. Prof. Dr., Ataturk University, Faculty of Letters, Department of Persian Language and
Literature*

yyaylali@atauni.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-6904-1471

Atıf/©: *Yaylalı, Yasemin (2019). "İbn Yemîn'in Bir Gazelinden Hareketle Sevgilinin Güzelliği",
Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 12, Sayı 2, ss. 264-272*

Citation/©: *Yaylalı, Yasemin (2019). "The Beauty of The Beloved Based on One of Ibn Yamin's
Ghazal", Erzincan University Journal of Social Sciences Institute, Year 12, Issue 2, pp. 264-272*

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Erzincan University Journal of Social
Sciences Institute

SBDER-31, Aralık-December 2019 Erzincan

E-ISSN-2148-9289

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 05.10.2019

Kabul Tarihi-Accepted Date : 25.10.2019

Sayfa-Pages : 264-272

<http://dergipark.gov.tr/erzisosbil>

This article was checked by *iThenticate*

İBN YEMÎN'İN BİR GAZELİNDEN HAREKETLE SEVGİLİNİN GÜZELLİĞİ

The Beauty of The Beloved Based on One of Ibn Yamin's Ghazal

Yasemin YAYLALI

Öz:

İbn Yemîn İran edebiyatının önemli şairlerdendir. Eserlerinde sade ve akıcı bir şiir dili yanında ahlaki düşüncelere de yer vermeye önem göstermiştir. İbn Yemîn ahlaki, sosyal ve eğitici kıtalarıyla ön plana çıkmakla birlikte kaside, gazel, mesnevi ve rubai türlerinde de başarı göstermiştir. Söz konusu çalışmada İbn Yemîn'in Divân'ında yer alan bir gazeli incelenmiştir. Gazelin temasını saç, beni, ayva tüyü ve bakışlarıyla sevgili oluşturmaktadır. Şair sevgilinin güzellik unsurlarını çeşitli şeylere benzetmiştir. Gazele sevgilinin saçıyla başlanmış ve saç koku bakımından cennetle, baharda açan çiçeklerle ve Hz. Yusuf'un gömleğiyle ilişkilendirilmiştir. Daha sonra sevgilinin kapısının toprağı övülmüş ve âşığın gözüne sürme gibi faydalı olduğu vurgulanmıştır. Ardından sırasıyla ayva tüyleri, beni ve bakışları anlatılmıştır. Sevgilinin güzelliğinin eşsizliğine değinilirken âşığın da sevgilinin yolunda canını yok saymaya hazır olduğuna dikkat çekilmiştir. Çalışmada İbn Yemîn'in söz konusu gazeli Farsçadan Türkçeye çevrilmiş; bazı kavram ve tamlamalar açıklanmış; edebi sanatlar tespit edilerek anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbn Yemîn, Gazel, Sevgili, Saç.

Abstract:

Ibn Yamin is one of the important poets of Iranian literature. In his works, he has emphasized the importance of moral thoughts besides simple and fluent language of poetry. Ibn Yamin's moral, social and educational stanzas have come to the fore, but also in the eulogies, ghazals, masnavi and rubai has shown success. In this study, an ghazal in the Divan of Ibn Yamin was examined. The theme of the ghazal is his beloved with his hair, mole, quince feather and looks. The poet likened the beauty elements of the beloved to various things. The ghazal started with the hair of the beloved and the heaven in terms of hair smell, with flowers opening in spring and is associated with Joseph's shirt. Afterwards, the land of the beloved's door was praised and emphasized that it was beneficial like kohl for the beloved's eye. Then the quince feathers, mole and their gaze are explained respectively. It is pointed out that the lover is ready to ignore his life in the way of the beloved while touching on the uniqueness of the beauty of the beloved. In the study, the mentioned ghazal of Ibn Yamin was translated from Persian into Turkish; some concepts and phrases are explained; poetic devices have been illuminated.

Keywords: Ibn Yamin, Ghazal, Beloved, Hair,

1. GİRİŞ

Emîr Fahrüddîn Mahmûd b. Emîr Yemînüddîn-i Tuğrâî (Âzer-i Bîgdilî, 1337 hş: 8), Beyhak'ın Feryûmed köyünde doğum tarihi bilinmemekle birlikte muhtemelen 685-687 (1286-1288) yılları arasında dünyaya gelmiştir (Tokmak, 1999: XX: 448). Şiirlerinde İbn Yemîn mahlasını kullanan şairin (Safâ, 1386 hş: III, 951), âlim ve şair olan babası (Ahmed-i Râzî, 1389: 810), Sultan Muhammed Hudâbende Olcaytu zamanında Feryûmed'e yerleşmiş (Devletşâh, 1382 hş: 273) ve Horasan veziri Alâeddin Muhammed Feryûmedî'nin defterdarlığını yapmıştır (Nûrullâh-i Şuşterî, 1377 hş: 671).

İbn Yemîn küçük yaştan itibaren şiir söylemeye başlamış; bilhassa tıp ve edebiyat olmak üzere bütün ilimlerde bilgi sahibi olmuştur (Tokmak, 1999: XX, 448). Döneminin ileri gelenlerinin meclislerinde bulunmuş ve onlara methiyeler söylemiştir (Sa'îd-i Nefîsî, 1363 hş: I, 201). Bir süre Tebriz'de Gıyâseddin Muhammed'in sarayına intisap etmiş; daha sonra Horasan valisi Hâce Alâeddin Muhammed'in hizmetinde saray şairliği yanında tuğracılık ve defterdarlık görevlerini de Hâce Alâeddin'in öldürülmesine kadar yerine getirmiştir (Tokmak, 1999: XX: 448).

Horasan üslubunu kullanan İbn Yemîn'in dili sade, akıcı, anlaşılırdır (Safâ, 1386 hş: III, 956). Kaside ve gazel, rubai ve mesnevi nazım şekillerinde de başarı göstermiş ancak asıl ününü ahlakî, sosyal ve eğitici kıtalarıyla elde etmiştir (Tokmak, 1999: XX: 448). İbn Yemîn *Dîvân'ı* yanında (Safâ, 1386 hş: III, 957). *Kârname*, *Çehârbend-i Nûşirevân*, *Anûşirvân ve Mûbedân* ve *Meclis-i efrûz* adlı manzum eserler de kaleme almıştır. Bunların yanında adı bilinmeyen tasavvufî manzum bir eseri daha bulunmaktadır (Tokmak, 1999: XX: 448). İbn Yemîn 769 (1368) yılında Feryûmed'de vefat etmiştir (Browne, 1953: IV: 215).

İbn Yemîn'in incelenen gazeli remel bahrinde on bir beyitten oluşmakta; gazelde sevgilinin saçı, ayva tüyü, beni, ağzı, bakışı ve kapısının tozu yani sevgili anlatılmaktadır. Gazelde sevgiliyle bağlantılı unsurlar tasvir edilirken tenâsüb, tezâd, telmîh, tecâhül-i ârif, teşbih ve kinâye gibi edebi sanatlara yer verilmiştir. Tenâsüb sözde aynı tür, benzerlik ve mülâzemet gibi mana açısından birbiriyle uygun kelimeleri bir arada getirmektir. Tezâd sözde birbirine zıt kelimeler getirmektir. Telmîh şairin söz içinde bir olaya, hikâyeye, kişiye, ayet, hadis veya şiire; yaygın bir atasözü ve benzeri şeylere işaret etmesidir. Tecâhül-i ârif kişinin bildiği bir şeyi bilmezlikten gelmesidir. Teşbih bir şeyi bir şeye benzetme; Kinâye ise uzak ve yakın anlamı olan bir sözün, zihinden uzak anlamı kastedilecek şekilde kapalı söylenmesidir (Değirmençay, 2014: 96, 99, 108, 112, 138, 161).

2. GAZELİN İNCELENMESİ

Gazelde ilk üç beyitte sabahleyin cananın mahallesinden saba rüzgârının esişiyle gelen sevgilinin saçlarının güzel kokusuna dikkat çekilmiştir. Birinci beytin ilk mısraında etrafı saran bu hoş koku ilkin Rıdvan'ın bahçesiyle yani cennetle ilişkilendirilerek; onun eşsiz ve değerli oluşuna dikkat çekilmiştir. Daha sonra bahar mevsiminde esen seher rüzgârıyla birlikte bahçede açan çiçeklerden, ağaçlardan ve yeşeren çimenlerden yükseldiği ifade edilerek kokunun güzelliği ve hoşluğu anlatılmıştır. İkinci beyitte ise bu güzel kokunun baharda sabah vakti cananın mahallesinden esen saba rüzgârı tarafından getirildiği söylenerek kokunun asıl kaynağının sevgilinin mis kokulu saçları olduğu vurgulanmıştır.

Birinci ve ikinci beyitte her yanı kaplayan güzel kokunun saba rüzgârının esişiyle sevgilinin saçlarından taşındığı bilinmesine rağmen cennet bahçelerinden mi geldi yoksa

baharın gelişiyle birlikte bahçeden esen nesim rüzgârıyla açan çiçeklerden, yeşeren çimenliklerden ve ağaçlardan mı kaynaklandı denilerek tecâhül-i ârif sanatı yapılmıştır.

یا نسیم سحر از ساحت بستان بر خاست	یارب این بوی خوش از روضه رضوان بر خاست
-----------------------------------	--

Ey Allah'ım bu hoş koku Rıdvân'ın bahçesinden mi yayıldı

Yoksa seher rüzgârı bostan alanından mı kalktı? (İbn Yemîn, ty: 215).

Rıdvân: Cennetin kapıcısı ve koruyucusu olan melektir. Bu yüzden cennete روضه رضوان (Rıdvân'ın bahçesi) denilir (Şemîsâ, 1385 hş: 340).

Seher rüzgârı (Saba rüzgârı): Bahar başlarında esen hafif rüzgârdır. Bu yüzden güzel kokuludur. Sabah erkenden estiği için seher rüzgârı diye anılır (Şemîsâ, 1386 hş: II, 829). Daima sevgilinin saçlarından koku taşır ve bahçeyi, bağı dolaşarak oraların gelişmesini sağlar (Pala, 2002: 396).

Beyitte نسیم سحر، بستان، روضه، بوی، kelimeleri arasında tenâsüb sanatı vardır.

صبحدم باد صبا غالیه افشان بر خاست	یا ز چین سر زلفین چو شام بت من
-----------------------------------	--------------------------------

Ya da sevgilimin gece gibi saçının kıvrımından

Sabah vakti saba rüzgârı hoş kokulu esti. (İbn Yemîn, ty: 215).

زلفین چون شب (gece gibi saç) terkinde sevgilinin saçı renk bakımından geceye teşbih edilmiş; saba rüzgârıyla sevgilinin saçları arasındaki ilişkiye dikkat çekilerek cananın saçının güzel kokusuna değinilmiştir.

Beyitte ayrıca غالیه افشان، باد صبا، صبحدم، بت، زلف، چین، kelimeleri arasında tenâsüb sanatı; صبحدم، شب، kelimeleri arasında da tezâd sanatı bulunmaktadır.

باد صبا (Saba rüzgârı): Sevgilinin semtinden esen hafif rüzgârdır (Onay, 2000: 385). Daima sevgilinin saçından misk, amber, sümbül ve reyhan gibi güzel kokuları getirir. Aşğa sevgiliden haber getiren bir postacıdır (Pala, 2002: 396). Hz. Yusuf'un gömleğinin kokusunu Hz. Yakup'a götürmüştür (Onay, 2000: 385).

Üçüncü beyitte yine saba rüzgârının getirdiği cananın saçının güzel kokusu Hz. Yakup'un gözlerinin açılmasını sağlayan Hz. Yusuf'un gömleğinin kokusuyla ilişkilendirilirken Hz. Yusuf kisasına da telmihte bulunulmuştur.

از پی راحت یعقوب به کنعان بر خاست	بوی پیراهن یوسف مگر از جانب مصر
-----------------------------------	---------------------------------

Yusuf'un gömleğinin kokusu yoksa Mısır tarafından

Yakup'un rahatı için Kenân'a mı ulaştı? (İbn Yemîn, ty: 215).

Hz. Yusuf: İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerden olan Hz. Yusuf, Hz. Yakup'un on iki oğlundan biridir (Yiğit, 2010: 310). Kardeşleri babalarının Yusuf'u daha fazla sevmesini kıskanmışlardır (Köksal, 2013: 9394). Bu nedenle şeytana uyup onu kuyuya atmışlar ve babalarına da Yusuf'u kurt yedi demişlerdir. Oradan geçen bir kervan Yusuf'u kuyudan çıkarıp, Mısır Aziz'ine satmıştır (Çakan ve Solmaz, 2008: 121-123). Hz. Yusuf'un eşsiz güzelliği Mısır Aziz'inin karısı Züleyha'yı büyülemiş; ancak Yusuf ona karşılık vermemiş; Hz. Yusuf onu

reddedip kaçmak isterken gömleği yırtılmıştır. Züleyha kocasına Hz. Yusuf'un kendisine saldırmak istediğini söylemiş; bunun üzerine Hz. Yusuf zindana atılmıştır (Yiğit, 2010: 317-318). Orada rüya tabirleri yapan Hz. Yusuf, bir gün Mısır Aziz'inin gördüğü rüyayı doğru yorumladığı için hapisten çıkarılıp Mısır'a vezir olmuştur. Birkaç yıl kıtlık olmuş ve kardeşleri de Kenân ilinden zahire almak için Mısır'a gelmişlerdir (Şemîsâ, 1385 hş: 711). Hz. Yusuf kardeşlerine kendini tanıtmış ve ağlamaktan gözleri kör olan babasına gömleğini gönderip, gözlerinin görmesini sağlamıştır (Onay, 2000: 385). Kur'ân'da diğer peygamberlere ait kıssalar farklı sureler içinde yer almasına karşın Yusuf kıssası ayrıntılı bir biçimde Yusuf suresinde anlatılmaktadır (Harman, 2013: XLIV, 1).

İlk üç beyitte sevgilinin saçının güzel kokusuna çeşitli benzetmelerle yer verildikten sonra dördüncü beyitte sevgilinin kapısının toprağının tozunun önemine değinilmiş ve onun âşğın gözüne sürme gibi geldiğine dikkat çekilmiştir.

هر غباری که ز خاک در جانان بر خاست	سرمه روشنی چشم جهان بین من است
------------------------------------	--------------------------------

Cananın kapısının toprağından kalkan her bir toz

Benim dünyayı gören gözümün aydınlığının sürmesi (İbn Yemîn, ty: 215).

Beşinci beyitte ise dirilik suyunun kenarında yeşeren yani cananın ağzının üst kısmındaki ayva tüylerinin övgüsüne geçilmiş ve sevgilinin misk kokulu diye tasvir edilen ayva tüyleri adamotuna benzetilmiştir.

سبز و خرم ز لب چشمه حیوان بر خاست	جان فدای خط مشکینت که چون مهر گیاه
-----------------------------------	------------------------------------

Senin misk kokulu hattına can feda ki adamotu gibi

Hayat çeşmesinin kenarından yeşil ve hürrem yeşerdi (İbn Yemîn, ty: 215).

مهر گیاه (Adamotu): Kökü birbirine yapışık iki insana benzeyen bir bitkidir. Irmak kenarlarında biter (Rengî, 1372 hş: 392). Bu bitkiyi çıkarana için öleceğine inanıldığından onu çıkartmak için köpek kullanılmış; bu yüzden bu bitkiye "köpek kıran" da denilmiştir (Yâhakkî, 1386 hş: 796). Adamotunun aşk ve sevginin ilacı olduğuna inanılmıştır. Edebiyatta sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri adamotuna benzetilmiştir (Gerâmî, 1389 hş: 350-351).

خط مشکین چون مهر گیاه (adamotu gibi misk kokulu hat)terkibinde ayva tüyleri adamotuna teşbih edilmiştir.

چشمه حیوان (Dirilik suyu):Karanlıklar ülkesinde olduğuna ve içenlere ölümsüzlük verdiği inanılan sudur. Kur'ân'da Hz. Musa ve Hızır kıssasında dolaylı olarak değinilmiştir (Yıldırım, 2006: 34- 40).

چشمه حیوان (Dirilik suyu): Sevgilinin ağzı kastedilir (Enverî,. 1390 hş: I, 419).

Altıncı beyitte de sevgilinin ayva tüyünün övgüsüne devam edilmiştir. Cananın ayva tüyleri papağana ve ağzı da hayat suyuna benzetilmiş; devamında hayat suyuna teşbih edilen ağzının çevresinde çıkan ayva tüyleri Hızır'a benzetilmiştir. Şekeristândan kasıt yine sevgilinin ağzı, sözleridir.

گرچه اول به هوای شکرستان بر خاست	یافت طوطی خطت خضر صفت آب حیات
----------------------------------	-------------------------------

Senin hattının papağanı Hızır sıfat âb-ı hayatı buldu

Gerçi ilkin şekeristân hevesine kapıldı (İbn Yemîn, ty: 215).

طوطی خط (Hattın papağanı): Yeni bitmiş ayva tüyü (Servet, 1364 hş: 226).

آب حیات (Hayat suyu/ چشمه حیوان Dirilik suyu): Karanlık diyarında içene ölümsüzlük bahşettiği düşünülen sudur. Hz. Hızır ondan nasiplenmiştir. Fars edebiyatında sevgilinin ağzı ve konuşması kastedilir (Affî, 1372 hş: I, 12).

Hızır: Evliya ya da peygamber olduğu rivayet edilmiştir. Geçtiği her yer yeşillendiği için Hızır adını aldığı ifade edilmiştir (Şemîsâ, 1385 hş. 281). Kur'ân'da adı geçmese de tefsirciler Kehf suresinde Hz. Musa'nın çıktığı yolculukta karşılaştığı kişinin Hızır olduğu kanısındadırlar (Çelebi, 1998: XVII, 406). Karanlık ülkesine gidip hayat suyundan içerek ölümsüzlüğü elde etmiştir (Yıldırım, 2006: 377). Edebiyatta sevgilinin dudağı âb-ı hayata ve çevresindeki ayva tüyleri de Hızır'a benzetilmiştir (Pala, 2002: 217).

Yedinci beyitte ise sevgilinin beninden bahsedilmektedir. Renk ve şekli itibarıyla ben, nazar otuna teşbih edilmekte ve siyah benin sevgilinin ateş misali kırmızı yüzü üzerinde tıpkı üzerlik gibi nazara karşı yandığı tasavvur edilmekte; nazar otunun yanmasından çıkan siyah dumanla da ayva tüyleri kastedilmektedir.

سوخت در آتشت این دود سیه زان بر خاست	خال مشکین تو بر آتش رخ همچو سپند
--------------------------------------	----------------------------------

Senin miskten benin yüzünün ateşinde nazar otu gibi yandı

Senin ateşinde bu siyah duman ondan yükseldi (İbn Yemîn, ty: 215).

آتش رخ (Ateş yüz): Kırmızı yüzden kinayedir (Affî, 1372 hş: I, 46).

Nazar otu: Zygophyllaceae familyasından Peganum cinsi bitkidir. Bitkinin ateşe atılan tohumlarından çıkan duman nazardan korunmak için kullanılmaktadır (Gerâmî, 1389 hş: 159). Sevgilinin beni siyah rengi ve şekli bakımından nazar otu tohumuna teşbih edilmiştir (Rengî, 1372 hş: 186).

Sekizinci beyitte ise cananın âşığın gönlünü kan içinde bırakan ve onu perişan hale sokan mestane bakışlarına değinilmiştir.

زودم از پای در آرد چو بدستان بر خاست	غمزه مست تو در خون دلم دارد دست
--------------------------------------	---------------------------------

Senin mestane bakışının gönül kanımda parmağı vardır

Ellerimle ayağa kalkacak şekilde beni çabucak harap eder (İbn Yemîn, ty: 215).

Dokuzuncu beyitte ise âşığın başını tereddütsüz ve korkusuzca cananın ayaklarına atmaya yani onun uğrunda canını hiçe saymaya hazır olduğu ifade edilirken âşığın sevgilinin karşısındaki hali ile Hz. Süleyman ve karınca olayı benzeştirilmek suretiyle kıssaya telmih yapılmıştır.

Âşık kendini cananın ayaklarının dibindeki bir karınca gibi küçük ve değersiz, onu ise Hz. Süleyman gibi büyük ve yüce görmekte; tıpkı Hz. Süleyman'ın karıncanın konuşmasını duyup onu huzuruna davet etmesi gibi kendini de sevgilinin bir gün görebilmesini ümit etmekte ve ona hediye olarak da başını götürmeye hazır olduğunu dile getirmektedir.

سر به پای تو در افکندم و عظم می گفت	مور با پای ملخ پیش سلیمان بر خاست
-------------------------------------	-----------------------------------

Başımı senin ayağına attım ve aklım diyordu

Karınca Süleyman'ın huzuruna butla çıktı (İbn Yemîn, ty: 215).

H. Süleyman: Davud peygamberin oğlu, İsrâiloğullarına gönderilen hükümdar-peygamberdir (Harman, 2010: XXXVIII, 56). Allah tarafından rüzgâr onun emrine verilmiştir (Yiğit, 2010: 520). Hz. Süleyman cinlere hükmetmiş, kuşların diline vakıf olmuştur (Çakan ve Solmaz, 2008: 209). Hz. Süleyman'ın bir yere gitmek isteğinde saf altından, iki akbabanın taşıdığı tahtı, üzerinde ism-i azamın yazılı olduğu yüzüğü ve ona uzaklardan haber getiren Hüdhd adlı kuşu bulunmaktaydı (Yıldırım, 2006: 647). Hz. Süleyman bir gün ordusuyla sefere giderken karınca beyinin diğer karıncalara "Kaçın! Hz. Süleyman'ın ordusu sizi ezmesin" dediğini duydu. Bunun üzerine karınca beyini huzuruna çağırdı. Karınca beyi kendisine bir çekirge budu hediye etti. Hz. Süleyman'ın duasıyla but bereketlendi ve bütün ordu onunla doydu (Pala, 2002: 425). Kur'ân'da Neml suresi 17-19 ayetlerinde bu olaya değinilmiştir.

Onuncu beyitte ise cananın zülfü anlatılmakta ve onun perişan yani dağınık olduğu söylenirken perişan kelimesi hem cananın zülfüne sıfat yapılmış hem de bir nevi âşığın aşk yüzünden düştüğü perişan ve keşmekeş hali karşılamaktadır.

سخن زلف تو ناگه به زبان آوردم	از دهانم صفتش سخت پریشان بر خاست
-------------------------------	----------------------------------

Senin zülfünün sözünü ansızın dile getirdim

Ağzımdan onun sıfatı çok perişan çıktı (İbn Yemîn, ty: 215).

Şair makta beytinde ise bir bakıma kendini övmüş yani söz söylemede ne kadar başarılı olduğunu ifade etmiş; sözlerinin, içten ve etkileyiciliği olduğu için herkesin gönlüne işlediğini dile getirmiştir.

گر نشیند سخن ابن یمین در دل خلق	چه عجب آن نه چو سوزیست که از جان بر خاست
---------------------------------	--

İbn Yemîn'in sözü halkın gönlüne yerleşirse

Ona şaşılmaz nitekim yangıdır ki candan yükseldi (İbn Yemîn, ty: 215).

3. SONUÇ

İbn Yemîn incelenen gazelinde sevgilinin güzellik unsurlarına ve sevgiliyle alakalı şeylere değinmiştir. İlk geniş bir şekilde saçının güzel kokusunun bahsi yapılmış; cananın saçının kokusu cennetle, baharda bahçeden açan çiçeklerden etrafa yayılan güzel kokularla ve Hz. Yusuf'un gömleğinin kokusuyla ilişkilendirilmiştir. Beşinci beyitte ise âşığın gözüne sürme gibi gelen cananın kapisinin toprağının tozuna dikkat çekilmiş ve ardından iki beyit boyunca ayva tüyü anlatılmış ve ayva tüyü adamotuna, papağana ve Hızır'a teşbih edilmiştir. Daha sonra sevgilinin âşığın gönlünü kan içinde bırakan mestane bakışlarına yer verilmiş ve dokuzuncu beyitte ise âşığa geçilerek onun cananın aşkı uğruna canını hiç düşünmeden hiçe sayacağına bahsi yapılmıştır. Onuncu beyitte tekrar âşığı perişan eden sevgilinin dağınık saçları anlatılarak cananın saçıyla başlayan övgü yine saçıyla bitirilmiş; son beyitte ise şair kendi söz söylemedeki yeteneğinin methini yapmıştır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AFÎFÎ, R. (1372 hş). Ferhengnâme-i Şî'rî I-III, Surûş, Tahran.
- BROWNE, E. G. (1953). A Literary History of Persia I-IV, Cambridge University Press, Cambridge.
- ÇAKAN, İ. L. ve SOLMAZ, N. M. (2008). Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Peygamberler ve Tevhîd Mücâdelesî, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- ÇELEBİ, İ. (1998). "Hızır", DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, XVII: 406-409.
- DEĞİRMENÇAY, V. (2014). Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî, Aktif Yayınevi, Ankara.
- DEVLETŞÂH-İ SEMERKANDÎ. (1382 hş). Tezkiretu's-şuarâ, (Tsh.) BROWNE, E., İntişârât-i Esâtîr, Tahran.
- EMÎN AHMED-İ RÂZÎ. (1389 hş). Tezkire-i Heft İklim, (Tsh.) Rızâ Tâhirî, S. M., İntişârât-i Surûş, Tahran.
- ENVERÎ, H. (1390 hş). Ferheng-i Kinâyât-i Sohen, İntişârât-i Sohen, Tahran.
- GERÂMÎ, B. (1389 hş). Gul u Giyâh Der Hezâr Sâl-i Şî'r-i Fârsî, İntişârât-i Sohen, Tahran.
- HARMAN, Ö. F. (2010). "Süleyman", DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul XXXVIII: 56-60.
- HARMAN, Ö. F. (2013). "Yûsuf", DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, XLIV, 1-5.
- İBN YEMÎN-İ FERYÛMEDÎ. (t.y). Dîvân-ı Eş'âr-ı İbn Yemîn-i Feryûmedî, (Tsh.) Bâstânîrâd, H. A., Kitâbhâne-i Senâî, Tahran.
- KADÎ NÛRULLÂH-İ ŞUŞTERÎ. (1377 hş). Mecâlisu'l-mu'minîn, İntişârât-i İslâmiye, Tahran.
- KÖKSAL, M. A. (2013). Peygamberler Tarihi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- LUTF ALÎ BEG ÂZER-İ BÎGDİLÎ. (1337 hş). Âteşkede-yi Azer, Neşr-i Kitâb, Tahran.
- ONAY, A. T. (2000). Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- PALA, İ. (2002). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Leyla ile Mecnun Yayınları, İstanbul.
- RENGÇÎ, G. (1372 hş). Gul u Giyâh Der Edebiyyât-i Manzûm-i Fârsî, Müessese-i Mutâlaât ve Tahkîkât-i Ferhengî, Tahran.
- SAFÂ, Z. (1386 hş). Târîh-i Edebiyyât Der Îrân I-V, İntişârât-ı Firdevs, Tahran.
- SA'ÎD-İ NEFÎSÎ. (1363 hş). Târîh-i Nazm u Nesr Der Îrân ve Der Zebân-i Fârsî I-II, İntişârât-i Furûğî, Tahran.
- SERVET, M. (1364 hş). Ferheng-i Kinâyât, İntişârât-i Emîr Kebîr, Tahran.
- ŞEMÎSÂ, S. (1385 hş). Ferheng-i Telmîhât, Neşr-i Mîtrâ Tahran.
- ŞEMÎSÂ, S. (1386 hş). Ferheng-i İşârât I-II, Neşr-i Mîtrâ, Tahran.
- TOKMAK, A. N. (1999). "İbn Yemîn-i Tuğrâî", DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 20: 448-449.
- YÂHAKKÎ, M. C. (1386 hş). Ferheng-i Esâtîr Ve Dâstânvârehâ Der Edebiyyât-i Fârsî, Ferheng-i Muâsır, Tahran.

YILDIRIM, N. (2006). Fars Mitolojisi Sözlüğü, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

YİĞİT, İ. (2010). Peygamberler Tarihi, Kayıhan Yayınları, İstanbul.

EXTENDED SUMMARY

Ibn Yamin, one of the important poets of Persian poetry, was born in Feryumed. The poet, who read poems since he was a little child, attended the notable gatherings of the period and sang praises to them. Ibn Yamin's language of poetry is simple, fluent and understandable. *Ibn Yamin's moral, social and educational stanzas have come to the fore, but also in the eulogies, ghazals, masnavi and rubai has shown success.* In this study, a ghazal in the divan of Ibn Yamin was translated from Persian into Turkish and examined in terms of literary arts.

Ibn Yamin's studied ghazal consists of eleven couplets. In the said ghazal, Ibn Yamin referred to the elements of beauty of the beloved such as hair, quince feather, I, brow, and things related to the lover such as the soil of the beloved's door, his impressive gaze. First, the beautiful smell of her hair is mentioned in a wide way. The morning wind blew from the neighborhood of darling and spread the beautiful scent of the beloved's hair everywhere. Ibn Yamin first associated the beautiful scent of the hair of the darling spread all over the garden of Eden and made it valuable and unique. Then, in the spring season in the garden, fragrant colorful flowers, green grass and trees spread around the beautiful scent of the lover's hair is kept in sync with the sweetness and beauty of the attention was drawn. And then the smell of your beloved's hair came from Joseph (as). It was meant to be stated that Joseph's shirt was like healing. The fifth couplet drew attention to the dust of the soil of the door of the beloved. Then, during the two couplets, quince feathers were described and the quince feathers around the mouth, which are thought to have donated life like the water of life of the beloved, found the water of life in the land of darkness, thus achieving immortality in the Land of Hızır. It was likened to Hızır and then to the Mandrake plant. Again, the beloved's quince feathers have been likened to parrots. In the seventh couplet, the mole of the beloved is mentioned. In terms of color and shape, I, the evil eye herb is depicted and the black mole is thought to burn against the evil eye, just like the red face of the lover like fire, and the black smoke from the burning of the evil eye herb means quince feathers. Then, the beloved's heart is left in blood in the eyes of the beloved, and in the ninth couplet passed to the beloved, his life for the sake of the love of the soul without ever thinking about nothing will count the bet was made. In the tenth couplet, the scattered hair of the beloved who again ravaged the beloved was described and the praise started with darling's hair again finished with his hair; in the last couplet, the poet praised his ability to speak his own words.

İLKOKULLARDA GÖREV YAPAN ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL SAĞLIK ALGILARININ İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF ORGANIZATIONAL HEALTH PERCEPTIONS OF TEACHERS WORKING IN PRIMARY SCHOOLS

Mehmet KORKMAZ

Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim Yönetimi Bölümü

*Prof. Dr., Gazi University, Gazi Education Faculty Education Management Department
korkmaz@gazi.edu.tr,*

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7600-5121

Mehmet Ali YARIM

Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim Yönetimi Bölümü

*Doctoral Student., Gazi University, Gazi Education Faculty Education Management Department
karazeybekli@hotmail.com.tr,*

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-8168-8526

Atf/©: Korkmaz, M. ve Yarım, M. Ali. (2019). İlkokullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Örgütsel Sağlık Algılarının İncelenmesi, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 12, Sayı 2, ss.273-290

Citation/©: Korkmaz, M. ve Yarım, M. Ali. (2019). *Investigation Of Organizational Health Perceptions of Teachers Working In Primary Schools*, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 12, Issue 2, pp.273-290

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

SBDER-31, Aralık-December 2019 Erzincan

E-ISSN-2148-9289

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 01.10.2019

Kabul Tarihi-Accepted Date : 12.11.2019

Sayfa-Pages : 273-290

<http://dergipark.gov.tr/erzisosbil>

This article was checked by *iThenticate*

İLKOKULLARDA GÖREV YAPAN ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL SAĞLIK ALGILARININ İNCELENMESİ

Investigation of Organizational Health Perceptions of Teachers Working in Primary Schools

Mehmet KORKMAZ

Mehmet Ali YARIM

Öz:

Bu çalışmada öğretmenlerin algılarına dayalı olarak Erzurum'daki ilkokulların örgütsel sağlığı incelenmiştir. Bir başka ifadeyle Erzurum'daki ilkokulların örgüt sağlığına etki eden faktörler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Tarama modelinde yapılan bu çalışmanın evrenini, 2017–2018 eğitim öğretim yılında Erzurum'un merkez ilçelerindeki (Palandöken, Yakutiye, Aziziye) ilkokullarda görev yapmakta olan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleminde, basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 15 ilkokuldan 302 öğretmen yer almaktadır. Çalışmada Hoy (1991) tarafından geliştirilen örgütsel sağlık ölçeği kullanılmıştır. Çalışmada okulların örgüt sağlığına müdürün etkisinin, öğretmen bağlılığının, okullardaki kaynak ve materyal zenginliğinin ve akademik önemin olumlu yönde etkisi olduğu, çevre etkisinin herhangi bir katkısının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca medeni durum, mesleki kıdem ve okul türü değişkenleri açısından öğretmenlerin örgütsel sağlık algılarının farklılaştığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre okulların örgüt sağlığına etki eden faktörlerden müdür etkisi arttıkça, okullarda öğretmen etkisi, kaynak desteği ve akademik önem de artmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Okul sağlığı, Örgütsel sağlık, Örgüt sağlığı

Abstract :

In this study, organizational health of primary schools in Erzurum was investigated based on teachers' perceptions. In other words, the factors affecting the organizational health of primary schools in Erzurum were tried to be revealed. The universe of this study, which was carried out in the survey model, consists of teachers working in primary schools in central districts of Erzurum (Palandöken, Yakutiye, Aziziye) in 2017-2018 academic year. The sample of the study consisted of 302 teachers from 15 primary schools selected by simple random sampling method. Organizational health scale developed by Hoy (1991) was used in the study. In the study, it was concluded that the effect of the principal on the organizational health of the schools, teacher commitment, resource and material richness and academic importance had a positive effect on the schools, and no environmental effect had any contribution. In addition, it was concluded that teachers' organizational health perceptions differ in terms of marital status, professional seniority and school type variables. According to the results of the research, as the effect of principals on the organizational health of schools increases, teacher effect, resource support and academic importance increase in schools

Keywords: School health, Organizational health, Organizational health

1.GİRİŞ

Örgüt sağlığı kavramı örgütsel davranış alanında ortaya çıkmış bir kavramdır. Taylor'un temellerini attığı klasik örgüt kuramları günümüz örgütlerini tanımlamada artık çok yetersiz kalmaktadır. Bunun nedeni bu kuramların örgütlerin formal yanına vurgu yapıp informal yanını ihmal etmelerindedir. Örgütsel yaşamda informal unsurların keşfedilmesi örgüt sağlığı ve örgüt iklimi gibi kavramaların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Okulların başarısında anahtar rol oynayan örgüt iklimi ve örgütsel iyi oluş (sağlık) kavramlarının önemi üzerine yıllardır çalışmalar yapılmaktadır. Örgütsel sağlık kavramının eğitim alanında teorik olarak altyapısını ortaya koyan Hoy ve arkadaşları yaptıkları çalışmada okulun etkililiği ve öğrenci başarısı üzerinde örgütsel sağlık kavramının örgüt ikliminden daha çok yordayıcı olduğu sonucuna varmışlardır(Hoy v.d., 1991). Bu bağlamda örgütsel sağlık metaforu örgüt ve eğitim yaşamında giderek önem kazanmaktadır. Örgütsel sağlık kavramının bu öneminin henüz yönetici ve araştırmacılar tarafından yeterince kabul edilmediği görülmektedir ki literatüre bakıldığında, örgüt kültürü, örgütsel stres, örgütsel bağlılık, iş ahlakı ve iş tatmini gibi kavramlar üzerinde durulmuş ancak örgüt sağlığı kavramına gereken önem verilmemiştir. Bu durum ise örgüt sağlığı kavramının tanınan ve gereken önemin verildiği bir kavram olmasını engellemiştir. İlk kez Matthew Miles (1969) tarafından ortaya atılan örgüt sağlığı kavramı günümüzde işveren memnuniyeti, işgören refahı, çevresel değişim ve örgütsel etkinlik kavramlarını bünyesinde barındırması nedeniyle rekabete dayalı örgütsel yaşam dünyasında büyük önem taşımaktadır. Örgüt sağlığının ölçülmesi ile örgütün güçlü ve zayıf yönleri, sahip olduğu fırsat ve tehditler ortaya çıkarılır. Bu sayede güçlü yönler daha çok kaynak sağlamaya, zayıf yönler ise geliştirilip güçlendirilmeye çalışılır (Cicchelli, 1975). Örgütsel sağlık kavramı uzun yıllardır işletme alanında çalışılan bir kavramdır. Hızlı bir tüketim çarkı haline gelen günümüz dünyasında örgütlerin varlık sebeplerine ve amaçlarına sadık kalıp yaşamlarına devam etmeleri aynı zamanda çevresel değişim ve gelişime ayak uydurmaları sağlıklarına etki eden unsurları keşfedip bunları kendi menfaatleri doğrultusunda yönetmeleri ile mümkündür.

Geçmiş dönemlerde sağlık kavramı bir organizmadaki hastalığı, rahatsızlığı, acıyı, yanlışlığı ifade etmekte; eğer tedavi edilmezse ciddi hastalıklar, organ kayıplar ve hatta ölüm gibi çaresi olmayan değişimlere yol açabilecek süreç olarak kullanılmaktaydı. Günümüzde kullanılan pozitif sağlık kavramı, ruhsal sağlık literatüründe çok fazla yer almaktadır. Psikoterapi alanında ve bireyin kendini gerçekleştirmeyle ilgili insan ilişkileri eğitiminde de bu konu son derece önemlidir (Macintosh, MacLean ve Burns, 2007). Örgütsel sağlık açısından iyi okullar, iç ve dış çevrelerinden gelen belirsizlik durumuna kendilerini adapte etme konusunda başarılı olan okullardır(Hoy ve tarter, 1997; Miles, 1969; Akt, Korkmaz, 2011). Örgüt sağlığı kavramı, konuya ilgi duyanların kendi disiplinleri ve bakış açılarına göre ele alınmıştır. Örneğin; sağlıkçılar fiziksel ve zihinsel sağlığın işyerindeki verimliliğe etkisi açısından konuyu değerlendirmişlerdir (Aytaç, 2001).

Okulun örgütsel sağlığı okul içindeki sosyal etkileşimi yansıtır. Zira bir okuldaki müdür-öğretmen, öğretmen-öğretmen ve diğer çalışanlar arasında gerçekleşen karşılıklı etkileşimlerin özünde; sınıf ve okul için kaynak bulma, araç-gereç temini, öğrenci başarısı, müdürün okulu geliştirmek için gösterdiği çabalar ve okulun dış çevresine uyumu vardır. Bu çabalar sosyal bir etkileşimin ürünüdür (Korkmaz, 2011). Örgüt sağlığı başarılı bir şekilde çevresiyle uyum sağlayabilme, üyeleri arasında birliktelik sağlayabilme ve hedeflere ulaşabilme yeteneğidir (Licata ve Harper, 2001). Örgüt sağlığı kavramı ilk kez 1950'li yıllarda Argyris tarafından kullanılmış olsa da kavramı sistemli olarak ilk kez inceleyenlerden biri

Miles'tir ve bu kavram, Parsons, Miles ve Etzioni'nin görüşlerinin bir karışımıdır (Tutar, 2010; Aytaç, 2003). Örgüt sağlığı kavramı örgüt kültürü, örgütsel stres, örgütsel bağlılık, iş ahlakı ve iş tatmini gibi kavramları kapsamakta ve daha bütünsel bakış açısı sağlamaktadır (Polatçı ve Ardıç, 2007).

Parsons, Bales ve Shils (1953) ve daha sonra Hoy (1990) okul sağlığını, örgütün başarılı bir şekilde kendisini çevresine adapte edebilme, üyeleri arasında birliktelik sağlayabilme ve hedeflere ulaşabilme yeteneği olarak tanımlamaktadırlar. Bir örgüt içerisinde sağlıklı bir sistem kurmak için öncelikle sağlıklı çalışanlara ihtiyaç duyulduğu bir gerçektir. McKinsey, örgütsel sağlığı çalışanların örgütün vizyonunun ne olduğunu bildiği ve bu doğrultuda yapılan planlamalara katıldığı, bu planların uygulamaya konulmasında gerekli araç, kapasite ve motivasyona sahip olduğu, çevresel değişime ayak uydurduğu ve örgütte inovasyonun teşvik edildiği bir iklimin yaratılarak uzun dönemde örgütsel performansın sürdürülebilmesi yeteneği olarak açıklamaktadır (Arellano, 2015; Akt, Boyacı ve Öz, 2017).

Meng, Zhang ve Huang (2014)'e göre örgütsel sağlık, Bir örgütün fiziksel ve psikolojik özellikleri olarak kavramlaştırılan sabit özellikler, çalışanların bilerek takındıkları davranış kalıpları, çevresel değişimlerle etkili bir şekilde ve tümüyle baş edebilme yeteneği kazandırabilecek fonksiyonel uygunluk, çalışanların refahını ve etkililiğini arttırmak için içerden ve dışarıdan gelen değişim ihtiyaçları arasındaki dengeyi sağlamak ve sürdürmektir.

Örgütler zamana, mevcut pazar şartlarına ve değişime göre tatmin edici bir iş ortamını oluşturma ve sürdürme yetenekleri geliştirdiklerinde sağlıklıdırlar (Doğan ve Bozkurt, 2008). Sağlıklı örgüt, mevcut problemlerin varlığının farkına varmak, olası çözüm yollarını bulmak, çözüm yollarından uygunu olanı seçmek, onları uygulamak ve sonuçları değerlendirmek için iyi gelişmiş yapılara ve süreçlere sahiptir (Çoban, 2007).

Sağlıklı örgüt, iyi tasarlanmış, anlamlı işler sağlayarak çalışanlarının refahını ve verimliliğini en üst seviyeye çıkarmayı amaç edinmiş, sistematik çalışma ortamı oluşturma ve işbirliğine dayalı çabalarla oluşturulmuş örgüttür (Vandenberg vd., 2002). Altun (2001) Türkiye'de yaptığı araştırmasında örgütsel sağlığı beş faktörle belirlemiştir. Bunlar, örgütsel liderlik, örgütsel bütünleşme, örgütsel kimlik, örgütsel çıktı ve çevresel bütünleşmedir.

1969 yılında Miles sağlıklı örgütler için on öneri ileri sürmüştür. Bu öneriler, hedefe odaklanma, yeterli iletişim, uygun güç dengesi kurabilme, kaynaklardan yararlanma, kaynaştırma, moral, yenilik, otonomi, uyum ve problem çözme yeterliliğidir. Miles bu on özelliği görev, yaşam ve büyüme olmak üzere üç örgütsel ihtiyaç kapsamında sınıflandırmıştır (Henderson v.d., 2005).

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Hoy, Tarter ve Kottkamp'ın Örgüt Sağlığı Modeli

Hoy, Tarter ve Kottkamp (1991) okulların örgütsel sağlığını tasvir etmek için Örgütsel Sağlık Envanterini (OHI) geliştirmişlerdir. Bugün de, halen örgütsel sağlık araştırmalarında sıkça kullanılan bu envanter, kurumsal yönetsel ve teknik düzey altında yer alan beş boyuttan oluşmaktadır. Aşağıda örgüt sağlığının belirlenmesinde esas alınan bu beş boyut kısaca açıklanmıştır (Hoy, Tarter ve Kottkamp, 1991, Akt: Korkmaz, 2005):

Çevre Etkisi: Örgütün çevresi ile uyum sağlama yeteneği yoluyla programlarında bir bütünlük sağlamasıdır. (Tsui ve Cheng, 1999; Akt, Korkmaz, 2005).

Müdür Etkisi: Örgüt yöneticileri bağlı buldukları üst sistemin kararlarını etkileyebilirler. Karar organlarının ikna edebilme, saygınlık sahibi olma ve hiyerarşik engellemelere takılmama örgüt yöneticileri için önemli unsurlardır. Görev ve başarı odaklı olup, müdürün görev ve başarıya yönelik davranışlarını içerir.

Kaynak Desteği: Okulun yeterli sınıf ve öğretim materyaline sahip olması, bu materyaller ile ihtiyaç duyulan diğer imkan ve kaynaklar kolayca ulaşılabilir ve kullanılabilir olmasıdır.

Öğretmen Bağlılığı: Bu kavram, öğretmenlerin hem öğrencilerine hem de okullarına olan bağlılığını vurgular. Öğretmenlerin okul ile öğrencilerinin daha iyi yetişmelerine ilişkin bağlılığı etkili okulların önemli bir özelliğidir. Öğretmen bağlılığı, aynı zamanda öğretmenlerin diğer meslektaşlarına bağlılığını da ifade etmektedir. Meslektaşlarına bağlı olan öğretmenler birbirlerini sever ve birbirlerine yardım ederler (Ames ve Miller, 1994; Johnson, 1990; Akt, Korkmaz, 2005).

Akademik Önem: Okulların başarıya odaklanmasıdır. Öğrenciler için yüksek fakat ulaşılabilir amaçlar oluşturulur. Öğrenme çevresi düzenli ve ciddidir. Öğretmenler, öğrencilerin başarabileceğine inanır, öğrenciler çok çalışır ve akademik anlamda yapılanlara saygı duyarlar (Hoy, Tarter ve Kottkamp, 1991; Akt, Korkmaz, 2005).

2.2. Sağlıklı ve Sağlıksız Örgütler Arasındaki Farklar

Bir örgütün sağlıklı ya da sağlıksız olduğunun belirlenebilmesi örgütsel sağlığı geliştirmek için gerekli olan plan ve stratejilerin belirlenip uygulanması için son derece gereklidir. Aynı zamanda sağlıklı örgütler oluşturabilmek için birlikte hareket etmek, farklılıkları kabul etmek, başarıları takdir etmek ve başarı için yeni kıstaslar belirlemek, personeli güçlendirmek, bilgiyi açıkça paylaşmak, çalışmayı ve yaratıcılığı desteklemek, uzman desteği almak, vizyonu bilmek ve geliştirmek gerekir (Ardıç ve Polatçı, 2007; Helliwell 1999).

Sağlıksız örgütlerin en önemli belirtilerinden biri, çalışanlarda aşırı stresin varlığıdır. Bu olumsuz durum çalışanların sağlıklarını tehdit etmeyle birlikte örgüt sağlığını da tehlikeye sokmaktadır (Emhan, 2005). İşe devamsızlık örgüt maliyetlerinin artmasına ve sağlıksızlığa neden olan problemlerin belirleyicisidir. Köklü örgütsel problemlerin oluşması ve örgütün sağlıksızlaşması örgütün çevresinden gelen tehditlerle baş edebilmesine engel olur (McHugh, 2001).

Örgütlerde sağlığın azalma belirtileri, kâr ve verimlilik oranlarında azalma, işe devamsızlığın artması, açık iletişim kanallarının olmaması, tüm kararların üst yönetim düzeyinde alınması, çalışanların örgüte bağlılık düzeyinin azalması, çalışanlarda ve yöneticilerde düşük motivasyon ve moral, çalışanlar tarafından örgütün prestij ve ününe önem vermeme, etik olmayan davranışlar sergileme, amaç belirleme eksikliği, koçluk eksikliği, eğitim ve geliştirme programlarının eksikliği ve çalışanlar arası güven eksikliğidir (Lyden ve Klingele, 2000).

Sağlıksız örgütlerde iletişim az, stres fazladır, ayrıca tatmin ve verim düşüklüğü görülür. Sağlıksız örgütlerde çalışanlar ve yöneticiler durumlarından şikâyet eder. Sağlıksız örgütün belirtileri iş tatminsizliği ve gergin iş ilişkileri, zayıf kararlar, düşük bağlılık, eksik iş kalitesi ve yorgunluk, iş yavaşlatmalar ruhsal tıkanıklık, kazalar ve kariyer imkanlarının azlığı, aşırı disiplin ve zamansız molalar, kararsızlık ve zayıf iletişim, gereksiz personel değişimi ve devamsızlık, sabotajların varlığı, sağlık maliyetlerinin fazlalığı, düşük motivasyon, yetersizlik ve tükenmişlik ile şikâyetlerin çokluğudur (Rosen ve Berger, 1991).

Baş döndürücü bir hızla değişen günümüz dünyasında bir örgütün çevresiyle arasında uyum oluşturması, hayatta kalması, sürekli bir gelişim ve değişim içinde bulunma yeteneği geliştirmesi anlamına gelen örgütsel sağlık düzeylerinin tespit edilip iyileştirilmesi örgütler özellikle de okullar açısından önemli bir hale gelmiştir.

Bütün sosyal sistemlerde olduğu gibi okullarda yaşamlarını devam ettirebilmeleri ve sürekli gelişme yeteneği geliştirmeleri dört temel unsura bağlıdır. Bunlar; çevrelerine uyum göstermeleri, amaçlarını ortaya koymaları ve harekete geçirmeleri, bütünleştirici bir sisteme sahip olmaları, üstün bir kültür yaratmaları ve bunu korumak için çalışmalarınıdır (Korkmaz, 2005).

Örgütlerin sağlığını belirlemedeki amaç; sadece durum tespitinden ibaret değildir. Asıl amaç hangi faktörlerin örgütlerin sağlığına katkıda bulunduğunu tespit edip elde edilen sonuçlara göre örgütün iyileşme ve gelişmesine yönelik planları hazırlayıp uygulamaktır. Okulların örgütsel sağlığının bozulması aynı zamanda eğitim ve öğretimde de ciddi sorunlara neden olabileceği için, okullarda örgüt sağlığı açısından mevcut durumun tespit edilmesi ve örgüt sağlığını olumsuz etkileyen faktörlerin ortaya konması son derece önemlidir.

Çalışma bölgesinde sosyo ekonomik seviyesi düşük (SESD) okulların yaygın olduğu ve bunların da akademik başarıları düşük olduğu için bu okulların örgütsel sağlıkları ile akademik başarılarının düşüklüğü arasında bir ilişki olduğu düşünülmektedir. Özel okullardaki yönetici kabiliyetinin ve materyal zenginliğinin öğretmen bağlılığında ve öğrenci başarısında etkisi yüksektir. Fakat özel okullarda hissedilen veli ve çevre baskısının okulların örgütsel sağlığını ne yönde etkilediği araştırılması gereken bir konudur. Bu bakımdan farklı örgütsel yapılarıdaki okulların örgütsel sağlık düzeylerinin belirlenmesi ve bu örgütlerin sağlığına hangi unsurların etkide bulunduğu ortaya çıkarılması okulların örgüt sağlığını geliştirmelerine yardımcı olup örgütsel gelişim ve değişimlerinde etkili olacaktır. Ayrıca bu durum, örgütsel değişimin yönetilmesinde, örgütün amaçları ve vizyonu doğrultusunda çalışanların yönlendirilmesine yardımcı olacak motivasyon ve iş doyumunun sağlanmasında önemlidir. Bu durumun örgüt yaşamında meydana gelen problemlerin tespit ve çözümünde de önemli katkıları yadsınamaz.

Örgüt sağlığı ile ilgili çalışmalara bakıldığında (Kimpston ve Sonnabend, 1975; Miller, 1983; Childer ve Fairman, 1986; Scherrey, 1989; Hoy vd., 1990; Ash, 1992; Akbaba, 1997; Güler, 1997; Hoy ve Feldman, 1999; Uras, 1998; Celep, 2000; Çakır, 2002; Korkmaz, 2005; Emhan, 2005; Gürkan, 2006; Cemaloğlu, 2007; Buluç, 2008; Korkmaz, 2011; Ordu ve Tanrıoğen, 2013) okulların etkililiği ve verimliliği açısından örgüt sağlığının önemli olduğuna ve örgüt sağlığını da çok çeşitli faktörlerin etkilediğine yönelik sonuçlar görülmektedir. Türkçe literatürde ilkokulların örgüt sağlığına yönelik yeterince çalışma bulunmadığı düşünülmektedir. Örgütlerin ve okulların yaşamsal faaliyetleri açısından son derece önemli olan örgütsel sağlık düzeyinin toplumun çeşitli sosyo ekonomik seviyeye sahip bölgelerinde bulunan okullarda nasıl bir farklılık gösterdiğine yönelik yeterince çalışma bulunmamaktadır. Sosyo ekonomik yapının örgüt sağlığını hangi unsurlar açısından etkilediğinin tespit edilmesi hem yerel hem de merkezi eğitim yöneticileri açısından önemli bir parametre olacaktır. Erzurum ili özeline bakıldığında ise örgütlerin yenilik ve devamlılığında bu kadar önemli olan örgüt sağlığı konusunda okullarda herhangi bir araştırma yapılmadığı görülmüştür.

Bu araştırmanın amacı, ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin örgütsel sağlık algılarını belirlemek ve okulların örgütsel sağlığına etki eden faktörleri ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır;

1. Öğretmenlerin örgütsel sağlık algıları boyutlara göre hangi düzeydedir?
2. Öğretmenlerin Örgütsel Sağlık algıları, cinsiyet, okul türü, mesleki hizmet süresi ve medeni durum değişkenleri açısından farklılaşmakta mıdır?
3. Okulların örgüt sağlığına etki eden faktörler arasında herhangi bir ilişki var mıdır?

3.YÖNTEM

3.1. Evren ve Örneklem

Bu araştırmada model olarak betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini, 2017–2018 eğitim öğretim yılında Erzurum’un merkez ilçelerindeki (Yakutiye, Palandöken, Aziziye) ilkokullarda görev yapmakta olan öğretmenler oluşturmaktadır. Bu okullarda 1934 öğretmen görev yapmaktadır. Araştırmada uygulanması kolay, çabuk ve az masraflı olduğu için örneklem olarak olasılıklı (tesadüfi) olmayan örnekleme yöntemlerinden elverişlilik örnekleme kullanılmıştır (Böke, 2009). Bu örnekleme ile araştırmada kullanılan ölçeklerin gönüllü olarak araştırmaya katılan öğretmenler tarafından doldurulması sağlanmıştır. Araştırmanın örnekleminde 15 (3’ ü özel okul, 6’sı merkezi devlet okulu, 6’sı da sosyo ekonomik seviyesi düşük bölgelerdeki okullardan) okuldan öğretmenler yer almaktadır. Okullara dağıtılan 400 adet ölçekten, 310’unun geri dönüşü sağlanmış ve geçerli olan 302 adetinin üzerinde SPSS 22,0 (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı kullanılarak istatistiksel analizler yapılmıştır.

Çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin 168’i kadın (%55,6), ve 134’ü erkek (%44,4) olmak üzere toplam 302 kişidir. Eğitim durumu değişkenine baktığımızda; öğretmenlerin 10’unun ön lisans (%3,3), 272’sinin lisans (%91,1), 20’sinin lisansüstü eğitim (%6,6) mezunu olduğu görülmektedir. Bunun yanında, mesleki kıdemlerini incelediğimizde; katılımcıların 41’inin 1-4 yıl arası (%13,6), 47’ünün 5-8 yıl arası (15,6), 42’sinin 9-12 yıl arası (%13,9), 57’sinin 13-16 yıl arası (%18,9), 63’ünün 17-20 yıl arası (%20,9) ve 52’sinin 21 yıl ve üzeri (%17,2) kıdeme sahip olduğu saptanmıştır. Öğretmenlerin 204’ü evli iken (% 67,5), 98’i bekârdır (32,5). Öğretmenlerin 94’ü özel okulda, (%31,1), 106’ sı merkezi devlet okullarında (%35,1), 102 tanesi de SESD (sosyo ekonomik seviyesi düşük) bölgelerdeki devlet okullarında (%33,8) çalışmaktadır. Öğretmenlerin 24 tanesi 21-25 yaş arası (% 9,6), 51 tanesi 26-30 yaş arası (%16,9), 47 tanesi 31-35 yaş arası (%15,6), 41 tanesi 36-40 yaş arası (%13,6), 84 tanesi 41-45 yaş arası (%27,8), 50 tanesi 46 yaş ve üstüdür (%16,6).

3.2. Veri Toplama Aracı Ve Analizi

Çalışmada Hoy (1991) tarafından geliştirilen örgütsel sağlık ölçek kullanılmıştır. İlk olarak Hoy’un (1991) geliştirmiş olduğu bu ölçeğin ortaokul formu daha sonra Hoy ve Tarter (1997) tarafından oluşturulmuştur. Son olarak ölçek Hoy ve Sabo (1998) tarafından revize edilerek bugünkü halini almıştır. Hoy (1991) tarafından yapılan faktör analizi sonucu ölçeklerin alfa güvenirlik kat sayıları .82 ile .92 arasında değişmektedir. Bu ise toplam varyansın %77’sini açıklamaktadır (Korkmaz, 2005).

Ölçek 5’li likert olarak ele alınmıştır ve 37 maddeden oluşmaktadır. Yapılan faktör analizi sonucu 37 maddeden oluşan ölçekte, 8, 24, 32 ve 34. maddeler birden fazla faktöre yüklendiklerinden ölçekten çıkarılmıştır. Maddeler çıkarıldıktan sonra tekrar yapılan faktör analizi sonucu KMO değeri, ,87 ve toplam varyansı 68,35 olarak bulunmuştur. Ölçek son haliyle müdür etkisi, çevre etkisi, öğretmen etkisi, kaynak desteği ve akademik önem olmak üzere 5 boyuttan ve 33 maddeden oluşmaktadır Ölçeğin yapılan güvenirlik testi sonucu

güvenirlik katsayısı Cronbach's $\alpha = ,92$ 'dur. Boyutların güvenirlik katsayıları ise müdür etkisi ($,89$), çevre etkisi ($,90$), öğretmen etkisi ($,96$), Kaynak desteği ($,79$), akademik önem ($,94$)'dür.

Elde edilen veriler SPSS 22 programı ile analiz edilmiştir. Verilerin normal dağıldığı görülüp parametrik testlerden aritmetik ortalama, T testi, Anova testi ve Korelasyon testleri yardımıyla veriler analiz edilmiştir.

4.BULGULAR VE YORUM

Çalışmanın bu bölümünde araştırmamızın alt problemlerinin çözümüne yönelik olarak araştırmaya katılan öğretmenlerin ölçekler yoluyla elde edilen verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır. Çalışmada bulguların değerlendirilmesinde, aritmetik ortalama, T- testi, tek yönlü varyans (Anova) analizi, Pearson korelasyon testi gibi analiz yöntemlerinin kullanılmıştır.

Tablo 1. Öğretmenlerin Örgütsel Sağlık Algı Düzeyleri

<i>Boyutlar</i>	<i>Madde Sayısı</i>	\bar{X}	<i>S</i>
Müdür Etkisi	7	3,52	,761
Çevre Etkisi	7	3,25	,995
Öğretmen Etkisi	6	3,51	,409
Kaynak Desteği	7	3,25	650
Akademik Önem	6	3,80	,714

Tablo 1'de öğretmenlerin örgütsel sağlık algılarına ilişkin dağılımlar incelendiğinde en yüksek puan akademik önem boyutunda ($\bar{X}=3,80$), en düşük puan ise çevre etkisi boyutunda ($\bar{X}=3,25$) dir. Standart sapması en yüksek olan çevre etkisi boyutunun ($S=,995$) olması çevrenin okullar üzerindeki etkisinin farklı okullarda çeşitlilik taşıdığını göstermektedir. Bu farklılığın sosyo ekonomik seviyeden kaynaklandığı söylenebilir. SESD bölgelerdeki okullarda çevre baskısının daha az hissedildiği söylenebilir. Öğretmen etkisi boyutunun standart sapması ($Ss=,409$) ise diğer boyutlara göre düşüktür. Bu bulguya dayanarak öğretmenlerin farklı bölgedeki okullarda çalışsalar da okul sağlığına etki bağlamında benzer performansla sahip oldukları söylenebilir.

Tablo 2. Medeni Durum Değişkenine Göre Öğretmenlerin Örgütsel Sağlık Algılarına İlişkin T

Testi Sonuçları

<i>Boyutlar</i>		<i>n</i>	\bar{X}	<i>S</i>	<i>p</i>
Müdür Etkisi	Evli	204	3,44	,75	,011
	Bekar	98	3,68	,76	
Çevre Etkisi	Evli	204	3,13	,65	,000
	Bekar	98	3,50	,55	
Öğretmen Etkisi	Evli	204	3,47	,41	,024

	Bekar	98	3,58	,39	
Kaynak Desteği	Evli	204	3,13	,65	,000
	Bekar	98	3,50	,55	
Akademik Önem	Evli	204	3,71	,69	,001
	Bekar	98	3,99	,71	

p<.005

Tablo 2’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğretmenlerin medeni durumları ile örgütsel sağlık algıları arasında her boyutta anlamlı bir farklılaşma bulunmaktadır. Her bir boyuttaki farklılaşma bekâr öğretmenler lehinedir. Bu sonuçlara göre bekâr öğretmenlerin çalıştıkları örgütteki örgütsel sağlık algıları evli öğretmenlere göre daha yüksektir. Özel okullar genelde yeni mezun olmuş ve atanamayan ve bekâr öğretmenleri çalıştırdıkları için özel okulların örgüt sağlığına olumlu yönde etki eden unsurların fazla olması bu okullarda çalışan bekâr öğretmenlerin örgütsel sağlık algılarını da yükselttiği söylenebilir.

Tablo 3. Kıdem Değişkenine Göre Öğretmenlerin Örgütsel Sağlık Algılarına İlişkin Anova Testi Sonuçları

Boyutlar	Kıdeminiz	n	\bar{X}	S	p	Anlamlılık
Müdür Etkisi	1-4yıl	41	4,2213	,40	,000	(1-4 yıl ve diğerleri)
	5-8yıl	47	3,3693	1,01		
	9-12yıl	42	3,1224	,93		
	13-16yıl	57	3,4213	,57		
	17-20yıl	63	3,2925	,49		
	21 Ve Üstü	52	3,8352	,52		
Çevre Etkisi	1-4yıl	41	3,1341	,98	,108	
	5-8yıl	47	3,1915	1,02		
	9-12yıl	42	2,9167	,95		
	13-16yıl	57	3,4123	1,06		
	17-20yıl	63	3,3690	,88		
	21 Ve Üstü	52	3,3990	1,01		

Öğretmen Etkisi	1-4yıl	41	3,6829	,28	,000	(9-12 yıl ve diğerleri)
	5-8yıl	47	3,5532	,38		
	9-12yıl	42	3,2476	,42		
	13-16yıl	57	3,5474	,46		
	17-20yıl	63	3,3968	,28		
	21 Ve Üstü	52	3,6500	,43		
Kaynak Desteği	1-4yıl	41	3,7398	,46	,000	(1-4 yıl ve diğerleri)
	5-8yıl	47	3,3546	,66		
	9-12yıl	42	2,9127	,66		
	13-16yıl	57	3,2398	,55		
	17-20yıl	63	3,0106	,56		
	21 Ve Üstü	52	3,3654	,68		
Akademik Önem	1-4yıl	41	4,3484	,30	,000	(1-4 yıl ve diğerleri)
	5-8yıl	47	3,5410	,95		
	9-12yıl	42	3,2653	,75		
	13-16yıl	57	3,7644	,62		
	17-20yıl	63	3,8458	,46		
	21 Ve Üstü	52	4,0577	,59		

p<.005

Tablo 3’de görüldüğü gibi çevre etkisi boyutu haricinde diğer boyutlarda kıdem değişkeni ile örgütsel sağlık algıları açısından farklılaşma vardır. Grup varyansları homojen olduğu için, farklılaşmanın hangi guruplar arasında olduğunu anlamak için Tukey testi yapılmıştır. Yapılan Tukey testi sonucu kıdemi 4 yıldan az olan öğretmenlerin algılarının diğer kıdeme sahip olan öğretmenlerden anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür. Kıdem yılı 1-4 yıl arası olan öğretmenlerin, müdür etkisi boyutunda ($\bar{X}=4,22$), kaynak desteği boyutunda ($\bar{X}=3,73$), akademik önem boyutunda ($\bar{X}=4,12$), algıları diğer kıdemde olanlara göre yüksektir. Yapılan Tukey testi sonucuna göre öğretmen etkisi boyutundaki farklılaşma ise kıdem yılı 9-12 yıl olanlarla diğer kıdeme sahip olanlar arasındadır. Kıdemi 9-12 yıl olanların algıları ($\bar{X}=3,24$) diğer kıdeme sahip olanlardan düşüktür. Bu bulguya göre, Kıdemi 9-12 yıl arası olan öğretmenler, öğretmen etkisinin okul sağlığını daha az etkilediği düşüncesinde oldukları söylenebilir.

Bu bulgular bağlamında kıdemi 4 yılda az olan öğretmenlerin, örgütsel sağlık düzeylerinin artmasına etki eden faktörlerin fazla olduğu özel okullarda çalışıyor olmaları bu öğretmenlerin örgütsel sağlık algılarını arttırdığı söylenebilir. Kıdemi 9-12 yıl arası olan

öğretmenler, öğretmen etkisinin okulların örgütsel sağlığına daha az katkı sağladığını düşünmektedir. Kıdemi az olan öğretmenlerin özel okullarda ve köy okullarında, kıdemi yüksek öğretmenlerin ise merkezdeki devlet okullarında görev yaptığı şartlarda, kıdemi 9-12 yıl olan öğretmenlerin, genelde sosyo ekonomik yapısı düşük okullarda çalışma olasılığının yüksek olduğu düşünüldüğünde, öğretmenlerin etkisinin okulun etkisiz yönetici, kaynak ve materyal eksikliği, ve çevresel şartlara bağlı olarak azaldığı söylenebilir.

Tablo 4. Okul Türü Göre Öğretmenlerin Örgütsel Sağlık Algılarına İlişkin Anova Testi Sonuçları

<i>Boyutlar</i>	<i>Kıdeminiz</i>	<i>N</i>	<i>\bar{X}</i>	<i>S</i>	<i>p</i>	<i>Anlamlılık</i>
Müdür Etkisi	Özel Okul	94	4,10	,53	,000	(Her 3 okul Türü)
	Devlet	106	3,65	,46		
	Ok.merkez	102	2,85	,67		
	Devlet Ok. SESD					
Çevre Etkisi	Özel Okul	94	3,54	,63	,000	(Her 3 okul Türü)
	Devlet	106	3,49	,43		
	Ok.merkez	102	2,73	,52		
	Devlet Ok. SESD					
Öğretmen Etkisi	Özel Okul	94	3,68	,33	,000	(Özel okul ile diğer okul türleri arasında)
	Devlet	106	3,48	,43		
	Ok.merkez	102	3,37	,39		
	Devlet Ok. SESD					
Kaynak Desteği	Özel Okul	94	3,54	,63	,000	(Devlet okulu varoş ile diğer okul türleri arasında)
	Devlet	106	3,49	,43		
	Ok.merkez	102	2,73	,52		
	Devlet Ok. SESD					
Akademik Önem	Özel Okul	94	4,26	,38	,000	(Her 3 okul Türü)
	Devlet	106	3,85	,53		
	Ok.merkez	102	3,33	,80		
	Devlet Ok. SESD					

p<.005

Tablo 4'te görüldüğü gibi müdür etkisi boyutunda her üç okul türünde birbirinden farklılaşmaktadır. Özel okullarda çalışan öğretmenlerin algısı ($\bar{x}=4,10$) en yüksek iken merkezdeki devlet okulunda çalışanların ortalamaları ($\bar{x}=3,65$), SESD bölgelerdeki devlet okullarında çalışanların ortalamaları ($\bar{x}=2,85$)' dir. Bu da özel okullardaki müdürlerin okulun örgütsel sağlığına oldukça yüksek bir katkı sağladığını gösterirken SESD bölgelerdeki okul müdürlerinin etkisiz kaldığını göstermektedir. Bu durumun özel okullardaki müdürlerin üstleriyle rahat iletişim kurmasından, kaynak ve materyal sağlamada başarılı olmasından, öğretmenlerin motivasyon ve tatmini öğrencilerin ise başarıları için uygulamalar yapmasından ve okulunun vizyonu ve hedefleri doğrultusunda çalışmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Çevre etkisi boyutundaki ortalamalar incelendiğinde, özel okullarda çalışan öğretmenlerin algısı ($\bar{x}=3,54$) ortalama ile en yüksek iken merkezdeki devlet okullarında çalışanların ortalamaları ($\bar{x}=3,49$), varoşlardaki devlet okullarında çalışanların ortalamaları ($\bar{x}=2,73$)' dir. Bu da çevre etkisinin ve baskısının özel okullarda daha çok hissedildiğini göstermektedir. SESD bölgelerdeki okullarda çevre etkisi daha az etkili olmaktadır. Bu bulgular bağlamında özel okullarda velilerin belli bir ücret karşılığında hizmet aldıklarını düşünüp okul uygulamalarıyla daha çok ilgilenip bu uygulamalara daha çok müdahale ettikleri ve aynı zamanda velilerin sosyo ekonomik seviyesi ve bilinç düzeyi düştükçe okula olan etkileri ve baskılarının da düştüğü söylenebilir.

Öğretmen etkisi boyutunda özel okullarda çalışan öğretmenlerin algısı ($\bar{x}=3,68$) ortalama ile en yüksek iken merkezdeki devlet okulunda çalışanların ortalamaları ($\bar{x}=3,48$), SESD bölgelerdeki devlet okullarında çalışanların ortalamaları ise ($\bar{x}=3,37$)' dir. Bulgulara bakıldığında ortalamaların birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bu da öğretmenlerin hangi okul türünde ve hangi bölgede çalışırsa çalışsınlar benzer uygulamalar yapıp denk bir çalışma performansına sahip olduklarını düşündükleri söylenebilir. Her üç okulda da öğretmen etkisi algısının ortalamanın üstünde olması öğretmenlerin gerekli özveriye ve çalışmayı sergilediklerine inandıklarını göstermektedir.

Kaynak desteği boyutunda özel okullarda çalışan öğretmenlerin algı ortalamaları ($\bar{x}=3,54$), merkezdeki devlet okulunda çalışanların ortalamaları ($\bar{x}=3,49$) ile birbirine oldukça yakinken SESD bölgelerdeki devlet okullarında çalışanların ortalamaları ise ($\bar{x}=2,73$) oldukça azdır. Bu bulgular bağlamında özel okullarda ve merkezdeki devlet okullarında görev yapan öğretmenlerin kaynak ve materyal açısından okullarını yeterli gördükleri fakat SESD bölgelerdeki devlet okullarında kaynak desteği açısından öğretmenlerin eksiklik yaşadığı söylenebilir.

Akademik önem boyutunda özel okullarda çalışan öğretmenlerin algı ortalamaları ($\bar{x}=4,26$) ile oldukça yüksektir. Merkezdeki devlet okulunda çalışanların ortalamaları ($\bar{x}=3,85$) iken SESD bölgelerdeki devlet okullarında çalışanların ortalamaları ise ($\bar{x}=3,33$)' dir. Özel okullarda akademik önem oldukça yüksektir. SESD devlet okullarında akademik önem yüksek olmasına rağmen diğer iki okul türüyle kıyaslandığında geride kalmaktadır. Özel okullarda ve merkezi devlet okullarında velilerin yüksek beklentisi kaynak ve imkan bolluğu gibi nedenlerle öğrencilerin akademik gelişimlerine daha fazla önem verilmektedir. SESD bölgedeki okullarda ise ve fiziki ve maddi yetersizlikler, veli ilgisizliği ve beklenti azlığı gibi sebeplerin okullardaki akademik önemi azalttığı söylenebilir.

Tablo 5. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Örgütsel Sağlık Algılarına İlişkin Korelasyon Analiz Tablosu

	Spearman's Korelasyonu (r)	Müdür Etkisi	Çevre Etkisi	Öğretmen Etkisi	Kaynak Desteği	Akademik Önem
Müdür Etkisi	R					
	P					
Çevre Etkisi	R	,148				
	P	,010				
Öğretmen Etkisi	R	,519	,057			
	P	,000	,322			
Kaynak Desteği	R	,642	,239	,476		
	P	,000	,000	,000		
Akademik Önem	R	,746	,089	,550	,558	
	P	,000	,121	,000	,000	

p<.005

Tablo 5'teki verilere göre akademik önem boyutu ile müdür etkisi boyutu ($r=,746$) ile pozitif ve kuvvetli, öğretmen etkisi ($r=,550$) ve kaynak desteği ($r=,558$) boyutları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. Kaynak desteği boyutu ile müdür etkisi ($r=,642$) ve öğretmen etkisi ($r=,486$) boyutları arasında pozitif ve orta düzeyde; çevre etkisi ($r=,239$) boyutu arasında ise pozitif düşük düzeyde bir ilişki vardır. Öğretmen etkisi boyutu ile müdür etkisi boyutu ($r=,519$) arasında pozitif ve orta düzeyde bir ilişki vardır. Çevre etkisi ile müdür etkisi boyutu ($r=,148$) arasında pozitif ve zayıf bir ilişki vardır. Bu bulgular doğrultusunda, okullarda müdürün etkisi ile okulların örgüt sağlığı arasında sıkı bir ilişki olduğu söylenebilir. Okullarda müdürler, öğretimsel gelişime daha çok önem verdikçe, kaynak ve materyal sağlamada gayret gösterdikçe, çevre ilişkilerinde, öğretmen motivasyonunda yeterli etkililiği gösterdikçe okulların örgütsel sağlığının da bu oranda yükselebileceği söylenebilir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmada, okullardaki müdürlerin etkililiğinin, öğretmenlerin işlerine ve öğrencilerine ilişkin bağlılıklarının, okullardaki kaynak ve materyal imkânlarının okulların sağlığını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Örgütsel açıdan sağlıklı okullarda, müdürler etkili ve etkindir; öğretmenler eğitim ve öğretim işlerine önem verip kendilerini öğrenci gelişimine adanmıştır ve materyal ve kaynak açısından sıkıntı yaşanmamaktadır. Hoy, Tarterve Kottkamp (1991)'a göre örgüt sağlığı öğretmenlerin adanmışlık ve öğrencilerin başarısı ile yakından ilişkilidir. Örgütsel sağlığı yüksek olan okullarda öğretmenlerin kendini öğrencilerin eğitimine adadıkları ve öğrencilerin başarısının yüksek olduğu söylenebilir. Bu bağlamda okullarda örgütsel sağlığın boyutları olan müdürün etkisi arttıkça, materyal ve kaynakların çoğalması, öğretmenlerin akademik öneme ilişkin uygulamaları arttıkça okulların sağlığı da artmakta ve okul, öğrenci ve çalışan başarısı açısından hedeflerine daha rahat ulaşabilmektedir. Okulların hedeflerine ulaşip varlıklarını devam ettirebilmeleri için etkili, çalışkan müdürlere, yeterli derecede kaynak ve materyale sahip olmaya, akademik başarıya önem veren adanmış öğretmenlere sahip olmaları gerekmektedir. Araştırma sonuçlarına göre çevre etkisi ve baskısı ise okulların örgüt sağlığına herhangi bir etki yapmamaktadır. Çevre sadece okullarda müdürün üzerinde zayıf bir etki yapmaktadır. Çevrenin baskı ve etkisi üzerine müdür kendisini çevreye ve velilere karşı sorumlu hissedip okul uygulamaları üzerindeki etkisini arttırıp daha çok çalışmaktadır. Bu sonuçlar 1991 yılında Hoy tarafından yapılan çalışmanın sonucu ile ve Barth (1990); Epstein (1990) da yaptıkları çalışma sonuçları

ile zıtlık göstermektedir. Bu çalışmalara göre çevresel etkinin ve velilerin müdahalesinin okulların örgütsel sağlığını artırdığını ifade etmektedirler. Araştırma sonuçları Korkmaz (2005)'in çalışmasında çevrenin müdahalesi öğrencilerin başarısını olumlu yönde etkilemediği sonucu ile paralellik göstermektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, öğretmenlerin öğrencilerin akademik gelişmelerini önemsedikleri, akademik vurgu açısından sorumluluk duydukları ve öğrencilerin eğitimine kendilerini adadıkları saptanmıştır. SEDS okullarda çevre ve veliler okulların yönetiminde herhangi bir baskı ve etkiye sahip değil iken merkezdeki devlet okullarında ve özel okullarda daha çok çevre etkisi ve baskısı hissedilmektedir. Özel okullarda müdürler daha aktif bir rol üstlenip daha gayretli ve olanak sağlama noktasında daha başarılı iken SEDS okullardaki müdürler daha pasif, etkisiz ve atalet halindedir. Özel okullarda ve merkezdeki devlet okullarında öğrencilerin akademik olarak gelişimleri daha çok önem arz etmektedir ve bu okullarda eğitim öğretim için gereken her türlü materyal ve destek mevcuttur veya bunlara daha kolay ulaşılabilir. SEDS okullarda hem akademik gelişime verilen önem azdır hem de bu okullar materyal desteği açısından zayıftır. Bu durum SEDS okulların sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir ve okuldaki öğretim uygulamalarının istenildiği gibi yapılmasına engel oluşturmaktadır. Okullardaki öğretmen etkisi açısından özel ve merkezi devlet okulları ile SEDS okullar arasında benzerlik vardır. Her bir okul türünde de öğretmenler kendilerini çocukların eğitimine adanmışlardır ve öğrencilerin gelişimleri açısından sorumluluk duymaktadırlar.

Medeni durum açısından öğretmenlerin örgütsel sağlık algıları farklılaşmaktadır. Bekâr öğretmenlerin örgütsel sağlık algıları evli öğretmenlere göre daha yüksektir. Bu da bekâr öğretmenlerin kendilerini örgütlerine daha çok adayıp daha olumlu bir tutum geliştirdiklerini göstermektedir. Kıdem yılı ile örgütsel sağlık açısından çevre etkisi boyutu dışında diğer boyutlarda farklılaşma vardır. Kıdem yılı 4 yıldan az olan öğretmenler okullarının daha sağlıklı olduğunu düşünürken kıdemi 9-12 yıl arası olan öğretmenler örgütlerinin daha sağlıklı olduğunu düşünmektedirler. Bu durumun kıdemi düşük, genç ve atanamayan öğretmenlerin genelde özel okullarda, kıdemi yüksek olan öğretmenlerin ise merkezi okullarda görev yapmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü bu okulların müdür etkisi, materyal desteği ve akademik gelişmeye verilen önem gibi unsurlardan dolayı öğretmenler okullarının örgütsel sağlığını yüksek olarak değerlendirmektedirler. Bu sonuçlar, Polatçı vd., (2008), Çakır, (2002), Yıldırım, (2006) tarafından yapılan çalışmalarla zıtlık göstermektedir. Bu çalışmacıların sonuçlarına göre hizmet süresi değişkeni örgütsel sağlık algısı üzerinde herhangi bir farklılık yaratmamaktadır. Ayduğ, (2014) yaptığı çalışmada mesleki hizmet süresinin örgüt sağlığı üzerinde farklılık gösterdiği yönündeki çalışma ile benzerlik göstermektedir.

Okul türü değişkeni ile örgütsel sağlık algısı arasında her boyutta farklılık vardır. Özel okullarda müdürün etkisi, öğretmenin etkisi çevrenin etkisi yüksek, kaynak ve materyal kullanımının zengin olması bu okulların örgütsel sağlığını olumlu yönde etkilemektedir. SEDS bölgelerdeki devlet okullarında ise müdürün etkisinin az olması ve yeterince aktif olmaması, çevrenin ilgisizliği ve okula destek bağlamındaki yetersizliği, kaynak ve materyal eksikliği bu okulların örgüt sağlığı üzerinde olumsuz etkilere sahiptir. Merkezdeki devlet okullarının örgütsel sağlığı ise özel okullardan az SEDS okullardan yüksektir. Çevre ve veliler özel okullarda daha çok etki unsuru oldukları için okul kendini sorumlu hissedip daha fazla gayret göstermektedir. Bu durumda da okulun örgüt sağlığı artmaktadır. SEDS okullarda ise çevre etkisinin az olması okullardaki baskı ve sorumluluğu azaltıp örgüt sağlığını olumsuz

etkilemektedir. Bu bulgular Hoy ve Hannum, (1997), Korkmaz, (2005) ve Polatçı vd. (2008) tarafından yapılan çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Bu çalışmalarda okulların örgütsel sağlığının farklı bölgelerde farklılık gösterdiği, sosyo ekonomik seviyenin okulların örgütsel sağlığı üzerinde etkili olduğu, sosyo ekonomik seviyenin düşük olduğu ve çevre etkisinin az olduğu bölgelerde okulların örgütsel sağlığının da düşük olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Okullarda kaynak desteği ve akademik önem boyutlarının müdür etkisi ve öğretmen etkisi boyutları ile bir ilişkisi vardır. Bu da okullarda müdürün ve öğretmenlerin etkisi arttıkça kaynak desteğinin ve dolayısıyla öğrencilerin akademik başarılarının arttığını göstermektedir. Ayrıca müdürün etkisi ile öğretmen etkisi arasında da kuvvetli bir ilişki vardır. Bu bağlamda düşünüldüğünde okulların örgütsel sağlığının temel unsurunun müdür olduğu söylenebilir. Müdürün okullardaki etkisi başarıları arttıkça materyal desteği ve akademik önem geliştirmekte bu da öğretmenlerin okullardaki etkililiğini tetiklemektedir ve sonuçta okulların örgütsel sağlıkları yükselmektedir. Bu sonuç Cemaloğlu'nun (2007) yaptığı çalışmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Cemaloğlu (2007) çalışmasında okulun örgüt sağlığının oluşumunda, okul yöneticisinin liderlik özelliklerinin önemli olduğu sonucuna varmıştır. Çevre etkisi boyutu ile müdür etkisi düşük seviyede bir ilişki içindeyken; çevre etkisi diğer boyutlarla ilişkili değildir.

Sonuç olarak özel okulların ve merkezdeki devlet okullarının örgütsel sağlığı yüksek iken SESD okulların örgüt sağlıkları düşüktür. Bir okulun örgütsel sağlığına müdürün etkisi, öğretmen bağlılığı ve etkinliği, okullardaki kaynak ve materyal zenginliği ile öğrencilerin akademik başarılarına verilen önem olumlu katkı sağlarken çevrenin sosyo ekonomik yapısının düşüklüğü okulların örgüt sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda SESD bölgelerdeki okulların örgütsel sağlığını arttırmak için daha kalifiye, liyakat sahibi etkin yöneticiler görevlendirilip, okulların fiziki şartları düzeltilip gereken materyal ve kaynaklar sağlanmalı, öğretmenlerin eğitim ve öğretim işlerine kendilerini adanmaları için gerekli maddi ve manevi çalışmaların yapılması velilerin ve öğrencilerin akademik manada bilinçlendirilmesi yoluyla yoğun bir çalışma yapılması gerekmektedir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AKBABA, S., A. (1997). *Ortaöğretim Okullarının Örgüt Sağlığı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- AKBABA, S., A. (2001). *Örgüt Sağlığı*. Nobel Yayınları. Ankara
- ARDIÇ, K., POLATCI, S. (2007). İşgören Refahı Ve Örgütsel Etkinlik Kavramlarına Bütüncül Bir Bakış: Örgüt Sağlığı. *Atatürk Üniversitesi İibf Dergisi*, C.21, S.1.
- AYDUĞ, D. (2014). *İlkokulların Örgüt Sağlığı İle Öğretmenlerin Örgütsel Güven Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Eskişehir.
- AYTAÇ, S. (2003). Çalışma Psikolojisi Alanında Yeni Bir Yaklaşım: Örgütsel Sağlık. *Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi*, C:5, S:2.
- BOYACI A. VE ÖZ, Y. (2017). Örgütsel Sağlık. Özdemir S. Ve Cemaloğlu N. (Ed.), *Örgütsel Davranış ve Yönetim*. (S. 449). Ankara.
- BÖKE, K. (2009). Örneklemeye. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ed: Böke, K. İstanbul: Alfa Yayınları.
- CEMALOĞLU, N. (2007). Okul yöneticilerinin liderlik stillerinin örgüt sağlığı üzerindeki etkisi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (2), 165-194.
- ÇAKIR, L. (2002), *İlköğretim Okullarının Organizasyon Sağlığı Açısından Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- ÇOBAN, N. (2007). *İlköğretim Okulu Yönetici Ve Öğretmenlerinin Örgüt Sağlığına İlişkin Algıları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- DİVE, B. (2004). *The Healthy Organization: A Revolutionary Approach To People And Management* . United States: Kogan Page.
- DOĞAN, A., BOZKURT, S. (2008). İstanbul'da İlindeki Beş Yıldızlı Otellerin Örgütsel Sağlık Durumlarının Çalışanların Algıları İle Ölçümüne Yönelik Bir Araştırma. *Yönetim Dergisi*, Y:19, S:60, Haziran, 61-73.
- GÜÇLÜ N., RECEPOĞLU E., KILINÇ, A. (2014). İlköğretim Okullarının Örgütsel Sağlığı İle Öğretmenlerin İş Motivasyonları Arasındaki İlişki. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı29-1.
- HENDERSON, C.L., BUEHLER, A.E., STEIN, W.L., DALTON, J.E., ROBINSON, T.R. & ANFARA, V., A., JR. (2005). Organizational Health And Student Achievement İn Tennessee Middle Level Schools. *National Association Of Secondary School Principals*, Nassp Bulletin, Sep.2005, Vol:89, No:644, 54-75.Ss.
- HOY, W.K. TARTER C.J., & KOTTKAMP, R.B. (1991). *Open School, Healthy School: Making Schools Work*. Newbury Park, Ca: Corwin.
- HOY, WAYNE K. VE JOHN W. HANNUM (1997). Middle School Climate: An Empirical Assessment Of Organizational Health And Student Achievement. *Educational Administration Quarterly*, 33(3), Ss.2
- KORKMAZ, M. (2005). İlköğretim Okullarında Örgütsel Sağlık İle Öğrenci Başarısı Arasındaki İlişki. *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 44, 529-548.

- KORKMAZ M. (2011). İlköğretim Okullarında Örgütsel İklim Ve Örgüt Sağlığının Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi. *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(1), 117-139.
- KÖSEOĞLU, M. A. VE KARAYORMUK, K. (2009). Örgüt Sağlığı Nedir? Yöneticiler Arasında Görüş Farklılığı Var Mıdır?. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 23 (2): 175-193
- LİCATA, J. W. & HARPER, G.W. (2001). Organizational health and robust school vision. *Educational Administration Quarterly*, 37 (1), 5–26.
- LYDEN, J. A. & KLINGELE, W. E. (2000). *Supervising Organizational Health*. Super Vision, 61(12), 3-5.
- MACİNTOSH, R., MACLEAN, D. & BURNS, H. (2007). Health İn Organization: Towards A Process-Based View. *Journal Of Management Studies*, 44(2), 206-221.
- MENG, F., ZHANG, J. & HUANG, Z. (2014), Perceived Organizational Health As A Mediator For Job Expectations: A Multidimensional İntegrated Model. *Public Personnel Management*, 43(3), 355-370.
- MILES, M. B. (1969).Planned Change And Organizational Health: Figure And Ground. F. D. Carver, F. & Sergiovanni, T., J. (Eds.) *Organizations And Human Behavior: Focus On Schools*, New York, Mcgraw Hill, 375-391.
- MOHAMMADİSADR, M., SEYYEDALİ, S. & AZİZOLLAH, A. (2012). Relationship Between Managers Performance And Organizational Health. *International Education Studies*. 5(3), 228-234.
- ORDU, A. VE TANRIÖĞEN, A. (2013). İlköğretim Okullarında Örgütsel Yapı İle Örgüt Sağlığı Arasındaki İlişkiler. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 33/1, 93-106.
- POLATÇI, S., ARDIÇ, K. (2007). İşgören Refahı Ve Örgütsel Etkinlik Kavramlarına Bütüncül Bir Bakış: Örgüt Sağlığı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi* Cilt: 21, Sayı: 1, 137-154.
- QUİCK, J. C., MACİK-FREY, M. & COOPER, C. L. (2007). Managerial Dimensions Of Organizational Health: The Healthy Leader At Work. *Journal Of Management Studies*, 44(2), 189-205, Doi: 10.1111/J.1467-6486.2007.00684.X.
- REYHANOĞLU, M. VE AKIN, Ö. (2016). Toksik Liderlik Örgütsel Sağlığı Olumsuz Yönde Tetikler Mi? *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 442-459.
- ROSEN, R., H., BERGER, L. (1991), *The Healty Company: Eight Strategies To Develop People. Productivity, And Profits* , New York
- SHOAF, C., A. GENALDY, KARWOWSKI, W. & HUANG, S. H. (2004).Improving Performance And Quality Of Working Life: A Model For Organizational Health Assessment İn Emerging Enterprises. *Human Factors And Ergonomics İn Manufacturing*, 14(1), 81-95.
- TSUİ, K. T. & YİN, C. C. (1999).School Organizational Health And Teacher Commitment: A Contingency Study With Multi-Level Analysis. *Educational Research And Evaluation*, 5(3), Ss.249 268.
- TUTAR, H. (2010). İşgören Yabancılaşması ve Örgütsel Sağlık İlişkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cil:65, Sayı:1, 175-204

- VANDENBERG, R. J., PARK, K. O., DEJOY, D. M., WILSON, M. G. & GRIFFIN-BLAKE, C. S. (2002) The Healthy Work Organization Model: Expanding The View Of Individual Health And Well Being In The Work Place. *Historical And Current Perspectives On Stress And Health*, 2, 57-115.
- YILDIRIM, C. (2006). *Okul Müdürlerinin Liderlik Stilllerinin Örgütsel Sağlık Üzerindeki Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ZAHED-BABELAN, A. & MOENİKİA, M. (2010). A Study Of Simple And Multiple Relations Between Organizational Health And Faculty Trust In Female High Schools. *Procedia Social And Behavioral Sciences*, 2 ,1532-1536.

EXTENDED SUMMARY

The aim of this study is to determine the organizational health perceptions of teachers working in primary schools and to reveal the factors affecting the organizational health of schools. For this purpose, the following sub-problems were sought;

In this research, descriptive scanning method was used as a model . The population of the study consists of teachers working in primary schools in the central districts of Erzurum (Yakutiye, Palandöken, Aziziye) in the 2017-2018 academic year. 1934 teachers work in these schools . As it is easy, quick and costly to apply, convenience sampling is used as a random sampling method . In this study, organizational health scale developed by Hoy (1991) was used. The secondary school form of this scale which was developed by Hoy (1991) was developed by Hoy and Tarter (1997).

According to the findings, ö in schools in different regions they work in Gretna who can be said to have a similar impact on performance in the context of school health. The perceptions of single teachers in organizational health are higher than married teachers. there is a difference between seniority variable and organizational health perceptions. In the principal effect dimension, all three school types differ from each other . it can be said that there is a close relationship between the effect of the principal in schools and the organizational health of the schools. It can be said that as the principals in schools give more importance to instructional development, endeavor to provide resources and materials, and show sufficient efficiency in environmental relations and teacher motivation, the organizational health of schools can also be increased at this rate.

The results obtained in the study are as follows. Ö organizational health of the state in private schools and high schools while the central organization of phonology school health is low. The impact of the principal on the organizational health of a school, teacher commitment and effectiveness, resource and material richness in schools and the importance given to the academic achievement of the students contributed positively, while the low socio-economic structure of the environment negatively affected the organizational health of the schools. In this context, in order to increase the organizational health of the schools in the SESD regions, more qualified, qualified and effective administrators should be appointed, the physical conditions of the schools should be corrected and the necessary materials and resources should be provided. a study is required.

**ÜNİVERSİTELERDEKİ MUHASEBE EĞİTİMİNİN İŞLETME
BEKLENTİLERİNİ KARŞILAMA DÜZEYİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA**

**A RESEARCH ON MEETING THE BUSINESS EXPECTATIONS OF
ACCOUNTING EDUCATION GIVEN IN UNIVERSITIES**

Reşat KARCIOĞLU

Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü Erzurum/Türkiye
*Prof. Dr., Ataturk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of
Business, Erzurum/Turkey*
rkarci@atauni.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-0903-3816

Elsevar İbadov

Dr. Öğr. Üyesi, Bakü Mühendislik Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Muhasebe ve
Denetim Bölümü, Bakü/Azərbaycan
Dr. Öğr. Üyesi, Azərbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Biznes Okulu, İktisat Ve İşletme Bölümü,
Bakü/Azərbaycan
*Assist. Prof. Dr. Baku Engineering University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Accounting and Audit, Baku/Azerbaijan*
*Assist. Prof. Dr. Azerbaijan State University of Economics, Business School, Economics and Business
Administration, Baku/Azerbaijan*
eibadov@beu.edu.az / elsevar.ibadov@unec.edu.az

ORCID ID: 0000-0002-7611-6291

Atıf/©: *Karcioğlu Reşat & İbadov Elsevar (2019). Üniversitelerdeki Muhasebe Eğitiminin İşletme
Beklentilerini Karşılama Düzeyi Üzerine Bir Araştırma, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 2, ss. 291-311*

Citation/©: *Karcioğlu Reşat & İbadov Elsevar (2019). A Research On Meeting The Business
Expectations of Accounting Education Given In Universities, Erzincan University Journal of
Social Sciences Institute, Year 12, Issue 2, pp.291-311*

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Erzincan University Journal of Social
Sciences Institute
SBDER-31, Aralık-December 2019 Erzincan

E-ISSN-2148-9289

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 12.07.2019
Kabul Tarihi-Accepted Date : 30.09.2019
Sayfa-Pages : 291-311

<http://dergipark.gov.tr/erzisosbil>

This article was checked by *iThenticate*

ÜNİVERSİTELERDEKİ MUHASEBE EĞİTİMİNİN İŞLETME BEKLENTİLERİNİ KARŞILAMA DÜZEYİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA *

A Research On Meeting The Business Expectations of Accounting Education Given In Universities

Öz:

Bu çalışmanın amacı, üniversitelerde verilen muhasebe eğitiminin Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de faaliyet gösteren işletmelerin beklentilerini hangi düzeyde karşıladığını ortaya koymaktır. Rekabetin giderek arttığı bir dönemde işletme yönetiminde stratejik kararların alınması için muhasebe bilgilerinin de ihtiyaç doğrultusunda olması beklenmektedir. Söz konusu bilgileri kullanıcılara sunan muhasebe meslek mensuplarının eğitilmesinde en önemli yerlerden biri üniversitelerdir. İşletmelerin muhasebeden beklentilerinin karşılanabilmesi, üniversitelerdeki muhasebe eğitiminin işletme beklentilerini karşılayabilecek özelliklere sahip olmasına bağlıdır. Çalışmada, Bakü'de faaliyet gösteren 405 işletmeye anket yapılmış ve elde edilen veriler SPSS 23 paket programı ile analize tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda muhasebenin bütün alanlarında üniversitelerde verilen muhasebe eğitiminin işletme beklentilerini tam karşılamadığı tespit edilmiştir. Üniversitelerin işletme beklentilerine tam karşılık verebilmesi için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Muhasebe Eğitimi, İşletme Beklentileri

Abstract:

The purpose of this study is to show in which level the accounting education given at universities meet the expectations of enterprises operating in Baku, capital city of Azerbaijan. In a period of increasing competition in business management for taking strategic decisions accounting information is expected to be in line with the need. One of the most important places are universities that train professional accountants who provides such information to users. Expectations of businesses can be met on accounting depend on accounting education in universities that have qualities that can meet business expectations. In the study, a survey was conduct a questionnaire on 405 companies that are operating in Baku, and obtained data were analyzed by SPSS 23 package program. As a result of the analysis detected that in all areas of accountancy that accounting education train at universities has not been able to meet business expectations. In order for universities to respond exactly to business expectations, suggestions were presented.

Keywords: Accounting, Accounting Education, Business Expectations

* Bu çalışma 2018 yılında tamamlanan aynı isimli doktora tezinden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

Günümüzde muhasebe meslek mensuplarının ürettiği bilgiler ve sağladığı yararlar göz önüne alındığında muhasebe mesleğinin etkisinin artarak devam ettiğini söyleyebiliriz. Finansal piyasalardaki değişiklikler muhasebe bilgisinin sadece işletmeler için değil kamu ve ekonomi açısından da önemli olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Muhasebe mesleği; sosyal sorumluluk kavramı gereği bilgileri uygun, doğru, tarafsız, adil ve kurallara uygun aktarmalıdır. Muhasebe meslek mensuplarının ürettiği bilgilerin toplumun bütün kesimlerini etkileyeceğinden dolayı oldukça önemlidir. Muhasebe mesleği, teknik bilgi, beceri ve donanım gerektiren bir meslektir. Bu becerilerin yanı sıra mesleği icra ederken ikilem durumlarında uyulması gereken etik ilke ve kuralların yeri de çok önemlidir.

İşletmenin amaçları doğrultusunda kararlar alınırken, kararın kapsadığı alanı karakterize eden belirli bilgilerin mevcut olması gerekir. Muhasebe kayıtları ve finansal raporlar bu veya diğer kararların temel bilgi kaynağıdır. Ancak vurgulanması gereken başka bir husus da, kayıtlar ve raporlarda yer alan rakamların ekonomik faydayı sağlayacak kararların alınmasını şartlandırmadığıdır. Yani, bu durumda analiz edilebilir hesaplamaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Böylelikle, finansal raporların analizi kayıt ve raporlama işlemlerinin kabul edilmesinde önemli etkindir. Kabul edilen kararın ne kadar faydalı olacağı muhasebe kayıtları ve finansal raporların ne kadar gerçekçi ve doğru olması ile paralellik teşkil etmektedir.

Değişen koşullar sonucunda işletmelerin muhasebeciden beklentileri artmakta ve değişmektedir. Muhasebecinin işletmelerin beklentilerine cevap verebilmesi için değişen koşullara uygun bilgi ve beceriler ile donanmaları gerekmektedir.

Muhasebe bilgisinin etkin olabilmesi için muhasebe eğitimi tüm kesimlerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde olmalıdır. Muhasebe eğitimini alan öğrencilerin sürekli güncellenen değişikliklerden haberdar olmaları gerekmektedir. Burada sorumluluk öğrenciye ait olduğu kadar dersi veren üniversitelere de düşmektedir. Üniversitelerde eğitim öğretim faaliyetlerine devam eden muhasebe akademisyenlerinin, değişiklikleri dikkate alması ve farkındalıklarının yüksek olması, öğrencileri, muhasebe meslek mensuplarını ve girişimcileri daha etkili ve doğru bir şekilde yönlendirecektir.

Bu çalışmanın amacı, yukarıda bahsedildiği gibi durmadan değişen ve gelişen ekonomik ortamda, üniversitelerde verilen muhasebe eğitiminin işletme beklentilerine hangi düzeyde karşılık verdiğini incelemektir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Çalışmanın bu bölümünde muhasebe eğitiminin işletme beklentilerini karşılaması konusunda yapılmış araştırmalarla ilgili bilgi verilmiştir.

Hacıüstemoğlu (1990) ve Erçek (1990) imalat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin muhasebe eğitiminden beklentilerini incelemiştir. Her iki araştırmada yönetim muhasebesinin öneminin giderek arttığı ve imalat işletmelerinde ciddi gereksinim olduğu vurgulanmaktadır. Hacıüstemoğlu (1990), üniversite ve sanayi işbirliğinin artırılması, muhasebe eğitiminde staj programlarından düzenli yararlanılması ve imalat işletmelerinde

muhasabe ve raporlama konularına ait uygulama vaka etüdü şeklinde eğitimlerin geliştirilmesi önerilerini gündeme taşımıştır.

Kaval (1990) bankaların üniversitelerde verilen muhasabe eğitiminden beklentileri konusunu araştırmıştır. Araştırma üniversitelerin eğitim-öğretim ve araştırma gibi temel iki fonksiyonunun olduğunu belirterek, bankaların beklentilerini bu iki yönde değerlendirmiştir. Öncelikle bankaların muhasabe uygulamalarında görev alacak personele hangi muhasabe bilgilerinin öğretilmesi gerektiği, daha sonra yapılan araştırma sonuçlarından bankaların yararlanabilmesi amacıyla hangi önlemlerin alınması gerektiği incelenmiştir. Banka çalışanları için mali tahlil, döviz yönetimi, menkul kıymet işlemleri, yönetim bilgi sistemleri, banka içi ve banka dışı bilgi raporlama ve diğer ilgili ihtisas bilgilerinin eğitim programlarında yer almasının önemi izah edilmiştir. Risklerin yüksek olduğu ve bilgisayar kullanımının kaçınılmaz olduğu bankalarda, nitelikli muhasabe elemanlarının önemi ifade edilmiştir. Ayrıca, bankaların kendi personellerinin muhasabe bilgi ve eğitimini büyük oranlarda kendi eğitim programları ile gidermeye çalıştığı ortaya çıkmıştır. Son olarak, lisansüstü programlarda bankaların muhasabe problemlerinin az gündeme geldiği ve bankaların da bu işbirliğinde yeterli gayret göstermediği belirtilmiştir.

Sigorta işletmelerinin muhasabe eğitiminde beklentilerini Daltaş (1990) ve Ilgaz (1990) incelemiştir. Ilgaz (1990) araştırmasında sigorta işletmelerinde çalışan personelin muhasabe bilgisinin önemini anlatmıştır. Daha sonra, sigorta işletmelerinin çalışanlarına ait veriler analiz edilmiştir. 3397 sigorta çalışanın eğitim durumu incelenmiş ve %45 lise, %30 üniversite eğitilmiş çalışanların olduğu ortaya çıkarılmıştır. Çalışanların %25'inin ise ortaokullardan mezun olduğu belirtilen çalışmada, sigorta eğitiminin ve mali yeteneklerin geliştirilmesi konularına dikkat çekilmiştir.

Muhasebe eğitiminden beklentilerini sektörel bazda inceleyen bir diğer makalede turizm işletmelerinin muhasabe eğitiminden beklentileri konusu araştırılmıştır. Yıldırım ve Tek (1990), turizm işletmelerinin de sürekli gelişen ve yüksek rekabete dayalı piyasada muhasabe bilgilerinin karar verme aşamasında önemli olduğunu belirtmiştir. Maliyet ve fiyat belirlemede konaklama, yeme-içme, seyahat ve diğer turizm faaliyetleri önemli yer tutmaktadır. Muhasebe bilgi sistemi bu konuda turizm işletmeleri için hayati bilgiler üretmektedir. Çalışmada, eğitim programlarında hizmet sektörünün özellikle de turizm sektörünün gereksinimlerinin araştırılarak, muhasabe eğitiminin amaca daha iyi hizmet etmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca, genel muhasabe bilgilerinin yanı sıra turizm işletmelerinde yönetim, maliyet kontrolü, yatırım gereksinimlerini belirleme ve büyüme planları konusunda da eğitimlerin geliştirilmesi gerekli görülmektedir.

Arıkboğa (1990) inşaat projelerinde maliyet kontrolü ve muhasabe eğitiminden beklentileri araştırmıştır. Çalışmada inşaat sektöründe mühendislik kadar muhasabe bilgisinin de önemli olduğu belirtilmiş ve yeni "Maliyet mühendisliği" mesleğinin ortaya çıkmasından bahsedilmiştir. Bir diğer araştırmacı olan Şahin (1990) de, inşaat işletmelerinin muhasabe eğitiminden beklentileri konusunu ele almıştır. Sektörün genişliği ve farklı gereksinimleri olduğunu ifade etmiştir.

Çabuk (1990), dış ticaret yapan işletmelerin muhasabe eğitiminden beklentilerini araştırmıştır. Söz konusu işletmeler için döviz işlemleri, ithalat ve ihracat rejimleri, ihracat ve yatırımların teşviki, dış ticarete kullanılan belgeler ve gümrük işleri konularında eğitim verilmesinin gerekli olduğu belirtilmiştir. Eğitim kurumlarında bu konuların kısmen öğretildiği

belirtilen araştırmada, şletmelerle eğitim veren kurumların şbirliğinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Uçar, Kök ve Yılmaz (1997) iş dünyasının üniversitelerden beklediği muhasebe eğitimi konusunu araştırmışlardır. Kahramanmaraş'ta faaliyet gösteren 10 sanayi şletmesine ve kendi bürosunda bağımsız çalışan 10 serbest muhasebeci mali müşavire olmak üzere toplam 20 anket yapılmıştır. Araştırma sonuçlarında, üniversitelerde verilen muhasebe eğitiminin yetersiz olduğu tespit edilmiştir. İş dünyası ve üniversitelerin şbirliği ve eğitim programlarında şletme beklentilerinin önemine dikkat çekilmiştir.

Fay ve Hardin (2000), muhasebe eğitiminden beklentilerin yeterli düzeyde karşılanması için muhasebe ğretim elemanlarının hangi özelliklere sahip olması konusunda araştırma yapmışlardır. Çalışmada ğretim elemanlarının konuya hakim olmaları, öğretme yetenekleri ve istekleri, muhasebe alanındaki pratik bilgileri, öğrencileri motive edebilmeleri ve sınavları adil bir şekilde değerlendirmeleri sayesinde muhasebe eğitiminden daha iyi sonuçlar alınabileceğini belirtmişlerdir.

Çürük ve Doğan (2001) "Muhasebe eğitiminin şletmelerin taleplerini karşılama düzeyi: Türkiye rneği" isimli çalışma yapmıştır. Kapsamlı yapılmış araştırmada Türkiye genelinde 500 büyük şletmeye ve muhasebe eğitimi veren üniversitelerdeki ilgili ğretim üyelerine anket yapılmıştır. Çeşitli muhasebe alanlarında şletme beklentilerini karşılayan ve karşılamayan niversiteleri tespit eden araştırmada, niversite-işletme iş birliğinin ve ders içeriklerinin beklentilere göre düzenlenmesinin gerektiği sonuçlarına varılmıştır.

Chonko ve diğerlerinin (2002) yaptığı araştırmada ise, 750 şletmeye ve niversite öğrencilerine anket yapılmıştır. Söz konusu anket araştırması ile, şletmelerin muhasebe eğitiminden beklentileri ve öğrencilerin eğitim durumlarıyla ilgili kapsamlı veriler toplayan araştırmacılar; eğitimin gelecek beklentileri karşılayacak nitelikte olması ve yeni metotlarla verilen derslerin öğrencilere daha çekici gelmesi konularında bulgular tespit etmişlerdir.

Aydın (2007) "Muhasebe Eğitiminin İşletme Beklentilerini Karşılama Derecesinin llmesi ve Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartlarına Uygunluğunun Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans araştırması yapmıştır. Çalışma Kütahya, İstanbul, Ankara, Bursa, İzmir, Isparta, Çorum, Aydın, Ordu, Hatay, Rize, Tekirdağ, Osmaniye, Kırklareli, Denizli illerinde faaliyette bulunan 110 meslek mensubunun katılımıyla yapılmış ve işletme beklentilerinin karşılandığı tespit edilmiştir.

Altın (2009) "Muhasebe Eğitiminin İşletme Beklentilerini Karşılama Düzeyinin llmesi ve Değerlendirilmesi" isimli yüksek lisans çalışması yapmıştır. Araştırmada Aksaray ilinde bulunan 104 şletmeye anket yapılmıştır. Farklı muhasebe alanlarına göre işletme beklentilerini ve algılarını analiz edilen çalışmada genellikle beklentilerin karşılandığı sonucuna varılmıştır.

Başer (2010) "Meslek Yüksekokullarında Muhasebe Eğitimi ve İş Dünyasının Beklentilerine Göre Yapılandırılması" konusunda yüksek lisans çalışması yapmıştır. Araştırmada Ankara'da bulunan KOBİ kenti OSTİM Sanayi Bölgesi ve çevresindeki 650 şletme ele alınmış ve muhasebe eğitiminin geliştirilmesi için gerekli öneriler sunulmuştur.

İbiş ve elikdemir (2011), bankacılık sektörünün muhasebe eğitiminden beklentileri konusunda araştırma yapmışlardır. Çalışmada 32 bankanın muhasebeden sorumlu müdür

yardımcılarına anket yapılmıştır. Sonuç olarak, teorik bilgilerle ilgili beklentilerin karşılandığı ve pratik eğitimin geliştirilmesi için üniversite ve bankaların iş birliği yapması gerektiği belirtilmiştir.

Delikanlı (2011) “Banka Dışı Kuruluşlarda Günlük Finansal Raporlama Faaliyetlerinin Kapsamı, Organizasyonel Yapısı ve Muhasebe Eğitiminden Beklentiler” isimli bir çalışma yapmıştır. Söz konusu kuruluşların kamuya hesap verme yükümlülüğü ve finansal raporlama uygulamalarının TMS/UMS ve TFRS/UFRS gerçekleştirmek zorunda olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle, üniversitelerde uluslararası standartları konu edinen seçmeli derslerin konulması beklentisi tespit edilmiştir.

Demir ve Yürekli (2011) “Yeni Nesil Üretim ve Hizmet Sektörünün Muhasebe Eğitiminden Beklentileri” isimli çalışma yapmıştır. Araştırmada Denizli Yöresinde faaliyet gösteren 58 işletmeye anket yapılmıştır. Sonuç olarak, Türkiye’deki üniversitelerde verilen muhasebe eğitiminin işletme beklentilerini karşılar düzeyde olmadığı tespit edilmiş ve öneriler verilmiştir.

Bal, Koçyiğit ve Öztürk (2011) “Konaklama Sektörünün Muhasebe Eğitiminden Beklentileri ve Ankara’daki 5 Yıldızlı Otellerde Uygulama” isimli çalışma yapmıştır. Ankara’da faaliyet gösteren 5 yıldızlı otelleri kapsayan araştırmada, üniversitelerde verilen muhasebe eğitiminin yeterli olduğu tespit edilmiştir.

Acar (2011) “İnşaat Sektörü ve Muhasebe Bilgi Sistemi Bağlamında Muhasebe Meslek Mensuplarından ve Muhasebe Eğitiminden Beklentiler” isimli çalışma yapmıştır. Araştırma zamanı yapılan anket sonuçlarına göre, katılımcıların %88’i muhasebe elemanlarının bir inşaat şantiyesinde kendisi ile bağlantılı tüm departmanlarda çalışmış olması ve tecrübe kazanmasını gerekli görmektedir.

Yıldız ve Durak (2011) “Üniversitelerde Verilen Muhasebe Eğitiminin Kırklareli Yöresinde Faaliyet Gösteren Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Beklentilerini Karşılama Düzeyinin İncelenmesi” isimli bir makale yazmıştır. Araştırmada Kırklareli Yöresinde faaliyet gösteren 50 işletmeden elde edilen veriler analiz edilerek, Türkiye’de üniversitelerde verilen muhasebe eğitiminin, işletmelerin taleplerini tam olarak karşılar düzeyde olmadığına ilişkin bulgular elde edilmiştir.

Güney ve Dızman (2015), muhasebe meslek mensuplarının işletme beklentilerini karşılama düzeyi konusunda çalışma yapmışlardır. Çalışmada Erzincan ili sınırlarında faaliyet gösteren 61 işletmeye anket uygulanmış ve sonuçlar incelenmiştir. Araştırma bulgularında, işletmelerin muhasebe eğitiminin belirli konuları bazında beklentilerinin karşılanma düzeyleri tespit edilmiştir.

3. METODOLOJİ

3.1. Araştırmanın Kapsamı ve Hipotezleri

Globalleşen dünyamızda işletmelerin çevrelerinde meydana gelen değişikliklere bağlı olarak sürekli olarak yenilenmek zorunda olmaları, onların yoğun rekabet ortamında başarılı bir biçimde faaliyet gösterebilmelerinin temel şartlarından biridir. Bu değişim, işletmelerin gerek alt yapısı, gerekse beklentileri doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bu nedenle, söz konusu bir değişim neticesinde ortaya çıkması muhtemel yeni beklentiler işletmenin diğer fonksiyonları ile birlikte özellikle muhasebe fonksiyonunu yakından etkilemektedir. Özellikle

işletmenin üniversitelerde verilen muhasebe eğitime yönelik beklentilerinin tespit edilmesi, ölçülmesi ve değerlendirilmesi oldukça büyük önem arz etmektedir.

Bu araştırmada, üniversitelerde verilen muhasebe eğitiminin, Bakü`de faaliyet gösteren işletmelerin beklentilerini karşılama düzeyinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Araştırma Azerbaycan`ın başkenti Bakü şehrinde 01.12.2017 – 31.03.2018 tarihleri arasında yapılmıştır. Araştırmada çalışanların muhasebe bilgilerini ölçmeye yönelik, dokuz farklı muhasebe alanına ilişkin bilgiler ölçek olarak kullanılmış olup, Bakü`de bulunan işletme yöneticileri ve muhasebecilerine uygulanmıştır.

Araştırmanın amacına ulaşabilmek için on temel hipotez geliştirilmiş ve bu hipotezler test edilmiştir. Araştırmanın temel amacı, işletmelerde çalışan muhasebe personelinin muhasebe bilgisinin, işletme beklentilerini karşılayıp karşılamadığının tespit edilmesidir. Bu nedenle, muhasebe personelinin dokuz farklı muhasebe alanına ilişkin bilgi düzeylerini, işletme yöneticilerinin beklenti ve algılamalarını ölçen bir ölçek ele alınmış ve araştırma hipotezleri bu esas üzerine aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur:

H1: Muhasebe personelinin genel muhasebe bilgisine ilişkin işletme yöneticilerinin beklentileri ile algılamaları arasında fark vardır.

H2: Muhasebe personelinin şirketler muhasebesi bilgisine ilişkin işletme yöneticilerinin beklentileri ile algılamaları arasında fark vardır.

H3: Muhasebe personelinin maliyet muhasebesi bilgisine ilişkin işletme yöneticilerinin beklentileri ile algılamaları arasında fark vardır.

H4: Muhasebe personelinin yönetim muhasebesi bilgisine ilişkin işletme yöneticilerinin beklentileri ile algılamaları arasında fark vardır.

H5: Muhasebe personelinin denetim muhasebesi bilgisine ilişkin işletme yöneticilerinin beklentileri ile algılamaları arasında fark vardır.

H6: Muhasebe personelinin mali tablolarla ilgili bilgisine ilişkin işletme yöneticilerinin beklentileri ile algılamaları arasında fark vardır.

H7: Muhasebe personelinin bilgisayarlı muhasebe bilgisine ilişkin işletme yöneticilerinin beklentileri ile algılamaları arasında fark vardır.

H8: Muhasebe personelinin uluslararası muhasebe bilgisine ilişkin işletme yöneticilerinin beklentileri ile algılamaları arasında fark vardır.

H9: Muhasebe personelinin vergi sistemi bilgisine ilişkin işletme yöneticilerinin beklentileri ile algılamaları arasında fark vardır.

H10: İşletmenin faaliyet gösterdiği sektör ile işletme yöneticilerinin beklentileri ile algılamaları arasında oluşan matematiksel farklar arasında anlamlı bir fark vardır.

3.2. Veri Seti ve Yöntem

Üniversitelerde verilen muhasebe eğitime ilişkin işletme beklentilerini ve algılarını ölçmeyi planlayan bu araştırmanın ana kütlesini, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakü ilinde bulunan toplam 78482 işletme oluşturmaktadır (Azerbaycan Respublikası Devlet Statistika Komitesi, 2017:6). Evrenin 78 bin işletmeden fazla olması, örneklem sayısının 384 işletme olmasını gerektirmektedir (Serekan, Bougie, 2016: 264). Çalışmada basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 500 işletmeye yüz yüze görüşme yöntemiyle anket uygulanması hedeflenmiş ve yapılan saha çalışması sonucunda 405 kullanılabilir anket elde edilmiştir. Örneklem sayısı yeter sayıyı geçtiğinden, evrenle ilgili bilgiler “üretmek” anlamlı olacaktır.

Anket forumu 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, işletmelerle ilgili genel bilgi almak amacıyla 8 tanımlayıcı soru sorulmuştur. İkinci bölümde, üniversitelerde verilen

muhasabe eğitiminin işletme beklentilerini karşılama düzeyini ölçmek amacıyla, her biri 2 sorudan oluşan 9 farklı muhasabe alanına ilişkin işletme yöneticilerinin, muhasabe personelinin bilgisine ait beklentisini belirleyecek 18 soru yer almıştır. Üçüncü bölümde ise, üniversitelerde muhasabe eğitimi almış personel ve personel adaylarında işletmelerin algı düzeyini ölçmek amacıyla, her biri 2 sorudan oluşan 9 farklı muhasabe alanına ilişkin işletme yöneticilerinin, muhasabe personelinin bilgisine ait algısını belirleyecek 18 soru yer almıştır. Sonuç olarak anket, işletmenin genel profiline yönelik sorulan 8 soru ve işletme yöneticilerinin beklenti ve algılamalarına yönelik sorulan 18'er soru olmak üzere, toplamda 44 adet sorudan oluşmaktadır.

Anket soruları, cevaplama oranını arttıracak şekilde düşünülerek işletme yöneticilerinin kolay anlayabilecekleri şekilde düzenlenmiş ve basit ifadeler kullanılmıştır. Beklenti ve algılama sorularında Likert tipi ölçek kullanılmıştır. Bu sorulara ilişkin anket formunda, "1 kesinlikle katılmıyorum ve 5 kesinlikle katılıyorum" olmak koşuluyla, işletmelerin beklenti düzeyine göre işaretleyebilecekleri 1'den 5'e kadar 5 ayrı kutucuk yer almaktadır.

Araştırma verilerinin analizinde SPSS 23.0 (Statistical Program for Social Sciences) paket programı kullanılmıştır. Araştırma hipotezlerini test etmek için öncelikle ankette yer alan sorular arasındaki iç tutarlılığın ölçülmesi ve ölçeğin (anket formunda yer alan soruların genelini) güvenilirlik düzeyinin belirlenmesi amacıyla güvenilirlik testi yapılmıştır. Beklenti- algılama skorları hesaplandıktan sonra araştırma hipotezlerine göre oluşturulan değişkenler arasında ikili ve çoklu karşılaştırma yapılmıştır. Bunun için ilgili değişkenlerin normal dağılımlı olup olmadığı sınıanmış, değişkenler normal dağılımlı olmadığından ikili ve çoklu karşılaştırmalar için parametrik olmayan testlerden yararlanılmıştır. İkili karşılaştırmalarda "Wilcoxon Eşleşik-Çift İşaretli Sıralar Testi" ve çoklu karşılaştırmalarda ise "Kruskal-Wallis Tek Yönlü Varyans Analizi" kullanılmıştır. Diğer veriler için frekans, yüzde ve aritmetik ortalamalar verilmiştir.

4. BULGULAR

Araştırmaya seçilen örneklemden toplanan veriler için sırasıyla, cevaplayanların profilini belirlemeyi amaçlayan ve anketin birinci bölümünü oluşturan sorulara ilişkin değerlendirmelere yer verilmiş, daha sonra anketin ikinci bölümünde yer alan ve işletmelerin beklentilerini ve algılamalarını ölçmeyi amaçlayan ölçeğin değerlendirilmesine geçilmiştir.

4.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmada cevaplayanların geniş bir yelpazeden elde edilmesine özen gösterilmiş ve özelliklere ilişkin kategoriler geniş bir aralıkta tutulmuştur. İşletme profili olarak; sektör, hukuki yapı, çalışan personel sayısı, çalışan muhasabe personeli sayısı, katılımcının işletmedeki pozisyonu, işletmenin hangi dönemde kurulduğu, mesleki gelişmeleri hangi kaynaktan izlediği ve muhasabe elemanlarının hangi işleri yaptığı gibi değişkenler temel alınmıştır.

Tablo 1. İşletme Profiline İlişkin İstatistikler

		Frekans	Yüzde
<i>İşletmelerin Sektöre Göre Dağılımı</i>	Üretim	207	51
	Hizmet	135	34
	Ticaret	42	10
	Diğer	18	5
<i>İşletmelerin Hukuki Yapısı</i>	Tek Kişi İşletme	51	13
	Holding	18	4

	Adi Ortaklık	10	3
	Limited Şirket	297	74
	Anonim Şirket	25	6
<i>İşletmede Toplam Çalışan Sayısı</i>	1-9 kişi	26	7
	10-29 kişi	121	30
	30-49 kişi	122	30
	50-99 kişi	70	17
	100 ve üzeri kişi	64	16
<i>İşletmede Çalışan Toplam Muhasebeci Sayısı</i>	1 kişi	57	14
	2 kişi	34	9
	3 kişi	219	55
	4 kişi	28	7
	5 ve üzeri kişi	62	15
<i>Katılımcının İşletmedeki Pozisyonu</i>	İşletme sahibi	76	19
	Genel Müdür	78	20
	Müdür Yardımcısı	66	16
	Muhasebe Müdürü	146	36
	Diğer	37	9
<i>İşletmenin Kuruluş Dönemi</i>	1995 öncesi	27	7
	1995-1999	9	2
	2000-2004	105	26
	2005-2009	89	22
	2010-2014	145	36
	2015 ve sonrası	27	7

Araştırmaya katılan işletmelerin genel profili ile ilgili bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur. İşletmelerin sektöre göre dağılımına bakıldığında, araştırmaya dahil olan işletmelerin çoğunluğunun (%51) üretim işletmeleri olduğu görülmektedir. İşletmelerin hukuki yapısına göre dağılımında, Limited Şirketlerin (%74) ağırlıklı olduğu belirlenmiştir. İşletmelerin çalışan sayılarına göre dağılımına bakıldığında, 1-9 aralığında çalışana sahip işletmelerin en az (%7) olduğu, 30-49 aralığında çalışana sahip işletmelerin ise çoğunlukta olduğu görülmektedir. İşletmelerdeki muhasebe çalışanlarıyla ilgili verilerde çoğunluk (%55), “3 kişi” seçeneğindedir. Katılımcıların işletmedeki pozisyonlarına bakıldığında ise, “Muhasebe Müdürü”nün (%36) diğerlerine göre daha fazla olduğu belirlenmiştir. Son olarak, işletmenin kuruluş döneminin genellikle 2000 ve sonrasında olduğu görülmekte, bu ise ülkedeki hızlı gelişim dönemi ile aynı yıllara tekabül etmektedir.

İşletme profili ile ilgili son iki soru ise, işletmelerin mesleki gelişmelerini hangi kaynaklardan izledikleri ve muhasebe elemanlarını hangi işlerde istihdam etmesi konularında olmuştur. Katılımcıların bu sorulara yanıtları çoklu cevap şeklinde alınmış ve elde edilen istatistikler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. İşletme Profiline İlişkin İstatistikler

		Frekans	Cevap Yüzdesi	İşletme Yüzdesi
<i>Mesleki Gelişmelerin İzlendiği Kaynaklar</i>	Meslek odalarının bültenleri	89	7	22
	Seminer ve kurslara katılım	322	27	80
	Yayınlanmış eserler	329	27	81
	İnternet	357	30	88
	Diğer	101	8	25
<i>Muhasebe Elemanlarının İşletmede Yaptığı İşler</i>	Ön Muhasebe	343	17	85
	Finansal Rapor Hazırlama	360	18	89
	Satın Alma İşlemleri	240	12	59

Resmi İşlemleri Takip	141	7	35
Stok	259	13	64
Tahsilat ve Ödeme	295	15	73
İşletme İçi Denetim	75	4	19
Maliyet Hesaplama	282	14	70

Tablo 2'ye göre "Mesleki Gelişmelerin İzlendiği Kaynaklar" adlı soruyu 405 işletme toplamda 1198 şık ile cevaplamıştır. Meslek odalarının (%7) ve diğer kaynakların (%8) mesleki gelişmelerle ilgili işletmeleri bilgilendirme konusunda geride kaldığı görülmektedir. Çoklu cevaplar üzerinden baktığımızda da meslek odalarının (%22) ve diğer kaynakların (%25) gelişmelerin izlenmesi açısından işletmeler tarafından az kullanıldığı veya yetersiz kaldıkları sonucuna varılmaktadır. İnternet (%88), yayınlanmış eserler (%81) ve kurslara katılım (%80) yolu ile mesleki gelişmelerin öğrenilmesinin, işletmeler tarafından ciddi farkla oldukça tercih edildiği görülmektedir.

"Muhasebe Elemanlarının İşletmede Yaptığı İşler" adlı soruya ise 405 işletme toplamda 1995 şık ile cevap vermiştir. Sonuçlara göre, işletme içi denetim (%4) ve resmi işlerin takibi (%7) işlemleri diğerlerine göre daha az yaptırılmaktadır. Ön muhasebe, finansal rapor hazırlama, satın alma işlemleri, stok, tahsilat ve ödeme ve maliyet hesaplama faaliyetlerine ise yaklaşık olarak aynı düzeyde gereksinim duyulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, faaliyetler içinde en yüksek yüzdeyi finansal raporların hazırlanması (%89) ve ön muhasebe (%85) faaliyetlerinin aldığı görülmektedir. İşletme içi denetim (%19) faaliyeti ise en az yaptırılan faaliyet olarak belirlenmiştir.

4.2. Skorların Hesaplanması ve İstatistiksel Analizler

İstatistiksel analizlere başlamadan önce, üniversitelerdeki muhasebe eğitiminin işletme beklentilerini karşılama düzeyini ölçmek amacıyla elde edilen verilerin güvenilir olduğundan emin olunmalıdır. Bunun için öncelikle güvenilirlik analizi yapılmıştır. Güvenilirlik analizi kapsamında Alpha modeli kullanılmıştır. Cronbach's Alpha katsayısı, sorular arası korelasyona bağlı uyum değeridir. Bu değer 0 ve 1 arasında değişmektedir. Cronbach's Alpha değerinin 0.70 ve üzerinde olması, ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir (Sipahi, Yurtkoru ve Çinko, 2008: 94).

İşletme beklentisi ve işletme algılamasını ölçmeğe ilişkin 18'er sorudan oluşan toplam 36 soruya verilen cevaplar kullanılarak güvenilirlik testi gerçekleştirilmiştir. Test sonucunda Cronbach's Alpha değeri 0.869 bulunmuştur. Bu değer verilerin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir.

Anketin uygulandığı işletmelerde çalışan muhasebe personelinin muhasebe bilgisi ile ilgili beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığının anlaşılması için ilk olarak, işletme yöneticileri ve muhasebecilerinin bu konudaki beklentileri ve algılamaları ölçülmeye çalışılmıştır. Beklentiler ve algılamalar arasındaki farkların istatistiksel olarak anlamlılığı test edildikten sonra ölçülen beklentilerin algılamalardan düşük olması durumunda ($B < A$) beklentilerin fazlası ile karşılandığı, eşit olması durumunda ($B = A$) beklentilerin tam olarak karşılandığı ve yüksek olması durumunda ($B > A$) ise algıların beklentileri karşılamadığı sonucuna varılacaktır. Bu amaçla dokuz farklı muhasebe alanına ilişkin olarak, anketin ikinci bölümünde yer alan beklenti sorularına ait ortalamalar ile yine anketin üçüncü bölümde yer alan algılama sorularına ait ortalamalar hesaplanmıştır. Bir sonraki adımda ise, bu ortalamalar arasındaki

matematiksel farklar alınmış ve her bir muhasebe alanına ait tek bir ortalama fark bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Muhasebe Eğitimine İlişkin Beklenti ve Algıların Skorları

Alanlar	N	Beklenti (B)	Algılama (A)	B-A	Ort (B-A)
Genel Muhasebe	405	4.124	3.332	0.792	1.389
	405	4.659	2.674	1.985	
Şirketler Muhasebesi	405	3.667	2.583	1.084	1.511
	405	4.577	2.639	1.938	
Maliyet Muhasebesi	405	4.484	2.533	1.951	2.077
	405	4.573	2.370	2.202	
Yönetim Muhasebesi	405	3.889	2.359	1.530	1.807
	405	3.862	1.778	2.084	
Muhasebe Denetimi	405	3.543	2.259	1.284	1.195
	405	3.338	2.232	1.106	
Mali Tabloların Analizi	405	4.064	2.111	1.953	1.925
	405	3.678	1.782	1.896	
Bilgisayarlı Muhasebe	405	4.654	3.432	1.222	1.273
	405	3.817	2.494	1.323	
Uluslararası Muhasebe	405	3.677	2.311	1.365	1.381
	405	3.970	2.573	1.398	
Vergi Sistemi	405	4.052	3.249	0.802	0.741
	405	4.104	3.425	0.679	

Tablo 3'e bakıldığında öncelikle, tüm muhasebe alanları ile ilgili beklentilerin algılamalardan büyük olduğu ($B > A$), yani tüm farkların pozitif olduğu belirlenmiştir. Bu ise, söz konusu muhasebe alanlarında muhasebe eğitimi ile ilgili algıların muhasebe eğitiminden beklentilerin tam karşılamadığı sonucuna varılması için esas oluşturmaktadır. En büyük farkla, maliyet muhasebesi alanında beklentilerin karşılanamadığı belirlenmiştir. Hesaplanan bu farkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek için ileride uygun istatistik analizler yapılarak buradaki bulgulara kesinlik kazandırılmıştır.

İstatistiki testler temel olarak "parametrik testler" ve "parametrik olmayan testler" olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır (Serekan, Bougie, 2016). Araştırma sonucunda elde edilen verilerin bu testlerden hangisine uygun olduğunu belirlemek için, ilgili değişkenlere normallik testi yapılmıştır. Tablo 4'te muhasebe eğitimi ile ilgili işletmelerin beklenti ve algılamalarına dair gerçekleştirilen normallik testlerinin sonuçlarına yer verilmiştir. İlgili değişkenlerin normalliğini test ederken kullanılan hipotezler aşağıdaki gibidir:

H_0 : %95 güvenle veriler normal dağılımlıdır.

H_1 : %95 güvenle veriler normal dağılımlı değildir.

Tablo 4'te görüldüğü gibi, "Kolmogorov-Smirnov" ve "Shapiro-Wilk" gibi iki farklı test metodu kullanılmıştır. Burada her iki testin "Sig." değerleri (p-değerleri) 0.05'ten küçük olduğu için tüm beklenti ve algı değişkenleri için H_0 hipotezi reddedilir. Yani her iki test sonuçlarına göre, tüm beklenti ve algı değişkenlerinin %95 güvenle normal dağılımlı olmadığı sonucuna varılır. Sosyal bilimlerde normal dağılımın olmaması beklenen bir durumdur.

Tablo 4. Normallik Testi

Alanlar	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	İstatistik	sd	p-değeri	İstatistik	sd	p-değeri

Beklentiler	<i>Genel Muhasebe</i>	0.385	405	0.000	0.624	405	0.000
	<i>Şirketler Muhasebesi</i>	0.231	405	0.000	0.879	405	0.000
	<i>Maliyet Muhasebesi</i>	0.295	405	0.000	0.706	405	0.000
	<i>Yönetim Muhasebesi</i>	0.321	405	0.000	0.794	405	0.000
	<i>Muhasebe Denetimi</i>	0.279	405	0.000	0.756	405	0.000
	<i>Mali Tabloların Analizi</i>	0.398	405	0.000	0.618	405	0.000
	<i>Bilgisayarlı Muhasebe</i>	0.387	405	0.000	0.643	405	0.000
	<i>Uluslararası Muhasebe</i>	0.384	405	0.000	0.737	405	0.000
	<i>Vergi Sistemi</i>	0.361	405	0.000	0.683	405	0.000
Algılamalar	<i>Genel Muhasebe</i>	0.325	405	0.000	0.799	405	0.000
	<i>Şirketler Muhasebesi</i>	0.342	405	0.000	0.767	405	0.000
	<i>Maliyet Muhasebesi</i>	0.358	405	0.000	0.692	405	0.000
	<i>Yönetim Muhasebesi</i>	0.352	405	0.000	0.666	405	0.000
	<i>Muhasebe Denetimi</i>	0.388	405	0.000	0.758	405	0.000
	<i>Mali Tabloların Analizi</i>	0.356	405	0.000	0.731	405	0.000
	<i>Bilgisayarlı Muhasebe</i>	0.311	405	0.000	0.816	405	0.000
	<i>Uluslararası Muhasebe</i>	0.399	405	0.000	0.643	405	0.000
	<i>Vergi Sistemi</i>	0.305	405	0.000	0.827	405	0.000

Normallik testi ile verilerin normal dağılımlı olmadığı sonucuna varılmış olup, bu sebeple verilerin istatistiki analizlerinde parametrik olmayan testler kullanılmıştır.

Parametrik olmayan istatistik testlerden ilk olarak Wilcoxon Eşlenik Çift İşaretli Sıralar Testi kullanılmıştır. Bu test bağımlı gruplar t-testinin parametrik olmayan alternatifidir. Wilcoxon test istatistiğinin hesaplanmasında işletmelerin muhasebe alanları ile ilgili beklenti ve algılama değerlerinin farkı alınarak sıralama işlemi yapılır. Sıra değerinin işareti, fark alındığında bulunan işaret ile değiştirilir. Her bir işletmenin beklenti ve algılama verileri arasındaki farkın miktar ve yönü bilgisi korunduğundan, bu testin diğer testlere göre daha fazla tercih edildiği söylenebilir. Wilcoxon Eşlenik Çift İşaretli Sıralar Testi ile elde edilen sonuçlar Tablo 5 ve Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 5. Wilcoxon Test Rank'ları

Alan beklenti ve algılamaları		N	Rank Ortalaması	Rank Toplamı
<i>Genel Muhasebe</i>	Negatif Rank	346	194.01	67128.50
	Pozitif Rank	27	97.13	2622.50
	Eşitlik	32		
	Toplam	405		
<i>Şirketler Muhasebesi</i>	Negatif Rank	358	200.21	71675.50
	Pozitif Rank	25	74.42	1860.50
	Eşitlik	22		
	Toplam	405		
<i>Maliyet Muhasebesi</i>	Negatif Rank	359	198.30	71189.50
	Pozitif Rank	21	57.17	1200.50
	Eşitlik	25		
	Toplam	405		
<i>Yönetim Muhasebesi</i>	Negatif Rank	346	195.53	67654.00
	Pozitif Rank	24	40.88	981.00
	Eşitlik	35		
	Toplam	405		
<i>Muhasebe Denetimi</i>	Negatif Rank	298	182.44	54367.00
	Pozitif Rank	37	51.70	1913.00
	Eşitlik	70		
	Toplam	405		

<i>Mali Tabloların Analizi</i>	Negatif Rank	324	192.12	62247.50
	Pozitif Rank	35	67.79	2372.50
	Eşitlik	46		
	Toplam	405		
<i>Bilgisayarlı Muhasebe</i>	Negatif Rank	311	185.68	57746.00
	Pozitif Rank	33	48.30	1594.00
	Eşitlik	61		
	Toplam	405		
<i>Uluslararası Muhasebe</i>	Negatif Rank	337	189.27	63782.50
	Pozitif Rank	25	76.82	1920.50
	Eşitlik	43		
	Toplam	405		
<i>Vergi Sistemi</i>	Negatif Rank	340	187.10	63613.00
	Pozitif Rank	27	145.00	3915.00
	Eşitlik	38		
	Toplam	405		

Not: Negatif Rank: Beklentilerin (B) Algılamalardan (A) büyük olduğu durumların (B>A) sayısını ifade eder. Pozitif Rank: Beklentilerin (B) Algılamalardan (A) küçük olduğu durumların (B<A) sayısını ifade eder. Eşitlik: Beklentilerin (B) Algılamalara (A) eşit olduğu durumların (B=A) sayısını ifade eder.

Tablo 6. Wilcoxon Test İstatistiği

Alan beklenti ve algılamaları	Z	p-değeri
<i>Genel Muhasebe</i>	-15.824	0.000
<i>Şirketler Muhasebesi</i>	-16.219	0.000
<i>Maliyet Muhasebesi</i>	-16.680	0.000
<i>Yönetim Muhasebesi</i>	-16.441	0.000
<i>Muhasebe Denetimi</i>	-14.989	0.000
<i>Mali Tabloların Analizi</i>	-15.768	0.000
<i>Bilgisayarlı Muhasebe</i>	-15.706	0.000
<i>Uluslararası Muhasebe</i>	-15.988	0.000
<i>Vergi Sistemi</i>	-15.265	0.000

Tablo 5 ve Tablo 6’da verilen sonuçlara dayanarak, üniversitelerde verilen muhasebe eğitimi içinde “Genel Muhasebe” alanı ile ilgili işletme beklentileri ve işletme algıları arasındaki farka ilişkin yapılan teste ait z istatistiği -15.824 olup, p değeri $0.000 < 0.05$ olduğundan ve Negatif Rank değeri (194.01) büyük olduğundan, H1 hipotezi kabul edilecektir. Buradan, muhasebe personelinin genel muhasebe bilgisine ilişkin işletme yöneticilerinin beklentileri ile algılamaları arasında anlamlı bir farkın olduğu belirlenmiş olur.

Tablo 5 ve Tablo 6’da verilen sonuçlara dayanarak, üniversitelerde verilen muhasebe eğitimi içinde “Şirketler Muhasebesi” alanı ile ilgili işletme beklentileri ve işletme algıları arasındaki farka ilişkin yapılan teste ait z istatistiği -16.219 olup, p değeri $0.000 < 0.05$ olduğundan ve Negatif Rank değeri (200.21) büyük olduğundan, H2 hipotezi kabul edilecektir. Buradan, muhasebe personelinin şirketler muhasebesi bilgisine ilişkin işletme yöneticilerinin beklentileri ile algılamaları arasında anlamlı bir farkın olduğu belirlenmiş olur.

Tablo 5 ve Tablo 6’da verilen sonuçlara dayanarak, üniversitelerde verilen muhasebe eğitimi içinde “Maliyet Muhasebesi” alanı ile ilgili işletme beklentileri ve işletme algıları arasındaki farka ilişkin yapılan teste ait z istatistiği -16.680 olup, p değeri $0.000 < 0.05$ olduğundan ve Negatif Rank değeri (198.30) büyük olduğundan, H3 hipotezi kabul

edilecektir. Buradan, muhasebe personelinin maliyet muhasebesi bilgisine ilişkin işletme yöneticilerinin beklentileri ile algılamaları arasında anlamlı bir farkın olduğu belirlenmiş olur.

Tablo 5 ve Tablo 6’da verilen sonuçlara dayanarak, üniversitelerde verilen muhasebe eğitimi içinde “Yönetim Muhasebesi” alanı ile ilgili işletme beklentileri ve işletme algıları arasındaki farka ilişkin yapılan teste ait z istatistiği -16.441 olup, p değeri $0.000 < 0.05$ olduğundan ve Negatif Rank değeri (195.53) büyük olduğundan, H4 hipotezi kabul edilecektir. Buradan, muhasebe personelinin yönetim muhasebesi bilgisine ilişkin işletme yöneticilerinin beklentileri ile algılamaları arasında anlamlı bir farkın olduğu belirlenmiş olur.

Tablo 5 ve Tablo 6’da verilen sonuçlara dayanarak, üniversitelerde verilen muhasebe eğitimi içinde “Muhasebe Denetimi” alanı ile ilgili işletme beklentileri ve işletme algıları arasındaki farka ilişkin yapılan teste ait z istatistiği -16.989 olup, p değeri $0.000 < 0.05$ olduğundan ve Negatif Rank değeri (182.44) büyük olduğundan, H5 hipotezi kabul edilecektir. Buradan, muhasebe personelinin muhasebe denetimi bilgisine ilişkin işletme yöneticilerinin beklentileri ile algılamaları arasında anlamlı bir farkın olduğu belirlenmiş olur.

Tablo 5 ve Tablo 6’da verilen sonuçlara dayanarak, üniversitelerde verilen muhasebe eğitimi içinde “Mali Tabloların Analizi” alanı ile ilgili işletme beklentileri ve işletme algıları arasındaki farka ilişkin yapılan teste ait z istatistiği -15.768 olup, p değeri $0.000 < 0.05$ olduğundan ve Negatif Rank değeri (192.12) büyük olduğundan, H6 hipotezi kabul edilecektir. Buradan, muhasebe personelinin mali tabloların analizi bilgisine ilişkin işletme yöneticilerinin beklentileri ile algılamaları arasındaki farkın anlamlı olduğu belirlenmiş olur.

Tablo 5 ve Tablo 6’da verilen sonuçlara dayanarak, üniversitelerde verilen muhasebe eğitimi içinde “Bilgisayarlı Muhasebe” alanı ile ilgili işletme beklentileri ve işletme algıları arasındaki farka ilişkin yapılan teste ait z istatistiği -15.706 olup, p değeri $0.000 < 0.05$ olduğundan ve Negatif Rank değeri (185.68) büyük olduğundan, H7 hipotezi kabul edilecektir. Buradan, muhasebe personelinin bilgisayarlı muhasebe bilgisine ilişkin işletme yöneticilerinin beklentileri ile algılamaları arasındaki farkın anlamlı olduğu belirlenmiş olur.

Tablo 5 ve Tablo 6’da verilen sonuçlara dayanarak, üniversitelerde verilen muhasebe eğitimi içinde “Uluslararası Muhasebe” alanı ile ilgili işletme beklentileri ve işletme algıları arasındaki farka ilişkin yapılan teste ait z istatistiği -15.988 olup, p değeri $0.000 < 0.05$ olduğundan ve Negatif Rank değeri (189.27) büyük olduğundan, H8 hipotezi kabul edilecektir. Buradan, muhasebe personelinin uluslararası muhasebe bilgisine ilişkin işletme yöneticilerinin beklentileri ile algılamaları arasındaki farkın anlamlı olduğu belirlenmiş olur.

Tablo 5 ve Tablo 6’da verilen sonuçlara dayanarak, üniversitelerde verilen muhasebe eğitimi içinde “Vergi Sistemi” alanı ile ilgili işletme beklentileri ve işletme algıları arasındaki farka ilişkin yapılan teste ait z istatistiği -15.265 olup, p değeri $0.000 < 0.05$ olduğundan ve Negatif Rank değeri (187.10) büyük olduğundan, H9 hipotezi kabul edilecektir. Buradan, muhasebe personelinin vergi sistemi bilgisine ilişkin işletme yöneticilerinin beklentileri ile algılamaları arasındaki farkın anlamlı olduğu belirlenmiş olur.

Çalışmanın son hipotezi olan “İşletmenin hangi sektörde faaliyet göstermesi ile işletme yöneticilerinin beklentileri ile algılamaları arasında oluşan matematiksel farklar arasında anlamlı bir fark vardır” şeklindeki H10 hipotezini istatistiksel olarak test etmek için “Kruskal-Wallis Tek Yönlü Varyans Analizi” kullanılmıştır. Bu test, tek yönlü varyans analizinin parametrik olmayan alternatifidir. Bu testle, işletmelerin beklenti ve algılamaları arasında

oluşan matematiksel farkların, işletmelerin faaliyet gösterdiği sektöre göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği test edilmiştir. Test sonuçları Tablo 7 ve Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 7 ve Tablo 8’de yer alan ki-kare istatistikleri ve p değerleri incelendiğinde, muhasebe eğitimi ile ilgili sorgulanan bütün alanlara ilişkin p-değerlerinin $0.000 < 0.05$ olması sebebiyle H_{10} hipotezi kabul edilmiştir. Yani, işletme yöneticilerinin beklentileri ile algılamaları arasında oluşan matematiksel farkların, işletmelerin faaliyet gösterdikleri sektöre göre anlamlı bir farklılık gösterdiği istatistiksel olarak kabul edilmiştir.

Ayrıca Tablo 7 incelendiği zaman genel muhasebe, şirketler muhasebesi, maliyet muhasebesi, yönetim muhasebesi, muhasebe denetimi, mali tabloların analizi, bilgisayarlı muhasebe ve uluslararası muhasebe alanlarında üretim sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin rank ortalamasının diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Sadece vergi sistemi alanında ticaret sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin rank ortalamasının

Tablo 7. Kruskal Wallis Test Sonuçları

Alana Göre Beklenti ve Algılama Farkları	İşletmelerin Faaliyet Gösterdiği Sektör	N	Rank Ortalaması
<i>Genel Muhasebe</i>	Üretim	207	250.47
	Hizmet	135	132.17
	Ticaret	42	225.10
	Diğer	18	103.28
	Total	402	
<i>Şirketler Muhasebesi</i>	Üretim	207	253.36
	Hizmet	135	128.06
	Ticaret	42	235.48
	Diğer	18	76.72
	Total	402	
<i>Maliyet Muhasebesi</i>	Üretim	207	257.62
	Hizmet	135	128.25
	Ticaret	42	211.18
	Diğer	18	82.89
	Total	402	
<i>Yönetim Muhasebesi</i>	Üretim	207	238.07
	Hizmet	135	157.70
	Ticaret	42	212.06
	Diğer	18	84.75
	Total	402	
<i>Muhasebe Denetimi</i>	Üretim	207	254.77
	Hizmet	135	122.79
	Ticaret	42	235.39
	Diğer	18	100.17
	Total	402	
<i>Mali Tabloların Analizi</i>	Üretim	207	259.20
	Hizmet	135	124.61
	Ticaret	42	217.30
	Diğer	18	77.72
	Total	402	
<i>Bilgisayarlı Muhasebe</i>	Üretim	207	255.41

	Hizmet	135	119.66
	Ticaret	42	240.24
	Diğer	18	105.03
	Total	402	
	Üretim	207	260.25
	Hizmet	135	128.13
<i>Uluslararası Muhasebe</i>	Ticaret	42	199.02
	Diğer	18	81.94
	Total	402	
	Üretim	207	227.76
	Hizmet	135	162.58
<i>Vergi Sistemi</i>	Ticaret	42	229.87
	Diğer	18	125.22
	Total	402	

diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 8. Kruskal Wallis Test İstatistikleri

Alana Göre Beklenti ve Algılama Farkları	Ki-kare	sd	p-değeri
<i>Genel Muhasebe</i>	114.492	3	.000
<i>Şirketler Muhasebesi</i>	125.299	3	.000
<i>Maliyet Muhasebesi</i>	140.520	3	.000
<i>Yönetim Muhasebesi</i>	64.133	3	.000
<i>Muhasebe Denetimi</i>	131.082	3	.000
<i>Mali Tabloların Analizi</i>	163.112	3	.000
<i>Bilgisayarlı Muhasebe</i>	152.377	3	.000
<i>Uluslararası Muhasebe</i>	149.316	3	.000
<i>Vergi Sistemi</i>	45.849	3	.000

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya piyasalarına paralel olarak son yirmi yılda Azerbaycan'da işletmelerin hızla küreselleşmesi ile geleneksel üretim tekniklerinde, hizmet kalitesinde ve alışkanlıklarında ciddi ölçüde değişimler izlenmektedir. Sürekli değişimlere kapalı kalan işletmeler "oyun dışı" kalma riskiyle karşı karşıya kalırken, yeniliklere adapte olabilen çevik işletmeler, rekabet güçlerini arttırarak piyasanın merkezinde kalmayı başarmaktadırlar. Piyasadaki rekabet avantajını elde edebilenin en uygun yolu maliyetleri minimize etmektir, bir başka ifade ile "maliyet liderliği" yapabilmektir. Maliyetlerini en düşük seviyeye çekebilen, bunu yaparken kaliteden asla taviz vermeyen ve gelecek mali planlarını doğru yapan işletmelerin sahip olacağı rekabet avantajı ile faaliyet gösterdikleri sektörde söz sahibi olması kaçınılmazdır. Sonuç olarak, piyasada eğilim belirleyen ve rekabet gücünü her zaman artıran bir organizasyona dönüşebilmek için yüksek kaliteli eğitim almış doğru ve zamanında bilgi üreten muhasebe ekibinin olmasına ihtiyaç vardır.

Muhasebe uygulamaları sonucu elde edilen bilgilerin ilgili taraflarca doğru kullanılması işletmelerin hayatta kalmaları ve gelişmeleri için çok önemlidir. Çünkü, muhasebe tarafından sunulan bilgilerle ilgilenen bilgi kullanıcıları, işletmenin önceki dönemlerine ilişkin faaliyetlerini değerlendirerek gelecek dönemlerle ilgili planlar yapabilmekte ve ciddi kararlar alabilmektedirler.

Araştırma sonucunda ulaşılan bulgular ve öneriler şöyle sıralanabilir:

- Azerbaycan'da neredeyse bütün işletmelerin muhasebe personelleri en az lisans mezunlarından, yani üniversite eğitiminden geçmiş insanlardan oluşmaktadır. Üniversitelerde İktisadi ve İdari Bilimlere ait bölümlerin büyük çoğunluğunda muhasebe dersleri verilmekle birlikte muhasebe bölümlerinden de çok sayıda mezunlar işletmelerde istihdam edilmektedir. Araştırmaya katılan işletmelerden yarısı üretim, diğer yarısı ise hizmet, ticaret, inşaat, eğitim, turizm gibi diğer sektörlerde faaliyet göstermektedirler. Söz konusu işletmelerin büyük kısmı limited şirket ve muhasebe personeli üç kişiye kadar olanlardan oluşmuştur. Ülke bağımsızlığının yeni elde edildiği dönemin zorlukları ile paralel olarak, 2000'li yıllar ve sonrasında kurulmuş işletmelerin sayısının ağırlıklı olduğu anlaşılmıştır.
- Araştırmaya katılan işletmeler muhasebe mesleği ile ilgili yenilikleri daha çok internet ortamından ve seminerler/kurslar düzenleyen özel eğitim kurumlarından aldıklarını belirtmişlerdir. Bu veriler üniversitelerle işletmelerin iş birliğinde yaşanan kopuklukları ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, meslek odalarının bültenlerinin de diğer seçeneklere göre geride kalması, işletmelerin bilgi ihtiyaçlarının zamanında karşılanmadığı veya yetersiz karşılandığı algısını ortaya çıkarmaktadır.
- İşletmelerin muhasebe personeline hangi işleri yaptırdığı ile ilgili sorunun cevaplarından yola çıkarak, ön muhasebe ve finansal raporların hazırlanması işinin önemsendiği, işletme içi denetimin ise gereksiz veya az gerekli görüldüğü kanısına varılmıştır.
- Çalışmanın ana konusu olan işletmelerin üniversitelerde verilen muhasebe eğitimi ile ilgili beklentilerine ilişkin genel muhasebe, şirketler muhasebesi, maliyet muhasebesi, yönetim muhasebesi, muhasebe denetimi, mali tablolar analizi, bilgisayarlı muhasebe,

uluslararası muhasebe ve vergi sistemi alanlarında ayrı ayrı veriler toplanmıştır. Muhasebe alanlarından hiçbirinin işletme beklentilerini tam karşılamadığı ortaya çıkmıştır. Analiz sonucunda üniversitelerde verilen muhasebe eğitimi alanlarından vergi sistemi alanı ile ilgili işletme beklentilerinin en iyi karşılandığı görülmüştür. İşletme beklentilerinin en az karşılandığı muhasebe alanı ise maliyet muhasebesi olmuştur. Bu beklentilerin işletmelerin faaliyet gösterdikleri sektörlere göre gösterdiği değişim de incelenmiştir.

- Azerbaycan'da işletmelerde “vergi odaklı muhasebe” algısı ön plana çıkmıştır. Son yıllara kadar muhasebenin “doğru bilgi üretme” fonksiyonu göz ardı edilmiştir. Çünkü, Azerbaycan'da geçmişten bugüne kadar muhasebeye yön veren yasal düzenlemeler genelde Azerbaycan Vergi Mecellesi bünyesinde olmuştur. Aynı zamanda, kamu otoritesi adına, muhasebe mesleğini şekillendiren ve yönlendiren de Azerbaycan Respublikası Vergiler Bakanlığı olmuştur. Bu sebepten ötürü muhasebe mesleğine mensup olanlar ve bir işletme sahibi veya yöneticisi tarafından, vergi mevzuatı hükümlerinin yerine getirilmesi hedef olarak belirlenmiş ve böylece muhasebenin vazife ve ödevlerinin yerine getirilmesi için bu mevzuat hükümlerine riayet etmenin kifayet edeceği düşüncesi hakim olmuştur. Doğal olarak muhasebenin temel ilkesi ve kurallarına uyulmamıştır. Bu durum, bütün meslek erbaplarının sadece vergi mevzuatında izah edilen yükümlülüklerin yerine gelmesine, onun haricindeki mesleki temel ilke ve sınırların ise yok sayılmasına sebebiyet vermiştir.
- 2015 yılında Azerbaycan ekonomisinde yaşanan devalüasyon sonrası işletmelerin kar marjında düşüş veya zararlar ortaya çıkmıştır. Rekabet gücüne sahip olmak zorunda kalan işletmeler daha iyi bir maliyet sistemi kurmak zorunda kalmışlardır. Yaşanan ekonomik olaylar işletmelerin muhasebe alanındaki özellikle de maliyet ve yönetim muhasebesi alanlarındaki ihtiyaçlarını fark ettirmiştir.
- Tüm dünyada ve özellikle de SSCB içinde yer almış ülkelerde muhasebe mesleği “katiplik mesleği” olmaktan çıkmış ve çok geniş yelpazede bir “akademik meslek” olma unvanına kavuşmuştur. Bu nedenledir ki; muhasebe mesleği, bu mesleğin gerektirdiği ilke ve standartlara uygun olarak icra etmek isteyenlerin, akademik anlamda birçok uzmanlık alanında bilgi ve beceri kazanmaları ve meslek mensubu olarak mesleğe başladıktan sonra da ortaya çıkan değişim ve gelişmelere paralel, mesleki bilgi ve becerilerini yenileyip; sürekli olarak mesleki yetkinliklerini geliştirmelerini gerekli kılan bir meslektir. Azerbaycan'da bu gelişim ihtiyacını özel eğitim kurumları yerine getirmektedir. Üniversitelerle işletmelerin işbirliğindeki zayıflık her iki tarafı kazançtan mahrum etmektedir.
- 2018 yılı Mayıs ayında Azerbaycan Muhasebe Kanunu'na düzenlemeler yapılmış ve işletmelerin muhasebe personeli için gerekli bilgi ve becerilerini denetleyen sınavların zorunluluğu getirilmiştir. Muhasebe mesleğine saygınlık ve kalite kazandırması beklenen yeni düzenleme sonrası üniversitelerdeki muhasebe eğitimi de etkilenecektir.
- Üniversitelerde verilen muhasebe eğitiminin işletme beklentilerini karşılamadığı sonucuna varılan bu çalışmada üniversite ve iş dünyasının işbirliğinin çok zayıf olduğu ortaya çıkmıştır. Zayıf veya olmayan iş birliğinden yola çıkılarak, eğitim programları ve ders içeriklerinin işletme ihtiyacını karşılayacak düzeyde olmadığı ve işletmelerin de problemlerinin çözümünde üniversitelere yer vermediği sonucuna varılabilir.

- Araştırma bulgularından bir diğeri, üniversitelerde muhasebe eğitimi veren öğretim görevlilerinin aldıkları maaşların genel olarak, işletmelerde muhasebe personeli olarak çalışanların maaşlarından daha az olduğudur. Bu durum nitelikli akademik kadronun eğitim vermek ve akademik araştırmalar yapmak işini ikinci planda bırakıp veya hiç yapmayıp işletmelerde çalışmasına neden olabilmektedir. Böylece, üniversiteler muhasebe eğitiminde işletme beklentilerini tam karşılayamamaktadırlar. Şöyle ki, muhasebe türlerine göre değişmekle beraber, Bakü'de faaliyet gösteren işletmelerin üniversitelerde verilen muhasebe eğitimini kısmen karşılayabildiğini ifade etmektedir.
- Yapılan bu çalışmanın kısıtı sadece bir ili kapsamasıdır ve ülke genelini temsil edecek bir araştırma ile çok daha farklı sonuçlarla karşılaşma ihtimali vardır. Bütün bunların yanında teorik olarak verilen muhasebe eğitimi, kısmen işletme beklentilerini karşılamakla birlikte teorik eğitim esnasında uygulamadan uzak kalınması eğitim alan kişiler ve istihdam eden işletmeler açısından çok büyük bir eksiklik olarak görülmüştür.
- Üniversite ve diğer eğitim kurumlarında verilen muhasebe eğitiminin işletme beklentilerini karşılama düzeyi konusunda ilerde yapılacak çalışmalarda, işletmelerin muhasebe personellerinin eğitim durumları ve eğitim aldığı ülkelerin de anket formunda yer alması önerilebilir. Bu verilerin toplanması ve araştırma sonuçlarının değerlendirilmesi, beklentilerin karşılanmasında muhasebe personelinin eğitim durumunun ve eğitim aldığı ülkenin etkisini ölçmeye imkan tanıyabilecektir.
- Genel olarak gelişmiş ülkelerde üniversitelerde verilen muhasebe eğitimi işletme beklentilerini önemli ölçüde karşılamaktadır. Aynı şey gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkeler için ifade edilememektedir. Özellikle Azerbaycan için, SSCB sisteminden son 20 yıldır ayrılmış ve işletme bilincinin yeni oluşmuş olması nedeniyle buradaki üniversitelerde verilen muhasebe eğitiminin muhasebe beklentilerini karşılama düzeyinin oldukça az olduğu söylenebilir. Ancak, bu ülkedeki hızlı gelişmenin muhasebe eğitiminin işletme beklentilerini karşılama düzeyini artıracak ümit edilmektedir. Bunun için, Azerbaycan'da üniversite-işletme işbirliğine ağırlık verilmesi ve gerekli tedbirlerin alınması önerilebilir.

Sonuç olarak, işletmelerin kurumsallaşması, uluslararası piyasalara ulaşması, rekabet koşullarının zorlaşması ve büyümesi ile birlikte muhasebe beklentileri artacak ve istihdam edilen personellerin uzmanlık alanları da işletme ihtiyaçlarına göre değişecektir. Sözkonusu ihtiyaçların karşılanmasında üniversitelerin öncülük yapması, işletmelerle işbirliği içinde muhasebe eğitim programlarını sürekli geliştirmesi ve ilgili bilimsel çalışmalarını işletme sorunlarının çözümüne yönelik yapması işletmelerin gelişmesine önemli destek olacaktır.

KAYNAKLAR

- Acar, V. (2011). "İnşaat Sektörü ve Muhasebe Bilgi Sistemi Bağlamında Muhasebe Meslek Mensuplarından ve Muhasebe Eğitiminden Beklentiler", *XXX. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*, (s. 257-285), Antalya: Gazi Üniversitesi
- Altın, M. (2009). *Muhasebe Eğitiminin İşletme Beklentilerini Karşılama Düzeyinin Ölçülmesi ve Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma: Aksaray İlinde Bulunan İşletmeler Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi), Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arıkboğa, D. (1990), "İnşaat Projelerinde Maliyet Kontrolü ve Muhasebe Eğitiminden Beklentiler". *Türkiye XI. Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*, (s. 205-208), Antalya: İstanbul Üniversitesi
- Aydın, S. (2007). *Muhasebe eğitiminin işletme beklentilerini karşılama derecesinin ölçülmesi ve uluslararası muhasebe eğitimi standartlarına uygunluğunun değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bal, E. Ç., Koçyiğit, S. Ç. ve Öztürk, V. (2011). "Konaklama Sektörünün Muhasebe Eğitiminden Beklentileri ve Ankara'daki 5 Yıldızlı Otellerde Uygulama", *XXX. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*, (s. 241-255), Antalya: Gazi Üniversitesi
- Başer, H. (2010). *Meslek Yüksekokullarında Muhasebe Eğitimi ve İş Dünyasının Beklentilerine Göre Yapılandırılması*. (Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Chonko, B., Lawrance, J., Tanner ve Roger D. (2002). "What Are They Thing? Students' Expectations And Self Assessment", *Journal of Education for Busuness*, 77/5: 271-281
- Çabuk, A. (1990), "Dış Ticaret İşletmelerinin Muhasebe Eğitiminden Beklentileri", *Türkiye XI. Muhasebe Sempozyumu*, (s. 239-244), Antalya: İstanbul Üniversitesi
- Çürük, T.,; Doğan, Z. (2001). "Muhasebe Eğitiminin İşletmelerinin Taleplerini Karşılama Düzeyi: Türkiye Örneği," *ODTÜ Gelişme Dergisi*, c.28, (Sayı:34): 281-310.
- Daltaş, R. (1990). "Sigorta İşletmelerinin Muhasebe Eğitiminden Beklentileri", *Türkiye XI. Muhasebe Sempozyumu*, (s. 131-138), Antalya: İstanbul Üniversitesi
- Delikanlı, İ. U. (2011), "Banka Dışı Kuruluşlarda Günlük Finansal Raporlama Faaliyetlerinin Kapsamı, Organizasyonel Yapısı ve Muhasebe Eğitiminden Beklentiler", *XXX. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*, (s. 29-50), Antalya:
- Demir, H. ve Yürekli, E. (2011). "Yeni Nesil Üretim ve Hizmet Sektörünün Muhasebe Eğitiminden Beklentileri", *XXX. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*, (s. 101-142), Antalya: Gazi Üniversitesi
- Erçek, O. (1990), "İmalat Sektöründeki Muhasebe Uygulamasında Mevcut Durum, Raporlama Özellikleri ve Muhasebe Eğitiminden Beklentiler", *Türkiye XI. Muhasebe Sempozyumu*, (s. 59-69), Antalya: İstanbul Üniversitesi
- Fay, J. R. ve Hardin R. J. (2000). "The Qualities of a Good Accounting Professor: Student Perceptions", *Proceeding of the American Society of Business and Behavioral Sciences*, 7/1: (s. 432-437), <http://asbbs.org/>
- Güney S. ve Dızman Ş. (2015). "Muhasebe Meslek Mensuplarının İşletmelerin Beklentilerini Karşılama Düzeyi, -Erzincan İli Uygulaması-", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 3, (s. 315-340)
- Hacırustemoğlu, R. (1990), "İmalat İşletmelerinin Muhasebe Eğitiminden Beklentileri", *Türkiye XI. Muhasebe Sempozyumu*, (s. 71-81), Antalya: İstanbul Üniversitesi

- İlgaz, Y. (1990), "Sigorta İşletmelerinin Muhasebe Eğitiminden Beklentileri", *Türkiye XI. Muhasebe Sempozyumu*, (s. 139-145), Antalya: İstanbul Üniversitesi
- İbiş, C. ve Çelikdemir N. Ç. (2011). "Bankacılık Sektörünün Muhasebe Eğitiminden Beklentileri". *XXX. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu* (s. 1-27). Antalya: Gazi Üniversitesi
- Kaval, H. (1990), "Bankaların Muhasebe Eğitiminden Beklentileri", *Türkiye XI. Muhasebe Sempozyumu*, (s. 91-124), Antalya: İstanbul Üniversitesi
- Serekan, U., Bougie, R. (2016) *Research Methods for Business A Skill-Building Approach (Seventh edition)*, United Kingdom, John Wiley & Sons
- Sipahi B., Yurtkoru S., Çinko M. (2008). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*. (2. Baskı), Beta Yayınları
- The State Statistical Committee Of The Republic Of Azerbaijan (2017), *Small And Medium Entrepreneurship In Azerbaijan (Statistical Yearbook)*, Baku, Official publication
- Uçar, M., Kök, D. ve Yılmaz, M. (1997). "İş Dünyasının Üniversitelerden Beklediği Muhasebe Eğitimi", *Türkiye XVI. Muhasebe Sempozyumu*, (s. 192-200), Antalya: Anadolu Üniversitesi
- Yıldırım, O. ve Tek, N. (1990). "Turizm İşletmelerinin Muhasebe Eğitiminden Beklentileri", *Türkiye XI. Muhasebe Sempozyumu*, (s. 153-162), Antalya: İstanbul Üniversitesi
- Yıldız, F, Durak, G. (2011). "Üniversitelerde Verilen Muhasebe Eğitiminin Kırklareli Yöresi'nde Faaliyet Gösteren Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Beklentilerini Karşılama Düzeyinin İncelenmesi". *Muhasebe ve Finansman Dergisi*: 37-47

EXTENDED SUMMARY

The purpose of this study is to show in which level the accounting education given at universities meet the expectations of enterprises operating in Baku, capital city of Azerbaijan.

Today's businesses are rapidly changing and developing. In a period of increasing competition in business management for taking strategic decisions accounting information is expected to be in line with the need. One of the most important places are universities that train professional accountants who provides such information to users. Expectations of businesses can be met on accounting depend on accounting education in universities that have qualities that can meet business expectations.

In the study, a survey was conduct a questionnaire on 405 companies that are operating in Baku, and obtained data were analyzed by SPSS 23 package program.

As a result of the analysis detected that in all areas of accountancy that accounting education train at universities has not been able to meet business expectations. In order for universities to respond exactly to business expectations, suggestions were presented.

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN LİDERLİK VE YÖNETİCİLİK KAVRAMINA İLİŞKİN ALGILARI

CLASSROOM TEACHERS' PERCEPTIONS ON LEADERSHIP AND ADMINISTRATION CONCEPT

Nurcihan ZEHİR GÜLEBİ

Doktora Öğrencisi, Ondokuzmayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sınıf Eğitimi Bölümü

*Doctoral Student, Ondokuzmayıs University, Graduate School of Educational Sciences, Department of
Primary School Teacher Education*

nurcihanzehirgulebi@gmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3275-9973

Adem BAYAR

Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

Assoc. Prof. Dr., Amasya University, College of Education, Department of Educational Sciences

adembayar80@gmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-8693-9523

Atf/©: Zehir Gülebi, Nurcihan ve Bayar, Adem (2019). Sınıf Öğretmenlerinin Liderlik ve Yöneticilik Kavramına İlişkin Algıları, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 12, Sayı 2, ss.312-333

Citation/©: Zehir Gülebi, Nurcihan and Bayar, Adem (2019). Classroom Teachers' Perceptions On Leadership And Administration Concept, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 12, Issue 2, pp. 312-333

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Erzincan University Journal of Social
Sciences Institute
SBDER-31, Aralık-December 2019 Erzincan
E-ISSN-2148-9289

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 06.08.2019
Kabul Tarihi-Accepted Date : 22.11.2019
Sayfa-Pages : 312-333

<http://dergipark.gov.tr/erzisosbil>

This article was checked by *iThenticate*

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN LİDERLİK VE YÖNETİCİLİK KAVRAMINA İLİŞKİN ALGILARI¹

Classroom Teachers' Perceptions On Leadership And Administration Concept

Nurcihan ZEHİR GÜLEBİ

Adem BAYAR

Öz:

Bu araştırmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin liderlik ve yöneticilik algılarına ilişkin görüşlerini derinlemesine incelemektir. Nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde gerçekleştirilen bu çalışma olgu bilim deseni kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin belirlenmesinde amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örneklem tekniği kullanılmıştır. Bu bağlamda araştırmada, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Samsun ili Atakum ve İlkadım ilçelerinde görev yapan 12 sınıf öğretmeni ile görüşülerek veriler elde edilmiştir. Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan ve 4 açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formuyla toplanmıştır.

Elde edilen bulgular neticesinde çalışmaya katılan öğretmenlerin hem liderlik hem de okul yöneticilik kavramları ile ilgili birtakım algılarının olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu bağlamda öğretmenler etkili lider ve adil yönetici kavramları üzerinde durdukları anlaşılmaktadır. Öğretmenler; liderlikte daha çok sosyal ilişkilere yer verirken yöneticilikte işleyişle ilgili özelliklere yer vermişlerdir. Ayrıca çalışmaya katılan öğretmenlerin okul yöneticilerinden beklentilerinin daha çok lider olmaları yönünde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, Yönetici, Lider

Abstract:

The purpose of this research is to explore the perceptions of classroom teachers about leadership and administration in depth. This research has been conducted by phenomenological research design within the framework of the qualitative research approach. The study group of this research has been determined by criterion sampling method which is one of the purposeful sampling methods. In this context, the study group of this research is consisted of 12 classroom teachers working in Atakum and İlkadım districts of Samsun in 2015-2016 academic year. The data of this research has been collected by a semi-structured interview form consisting of 4 open-ended questions prepared by the researchers.

In the results of the obtained data, it has been inferred that the participant teachers have some perceptions about leadership and school administration. In this context, it is understood that the participants have focused on the words of effective leader and impartial administrator. Although the participants have emphasized leadership with the social relations; they have stressed the administration with the procedures. Besides, it is understood that the participant teachers' expectations from the administrators are being much more leader.

Keywords: Teacher, Administrator, Leader

1. GİRİŞ

Globalleşen dünyada farklı alanlarda yaşanan değişme ve gelişmeler birçok alanı etkilediği gibi yönetim anlayışlarında ve yöneticilerin rollerinde de değişmelere yol açmıştır. Değişen yönetici rolleriyle birlikte yöneticilerin yeni değişim ve gelişmelere açık olmaları ve yeni görevlerine uyum sağlayarak bu görevleri en iyi şekilde yerine getirebilmeleri gerekmektedir. Yöneticilerin sahip olması gereken nitelikler aslında yöneticilerin yalnızca bilgi, beceri ve yeteneklerinin önemli olduğunu göstermemekte, yöneticilerin aynı zamanda iyi bir lider olmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla lider yönetici kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte yöneticilere yüklenen yeni vazifeler ortaya çıkmakta ve ortaya çıkan bu vazifelerin iyi bilinmesi gerekmektedir. Kurumun başarısı bahsi geçen lider yönetici vazifelerinin neler olduğunu bilinmesine ve bu vazifelerin uygulanmasına bağlıdır. Kuşkusuz kurumun çalışmalarında ve başarısında liderlik önemli bir yer tutar. Çünkü liderin varlığı, kurumun gelecekteki başarı hakkındaki bilgi veren en güvenilir yoldur. Etkili lider gelecekteki başarıya yönlendirirken, etkili olmayan lider ise başarısızlığa sevk eder. Bu nedenle lider olarak bir kurumda yer alan birey, kurumların yöneticilerini ve yönetim tarzlarını bilmesi ve anlaması oldukça önemlidir (Silverthorne ve Wang, 2001).

Batı Avrupa'da ulus-devlet inşa süreci dört aşamada gerçekleşmiş olup 15. Yüzyıldan itibaren başlamıştır (Sarıbay, 1998). Devletler ulus-devlet oluşumu çerçevesinde kendilerine sadık vatandaşlar yaratmak amacı ile modern anlamda okul denilen kurumları kurmuşlardır. Bu bağlamda okulların etkili şekilde yönetilmesi önem arz etmektedir. Toplumun okula yönelik fikirlerine bakıldığında, müdürün yönetsel alanda yeterli olması okul hakkındaki fikirlere yön veren en etkili kriterdir. Bundan dolayıdır ki, "Bir okulun kalitesi, okul müdürünün kalitesi kadardır." düşüncesi oldukça sık karşılaşılan bir düşüncedir (Aksu, 2004).

Ancak okul müdürü kadar sınıflardaki eğitim-öğretim sürecinden asıl sorumluluk sahibi olan öğretmenler de eğitimde kalitede önemli bir unsurdur (Bayar, 2015). Bu gerçeklikten yola çıkıldığında öğrencilerin akademik başarılarından en üst düzeyde sorumlu olan öğretmenlerin liderlik algılarının ve bir liderden bekledikleri davranış kalıplarının neler olduğunu belirlemek önem arz etmektedir. Bu araştırma, sınıf öğretmenlerinin okul yöneticilerinden bekledikleri liderlik davranışlarına ilişkin güncel görüşlerini ortaya koyması açısından önemlidir. Bu bağlamda ilgili araştırmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin liderlik ve yöneticilik algılarına ilişkin görüşlerini derinlemesine incelemektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2. 1. Liderlik Kavramı

Çağlar boyunca topluluk halinde yaşayan insanlar, yaşamlarını sürdürürken bazı ortak amaçlar etrafında birleşerek kendilerini yansıtan kişileri ön plana çıkarmışlar ve o kişilerin onları yönlendirmelerine fırsat tanımışlardır. Öne çıkarılan bu kişiler, bazen çok güçlü bazen de yetenekli kişiler arasından seçilerek toplumu yönlendirmişlerdir. Bunlardan bazıları topluma hizmet ederek o toplumu ileriye taşırlarken, bazıları da toplumu içinden çıkılmaz sorunlar içerisine atmışlardır. Başka bir deyişle; toplumun ortak amaçlar etrafında birleşerek kendilerine seçmiş olduğu kişilerin, yani liderlerin, verdiği kararlar ile toplumu etkileyerek toplumun kaderine yön verdikleri anlaşılmaktadır. Lider kişiler diğer insanlardan farklı olan özellikleri sayesinde takip edilmişler ve toplumun düzenini sağlamaya çalışmışlardır. Liderlik,

çağlar boyunca kendini gösteren, en çok tartışılan ve araştırılan konulardan biri haline gelmiştir. Çok tartışılan bir konu olması sebebiyle liderlik hakkında birçok farklı tanımlama yapılmış; ancak ortak bir tanım üzerinde karara varılamamıştır. Bir tanıma göre liderlik “amaçların başarılması yönünde diğerlerini etkileme süreci” (Can, 2005:261) olarak ifade edilirken, bir başka tanım da ise “grup üyelerinin faaliyetlerini amaçları gerçekleştirecek biçimde zorlamak yönlendirmek ve koordine etmek” olarak ele alınmaktadır (Ergeneli, 2006:215). Gordion (1955:170) ise liderliği; “lider ile topluluğu oluşturan bireylerin karşılıklı etkileşimi” olarak tanımlamaktadır (Akt. Deliveli, 2010).

Değişim ve dönüşümün anahtarı olarak lider, insanları etkileyen, insanı ve eşyayı farklı bir duyuşla hissedenden, iletişim ve ikna becerisi gelişmiş, zihinsel ve sosyal yetenekleri gelişmiş insandır. Lider bugünün hakkını vererek yaşarken yarın eve gelecek öngörüsünü göz ardı etmez. Lider kusur aramaya kendisinden başlar başarıyı ekibine mal eder. Liderlik nedir ne değildir. Liderliğin ve liderlerin genel özellikleriyle ilgili olarak şunlar söylenebilir (Fındıkçı, 2009);

- Liderler meraklı olurlar.
- Liderlik, insanları kendi amaçlarına ulaşmak yolunda kullanma sanatı değildir.
- Liderlik yeri geldiğinde liyakat veri başarıları ve öngörülerini ile insanları kendi önümüze koyabilme erdemidir.
- Liderlik objektif olmak, bildiği yolda dik durmak, ailenin, işyerinin, toplumun çıkarları karşısında yalpalanamamaktır.
- Liderlik insanların ve insanlığın önünü açmaktır.
- Lider insanlara ürettiği katma değerler oranında yükselir.
- Lider özellikle birlikte çalıştığı yakın çevresindeki insanlara o kadar önem verir ve onları öylesine yaşar ki adeta kendisini unuttur.
- Lider kendisine işine ve yaptıklarına geçici gözüyle bakar hatta her an bırakıp gidecek gibi davranır.
- Liderlik kendisini ama sadece kendisini görüp başkalarını görmemek değildir.
- Liderlik bir sanattır. Öyle ki insanlar için üretilen bir sanattır.
- Lider her türlü aşırılıktan kendisini alıkoyabilen bir öz denetime sahiptir.
- Lider hızlı düşünür, planlıdır, öngörüsü yüksektir ama geçmişte yaşananları göz ardı etmez.
- Liderlik hantallığın, rutinliğin ve değişkenliğin karşısında olan bir duruştur.
- Lider insanları çekim alanına, henüz net bir şekilde bilinmeyen bir yol ve yöntemle alabilen kişidir.
- Liderlerin özellikle iletişimi ve ikna kabiliyeti gelişmiştir.
- Lider kendisiyle savaşını canlı tutar kendisine egemenliğini gün geçtikçe artırır.
- Lider veren kişidir.
- Lider yapıcıdır.

- Liderlik bilimi sanatı siyaseti mevki ve çıkarlara alet etmemektir. Liderler jest ve mimikleri ile pozitif insan görüntüsü sergilerler.

- Liderler çözüm odaklı kişilerdir. Sorunların değil çözümlerin adamı olarak bilinirler.

- Liderler sadece kendilerini değil takipçilerini de yeni yeni ufuklara sürükleyen, onların ilerlemesini sağlamaya çalışan kişidir.

Özsalmanlı (2005:137)'ya göre "Lider, örgütün amaçlarının gerçekleştirilmesi için insanları etkileyen, yönlendiren, örgütte eşgüdüm sağlayan kişidir.". Ancak Aydın (2008:61)'a göre "lider kişi sadece özellikleriyle değil davranışlarıyla takipçilerini peşinden sürükleyen kişidir.". Yiğit (2002:17)'e göre liderlik ise; "ortak hedeflere ulaşmada birey ve grup davranışlarını etkileme süreci" olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda liderlik başkalarını etkileme süreci ise, liderlerin tek başına olması beklenemez. Liderlik, çevresindeki insanlarla ilişki kurmayı ve etkileşimi gerektirir. Bu nedenle liderlik sürecini iyi anlayabilmek için liderin etkileşimde bulunduğu insanların özelliklerinin de dikkate alınması gerekir. Çünkü liderlerin ortaya koydukları davranışlar ve düşünceler, etkileşimde bulunduğu insanların özelliklerine göre şekil alır. Liderlik kavramını etkileyen dört önemli unsur bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; liderin kişilik özellikleri ve bireysel yetenekleridir. İkincisi; kurumun veya grubun özellikleri ve beklentileridir. Üçüncüsü; lider ve grup üyelerinin arasındaki ilişkinin doğurduğu durumdur. Dördüncü yani sonuncusu ise; etkileşime geçen lider ve takipçilerinin ortak hedefleridir. Liderlik bahsedilen bu dört ana unsurun bir bağlantısıdır (Yiğit, 2002).

Liderlik sosyal, psikolojik ve siyasal boyutlar gibi farklı boyutları olan bir kavramdır. Genel bir ifadeyle liderlik, bir kişinin başkaları üzerinde kurmuş olduğu etkileme gücüdür (Ulukan, 2006). Koçel (1998)'e göre liderlik, kurumda bulunan bir konumdan farklı olarak bir süreci ifade etmektedir. Lider, grup üyelerini bir hedef etrafında birleştirerek onları grup hedeflerini gerçekleştirme yönünde güdüler ve etkiler. Liderlik ise, farklı konularda daha önceden belirlenmiş hedefler doğrultusunda grup hedeflerine ulaşmayı sağlamak için, bir kimsenin başkalarını etkileyerek onları ortak hedefler doğrultusunda yönlendirme sürecidir. Cook ve arkadaşları (1997:463) liderlik kavramını; "yönlendirme, enerji verme ve çalışanların liderin vizyonuna gönüllü olarak bağlanma süreci" şeklinde ifade etmektedir.

Liderlik kavramına ilişkin tanımlamaların ortak noktası; çalışanların güdülenerek gönüllülüğünün sağlanması, amaca ulaşabilmek için cesaretlendirilmesi, hedeflere yönlendirilmesi, yetenek ve yaratıcılıkların keşfedilerek uygulamaya geçilmesidir. Etkin liderlikte, organizasyonun misyonunun tanımlanması ve ortaya çıkarılması esastır. Bu bağlamda liderler; "örgüt vizyonunu, hedefleri, öncelikleri ve standartları tespit eder ve bunların bozulmaması için gerekli önlemleri alır, uzlaşmaları sağlar." (Drucker, 1998:130). Başka bir görüşe göre lider, "mensup olduğu grubun amaçlarını belirleyen ve bu amaçların gerçekleşmesi için grubu etki altına alan ve grubuna yön veren kişidir." (Dereli, 1982:225). Bursalıoğlu (2000:204) ise; "Lider, büyük planların mucidi ve başlatıcısıdır. Bu planların gerçekleşmesini yöneticiler sağlar. Grubun gücünü en iyi şekilde kullanan kişiler, toplumun yapısına yön verenler çoğunlukta olanlar değil, liderlerdir. Liderler, toplumdaki bilgi ve becerileri uzlaştırabilenlerdir." şeklindeki tanımı ile liderin takipçilerinden farkını ve öne çıkan özelliklerini vurgulamıştır.

Peter Drucker liderliğin amacını "liderliğin temel amacı ortak bir amaca yönelik çalışma aracılığı ile bir arada bulunan bir insan topluluğu yaratmaktır." şeklinde vurgulamıştır (Akt.

Bennis, 1989:185). Buradan hareketle liderliğin yöneticilikten daha öte bir kavram olarak karşımıza çıktığı ve etkileme gücüne sahip olmayı gerektirdiği söylenebilir (Korkut, 1992).

Lider, grup üyelerince fark edilen ancak netleşmemiş ortak arzu ve düşünceleri grup üyelerinin benimseyeceği bir amaç şeklinde ortaya çıkaran ve grup üyelerini bu amaca yönelik harekete geçiren kimsedir (Celep, 2004). Simon, Simthburg ve Thompson (1973); lideri “insanları bir amaç peşinde birleştirebilen kişi” olarak tanımlamıştır. Bir kişinin lider olarak kabul edilebilmesi için öncelikle üstün niteliklerinin başkalarınca kabul edilmesi ve bu niteliklerin kişilere güven vermesi ve etkisini benimsemeleri gerekir (Deliveli, 2010). Simon, Simthburg ve Thompson (1972)’a göre liderin üstün özelliklere sahip olması değil, grup üyelerinin ve takipçilerin liderin üstün özellikleri olduğuna inanmaları önemlidir. Liderlerin etkisi şartlara bağlı olduğundan büyük olaylar ve büyük karışıklıklar büyük liderlerin doğmasına vesile olmaktadır (Ergün ve Polatoğlu,1992).

Çalık (2003)’a göre liderlik, çevresindekilere model olmak, onları etkilemek ve yönlendirmektir. Kurumda ortaya çıkan bir kriz karşısında sorunu en iyi şekilde çözmektir. Eren (1998) ise liderliği, grup üyelerini önceden belirlenmiş hedefler etrafında birleştirme, belirlenen hedeflere ulaşabilmek için onları harekete geçirebilecek bilgi ve becerilerin tamamı olarak tanımlamıştır. Bursalioğlu (1987:301), lideri “grubun tecrübelerini değerlendirip, düzenleyen ve bu tecrübelerle grubun gücünden faydalanan kimse” şeklinde tanımlamıştır.

Bütün bu tanımlamalar ışığında liderin değişimi destekleyici, güdüleyici, geliştirici, çözümleyici özellikleri ön plana çıktığı söylenebilir. Yine liderlik tanımlamalarında amaç, lider, izleyenler ve ortam olmak üzere dört temel öge vardır. Amaç, grup üyelerinin bir araya gelmesini sağlayan hedefler, ilgi ve ihtiyaçları oluşturan ana öğedir. Lider; grup üyelerini etki altına alabilen örgüt öğesidir. İzleyenler yani üyeler, liderin etkisini kabullenen kişilerdir. Ortam ise, Üyelerin ilişki düzeyleri, yeterlilikleri, hedeflerin gerçekleştirilebilirliği, güdülenme ve motivasyon düzeyi gibi faktörlerdir (Başaran,1992:53; Akt. Güner, 2002).

Sayırsız tanımları yapılan, tartışılan ve birbirleriyle karşılaştırılan liderliğin tanımlarının iki ortak yönü bulunmaktadır (Çelik, 2004). Liderliğin, en az iki ya da daha fazla kişiyle etkileşimde bulunulan bir grup işlevi olması en önemli birinci yönüdür. İzleyicilerin davranışlarını bilinçli olarak etkileme çabası olması da ikinci yönüdür.

Liderlik tanımları incelendiğinde ilk grup tanımlar etkileme süreci üzerine dururken, yakın zamanlardaki tanımlamalar grup süreçlerine yöneliktir. Bu tanımlamalarda kültür, vizyon, misyon, örgütsel öğrenme, paylaşım, etik değerler ön plana çıkmaktadır (Kılınçarslan, 2013).

Tüm tanımlamalarda varılan ortak nokta belirli bir grubun varlığı ve ulaşılmak istenen bir hedefin olmasıdır. Ayrıca liderlerin yönetme, amaç belirleme, kararlar alma ve uygulama, vizyon oluşturma, iletişime ve ikili ilişkilere önem verme gibi ortak özelliklere sahip oldukları görülmektedir.

2.2. Yöneticilik ve Liderlik

Toplumda birbiriyle çeşitli yönlerden farklılık gösteren birçok kurumun olduğu görülmektedir. Bu kurumların, birbirinden farklı özelliklere sahip olduğu bilindiği gibi ortak

özelliklerinin olduğu da aşikardır. Bu bağlamda bahsedilen ortak özelliklerden en önemlisi kuşkusuz hepsinin birer hedefler bütününe sahip olmasıdır. Bu kurumların kendilerine ait farklı hedeflerinin olması, bu hedefleri gerçekleştirmede farklı yollar izlemelerinde etkili olacaktır. İşte bu noktada, yönetim denilen birimler bu kurumların hedeflerini gerçekleştirmede anahtar rolü oynarlar. Yönetici ve liderler de bu hedeflere giden yolda gerekli tedbirleri alarak her anlamda kurumun diğer üyelerine destek olurlar (Stoner, 1978). Her nerede olursa olsun; insanların birlikte işler yapabileceği bir ortam sağlanır ve ortak hedefler yolunda çalışılırsa orada bir yönetimin olması kaçınılmaz hale gelir (Sisk, 1977). Bu bağlamda yönetimin; insanların başarmak için ortak amaçlarla birlikte hareket edip hedeflerine ulaşma süreci olduğu anlaşılmaktadır (Kreitner, 1989).

Stoner (1978)'e göre yönetim; organize etme, planlama, liderlik etme, örgüt üyelerinin eksiklerini kontrol etme ve örgütün amaçlarını gerçekleştirebilmek için tüm örgütsel kaynakları kullanma süreci olarak tanımlanır. Aslında yönetim sosyal bir süreçtir. Kurumun bütün çalışanlarını kurumun hedefleri doğrultusunda birleştiren bir liderin, bu sosyal süreçte etkin bir rolü vardır. Yönetici ise yönetimi sağlayan kişidir. Erdoğan (2000:33)'a göre "Yöneticiler, belli bir hedefe yönelen insanları, hedefe ulaşmak için ahenkli bir şekilde ve işbirliği içinde etkili ve verimli olarak yönetmek sorumluluğunda olan kişilerdir."

Yönetim denildiğinde çoğu kez liderlik kavramı da akla gelmektedir. Literatüre bakıldığında çoğu zaman bu iki kavramın birbiri yerine kullanıldığına şahit olunsada aslında bu kavramların birbirlerinden farklı anlamlar taşıdıkları ve farklı bir şekilde kullanıldıkları görülmektedir. Günümüzde her yöneticinin aynı zamanda bir lider olmadığı, fakat lider olması gerektiği görüşü yaygındır. Bunun sebebi bir yöneticinin ancak liderlik özelliklerini taşıyorsa etkin olabileceği ve işbirliği sağlayabileceğidir (Şimşek, 2002). Hameck (1970)' e göre her lider az çok bir yönetici olabilir. Ancak her yönetici bir lider olamaz. Bu nedenle lideri, bir kuruma atama ile gelen bir yönetici olarak görmek yanlış olacaktır. Çünkü yönetici; üst'ün atamasıyla göreve gelmesine rağmen, gerçek bir lider o kurumdaki grup tarafından seçilen kimsedir. O lidere nitelikleri yükleyen grubun üyeleri vardır.

Bursalıoğlu (1994)'na göre liderlik, statü ve makamdan daha çok kişilikle ilgili bir kavramdır. Lider kendine güvenen, hızlı fikir üreten, hızlı eyleme geçen, kişisel davranmaktan sakınan, çevresinin davranışlarına duyarlı olan kişilerdir (Erdoğan, 2000). Liderlik verilen görevin yerine getirilmesi değil, oluşan bir sorun karşısında öne çıkarak tüm alternatifleri değerlendirmek, yeni çözüm yolları sunmak ve insanları o çözüm peşinden koşturmaktır. Sabuncuoğlu ve Tüz (1998) liderliği başkalarını etkileyebilme ve onların davranışlarına yön verebilme olarak tanımlarken; yöneticiyi başkaları adına çalışan, birileri tarafından göreve getirilmiş, önceden belirlenmiş hedeflere ulaşmayı amaçlayan kişi olarak tanımlamaktadır.

Bazı bilim insanları liderlik ve yöneticilik kavramlarını karşılaştırarak aralarındaki farkları ortaya koymaya çalışmışlardır. Çeşitli bilim adamlarının liderlik ve yöneticilik kavramları üzerine yaptıkları bazı karşılaştırmaları şöyledir:

Warren Bennis (1985), Yöneticilik ve liderlik kavramları aynı gibi görünse de ikisi arasında önemli derecede farklar mevcuttur. Yöneticilik işleri yürütmek ve uygulamaya koymak iken liderlik etkilemek, kişilerin fikir ve davranışlarına yön vermektir. Aradaki bu fark çok önemlidir (Akt. Erdal, 2007).

Özetlemek gerekirse; yöneticilik karmaşık bir çevre şartları içindeki kurumun düzenli ve tutarlı bir sonuç üretmesiyle; liderlik ise kuruma yeni vizyon kazandırarak değişim gerçekleştirmekle ilgilidir. Tablo 1’ de yönetici ile lider arasındaki farklar gösterilmektedir (Akt. Keçecioğlu, 1998):

Tablo 1. Yönetici ile Lider Arasındaki Farklar

Yönetici	Lider
İdarecidir.	Yenilikçidir.
Tekrarı kullanır.	Orijinal uygulamalar yapar.
Taklit eder.	Meydana getirir.
Devam ettirir.	Geliştirir.
Sistem ve yapılara önem verir.	İnsana önem verir.
Denetim gücüne güvenir.	Doğruluğa güvenir.
Geçici ve kısa süreli görüşler sunar.	Kalıcı ve uzun süreli görüşler sunar.
Nasıl ve ne zaman sorularına odaklaşır.	Neden ve niçin sorularına odaklaşır.
Kar-zarar bağlamında düşünür.	Gözü ufukları tarar.
Klasik olarak iyi bir askerdir.	Kendisidir.
Düşünceleri doğrudur.	Doğru düşüncededir.
İçinde bulunduğu durumu kabullenir.	İçinde bulunduğu duruma itiraz eder.
Çalışana baskı ve kontrol altında tutar.	Çalışana güven verir.
İşleri doğru yapar.	Doğru işi yapar.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, liderlik ve yöneticilik, aynı kavramlar olmasa da birbiri içerisine geçmiş düşünce ve davranışları içine alan farklı iki kavramdır. Modern örgütlerde başarılı olmak isteyen yöneticilerin bu bütünlüğü önemsemeleri ve buna göre hareket etmeleri önemlidir (Erçetin, 1998). Yaşanan hızlı gelişim ve değişimlere ayak uydurabilmek ve varlıklarını sürdürebilmek için yöneticilerin çok boyutlu liderlik anlayışlarına sahip olmaları gerekmektedir (Gümüşeli, 2001).

2.3. Liderlik Nitelikleri

Farabi, geleneksel yönetim düşüncesini yansıtan “Aryiehl-i Medine-tül Fazıla” adlı eserinde bir liderin (yöneticinin) sahip olması gereken özellikleri açıklarken iki temel özellik üzerinde durmuştur. “Erdemli şehrin yöneticisi herhangi bir insan olamaz. Çünkü yöneticilik iki şeyle olur. O, insan yaradılışı ve tabiatı bakımından yöneticilik yeteneğine sahip olmalıdır. O, yöneticilikle ilgili iradi meleke ve tutumları kazanmış olmalıdır.” şeklinde ifade etmiştir. Bir liderin sahip olması gereken özellikleri şu başlıklar altında toplamaktadır (Kılınçarslan, 2013):

- Karşısındakini iyi anlama ve idrak etme yeteneğine tabiatı gereği sahip olmalı,
- Hafızası güçlü, zeki ve uyanık olmalı,
- Hitabeti güçlü olmalı,
- Farklı bilgiler öğrenmeyi sevmeli,
- Doğruluğu sevmeli, yalancılıktan uzak durmalı,
- Yüksek motivasyon sahibi olmalı,

- Kendisinden kuşku duyulacak şeylerden uzak durmalı güven vermeli,
- Manevi değerlerine bağlı olmalı,
- Sabırlı ve adaletli olmalı,
- Gerekli gördüğü işlere azimli, kararlı ve istekli olmalı,
- Korku ve zaaf göstermemelidir.

Aktulga (1998) ise liderin özelliklerini aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

- Kavrama yeteneği güçlü, olayları bir bakışta kavrayabilme yeteneği,
- Manevi cesareti yüksek,
- Risk yükleme kapasitesi,
- Yaratıcılık,
- Maceracı eğilim,
- Beklenmeyen durumlara göğüs germe kapasitesi,
- Yeniliklere açık olma ve yenilikleri uygulama,
- Soğukkanlı olma,
- Geleceği görme, sezgi gücü yüksek,
- Stratejik, operatif, taktik olarak bilgi ve becerileri uygulama yeteneği,
- Bilimsel ve uzman yöneticilik bilgi ve becerisine sahip olmalıdır.

Bütün bu özelliklere ilaveler yapılabilir ya da bazı özellikler birleştirilebilir. Ancak her bir özelliğin önemi inkâr edilemez. Sonuç olarak “Liderlik akılla başlar ve akılla sürer. Akıl olmadığı yerde liderlik de yoktur.” (Aktulga, 1998:11; Akt. Erdal, 2007).

Liderlik insanların ve kurumların olduğu her yerde, her zaman yadsınamaz bir gerçekliktir. Lider kişi grup üyelerinin ihtiyaçlarını göz önüne alarak grup üyelerini kendi etrafında toplar ve onları istendik bir yöne doğru yönlendirebilir. Lider ve bulunduğu grubun üyeleri arasında bir etkileşim olmalıdır. Liderlik, belli koşullarda grubun hedeflerini gerçekleştirmek için başkalarının aktivitelerine yön verme sürecidir. Liderlik bir yön verme sürecini ifade ederken, lider ise bu süreçte bulunduğu grubu etkileyebilen, güdüleyen ve yönlendiren güce sahip kişiyi ifade eder. Liderlik herhangi bir mevki veya statüye bağlı olmayan kişisel bir süreçtir (Şahin ve Erigüç, 2001).

2.4. Eğitim ve Okul Yönetiminde Liderlik

Eğitim yönetimi, işlev ve amaç açısından kamu yönetiminden ayrılmakta ve farklılık göstermekte olan bir uzmanlık alanıdır. Eğitimin kendine özgü yapısının olması, eğitim yönetiminin de diğer yönetim alanlarından farklı olmasına neden olmuştur. Eğitim yönetimini bir tanımla belirtmek gerekirse; eğitim yönetimi, toplumun her türlü eğitim gereksinimlerine cevap verebilmek için önceden belirlenmiş hedefler doğrultusunda ilgili kurumları yenileştirme ve geliştirme sürecidir (Başaran, 1993; Akt. Erdoğan, 2000).

Okul yönetiminin bir üst uygulama alanı eğitim yönetimidir. Okul yönetimi okul düzeyindeki etkililikle ilgilenirken eğitim yönetimi sistemle ilgilenir (Erdoğan, 2000). Sonuçta, eğitim kurumlarının da diğer kurumlar gibi ulaşılması gereken hedefleri vardır. Fakat eğitim kurumlarında bahsedilen bu hedefler diğer kurumlardaki gibi somut hedefler değil, soyut hedeflerdir. Okul yönetiminde liderlik okul yöneticisinin soyut ve somut hedeflere ulaşmak için çalışanları etkilemek için kullanacağı güçler olarak tanımlanabilir (Sergiovanni, 1994; Akt. Şişman, 2004).

Etkileme yeteneği, lideri lider yapan yetenektir. Diğer yönetim alanlarında olduğu gibi eğitim yönetiminde de etkileme çok önemli bir yere sahiptir. Okul yöneticilerinin görev ve yetkileri kanunlarda belirtilmiştir. Ancak kanunlarda belirtilen bu görev ve yetkilerin gerçekleşebilmesi yöneticinin liderlik özelliklerine bağlıdır (Erdoğan, 2000).

Okul yöneticisi, lider olmadan önce bir amirdir. Amirlikten liderliğe geçiş zor olsa da bazı metotlarla sağlanabilecek bir iştir (Pelit, 2013). Bu metotlardan ilki, eğitim hizmetlerinin temel değerlerini benimseyerek bu değerleri davranışa dönüştürmesidir. İkincisi, okulun hedefleri ile çalışanların ihtiyaçlarını dengede tutabilecek bir yönetici olabilmesidir. Üçüncüsü de okulda uyumlu ve sağlıklı insan ilişkilerinin kurulduğu ve bu ilişkilerin farkında olduğu bir atmosfer yaratabilmesidir. Liderlik grupla ilgili bir eylemdir. Amirlik ise yalnızca kişisel hak ve sorumlulukları kapsar. Öyleyse okul yöneticisi; amirden çok gruba yönelik çalışılan ve grubun liderlik imajına yaklaşabilmektir (Bursalıoğlu, 1971).

Eğitim yönetiminde önemli bir yere sahip olan etkileme süreci, yönetim süreçleri içerisinde önemli bir yer tutar ve liderliğin özünü oluşturan bir süreçtir (Aydın, 1994). Yönetim; kurumsal hedeflere yönelik olarak, çalışanların davranışları üzerinde belirleyici, düzeltici, iyileştirici, değiştirici yönde bazı işlevleri öngörür. Bu işlevler, yöneticilerin astlarını etkileyebilme yeterliğinde olmayı zorunlu kılan işlevlerdir. Yönetim bilimleri literatürüne bakıldığında yönetimin, çalışanlarının belirlenen hedefleri gerçekleştirmek için harekete geçirilmesi, bu bağlamda güdülenmesi, daha etkili şekilde hedefe yöneltilmesi vurgulandığı görülmektedir (Aydın, 1986).

Hicks (1977) ve Homans (1971) bir yöneticinin astlarını etkilemek için sergilediği etkileme davranışlarını önerilerde bulunma, katalizör olma, hakemlik yapma, temsil etme, güvenlik sağlama, dinleme, öncülük etme, ilham verme, övme, takdir etme, durumsal davranma, grup normlarına uyma şeklinde sıralamışlardır (Akt., Uygun, 2006).

Etkileme; bir kimsenin başka birisinin öneri, talimat veya emirlerini yerine getirmesi olarak tanımlanabilir. Etkilemede emir talimatı veren yani öneride bulunan kişi güçlü sayılmaktadır. Dolayısı ile "Etkileme bir kişinin davranışları ile (talimat vermek vs.) başka bir kişinin davranışlarını değiştirdiği (talimata göre hareket etmek vs.) sürecin adıdır." (Koçel, 1998:384). Werner (1993)' e göre etkileme; "yöneticinin, altındaki insanlar tarafından kabul edilmesi, rehberlik ve yön almak için aranması, onlar tarafından ihtiyaç ve amaçlarını karşılamada yardımcı olabilecek birisi olarak algılanması" anlamına gelmektedir. Dawis (1984:141) etkileme yeterliğini değerlendirdiğinde "başarılı yöneticiliğin; rehberlikte bulunmayı, güdülemeyi, yöneltmeyi, ortak hedefleri gerçekleştirmeye ikna etmeyi ve eş güdülemeyi içerdiğini" söylemektedir.

Etki süreci, örgüt içerisinde kişiler arasındaki etkileşimin başlatılması ve sürdürülmesi açısından oldukça önemlidir. İnsanı merkeze alan, insana hizmet etme anlayışına dayanan ve

toplumsal özelliklerin çok yoğun olarak yer aldığı okul sisteminde etki süreci daha çok önem taşır. Okul, etkileşim ilişkilerine göre işleyen bir örgüttür. Etkileme ise örgütlenmiş bir hareketi başlatan yönetim sürecidir. Yönetici, örgütte bulunan birbirinden farklı psiko-sosyal yapıları bulunan insanları yönetmek durumunda olan kimsedir. Yöneticinin görevi ise astlarını görevlerini gerçekleştirmeye yönlendirmektir. Etki sürecini önemli kılan, çalışanların ne kadar farklı özellikleri olursa olsun, ortak değerler etrafında birleştirme özelliğidir (Haimann, 1978).

Sonuç olarak, yöneticilerin örgütsel amaçları gerçekleştirmek, öğretmenlerin okula bağlılıklarını artırmak ve beklentilerini karşılamak için okul ortamında öğretmenler üzerinde etkili olması gerekmektedir.

Liderlik ve öğretimsel liderlik alanlarında günümüze kadar çok sayıda araştırma yapılmıştır. Ancak gerek öğretmenlerin gerekse de okul yöneticilerinin liderlik konusunda farklı anlayışlara ve algılamalara sahip oldukları yapılan araştırmalar neticesinde ortaya çıkarılmıştır (Memişoğlu, 2006; Toker, 2007; Demiral, 2007, Cerit, 2007; Argon ve Mercan, 2009; Akalın Akdağ, 2009; Helvacı, 2010; Telli, Ünsar ve Oğuzhan, 2012; Güneş ve Buluç, 2012; Buluç, 2009; Sağır, 2011; Kış, 2013; Ağiroğlu Bakır, 2013; Öksüz Gül, 2015; Türkmen, 2016; Adalan, 2016; Ünverdi, 2016; Uzun, 2016).

Yapılan araştırmalar sonucunda okul müdürlerinin liderlik davranışlarını sıklıkla gösterdikleri, öğretmenlerin öğretim denetimi, öğrenci başarısını izleme, öğretmenlerin mesleki gelişimlerini sağlama, öğrencileri öğrenmeye özendirme boyutlarında okul yöneticilerini başarılı buldukları, okul müdürleri ile yapılan çalışmalarda ölçekte yer alan alt boyutların tamamında liderlik özelliklerini üst düzeyde gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Öğretmenlerle yapılan çalışmalarda ise bu durumun biraz daha farklı olduğu, okul müdürlerinin okulun amaçlarını gerçekleştirme aşamasında çoğunlukla paydaşların görüşlerini aldıkları, okul müdürlerinin çevre imkanlarını okula yönlendirme konusunda etkili oldukları, liderlik davranış şekillerinin çalışanların iş tatmini ve motivasyonları üzerinde etkiye sahip olduğu, çalışanları önemsemeyen liderlik tarzının da çalışanların moral ve motivasyonlarını en düşük düzeyde gerçekleştirdiği, okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik özelliklerini yeterince göstermedikleri görülmektedir. Ancak dönüşümcü liderlik ile örgütsel adalet arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişkinin olduğu, liderlik davranışları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki meydana geldiği, okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik rollerini çoğu zaman gerçekleştirdiği, okul müdürlerinin öğretimsel liderlik rollerinin cinsiyete göre değişmemekle birlikte hizmet yılı ve öğrenim durumu arttıkça öğretimsel liderlik özelliklerinin yükseldiği, branş değişkeni bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark meydana gelmekte iken, cinsiyet ve görev unvanı değişkenleri bakımından anlamlı farklılık meydana gelmediği belirtilmiştir. Özel okullarda paylaşılan liderlik özellikleri devlet okullarına göre daha yüksek olduğu, benzer şekilde özel okullardaki örgütsel bağlılık düzeylerinin devlet okullarındaki örgütsel bağlılığa oranla daha yüksek gerçekleştiği, öğretmenlerin paylaşılan liderlik ile örgütsel bağlılık algıları arasında pozitif yönde yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki meydana geldiği de görülmektedir. Okul yöneticilerinin öğretmenlerle kurdukları güven ilişkisi sonucunda öğretmenlerin doyum, rahatlık, bağlılık, saygın hissetme, verimli çalışma, özgüven gibi olumlu etkiler yarattığı ancak bunun bazen de tükenmişliğe neden olduğu, okul yöneticilerinin öğretimsel liderliklerini başarılı bir şekilde gerçekleştirmeleri sonucunda, öğretmenlerin özerk davranabilmeleri, bağımsız kararlar alabilmeleri, kendine güvenebilmeleri ve profesyonel bir şekilde kendilerini geliştirmelerini

desteklediği, okul yöneticilerinin hizmetkar liderlik davranışları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu ve hizmetkar liderlik davranışlarının örgütsel bağlılığın yordayıcısı olduğu, erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere göre okul müdürlerini bir lider olarak gördükleri, kurumda çalışan kişi sayısının okul yöneticilerinin liderlik davranışlarını gösterme durumlarını etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN METODU

3.1. Araştırmanın Yöntemi ve Modeli

Bu araştırma, sınıf öğretmenlerinin liderlik ve yöneticilik kavramına ilişkin algılarını belirlemeye yönelik nitel bir çalışmadır. Nitel araştırma yöntemi, insanların sosyal çevrelerindeki olayları algılama, anlama, deneyimleme ve yorumlamalarını nasıl yaptıklarını anlamayı amaçlayan, farklı tutum ve yöntemleri kapsayan bir kavramdır (Sandelowski, 2004). Bireylerin yaşamlarındaki sıradanlaşmış ve problem haline gelmiş olayları ve anlamlarını tanımlamaya çalışan, çeşitli deneysel yöntemler içeren araştırma yöntemidir (Kuş, 2003). Nitel araştırma teknikleri; doğal ortama duyarlılık sağlaması, araştırmacının katılımcı rol üstlenmesi, bütüncül bir yaklaşıma sahip olması, algıların ortaya konmasının sağlanması, araştırma deseninde esneklik olması ve tümevarımcı bir analiz uygulaması yapılması gibi bazı önemli özelliklere sahiptir (Yıldırım ve Şimşek, 2000).

İlgili araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Olgu bilim deseni, farkında olunan ancak hakkında net bir bilgiye sahip olamadığımız konularda derinlemesine ve ayrıntılı bir şekilde araştırma yapmaya gerek duyulan konular üzerine odaklanmaktadır (Aslanargun, 2012; Çepni, 2005). Olgu bilim deseninde, yaygın durumları açığa çıkarmak ve katılımcılar tarafından aktarılan fikirleri anlamlandırmak ve açıklamak amaçlanır (Annells, 2006).

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin belirlenmesinde amaçlı örneklem seçim yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda, örnekleme daha ayrıntılı inceleyebilmek adına örneklem grubu küçüktür. Bu nedenle nitel araştırma yaklaşımı ile gerçekleştirilen çalışmalarda rastgele örneklem seçim yönteminden önce, amaçlı örneklem seçim yöntemi tercih edilir (Miles ve Huberman, 1994). Araştırmanın çalışma grubunun oluşturulmasında amaçlı örneklem yöntemi ile önem arz eden ölçütler belirlenerek bu ölçütlere uygun örneklem seçimi yapılmıştır. Bu kapsamda ölçüt örnekleme tekniği kullanılmıştır. Bu örnekleme tekniğinde temel anlayış önceden saptanmış ölçütler bütünü karşılayan durumlar üzerinde çalışmaktır. Burada bahsedilen ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabileceği gibi daha önceden hazırlanmış bir ölçüt listesi de kullanılabilir (Marshall ve Rossman, 2014; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Ölçüt örnekleme tekniği kullanılan araştırmalarda belli özelliklere sahip kişiler, durumlar ve olaylar örnekleme oluşturabilir. Başka bir deyişle örneklem için seçim yaparken temel özellikleri uygun kişiler örnekleme dahil edilir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2009). Çalışmanın amacına en iyi şekilde hizmet edeceği düşüncesiyle araştırmaya katılacak öğretmenlerin belirlenmesinde en az 5 yıllık tecrübe ve bu süre içerisinde en az 2 okul değiştirmiş sınıf öğretmeni olma kriterleri ölçüt olarak belirlenmiştir.

Nitel araştırmalarda küçük bir örneklem üzerinde derinlemesine çalışma gerçekleştirildiği için genelleme amacı bulunmamaktadır (Tavşancıl ve Aslan, 2001). Buna göre görüşmeler, araştırmanın amacına hizmet edebilmek için sınıf öğretmenleriyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Samsun ili Atakum ve İlkadım ilçelerinde görev yapan sınıf öğretmenlerinin görüşlerinden yararlanılmıştır. Araştırma etiği çerçevesinde katılımcıların isimleri saklı tutularak, katılımcı öğretmenler K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11 ve K12 kodlarıyla isimlendirilmiştir.

3.3. Verilerinin Toplanması

Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan ve 4 maddelik açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış mülakat formuyla elde edilmiştir. Form; öğretmenlerin liderlik algılarını, yöneticilik ve liderlik kavramları arasındaki farkı tanımlayabilmelerini amaçlayan sorulardan oluşmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi özel bir konuda derinlemesine soru sorma, anlaşılmayan durumlarla ilgili tekrar soru sorarak durumu daha açıklayıcı hale getirip cevapları tamamlama fırsatı sunar (Çepni, 2005). Bu veri toplama yönteminin olumlu yanları; katılımcıların özgür yanıtlar verebilmesi ve yanıtların sınırlandırılmamasıdır (Aziz, 2008). Bunun dışında görüşme formları, nitel araştırmalarda katılımcıların görüşlerini vurgulamada ve görüşmelerin karmaşık olan kısımlarını açığa çıkarmada önemli katkı sağlamaktadır (Roberts ve Priest, 2006). Mülakat soruları konu ile ilgili literatür taraması yapılarak oluşturulmuştur. Ayrıca sorular hakkında uzman görüşü (danışman öğretim üyesi) alınarak kapsam geçerliliği sağlanmıştır. Ayrıca, mülakat sorularının anlaşılabilirliği konusunda 2 öğretmenle ön görüşme yapılarak öneriler doğrultusunda birtakım düzenlemeler yapılmış ve mülakat formunun son hali verilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Bu çalışmadan elde edilen verilerin analizinde “betimsel analiz yöntemi” kullanılmıştır. Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilen verilerin önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanması gerektiren veri analiz türüdür. Bu analizde araştırmacı, görüştüğü ya da gözlemiş olduğu bireylerden elde ettiği verilere ilişkin bulguları çarpıcı bir biçimde yansıtabilmek amacıyla doğrudan alıntılara yer verebilmektir. Bu analizde temel amaç, verilerden elde edilen bulguların okuyucuya özetlenerek ve yorumlanarak sunulmasıdır. Bu analizde fark edilmeyen kavram ve temalar da ortaya çıkabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmada elde edilen nitel verilerin çokluğu ve nitel veri çözümlemelerinde kaliteyi tehdit edebilecek unsurların önüne geçilmesi amacıyla çözümlemelerin bilgisayar destekli yapılması uygun görülmüştür. Bunun için, nitel verilerin sayısallaştırılması, kodlanması, model oluşturulması özelliği taşıyan, gösterim öğeleri zengin olan, içerik analizi yapılmasına imkân tanıyan NVIVO 10.0 nitel veri analiz programı seçilmiştir. İlk olarak, araştırma sonucunda elde edilen veriler bilgisayar ortamında yazılı hale getirildi. Sonrasında, yazılı dokümanlar NVIVO 10.0 programına aktarılarak verilere ait kodlamalar oluşturuldu. Son aşamada ise gerekli düzenleme ve işlemler yapılarak verilerin analizi sağlandı.

4. BULGULAR

Araştırmacılar ilk olarak katılımcılara “Liderlik kavramından ne anlıyorsunuz? Açıklayınız.” şeklinde bir soru yöneltilmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin ilgili soruya ilişkin verdikleri yanıtlardan elde edilen bulgular Tablo 2’de gösterilmiştir:

Tablo 2. Öğretmenlerin Liderlik Kavramına İlişkin Algıları

Tema	f	%	Örnek Cümle
Önder	5	42	“İnsanları arkasından sürükleyebilen kişidir. Toplumun çokça ihtiyacı olduğu ancak pek yetiştiremediği, toplumca eksik olduğumuz bir kavram.” (K12)
Yönlendirme	4	33	“İnsanları yönlendirebilme kabiliyetidir. Doğuştan gelir.”(K5)
Yönetme	3	25	“Yönlendiren, yöneten, çekip çeviren kişidir.”(K4)
Toplam	12	100	

Tablo 2’de ise katılımcıların bu kavramlardan en çok tekrar ettikleri ilk 3 kavram gösterilmiştir. Buna göre katılımcıların liderliği; 5 defa önder, 4 defa yönlendirme ve 3 defa yönetme kavramı ile bir tuttukları bulgusuna ulaşılmıştır.

Araştırmacılar ikinci olarak katılımcılara “Yöneticilik nedir? Açıklayınız.” şeklinde bir soru yöneltilmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin ilgili soruya ilişkin verdikleri yanıtlardan elde edilen bulgular Tablo 3’te gösterilmiştir:

Tablo 3. Öğretmenlerin Yöneticilik Kavramına İlişkin Algıları

Tema	f	%	Örnek Cümle
İdare Etme	4	40	“Kural ve kanunlara dayalı olarak görevli olduğu birimi idare etmektir.” (5)
Yasalarla Yönetme	4	40	“Yasalar ve belli kurallar çerçevesinde yönetme işidir.” (K1)
Organize Etme	2	20	“Organize etme işidir.”(K7)
Toplam	10	100	

Tablo 3’te ise katılımcıların bu kavramlardan en çok tekrar ettikleri ilk 3 kavram gösterilmiştir. Buna göre katılımcıların yöneticiliği; 4’er defa idare etme ve yasalarla yönetme, 2 defa ise organize etme kavramları ile bir gördükleri bulgusuna ulaşılmıştır.

Araştırmacılar üçüncü olarak katılımcılara “Liderlik ve yöneticilik kavramları arasında fark var mıdır? Varsa bu farklılığı açıklar mısınız?” şeklinde bir soru yöneltilmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin ilgili soruya ilişkin verdikleri yanıtlardan elde edilen bulgular Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Öğretmenlerin Liderlik ve Yöneticilik Kavramı Arasındaki Farka İlişkin Algıları

Tema	f	%	Örnek Cümle
------	---	---	-------------

Geniş Kitlelere Hitap Etme	3	50	“Farklılık vardır. Yönetici sadece bulunduğu kurumu yönetirken, lider tüm topluma hitap edebilir.” (K11)
Kendini Adama	2	33	“Farklılık vardır. Liderlik, adanmışlıktır. Yöneticilik, zorunluluktur.” (K9)
Doğuştan Gelme	1	17	“Farklılık vardır. Liderlik doğuştan gelen ve insanları bağlılık duygusuyla yönlendirebilmektir. Yöneticilik ise kurallar ve kanunlara bağlı olarak insanları yönlendirmektir.” (K5)
Toplam	6	100	

Tablo 4’te ise katılımcıların yöneticilik ve liderlik arasındaki farkı açıklarken kullandıkları kavramlardan en çok tekrar ettikleri ilk 3 kavram gösterilmiştir. Buna göre katılımcıların yöneticilik ve liderlik arasındaki farkı açıklarken; 3 defa geniş kitlelere hitap etme, 2 defa kendini adama ve 1 defa doğuştan gelme bir özellik olarak gördükleri bulgusuna ulaşmıştır.

Araştırmacılar dördüncü olarak katılımcılara “Okul müdürünüzün bir lider mi yoksa bir yönetici mi olmasını istersiniz? Niçin?” şeklinde bir soru yöneltmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin ilgili soruya ilişkin verdikleri yanıtlardan elde edilen bulgular Tablo 5’te gösterilmiştir:

Tablo 5. Öğretmenlerin Okul Müdürlerinin Lider mi Yoksa Yönetici mi Olmasına Yönelik Tercihleri

Tema	f	%	Örnek Cümle
Kendi Seçimim Olması	3	50	“Lider olmasını isterdim. Benim rızamla iş başına gelen kişi olduğu için.” (K6)
Daha İyi Bir Ortam Hazırlaması	2	33	“Lider olmasını isterim. Eğitim-öğretim açısından lider olan kişinin daha iyi ortamlar sağlayacağı için.” (K11)
Yol Göstermesi	1	17	“Lider olmasını isterim. Lider olan insan yeni ufuklar açabilir, aşka getirir ve işini zevkle yapmaya teşvik eder.” (K12)
Toplam	5	100	

Tablo 5’te ise katılımcıların okul müdürlerinin lider olmasını istediklerini açıklarlarken kullandıkları kavramlardan en çok tekrar ettikleri ilk 3 kavram gösterilmiştir. Buna göre katılımcıların okul müdürlerinin lider olmasını istediklerini açıklarlarken; 3 defa kendi seçimim olması, 2 defa daha iyi bir ortam hazırlaması ve 1 defa yol göstermesini bir özellik olarak gördükleri bulgusuna ulaşmıştır.

5. SONUÇ

Araştırmaya katılan öğretmenlerin liderlik kavramına ilişkin görüşleri incelendiğinde öğretmenlerin liderlik algılarınının 1) önderlik eden kişi, 2) yönetme, 3) yönlendiren, 4) ileri görüşlü, 5) insanları arkasından sürükleyebilen, 6) insanları belirli bir hedef doğrultusunda örgütleyebilen kişilerin özellikleri olarak tanımladıkları, yöneticiliği ise 1) belirli kurallara bağlı olma, 2) kurallara göre yönetme, 3) gönüllülük esası olmama, 4) bulunduğu kurumu idare

etme, 5) dengeleri kurma ve 6) yasal çerçevede iş yapma olarak tanımladıkları tespit edilmiştir. Öğretmenler liderlik ve yöneticilik arasındaki farklılıkları ifade ederken 1) liderlerin inisiyatif alabilirken yöneticilerin alamadığı, 2) liderlerin kuralları ekibiyle belirlerken yöneticilerin bunu yapamadıkları, 3) liderliğin doğuştan gelen bir yetenek olduğu, 4) liderin hedef kitle dışındaki insanları etkileyebildiği buna karşılık yöneticilerin yalnızca hedef kitlesine hitap edebildiği, 5) liderlerin öz denetimli bir şekilde işine kendini adadığı, 6) yöneticilerin ise işlerini belirli kurallar çerçevesinde işin gerekliliklerini yerine getirdiklerini ifade etmiştir.

Konuyla ilgili literatüre bakıldığında benzer sonuçlara ulaşan çalışmalara rastlanılmaktadır. Örneğin; Ünverdi (2016) okul yöneticilerinin etik liderlik davranışları konusunda yaptığı çalışmada liderlerin insanları belirli amaçlar etrafında örgütleyebilen kişiler oldukları, etik liderlik bakımından en önemli özelliğin etkileşimde olduğu kitlelere örnek olacak şekilde davranılmasının olduğu, liderlik stillerinin iş doyumunu üzerinde etkili olduğu sonuçlarına ulaşmıştır. Boyalı (2011) ise lideri sakin olan, çalışanların kurallara uymasını sağlayan ve zorunlu cezalardan sakınması için onlara samimi bir şekilde yardımcı olan kişiler olduklarını ifade etmiştir. Ayrıca Akalın Akdağ (2009) araştırmasında okul müdürlerinin okulun amaçlarını gerçekleştirme aşamasında paydaşların görüşlerini alan, çevre imkânlarını okula yönlendirme konusunda etkili olan kişiler olduklarını ifade etmiştir. Toker (2007) araştırmasında okul müdürlerinin öğretmenlerin öğretim denetimi, öğrenci başarısını izleme, öğretmenlerin mesleki gelişimlerini sağlama, öğrencileri öğrenmeye özendirme konularında etkili kişiler oldukları sonuçlarına ulaşmıştır. Benzer şekilde Cerit (2007) yaptığı çalışmada okul müdürlerinin liderlik rollerinin tamamının çok önemli olduğunu, bununla ilgili olarak öğretmen ve yönetici rolleri arasında anlamlı farklılıklar meydana geldiğini, müdürlerin liderlik rollerinin öğretmenlerin öğretim etkinliklerindeki başarıları, okulun yapılandırılması ve öğretmenlerin güçlendirilmesi üzerinde etkili olduğunu ifade etmiştir. İnceler (2005) yaptığı çalışmada okul yöneticilerinin öğretmenlerin mesleki gelişimlerine katkı sağlamak amacıyla zaman ayırma, bilgilendirme, hizmet içi eğitimler verme ve teşvik etme boyutlarında çoğunlukla destek olduklarını ifade etmiştir. Özsalmalı (2005) lideri, örgütün amaçlarının gerçekleştirilmesi için insanları etkileyen, yönlendiren, örgütte eşgüdüm sağlayan kişiler olduğunu belirtmiştir. Gordon (1997) araştırmasında etkili bir liderin hem kendi ihtiyaçlarını hem de çalışanlarının ihtiyaçlarının karşılıklı olarak gidermeyi başarabilen, farklı becerileri nerede ve ne zaman kullanabileceğini bilen, duyarlı ve esnek bir yapıya sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Findley ve Findley (1992) araştırmasında öğretim lideri okul müdürünün görevlerini, eğitim ve öğretimin okulun hedefleri ve vizyonu doğrultusunda uzmanca organize etmek olduğunu belirtmektedir.

Araştırma bulguları neticesinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Öğretmenlerin liderlik kavramıyla ilgili tanımlamalarını çoğunlukla 1) önder, 2) yönlendirme, 3) doğuştan gelme ve 4) yönetme şeklinde kısmen de 1) örgütleme, 2) ileri görüşlü ve 3) takip etme şeklinde açıkladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmenlerin yöneticilik kavramıyla ilgili tanımlamaları incelendiğinde çoğunlukla 1) yasalarla yöneten kişi, 2) hedefler doğrultusunda yönetme ve 3) idare etme kavramları kullanılmakta iken, bazı öğretmenler tarafından 1) zorunluluk, 2) örgütleme ve 3) yönetme şeklinde ifade ettikleri sonucuna varılmıştır.

Öğretmenlerin tamamı liderlik ve yöneticilik arasında farklılığın olduğunu ifade etmiştir. Bu farkı liderlerin inisiyatif alabilmesine karşılık yöneticilerin bunu yapamaması, liderlerin işi bir ideal olarak görmeleri ve severek yapmaları ancak yöneticilikte işi sevmeden bir zorunluluk olarak yapması olarak açıklamışlardır. Liderlerin toplumla özdeşleşmiş, kendiyile barışık kişiler olarak çalışanlarına değer verdiği buna karşılık yöneticilerde bu özelliklerin olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca öğretmenler liderliği yöneticilikten ayıran önemli özelliklerden birinin de doğuştan gelme olduğu şeklinde açıklamışlardır. Buna göre liderlik doğuştan gelen bir yetenek iken yöneticilikte böyle bir durumun olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Öğretmenler okul müdürlerinin lider mi yoksa yönetici mi olmaları gerektiği konusunda çoğunlukla lider olmalarını istemişlerdir. Çünkü lider bir okul yöneticisinin çalışanların önünü açabileceği, rızayla iş başına geldiği, iş hayatını severek yaptığı için yapıcı olacağı ve çalışanlarına değer vereceği düşünülmektedir. Ancak öğretmenlerden az bir kısmının da lider olacak bir okul müdürünün kurallara uymadan keyfi iş yapabileceği düşüncesiyle lider okul yöneticisini istemedikleri sonucuna varılmıştır. Bu doğrultuda araştırmacılar aşağıdaki önerilerde bulunmuşlardır:

Öğretmenlerin liderlik algılarının ölçülmesi amacıyla daha kapsamlı araştırmalar yapılabilir.

Araştırma sonucunda öğretmenlerin, okul yöneticilerini birer lider olarak görmek istedikleri ortaya çıkmıştır. Bu nedenle mevcut okul müdürlerinin liderlik özelliklerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılabilir.

Okulun tüm paydaşlarının dahil olacağı karma yöntem çalışmalar yapılarak, okul yöneticilerinin liderlikle ilgili paydaşların görüşleri alınabilir. Karma yöntem içeren bu çalışmalar okul yöneticileri hakkında daha detaylı perspektifler ortaya çıkarabilir.

Bunun dışında ileriki çalışmalar için soru sayısı artırılıp ölçek geliştirilebilir. Bu öğretmenlerin yöneticilerinden beledikleri liderlik vasıflarını ifade etmek konusunda daha detaylı bir çalışma yapılmasına yardımcı olacaktır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ADALAN, H. Ç. (2016). *Liderlik yaklaşımının çalışan motivasyonuna etkisi: Kamu sektörüne yönelik bir uygulama*. Yüksek lisans tezi, Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- AKALIN AKDAĞ, G. (2009). *İlköğretim okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışlarının yeni ilköğretim müfredatının uygulanmasındaki etkililik düzeyi*. Yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- AĞIROĞLU BAKIR, A. (2013). *Öğretmenlerin paylaşılan liderlik ve örgütsel bağlılık algıları arasındaki ilişkinin analizi*. Doktora tezi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- AKSU, M. B. (2004). İlköğretim okulu öğretmenlerinin yöneticilik eğilimleri: Malatya ili örneği. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 3-16.
- AKTULGA, D. (1998). *Executive Excellence Dergisi*. İstanbul: Roya Yayınevi, 10-11.
- ANNELLS M. (2006). Triangulation of qualitative approaches: Hermeneutical phenomenology and grounded theory. *Journal Of Advanced Nursing*, 56(1), 55-61.
- ARGON, T. & MERCAN, M. (2009). *İlköğretim okulu yöneticilerinin öğretim liderliği rollerini gerçekleştirebilme düzeyleri*. Atatürk Eğitim Fakültesi ve MEB Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü Kongre Bildirisi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- ASLANARGUN, E. (2012). Okul müdürlerinin sahip olması gereken değerler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1327-1344.
- AYDIN, M. (1986). *Eğitim yönetimi (ders notları)*. Ankara: İM Eğitim Araştırma Yayın Danışmanlık A. Ş.
- AYDIN, M. (1994). *Eğitim yönetimi*. Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.
- AYDIN, A. H. (2008). *Yönetim bilimi (2. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- AZİZ, A. (2008). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- BAŞARAN, İ. E. (1992). *Örgütsel davranış*. Ankara: A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını.
- BAŞARAN, İ. E. (1993). *Eğitim yönetimi*. Ankara: Gül Yayınevi.
- BAYAR, A. (2015). Bir örgüt olarak okulda meydana gelen çatışma nedenleri ve çözüm yollarına yönelik okul müdürlerinin görüşleri. *Sakarya University Journal of Education*, 5(3), 130-141.
- BENNİS, W. (1989). *Bir lider olabilmek*, Utku Teksöz (Çev.). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- BOYALI, H. (2011). *Örgütsel sinizm ve iş tatmini arasındaki ilişkiler: Karaman'daki bankalar üzerinde bir uygulama*. Yüksek lisans tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- BULUÇ, B. (2009). Sınıf öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin liderlik stilleri ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 15(57), 5-34.

- BURSALIOĞLU, Z. (1971). Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış (6. Baskı). Ankara: Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- BURSALIOĞLU, Z. (1994). Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- BURSALIOĞLU, Z. (2000) Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış (11. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. ÇAKMAK, E.K., AKGÜN, Ö.E., KARADENİZ, Ş. & DEMİREL, F. (2009). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- CAN, H. (2005). Organizasyon ve yönetim. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- CELEP, C. (2004). Dönüşümsel liderlik. Ankara: Anı Yayıncılık.
- CERİT, Y. (2007). İlköğretim okulu müdürlerinin hizmet yönelimli liderlik rollerini gerçekleştirme düzeyleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(33), 88-98.
- COOK, C. W., PHİLİP, L., HUNSAKER, R. & COFFEY, E. (1997). Management and organizational behavior. Chicago: McGraw Hill Book Com.
- ÇALIK, T. (2003). Performans yönetimi. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- ÇELİK, V. (2004). Eğitimde dönüşümcü liderlik. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 16(16), 423-442.
- ÇEPNİ, S. (2005). Araştırma ve proje çalışmalarına giriş (2. Baskı). Trabzon: Pegem A Akademi Yayıncılık.
- DAWİS, K. (1984). İşletmede insan davranışı. Kemal Tosun ve Diğerleri (Çev.). 2. Baskı. İstanbul: İ.Ü.İşletme Fakültesi Enstitüsü Yayını.
- DELİVELİ, Ö. (2010). *Yönetimde yeni yönelimler bağlamında lider yöneticilik*. Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- DEMİRAL, E. (2007). *İlköğretim okulu müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışları*. Yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- DERELİ, T. (1982). Organizasyonda davranış. İstanbul: Ar Yayıncılık.
- DRUCKER, P. F. (1998). Yeni gerçekler. Birtane Karanakçı (Çev.). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ERÇETİN, Ş. (1998). Lider sarmalında vizyon. Ankara: Önder Matbaacılık.
- ERDAL, M. (2007). *İşletmelerde dönüştürücü liderlik davranışlarının analizi*. Yüksek lisans projesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- ERDOĞAN, İ. (2000), Okul yönetimi ve öğretim liderliği. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- EREN, E. (1998). Yönetim ve organizasyon. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- ERGENELİ, A. (2006). Örgüt ve insan. Ankara: Hacettepe Üniversiteleri Hastaneleri Basımevi.
- ERGÜN, T. & POLATOĞLU, A. (1992). Kamu yönetimine giriş. Ankara: TODAİE Yayınları.

- FINDIKÇI, İ. (2009). Hizmetkar liderlik. İstanbul: Alfa Yayınları.
- FİNDLEY, B. & FİNDLEY, D. (1992). Effective schools, the role of principal. *Contemporary Education*, 63(2), 102-104.
- GORDON, T. (1997), E. L. E. etkili liderlik eğitimi-katılımcı yönetimin temeli. Emel Aksay (Çev.). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- GÜL, H. (2003). *Karizmatik liderlik ve örgütsel bağlılık ilişkisi üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış doktora tezi, Kocaeli Üniversitesi, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, Kocaeli.
- GÜMÜŞELİ, A. İ. (2001). Çağdaş okul müdürünün liderlik alanları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 28(28), 531-548.
- GÜNER, Ş. (2002). *Dönüşümsel liderliğin güç kaynakları ve silahlı kuvvetler organizasyonunun dönüşümsel liderliğe uygunluk açısından değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi. Isparta.
- GÜNEŞ, A. M. & BULUÇ, B. (2012). İlköğretim okullarında dönüşümcü liderlik ile örgütsel adalet arasındaki ilişki. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(3), 411-437.
- HAİMANN, T. (1978). Professional management theory and practice. Yönetim görevleri. Ankara: A.İ.T.İ.A. Yayını.
- HAMECK, D. E. (1970). Leadership styles-decision making and the principal. Selected readings on general supervision. London: Macmillian.
- HELVACI, M. A. (2010). İlköğretim okulu yöneticilerinin etik liderlik davranışı gösterme düzeyleri. *ZfWT (Zeitschrift Für Die Welt Der Türken)*, 2(1).
- İNCELER, S. (2005). *İlköğretim okulu yöneticilerinin öğretmenlerin mesleki gelişmelerine yönelik öğretimsel liderlik davranışları*. Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- KEÇECİOĞLU, T. (1998). Liderlik ve liderler. İstanbul: Kal-Der Yayınları.
- KILINÇARSLAN, S. (2013). *Okul yöneticilerinin liderlik stilleri ile öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (İzmir ili Karabağlar ilçesi örneği)*. Yüksek lisans tezi, Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KIŞ, A. (2013). *Okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışlarını gösterme düzeylerine ilişkin yönetici ve öğretmen görüşlerine yönelik bir meta-analiz*. Doktora tezi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya
- KOÇEL, T. (1998). İşletme yöneticiliği. (6. Baskı). İstanbul: Beta Basım.
- KORKUT, H. (1992). Üniversite akademik yöneticilerinin liderlik davranışları. *Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 25(1), 93-11
- KREİTNER, R. (1989). Management. Boston: Houghton Mifflin Company.
- KUŞ, E. (2003). Nitel- nicel araştırma teknikleri. Ankara: Anı Yayıncılık.
- MARSHALL, C. & ROSSMAN, G. B. (2014). Designing qualitative research. New York: Sage.

- MEMİŞOĞLU, S. P. (2006). Lise müdürlerinin liderlik özelliklerine ilişkin öğretmen görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 179-190.
- MİLES, M, B. & HUBERMAN, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed). Thousand oaks. CA: Sage.
- ÖKSÜZ GÜL, F. (2015). *Eğitimsel liderlik uygulamaları bağlamında öğretmen özerkliğinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- ÖZSALMANLI, A. Y. (2005). Türkiye’de kamu yönetiminde liderlik ve lider yöneticilik. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 137-146.
- PEHLİVAN, İ. (2001). *Yönetmel mesleki ve örgütsel etik*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- PELİT, A. (2013). *Okul yöneticilerinin yetiştirilmesine ve atanmasına ilişkin benimsenen modellerin karşılaştırılması (Türkiye, Fransa, Danimarka ve İngiltere örneği)*. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ROBERTS, P. & PRIEST, H. (2006). Reliability and validity in research. *Nursing Standard*, 20.
- SABUNCUOĞLU, Z. & TÜZ, M. (1998). *Örgütsel psikoloji* (3. Baskı). Bursa: Alfa Yayınları.
- SAĞIR, M. (2011). *İlköğretim okulu yöneticilerinin öğretimsel liderlik rolleri ve karşılaştıkları sorunlar*. Doktora tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- SANDELOWSKI, M. (2003). Tables or tableaux? The challenges of writing and reading mixed methods studies. In A. Tashakkori & C. Teddlie (Eds.), *Handbook of mixed methods in social and behavioral research* (pp. 321-350). Thousand Oaks, CA: Sage.
- SARIBAY, A. Y. (1998). *Siyasal sosyoloji* (4. Baskı). İstanbul: Der yayınları.
- SERGIÖVANNİ, T. J. (1984). Leadership and excellence in schooling. *Educational Leadership*, 41 (5), 4-13.
- SİLVERTHORNE, C. & WANG, T. H. (2001). Situational leadership style as a predictor of success and productivity among taiwanese business organizations. *The Journal of Psychology*, 135(4), 399-412.
- SİMON, H. A., SİMTHBURG, D. W., & THOMPSON, V. A. (1973). *Kamu yönetimi*. C. Mıhçıoğlu (Çev.). Ankara: S. B. F. Yayınları.
- SİSK, H. L. (1977). *Management and organization*. Ohio: South-Western Publishing Co.
- STONER J. (1978). *Management*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc. EnglewoodCliffs.
- ŞAHİN, A. & ERGÜÇ, G. (2001). SSK hastaneleri yönetici hemşirelerinin liderlik tarzlarının yönetim gözeneği yaklaşımına göre değerlendirilmesi. *Verimlilik Dergisi, MPM Yayını*, 4.
- ŞİMSEK, S. (2002). *Yönetim ve organizasyon* (7. Baskı). Konya: Günay Ofset.
- ŞİŞMAN, M. (2004). *Öğretim liderliği* (2. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- TAVŞANCIL, E. & ASLAN, E. (2001). *İçerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

- TELLİ, E., ÜNSAR, A. S. & OĞUZHAN, A. (2012). Liderlik davranış tarzlarının çalışanların örgütsel tükenmişlik ve işten ayrılma eğilimleri üzerine etkisi: Konuyla ilgili bir uygulama. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 2(2),135-150.
- TOKER, T. (2007). *Sınıf öğretmenlerinin okul müdürlerinden öğretim liderliği davranışlarına ilişkin beklentileri ve beklentilerinin gerçekleşme düzeyi*. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TÜRKMEN, F. (2016). *Ortaokul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarının öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları üzerindeki etkisi*. Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- ULUKAN, M. (2006). *Futbolcuların kulübe bağlılıklarında antrenörün liderlik özelliklerinin rolü*. Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- UYGUN, H. (2006). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürleri ile ilköğretim müfettişlerinin öğretmenleri etkileme düzeyi*. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- UZUN, G. (2016). *Yöneticilerin (okul müdürlerinin) gösterdikleri liderlik özellikleri Ağrı İli Patnos ilçesi analizi*. Yüksek lisans tezi, Avrasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- ÜNVERDİ, D. (2016). *Okul yöneticilerinin etik liderlik davranışlarının öğretmenlerin iş doyumuna ile ilişkisi*. Yüksek lisans tezi, Zirve Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- WERNER, I. (1993). *Liderlik ve yönetim*. V. Üner (Çev.). İstanbul: Rota Yayıncılık.
- YILDIRIM, A. & ŞİMŞEK, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- YİĞİT, R. (2002). İyi bir lider olmanın yolları. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 6(1), 16-21.

EXTENDED SUMMARY

School administrators' leadership behavior is one of the most important factors for school achievement. Recent alterations in the Turkish Education System and the implementation of different practices have led to new ideas in administration approaches. In this sense, classroom teachers' perceptions about leadership have noticeably changed. This change is closely related to policy makers, researchers, and educators.

The purpose of this research is to explore the perceptions of classroom teachers about leadership and administration in depth. This research has been conducted by phenomenological research design within the framework of the qualitative research approach. The study group of this research has been determined by criterion sampling method which is one of the purposeful sampling methods. In this context, the study group of this research is consisted of 12 classroom teachers working in Atakum and İlkadım districts of Samsun in 2015-2016 academic year. The data of this research has been collected by a semi-structured interview form consisting of 4 open-ended questions prepared by the researchers. Each interview has been lasted an average of half an hour and recorded with the consent of the participants. Then, the recorded interviews have been converted into word documents by the researchers. All written data has been analyzed using NVIVO 10.0 program.

The participant teachers have perceived the concept of leadership as followingly; 1) pioneering, 2) dragging the masses from behind, 3) directing, and 4) guiding. Furthermore, the participants have defined administration as administrating, controlling, and organizing by laws and rules. Teachers, who have declared that there are differences between leadership and administration, have stated that even though administrators administrate just their own institutions, leaders address the whole society. They have mentioned that although administrators have an obligation to act according to some rules and laws, leaders have more power to take initiative. In addition, the participants have stated that although administration is an occupation, leadership is a commitment. According to them, every administrator is not a good leader. On the other hand, a good leader can be also a good administrator. At this point, it is seen that most of the participant teachers prefer that school administrators should be leaders.

In the results of the obtained data, it has been inferred that the participant teachers have some perceptions about leadership and school administration. In this context, it is understood that the participants have focused on the words of effective leader and impartial administrator. Although, the participants have emphasized leadership with the social relations; they have stressed the administration with the procedures. Besides, it is understood that the participant teachers' expectations from the administrators are being much more leader.

ⁱ Bu çalışma Doç. Dr. Adem BAYAR' ın danışmanlığında Nurcihan ZEHİR GÜLEBİ tarafından hazırlanan Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sınıf Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı kapsamında hazırlanmış olduğu tezden üretilmiştir.

**REFAHİYE TÜRKÜLERİNİN
ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN ANALİZİ**

ANALYSIS OF REFAHİYE SONGS IN TERMS OF VARIOUS FACTORS

Ersan ÇİFTÇİ

Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Öğretmenliği
Programı,

*Prof. Dr., İnönü University, Faculty of Education, Department of Fine Arts Education Music
Teaching Program*

erssan.ciftci@inonu.edu.tr

ORCID ID :0000-0001-9889-3078

Ferdi KARAÖNÇEL

Arş. Grv., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Öğretmenliği
Programı,

*Research Assistant, İnönü University, Faculty of Education, Department of Fine Arts Education Music
Teaching Program*

ferdikaraoncel@gmail.com

ORCID ID :0000-0001-9519-1003

Mesut ERCAN

Öğr.Gör., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Öğretmenliği
Programı,

*Lecturer, İnönü University, Faculty of Education, Department of Fine Arts Education Music Teaching
Program*

mesut.ercan@inonu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-5641-4320

Atıf/©: Çiftci, Ersan & Karaönçel, Ferdi & Ercan, Mesut (2019). Refahiye Türkülerinin

*Çeşitli Değişkenler Açısından Analizi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 12,
Sayı 2, ss.334-350*

Citation/©: Çiftci, Ersan & Karaönçel, Ferdi & Ercan, Mesut (2019). Analysis of Refahiye Songs in
Terms of Various Factors, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute, Year 12, Issue 2,*
pp. 334-350

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Erzincan University Journal of Social
Sciences Institute

SBDER-20, Aralık-December 2019 Erzincan

E-ISSN-2148-9289

Makale Türü-Article Types : Derleme Makalesi-Review Article
Geliş Tarihi-Received Date : 08.11.2019
Kabul Tarihi-Accepted Date : 29.11.2019
Sayfa-Pages : 334-350

<http://dergipark.gov.tr/erzisosbil>

This article was checked by *iThenticate*

REFAHİYE TÜRKÜLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN ANALİZİ

Analysis of Refahiye Songs in Terms of Various Factors

Ersan ÇİFTÇİ

Ferdi KARAÖNÇEL

Mesut ERCAN

Öz:

Erzincan'ın 8 ilçesinden en batıda yer alan Refahiye, ilk çağlardan günümüze birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, kültürel ve tarihi dokusu ile önemli bir yerleşim yeridir. Bu tarihi ve kültürel zenginliğin yöreye ait olan türkülerde yansımaları incelendiğinde, coğrafi konumu açısından ana ulaşım hattı üzerinde yer alan Refahiye'nin tarih boyunca maruz kaldığı göç erozyonu neticesinde kalıcı halk kültürü öğelerinden olan türkülerin yeterince kayıt altına alınamadığı görülmektedir. Türküler, ait olduğu yöre ile ilgili bilgiler veren, yaşanmışlıkları anlatan, tarihi ve kültürel yapıyı kuşaktan kuşağa aktarmada rol oynayan önemli yapı taşlarıdır. Ülkemizin her yöresinde türküler, farklı özellik ve karaktere sahiptir.

Bu çalışmada; Refahiye türkülerinin makamları, usulleri ve konuları analiz edilerek incelenmiştir. Araştırmada incelenen türküler TRT Türk Halk Müziği repertuarı içerisinde tarama yolu ve yöre sakinleri ile yapılan görüşmelerin analiz edilmesi ile tespit edilmiştir. Ancak TRT Türk Halk Müziği repertuarı içerisinde yer almayan, düğünlerde, köy derneklerinin toplantılarında, saya gecelerinde, köy odalarında yapılan soba başı sohbetlerinde dilden dile söylenegelen Refahiye yöresine ait türküler de bulunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Refahiye, Refahiye Türküleri, Ritmik Yapı, Makam, Ezgi.

Abstract:

Refahiye, which is located in the westernmost of the 8 districts of Erzincan, has been home to many civilizations since ancient times and is an important settlement with its cultural and historical texture. When the reflection of this historical and cultural richness to the folk songs of the region is examined, it is seen that the folk songs which are among the permanent folk culture elements could not have been recorded sufficiently as a result of the migration erosion which Refahiye has been subjected to throughout the history in terms of its geographical location. Folk songs are important building blocks that give information about the region to which they belong, tell the experiences and play a role in transferring the historical and cultural structure from generation to generation. Folk songs in every region of our country have different properties and character.

In this study; The tunes, systems and subjects of Refahiye folk songs were analyzed and examined. The folk songs examined in the research were determined by scanning the TRT Turkish Folk Music repertoire and analyzing the interviews with local residents. However, there are also folk songs belonging to the Refahiye region which are not included in the TRT Turkish Folk Music repertoire, which are sang in weddings, meetings of village associations, saya nights, and chambers in village rooms.

Keywords: Refahiye, Refahiye Folk Songs, Rhythmic Structure, Tunes, Melody.

1.GİRİŞ

Refahiye, Anadolu'nun doğusunda ve ülkemizin en yüksek bölümü olan Doğu Anadolu'nun kuzey batısında yer alır. Yukarı Fırat Havzası olarak bilinen alanda yer alan Refahiye, kuzeyde Kelkit Vadisi, güneyde Kömür Çayı vadisinin alt eteği, doğuda Sakaltutan-Karadağ, batıda ise Kızıldağ ile çevrilidir. Yaklaşık 1800 km² genişliğe sahip bu alanın ortalama yüksekliği 1700 m'dir (Şahin, 2004).

Coğrafi özellikleriyle bir çok doğal güzelliği bünyesinde barındıran Refahiye, fiziki konumu gereği zor yaşam şartlarının bulunduğu birbirine yakın, uzak bir çok köyden oluşmaktadır. Refahiye'nin fazla köy yerleşimine sahip olmasından dolayı kendine özgü zengin bir kültürel yapıya sahip olduğu görülmektedir. Ülkemizde geçmişten günümüze süregelen geleneklerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında ve kültürel yapının taşınmasındaki en önemli değerlerden biri şüphesiz müzik kültürüdür. Refahiye türküleri de yöreye ait olan kültürel birikimi bizlere göstermesi açısından önem taşımaktadır.

“Türk müzik kültürü, kısaca, Türklerin müziksel yaşam biçimi demektir. Türklerin müziksel yaşam biçimi süreç ve ürün yönüyle bir bütündür. Bu nedenle Türk müzik kültürü Türklerin kendileriyle ve çevreleriyle müziksel etkileşimlerinin süreci ve ürünü olarak tanımlanabilir. Türklerin müzik evreni, Türklerin müziksel gerçekliğinin tümünü anlatır. Kendine özgü bir bütün olan Türk müzik evreni, genellikle Türk kültür evreninin merkezinde ve bu merkezin odağında yer alır” (Uçan, 2000).

“Anadolu müzik kültüründeki, en önemli yapı taşlarının başında hiç şüphesiz türkülerimiz gelmektedir. Türküleri, bir anlamda Anadolu halkının yaşam biçiminin müziksel bir form yapısına dönüşmüş hali olarak tanımlamak mümkündür” (İmik, 2014). Türküler ait olduğu yörelerdeki yaşanmışlıkları, sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi yapıyı ve dini birçok özelliği bizlere yansıtmaktadırlar. “Genel olarak türkü daha çok hece vezni, az da olsa aruz vezni ile yazılmış Geleneksel Türk Halk Edebiyatına ait sözlerin, genel olarak, basit, kolayca anlaşılabilir ve küçük soluklu ezgilendirilmesi sonucu oluşur” (Akdoğan, 2003).

“Halkın ya da halk sanatçılarının çeşitli olaylar karşısındaki etkileniş ve duygulanımlarının ezgiyle anlatımı olarak tanımlanan Geleneksel Türk Halk Müziği: Kendine özgü çalgıları, çalış ve söyleyiş tavırları, biçimleri, türleri ve geniş dağarıyla ulusal nitelikleri bünyesinde taşıyan, halk biliminin diğer dallarıyla iç içe oluşan, yöresel müziklerin birleşmesiyle oluşan bir müzik çeşididir. Türk Halk Müziği halkın içinden yetişmiş kişilerin adı bilinen ya da bilinmeyen halk sanatçılarının oluşturdukları eserlerden meydana gelmiştir” (Çiftci, 2016).

TRT Türk Halk Müziği repertuarında Refahiye yöresine ait 4 sözlü türkü bulunmaktadır. Ancak farklı kaynaklarda rastlanılan ve bu yöreye ait olan türküler de mevcuttur. Refahiye yöresine ait bu türküler incelendiğinde usulleri, ezgisel karakterleri farklılık gösterse de makamları ve konuları genelde benzerlik göstermektedir. Genel olarak yalın bir dil ile yazılan Refahiye yöresine TRT Türk Halk Müziği repertuarında bulunan türkülerde gelin, aşk ve sevdâ konuları işlenmiştir. Ancak TRT Türk Halk Müziği repertuarında bulunmayan, farklı kaynaklardan tespit edilen türkülerde ise ayrılık, hasret ve gurbet konularının işlendiği görülmektedir. İşlenen konular, farklı ritim kalıpları ve ses aralıkları kullanılarak şekillendirilmiştir.

2.REFAHIYE YÖRESİNE AİT TRT TÜRK HALK MÜZİĞİ REPERTUVARINDA TESPİT EDİLEN TÜRKÜLER

TRT Türk Halk Müziği repertuarında yapılan tarama sonucunda, Refahiye yöresine ait kırık hava formunda 4 sözlü türkü tespit edilmiştir. Bu türküler TRT repertuarı sırasına göre; Melik Şerif Düzünü (Horan Havası), Erzincan Veran İken, Biz Geline Gelmüş İduk (Gelin alma türküsü) ve İlengeri Eğdiler'dir. Melik Şerif Düzünü ve Erzincan Veran İken türkülerinin seslendirilmiş örnekleri bulunmaktadır. Kırık havalar denildiğinde, genel olarak ölçüsü ve ritmi belli olan Türk Halk Müziği'ndeki bütün sözlü türküler akla gelmektedir (Emnalar, 1998; 482)

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA No: 2302
İNCELEME TARİHİ:

YÖRESİ
REFAHIYE

KİMDEN ALINDIĞI
RIZA SARAK

SÜRESİ:

DERLEYEN

DERLEME TARİHİ

NOTAYA ALAN

MELİK ŞERİF DÜZÜNÜ (HORAN HAVASI)

ME LİK ŞE RİF DÜ ZÜ NÜ ME LİK SA
HIN BÜ ZÜ NÜ Çİ ÇEK AL MIŞ GÜ ZÜ NÜ
Çİ ÇEK AL MIŞ YÜ ZÜ NÜ OY YAN DIM
YAN DIM GE LİN AÇ KA PI YI SOR DUM GE LİN

- 1 -
MELİK ŞERİF DÜZÜNÜ (MELİK ŞAHİN DÜZÜNÜ)
ÇİÇEK ALMIŞ YÜZÜNÜ
HAYDİ GELİN GETİREK
İSAK BEYİN KIZINI

- 2 -
SÜT ELEĞİ ELİNDE
BİLEZİK BİLEĞİNDE
BEN SENİ GÖRMEDİM Mİ
SİZİN AT MER EVİNDE

Türkü 1 Melik Şerif Düzünü (Horan Havası)

Rıza SARAK'tan alınan, Fahri TAŞ'ın derlediği ve Ragıp Nasuhi TOPÇU'nun notaya aldığı Refahiye yöresine ait bu türkü, sözlü olarak söylenen aynı zamanda oyun olarak icra edilebilen bir yapıya sahiptir (Bkz. Türkü 1). Bu türkünün, TRT Türk Halk Müziği repertuarında bulunan notasında yer alan sözlerinin dışında da sözlerinin olduğu yerel sanatçılara ait olan ses kayıtlarından tespit edilmiştir. Bu sözler şu şekildedir;

Küleyimi Alamadım,
Koyunu Sağamadım,
Deli Şamil Gelende,
Çemberi Saramadım,

Oy Niye Niye Niye,
Öldüm Yar Diye Diye.

T R T MÜZİK DAİRESİ YAVINLARI
T H M REPERTUAR SIRA NO:3728
İNCELEME TARİHİ: 13.3.1992

YÖRESİ
ERZİNCAN-REFAHİYE
ÇATALÇAM KÖYÜ

KİMDEN ALINDIĞI
VESİLE KÖSTEK
GÜLSEREN ŞAHİN

SÜRESİ: ♩ = 76

ERZİNCAN VERAN İKEN

DERLEYEN
SONER ÖZBİLEN
DERLEME TARİHİ
11.10.1978
NOTAYA ALAN
SONER ÖZBİLEN

ER ZİN_ CAN_ VE_ RA_ Nİ_ KE_ N GÜLÜ_ M YAR ER_ ZİN CAN_ VE
ER ZU_ RUM_ YE_ Nİ_ YA_ PI_ GÜLÜ_ M YAR ER_ ZİN CAN_ YE

RA Nİ KE_ N ZA_ LİM_ YAR DÖRT YA_ Nİ_ VE_ RA_ Nİ_ KE_ N
Nİ YA PI_ ZA_ LİM_ YAR Bİ ÇA_ ĞA_ VER_ DİM_ SA_ PI_

GÜ_ LÜM_ YAR DÖRT YA_ Nİ_ VE_ RA Nİ KE_ N ZA_ LİM_ YAR
GÜ_ LÜM_ YAR Bİ ÇA_ ĞA_ VER_ DİM SA_ PI_ ZA_ LİM_ YAR

BEN SA_ NA_ ME_ YİL_ VER_ Dİ_ M GÜ_ LÜM_ YAR BEN_ SA_ NA_ ME
VERSE_ LER_ YA_ Rİ_ BA_ NA_ GÜ_ LÜM_ YAR VER_ SE LER_ YA

YİL VER Dİ_ M ZA_ LİM_ YAR SEN KIZ_ BE_ NOĞ_ LA_ Nİ_ KE_ N
Rİ BA NA_ ZA_ LİM_ YAR Dİ LE_ NEM_ KA_ PI_ KA_ PI_

GÜ_ LÜM_ YAR SE_ N KIZ_ BE_ NOĞ_ LANİ KE_ N ZA_ LİM_ YAR
GÜ_ LÜM_ YAR Dİ_ LE_ NEM_ KA_ PI_ KA_ PI_ ZA_ LİM_ YAR

EY GÜ_ LÜM_ YAR_ GÜ_ LÜM_ YA_ R GÜ_ LÜM_ YAR VAY_ GÜ_ LÜM_ YAR
AY Rİ_ LİK_ VAR_ Ö_ LÜM_ VA_ R Ö_ LÜM_ YAR SON_ AY Rİ_ LİK

GÜLÜM YA_ R GÜ_ LÜM_ YAR
Ö LÜM VA_ R Ö_ LÜM_ VAR

M.ÖZBULAK

Vesile KÖSTEK ve Gülseren ŞAHİN'den alınan bu türküyü Soner ÖZBİLEN derleyerek notaya almıştır. Bu türkü aynı zamanda oyun olarak icra edilebilen bir yapıya sahiptir (Bkz. Türkü 2).

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA NO:3730
İNCELEME TARİHİ : 12 . 3 . 1992

YÖRESİ
ERZİNCAN-REFAHİYE
ÇATALÇAM KÖYÜ
KİMDEN ALINDIĞI
VESİLE KÖSTEK
GÜLSEREN ŞAHİN

DERLEYEN
SONER ÖZBİLEN
DERLEME TARİHİ
11 . 10 . 1978
NOTAYA ALAN
SONER ÖZBİLEN

BİZ GELİNE GELMİŞ İDÜK
(Gelin alma türküsü)

SÜRESİ : ♩ = 76

1
BİZ GELİNE GELMİŞ İDÜK
ALMAYINCA DÖNERMİYÜK
AĞLAMA GELİN AĞLAMA
KAYNIN GETİRİR BİLEZÜK
— BAĞLANTI —

2
DAĞDAN İNDİRDİM ELİMİ
HANİ GELİNİN KİLİMİ
AĞLAMA GELİN AĞLAMA
KAYNIN GETİRİR KİLİMİ
— BAĞLANTI —

3
DAĞDAN İNDİRDİM URGANI
HANİ GELİNİN YORGANI
AĞLAMA GELİN AĞLAMA
KAYNIN GETİRİR YORGANI
— BAĞLANTI —

4
DALDAN İNDİRDİM ÇEVİZİ
HANİ GELİNİN ÇEVİZİ
AĞLAMA GELİN AĞLAMA
KAYNIN GETİRİR ÇEVİZİ
— BAĞLANTI —

— BAĞLANTI —
VERİN GELİNİ GELİNİ
EVİN GÜLÜNÜ GÜLÜNÜ

Türkü 3 Biz Geline Gelmiş İdük (Gelin Alma Türküsü)

Vesile KÖSTEK ve Gülseren ŞAHİN'den alınan "Biz Geline Gelmiş İdük" isimli türkü, Soner ÖZBİLEN tarafından derlenerek notaya alınmıştır (Bkz. Türkü 3). Bu türkü, düğünlerde erkek tarafındaki kişilerin gelin alma yapacakları sırasında gelinin evi önünde seslendirilir.

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA NO:3737
İNCELEME TARİHİ : 12 . 3 . 1992

YÖRESİ
ERZİNCAN-REFAHİYE
ÇATALÇAM KÖYÜ
KİMDEN ALINDIĞI
VESİLE KÖSTEK
GÜLSEREN ŞAHİN

İLENGERİ EĞDİLER

DERLEYEN
SONER ÖZBİLEN
DERLEME TARİHİ
11 . 10 . 1978
NOTAYA ALAN
SONER ÖZBİLEN

SÜRESİ : ♩ = 84

İ LE_N GE Rİ EĞ Dİ LE_R HANIM DA NA NA_Y
İ LE_N GE REY ME K İ ÇÜ_N İ ÇÜ_N
LE_N GER DE TU Z OL SA_M " " " " " " "

NA NAY NA NA_Y DE GÜ LÜM Nİ YE Nİ YE Nİ YE
" " " " " " " " " " " " " " " " "

İ Kİ Mİ Zİ GÖ R DÜ LE_R HANIM DA NA NA_Y
BALDU DAK KAY MA K İ ÇÜ_N İ ÇÜ_N
EV DE BÜ YÜK KI Z OL SA_M " " " " " " "

NA NAY NA NA_Y DE GÜ LÜM Nİ YE Nİ YE Nİ YE
" " " " " " " " " " " " " " " " "

OĞ LA_N SE NİN YÜ ZÜNDE_N HANIM DA NA NA_Y
A NA LAR KIZ BE S LE Mİ Ş " " " " " " "
YAR KA PI DAN GE ÇENDE " " " " " " "

NA NAY NA NA_Y DE GÜ LÜM Nİ YE Nİ YE Nİ YE
" " " " " " " " " " " " " " " " "

BU GÜ_N BE Nİ DÖ Ç DÜ LE_R HA NIM DA NA NA_Y
OĞ LA_N LAR SAR MA K İ ÇÜ_N İ ÇÜ_N
EV DE YA LI Nİ Z OL SAM " " " " " " "

NA NAY NA NA_Y DE GÜ LÜM Nİ YE Nİ YE Nİ YE
" " " " " " " " " " " " " " " " "

M.ÖZBULAK

Türkü 4 İleNGeri Eğdiler

Vesile KÖSTEK ve Gülseren ŞAHİN'den alınan "İlengeri Eğdiler" isimli türkü, Soner ÖZBİLEN tarafından derlenerek notaya alınmıştır (Bkz. Türkü 4).

3.TRT TÜRK HALK MÜZİĞİ REPERTUVARINDA OLMAYAN BAŞKA KAYNAKLARDAN TESPİT EDİLEN TÜRKÜLER

Vasiyet

Yöresi
Erzincan-Refahiye
Biçer Köyü

Kimden Alındığı
Söz-Müzik
Ali BIÇEROĞLU

Derleyen
Ersan ÇİFTÇİ

Derleme Tarihi
06.11.2018

Notaya Alan
Ersan ÇİFTÇİ

E cel ye ti şip te va den do lar sa
Du man lı ya kar şı me za rım ka zın

ben ö lür sem be ni kö yü me gö mün
ba şu cu ma mu ra dal ma miş ya zın

22
E şim dos_ tun_ va si ye_ ün so rar_ sa_ ben ö lür_ sem_
E şim dos_ tum_ du yun si_ ze dir_ sö züm

26
be ni kö_ yü_ me gö mün_ ben ö lür_ sem_
ben ö lür_ sem_

29
be ni kö_ yü_ me gö mün_ (Saz)
be ni Bi_ çe_ re gö mün_ (Saz)

32
Kıb le mi_ çe_ vi rin ço_ mak_

35
lı ça la_ bel ki a_ nam_ ba cım ya_ nı

38
ma ge le_ yol lar u_ zak_ dağ lar kar ol_

41
sa bi le_ ben ö lür_ sem_ be ni kö_ yü_
ben ö lür_ sem_ be ni Bi_ çe_

44
me gö mün_
re gö mün_

Bıçer Köyü Türküsü

Yöresi
Erzincan-Refahiye
Bıçer Köyü

Kimden Abhdığ
Söz-Müzik
Ali BIÇEROĞLU

Derleyen
Ersan ÇİFTÇİ

Derleme Tarihi
24.11.2018

Notaya Alan
Ersan ÇİFTÇİ

Si ze söy le
He le bir din

ye cek___ bir çift sö___ züm___ var (Saz)___
le yin___ be ni e___ fen___ dim

ay rı düş tüm gü zel kö yüm___ Bı çer___ den has re tin bur

num___ da___ tü ter e___ fen dim (Saz) ay rı düş tüm gü zel___ kö yüm Bı çer

den___ (Saz) has re tin bur num da tü ter e fen dim___ has re tin___

41

 bur num da tı ter e fen dim (Saz) _____ Ne re den bah
 Bi çer de re

47

 set sem _____ gü zel kö yüm den _____ (Saz) _____
 sin den _____ es ki me zer den _____ (Saz) _____

53

 _____ bir yu dum su iç sem o bah çe cük ten do la maç tan

59

 ko şup _____ gel sem e fen dim bir yudum su iç sem o bah çe

65

 cük ten do la maç tan ko şup gel sen e fen dim (saz) do la maç tan

71

 ko şup _____ gel sen e fen dim Saz _____

-2-
 Dağlarından mazı sesi gelirdi, Rıdvan çayırında kuzu melerdi,
 Irmağında çoluk çocuk çimerdi, şimdi ıssız kalmış köyüm efendim, (2 kez)
 Şimdi ıssız kalmış köyüm efendim.

Her bacadan ayrı duman tüterdi, çocuklar dörtbir yanda dana güderdi,
 Korucu Süleyman emi bizi dögerdi, Biçerde yaşamak hoştu efendim, (2 kez)
 Biçerde yaşamak hoştu efendim.

-3-
 Zemheride gençler saya gezerdi, çocuklar toplanıp badiko yerdi,
 Tıpide Tevükler odun çekerdi, Biçerde yaşamak zordu efendim, (2 kez)
 Biçerde yaşamak zordu efendim.

Düşüp geldik şu İstanbul yoluna, harcadık gençliği üç beş uğruna,
 Ecel yetişmeden Ali kuluna, beni şu köyüme döndür efendim, (2 kez)
 Beni şu Biçere götür efendim.

HÖKÜMETE

Yöresi
Erzincan-Refahiye
Biçer Köyü

Kimden Alındığı
Söz-Müzik
Ali BIÇEROĞLU

Derleyen
Ersan ÇİFTÇİ

Derleme Tarihi
20.12.2018

Notaya Alan
Ersan ÇİFTÇİ

5

9

13

17

Ö nün de__ ır__ ma__ ğın__ sır__ tın du__ man__ lı

22

A tam bi__ le__ gel__ mi__ ta__ ri hin__ şan__ lı

26

SAZ_____

30
Kır la rın ge lin cik dağ la rın kar lı

34
Re fa hi ye du ya san bil Er zin can lı

38
kır la rın ge lin ci dağ la rın kar lı

42
Re fa hi ye du yar san bil Er zin can lı

-2-

Ayrım gayrım bilmez insanı candır,
Refahiye dedimse parola tamdır,
Herkese dağbaşı bize vatandır,
Gurbette yaşarız seni hükümet.

-3-

Senin için nice yollar aşarız,
Düğünde bayramda sende coşarız,
Cennete koysalar sana koşarız,
Senden uzak olmak zor be hükümet.

- 2 -

Türkü 7 Hükümete

SEFER'İN AĞIDI

Yöresi
Erzincan-Refahiye
Biçer Köyü-Bulak Köyü

Kimden Alındığı
Suşehirli Arefe
Ali BİÇEROĞLU

Derleyen
Ersan ÇİFTÇİ

Derleme Tarihi
20.01.2019

Notaya Alan
Ersan ÇİFTÇİ

İn dim fin dık_____ lı de_____ re ye_____

2
tay la rı vur_____ dum ge_____ ri ye_____

3
Şe rif gar da_____ şın yü_____ zün den_____

4
ni şan lım kal_____ dı ge_____ ri ye_____

-2-
Hasanlı'nın düzleri,
Seferimin izleri,
Yetiş anam yetiş bize,
Dolu aldı bizleri.

-3-
Fındıklı derenin yolu,
Duman aldı sağı solu,
Uzat Sefer kollarını,
Anam görstün hallarını.

-4-
Biçerden aldım sesini,
Herkte buldum aynasını,
Gidin söylen nişanlıma,
Bir sene çeksin yasımı.

-5-
Hasanlının başına,
Mektup koydum taşına,
Alsın anam okusun,
Neler geldi bu başına.

-6-
Çatağın başı dere,
Anam gel beni ara,
Kekültime kum dolmuş,
Tarak getirde sen tara.

-7-
Bulağın başı orman,
Gidip anama demen,
Muradını almayı,
Nasıl kabire koyam.

Türkü 8 Sefer'in Ağdı

"Seferin Ağdı" 1931 yılında Biçer Köyü ile Bulak köyü arasında bulunan dere den gelen sel sebebi ile iki kardeşin birisi sefer olmak üzere sele kapılıp hayatını kaybetmesiyle Suşehirli Arefe isimli bir kadın tarafından yakılmıştır (Bkz Türkü 8).

4.REFAHIYE TÜRKÜLERİNDE MAKAM VE USULLER

Tablo 1 TRT Repertuarında Yer Alan Türküler

REPERTUAR SIRA NO	TÜRKÜ İSMİ	YÖRESİ	KİMDEN ALINDIĞI	DERLEYEN	NOTAYA ALAN	TARİHİ	USÜLÜ	MAKAMI
2302	Melik Şerif Düzünü (Horan Havası)	Refahiye	Rıza SARAK	-	-	-	9/16	Hüseyini
3728	Erzincan Veran İken	Erzincan-Refahiye Çatalçam Köyü	Vesile KÖSTEK Gülseren ŞAHİN	Soner ÖZBİLEN	Soner ÖZBİLEN	10.10.1978	6/4	Hüseyini
3730	Biz Geline Gelmiş İdük (Gelin Alma Türküsü)	Erzincan-Refahiye Çatalçam Köyü	Vesile KÖSTEK Gülseren ŞAHİN	Soner ÖZBİLEN	Soner ÖZBİLEN	11.10.1978	6/8	Hüseyini
3737	İlengeri Eğdiler	Erzincan-Refahiye Çatalçam Köyü	Vesile KÖSTEK Gülseren ŞAHİN	Soner ÖZBİLEN	Soner ÖZBİLEN	11.10.1978	6/8	Uşşak

Tablo 2 TRT Repertuarında Olmayan Başka Kaynaklardan Tespit Edilen Türküler

TÜRKÜ İSMİ	YÖRESİ	KİMDEN ALINDIĞI	DERLEYEN	NOTAYA ALAN	TARİHİ	USÜLÜ	MAKAMI
Vasiyet	Erzincan-Refahiye Biçer Köyü	Ali BIÇEROĞLU	Ersan ÇİFTÇİ	Ersan ÇİFTÇİ	06.11.2018	2/4	Hüseyini
Biçer Köyü Türküsü	Erzincan-Refahiye Biçer Köyü	Ali BIÇEROĞLU	Ersan ÇİFTÇİ	Ersan ÇİFTÇİ	24.11.2018	2/4	Hüseyini
Hökümete	Erzincan-Refahiye Biçer Köyü	Ali BIÇEROĞLU	Ersan ÇİFTÇİ	Ersan ÇİFTÇİ	20.12.2018	7/8	Hüseyini
Sefer'in Ağdı	Erzincan-Refahiye Biçer Köyü-Bulak Köyü	Suşehirli Arefe Ali BIÇEROĞLU	Ersan ÇİFTÇİ	Ersan ÇİFTÇİ	20.01.2019	4/4	Hüseyini

Refahiye yöresine ait TRT Türk Halk Müziği repertuarında yer alan türküler ve farklı kaynaklarda rastlanılan türküler makamsal olarak incelendiğinde; ağırlıklı olarak Hüseyini makamının kullanıldığı, ritmik açıdan incelendiğinde ise 2/4, 4/4, 6/4, 6/8, 7/8 ve 9/16'lık usullerle bestelendiği görülmektedir.

Refahiye yöresinin coğrafi konumu ve sürekli göç alıp vermesi göz önünde bulundurulduğunda, komşu olduğu illerin ritim şekillerinden etkilendiği düşünülmektedir. Ayrıca Refahiye yöresine ait TRT Türk Halk Müziği Repertuarında yer alan türkülerden Melik Şerif Düzünü ve Erzincan Veran İken yöresel halk oyunlarında da kullanılmaktadır.

5.REFAHIYE TÜRKÜLERİNDE KONULAR

Erzincan ve yöresi birçok tarihi olaya tanıklık etmiştir. "Mengüceklerin yöreyi fethi ve Megüçoğulları Beyliğini kurmaları, Köseadağ Savaşı, Anadolu beylikleri arasındaki mücadeleler, Otlukbeli Savaşı, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, 1895 Ermeni olayları, 1916'daki Rus işgali en başlıcalarıdır" (Çiftçi, 2016).

Erzincan ilinin geçmişindeki önemli olaylardan biride depremlerdir. Tarih boyunca tam 42 kez deprem geçiren Erzincan ve yöresi, en büyük depremi 27 aralık 1939'da yaşamıştır. Yaklaşık olarak 36 bin kişni hayatını kaybettiği bu deprem çok büyük acılar yaşatmıştır. Sonrasında ise 13 mart 1992' de gerçekleşen depremde ise bine yakın kişi hayatını kaybetmiştir. Yaşanan bu olaylar değişik şekillerde yöre türkülerine yansımıştır.

Erzincan ve yöresi türkülleri konu bakımından genel olarak incelendiğinde zengin bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu konular genellikle Aşk, sevda, gurbet, özlem, hasret, düşün, ayrılık, ölüm ve dostluk şeklindedir. Ancak Erzincan ilinin Refahiye ilçesine ait türküler incelendiğinde ise sadece gelin, aşk ve sevda konularının ağırlıklı olarak işlendiği görülmektedir. Gelin, Aşk ve sevda konularının yaygın olması, insanın doğası gereği ortaya çıkması ve bu temaları içeren türküllerin çevre illerde de yoğun olarak bulunması, Refahiye yöresinde de bu konuların ağırlıklı olarak kullanılmasını etkilemiştir. TRT Türk Halk Müziği

repertuvarında bulunmayan ancak farklı kaynaklarda rastlanılan Refahiye yöresine ait bir türkülerde ise ölüm, gurbet ve hasret konularının işlendiği tespit edilmiştir.

6.SONUÇ

Ülkemizin tarihini, karakteristik yapısını ve kültürel zenginliği hakkındaki büyük birikimi insanlık için faydalı bir hale getirilmesi önemli bir unsurdur. Bu şekilde yapılacak çalışmalar gelecek nesillere aktarılacak olan bilgi aktarımında önemli rol oynayacaktır. Türk müzik kültürü içerisinde yer alan, halkın sesi olan türkülerimiz, yöresel farklılıklara göre ve insanların yaşam şekillerine göre değişen, oluşturulduğu yöreye ait tarihi, kültürel ve coğrafi özellikleri içerisinde barındıran kültürümüzün en önemli unsurlarındandır. Bu nedenle kültürel değerlerimize sahip çıkarak kaybolmalarını önlemek ve gelecek kuşaklara aktarımını sağlayabilmek oldukça önemlidir. Bu şekildeki çalışmaların sayısını artırılarak ülkemizin farklı bölgelerinde de yapılması o yöreye ait olan ancak gün yüzüne çıkmamış bir çok türkünün Türk Halk Müziği repertuvarına kazandırılmasını sağlayacaktır.

Bu bağlamda Refahiye yöresine ait olan, TRT Türk Halk Müziği repertuvarında kayıtlı olan türkülerin yanı sıra farklı kaynaklarda da tespit edilen türkülerin repertuvara kazandırılması, Erzincan ilinin musikisine katkıda bulunması ve en önemlisi ülkemizin kültür zenginliğini yaşatabilmemiz açısından önem arz etmektedir.

REFERENCES/KAYNAKLAR

- ALTUN E. (15.09.2018) Görüşme.
- AKDOĞU O. (2003) Türk Müziğinde Türler ve Biçimler, 3. Baskı İzmir.
- BİÇEROĞLU A. (13.08.2018) Görüşme.
- ÇİFTÇİ D. (18.09.2018) Görüşme.
- ÇİFTÇİ, E. (2016) Erzincan Musikisine Genel Bakış, Uluslararası Erzincan Sempozyumu, Erzincan.
- ÇİFTÇİ S. (22.10.2018) Görüşme.
- DEMİREL H. (18.01.2019) Görüşme.
- EMNALAR, A. (1998), Tüm Yönleriyle Türk Halk Müziği ve Nazariyatı, Ege Üniv. Basımevi, 1. Basım, İzmir.
- İMİK, Ü. (2014). "Türkülerimizdeki Hoşgörü Temasına Toplumsal Bakış", Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi, 69:181-200.
- Refahiye Belediyesi Yetkilileri ile görüşme (13.02.2019).
- ŞAHİN T. E. (2004). Refahiye (Yukarı Ülkenin Yeşil Cenneti), İstanbul.
- TAŞ F., TURHAN S. (2004) Erzincan Türküleri-I (Sözlü Kırık Havalar), Ankara.
- TAŞ F., TURHAN S. (2004) Erzincan Türküleri-II (Sözlü Kırık Havalar), Ankara.
- TURHAN S. (1992). Türk Halk Müziğinde Çeşitli Görüşler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TURHAN S. (1999). Anadolu Halk Türküleri ve Ezgileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Müzik Dairesi Yayınları Türk Halk Müziği Repertuar Arşivi Elektronik.
- UÇAN, A. (2000) Türk Müzik Kültürü, Müzik Ansiklopedisi Yay., Ankara, s.9.

EXTENDED SUMMARY

Folk songs are important building blocks that give information about the region to which they belong, tell the experiences and play a role in transferring the historical and cultural structure from generation to generation. Folk songs in every region of our country have different properties and character

Refahiye, which is located in the west of Erzincan, is an important settlement with its cultural and historical texture. When the reflection of this historical and cultural richness to the folk songs of the region is examined, it is seen that the folk songs which are among the permanent folk culture elements could not have been recorded sufficiently as a result of the migration erosion which Refahiye has been subjected to throughout the history in terms of its geographical location.

In this study; The tunes, rhythm structures and subjects of Refahiye folk songs were analyzed and examined. The folk songs examined in the research were determined by scanning the TRT Turkish Folk Music repertoire and analyzing the interviews with local residents. However, there are also folk songs belonging to the Refahiye region which are not included in the TRT Turkish Folk Music repertoire, which are sang in weddings, meetings of village associations, saya nights, and chambers in village rooms.

According to the data obtained in the study; TRT Turkish Folk Music repertoire includes 4 oral folk songs from the Refahiye region. However, there are also folk songs belonging to this region which are found in different sources. When these folk songs of Refahiye region are examined, even their rhythm structures and melodies differ, their tunes and subjects are generally similar. Folk songs in the TRT Turkish Folk Music repertoire of Refahiye region are generally written in simple language and in these folk songs bride, love and love issues are addressed in general. However, it is seen that in folk songs that are not found in TRT Turkish Folk Music repertoire and which are determined from different sources, the subjects of separation, longing and expatriate are handled. The topics handled are shaped using different rhythm patterns and sound ranges.

When the folk songs in the TRT Turkish Folk Music repertoire belonging to Refahiye region and the folk songs that are found in different sources are examined in a theoretical way; it is seen that Hüseyni and Uşşak tunes are mainly used. When these songs are examined rhythmically, it is seen that the yare composed in 2/4, 4/4, 6/4, 6/8, 7/8 and 9/16 rhythm structures.

When the folk songs of Refahiye district are examined, it is seen that the subjects of bride, love are mainly handled. The prevalence of the subjects of bride, love, the emergence of human by nature and the presence of folk songs containing these themes in the surrounding provinces, influenced the common use of these subjects in the Refahiye region. In some folk songs that are not found in TRT Turkish Folk Music repertoire and which are determined from different sources but belong to Refahiye region, the subjects of death, longing and expatriate are handled.

REFAHİYE HALK OYUNLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

A RESEARCH ON REFAHİYE FOLK DANCES

Ersan ÇİFTÇİ

Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Öğretmenliği Programı,

Prof. Dr., İnönü University, Faculty of Education, Department of Fine Arts Education Music Teaching Program

erssan.ciftci@inonu.edu.tr

ORCID ID :0000-0001-9889-3078

Mesut ERCAN

Öğr.Grv., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Öğretmenliği Programı,

Lecturer, İnönü University, Faculty of Education, Department of Fine Arts Education Music Teaching Program

mesut.ercan@inonu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-5641-4320

Ferdi KARAÖNÇEL

Arş. Grv., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Öğretmenliği Programı,

Research Assistant, İnönü University, Faculty of Education, Department of Fine Arts Education Music Teaching Program

ferdikaraoncel@gmail.com

ORCID ID :0000-0001-9519-1003

Atıf/©: Çiftci, Ersan & Ercan, Mesut & Karaönçel, Ferdi (2019). Refahiye Halk Oyunları Üzerine Bir İnceleme, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 12, Sayı 2, ss.351-367

Citation/©: Çiftci, Ersan & Ercan, Mesut & Karaönçel, Ferdi (2019). A Research on Refahiye Folk Dances, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 12, Issue 2, pp.351-367

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

SBDER-31, Aralık-December 2019 Erzincan
E-ISSN-2148-9289

Makale Türü-Article Types : Derleme Makalesi-Review Article
Geliş Tarihi-Received Date : 08.11.2019
Kabul Tarihi-Accepted Date : 27.11.2019
Sayfa-Pages : 351-367

<http://dergipark.gov.tr/erzisosbil>

This article was checked by *iThenticate*

REFAHİYE HALK OYUNLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

A Research on Refahiye Folk Dances

Ersan ÇİFTÇİ

Mesut ERCAN

Ferdi KARAÖNÇEL

Öz:

Türküler, gelenek ve görenekler, halk oyunları, örf ve adetler ait oldukları toplum hakkında önemli bilgiler veren ve o topluma özel olan değerlerdir. Sosyal çevreye göre değişiklik gösteren kültürel değerler genellikle ait oldukları yörenin özelliklerini yansıtmaktadır. Bu kültürel değerler içerisinde yer alan halk oyunları ülkemizin her bölgesinde farklı şekillerde icra edilmektedir. Yapılan icralar o topluma ait olan birçok kültürel değeri içerisinde barındırmaktadır. Ülkemizin kültürel zenginlik bakımından önde gelen kentlerinden biri olan Erzincan'ın, Refahiye ilçesinde de; Temir Ağa, Dik Halay ve Düz Halay, Deme-Çevirme gibi halk oyunları örneklerine rastlanmaktadır.

Bu çalışmada Refahiye yöresine ait olan halk oyunları üzerinde ezgisel analiz, ritmik analiz, oyun (figür) analizi ve sözlü oyunlarda konu analizi üzerinde durulmuştur. Çalışmada literatür taraması yapılarak ulaşılan TRT repertuarından yer alan oyunların yanı sıra literatürde olmayan halk oyunları alanda yapılan görüşmelere, gözlemlere ve görüntü kaydına dayalı arşivler incelenerek Refahiye ilçesine bağlı köylerde icra edilen halk oyunları tespit edilmiştir. Bu oyunlar notaya alınmış ve yörede söylenen sözleri ile tespit altına alınmış, derlenerek belgelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halk Oyunları, Refahiye Halk Oyunları, Oyun Analizi.

Abstract:

Folk songs, customs and traditions, folk dances are values that give important information about the society to which they belong and are specific to that society. Cultural values that vary according to the social environment generally reflect the characteristics of the region to which they belong. Folk dances within these cultural values are performed in different ways in every region of our country. Performances contain many cultural values belonging to that society. In the Refahiye district of Erzincan; which is one of the leading cities of our country in terms of cultural wealth; folk dances such as Temir Ağa, Dik Halay and Düz Halay, Deme-Çevirme are performed.

In this study, over folk dances belonging to Refahiye region melodic analysis, rhythmic analysis, game (figure) analysis and topic analysis in verbal games were studied. In this study, in addition to the folk dances in the TRT repertoire, which was reached through literature review, folk dances not in the literature but performed in villages of Refahiye district were determined by examining the archives, interviews, observations and video recordings. These dances were noted and identified with the words spoken in the region, compiled and documented..

Key Words: Folk Dance, Refahiye Folk Dance, Dance Analysis.

1.GİRİŞ

Halk oyunları toplumlarda kaynaşmayı, kültürel değerleri taşımayı, icra edildiği yöreye ait olan figür ve müzikal özellikleri sonraki nesillere aktarması açısından önem arz etmektedir. Halk oyunları, “Dünya üzerindeki halkların kendine özgü ortak duygularını, düşüncelerini ve yaşam tarzını müzik eşliğindeki anlamlı hareketler yoluyla simgesel biçimde yansıtan, çoğunlukla kırsal kökenli olan geleneksel dans türü” (Say, 2005, s. 237) olarak bilinmektedir. Refahiye yöresi halk oyunları incelendiğinde, sözlü ve sözsüz olarak icra edildiği görülmektedir. Ülkemizdeki halk oyunlarının birçoğunda benzer figürlere ve benzer oyun isimlerine rastlanılmaktadır. “Türkiye’nin her bölgesinin kendine has halk oyunlarına sahip olmasının yanı sıra bazı halk oyunları ise, hemen hemen tüm bölgelerde vücuda gelmektedir. Bunun temel nedeni, her bölgedeki insanların ortak bir kültüre ve geçmişe sahip olmalarından kaynaklanmaktadır” (Nisan, 2016, s. 40). Erzincan yöresi ve halkı deprem, düşman işgali vb. nedenlerden dolayı başka yerlere göç etmiştir. Hatta bazı ilçeler zaman içerisinde farklı illere bağlı iken daha sonra tekrardan Erzincan’a bağlanmıştır. Bu sebeplerden dolayı sürekli nüfus hareketleri oluşmuş ve kültürler arası etkileşim artmıştır. Erzincan ve yöresinde en çok oynanan halk oyunu türü Halay ve Bar’dır. Ancak bahsettiğimiz kültürel etkileşimlerden dolayı Erzincan ve yöresini “Bar” bölgesi veya “Halay” bölgesi olarak kesin bir ifade kullanmamız doğru değildir. Ancak incelenen birçok kaynakta Erzincan ve yöresi “Bar Bölgesi” olarak karşımıza çıkmaktadır. “Bar” kelimesinin çeşitli anlamları ve tanımları bulunmaktadır. Genel olarak “Bar” Kuzeydoğu Anadolu (Kars, Ağrı, Erzurum, Erzincan , Gümüşhane, Bayburt) bölgemizde toplu ve genellikle dizi şeklinde oynanan oyunlardır. Barların sözlü ve sözsüz türleri bulunmaktadır. Bar oyunlarının kadınlara ait olanları genellikle sözlüdür. Ritim ve melodileri çeşitli olan Barlar en az beş kişi ile oynanır. Refahiye yöresinde onanan diğer bir tür ise “Halay” dır. “Halay” kelimesinin yazılışı ve okunuşu konusunda birçok görüş mevcuttur. Halay kelimesinin “Kalabalık insan topluluğu anlamına gelen “Alay” kelimesinden geldiği kabul görmüştür. Sözlüklerde halay Orta Anadolu’da davul ve zurna eşliği ile halka şekline oynanan bir oyun olarak tanımlanmaktadır. Halaylar genellikle davul ve zurna eşliği ile oynanılır ancak Erzincan’ın Kemaliye yöresinde ise yaygın olarak mey veya klarnet kullanılmaktadır. Erzincan’ın şu andaki ilçelerinden birçoğunun daha önce başka illere bağlı olmasından dolayı folklorik etkilenmenin olduğu görülmektedir. “Erzincan’ın doğusundaki Çayırılı, Tercan ilçelerinin Erzurum’a yakınlığı, tarihteki ilişkileri, sosyal ve ekonomik ilişkilerinden dolayı, özellikle müzik ve oyun yönünden etkilenerek buralarda barın yaygın olduğu göze çarpmaktadır. Diğer taraftan Erzincan’ın batısında ve güneyinde kalan Refahiye, Kemah, Kemaliye, İliç ilçelerinin Sivas, Malatya, Elazığ gibi illerle olan bağlantıları ve yakın olmaları yüzünden halayların yaygın olduğu görülmektedir” (Taş, Saruhan, 2004, s.80).

2.REFAHIYE YÖRESİNE AİT TRT TÜRK HALK MÜZİĞİ REPERTUVARINDA TESPİT EDİLEN OYUN HAVALARI

TRT Türk Halk Müziği repertuarında yapılan tarama sonucunda, Refahiye yöresine ait 5 oyun havası tespit edilmiştir. Bu oyun havaları; Dello, Düz Halay, Köşk Altı, iki Ayak (Seyran Diki) ve Temir Ağa’dır. TRT repertuarında yer alan oyun havalarının tamamının kaynak kişisi Zülfikar ALTAY’dır ve bu eserlerin tamamı Mehmet ÖZBEK tarafından notaya alınmıştır.

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M RÉPERTUAR SIRA No: 248
İNCELEME TARİHİ: 3.7.1985

DERLEYEN
T R T

YÖRESİ
ERZİNCAN / REFAHİYE
KİMDEN ALINDIĞI
ZÜLFİKAR ALTAY
SÜRESİ: ♩=96

DERLEME TARİHİ

DELLO

NOTAYA ALAN
MEHMET ÖZBEK

The musical score consists of six staves of music in 2/4 time. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a common time signature (C). The melody is written in a single line. The second staff continues the melody. The third staff continues the melody. The fourth staff continues the melody. The fifth staff continues the melody. The sixth staff continues the melody and ends with a double bar line and a repeat sign. The word 'SON' is written above the final staff.

Oyun 1 Dello

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T R T M REPERTUAR SIRA No: 253
İNCELEME TARİHİ : 2.7.1985

YÖRESİ
ERZİNCAN-REFAHİYE
KİMDEN ALINDIĞI
ZÜLFİKAR ALTAN
SÜRESİ : ♩=126

DÜZ HALAY

DERLEYEN

TRT

DERLEME TARİHİ

NOTAYA ALAN

MEHMET ÖZBEK

The image displays a musical score for the piece "Düz Halay". It consists of ten staves of music, each beginning with a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a time signature of 8/8. The notation includes various rhythmic values such as eighth and sixteenth notes, rests, and bar lines. The score is presented in a clear, black-and-white format, typical of a printed musical manuscript.

Oyun 2 Düz Halay

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI

T H M REPERTUAR SIRA No. 254
İNCELEME TARİHİ: 2.7.1985

YÖRESİ

ERZİNCAN-REFAHİYE

KİMDEN ALINDIĞI

ZULFİKAR ALTAY

SÜRESİ: ♩ = 112

DERLEYEN
T R T

DERLEME TARİHİ

NOTAYA ALAN
MEHMET ÖZBEK

KÖŞK ALTI

- 2 -
KÖŞK ALTI

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA No: 255
İNCELEME TARİHİ: 2.7.1985

YÖRESİ
ERZİNCAN REFAHİYE
KİMDEN ALINDIĞI
ZÜLFİKAR ALTAY
SÜRESİ: ♩ = 60

DERLEYEN
T R T

DERLEME TARİHİ

İKİ AYAK
(Seyran diki)

NOTAYA ALAN
MEHMET ÖZBEK

Oyun 4 İki Ayak (Seyran Diki)

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA No: 257
İNCELEME TARİHİ: 3.7.1985

YÖRESİ
ERZİNCAN - REFAHİYE
KİMDEN ALINDIĞI
ZÜLFİKAR ALTAY
SÜRESİ: ♩ = 96

DERLEYEN
T R T

DERLEME TARİHİ

TEMİR AĞA

NOTAYA ALAN
MEHMET ÖZBEK

Oyun 5 Temir Ağa

3.REFAHİYE YÖRESİNE AİT TRT TÜRK HALK MÜZİĞİ REPERTUVARINDA OLMAYAN OYUN HAVALARI VE FİĞÜR ANALİZLERİ

TRT repertuarında bulunmayan ancak Refahiye ilçesine bağlı Kova köyüne ait bir düşün videosundan birçok oyun tespit edilmiştir. Bu oyunların tamamı “Deme-Çevirme” adı verilen bir oyun tarzı ile oynanılmaktadır. Deme-Çevirme “La-mi beşlisi içinde seyreden bir halk ezgisinin, iki sesçi tarafından, karar sesinde birleşerek, dönüşümlü uygulama yapmasıdır. Bu uygulama iki sesçiyle yapıldığı gibi, iki vokal grubu (kadın-erkek sesleri) ile de yapılır” (Koçak 2003).

TRT Türk Halk Müziği sözlü eserler repertuarında bulunan “Melik Şerif Düzünü” adlı eserin oyun aşamaları aşağıda verilmiştir.

1.Oyun

Me lik şe rif dü zü nü de Me lik şe rif dü zü nü de çi çek al
Hay din ge lin gö tü rek de hay din ge lin gö tü rek de İ sak be

miş yü zü nü çi çek al mış yü zü nü
yin kı zı nı İ sak be yin kı zı nı

1
Kurun üstünde kurunda (2)
Bekçiler yana durur (2)
Kurun üstünde kurunda (2)
Bekçiler yana durur (2)

2
Ben alam sevdiğimide (2)
Enden boynumu vurun (2)
Ben alam sevdiğimide (2)
Enden boynumu vurun (2)

3
Bekçilerde düzüldü de (2)
Zeynep hanım süzüldü (2)
Bekçilerde düzüldü de (2)
Zeynep hanım süzüldü (2)

1.ADIM:

Oyun sağa doğru ilerleyerek oynanıyor.

-Eller omuz hizasında parmak tutulu, ayak hareketleri

sol ön adım sağ ayak yanına noktalama.

2.ADIM:

-Eller omuz hizasında parmak tutulu, ayak hareketleri sol ön adım sağ ayak yanına noktalama yapılırken öne doğru eğilme, sağ ayak geriye sol ayak yanına, noktalama yapılırken vücut konumu olarak eğilen vücudu tekrar eski pozisyonuna getirilir.

7
Hatırımı sayarlar da (2) a (2)
Peşimden atı kaldır (2) 2)
Hatırımı sayarlar da (2) a (2)
Peşimden atı kaldır (2) 2)

9
Dursun bey olma bekir de (2)
Seni korlar dikili (2)
Dursun bey olma bekir de (2)
Seni korlar dikili (2)

2.OYUN

U fa cık_____ et doğ ra dım Ha li mem_____ Ha li mem_____

Dol dur dum_____ ten ce re ye Ha li mem_____ Ha li mem_____

Be nim ya rım bur da yok_____ Ha li mem_____ Ha li mem_____

Kim gel di_____ pen ce re ye Ha li mem_____ Ha li mem_____

- Ufacık et doğradım halimem halimem (4)
 Doldurdum tencereye halimem halimem (4)
 Benim yârım burda yok halimem halimem (4)
 Kim geldi pencereye halimem halimem (4)
 Bostanlarda kurudu halimem halimem(4)
 Portakala kim bakar halimem halimem (4)
 Ergen kızlar dururken halimem halimem (4)
 Gelinlere kim bakar halimem halimem (4)
 Bahçem pezik değilmi halimem halimem (4)
 Gülün nazık değilmi halimem halimem (4)
 Ben sevdim eller aldı halimem halimem (4)

Eller baş hizasında parmak tutulu, sağ ayak basarak sol ayak kaldırma, sol ayak basarak sağ ayağı kaldırma daha sonra ise sağa doğru ilerleyerek SAĞ-SOL-SAĞ-SOL şeklinde adım alınarak devam edilir.

3.OYUN

Yay la nın çi men le ri_____ yay la nın çi men le ri_____

Ki me sar dı ra cak sını_____ ki me sar dı ra cak sını_____

gül dü rür sün el le ri_____ gül dü rür sün el le ri_____

o in ce cik bel le ri_____ o in ce cik bel le ri_____

1
Yaylanın çimenleri (2)
Güldürürsün elleri (2)
Yaylanın çimenleri (2)
Güldürürsün elleri (2)

2
Kime sardıracağını (2)
O incecik belleri (2)
Kime sardıracağını (2)
O incecik belleri (2)

3
Yaylanın çimeninde (2)
Ben bir iğde idim (2)
Yaylanın çimeninde (2)
Ben bir iğde idim (2)

4
Ben böyle değildim (2)
Sevdalıktan eridim (2)
Ben böyle değildim (2)
Sevdalıktan eridim (2)

5
Yaylanın çimeninde (2)
Kuzu kestim yediler (2)
Yaylanın çimeninde (2)
Kuzu kestim yediler (2)

6
İstedim Fadimeyi (2)
Nişanlılı dediler (2)
İstedim Fadimeyi (2)
Nişanlılı dediler (2)

7
Hey yaylalar yaylalar (2)
Çimen bağladınız mı (2)
Hey yaylalar yaylalar (2)
Çimen bağladınız mı (2)

8
Ben askere giden de (2)
Kızlar ağladınız mı (2)
Ben askere giden de (2)
Kızlar ağladınız mı (2)

9
Duman dağlar yukarı (2)
Kılavuzdur kılavuz (2)
Duman dağlar yukarı (2)
Kılavuzdur kılavuz (2)

10
Alır gaçarım seni (2)
Galursun yalnız (2)
Alır gaçarım seni (2)
Galursun yalnız (2)

11
Alır gaçarım seni (2)
Gorkarım hükümetten (2)
Alır gaçarım seni (2)
Gorkarım hükümetten (2)

12
Hökümet ne diyecek (2)
Beş on para yiyecek (2)
Hökümet ne diyecek (2)
Beş on para yiyecek (2)

13
Beşon para yiyipte (2)
Seni bana verecek (2)
Beşon para yiyipte (2)
Seni bana verecek (2)

14
Duman dağa yukarı (2)
Girdi daşın altına (2)
Duman dağa yukarı (2)
Girdi daşın altına (2)

15
Yar yastığın yoğusa (2)
Golum başın altına (2)
Yar yastığın yoğusa (2)
Golum başın altına (2)

1.ADIM:

-Eller omuz hizasında parmak tutulu şekilde, sağa doğru ilerleyerek SAĞ-SOL-SAĞ/SOL-SAĞ-SOL şeklinde adım aldıktan sonra SAĞ ayağı basılarak SOL ayak kaldırılır. Sonrasında ise SOL ayak basılarak SAĞ ayak kaldırılır.

2.ADIM:

-Eller omuz hizasında parmak tutulu şekilde sağa doğru ilerleyerek SAĞ-SOL-SAĞ basılır SOL ayak kaldırılır.

4.OYUN

Kar şı da gör düm ge li ler
Bir can ca nı se ver se ver se ler

yar e ğ len e ğ len e ğ len
yar e ğ len e ğ len e ğ len

Karşıda gördüm geliyer yar e ğ len e ğ len e ğ len (2)
 Karşıda gördüm geliyer yar e ğ len e ğ len e ğ len (2)
 Bircan canı severse yar e ğ len e ğ len e ğ len (2)
 Bircan canı severse yar e ğ len e ğ len e ğ len (2)
 Karşıda der yol eyler yar e ğ len e ğ len e ğ len (2)
 Karşıda der yol eyler yar e ğ len e ğ len e ğ len (2)
 Kekliğim size kalmış yar e ğ len e ğ len e ğ len (2)
 Kekliğim size kalmış yar e ğ len e ğ len e ğ len (2)
 İzini sürdürdüm geldim yar e ğ len e ğ len e ğ len (2)
 İzini sürdürdüm geldim yar e ğ len e ğ len e ğ len (2)
 Kekliğin izi kanlı yar e ğ len e ğ len e ğ len (2)
 Kekliğin izi kanlı yar e ğ len e ğ len e ğ len (2)
 Topuğun izi kaldı yar e ğ len e ğ len e ğ len (2)
 Topuğun izi kaldı yar e ğ len e ğ len e ğ len (2)

1.ADIM:

-Eller omuz hizasında parmaklar tutulu bir şekilde sağa doğru ilerleyerek SAĞ-SOL-SAĞ-SOL noktalama yaptıktan sonra, geriye doğru SOL-SAĞ-SOL-Sağ şeklinde noktalama yapılarak tamamlanıyor.

5.OYUN

Bir çift tur na gör düm gök te vı zı lar
Bir çift tur na gör düm yol da yo rul muş

Şa hin vur muş ga nat la rı sı zı lar

Birçift turna gördüm gökte vızılar (2)
 Birçift turna gördüm gökte vızılar (2)
 Şahin vurmuş ganatları sızılar (2)
 Şahin vurmuş ganatları sızılar (2)
 Oda benim gibi yâri arzular (2)
 Oda benim gibi yâri arzular (2)
 Eğlen durnam eğlen bende geleyim (2)
 Eğlen durnam eğlen bende geleyim (2)
 Gonduğun dağlara bende ganayım (2)
 Gonduğun dağlara bende ganayım (2)
 Birçift durna gördüm yolda yorulmuş (2)
 Birçift durna gördüm yolda yorulmuş (2)

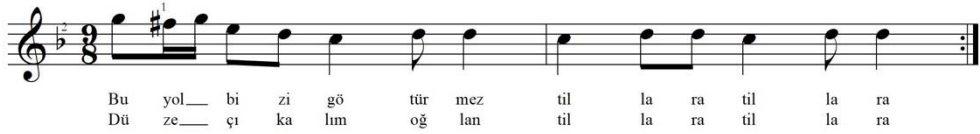
Şahin vurmuş ganatları gırılmış (2)
 Şahin vurmuş ganatları gırılmış (2)
 Oda benim gibi yardan ayrılmış (2)
 Oda benim gibi yardan ayrılmış (2)
 Eğlen durnam eğlen bende geleyim (2)
 Eğlen durnam eğlen bende geleyim (2)
 Gonduğun dağlara bende ganayım (2)
 Gonduğun dağlara bende ganayım (2)

1.ADIM:

-Eller omuz hizasında parmak tutulu bir şekilde sağa doğru ilerleyerek SAĞ-SOL-

SAĞ-SOL noktalama yapıldıktan sonra SOL-SAĞ-SOL-SAĞ noktalama yapılarak oynanılır.

6.OYUN

Bu yol bizi götürmez tillara (2)
 Bu yol bizi götürmez tillara (2)
 Düze çikalım oğlan tillara (2)
 Düze çikalım oğlan tillara (2)
 Armut dalda bitince tillara (2)
 Armut dalda bitince tillara (2)
 Benim yârim gül çiçek tillara (2)
 Benim yârim gül çiçek tillara (2)
 Eğer böyle giderse tillara (2)
 Eğer böyle giderse tillara (2)
 Hepsini geçecek tillara (2)
 Hepsini geçecek tillara (2)
 Armut dalda bir i imiş (2)

1.ADIM:

-Eller omuz hizasında parmak tutulu şekilde sağa doğru ilerleyerek SAĞ-SOL-SOL-SOL adım aldıktan sonra SAĞ basıp SOL diz çekme daha sonra ise SOL basıp SAĞ diz çekme ve SAĞ ayak parmak ucu SOL ayak yanına 2 kez yere vurulur.

2.ADIM:

-Çift SOL yaparak vücut yönü SOLA döndürülür. İki ayağı yan yana getirerek 2 kez aşağıya doğru dizler bükülür.

3.ADIM:

-SAĞ-SOL-SAĞ basıp SOL dizi çekerek SAĞA doğru ilerledikten sonra, SOL ayak basıp SAĞ ayak yanına getirilir. Sonrasında ise 2 kez dizler bükülür.

7.OYUN

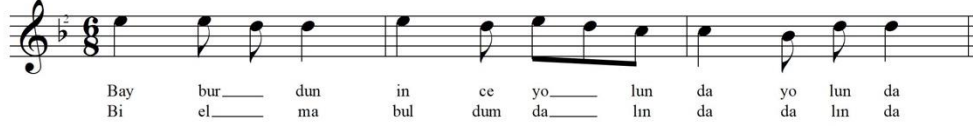

- Omuzunda tüfeği yunan gılasımıdır (2)
- Omuzunda tüfeği yunan gılasımıdır (2)
- Beni asker etmenin buyıl sırasımıdır (2)
- Beni asker etmenin buyıl sırasımıdır (2)
- Asker ettiler beni doğuya sürdüler beni (2)
- Asker ettiler beni doğuya sürdüler beni (2)
- Kızlar hastalarına doktor ettiler beni (2)
- Kızlar hastalarına doktor ettiler beni (2)
- Asker ettiler ben ya Erzurum ya yemen (2)
- Asker ettiler ben ya Erzurum ya yemen (2)
- Merak etme sevgilim ya gelirim ya gelmem (2)
- Merak etme sevgilim ya gelirim ya gelmem (2)
- Karadeniz üstünde yunanın yapıları (2)
- Karadeniz üstünde yunanın yapıları (2)
- Ne annem var ne babam kitledim kapıları (2)
- Ne annem var ne babam kitledim kapıları (2)

1.ADIM:

-Eller omuz hizasında tutulu bir şekilde sağa doğru ilerleyerek SAĞ-SOL-SAĞ/SOL-SAĞ-SOL yürüme yapıldıktan sonra SAĞ-SOL SAĞ basılır SOL diz çekme yapılır. Daha sonra ise SOL ayak basılarak SAĞ diz çekme yapılır.

8.OYUN

- Bayburdun ince yolunda yolunda (2)
 Bayburdun ince yolunda yolunda (2)
 Bir elma buldum dalında dalında (2)
 Bir elma buldum dalında dalında (2)
 Elma kalsın yar yanında yanında (2)
 Elma kalsın yar yanında yanında (2)
 Bayburdun ince yolunda yolunda (2)
 Bayburdun ince yolunda yolunda (2)
 Bir fındık buldum dalında dalında (2)
 Bir fındık buldum dalında dalında (2)
 Fındık kalsın yar yanında yanında (2)
 Fındık kalsın yar yanında yanında (2)

1.ADIM:

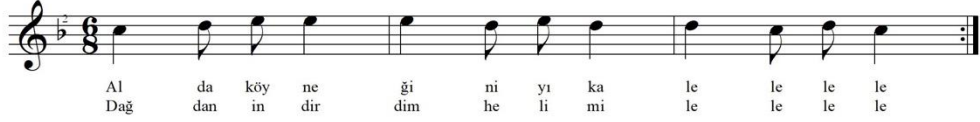
-Eller omuz hizasında tutulu bir şekilde Sağa doğru ilerleyerek SOL adım öne SAĞ ayak yanına noktalama yapılır. Daha sonra ise SAĞ ayak geriye SOL ayak yanına noktalama adımı yapılır.

1.ADIM:

-Eller omuz hizasında tutulu şekilde SAĞA doğru ilerleyerek SAĞ-SOL-SAĞ adımlarından sonra SOL parmak ucunda noktalama yapılır. Ardından SOL-SAĞ-SOL adımlarından sonra SAĞ parmak ucu noktalama yapılır.

10.OYUN

- Alda köyneğini yıka lele lele (2)
 Alda köyneğini yıka lele lele (2)
 Dağdan indirdim helimi lele lele (2)
 Dağdan indirdim helimi lele lele (2)
 Hanı gelinin kilimi lele lele (2)
 Hanı gelinin kilimi lele lele (2)
 Ağlama gelin ağlama lele lele (2)
 Ağlama gelin ağlama lele lele (2)
 Sağduç getirür kilimi lele lele (2)
 Sağduç getirür kilimi lele lele (2)
 Köpeğinen karı geldi lele lele (2)
 Köpeğinen karı geldi lele lele (2)
 Hoplamanın dadı geldi lele lele (2)
 Hoplamanın dadı geldi lele lele (2)
 Dağdan indirdim fıstığı lele lele (2)
 Dağdan indirdim fıstığı lele lele (2)
 Hanı gelinin yastuğu lele lele (2)
 Hanı gelinin yastuğu lele lele (2)
 Ağlama gelin ağlama lele lele (2)
 Ağlama gelin ağlama lele lele (2)
 Sağduç getirür yastuğu lele lele (2)
 Sağduç getirür yastuğu lele lele (2)
 Kürt evine gadı gelmiş lele lele (2)
 Kürt evine gadı gelmiş lele lele (2)
 Hoplamanın dadı gelmiş lele lele (2)
 Hoplamanın dadı gelmiş lele lele (2)

1.ADIM:

-Eller yanda parmaklar tutulu bir şekilde kolları sallayarak SAĞA doğru ilerlenir. SAĞ-SOL-SAĞ bas SOL diz çektikten sonra SOL basılıp SAĞ diz çekilir.

2.ADIM:

-1. Adımın aynısı yapılır fakat 1.Adımda yürüme şeklinde yapılan adımlar 2.adımda sekerek yapılır.

4.REFAHİYE OYUN HAVALARINDA MAKAM VE USULLER

Refahiye yöresine ait TRT Türk Halk Müziği repertuarında ve farklı kaynaklarda yer alan oyun havaları makamsal olarak incelendiğinde; tamamının uşşak makamında bestelendiği tespit edilmiştir.

Bu oyun havaları ritmik olarak incelendiğinde ise 4/4, 6/8, 7/8, 9/8, 9/16 ve 10/8'lik usuller kullanılarak yazıldığı görülmektedir. Erzincan ve ilçelerinin eski zamanlarda sürekli göç alıp vermesi, bölgenin yeryüzü şekilleri ve komşu illere olan yakınlıklarından dolayı ritmik yapıların şekillendiği düşünülmektedir.

5.REFAHİYE OYUN HAVALARINDA KONULAR

Oyun havaları düğünlerde, eğlencelerde ve özel günlerde insanların bir araya getiren, gelenek ve göreneklerimizden kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan ve Türk kültürünün en önemli yapı taşlarından biridir. Oyun kelimesi çeşitli kaynaklarda farklı şekillerde tanımlanmıştır. En genel tanımı ile oyun havası "Halk danslarımıza eşlik eden müziği nitelikle için de kullanılmasına karşın, genellikle eğlence amacına yönelik dans müziklerini öne çıkaran bir terim" (Say, 2005, s408)'dir. Oyun havaları eğlenceye yönelik olduğu için genellikle konuları da bu yönde şekillenmektedir. Kültürümüzde oyun havaları denilince akla gelen konular düğün, gelin, damat, kaynana, kına vb. yapılar üzerinde yoğunlaşarak oluşturulur. Refahiye yöresi oyunları incelendiğinde TRT repertuarında bulunan oyunların sözsüz olduğu görülmektedir. Bu oyunlar davul ve zurna eşliğinde oynanan oyunlardır. TRT repertuarında olmayan ancak farklı kaynaklarda rastlanılan oyunların ise sözlü olduğu tespit edilmiştir. Bu oyunlarda genellikle; gelin, damat, düğün, nişan, aşk ve sevda konularının işlendiği görülmektedir.

6.SONUÇ

Refahiye yöresi halk oyunlarının incelendiği çalışmada;

- 4/4, 6/8, 7/8, 9/8, 9/16 ve 10/8'lik usullerin kullanıldığı,

-Oyun (figür) hareketlerin genellikle Sağa doğru ilerleyerek oynanıldığı, ellerin omuz hizasında parmakların tutulu bir şekilde olduğu, farklı adımlar atılarak noktalamalar yapıldığı, bazı oyunlarda vücudun eğildiği, diz bükme ve çekmelerin yapıldığı,

-TRT repertuarındaki oyun havalarının sözsüz olduğu ancak farklı kaynaklarda rastlanılan oyun havalarının sözlü olduğu ve bu oyun havalarında kullanılan sözlerin nişan, düğün, gelin, damat, kaynana, aşk ve sevda olduğu,

- Davul ve zurnanın ise kullanılan çalgılar olduğu tespit edilmiştir.

Kültürümüzün önemli yapı taşlarından biri olan oyun havaları, ülkemizin tarihsel zenginliğini gösteren önemli unsurlardan biridir. Bu ve buna benzer çalışmaların sayılarının artması, Türk kültürünün bilinmeyen ve gün yüzüne çıkarılmayı bekleyen önemli kaynaklarının tespit edilmesi ve gelecek nesillere aktarılması büyük önem arz etmektedir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ALTUN E., (15.09.2018) Görüşme.
- AKDOĞU O., (2003) Türk Müziğinde Türler ve Biçimler, 3. Baskı İzmir.
- BİÇEROĞLU Ali.,(13.08.2018) Görüşme.
- ÇİFTÇİ D., (18.09.2018) Görüşme.
- ÇİFTÇİ, E. (2016) “Erzincan Musikisine Genel Bakış”, Uluslararası Erzincan Sempozyumu, Erzincan.
- ÇİFTÇİ S., (22.10.2018) Görüşme.
- ÇİFTÇİ E. (2011). Erzincan Musikisine Yön Verenler (Biyografileri-Eserleri), Özsoy Matbaası, Erzincan.
- DEMİREL H., (18.01.2019) Görüşme.
- EMNALAR, A. (1998), Tüm Yönleriyle Türk Halk Müziği ve Nazariyatı, Ege Üniv. Basımevi, 1. Basım, İzmir.
- NİSAN, F. (2016). Uluslararası Erzincan Sempozyumu (28 Eylül-1 Ekim 2016) Cilt 2.
- Refahiye Belediyesi Yetkilileri ile görüşme (13.02.2019).
- ŞAHİN T. E., (2004). Refahiye (Yukarı Ülkenin Yeşil Cenneti), İstanbul.
- SAY, A. (2005). Müzik Sözlüğü, Ankara. Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- KOÇAK, H. (2003). Türk Halk Müziği Terminolojisi İzmir (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- TAŞ F., Turhan S.(2004). Erzincan Türküleri-1(Sözlü Kırık Havalar) Ankara.
- TURHAN S. (1992). Türk Halk Müziğinde Çeşitli Görüşler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TURHAN S. (1999). Anadolu Halk Türküleri ve Ezgileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi Cilt-1, Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Müzik Dairesi Yayınları Türk Halk Müziği Repertuar Arşivi Elektronik.

EXTENDED SUMMARY

Cultural values that vary according to the social environment generally reflect the characteristics of the region to which they belong . Folk dances within these cultural values are performed in different ways in every region of our country. Performances contain many cultural values belonging to that society. In the Refahiye district of Erzincan; which is one of the leading cities of our country in terms of cultural wealth; folk dances such as Temir Ağa, Dik Halay and Düz Halay, Deme-Çevirme are performed.

In this study, over folk dances belonging to Refahiye region melodic analysis, rhythmic analysis, game (figure) analysis and topic analysis in verbal games were studied. In this study, in addition to the folk dances in the TRT repertoire, which was reached through literature review, folk dances not in the literature but performed in villages of Refahiye district were determined by examining the archives, interviews, observations and video recordings. These dances were noted and identified with the words spoken in the region, compiled and documented..

We also call folk dances play moods in our culture. Play moods are one of the most important building blocks of Turkish culture, bringing people together at weddings, entertainments and special occasions, transferring our traditions and customs from generation to generation. Play as a word is defined in different ways in various sources. Since the folk dance or play in the region is for entertainment, its subjects are generally shaped in this direction. In our culture, the issues that come to mind when we talk about play moods are wedding, bride, groom, mother-in-law, henna and so on. When the plays of Refahiye region are examined, it is seen that the plays in the TRT repertoire are non-verbal. These plays are danced with drums and zurna. The plays which are not in the TRT repertoire but are found in different sources were identified to be verbal. In these plays; bride, groom, wedding, engagement, love topics are seen.

When the play moods in TRT Turkish Folk Music Repertoire and in different sources which belong to Refahiye region were examined in according to makams; It was found that all of them were composed in ushak makam.

The rhythmic analysis of the refahiye play shows that they were written using 4/4, 6/8, 7/8, 9/8, 9/16 and 10/8 rhythmic structures. It is thought that the rhythmic structures of Erzincan and its districts have been shaped due to the continuous migration and exchange of land in the ancient times, the earth forms of the region and the proximity to neighboring provinces.

In Refahiye plays, the movements (figures) are generally played by moving to the right, the hands are held at the shoulder level, the fingers are held in a manner, punctuations are made by taking different steps, in some plays the body is bent, knee bending and pulling are seen.

ERZİNCAN MEVLEVİHANESİ'NİN SON POSTNİŞİNİ KEMAHLI İBRAHİM HAKKI'NIN FARŞÇA ŞİİRLERİ

PERSIAN POEMS OF KEMAHLI İBRAHİM HAKKI THE LAST SHEIK OF ERZİNCAN MEVLEVİHANESİ

Yusuf BABÜR

Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Assist. Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Science and Literature, Department of Turkish Language and Literature, Old Turkish Literature

yusuf_babur@hotmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7560-021X

Atıf/©: Babür, Yusuf (2019). *Erzincan Mevlevihanesi'nin Son Postnişini Kemahlı İbrahim Hakki'nin Farsça Şiirleri*, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 12, Sayı 2, ss.368-392

Citation/©: Babur, Yusuf (2019). *Persian Poems of Kemahlı İbrahim Hakki The Last Sheik of Erzincan Mevlevihanesi*, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 12, Issue 2, pp.368-392

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

SBDER-31, Aralık-December 2019 Erzincan

E-ISSN-2148-9289

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 09.07.2019

Kabul Tarihi-Accepted Date : 12.11.2019

Sayfa-Pages : 368-392

<http://dergipark.gov.tr/erzisosbil>

This article was checked by *iThenticate*

ERZİNCAN MEVLEVİHANESİ'NİN SON POSTNİŞİNİ KEMAHLI İBRAHİM HAKKI'NIN FARŞÇA ŞİİRLERİ

Persian Poems Of Kemahli Ibrahim Hakki, The Last Sheik Of Erzincan Mevlevihane

Yusuf BABÜR

Öz:

İbrahim Hakki Efendi, Bağdat'tan Anadolu'ya gelip Erzincan ilinin Kemah ilçesine yerleşen bir ailenin çocuğu olarak 1859 yılında dünyaya gelmiştir. İyi bir eğitim alan ve son dönem Osmanlı âlimlerinden olan bu zat, Konya'da tamamladığı çilenin ve aldığı eğitimlerin neticesinde Erzincan Mevlevihanesi postnişinliğine nasbolunmuştur. Hacda iken bilgisiyle Arap âlimleri bile etkileyen İbrahim Hakki Efendi, padişahın davetiyle İstanbul'da saray vaizliğine kadar yükselmiştir. Ancak, doğru bildiğini her daim yüksek sesle haykırması ve sert mizacı yüzünden ömrünün büyük bölümü sürgünlerde geçmiştir. Büyük çileler çeken ve İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanan İbrahim Hakki Efendi, ilmî çalışmalardan da geri durmamıştır. Türkçe, Arapça ve Farsçaya o dillerde eser verecek kadar hâkimdir. Yazdığı Türkçe eserlerde Arapça ve Farsça iktibaslara yer veren İbrahim Hakki, ilmî eserlerin yanında bir de divan kaleme almıştır. Divanında Türkçe şiirlerin yanında yedi Arapça ve on bir Farsça telif şiiri vardır. Ayrıca Necatü'l-İslam adlı eserinde de Farsça telif bir şiiri mevcuttur. Hangi dilde yazmış olursa olsun İbrahim Hakki'nin şiirlerinde derin bir tasavvuf, ayet ve hadis bilgisi dikkat çekmektedir. Bunlarla beraber, Hakki'nin divan şiiri geleneğine hâkimiyeti de açıkça görülmektedir. Bu çalışmada ilk olarak; ilmî ve edebî yönü hakkındaki söylentilerin gölgesinde kalmış olan Kemahlı İbrahim Hakki'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Ardından da ona ait olan toplam on iki Farsça şiir, okunuşları ve Türkçe anlamlarıyla birlikte dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kemahlı İbrahim Hakki, Divan Şiiri, Farsça Şiir, Mevlevi, Erzincan Mevlevihanesi.

Abstract:

Ibrahim Hakki Efendi was born in 1859 as the son of a family who came from Baghdad to Anatolia and settled in Kemah District of Erzincan province. Hakki received good education and was one of the Ottoman scholars of the last period, was appointed to the sheikh of Erzincan Mevlevihanesi as a result of the education he completed in Konya. Ibrahim Hakki Efendi, who influenced even the Arab scholars with his knowledge while he was at the pilgrimage, increased to the palace preachment in Istanbul by the invitation of the Sultan. However, most of his life has been in exile since he always said out loud and had a hard character. Ibrahim Hakki Efendi, who suffered great pains and was tried in the courts of independence, did not leave any scientific studies. He knows Turkish, Arabic and Persian well enough to work in those languages. Ibrahim Hakki, who included Arabic and Persian quotations in the works he wrote in Turkish, wrote a divan in addition to the works of science. There are seven Arabic and Eleven Persian copyrighted poems next to Turkish poems in the Divan. In addition, his work Necatü'l-Islam, contains a Persian poem. No matter what language it is written in, the poems of Ibrahim Hakki draw attention to a deep knowledge of mysticism, verses and Hadith. However, it is obvious that Hakki's dominance in the tradition of Divan poetry is also evident. In this study, firstly, information about the life and works of Ibrahim Hakki Kemahlı, who has been under the shadow of rumours about his intellectual and literary aspect was given. Then, twelve Persian poems belonging to him, along with their reading and Turkish meanings were presented to the attention.

Keywords: Kemahlı Ibrahim Hakki, Divan Poetry, Persian Poetry, Mevlevi, Erzincan Mevlevihanesi.

1. GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun zor zamanlar geçirdiği son dönemlerinde; Erzincan'ın Kemah ilçesine bağlı Müşerkek köyünde doğan İbrahim Hakkı, Arap asıllı bir aileye mensuptur. Çocukluğundan itibaren çeşitli âlimlerin yanında eğitim gören İbrahim Hakkı, gençliğinde Nakşibendiliğe meyletmiştir. Ancak gördüğü bir rüyanın tesiriyle Mevlevilik yolunu seçmiş ve postnişinliğe kadar yükselmiştir. Güçlü hitabeti ve ikna kabiliyeti sayesinde saray vazifliğine kadar yükselen İbrahim Hakkı, bu görevde olduğu dönemde bozuklukları ve yöneticilerin zaaflarını dile getirmekten çekinmemiştir. Bunun bir sonucu olarak da sürgün hayatına mahkûm edilmiştir. Yokluk ve sürgünde geçen hayatına rağmen İslami kaidelerden vazgeçmemiştir.

Arap ve Fars dillerine, eser verecek seviyede hâkim olan İbrahim Hakkı Efendi, çoğu naatlardan oluşan bir de divan tertip etmiştir. Manevi yönü oldukça kuvvetli olan Hakkı'nın divanında maddi varlıklara sevgiyi dile getiren şiirlere pek rastlanmaz. Divan, her harf kafiyesiyle en az bir naattan oluşur. Naatların haricinde Hakkı'nın şiirlerindeki en belirgin konu ise Mevlana ve Mevlevilik'tir. Divanda sosyal hadiseler ve kendi akrabası olan diğer şeyhlere yazdığı birkaç şiir de yer alır. İbrahim Hakkı'nın hayatı ve eserlerinin muhtevası, karakterini yansıtmaktadır. Hakkı'nın Farsça şiirleri ve şiirlerin izahına geçmeden evvel, hayatı hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

2. KEMAHLI İBRAHİM HAKKI'NIN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Hayatı

Rivayetlere göre; tebliğ ve irşat için 19. yüzyıl başlarında Bağdat civarından Kemah'a Abdülgani, Abdürrezzak ve Abdalbaki adlarında üç kardeş gelmiştir. Sağıroğlu olarak bilinen Kemah beyi ise bu kardeşleri Kemah'a bağlı Müşerkek (Parmakkaya) adlı köye yerleştirmiştir. 1275/1859¹ yılında Müşerkek köyünde dünyaya gelen İbrahim Hakkı, bu üç kardeşten Abdülgani Efendi'nin oğludur. İbrahim Hakkı'nın babasının bilinen künyesi Hasan b. İbrahim b. Süleyman b. Abdülgani'dir. Hakkı'nın annesinin adı ise Fatma Kamer Hatun'dur (MK 1; MM 82; Tuncer, 1999:5-8; Yurt, 1997:8; Menekşe, 1996:55; Tuygun, 2004:115).

İlk tahsilini babasından ve amcalarından alan Hakkı'nın sağlam bir temelle eğitime başlamıştır. Yedi yaşına geldiği zaman, Müşerkek köyünde mektep hocalığı yapan Hacı Feyzullah Efendi'den eğitim almaya başlamış ve bu zattan çok etkilenmiştir. Hacı Feyzullah Efendi âlim, abid ve salih bir insan olduğu belirtilmiştir. Bir müddet sonra Hacı Feyzullah Efendi Erzincan'a taşınma kararı almış, İbrahim Hakkı da hocasıyla birlikte Erzincan'a gitmiş ve ilim tahsiline devam etmiştir. Hacı İbrahim Efendi olarak da bilinen İbrahim Hakkı, Erzincan'da iki önemli zattan daha istifade etmiştir. Bunlardan birisi Hacı Feyzullah Efendi'nin oğlu Mustafa Zühdi'dir. Mustafa Zühdi Efendi, İstanbul medreselerinde yetişmiş biridir. İbrahim Hakkı, ufku geniş bir zat olan Mustafa Zühdi'den icazet almayı başarmıştır. Hakkı'nın Erzincan'da kendisinden istifade ettiği zatlardan bir diğeri ise Mustafa Fehmi Efendi'dir. Mustafa Fehmi Efendi ise Terzibaba olarak bilinen Nakşi şeyhi Muhammed Vehbi el-

Hayyat'ın halifelerinden biridir. Mustafa Fehmi, bu dönemde Arapça ve Farsça'yı ileri seviyede öğrenmiştir (MK 1; MM 82-83; Tuncer, 1999:8-10; Yurt, 1997:8; Menekşe, 1996:55; Tuygun, 2004:115-118).

İlk olarak 1299/1882 yılında İzmir'den Hicaz'a Hac farızasını yerine getirmek için gittiği kayıtlıdır. Bu esnada Mekke'deki hacılara Arapça, Farsça ve Türkçe olarak hitap etmiş ve hac adabını anlatmıştır.ⁱⁱ Bu hadise Mekke Emiri'nin dahi dikkatini çekmiş ve İbrahim Hakkı Efendi takdir edilmiştir. İlmî olarak derinleşmek ve Hac farızasını yerine getirmek maksadıyla birkaç defa daha Hicaz'a gitmiştir. Bu seyahatler esnasında Şam ve Mısır'daki Arap âlimlerinden hadis, tefsir ve tasavvuf alanlarında ilim tahsil etmiştir. İlimde derinleşmesi, hitabetindeki gücü ve fasih konuşması sebebiyle çevre illere vaaz etmesi için davet edilmiştir. Ramazan gecelerinde İzmir, Bursa, Trabzon ve Sivas gibi şehirlerde on yılı aşkın süre halka hitap etmiştir (MK1; MM 83; Tuncer, 1999:10-17; Yurt, 1997:8-9; Menekşe, 1996:55; Tuygun, 2004:118).

Tam tarihi bilinmemekle birlikte; Celaleddin ve Kemaleddin adlarındaki iki küçük oğlunu boğaz dolması denen hastalıktan dolayı kaybettiği bilgisi, yine divanındaki şiirlerinin birinden tespit edilmiştir.ⁱⁱⁱ Çocuklarının küçük olmaları ve Kemah'ta vefat etmiş olmaları dikkate alınırsa bu olay ailesinin Erzincan'a yerleşmesinden evvel, sürgün dönemleri ve Mevlevî postnişinliği başlamadan cereyan ettiği düşünülmektedir. İbrahim Hakkı, kendisine "Ebu'l-Kemal" mahlasını büyük oğlu Kemaleddin dolayısıyla seçmiştir. Hakkı, bu mahlası seçmesinin temel sebebini ise "*Sünnet-i Seniyye'ye İttiba*" olarak izah eder.^{iv}

1313/1896 yılında Konya'da Mevlana Hazretlerinin kabrini ziyaret etmiştir. Konya'da gördüğü bir rüya, onun hayatının geri kalanını şekillendirmiştir. Rüyasında, Mevlana'nın elinden sikke ve hilat giymiştir (Tuncer 1999:13). Muhtemelen aynı yılda, Konya'da bulunduğu sırada; Sultan II. Abdülhamid'in davetiyle İstanbul'a giden İbrahim Hakkı saray vaizliğine atanır. Bu dönemde, saray vaizliğinin yanı sıra Beşiktaş semtindeki Sinan Paşa Camisi'nde Mesnevi dersleri de vermiştir. Ancak zor zamanlar geçirmekte olan padişah ve imparatorlukta ciddi sıkıntılar baş göstermiştir. Sert bir mizaca sahip olan İbrahim Hakkı, cami kürsüsünden verdiği vaazlarda, hak bildiği yoldan vazgeçmeden konuşur. Eleştirilmesi gerekenleri eleştirir, yanlışları dile getirir. Bu üslubun sonucu olarak ve İttihat Terakkicilerin de tesiriyle İstanbul'dan Kemah'a sürülmüştür^v (Menekşe, 1996:55; Tuygun, 2004:119-122).

İbrahim Hakkı, sürgün yıllarının ilk dönemlerinde; ailesi Erzincan'da olmasına rağmen, takibe alınmış ve onun Kemah'tan çıkması engellenmiştir. Bu durumu fırsata çeviren İbrahim Hakkı, Kemah'ta 13 odalı Kemaliye Medresesi adında bir eğitim yuvası kurmuş ve faaliyetlerine bu yönde devam etmiştir. Medreseye bu ismi vermesinin sebebi, vefat eden oğlu Kemaleddin'in isminin yaşatılması olarak zikredilir. İstanbul'dan onu süren şahıslar, yine boş durmamış ve Erzincan'daki yetkililerle irtibata geçerek onlara İbrahim Hakkı'nın takip edilmesi gereken bir Meşrutiyet aleyhtarı olduğunu bildirmişlerdir. Fakat bir müddet sonra II. Meşrutiyet'in ilanı, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinin ve ülke topraklarındaki karışıklıkların tesiriyle İbrahim Hakkı unutulur. Bu boşluk ortamında rahat eden İbrahim Hakkı, Erzincan'a ailesinin yanına gider. Gördüğü rüyadan yaklaşık altı yıl sonra 1319/1901 yılında; Erzincan'da bulunan ve 120 yıldır metruk hâlde olan Celaliye Dergâhı'na postnişin olarak nasbolunur. Bahsi geçen dergâhı tamir eden Hacı İbrahim Hakkı Efendi; dergâhla birlikte derslik, kütüphane ve Daru'l-mesnevi adında yedi odalı bir medrese de inşa ettirerek hizmete sokmuştur. İrşat faaliyetlerine bu dergâhta devam etmiş ve hemen her akşam Mesnevi dersleri düzenlemiştir. (Tuncer, 1999:19-20; Yurt, 1997:9)

İbrahim Hakkı Efendi, Erzincan'da postnişini olduğu dergâh ve bu dergâha bağlı vakfa dair resmî işleri takip etmek için 1328/1910 yılında tekrar İstanbul'a gelir. Bir Cuma günü Beşiktaş'ta bulunan Sinan Paşa Camisi'nde; Sultan 5. Mehmed Reşad'ın da camideki has odasında olduğu vakitte Mesnevi dersi yapar. İbrahim Hakkı'nın Mesnevi derslerini, kendisi de bir Mevlevi olan Sultan Reşad ile dönemin şeyhülislamı Musa Kazım Efendi gibi ileri gelenler takip etmeye başlar.^{vi} Padişahın daveti üzerine saraya misafir olur. İbrahim Hakkı, o dönemde saray ve etrafındakilerin bozukluklarından ve Meşrutiyet yönetiminin yanlışlarından rahatsız olur. Gördükleri karşısında hayal kırıklığına uğrayan İbrahim Hakkı, "*Şemsü'l-irşâd li Sultân Reşâd*" adlı eserini kaleme almak maksadıyla saraydan ayrılır ve Barbaros Hayrettin Paşa Dergâhı'na çekilir.^{vii} Dönemin aksaklıkları ve devlet ricalinin yolsuzlukları hakkında padişaha ikazlarda bulunmak için kaleme alınıp basılan bu eser, saray ve bürokraside ciddi bir yankı bulur. Çünkü doğrudan padişahı muhatap alan bu eser; görünen bütün aksaklıkları, yolsuzlukları ve eksiklikleri dile getirmek amacıyla yazılır. Padişahın etrafındaki düzenbazları doğrudan hedef alan bu eser, bizzat padişahın emri ile toplatılır ve yasaklanır. Eserin müellifi olan İbrahim Hakkı ise müebbed sürgüne mahkum edilir (Tuncer, 1999:21-26; Yurt, 1997:9)

Yeniden Kemah'a sürülen İbrahim Hakkı, bu sefer daha sıkı takibe alınır. Attığı her adım ve yürüttüğü eğitim faaliyetleri sıkı şekilde gözlemlenip rapor edilir. Ayrıca İbrahim Hakkı'nın Kemah sınırları dışına çıkmasına hiçbir şekilde mücadele edilmez. Hakkı'nın Erzincan'da bulunan ailesi de durumdan nasibini alır. Kemah'ta bulunan Hakkı ve Erzincan'da ikamet eden aile, ciddi derecede maddi sıkıntı çeker. İbrahim Hakkı, ailesinin sağlamak için resmi makamlardan Erzincan'a gidiş müsadesi ister ancak mülki amirler duruma mücadele etmez. Müsadenin verilmemesinde İstanbul'dan gelen telkinlerin de ciddi tesiri vardır. Hakkı, bu sefer ailesinin geçimini valiliğin ya da kaymakamlığın üstlenmesini talep eden bir dilekçe yazar ancak bu talep de reddedilir. Bu süreçte Erzincan halkı sesini yükseltmeye başlar. Yıllardır tanıdıkları, ilminden faydalandıkları ve kendisine hürmet ettikleri bir âlime bu muamelenin edilmesine rıza göstermeyen Erzincan halkı; Sadaret makamına, Dâhiliye Nezareti'ne ve Meşihat makamına toplu halde dilekçeler yazar. Bu dilekçelerin sonucunda İstanbul tarafından İbrahim Hakkı'nın Erzincan'a gelmesine mücadele edilir.^{viii} Sonraki yıllarda Osmanlı, I. Dünya Savaşı'na katılır. Osmanlı padişahı, "Halife" sıfatıyla cihat ilan eder. İbrahim Hakkı da 1915 yılının ocak ayında, mahiyetindeki gönüllü Mevlevilerle birlikte savaşa katılır. Malatya, Antep ve Halep üzerinden Şam'a ulaşarak Mısır cephesine katılır. Savaşın 1918 yılında sona ermesiyle birlikte İbrahim Hakkı, *Şemsü'l-irşad* adlı eserini Ankara'da yeniden bastırır. Osmanlı'nın savaştan mağlup ayrılmasının ardından Milli Mücadele süreci başlar. İbrahim Hakkı, Milli Mücadele saflarında aktif olarak yer alır. Kuva-yı Milliye'yi destekleyerek Doğu Anadolu'nun savunulmasında ve halkın organize edilmesinde rol oynar (Tuncer, 1999:31-34; Tuygun, 2004:123).

Milli Mücadele'nin ardından, Ankara merkezli yeni bir hükûmet kurulur. İbrahim Hakkı bu dönemde birkaç kez Ankara'ya gider. Bu gidiş gelişler ve celalli vaazlar, dönemin dikkatini çeker. İbrahim Hakkı'nın milli ve manevi değerlerin din ile yüceltilmesini telkin eden ve gerçek istiklal zaferinin bu şekilde gerçekleşmiş olacağını anlatan vaazları, kendisi hakkında kötülük planlayanlara fırsat verir. İbrahim Hakkı tekrar takibe alınır. Hakkında yürütülen takibattan haberi olmayan İbrahim Hakkı, tebliğ ve irşat hizmetlerine devam eder. Bu maksatla Tercan ilçesine giden İbrahim Hakkı, ömrünün son demlerini bereketli geçirmek maksadıyla sohbetlerini bu ilçede devam ettirir. Bu arada Erzincan İstiklal Mahkemesi'nin^{ix}, vaazlarından dolayı İbrahim Hakkı Efendi'yi tehlikeli görüp giyabında idam cezası verdiği ve

kararı Ankara'nın onayına yolladığı iddia edilir. Mahkeme sonucu İbrahim Hakkı'ya ulaştırıldığı vakit kendisi için bir savunma mektubu yazdığı ancak gece gördüğü bir rüya sebebiyle savunmasını yırttığı anlatılır.^x Rüyasının ertesi günü olan 14 Ekim 1924 (15 Rebiü'l-evvel 1343)^{xi} tarihinde vefat eden Hacı İbrahim Hakkı Efendi, büyük bir kalabalık eşliğinde Erzincan Terzibaba Kabristanı'na defnedilir. İstiklal Mahkemesi heyeti durum tespiti yaparak raporu Ankara'ya bildirir (Tuncer, 1999:35-40; Menekşe, 1996:56; Tuygun, 2004:123-124).

İbrahim Hakkı'nın kabirden çıkarılarak cansız bedeninin idam edildiği iddiası ise asılsız ve popülist bir yaklaşımdır. İbrahim Hakkı Efendi hakkında verilmiş bir idam kararı var ise bu kararın savunulacak bir tarafı yoktur. Ancak mezarının sökülüp cesedin asılarak idam kararının gerçekleştirildiğine dair asılsız haberlere de itibar etmemek gerekir. Sert ve pervasız vaazlarından dolayı böyle bir idam kararı verilmiş olabilir. Pekçok insan ise İbrahim Hakkı'nın şapka kanununa muhalefetten dolayı idam edildiği iddiasındadır. Fakat şapka kanunu, İbrahim Hakkı'nın vefatından bir yıl sonra çıkarılmıştır (25 Kasım 1925 tarihli ve 671 No'lu "Şapka İktizasından Hakkında Kanun"). Dolayısıyla bu iddia da gerçek görünmemektedir. Ayrıca İbrahim Hakkı'nın mezarından çıkarılarak idam edildiğini iddia edenler, bu hadisenin Müşerkek Köyü'nde gerçekleştirildiğini söylemektedir. Hâlbuki İbrahim Hakkı Erzincan merkezinde vefat etmiştir ve kabri merkez Terzibaba Kabristanlığı'nda bulunmaktadır. Kabrini bugün dahi gidip ziyaret etmek mümkündür. Kızı ve damadı da İbrahim Hakkı'nın yanına defnedilmiştir.

İbrahim Hakkı Efendi, ilmi ve davasıyla konuşulması gereken değerli bir âlim iken bugün şapka kanununa muhalefet ettiği gerekçesiyle anılır olmuştur. İlmî tarafı, dedikoduların gölgesinde kalan bu zatı ilmi, irfanı, şairliği ve idealleriyle anmak ve anlamak daha makul olacaktır.

2.2. Eserleri

Divan-ı Ebu'l-Kemal Kemahi: Divanı, İbrahim Hakkı'nın kültür birikimini göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir. Ayet-hadis iktibasları, tasavvufi kavramlar, peygamber kıssaları ve mitolojik unsurlar bakımından oldukça zengin olan divan; İbrahim Hakkı'nın devrin sosyal olaylarına yaklaşımını da yansıtmaktadır. Klasik divan tertiplerinden farklı olarak divan naatlardan müteşekkildir. Aralara serpiştirilmiş gazeller de mevcuttur. Dönemin ulemasıyla manzum mektuplaşmaları, devrin bozukluklarını dile getiren şiirleri de divanda yer bulur. Arapça, Farsça birkaç şiir ve bir mülemma gazele de yer verilmiştir. Divanda, Mevlana ve Mevleviliğe övgüyle ilgili şiirler de dikkat çekicidir. Ancak genel anlamda naatlardan oluşan bir divandır. Divanın, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 2401 numaralı yazma nüshası ve çeşitli kütüphanelerde kayıtlı matbu nüshası vardır. Yazma nüsha daha hacimlidir.

Necatü'l-İslam: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 4370 numarada kayıtlı bu yazma eser, 30 sayfadan ibarettir. İslam ve müslümanlığın gereklilikleri, cihat ve gayrimüslimlerle ilişkiler hakkında kaleme alınmış olan bu eser; ayet ve hadislerle desteklenmiştir. İçerisinde yer yer Arapça ve Farsça manzumelere de yer verilmiştir.

Miftahu'l-maarif: Arapça olan bu eserde, tasavvufi bakış açısıyla dünya, ahiret ve nefis gibi kavramlar ele alınmıştır. İbrahim Hakkı bu eseri 1319/1902 yılında, Erzincan Mevlevihanesinde postnişin olduğu dönemde kaleme almıştır. 58 sayfalık eserde "Şeriat,

Tarikat ve Hakikat” kavramları ayrıntılı şekilde ve Mesnevi’den örneklerle işlenir (Tuncer, 1999:41-42).

Pend-i Pesendide Der Fezail-i Ruze: İbrahim Hakkı’nın Farsça kaleme aldığı bu eser, orucun faziletleri hakkındadır. Eserin 1326/1908 yılında kaleme alındığı belirtilmiştir. Eser, İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu Farsça Yazmalar kısmında 34 Ae Arabi 1889 numarada kayıtlıdır.

Şemsü’l-irşad li Sultan Reşad: Osmanlı’nın 35. padişahı olan Sultan Mehmed Reşad’a hitaben yazılmış nasihatname türünde bir risaledir. Eser 26 sayfadan oluşur ve eserin ilk baskısı 1329/1911 yılında, ikinci baskısı ise 1342/1924 yılında yapılır. Müellif eserinde dini hükümlere uymanın ve adil olmanın önemini vurguladıktan sonra bir hadise dayanarak müslümanların yedi dönem geçireceklerini, Sultan Mehmed Reşad devrinde dördüncü dönem olan zorbalık devrinin başladığını söyler. Tasavvufi ve siyasi anlamda halife ve hilafet kavramları üzerinde durur, ayrıca siyasi, içtimal ve hukuki konularda tavsiyelerde bulunur. Gayr-ı müslimlerin meşveret meclisine alınmaması gerektiği hakkında da nasihat eder. Eser, Tuncer tarafından yayımlanmıştır (bkz. Tuncer, 1999:57-86).

Tuhfetü’r-Reşad fi Fezaili’l-cihad: Kanal seferi sırasındaki yolculuğunu anlattığı on bir sayfalık bir risaledir (Azamat, 2002:XXV/222).

Ruhu’l-İslam (Makale): Sırat-ı Müstakim mecmuasının 126. sayısında yayınlanan bir sayfalık bu kısa makale, tebaa kavramı üzerinedir. 1329/1911 yılında yayınlanmıştır (Düzdağ, 2015:340-341’den bu kısa makale okunabilir).

İbrahim Hakkı Efendi’nin yukarıda bahsedilen kitapları ve makalelerinden başka *Seyfü’s-salikin*, *Makalidü’l-akaid*, *Tacu’t-tefahur*, *Miratü’l-mevaiz*, *Seniyyü’s-sünuh fi İzari’r-ruh*, *Kutu’l-kubur*, *Tacu’l-İslam fi Beyani’l-Küfri ve’l-iman*, *Tacu’l-mücahidin min el-ehadisil-erbain*, *Mürşidü’z-züvvar li Ravzati Nebiyyi’l-muhtar* adlı farklı eserlerinin de olduğu belirtilir (İbrahim Hakkı, *Necatü’l-İslâm* v. 22). Ancak bahsi geçen bu eserlerinden hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Bu eserler, harf inkılabı sonrasında ya da deprem gibi doğal afetler sonucunda yok olmuş veya bir köşede unutulmuş olabilir.

2.3. Kemahlı İbrahim Hakkı Efendi’nin Farsça Şiirleri

Bilindiği üzere İbrahim Hakkı Efendi devrinin önemli âlimlerinden ders almıştır, Arapça ve Farsçaya şiir yazacak derecede vakıftır. Dinî bilgisini şiire aktarma hususunda da oldukça mahir olduğu görülmektedir. İbrahim Hakkı’nın eserlerinde Farsça şiirlere yer yer rastlanır. Bu şiirlerin bir kısmı telif bir kısmı ise meşhur İranlı şairlerden iktibastır. Mevlevi oluşu dolayısıyla, Farsça şiir iktibaslarının çoğu *Mesnevi*’dendir. Hakkı’nın Sadi ya da Nizami gibi farklı İranlı şairlerden de şiir iktibas ettiği görülür. Hakkı, özellikle ilmî ve fikrî eserlerinde tezini desteklemek için bunu sıkça yapar.

Hakkı’nın ağırlıklı olarak naatlardan oluşan divanında, Farsça kaleme alınmış on bir telif şiir yer almaktadır. Divandaki şiirlerin dışında; *Necatü’l-İslam* adlı eserinde de Farsça telif bir manzume bulunur. Aşağıda bu on iki telif şiir okunuşu ve Türkçe anlamlarıyla birlikte verilmiştir.

Der Tahdîs-i Ni'omet-i Bâri 'Azze ve Celle^{xii}

[Fā 'Øi lā tün/Fā 'Øi lātün/Fā 'Øi lā tün/Fā 'Øi lün]

توأم دیوان تو دنیا نبیند حقیا Tev'Øem-i dıvān-ı to dünyā ne-bjnend Ħaḳḳıyā

زانکه آغازت بهر حرف نعت فخر انبیا Z'ān ki āgāzet be-her Ħarf na'Øt-ı faḥr-ı enbiyā

Ey Hakki! Senin divanının eşi dünyada görülmemiştir çünkü onun her harfi peygamberlerin övünç kaynağı (Hz. Muhammed'e) naat ile başlar.

دیدهء دنیا ندید این توتیایت حقیا Dıde-i dünyā ne-dıd ĩn tütıyāyet Ħaḳḳıyā

زانکه آغازت بهر حرف نعت فخر انبیا Z'ān ki āgāzet be-her Ħarf na'Øt-ı faḥr-ı enbiyā

Ey Hakki! Dünyadaki gözler böyle bir sürme görmedi; çünkü onun her harfi peygamberlerin övünç kaynağı (Hz. Muhammed'e) naat ile başlar.

حق نگهدارش زید دیدان بگو خوانندگان Ħaḳ nıgehdāreş zi bed-dıdān be-gū Ħ'ānendegān

گوهر گنجینهء نجم هوا دیوان ما Gevher-i gencıne-i "necm-i hevā"^{xiii} dıvān-ı mā

Dua et; Hak, onu okuyanları kem gözlerden korusun; çünkü bizim divanımız gökteki yıldızlar ve hazinedeki cevherler gibidir.

حمد بی حد شکر بی عد خوانم ای پروردگار Ħamd-ı bj-Ħadd şükr-i bj-Øadd Ħ'ānem ey
perverdigār

زانکه میزاب فیوض پیرریزی فرق ما

Z'ān ki mızāb-ı füyüz-ı pır rızı fark-ı mā

Ey Rabbim! Bizim başımıza da Hz. Mevlana'nın feyz yağmurunu yağdırdığın için sana sonsuz hamd ve sayısız şükürler olsun.

کاشف نون و قلم شد طوطیء شیرین زبان Kāşif-i "nün u ḳalem"^{xiv} şod tūtıj-i şırın-zebān

بلبل باغ بلاغت بود بی شك پیر ما Bülbül-i bāg-ı belāgat būd bj-şekk pır-i mā

Bu tatlı dilli papağan, nün ve kalem suresinin (sırrının) kâşifi oldu; bizim pirimiz, şüphesiz belagat bağının bülbülü idi.

عارفان شد پاسبانی دردرگاه او 'ØĀrifān şod pāsbānj-yi der-i dergāh-ı o

لا جرم محرم سرای کبریا شد پیر ما Lā-cerem maḥrem-serāy-ı kibriyā şod pır-i mā

Arifler onun dergâhının kapıcısı oldular; (çünkü) şüphesiz bizim pirimiz yücelik sarayının mahremi idi.

جان ارزنجان کماح نیست بود جان دو جهان Cān-ı Erzincān Kemāḥ nıst būd cān-ı dü-cihān

حضرت منلا ی خنکار رهبر هر راه ما Ħāzret-ı Monlā-yı Ħünkār rehber-i her-rāh-ı mā

Yolumuzun rehberi olan Hazret-i Molla-yı Hünkâr (Mevlana) sadece Erzincan ve Kemah'ın değil iki cihanın canıdır.

در دریای دلارا آور ای غواص عشق
 در دریای دلارا آور ای غواص عشق
 چار چشم سانلان در ساحل دریای ما
 Çār-çeşm-i sâ'îlân der sâhil-i deryâ-yı mâ
Ey aşk dalgıcı! Deryanın gönül süsleyen incilerini getir; deryamızın sahilinde dört gözle beklemekteyiz.

فأش مکن خاموش باش از رازهای کبریا
 فأش مکن خاموش باش از رازهای کبریا
 زانکه عاجز میشود خواننده را اسرار ما
 Z'ân ki 'Öâciz mîj-şevêd h'ânende râ esrâr-ı mâ
Artık sus! Konuşup da kibriyanın sırlarını ortaya dökme; çünkü bizim sırlarımızı okuyup bilenler aciz olmaktadır.

همچنین فرمود حق باشاه مازاغ البصر
 همچنین فرمود حق باشاه مازاغ البصر
 یس و طس و طه مثبت دعوی ما
 Hemçonjın fermüd Hâk bā-şâh-ı "mâ-zağa'l-başar"^{xv}
 "Yâ şjn ü tã şjn ü tã hã"^{xvi} müşbet-i da'vâ-yı mâ
Hem Hak Teala, Şah'a "Ma-zaga'l-basar, Ya Sin, Ta Sin ve Ta Ha!" diye buyurdu; o hâlde bizim davamız ispat edilmiş oldu.

وعدده امداد[و] احسانت ادا کن یا اله
 وعدده امداد[و] احسانت ادا کن یا اله
 درشب سرمنزله گور دردم انجام ما
 Va'Ûde-i imdâd [u] îhsânet edâ kon yâ İlâh
 Der-şeb-i ser-menzil gür der-dem-i encâm-ı mâ
Ey Allah'ım! İhsan ve yardım vaadini yerine getir; bu gecenin sonunda varacağımız yer kabirdir.

حقیا خدمت کنی با نشر نعت مصطفا
 حقیا خدمت کنی با نشر نعت مصطفا
 دستگیرت میشود بی شبهه او روز جزا
 Hâkkiyâ hıdmet konj bā-neşr-i na'Ût-ı Muştafâ
 Dest-gjret mîj-şevêd bj-şübhe o rüz-ı cezâ
Ey Hakki! Hz. Muhammed Mustafa'ya naat söyleyerek ona hizmet et ki (o da) şüphesiz ceza günü senin elinden tutsun.

Der Medâyiḥ-i Mensûb-ı Mevlânâ^{xvii}

[Me fâ 'Ûj lün / Me fâ 'Ûj lün / Me fâ 'Ûj lün / Me fâ 'Ûj lün]

برای دانه در دامی بزری مرغ مولانا
 برای دانه در دامی بزری مرغ مولانا
 حقایق بحر شد حقی بجمع موج مولانا
 Hâqâyık baḥr şod Hâkki be-cem'Û-i mevc-i Mevlânâ
Mevlana sanki bir tuzak içindeki kuş yemidir (oraya gelenler onun gönül tuzacağına tutulur) Ey

Hakkı! Hakikat denizleri Mevlana'nın (düşünce) dalgasında toplandı.

Niviştem Be-Bâb-ı Dergâh-ı Mevlânâ^{xviii}

[*Me fâ Øj lün/Me fâ Øj lün/Me fâ Øj lün/Me fâ Øj lün*]

چه جای جنت اسا این مقام قطب مولانا Çi cây-ı cennet-âsâ jn maḡâm-ı ḡuṭb-ı Mevlânâ
گروه اولیا در حق او گفتند که مولانا^{xix} Gürüh-ı evliyâ der-ḡaḡḡ-ı o goftend ki mevlânâ

Mevlana'nın bulunduğu bu kutup makamı cennet bahçesi gibidir; bundan dolayı da veliler topluluğu onun hakkında 'Efendimiz' dediler.

بباب درگهش آمد تهی دست دل فکار حقی^{xx} Be-bâb-ı dergeheş âmed tehj-dest dil-fikâr ḡaḡḡı
ولی در عود تش پر شد ز کنز فیض مولانا Velj der-Øavdeteş pür şod zi-kenz-i feyz-i Mevlânâ

Gönlü yaralı, eli boş bu Hakkı da onun dergâhının kapısına geldi; oradan da Mevlana'nın feyz hazinesinden gönlü dolu olarak döndü.

NaØt-ı Fârisj^{xxi}

[*Me fâ Øj lün/Me fâ Øj lün/Me fâ Øj lün/Me fâ Øj lün*]

بخون دل نوشتم این دیوانم دلبر رعنا Be-hün-ı dil niviştem jn djvânem dil-ber-i raØnâ
مدد جویم زجودت الامان ای کنز لایفنا Meded-cüyem zi-cüdet el-emân ey kenz-i lâ-yefnâ

Güzel dilber (Hz. Muhammed)! Bu divanımı gönül kaniyla yazdım; ey tükenmez hazine! El Aman! Senin cömertliğinden (ve şefaatinde) yardım bekliyorum.

بنار شمع رویت سوخت این پروانه بی پر Be-nâr-ı şemØ-i rüyet sũḡt jn pervane-i bj-per
باب وصلتت و رحمت بکن ای ماه بی همتا Bâb-ı vuşlatet u raḡmet be-kon ey mâh-ı bj-hemtâ

Senin yüzünün mumu nariyle bu kanatsız pervane yandı; ey eşsiz ay gibi güzel sevgili, vuslat ve rahmet kapısını aç.

منم بریرک کل رویت هزار نالها آرم Menem ber berg-i gül rüyet hezâr nâlehâ ârem
منم سر عندلیبیانت مدد کن ماندم از نعما Menem ser-Øandeljbânet meded kon mândem ez naġmâ

Senin gül yüzünün yaprağı üzerinde binlerce nale getiren benim, senin (gül yüzüne âşık)

bülbüllerin arasındaki baş bülbül benimdir. (Ancak) nağme söylemekte geri kaldım, yardım et!

از اشك عاشقت نرسی امان ای خسرو خوبان Ez eşk-i Ŗāşīket nersī emān ey ħusrev-i ħübān
که من ترسم جهان ویران شود از آه این شیدا Ki men tersem cihān vjṛān Ŗeved ez āh jn Ŗeydā

Ey güzeller sultanı! Senin âşıklarının, gözyaşlarından dolayı (insanlar) güvende değiller. Çünkü korkarım ki bu âşıkların ah vahından dolayı cihan harab olacaktır.

کماحی بوالکمال آشفته شد در عشق تو جانا Kemāḥī Bu'l-Kemāl āşufte Ŗod der Ŗaşq-ı to cānā
امان امداد رسیدی دردم آخر جهان فرما Emān imdād resjđj der-dem-i āḥir-cihān fermā

Ey canım sevgilim! Senin aşkından Kemahlı Bu'l-Kemal Hakkı perişan oldu. Aman emret ki dünyadaki son demimde bana senin yardımın ulaşsın.

NaŖt-ı Ŗerj̄f Be-Lisān-ı Fārsj̄^{xxii}

من معتکفم در محراب ابروی محمد Men muŖtekifem der miḥrāb-ı ebrū-yı Muḥammed
بی دون نه روم تا عید وصال محمد Bj-dūn ne-revem tā Ŗjd-i vaśl-ı Muḥammed

Ben Hz. Muhammed'in kaşlarının mihrabında itikâftayım; O'nsuz Muhammed'in kavuşma bayramına gidemem.

من سیمرغ قاف قاب قوسینم Men Sjmurg-ı Qāf "Qābe Kavseynem"^{xxiii}
با عشق آشیان سازم در کوی محمد Bā-Ŗışq āşiyān-sāzem der kūy-ı Muḥammed

Ben Kafdağı'nın Simurg'uyum, Kabe Kavseyn'im; Hz. Muhammed'in köyünde aşk ile yuva kuruyorum.

من آن حاجیمکه طواف هفت اشواط Men ān ḥācjyem ki tavāf-ı heft eşvāt
اکمال میکنم در کعبه گیسوی محمد İkmāl mj-konem der KaŖbe-i gjsū-yı Muḥammed

Ben öyle bir hacıyım ki Hz. Muhammed'in saçlarının kâbesinde yedi kez tavaf ederek kemale eriyorum.

من آن صبایمکه رسول العشاق Men ān śabāyem ki resūlu'lŖuşşāq
بیوی آدم از روضه پاک محمد Be-būy-ı ādem ez ravza-i pāk-i Muḥammed

Ben, âşıkların peygamberi olan Hz. Muhammed'in pak türbesinden Hz. Âdem'in kokusunu getiren o rüzgârim.

من آن شاه مرغانه خوش الحان آدم
در باغ بلاغت ملاحظت محمد

Men ân şâh-ı murgânem ki hoş-elhân-ı âdem
Der-bâğ-ı belâgat [u] melâhat-ı Muḥammed

Ben Hz. Muhammed'in güzellik ve belagat bağında hoş nameler söyleyen kuşların şahıyım.

من آن خواهمکه خدا هر جای خطر
امداد رساند از روح روان محمد

Men ân h'âhem ki Hudâ her cây-ı hatar
İmdâd-resând ez rûh-ı revân-ı Muḥammed

Allah'ın her zorlukta Hz. Muhammed'in ruh-ı revanının hürmetine bize yardım etmesini dilerim.

من آن کماحی که بوالکمال گوید
برای اقتباسم از شمع سریعت محمد

Men ân Kemâhî ki Bu'l-Kemâl gūyed
Berây-ı iktibâsem ez-şem'î-şerîat-ı Muḥammed

Ben Hz. Muhammed'in şeriat mumunun nurundan iktibas ettiğim için bana Kemahlı Bu'l-Kemal derler.

من آن حقی یم که غریق بحر حمیم
ازان ادم در گر انمایه محمد

Men ân Hâkqiyem ki garîq-ı baḥr-ı ḥamîm
Ez-ân âdem der-girân-mâye-i Muḥammed

Ben kaynar denizlere gark olmuş o Hakkı'yım ki bana Hz. Âdem'de Hz. Muhammed'in nuru görünür.

İstişmâm-ı Bûy-ı Muḥammed^{xxiv}

در عزم راه حجاز بوی محمد آمد
و از اشک آه و نیاز بوی محمد آمد

Der-Øazm-ı râh-ı Hicâz bûy-ı Muḥammed âmed
Ve ez-eşk-i âh u niyâz bûy-ı Muḥammed âmed

Hicaz'a gitmek için yolda iken Hz. Muhammed'in kokusu geldi; gözyaşım, ahım ve niyazımın neticesi olarak Hz. Muhammed'in kokusu geldi.

رفتم بسوی بستان در روم و عربستان
از ازهار این عالم بوی محمد آمد

Reftem be-sûy-ı bostân der-Rûm u ØArabistân
Ez-ezhâr jn Øâlem bûy-ı Muḥammed âmed

Arabistan'da ve Rum ilindeki bahçelere gittim; bu âlemin çiçeklerinden Hz. Muhammed'in kokusu geldi.

دیدم زمره حجاج شد همه ذوالانتهاج Dıdem zümre-i hücâc şod heme zü'l-intihâc
از آه و زار ایشان بوی بوی محمد آمد Ez âh u zâr-ı işân bûy-ı Muḥammed âmed

Hacılar zümresini gördüm, hepsi (hac ibadetlerini yerine getirerek) hedeflerine ulaşmıştı; onların ah u zarlarından Hz. Muhammed'in kokusu geldi.

دیدم آن بیت آله پوشیده لبس سیاه Dıdem ân beyt-i ilâh pûşide libas-ı siyâh
از ماتم این کعبه بوی محمد آمد Ez mâtem-i jn Ka'be bûy-ı Muḥammed âmed

Siyah örtüyle örtülmüş olan Beytullah'ı gördüm; Kâbe'nin bu mateminden Hz. Muhammed'in kokusu geldi.

شدم همراه صبا تا روضه مصطفا Şodem hem-râh-ı sabâ tâ Ravza-i Muştafâ
از ریح سمت طیبه بوی محمد آمد Ez rîḥ-i semt-i Ẕjbe bûy-ı Muḥammed âmed

Hız. Muhammed Mustafa'nın türbesine kadar rüzgâra eşlik ettim; Medine semtinde gelen rüzgârla Hz. Muhammed'in kokusu geldi.

در دریای محبت غرقم ای کان رحمت Der-deryâ-yı muḥabbet ğarka-em ey kân-ı rahmet
از غرقه غریقان بوی محمد آمد Ez ğarqa-i ḥarjkan bûy-ı Muḥammed âmed

Ey Rahmet menbaı (Allah'ım)! Muhabbet denizine dalmışım; (bu denize) dalanlardan Hz. Muhammed'in kokusu geldi.

ای کماحی بوالکمال وی عاشق بی نوال Ey Kemâhı Bu'l-Kemâl vey Êaşık-ı bj-nevâl
از چشم خون ریزت بوی محمد آمد Ez-çeşm-i ħün-rizet bûy-ı Muḥammed âmed

Ey Kemahlı Bu'l-Kemal! Ey zavallı âşık! Kanlı gözyaşlarımdan Hz. Muhammed'in kokusu geldi.

Li-Cenâb-ı Şemse'd-djn-i Tebrjz^{xxv}

[Müf te Êi lün/Me fâ Êi lün/Müf te Êi lün/Me fâ Êi lün]

مرغ حريم حضرتم بقره بقو همی زنم Murğ-ı hâriṃ-i hâzretem buḳre be-ḳū hemj zenem
 مست شراب وحدتم بقره بقو همی زنم Mest-i şarāb-ı vaḥdetem buḳre be-ḳū hemj zenem

Hazret-i Hakk'ın evinin hu hu diyen kuşuyum; vahdet şarabının hu hu diyen sarhoşuyum.

جام شراب او منم نقل کباب او منم Cām-ı şarāb-ı o menem nuḳl-ı kebāb-ı o menem
 چنگ و رباب او منم بقره بقو همی زنم Çeng ü rebāb-ı o menem buḳre be-ḳū hemj zenem

Onun şarap kadehi benim, onun kebab mezesi de benim; onun hu hu diyen çeng ve rebabı da benim.

راه حجاز او منم ذکر و نماز او منم Rāh-ı Hicāz-ı o menem zıkr u namāz-ı o menem
 خاتم راز او منم بقره بقو همی زنم Ḥātem-i rāz-ı o menem buḳre be-ḳū hemj zenem

Onun Hicaz yolu benim, onun zikir namazı benim; onun hu hu diyen sır kutusu benim.

عهد الست او منم بلبل مست او منم ØAhd-i elest-i o menem bülbül-i mest-i o menem
 خاتم دست او منم بقره بقو همی زنم Ḥātem-i dest-i o menem buḳre be-ḳū hemj zenem

Onun Elest Ahdi benim, onun sarhoş bülbülü benim; onun elindeki hu hu diyen yüzük benim.

گرچه زان آدمم باشد از آدم آن دمم Gerçe zi-ān Ādemem bāşed ez Ādem ān demem
 مظهر اسم اعظمم بقره بقو همی زنم Mažhar-ı ism-i aẓẓamam buḳre be-ḳū hemj zenem

O Adem'den olsam bile o demin Ādem'iyim; İsm-i Azam'ın mazharıyım, hu hu diyorum.

درد منم دوا منم آصف باصفا منم Derd menem devā menem Āşaf-ı bā-şafā menem
 درّ گران بها منم بقره بقو همی زنم Dürri-i girān-bahā menem buḳre be-ḳū hemj zenem

Dert benim, deva benim, safalı Asaf benim; hu hu diyen pahalı inci benim.

مطلع کاف و نون منم بر همه رهنمون منم MatlaØ-ı kāf u nūn menem ber heme reh-nümün menem
 سلسله جنون منم بقره بقو همی زنم Silsile-i cünün menem buḳre be-ḳū hemj zenem

Kaf ve Nun'un matlai benim, herkese kılavuz olan da benim; hu hu diyen delilik zinciri benim.

كعبه منم منا منم مروه منم صفا منم
ذره منم علا منم بقره بقو همی زنم

Ka'be menem Minā menem Merve menem Śafā
menem
Zerre menem Ūalā menem bukre be-ķū hemj zenem

Kābe benim, Mina benim, Merve benim, Safa benim; hu hu diyen zerre ve gökyüzü de benim.

من نه منم که من تنم درتن من نه من منم
اوست حقیقت تنم بقره بقو همی زنم

Men ne menem ki men tenem der-ten-i men ne men
menem
Ost Ĥaķıķat-ı tenem bukre be-ķū hemj zenem

Bedenimde olan ben değilim, bedenimdeki ben, ben değilim; bedenimin hu hu diyen hakikati odur.

شاه منم گدا منم ماه منم سما منم
راه منم سرا منم بقره بقو همی زنم

Şāh menem gedā menem māh menem semā menem
Rāh menem serā menem bukre be-ķū hemj zenem

Şah benim, geda benim, ay benim, sema da benim; hu hu diyen yol benim, ev de benim.

طوطیء باغ او منم طوبی شاه او منم
نور چراغ او منم بقره بقو همی زنم

Fūṭj-i bāġ-ı o menem tūbj-i şāh-ı o menem
Nūr-ı çerāġ-ı o menem bukre be-ķū hemj zenem

Onun bahçesinin papağanı benim, o Şah'ın Tuba'sı benim; onun kandilinin hu hu diyen ışığı benim.

چرخ منم منا منم نور منم ضیا منم
صبح منم مسا منم بقره بقو همی زنم

Çarĥ menem minā menem nūr menem ziyā menem
Śubĥ menem mesā menem bukre be-ķū hemj zenem

Felek benim, Mina benim, ışık benim, ziya benim; hu hu diyen sabah benim, gece de benim.

همدم شمس دین منم در شرف یقین منم
رشته کفر دین منم بقره بقو همی زنم

Hem-dem-i Şems-i dīn menem der-şeref-i yakīn menem
Rište-i küfr-i dīn menem bukre be-ķū hemj zenem

Şemseddin'in arkadaşı benim, yakın burcunda olan da benim; hu hu diyen inkâr ve din ipi benim.

[Me fā Øj lün/Me fā Øj lün/Fe Øū lün]

جهان جامی ملک ساقی اجل می
بر یات باده نوش از مجلس وی

Cihān cāmī melik sākī eccl mey
Beriyyāt bāde nūş ez meclis-i vey

Bu cihan bir kadeh; melik saki; eccl ise bir meydır. O hâlde o kadehle o meclisten mey iç.

رهایب گریبان نیست کس را
ازان جامی ازان ساقی ازان می

Rehā-yāb-ı girjībān nīst kes rā
Ez-ān cāmī ez-ān sākī ez-ān mey

O meyden, o sakiden, o kadehten bir kimse yakasını kurtarmış değildir.

با ین بیم باکیان کیستت کریم
مرا بیدارکن از غفلت و غی

Be-ın bīm bākīyān kīsest kerjīmā
Me-rā bj-dār kon ez ğaflet u ğay

Ey kerem sahibi! Bundan kim korkmaz ki! Beni gaflet ve ihmalden uyandır.

مزای مثنوی سرالمثنای
ز آن اب خضر آور مرا می

Mezāy-ı Meşnevī sırru'l-meşānī
Zi-ān āb-ı Hızır āver me-rā mey

Mesnevi'nin bir diğer sırrı ondan bana ab-ı Hızır gibi bir bade gelmesidir.

اگر خواهم مدد از روح منلا
دم عیسی آسادر دم کند حی

Eger ħ`āhem meded ez rūh-ı Monlā
Dem-i Øİsj-āsā der-dem koned ħay

Eğer Molla'nın ruhundan meded istersem o, İsa'nın hayat bahşeden nefesi gibi bir nefestir.

کماحی بوالکمال با پگوش عبرت
شنو اسرار مولانا ازین نی

Kemāhī Bu'l-Kemāl bā ğūş-ı Øibret
Şinev esrār-ı Mevlānā ez-jn-ney

Ey Kemahlı Bu'l-Kemal, Mevlana'nın sırrını bu neyden ibret kulagiyla dinle.

Li-Cenāb-ı Şemse'd-djn-i Tebrjzj^{xxvii}

[Me fā Øj lün/Me fā Øj lün/Me fā Øj lün/Me fā Øj lün]

مسلمان نامی دایم که من خود را کرامانم
 نه صدیقم نه زندقم نه گبرم نه مسلمانم
 Müselmān nā-nemj-dānem ki men ĥod-rā
 kirāmānem
 Ne śiddiḳam ne zındiḳam ne gebrem ne
 müselmānem

Kendimi müslüman olarak görmüyorum ki büyüleneyim; ayrıca ne siddikim, ne zındığım, ne gâvurum ne de Müslümanım.

نه همچون زاهدان زاهد نه همچون عاشقان
 عاشق
 نه همچون کافران کافر نه دزدم من نه
 راهبانم
 Ne hem-çün zāhidān zāhid ne hem-çün Őāşıḳān
 Őāşıḳ
 Ne hem-çün kāfirān kāfir ne düzdem men ne
 rāhbānem

Ne (gerçek) zahidler gibi bir zahidim ne de (gerçek) âşıklar gibi bir aşığım; ne kâfirler gibi bir kâfirim ne hırsızım ne de rahibim.

نه دلدایم نه دل دارم نه این دارم نه آن
 دارم
 نه اوباشم نه قلاشم نه درویشم نه سلطانم
 Ne dildārem ne dil dārem ne ĩn dārem ne ān dārem
 Ne evbāšem ne ḳallāšem ne dervişem ne sultānem

Ne âşığım ne de maşuğum, ne oradayım ne buradayım; ne eşkiyayım ne kalleşim, ne dervişim ne de sultanım.

نه عیسی یم نه موسی یم نه داودم نه
 محمودم
 نه توراتم نه انجیلیم نه زبورم نه فرقانم
 Ne Őİsî'yem ne Mūsî'yem ne Dāvud'em ne
 Maĥmūd'em
 Ne Tevrāt'em ne İncil'em ne Zebūr'em ne
 Furḳān'em

Ne İsa'yım ne Musa'yım, ne Davud'um ne de Mahmud'um; ne Tevrat'ım ne İncil'im, ne Zebur'um ne de Furkan'im.

نه صابر همچو ایوبم نه درجویای مقصودم
 نه چون یعقوب محزونم نه چون یوسف
 بزندانم
 Ne śābir hem-çü Eyyüb'em ne der cūyā-yı
 maḳśūd'em
 Ne çün YaŐḳūb-ı maĥzūnem ne çün Yūsuf be-
 zindānem

Ne Eyyub gibi sabırlıyım ne de maksadıma ulaştım; ne hüznü Yakup gibiyim ne de zindandaki Yusuf gibiyim.

نه در جنت چو ادریس نه در دوزخ چو ابلیس
 Ne der-cennet çü İdris'em ne der-düzaħ çü İblis'em
 نه بی سلیمان دمی باشم نه سلیمانم نه
 Ne bî Süleymân demî bâšem ne Süleymân ne źj-
 دیشانم
 řānem

Ne İdris gibi cennetteyim ne de şeytan gibi cehennemdeyim; ne Süleyman'dan bir an uzaktayım ne Süleyman'ım ne de şöhretliyim.

بشارت گفت پیروزی شهنشه شمس تبریزی
 Beşāret goft pîrüzî şehinşeh Şems-i Tebrîzî
 چه می زمی چه می لرزی نمی دانی که
 Çi mî-zemmî çî mî-lerzî ne-mî-dānî ki raħmānem
 رحمانم

Şahların şahı Şems-i Tebrizî, zaferi müjdeledi; Rahman'ımı bilmiyorsan ne korkuyorsun, ne titriyorsun!

İstirhām Ez Vâlî-yi Erzurum Râşif Paşa^{xxviii}

[Fā Øi lâ tün / Fā Øi lâ tün / Fā Øi lâ tün / Fā Øi lün]

بشنواز خامه‌ئ خونبار ما خبرالوزرا
 Bîşnev ez ĥāme-i ĥün-bār mā-ħaberü'l-vüzerā
 گرچه گوید ز ستمکار کماح بالفقرا
 Gerçe gūyed zi-sitemkār-ı Kemāñ bi'l-fuřarā

Yöneticilerin haberlerini kanlar saçan kalemimizden dinle; gerçi (kalemim) Kemah'taki fukaralıktan sitem etmektedir.

نام او فرزند صاغر نشنود پندهای حق
 Nām-ı o ferzend-i sağır ne-şenūd pendhā-yı Ĥağ
 خائن دولت و ملت شد بحق شرفا
 Ĥāðin-i devlet ü millet şod be-ħağğ-ı řürefā

Onun adı Sağıroğlu'dur ve Hakk'a dair nasihatleri duymaz; şeref bakımından o (Bey), Allah için devlete ve millete hain oldu.

از گروه دا برالقوم باد انکائی مستم
 Ez gürüh-ı "dābirü'l-şavm"^{xxix} bād ān kân-ı sitem
 و از قبول این دعا آمن خوان هر بدلا
 V'ez şabül ĩn duðā-yı āmin-ħ'ān her büd lā

O zulüm kaynağı, kökü kesilen zümreden olsun; Allah dostlarının güven isteyen bu duası kabul olsun.

دست پایم بنده اند حیفا بر شتهء ظالم Dest-pāyem bende-end Ĥaḳḳjyā be-rište-i žālim
 که ز عرضم بر بزرگان اسرار ضعفا Ki zi-Øarzem ber büzürgān esrār-ı züØefā

Eyvah ki çeşitli zalimler elimi-ayağımı bağladılar ki aczimden dolayı zayıfların sırrını büyüklere açıyorum.

بر گروه کرهان از بیم گواهی کی کند Ber güruh-ı kerhān ez bjm-i gevāhj key koned
 کس که داند شریشان از عدول شهدا Kes ki dāned şerr-be-şān ez Øudül-i şühedā

Zorbalar güruhunun aleyhine korkudan kim şahitlik edebilir; doğruluktan sapmış şahitlerin şerrini herkes bilir.

بر شما فرضست زحق نصر گدایان کماح Ber şomā farzest zi-Ĥaḳḳ naşr-ı gedāyān-ı Kemāñ
 آتش لا ترکنوا سوزد بمثل ظلما Āteş-i “lā-terkenü”^{xxx} süzed be-mişl-i žulemā

Kemahlı fakirlere Hakk’ın izniyle yardım etmek size farzdır; (aksi takdirde) zalimleri yaktığı gibi ateş (sizi de) yakacaktır.

دست رسی باسی خدارا مرد ای اصف عصر Dest-resj bāsĵ Ĥudā-rā merd ey Āşaf-ı Øaşr
 که شنیدم زسما آمد صناعات کرما Ki şenjdem zi-semā āmed şanØat-ı küremā

Ey asrın Asaf’ı, Allah yolunda olanlara yardım et; zira cömertlik meziyetinin semadan bahşedildiğini duydum.

در حیاتم نظم نثر ترا گویم دعا Der ĥayātem nažm [u] neşr to-rā güyem duØā
 که نیابد مثل او فردانه خوف و کلا Ki neyābed mişl-i o ferdāne ĥavf u kelā

Hayatım boyunca nazım ve nesirle sana duacı oldum ki “onun gibi biri asla bulunmaz.”

ز کماحی بوالکمال حقی حقیقت حال شنو Zi-Kemāñĵ Bu’l-Kemāl Ĥaḳḳĵ ĥaḳĵkat ĥāl şenev
 کربلا کرده کماح گشتیم بسیف سفها Kerbelā ger dih Kemāñ geşteyem be-seyf-i süfehā

Kemahlı Bu’l-Kemal Hakkı’dan gerçek durumu işit; Kemah Kerbela olmuş, sefihlerin kılıcıyla öldük.

Ebcet Ĥesābiyla Lafz-ı Mevlevjñüñ Lafz-ı Muĥammed İle Müsāvĵ Olduğunu Beyān İçün Söyledükleri^{xxxi}

[Fā Øi lā tün / Fā Øi lātün / Fā Øi lā tün / Fā Øi lün]

مولوی باشد مساوی با محمد ای عنود Mevlevî bāşed müsāvî bā-Muḥammed ey Øanūd
 نیست کس را این تصرف پیدا زبان از Nîst kes-rā ĩn taşarruf peydā zebān ez ruḡūd
 رقود

Ey inatçı kişi! Mevlevî (kelimesinin ebced değeri), Muhammed (kelimesinin ebced değeri) ile eşittir; dildeki bu tasarruf kimseyi uykudan uyandırmadı.

[Fā Øi lātün / Fā Øi lā tün / Fā Øi lün]

انتظار از صد کدست آخر بیا İntizār ez şad kezest āhir beyā
 ای غبار خاکپای توتیا Ey ġubār-ı ḥāk-pāyet tūtiyā

Ey ayağının tozu gözlere sürme olan! Yüzlerce kişi seni bekliyor artık gel.

[Fā Øi lā tün / Fā Øi lātün / Fā Øi lā tün / Fā Øi lā tün]

فهم رازمن نکنم او عربی من عجمی Fehm-rā zi-men ne-konem o ØArabî men ØAcemî
 لاف مهرش چه زخم او چون قریشی من Lāf-ı mihreş çi zenem o çün Ḳureyşî men Ḥabeşî
 حبشی

Benden işitin, o Arap ben ise Acem'im; o güneşin lafını bilmem, o Kureyşli ben ise Habeşliyim.

بدان ای دلکه روزی آید بر جهان Be-dān ey dil ki rüzj āyed ber cihān
 بیای محبوت نخواهی جز فغان^{xxxii} Beyābj-yi maḥbūbet ne-ḥāḥj coz fiğān

Ey gönül! Bil ki bir gün o, bu cihana (tekrar) gelse de senin muhabbet sahranda inlemekten başka bir şey istemez.

حقى هر دو یکسان در ترف عاشقان Ḥaḳḳj her dü-yeksān der taraf-ı Øāşîḳān
 بهست و نیست جهان مرنجید میان^{xxxiii} Be-hest ü nîst-i cihān mi-rencjd meyān

Bu cihanın varlığına ve yokluğuna üzülme, bundan rahatsızlık duyma; ey Hakkı her iki durum da âşıkların nazarında aynıdır.

Kemahlı İbrahim Hakkı Efendi'nin *Necatü'l-İslâm* Adlı Eserinde Yer Alan Farsça Şiiri^{xxxiv}

خدا کریمست محمد شفیعست چار یار رحمانست Hudā kerîmest Muḥammed şafîØest Çār-yār
 اگر حقى غم خورد گنهکارست aġr Ḥaḳḳi ġem xord ġnehkār-est

Eger Hâkķj ğam Ħored ğünehkârest

Ey Hakkı! Eğer günahkâr oluşundan dolayı üzüürsen Allah kerim, Hz. Muhammed şâfi ve Çar-yâr merhametlidir.

Çar diyuar seray dın احمد چار یار Çār-djvār-ı sarāy-ı djn-i AĦmed Çār-yār
عنى بو بكر عمر عثمان على نامدار YaŦnj Bū-Bekr [ü] ŦÖmer ŦOsmān ŦAlj-i nām-dār

Ahmed'in yani Hz. Muhammed'in din sarayının dört duvarı, Çar-yâr'dır: Ebu Bekir, Ömer, Osman ve nam sahibi Ali'dir.

از دوزخ ازاد کن این حقى روى سياه Ez dūzaĦ azād kon jn Hâkķj-yı rüy-siyāĦ
يا جميل بجا هم يا غافر آمرزگار Yā Cemjl-becā hem yā ğāfir-ı āmurz-ğār

Ey Allah'im! Bu yüzü kara Hakkı'yı cehennemden azad eyle. Bu, ya senin Cemîl sıfatınla ya da affınla olur.

من بندهء عاصيم الهى رضاء تو كجاست Men bende-i Ŧāşjyem İlāĦj rızā-yı to kocāst
تاریك دلم نور صفای تو كجاست TārjĦk-dilem nūr-ı şafā-yı to kocāst

Ey Rabbim! Ben asi bir kulum, senin rızan nerededir? Benim ğönlüm kapkaranlıktır, senin ğönlü aydınlatan nurun nerededir?

اگر تو بهشت بطاعت بخش Eger to behişt be-ĦāŦat baĦř
این بیع بود لطف عطای تو كجاست Jn beyŦ būd luĦ [u] Ŧatā-yı to kocāst

Ey Rabbim! Eğer sen cenneti taat ve ibadetle bahşedersen bu, satın alma olur. O zaman senin lütuf ve ihsanın nerededir?

مشوى امید حقیا ای بزرگ بر ذات Me-şevj ümjđ Hâkķjyā ey büzürg-ber zāt
گناه تو كجا رحمت خدا كجاست ĞünāĦ-ı to kocā raĦmet-i Ħudā kocāst

Ey Hakkı! O, zatı ile büyüktür. Ümitsiz olma, senin ğünahın nerededir Allah'ın rahmeti nerededir.

3. SONUÇ

Ciddi bir İslam ve tasavvuf bilgisine sahip olan Kemahlı İbrahim Hakkı, kaleme aldığı Farsça şiirlerine de bu bilgi ve birikimini yansıtmıştır. Şiirlerinde “Ebu’l-Kemâl Kemahi” mahlasını kullanır. Müellifin divanında ve *Necatü’l-İslam* adlı eserinde toplam on iki Farsça şiir tespit edilmiştir.

Bu şiirlerin beş tanesi Allah ve Resulü hakkında kaleme alınmış tevhid ve naatlardan oluşur. Naatlarda İbrahim Hakkı’nın peygambere olan aşkını en açık şekilde görmek mümkündür.

Beş şiir ise Mevlevilik unsurlarına dairdir. Bu şiirlerin ikisi Şems-i Tebrizi hakkındadır. Mevlevilik unsurlarına dair olan şiirlerden biri, Mevleviler arasında yaygın bir iddia hakkındadır. Bu iddiaya göre Mevlevilik, Hz. Peygamber tarafından müjdelenmiştir, bunun delili ise Mevlevi (مولوی) ve Muhammed (محمد) kelimelerinin ebced değerlerinin aynı oluşudur. İbrahim Hakkı Efendi’nin divanında yer alan şiirlere genel anlamda bakıldığında çok ciddi ölçüde Mevlana ve Mevlevilik sevgisi göze çarpmaktadır. Mevlevi külahı, ney ve Mevlana dergâhı gibi öğeler için yazılmış müstakil şiirlere dahi rastlanmaktadır.

Farsça bir şiir, ecelin kaçınılmaz olduğunu hatırlatmak maksadıyla yazılmıştır. İnsanın ölüme her zaman hazırlıklı olması gerektiği nasihat edilmiştir.

Bir şiir ise Erzurum valisi Raif Paşa’ya hitaben yazılmıştır. Kemah Beyi olan Sağıroğlu’nun adaletsiz bir yönetim sergilediğini dillendiren İbrahim Hakkı, bu durumu Erzurum valisi Raif Paşa’ya Farsça şiir yoluyla bildirmiştir. Kemah halkının korkudan Bey’e ses çıkaramadığını söyleyen İbrahim Hakkı, valinin durumu düzeltmesini rica eder ve bunun yöneticiler üzerine farz olduğunu vurgular. Böyle bir şikâyeti dile getiren manzumenin Farsça kaleme alınmış olması da düşündürücüdür. Hakkı’nın, sözkonusu şikâyeti Kemah Beyi’nin duymasını ve anlamasını istemediğinden dolayı Farsça yazdığı düşünülmektedir. Divanında yer alan Türkçe şiirlerde açık bir şekilde Kemah halkını ikaz edip eleştirdiğine şahit olunur. Ancak belli ki bu şiir, tarassut altında olduğu dönemlerde yazılmıştır. Yoksa sözünü esirgemeyen biri olan İbrahim Hakkı Efendi’nin bu eleştiriyi alenen yapacağı aşikârdır. Hakkı, başındaki sıkıntıları artırmak istemediği için böyle bir yola başvurmuş olmalıdır.

İbrahim Hakkı Efendi’nin Farsça kalema aldığı şiirlerde uyak ve kafiye sıkıntısı yaşamadığı görülür. Bunun sebebi, Fars diline hâkim olmasıdır. Hakkı Efendi’nin Farsça şiirlerinde dinî tasavvufi terimler ve isimler de yer almaktadır. İbrahim Hakkı’nın farklı bir dilde yazdığı şiirlerde bile bu kavramları ustalıkla kullandığı görülmektedir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ADALIOĞLU, H H. (2013). *II. Uluslararası Sultan Dîvânî ve Mevlana Sempozyumu*, 1-2 Haziran 2012. Afyonkocatepe Üniversitesi Yayınları, 109-117, Afyon.
- AKGÜL, M. (2006). Mukattaa Harfleri ve Kur'ân İ'câzındaki Yeri. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14, 49-65.
- ASLAN, Ö. (2018). Erzincan'da Tasavvuf Kültürü ve Nakşbendîlik. Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- AZAMAT, N. (2002). Kemahlı İbrâhim Hakkı. *DİA, C:XXV*. Ankara: TDV Yayınları, 220-222.
- DÜZDAĞ, E. (koord.) (2015). *Sırâtımüstakîm Mecmuası*, (5. Cilt, 105-130. sayılar). Bağcılar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- İbrahim Hakkı-yı Kemahî. *Divan (MK)*. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 2401.
- İbrahim Hakkı-yı Kemahî. *Divan (MM)*. TBMM Kütüphanesi, Demirbaş No: 73-7925.
- İbrahim Hakkı-yı Kemahî. *Necatü'l-İslam*. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 4370.
- KARAGÖZ, İ. vd. (2010). *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. DiB Yayınları, Ankara.
- MENEKŞE, Ö. (1996). *Kemah Âlimleri*. ?, İstanbul.
- ÖZTÜRK, M. ve ÖRS D. (hızl) (2009), *Burhan-ı Katı, Mütercim Âsım Efendi*. TDK Yayınları, İstanbul.
- PALA, İ. (2011). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Kapı Yayınları, İstanbul.
- TUNCER, F. (1999). *Kemahlı İbrahim Hakkı Efendi Hayatı Sanatı ve Eserleri*. Basın Yayın Matbaacılık, İstanbul.
- TUYGUN, Ü. (2004). *Erzincan'ın Manevi Mimarları*. Kervan Yayınları, İstanbul.
- TÜRKER, Y. (2010). *Rağıb el-İsfahanî, Müfredat*. Pınar Yayınları, İstanbul.
- ULUDAĞ, S. (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- YILDIRIM, N. (2013). *Farsça Dilbilgisi*. Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- YILMAZ, M. (2013). *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*. Kesit Yayınevi, İstanbul.
- YURT, V. (1997). *Hacı İbrahim Efendi*. Erzincan Belediyesi Yayınları, Erzincan.

EXTENDED SUMMARY

The history of Mevlevi in Erzincan dates back to very old times. According to rumours, Mevlana's father Bahaeddin Veled, along with his son and those around him, separated from Belh and on his return from Hajj, he came to Malatya via Damascus-Aleppo and Erzincan via Malatya. When Bahaeddin Veled and the delegation around him reach Erzincan, the disciples around Bahaeddin recommend entering Erzincan Sultan Fahreddin and his lady İsmeti Hatun meets Bahaeddin Veled and the delegation around the region called Erzincan Akşehir and pleads for them to stay in Erzincan. In Erzincan Akşehir, a madrasa is built for Bahaeddin Veled. According to one rumor, Bahaeddin Veled stayed here for four years, while according to another rumor, he stayed here for one year. After this incident, it would not be wrong to say that the Mevlevi give a special importance to Erzincan. Husameddin Erzincani, the disciple and founder of the first Mevlevi Tekke in the city, is the caliph of Sultan Veled the son of Mevlana. Melik Salih Mevlevihanesi was first established in Erzincan Apart from this, two other Mevlevi houses known as Ömer Dede Mevlevihanesi and Şeyh Halil Çelebi Mevlevihanesi are registered.

Ibrahim Hakki Efendi the last sheikh of Melik Salih Mevlevihanesi, was borned in 1859 as a child of a family who came to Anatolia from Baghdad and settled in Kemah District of Erzincan province. Hakki received good education and was one of the Ottoman scholars of the last period, was appointed to the sheikh of Erzincan Mevlevihanesi as a result of the education he completed in Konya. Ibrahim Hakki Efendi, who influenced even the Arab scholars with his knowledge while he was at the pilgrimage, increased to the palace preachment in Istanbul by the invitation of the Sultan. However, most of his life has been in exile since he always said out loud and had a hard character. Ibrahim Hakki Efendi, who suffered great pains and was tried in the courts of independence, did not leave any scientific studies. He knows Turkish, Arabic and Persian well enough to work in those languages. Ibrahim Hakki, who included Arabic and Persian quotations in the works he wrote in Turkish, wrote a divan in addition to the works of science. There are seven Arabic and Eleven Persian copyrighted poems next to Turkish poems in the divan. In addition, his work Necatü'l-Islam, contains a Persian poem. No matter what language it is written in, the poems of Ibrahim Hakki draw attention to a deep knowledge of mysticism, verses and Hadith. However, it is obvious that Hakki's dominance in the tradition of divan poetry is also evident. In this study, firstly, information about the life and works of Ibrahim Hakki Kemahli, who has been under the shadow of rumours about his intellectual and literary aspect was given. Then, twelve Persian poems belonging to him, along with their reading and Turkish meanings were presented to the attention. Ibrahim Hakki's Persian poems have not been translated before. For this reason, it is aimed to bring poems to today's readers. In the poems, it is possible to see the problems of Mevleviism and the period through the eyes of a tekke sheik.

SONNOTLAR

- ⁱ Tuncer ve Tuynun, İbrahim Hakkı'nın doğum tarihini 1266/1850 olarak aktarmıştır.
- ⁱⁱ Divanındaki dikkat çekici şiirlerden biri, İbrahim Hakkı'nın hac adabını terk eden hacıları uyarmak için kaleme aldığı anlaşılan "Tarîk-i Hicâz'da Terk-i Tazîm İden Zevâtı İkâz ve Hacca Terîbdür" başlıklı manzumesidir. Şiir, terk-i edeb etmemeyi; hacı adaylarını incitmeyecek bir üslupla vurgulamaktadır.
- ⁱⁱⁱ Divanda "Boğaz Dolmasından Bir Günde Vefâtları Vukû Bulan İki Mahdûmları Hakkında Söylenmişdür." başlıklı bir şiir yer almaktadır.
- ^{iv} Mahlası bu düşünceyle aldığı, *Divan*'da yer alan "Terceme-i Ahval-i Müellif" kısmında ifade edilmektedir.
- ^v 1911 yılında kaleme aldığı *Şemsü'l-irşâd li Sultân Reşad* adlı eserinde yer alan kendi ifadesinde 15 yıl evvel sürgün edildiğini beyan etmiştir. Bu durum göze alındığında ilk sürgünün 1896 yılına tekabül etmesi gerekir.
- ^{vi} Müşerkek köyünden Ömer İçoğlu'nun rivayetine göre; İbrahim Hakkı Efendi'nin Sultan Reşad dönemindeki bir vaazı esnasında rütbeli devlet ricali süslü elbiselerle ve gösterişli şekilde camiye gelir ve vaaz dinlemek için oturur. Bu hâlden rahatsız olan İbrahim Hakkı Efendi "*Burası Allah'ın evidir. Buraya böyle gururla kibirle gelinmez. Alçakgönüllülük ve tevazu ile gelinir.*" diyerek gelenleri ikaz eder. Durumun padişaha bildirilmesi üzerine padişah Sultan Reşad İbrahim Hakkı'yı çağırır. Meselenin konuşulmasından sonra Sultan Reşad İbrahim Hakkı'ya "*Söylediklerin doğrudur ama Musa'nın bir Firavun'u vardı; oysa benim yüz Firavun'um var!*" şeklinde buyurarak yönetimin içinde bulunduğu zor durumu özetler (Yurt 1997:9; Tuynun 2004:123).
- ^{vii} Saraydaki ve bürokrasideki bozuklukları eleştirirken sarayın ekmeğini yememek istemeyişi, bu dergâha geçmesinin sebebidir.
- ^{viii} Âlim, şeyh ve tüccarlardan oluşan bir grup İbrahim Hakkı'nın Meşrutiyet aleyhtarı olmasının söz konusu olmadığını, Erzincan halkı adına affedilmesi konusunda yardımda bulunulmasının istihram olduğunu belirten bir dilekçeyi sadarete gönderir ancak bir cevap alamaz. Bunun üzerine 22 Temmuz'da Dâhiliye Nezareti'ne, bir sureti de meşihat makamına gönderilen bir telgraf daha çekilerek aynı istekler bu defa "İyd-i millî" (23 Temmuz bayramı) adına ve Erzincan'daki kimsesiz çocukların dilinden tekrarlanır. İbrahim Hakkı, Erzincan halkının bu girişimleri sonucunda bir süre sonra affedilerek Erzincan'a döner (Tuncer 1999:27-31).
- ^{ix} Bu arada; kayıtlar incelendiğinde Erzincan'da kurulmuş bir İstiklal Mahkemesi'ne rastlamak mümkün değildir. Böyle bir hadise gerçekleşti ise bu karar başka bir ilde alınmış ya da bu mahkeme heyeti buraya görevlendirilmiş olmalıdır.
- ^x Rivayetlere göre İbrahim Hakkı, pes etmemek ve zulme boyun eğmemek adına bir dilekçe kaleme alır. Müdafasını hazırladıktan sonra dinlenmek için uzanır ve rüyasında Hz. Peygamber'i görür. Peygamber Efendimiz, sabah kahvaltısını İbrahim Hakkı ile yapmak istediğini bildirir ve böyle uzun müdafaa yazmasına gerek olmadığını söyler. Bu rüyanın ardından uyanan İbrahim Hakkı'nın, rüyanın mahmurluğunu atmadan ruhunu teslim ettiği söylenir. Bazı rivayetlerde ise; kararın ardından Erzincan'a hareket ettiği ancak Erzincan Ovası görüldüğü vakit ruhunu teslim ettiği aktarılır (Tuncer, 1999:37).
- ^{xi} Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz A 2401 numarada kayıtlı rika divanın müellif bilgilerinde "*Kemahi Kemal ed-din Ebu'l-Kemal Muhammed (öl. 1326/1910)*" şeklinde bilgi verilmiştir ki bu ölüm tarihi yanlıştır.
- ^{xii} Bu şiir, divanın Milli Kütüphane nüshasında da TBMM Kütüphanesi nüshasında da üçüncü sayfada yer almaktadır.
- ^{xiii} Bu ifade Kur'ân'dan muktebestir. (وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ) / Battığı zaman yıldız andolsun) (Necm 1)
- ^{xiv} Bu ifade Kur'ân'dan muktebestir. (ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ) / Nun Kaleme ve satır satır yazdıklarına andolsun.) (Kalem 1)
- ^{xv} Bu ifade Kur'ân'dan muktebestir. (مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ) / Göz kayıp şaşmadı ve sınırı aşmadı) (Necm 17).
- ^{xvi} Bu ifadeler Kur'ân'dan muktebestir. Huruf-ı Mukatta denilen bu harfler, Kur'an'ın bazı surelerinin başında bulunur ve tek başlarına okunabilir. Bu harfler Kur'an-ı Kerim'deki 29 surenin başında bulunur. Bunlar "س ر ح ا" harfleridir. 28 harf olan Arap alfabesindeki 14 harf Kur'an'da Huruf-ı Mukatta olarak kullanılmıştır. Bunlar Arap dilinde en çok kullanılan harflerdir. Bu harflerin anlamları meselesiyle ilgili değişik görüşler belirtilmiş, üzerlerinde farklı yorumlar yapılmıştır. "Harflerin anlamı bilinemez; anlamları bilinebilir; bu harfler semboldür; harfler, başlarında buldukları surenin ismidir; yemin içindir; dikkat çekmek için zikredilir; önceki semavi kitaplara atıf içindir" gibi farklı fikirler ortaya atılmıştır. Huruf-ı Mukatta üzerine bu kadar farklı yorumun yapılmasının temel nedeni, Kur'an'da ya da hadislerde konuyla alakalı izahın bulunmayışıdır (Akgül, 2006:49-65; Karagöz vd., 2010:271).
- ^{xvii} Bu şiir, divanın Milli Kütüphane nüshasında beşinci sayfada, TBMM Kütüphanesi nüshasında ise dördüncü sayfada yer almaktadır.
- ^{xviii} TBMM Kütüphanesi nüshasında on üçüncü sayfada yer alan bu şiir, Milli Kütüphane nüshasında "Der Sitâyîş-i Bâb-ı Vâlâ-yı Mevlânâ" başlığıyla on dört ve on beşinci sayfalarda kayıtlıdır.

^{xix} Milli Kütüphane nüshası. *كفتند كه كل وجه اولانا :در حق او كفتند كه مولانا*

^{xx} Milli kütüphane nüshası. *در درگاه او آمد تهی دست حقى كمتر :بیباب دركهش آمد تهی دست دل فكاہ حقى*

^{xxi} Bu şiir, divanın Milli Kütüphane nüshasında sekizinci sayfada, TBMM Kütüphanesi nüshasında ise yedinci sayfada yer almaktadır.

^{xxii} TBMM Kütüphanesi nüshasında mevcut olmayan bu şiir, Milli Kütüphane nüshasının kırk üçüncü sayfasında yer almaktadır. Şiirin aruz kalıbı ise tespit edilememiştir.

^{xxiii} Kur'an'dan muktebes olan "Kabe kavseyn" ifadesi "iki yay aralığı" anlamındadır. Kavş; yaşlı birinin belinin bükülmesi, çizgiyi bükme, bir yay biçiminde uzatılıp arkasından atların yarışa başlatıldığı ip gibi anlamlar taşır. Kab, yayın ortasında okun yerleştirildiği yerdir. Kavseyn ise bu orta noktadan itibaren yayın iki kanadına denir. Kur'an'da geçen bu ifade "فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ // (Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu." (Necm 9) şeklindedir. İsrâ ve Miraç mucizelerinde Allah Resulü'nün Allah'a ne denli yaklaştığını anlatmak için bu ayet indirilmiştir. Bu ifadenin önemli bir de sosyal mesaj verdiği görülmektedir. O dönemde Araplar arasında yaygın bir âdet vardı. İki dost birlikte yaylaya çıktıkları vakit, bu dostluğun nişanesi olarak çadırlarını iki yay aralığı kadar yakın mesafeye kurardı. Bu, en samimi dostluğun ifadesiydi. Allah'ın indirdiği ayette ise "belki daha da yakın" vurgusu, habibine olan muhabbetinin nişanıdır. Tasavvufta ise bu iki kavis, "vücut" ve "imkân" olarak tevil edilir (Türker 2010:1238; Yılmaz 2013:145; Uludağ 2005:200; Pala 2011:245)

^{xxiv} Milli Kütüphane nüshasında yer almayan bu şiir, TBMM kütüphanesi nüshasının yirmi beşinci sayfasında kayıtlıdır. Şiirin aruz kalıbı ise tespit edilememiştir.

^{xxv} Milli Kütüphane nüshasında yüz kırk ve yüz kırk birinci sayfalarda bulunan bu şiir, TBMM Kütüphanesi nüshasında ise mevcut değildir.

^{xxvi} Bu şiir, Milli Kütüphane nüshasında yüz yirmi üç ve yüz yirmi dördüncü sayfalarda yer alırken TBMM Kütüphanesi nüshasında atmış iki ve atmış üçüncü sayfalarda kayıtlıdır.

^{xxvii} Bu şiir, Milli Kütüphane nüshasında yüz kırk ve yüz kırk birinci sayfalarda kayıtlıdır ancak TBMM kütüphanesi nüshasında mevcut değildir.

^{xxviii} Bu şiir, divanın Milli Kütüphane nüshasında yüz elli dördüncü ve yüz elli beşinci sayfalarda yer alır; TBMM Kütüphanesi nüshasında ise kayıtlı değildir.

^{xxix} Bu ifade Kur'an'dan muktebestir. Dâbirü'l-kavm ise "milletin ardı/kökü" anlamındadır. (فَقَطِّعْ دَابِرَ الْقَوْمِ الَّذِينَ / فَظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ / Sonunda zulmeden kavmin kökü kesildi. Her türlü övgü, âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur.) (En'am 45).

^{xxx} Bu ifade Kur'an'dan muktebestir. "Meyletmeyin!" anlamındaki ifade ayette (وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَمَا سَكُمُ النَّارُ / وَمَا لَكُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ / Zulmedenlere meyletmeyin. Yoksa size de ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra size yardım da edilmez.) (Hud 113) şeklinde geçmektedir.

^{xxxi} Bu şiir TBMM Kütüphanesi nüshasında yer almaz, Milli Kütüphane nüshasında ise yüz yetmiş ve yüz yetmiş birinci sayfalarda bulunmaktadır. Bu başlığın altında yer alan beyitlerin bir kısmı farklı aruz kalıplarıyla kaleme alınmış, farklı kalıplar beyitlerin öncesinde belirtilmiştir.

^{xxxii} Vezin tespit edilemedi.

^{xxxiii} Vezin tespit edilemedi.

^{xxxiv} Divan nüshalarında yer almayan bu şiir, *Necatü'l-İslâm* adlı eserin 21 numaralı sayfasında yer almaktadır. Şiire başlık verilmemiştir. Şiirin aruz kalıbı da tespit edilememiştir.

ERZİNCAN'DA YAŞAYAN YAŞLI BİREYLERİN OBEZİTE DEĞERLERİ

OBESITY VALUES IN ELDERLY PEOPLE LIVING IN ERZİNCAN

Sevda ÖZÜTÜRKER

Dr. Öğr. Üyesi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Assist. Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Science and Literature, Department of Sociology

sevda.ozuturker@erzincan.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-4850-2590

Atf/©: *Özütürker, Sevda (2019). Erzincan'da Yaşayan Yaşlı Bireylerin Obezite Değerleri, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 12, Sayı 2, ss. 393-403*

Citation/©: *Özütürker, Sevda (2019). Obesity Values in Elderly People Living in Erzincan, Erzincan University Journal of Social Sciences Institute, Year 12, Issue 2, pp. 393-403*

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

SBDER-31, Aralık-December 2019 Erzincan

E-ISSN-2148-9289

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 02.11.2019

Kabul Tarihi-Accepted Date : 23.12.2019

Sayfa-Pages : 393-403

<http://dergipark.gov.tr/erzisosbil>

This article was checked by *iThenticate*

ERZİNCAN'DA YAŞAYAN YAŞLI BİREYLERİN OBEZİTE DEĞERLERİ

Obesity Values in Elderly People Living in Erzincan

Sevda ÖZÜTÜRKER

Öz:

Yaşlanma, morfolojik, fizyolojik ve psikolojik özelliklerdeki gerilemenin birikimli ve kompleks bir biçimde ortaya çıkmasıdır. Yaşlanmayla birlikte sindirim sisteminde de gerilemeler gözlenir. Metabolik ve hormonal gerilemeler, fiziksel aktivitenin azlığı yaşlılarda obeziteye sebep olabilmektedir. Obezite günümüzde oldukça yaygın bir halk sağlığı sorunu haline gelmiştir. Obezite ile mortalite arasında bir ilişkinin olduğu, beden kitle endis değerinin arttıkça mortalite oranının arttığı bilinmektedir. Araştırmamız Erzincan'da yaşayan 65 yaş ve üzeri 173 kadın ve 133 erkek birey üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bireylerden ağırlık ve boy uzunluğu ölçüleri alınmış, beden kitle endis (BKE) değerleri hesaplanmıştır. Araştırma bulgularımıza göre kadınlarda BKE değerleri 27,96, erkeklerde ise 24,94'tür. Kadınların %2,3'ü zayıf, %34,7'si normal kilolu, %27,2'si aşırı kilolu, %22' si I. derece obez, %11,6'sı II. Derece obez ve %2,3'ü III. derece obezdır. Erkeklerde ise bulgular %0,8'i zayıf, %53,4'ü normal kilolu, % 36,1'i aşırı kilolu, %7,5'i I. derece obez, %2,3'ünün II. derece obezi gösterirken, III. derece obez bireye rastlanmamıştır. Yaşam beklentisinin ve ömür uzunluğunun belirgin şekilde artış gösterdiği ülkemizde değişen beslenme ve yaşam koşullarıyla birlikte obezitenin de bölgelere, cinsiyete ve yaşa göre farklı örüntülerde artış göstermesi bu konunun halk sağlığı, beslenme, antropoloji ve sosyoloji disiplinleri açısından daha ayrıntılı ele alınması ve yeni politikalar üretilmesi konusunu güncel tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, obezite, beden kitle endisi, Erzincan.

Abstract:

Aging is a complex and cumulative event in recession of morphological, physiological and psychological features. Along with aging, there are also strains in the digestive system. Metabolic and hormonal decline and lack of physical activity can cause obesity in elderly. Obesity has become a common public health problem today. It is known that there is a relationship between obesity and mortality, mortality rate increases as body mass index value increases. Our research has been carried out on individuals aged 65 years and over and 173 women and 133 men living in Erzincan. Individual weight and height measurements were taken and body mass index (BMI) values were calculated. According to research findings BMI values showed that 27,96% of females and 24,94% of males were found to be obese. 2,3% of the females were underweight, 34,7% were normal weight, 27,2% were overweight, 22% were first degree obese and 11,6% were second degree obese and 2,3% were third degree obese. In males, 0,8% were underweight, 53,4% were normal weight, 36,1% were overweight, 7,5% were first degree obese, and 2,3% were second degree obese where no third degree of obese were found, respectively. The increase in the life expectation and the prolonged life span has been accompanied by the changing nutrition and living conditions in our country and the increase in obesity in different patterns according to regions, sexes and ages might be discussed in more detail in terms of public health, nutrition, anthropology and sociology disciplines.

Keywords: Ageing, obesity, body mass index, Erzincan

1. GİRİŞ

Global bir sorun olan obezite, ülkemizde de hızla artmakta ve önemli bir halk sağlığı sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Obezite prevalansındaki artış özellikle gelişmiş ülkelerde görülmekte ve bunun önemli bir kısmını orta ve ileri yaştaki bireyler oluşturmaktadır. Obeziteye bağlı olarak gelişen kronik hastalıklar özellikle yaşlı bireylerde morbidite ve mortalite üzerine büyük bir etkiye sahiptir (Rakıcıoğlu, 2008:7; Dolgun ve Yavuz, 2010:85-92). Sıklığı her geçen gün artan ve yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyen obezitenin tespiti ve tedavisi büyük önem taşımaktadır.

Tüm yaş gruplarında olduğu gibi yaşlılarda da şişmanlık, alınan enerjinin harcanan enerjiden fazla olması sonucunda oluşmaktadır. Enerji alımı ve harcaması arasındaki dengesizliğin uzun süre devam etmesi şişmanlığın başlıca sebebidir. Gereksiniminden fazla alınan enerji vücutta yağ olarak depolanmaktadır. Yaşlılarda fiziksel aktivitenin ve bazal metabolik hızın azalması en yaygın şişmanlık nedenidir (Rakıcıoğlu,2008:10).

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Aşırı kilo ve obezite terimleri bilimsel literatürde ve günlük yazışmalarda genellikle birbirlerinin yerine kullanılsa da, bu iki kavram farklıdır. Obezite vücutta aşırı yağ birikimi için kullanılan bir terimdir ve insan sağlığı açısından majör bir risk faktörü olan genel bir halk sağlığı problemidir. Kilo fazlalığı ise vücut ağırlığının referans değerlerinden fazla olması olarak tanımlanmaktadır. Aşırı kilo; boyuna ve yaşına göre standarttan daha kilolu olanları, obezite ise aşırı vücut yağını belirtir. Aşırı kilolu bireylerde vücut yağı depoları fazla olabilir, ama kas kitlesi fazla olan çok aktif insanlar vücut yağlarının düşük olmasına rağmen boylarına göre standarttan biraz daha ağır olabilirler. Bu durumda insan aşırı kilolu olabilir ama aşırı yağlı olmayabilir. Obezite geleneksel olarak vücut yağ depolarına dayanarak sınıflandırılmıştır. Şimdilerde ise obezite yaşa ve boya göre olan standartlardan çok daha fazla kilolu olmak şeklinde tanımlanmaktadır (Wadden et all, 2003:1168-1177).

Obezite; alınan enerjinin harcanan enerjiden fazla olması ve fazla enerjinin vücutta yağ olarak depolanması sonucu ortaya çıkan metabolik bir hastalıktır. Vücut yağ kitlesinin erkeklerde %25'in, kadınlarda ise %30'un üzerine çıkması durumunda obezite oluşmaktadır

(Özpinar, 2011:152, Soyuer ve ark., 2010:862-877). İdeal kiloda olan bir yetişkinin vücudunda yaklaşık 25 milyar kadar yağ hücresi mevcuttur. Bu hücreler bir araya gelerek vücut yağ dokusunu oluşturmaktadır. Ancak yağ dokusunun hücre sayısı ve büyüklüğü yaşam boyu aynı kalmaz, beslenme ve enerji tüketimine bağlı olarak büyür ve küçülür. Alınan enerjinin harcanan enerjiden fazla olması sonucu biriken yağ, hücrelere sığmadığı için yağ hücreleri bölünür ve sayıları hızla artarak obezite oluşumuna neden olur (Özpinar, 2011:156).

Obezite, uzun süren bir enerji dengesizliği sonucu oluşmaktadır. Yani aşırı beslenme ve fiziksel aktivitenin az olması obezitenin başlıca nedenlerindedir (Akın, 2006:155-159). Enerjinin gereksiniminden fazlası yağ olarak depolanmaktadır. Fiziksel aktivitenin azalması, şişmanlıkta önemli bir faktördür. Genç bireyler ile karşılaştırıldığında yaşlılarda toplam enerji harcaması %20 oranında azalmaktadır. Yaşlıların çok az bir kısmında şişmanlığın nedeni, endokrin bozukluklar (hipotroidizm), Cushing sendromu, ventromediyal hipotalamustaki tümörler veya ilaç kullanımına (steroidler vb.) bağlıdır. Sadece yaşlılık ile ilişkili olmayan diğer faktörlerin arasında; genetik yatkınlık, eğitim ve gelir düzeyi yer almaktadır. Ayrıca cinsiyet de önemli bir faktördür. Özellikle 50 yaş sonrası, kadınların erkeklere göre daha çok şişmanlama eğilimleri vardır (Rakıcioğlu, 2008:7-18)

Obezite pek çok hastalıkla olan ilintisinin yanı sıra yaşlılarda yaşam kalitesinde azalmaya ve yeti yitimine yol açmaktadır. Büyümenin tamamlandığı bireylerin orta yaş dönemlerinde vücuttaki metabolik faaliyetlerde yavaşlamalar görülmektedir. Yaşın ilerlemesiyle birlikte bireylerin fiziksel hareketlerinde çeşitli nedenlerden dolayı azalmalar oluşur. Yetersiz ve dengesiz beslenmeler ve hareketsizlik organların işlevlerinde bozulmalar oluşturacağı gibi, şişmanlık kan basıncını ve kolestrolü yükseltip, kalp damar hastalıkları, felç, diyabet, karaciğer yağlanması, bazı kanser türleri, solunum yetersizlikleri ile kemik ve eklem hormonal değişiklikler, görme ve işitme problemleri gibi rahatsızlıklara davetiye çıkarır (Laleli, 2005:85-90; Elmacioğlu, 2008:12-18). Obezite her yıl yaklaşık olarak 2,5 milyon kişinin ölümüne sebep olmaktadır. Bu ölümlerin neredeyse tamamının orta ve ileri yaşlarda olduğu bilinmektedir. Yaşlılıkta sağlığın korunması için bu sorunların çözümüne yönelik çalışmalar yapılması gereklidir (Mangin at all, 2007:285-287).

3. ARAŞTIRMA

Çalışmamız rastgele örneklem yoluyla 65 yaş üstü ve Erzincan doğumlu olan 173 kadın ve 133 erkek katılımcı üzerinde gerçekleştirilmiştir. Antropometrik ölçülerin

alınmasında sorun oluşturabilecek fiziksel engeli (felçli, yatalak, engelli) bulunan bireyler araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Araştırmamızı oluşturan ölçüler, Anthropometric Standardization Reference Manual (ASRM) ve International Biological Programme (IBP) 'ın öngördüğü teknikler doğrultusunda alınmıştır (Weinner, Lourie; 1969). Ağırlık ölçümü; 100 gr'a duyarlı dijital bir tartı aleti ile alınmıştır. Ölçüm esnasında katılımcının her iki ayağının da tartıya eşit bir şekilde ve ayakkabısız basması, katılımcının herhangi bir yere dayanmaması ve hiçbir yerden kuvvet almaması sağlanmıştır. Tartı aletinin düz, sert ve dengeli bir zemin üzerinde olmasına ve ölçüm esnasında katılımcıların olabildiğince az kıyafetli olmasına dikkat edilmiştir. Boy ölçümü, Martin Tipi Antropometre™ ile iki kişi tarafından alınmıştır. Antropometri tahtası düz ve yere paralel olan bir zemine konularak katılımcının ayakkabısız bir şekilde tahta üzerine çıkması sağlanmıştır. Omurlardaki sıkışmadan kaynaklanan boy azalmasını ortadan kaldırmak için mastoid ve elmacık çıkıntılarında yukarı doğru çekme kuvveti uygulayarak boyun maksimum seviyeye ulaşması sağlanmıştır. Bireyin başı "Frankfurt Planı"na getirilmiş, omuzlar serbest, sırt düz, ayaklar ise topuklardan bitişik durumda olması sağlanmıştır. Ölçüm alan kişilerden sağda olanı antropometrenin hareketli kolunu bireyin başına doğru indirerek saçların etkisini azaltmak için hafif bir baskı uygulamıştır. Antropometrenin hareketli kolu bireyin başının ortasına denk getirilmiş ve bu pozisyonda boy ölçüsü milimetrik olarak alınmıştır.

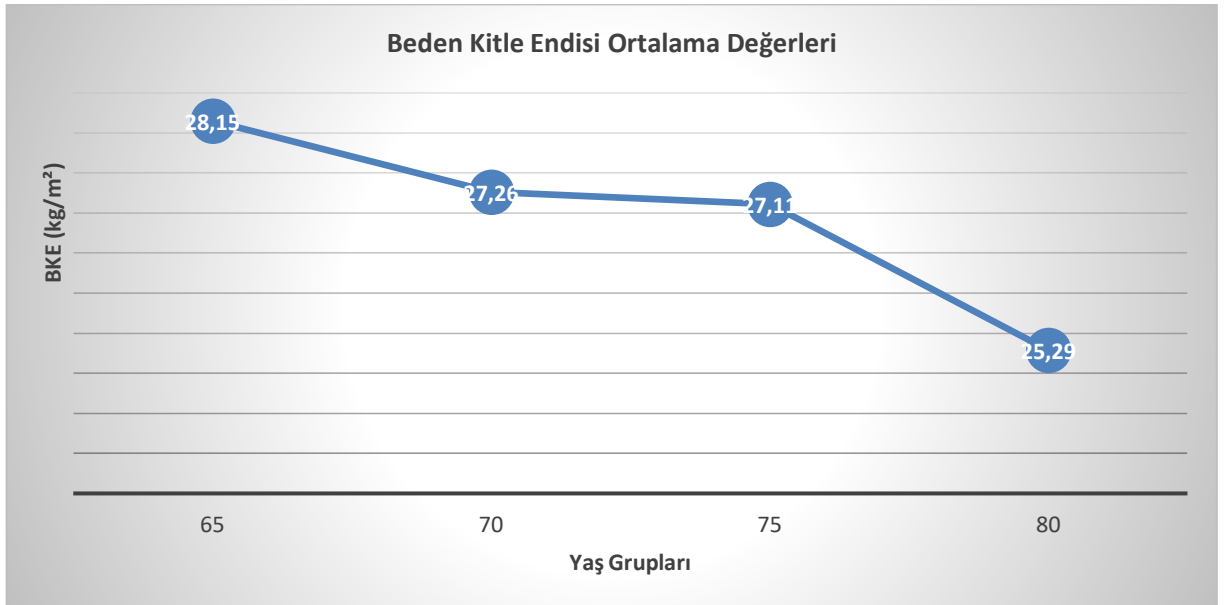
Obeziteyi belirlemek için pek çok yöntem kullanılmakla birlikte pratik olması ve kolay hesaplanabilmesi nedeniyle genellikle beden kitle endisi (BKE) esas alınır. BKE, vücut ağırlığının boy uzunluğunun karesine bölünmesi ile elde edilir (kg/m^2) (Eston ve ark., 2009:3-54). WHO'nun sınıflandırmasına göre BKE değerleri 18,5'in altında ise birey zayıf, 18,5 ile 24,9 değerleri arasında ise normal, 25 ile 29,9 arasında ise aşırı kilolu, 30 ile 34,9 arasında ise I. derece obez, 35-39,9 arasında ise II. derece obez, 40'ın üzerinde ise III. derece obez olarak değerlendirilmektedir (WHO, 2012:311). BKE, yağ ve kas kitlesi arasındaki ilişki yaşa bağlı olarak değişim göstermektedir. Erkeklerde 50-60 yaş civarında, kadınlarda ise 70 yaş ve sonrasında azalmaya başlar ve her cinsten de 70-75 yaştan sonra ortalama BKE'de bir azalma görülmektedir (Bosi, 2003:147-151).

3.1. Bulgular Örnekleme ait antropometrik ölçüm ve standart sapma değerleri Tablo 1’de verilmektedir. Erkekler için ağırlık ve boy uzunluğu değerleri kadınlara göre daha büyük sonuçlar verirken, BKE değerlerinin kadınlarda daha büyük olduğu gözlemlenmiştir. Verilere göre kadınlara ait BKE değerlerinin $27,96 \text{ kg/m}^2$, erkekler için ise $24,94 \text{ kg/m}^2$ olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 1: Kadın ve Erkek Bireylerin Antropometrik Ölçüm Değerleri

	KADINLAR			ERKEKLER			Anlamlılık
	n	ort	ss	n	ort	ss	
Ağırlık (kg)	173	64,58	14,14	133	66,88	13,38	0,000
Boy (cm)	173	152,3	6,18	133	163,8	8,41	0,000
BKE (kg/m^2)	173	27,96	5,68	133	24,94	3,74	0,000

Bireylerin ağırlık, boy uzunluğu ve BKE değerleri incelendiğinde cinsiyetler arasındaki farkın anlamlı olduğu gözlemlenmiştir ($p < 0,001$).

Grafik 1: Katılımcıların Yaş gruplarına Göre Beden Kitle Endisi Ortalama Değerleri

Tablo 2: Kadın ve Erkek Bireylerin BKE'ye göre Şişmanlık Durumları

BKE Değeri (kg/m ²)	Şişmanlık Durumu	Kadınlar (%)	Erkekler (%)
<18,5	Zayıf	2,3	0,8
18,5-24,9	Normal Kilolu	34,7	53,4
25-29,9	Aşırı Kilolu	27,2	36,1
30-34,9	I. Derece Obez	22,0	7,5
30-39,9	II. Derece Obez	11,6	2,3
>40	III. Derece Obez	2,3	-

Tablo 2'te ise BKE değerlerinin cinsiyetler arasındaki durumu incelenmiştir. Bu değerlere göre kadınların %2,3'ü zayıf, %34,7'si normal kilolu, %27,2'si pre-obez, %22' si I. derece obez, %11,6'sı II. Derece obez ve %2,3'ü III. derece obezdir. Erkekler için değerler incelendiğinde %0,8'i zayıf, %53,4'ü normal kilolu, % 36,1'i pre-obez, %7,5'i I. derece obez, %2,3'ünün II. Derece obez olduğu saptanmıştır. Erkeklerde III. derece obez olan bireye rastlanmamıştır.

Tablo 3: Yaş Gruplarına Kadınların Şişmanlık Durumları

	Zayıf	Normal	Aşırı Kilolu	I. derece obez	II. derece obez	III. derece obez
65	1,9	19,2	32,7	28,8	11,5	5,8
70		32,4	32,4	23,5	11,7	
75		42,4	18,2	18,2	21,2	
80	5,6	46,3	22,2	16,7	7,4	1,9

Tablo 4: Yaş Gruplarına Erkeklerin Şişmanlık Durumları

	Zayıf	Normal	Aşırı Kilolu	I. derece obez	II. derece obez	III. derece obez
				obez	obez	obez

65	3,3	43,3	36,7	16,7	
70		59,5	31,0	7,1	2,4
75		62,5	33,3	4,2	
80	8,1	45,9	37,8	2,7	5,4

Araştırmamıza katılan kadınların yaş gruplarına göre şişmanlık durumları Tablo 3'te, erkeklerin yaş gruplarına göre şişmanlık durumları ise Tablo 4'te sunulmuştur. Tablo 3 incelendiğinde 65 yaş grubundaki kadınların % 32,7'si aşırı kiloludur. Bu yaş grubunda zayıf ve III. derece obez olan bireylere de rastlanmıştır.70 yaş grubunda normal ve pre obez bireylerin oranları eşit çıkmıştır. 75 yaş grubundaki kadın bireylerin %42,4'ü normal grupta yer alırken; %21,2'si II.derece obezdir. Hem 70 hem de 75 yaş grubundaki kadın bireylerde zayıf ve III. derece obez kategorisinde bireylere rastlanmamıştır. 80 yaş grubundaki kadın bireylerin %46,3'ü normal, %22,2'si aşırı kilolu kategorisinde yer almaktadır. Aynı yaş grubundaki kadınların %5,6'sı zayıf, %1,9'u ise III. derece obezdir.

5. SONUÇ

Yaşlılık yaşam sürecinin bir dönemidir. Yaşlanma sürecinde, vücut yapısında (antropometrik boyutlar, morfolojik yapı ve anatomik yapı) gerilemeler gözlenmeye başlar. Bireyin genetik yapısı, çevresel koşulları ve yaşam biçimine bağlı olarak bu gerilemelerin miktarında da farklılıklar ortaya çıkar. Kimi yaşlılarda gerilemeler yavaş olurken kimilerinde ise daha hızlı gerçekleşir (Akin, 2006). Bireylerde cinsiyetler arası fark gözetmeksizin 65 yaşından sonra boy uzunluğunun ortalamasında düşüş görülmektedir. İlerleyen yaşla birlikte bireylerin vücudundaki omurgada ve disklerde dejenerasyon oluşmaktadır. Vücut duruşunda öne doğru bükülmeler, omurlar arasındaki kıkırdak dokuda meydana gelen su kayıpları ve disklerde oluşan değişiklikler nedeniyle boyda belirgin kısalmalar olabilmektedir (Akin, 2012:183). Ağırlık ölçüsünde de tıpkı boy uzunluğunda olduğu gibi bir düşüş söz konusudur. Vücut suyu içeriğinin azalması, kemik yoğunluğunun ve kas kitlelerinin azalması, fiziksel aktivitenin azalması ağırlığın azalmasının nedenleri olarak gösterilebilir (Gültekin ve ark., 2005:125-128).

Endüstrileşmiş ülkelerde ortalama BKE değerleri artma eğilimi göstermektedir. Erkeklerde bu durum kadınlara göre biraz daha durağandır. Her iki cinsiyette de 70-75 yaşlarından sonra BKE değerlerinde azalma meydana gelmektedir (Bosi, 2003:147-151).

Çalışma sonuçları incelendiğinde kadınların erkeklere oranla daha büyük bir risk altında olduğu ve obezite oranının kadınlarda daha yüksek değerlere sahip olduğu gözlenmiştir.

Gültekin'in Ankara'da yaşayan 91 kadın ve 73 erkek üzerinde gerçekleştirdiği çalışma sonuçları incelendiğinde kadınların ortalama ağırlık değerlerinin 66,03 kg, boy uzunluğu değerlerinin 149,3 cm ve BKE değerlerinin 29,59 kg/m² olduğu gözlenmiştir. Aynı değerler sırasıyla erkek bireylerde 69,67 kg, 163,7 cm ve 26,01 kg/m²'dir. Bu sonuçlar çalışmamızla karşılaştırıldığında kadın bireylerde ağırlık ve BKE değerleri bizim araştırmamızda daha düşük değerler gösterirken, boy uzunluğunun ortalama değerinin çalışmamızda daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Erkek bireylerde ise ağırlık ve boy ölçüleri çok yakın sonuçlar verirken, BKE değeri çalışmamızda daha düşük hesaplanmıştır (Gültekin, 2009:400). Kılıç Öztürk ve arkadaşlarının 2012 yılında İzmir ilinde cinsiyet ayrımı gözetilmeden 362 birey üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada 65-69 yaş grubunda bireylerin 29,5, 70-74 yaş grubundaki bireylerin 29,2, 75-79 yaş grubundaki bireylerin 28,06 ve 80 ve üstü yaş grubundaki bireylerin ise 27,6 BKE değerlerine sahip oldukları gözlenmiştir. Çalışma sonuçları incelendiğinde yaşla birlikte BKE değerlerinde bir azalma olduğu gözlenmiştir ve araştırmamızla benzerlik göstermektedir (Kılıç Öztürk vd., 2012:29:36). Kaya ve Şahin'in Samsun'da 65 yaş üstü 42 erkek ve 49 kadın üzerinde gerçekleştirdikleri çalışma sonuçları incelendiğinde, bireylerin BKE sonuçlarına göre; %5,5'inin malnutrisyonlu, %39,6'sının pre obez, %23,1'inin I. derece obez, %13,2'sinin ise II. ve III. derece obez olduğu saptanmıştır (Kaya ve Şahin, 2015:22-27).

Fisac ve arkadaşlarının İspanya'da 65 yaş üstü 773 erkek ve 824 kadın üzerinde gerçekleştirdikleri çalışma sonuçları incelenmiş ve BKE değerlerinin 60-69 yaş grubunda erkeklerde 28,5, kadınlarda 29,9; 70-79 yaş grubunda erkeklerde 28,2, kadınlarda 29,7 ve 80+ yaş grubunda ise erkeklerde 26,9, kadınlarda 27,5 olduğu gözlenmiştir. Değerler incelendiğinde kadınların erkeklere göre daha yüksek sonuçlara sahip olduğu gözlenirken; her iki cinsiyette de yaşla birlikte bir azalmanın olduğu söz konusudur. Bu açıdan sonuçlar çalışmamızla benzerlik göstermektedir (Fisac vd., 2004:710-715). Hubbard ve arkadaşları 1359 erkek ve 1696 kadın üzerinde yaşlılarda abdominal obezite üzerine bir çalışma yapmışlar ve BKE'ye göre bireylerin şişmanlık durumlarını değerlendirmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre erkeklerin %2,2'si kadınların %3,6'sı zayıf, erkeklerin %23,1'i kadınların %28,7'si normal, erkeklerin %51,4'ü kadınların %38,6'sı pre obez, erkeklerin %19,6'sı

kadınların %21,3'ü I. derece obez ve erkeklerin %3,8'i kadınların %7,8'i II. ve III. derece obez kategorisindedir. Sonuçlar araştırmamız sonuçları ile karşılaştırıldığında bizim çalışmamız daha düşük değerlere sahiptir (Hubbard at all, 2010:377-381).

İlerleyen yaşla birlikte obezitenin neden olduğu kronik hastalık riski de artar. Artan yağ oranı diyabet ve kardiyovasküler hastalıklar riskini de beraberinde getirir. Buna göre obezite ile ilişkili olduğu kronik hastalıklara yakalanma riskinin daha yüksek olduğu açıktır. Obezite tek başına bireysel bir sorun olmanın ötesinde toplum sağlığı açısından da değerlendirilmelidir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte sağlık alanındaki gelişmeler insan ömrünün uzamasını sağlamıştır. Buna bağlı olarak toplumların yaşlı nüfus oranında ciddi bir artış söz konusudur. Bu bağlamda yaşlıların sağlıklı ve aktif bir yaşam sürmeleri için onların sorunlarına önem verilmeli, obeziteyi önleme ve obeziteden korunma, sağlık yaşam biçimi geliştirme konularında farkındalık stratejileri oluşturulmalı ve uygun politikalar geliştirilmelidir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AKIN, G., 2006, Her Yönüyle Yaşlılık, Palme Yayıncılık: Ankara.
- AKIN, G., 2012, Ergonomi, Tiydem Yayıncılık: Ankara.
- BOSİ, T., 2003, Yaşlılarda Antropometri, Geriatri, 6 (4); 147-151.
- DOLGUN, E., ve YAVUZ, M., 2010, Aşırı Şişmanlık Cerrahisinde Hemşirelik Bakımı, Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, 3(1): 85-92.
- ELMACIOĞLU, F., 2008, Yaşlanma Süreci ve Beslenme, Psikolojik, Sosyal ve Bedensel Açıdan Yaşlılık (Ed: Ersanlı K, Kalkan M), Pegem Akademi Yayınevi, Ankara.
- ESTON, R., HAWES, R., MARTIN, A., REILLY, T., 2009, Human Body Composition, Kinantropometri and Exercise Physiology Laboratory Manual Tests, Procedures and Data, Volume One: Anthropometry (Eds. R. Eston and T. Reilly), Routledge and Francais Group, London, 3-54.
- FISAC, J.L., LOPEZ, E., BANEGAS, J.R., GRACIANI, A., RODRIGUEZ, F., 2004, Prevalance of Overweight and Obesityin Elderly People in Spain, Obesity Research Journal, 12(4): 710-715.
- GÜLTEKİN, T. AKIN, G., 2005, Yaşlanmayla Birlikte Boy Uzunluğu ve Oturma (Büst) Yüksekliğinde Meydana Gelen Değişimler, Turkish Journal of Geriatrics , 8(3):125-128.
- GÜLTEKİN, T., 2009, Yaş ve Cinsiyete Göre Antropometrik Özelliklerde Meydana Gelen Değişimler, V. Ulusal Yaşlılık Kongresi, 07-08 Mayıs, Sivas.
- HUBBARD, R.E., A.I., LLEWELLYN J.D.,ROCKWOOD, K., 2010, Frailty, Body Mass Index, and Abdominal Obesity in Older People Journal of Gerontol A Biological Medicine Science 65A (4): 377-381.
- KILIÇ ÖZTÜRK, Y., ÖZTÜRK, F., TOSUN Erdem, S., KILIÇARSLAN, R., AKSU, S., 2012, Birinci Basamakta İzlenen Yaşlı Hastalarda Beden Kitle İndeksi Ve Bel Çevresi İle Kronik Hastalıklar Arasındaki İlişki, Tepecik Eğitim Hastanesi Dergisi, 22(1), 29-36.
- LALELİ, Y., 2005, Metabolik Sendrom ve Obezite, Türk İngiliz Kültür Derneği.
- MANGIN D, SWEENEY K, HEATH I., 2007, Preventive Health Care in Elderly People Needs Rethinking, BMJ., Aug 11; 335(7614): 285-7.

ÖZPINAR, H., 2011, Beslenme ve Diyet Temel İlkeleri, 2. Baskı, İstanbul Tıp Kitapevi, İstanbul.

RAKICIOĞLU, N.,2008, Yaşlıda şişmanlık, Sağlık Bakanlığı, Yayın No: 729, Klas Matbaacılık, Ankara.

SOYUER, F., ÜNALAN, D., ELMALI, F., 2010, Normal Ağırlıklı ve Obez Üniversite Öğrencilerinde Fiziksel Aktivite, Uluslararası İnsan Bilim Dergisi, 7(2):862-872.

SÖKÜLMEZ KAYA, P., ŞAHİN, G., 2015, Samsun'da Kendi Evinde Yaşayanlara Göre Huzurevinde Kalan 65 Yaş Ve Üzeri Bireylerin Beslenme Durumlarının Değerlendirilmesi, Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 5(1), 22-27.

WADDEN, T.A., FOSTER, G.D., MAKRIS, P.A., DUNCAN, D., SANDERSON, R.S., ALLISON, D.B., KESSLER, A., 2003 Primary Care Physicians Attitudes About Obesity and Its Treatment, Obesity Research;,(11) 1168-1177.

WHO, 2012, Obesity and Overweight, Media Center, Faculty Sheet 311, Geneva.

KUR'ÂN-I KERÎM ve FEN BİLİMLERİ BAĞLAMINDA İNSAN
HUMAN WITHIN THE CONTEXT OF HOLY QUR'AN AND MODERN
SCIENCES

Faima ISRAFİLOVA

Dr. Öğr. Üyesi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Assist. Prof. Dr. Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Theology, Department of Theology

frisafilova@erzincan.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5936-3039>

Atf/©: *Israfilova, Faima (2019). Kuran'ı Kerim ve Fen Bilimleri Bağlamında İnsan, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 12, Sayı 2, ss. 404-425*

Citation/©: *Israfilova, Faima (2019). Human within the context of holy Qur'an and modern sciences, Erzincan University Journal of Social Sciences Institute, Year 12, Issue 2, pp. 404-425*

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

SBDER-31, Aralık-December 2019 Erzincan

E-ISSN-2148-9289

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 20.09.2019

Kabul Tarihi-Accepted Date : 13.12.2019

Sayfa-Pages : 404-425

<http://dergipark.gov.tr/erzisosbil>

This article was checked by *iThenticate*

KUR'ÂN-I KERÎM ve FEN BİLİMLERİ BAĞLAMINDA İNSAN**Human Within the Context Of Holy Qur'an and Modern Sciences**

Faima ISRAFILOVA

Öz:

Beden ve ruhtan müteşekkil insan, yaratılış açısından; biyolojik, psikolojik ve sosyal özelliklere sahip bir varlıktır. İnsanın ruhi yönü ise, yüzyıllardan beri kendisine ulaşılamayan ve hakkında hala tartışmaya devam edilen hakikatlerin en önemlilerinden birisidir. Günümüze kadar her bilim dalı, insanı kendi bakış açısına göre tanımlamaya çalışmıştır. Bundan dolayı bütün bu tanımların eksik kaldığı söylenebilir. İnsanı en iyi tanıyan onu yaratandır. Bu bakımdan insanın; yaratılış amacı, yeryüzündeki fonksiyonu, biyolojik, psikolojik özellikleri ve dinî yönünü anlayabilmemiz ve kendisinde Allah'ın kudret ve sanatını görebilmemiz için öncelikle Kur'an'a ve fen bilimlerine birlikte başvurmamız gerekmektedir. Kur'an, insanı ele alırken bir taraftan onun kendi nefsinin, yaratılışını, diğer varlıkların oluşumunu düşünmeye teşvik etmekte ve bu konularda hem insanlara hem de bütün varlıklara yolunu göstermektedir. Diğer taraftan da Kur'an, fen bilimlerinin yaptığı gibi insanı değişik yönleriyle ayrı olarak değil de; onu, ruh ve bedenden teşekkül eden bir bütün olarak ele almaktadır. Kendisine verilen akıl, ruh ve bedenden dolayı büyük bir sorumluluk yüklenen, çeşitli eğilimleri olan çok yönlü bir varlık olan İnsan tek yönlü bir varlık değildir. Bu kadar önemli olan insan konusunu, çalışmamızda insanın fizyolojik ve ruhi yönünü Kur'an ve fen bilimleri bağlamında ele alarak bahsetmeye çalıştık.

Anahtar Sözcükler: Tefsir, Kur'an, İnsan, Ruh, Fen Bilimleri, Biyoloji

Abstract:

Human being composed of body and soul is a being with biological, psychological and social characteristics in terms of creation. And the spiritual aspect of human being is one of the most important truths that have not been able to be reached out itself for centuries and still continues to be debated. Until now, every branch of science has tried to define human being from their own perspective. Therefore, it can be said that all these definitions are incomplete. The one who knew human being best is the one who created him. In this respect, in order for us to understand the purpose of human creation, its function on earth, its biological and psychological characteristics, and its religious aspect, and to see the power and art of Allah in itself, we must first apply to the Qur'an and the sciences together. When the Qur'an is dealing with human being, it encourages him to think of his own self, his creation, the formation of other beings, and it shows the ways to both human beings and all beings in these matters. On the other hand, the Qur'an, as the other sciences do, does not see human being as separate from its different aspects; on the contrary, it sees it as a whole composed of soul and body. Because human being is not a one-way being. It is a multidimensional being with various tendencies in which a great responsibility is given because of the mind, soul and body. On such an important human being topic, in our study, we tried to address the physiological and spiritual aspects of human being in the context of the Quran and the science.

Key Words: Tafseer, Qur'an, Human, Sprit, Modern Sciences, Biology

1. GİRİŞ

Yeryüzünün en girift ve anlaşılması en zor varlığı insandır. İçinde yaşadığı dünyanın bir parçası olan insan, biyolojik açıdan diğer canlılarla doğada aynı kaderi paylaşmaktadır. Bu bakımdan varlığın kaderinin oluşmasında; maddi beden, başrolü oynamak istemektedir. Fakat insanın bedeninden başka bir de ruhu bulunduğu için onunla diğer canlılar arasında mahiyet farkı vardır. İnsan, kendisini fani bir varlık olarak görmek istemediğinden; bu konuda da kendisinin medet umduğu bir inanca ihtiyacı vardır. Bu dünyada ölmesi gerekiyorsa başka bir âlemde yaşmalıdır. Buradaki ifadeler, bilimin ya da dinin, ruh'u ya da beden'i üstün kılma isteğini açıklar niteliktedir. Bu üstünlüğün ruha tanınması gerektiği söylenebilir. Çünkü ruh hem ölümsüzdür hem de varlığın tüm işlevlerine ve bütün maddi öğelerine egemen olandır. Onun ölümsüz olma durumunun tek çıkar yolu, öteki âlemde yaşamasından geçmektedir. O halde beden ve ruhtan oluşan insan nedir? Bu çalışmamız insanın fizyolojik ve ruhî yönünü Kur'an ve Fen bilimleri bağlamında çözümlenmeye hedeflenmiştir.

Çalışmamızda öncelikle insanın ruh ve bedenden teşekkül ettiği ve bunların ikisine birden insan denildiği gerçeğini kısa da olsa verdikten sonra konuyu biraz daha detaylandırarak; onun fizyolojik ve ruhî yönünü üzerinde durmaya çalışacağız.

2. BİYOLOJİK VE RUHSAL BİR VARLIK OLARAK İNSAN

Yenson'a göre: "Biyolojik ve ruhsal bir varlık olarak insan, iki ayrı varlık türünün incelenmesi değil, bir bütün olarak insanın incelenmesi anlaşılmalıdır. Biyolojik açıdan insan, diğer canlılar gibi çeşitli elementlerden teşekkül etmiş, canlı bir varlıktır. Bu elementlerin %98 i çokluk sırasına göre, O, C, H, N, P, S'dir. Ca, K, Na, Mg ise %1,3'ünü, geriye kalan elementler ise %0, 7'sini oluştururlar."¹ İnsan vücudunda çok olan elementlerden lipid (yağ), karbon hidrat, protein ve nükleik asit molekülleri tertiplenmiş ve bunların organize edilmesinden hücreler ve hücrelerden doku, kas ve organlar vücuda getirilmiştir. Bu sebeple, vücutta pek çok kimyasal ve fiziksel olaylar ve değişmeler cereyan eder."²

Bedende meydana gelen biyolojik, kimyasal ve fiziksel olaylar yanında bir takım ruhi hadiseler de vardır. Örneğin bilmek, anlamak, düşünmek gibi yeteneklerle donatılmış olan insan, iradeli hareket ederek kendisi ve dış âlem hakkında sorular sorup; bunlara cevaplar verebilmektedir. Diğer canlılar ise, hayatını koruma, beslenme, neslini devam ettirme içgüdüleri ile donatılmış ve çevrelerine intibak edecek şartlarda yaratılmış bulunmaktadırlar. Hayvanlar güçlü yaratıldıkları için kendilerini güçleriyle korurlar. İnsan ise, bedenen çok zayıf olarak yaratılmıştır. Fakat insan, akli sayesinde hayvanlardan çok daha kuvvetli hale gelir ve kendisini idare eder. Bu özellik ve kabiliyetler, insanın ruha sahip bir varlık olmasından kaynaklanmaktadır. (Bağçeci, 2005:34).

İnsana, hayat ve hareket ilkesini ruh sağlamaktadır bu yüzden varlık sorunu ile ruh sorunu bir bütün oluşturur diyebiliriz. Örneğin Descartes'in dediği gibi yemek ve yürümek ruhun vazifelerinden başlıcalarıdır. Bedeni olmazsa insan ne yer ne de yürüyebilir. Diğer birisi de duymaktır, bedensiz duymak imkânsızdır. Bir başkası da düşünmektir. Bunların hepsi ruha ait olduğu kesindir. Ancak beden olmadan da ruh bunların hiçbirini gerçekleştiremez.³ Yine de insan ruhu, hiçbir denetim altında bulunmayan hür bir iradedir; Léon Denis'in ifade ettiği gibi "O, varlığın bütün fonksiyonlarına ve bütün maddi öğelerine egemen durumdadır, tıpkı ilahi ruhun, evrendeki bölümlerin tamamına, onları uyum içine sokmak amacıyla, egemen oluşu, onları bir düzene koyuşu ve birbirlerine bağlayışı gibi."⁴

Ruh, ölümsüzdür, çünkü yokluk veya hiçlik mevcut değildir, hiçbir şey yok olamaz. Hiçbir bireylik, Mevcudiyetini sona erdiremez. Maddi formların eriyip dağılması, ruhun, dünya ortamıyla temasını sağlayan organizmadan ayrıldığını ispatlamaktadır. Bu, onun tekâmülü yeni şartlar ve daha elverişli formlar altında, hem de kimliğinden hiçbir şey kaybetmeden sürdürmeyeceği anlamına gelmemektedir. Yer küresel bedeninden her ayrılışında da (Denis, 1995:62), o, kendini, spiritüel bedenine, yani düşüncelerinin ve eylemlerinin yardımıyla oluşturduğu şu ölçüye tartıya gelmez ve kendisinden ayrılmaz nitelikli forma bürünmüş olarak, uzay hayatının kollarında bulmaktadır. (Denis, 1995:63).

Şurası da bir gerçek ki, ruh da “Allah’ın işlerinden bir iştir”, (İsra, 17:85) Bu süptil (güç algılanan) beden, bu akışkansal çift, bizde, sürekli halde mevcut bulunmaktadır. Görünmez nitelikli olmasına rağmen, maddi bedenimize kalıplık etmektedir. Varlığın kaderinin oluşmasında, maddi beden, başrolü oynamamaktadır. Dünya hayatının zaruretleri için şekillendiriliyor alması nedeniyle gelip geçicidir ve ölümlüdür; ölümlle birlikte dağılmakta ve eriyip gitmektedir. Geride süptil beden kalmaktadır, doğumdan önce de mevcut bulunduğu için bu beden, varlığını, mezardaki ayrışmalardan sonra da sürdürmekte ve ruha, göçlerinde eşlik etmektedir. Süptil beden, modeldir, ilk örnektir, beden moleküllerinin bir süre için gelip bileşimine katıldığı gerçek beşer formudur ki bu form, her türlü değişimin ve her türlü maddi akımın ortasında herhangi bir bozulmaya uğramadan sürüp gitmektedir. Hatta bu beden, etten kemikten mamul bedenden bazı şartlar altında, dünya hayatı sırasında bile ayrılabilmekte; hareket edebilmekte, görünebilmekte ve uzaklarda tezahür edebilmektedir ki bu özellikleri de onun bağımsız mevcudiyetinin kanıtıdır. (Denis, 1995:63). Ruh da metafiziktir.

Bilim, fizik içerisinde metafiziği ve fiziksel dünyanın fiziksel olmayan doğasını keşfetmiştir.⁵ İnsan bedeni, varlık olarak Kur’an ayetleriyle eşdeğer bir ayettir. (Rum, 30:21; Fussilet, 41:53) Buna göre sözlü ayetlerin muhkem ve müteşabihi olduğu gibi kevnî ayetlerin de muhkem ve müteşabihi’ inin bulunması doğaldır. Kur’an’da yer alan; “*Kitabı sana O indirdi. Onun bazı âyetleri muhkemdir (ki) onlar Kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşâbih (birbirine benzeyen, sonucu tam bilinmeyen)dir*” (Âl-i İmrân, 3:7) ayeti sözlü ayetlere; “*O’dur ki, size gökten su indirdi. Onunla her çeşit bitkiyi çıkardık, o bitkiden bir filiz çıkardık, ondan da birbiri üzerine binmiş dânelere; hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar, üzüm bağları; zeytin ve nar (bahçeleri) çıkarıyoruz. (Bunların) kimi birbirine benzer, kimi benzemez. Her birinin meyvesine bakın: Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman. Şüphesiz bu size gösterilenlerde, inanan bir toplum için elbette çok ayet/ibret vardır*” (En’am, 6:99-101) ayetleri de kevnî ayetlere delildir. Sözlü ayetlerin muhkem ile de amel eder, müteşabihi ile de ilmîni Allah’a tevekkül ederek Allah’a teslim olup; O’na iman ederiz. Kevnî ayetler de böyledir. Onların muhkemi ile hayatımızı yaşarız; müteşabihi ile de ilahi kudreti keşfeder Allah’ın şanını yüceltiriz. Tıpkı ünlü fizikçi Keplerin, gökyüzünde gezegenleri keşfettiği zaman; “Tanrım gökte senin ayet/mucizelerini keşfettim. Öyle görünüyor ki, sen bunları dizayn ederken geometriyi kullanmışsın. Ömrümün sonuna kadar bütün çalışmalarım senin büyüklüğünü ilan etmeğe devam edeceğim,⁶ sözü bütün insanları bağlamaktadır. Onun içindir ki; Kur’an, Allah’ın göklerde ve yeryüzünde yarattıkları hakkında düşünmemize (tefekkür etmemize) dikkat çekmektedir. (Ali İmran, 3:191; Rum 30:22-27) Ayrıca kâinat da Allah’ın varlığına ve kudretine işaret ederek (Yunus, 10:34; Ra’d, 13:2-3; Rum, 30:21) bizleri görünen âlemden görünmeyen âleme taşımaktadır.

Mü'min kimse, Allah'tan gaflet edemez ve her şeyde, Cenab-ı Hakk'ı gösteren ayetleri ve delilleri görür. Bu ayet ve deliller, insan bedeninde de mevcuttur. Bu gerçek, Kur'an'da; *"Kendi nefislerinizde dahi (nice ayetler var). (Bunları) görmüyor musunuz?"* (Zâriyât, 51:21) ayetinde dile getirilir. Bu ayette "görmüyor musunuz?", ifadesi "görüyorsunuz" anlamındadır.⁷ Bu ifadede, *"nefislerinizde dahi (nice ayetler var)"* demek, bu yönüyle Cenâb-ı Hakk'ın tıpkı, *"Gerek âfakta, gerekse kendi nefislerinizde ayetlerimizi yakında onlara göstereceğiz..."* (Fussilet, 41:53) ayeti gibidir.

Tercümânü'l-Kur'ân olan İbn Abbas'a göre, ayette geçen *"ayat/deliller"* kelimesiyle; Allah'ın Âdemoğluna verilmiş olan harikulade nitelikler kastedilir.⁸ Tâbiîn dönemi meşhur müfessiri Katâde de bu ayetten hareketle şöyle der: *"Kim, kendi yaratılışı hususunda düşünürse, ancak ibadet için yaratıldığını ve mafsallarının bunun için yumuşak kılındığını anlar."*⁹

Kur'an'ın bize anlattığı bu vasıflar, kâinatı yöneten İlâh'ın izlerini taşımaktadırlar. Bu kâinat, içindeki zerreden en büyük varlıklara ve insan bedenindeki hücrelerin birleşiminden en yüksek yaşam biçimine kadar her şey Allah'ın insana armağanıdır. Kâinattaki her nesnenin yaratılışında görülen uyum, göklerde ve yeryüzünde bulunan düzen ve denge Allah tarafından sağlanmış ve hak olarak yaratılmıştır. Bunu: *"Biz, gökleri, yeri ve her ikisi arasında bulunanları ancak hakka ve hikmete uygun olarak yarattık..."* (Hicr, 15:85) ayetinden öğreniyoruz.

İnsanı ve evreni Allah yarattığına göre; bunlarda bizi kendisine ulaştıracak açık ve görünür izlerin bulunması şaşırtıcı sayılmaz. İbranicede evren anlamına gelen *"olan"* kelimesinin kökeni *"gizlenmiş"* sözcüğüne gider. Yani Allah bu evrende de gizlenmiştir. Onunla buluşmamız hayli çetrefilli bir meseledir. Ama aynı zamanda bir bütünlüğün göstergesidir. Kuantum fiziğindeki dalga/parçacık ilişkisinde olduğu gibi; biz de yaratıcı kudretin kendini konumlandığı içkin/aşkın ikileminde onu anlamaya çalışmalıyız.¹⁰

Kâinat, doğa ötesi olanın fiziksel ifadesidir. Kur'an'da bahsedilen insan ve varlık âlemi gibi birçok şeyin, fiziksel yaradılışın içinde bulunması ve her biri Kur'an ifadesiyle birer ayet/işaret ve delil olarak takdim edilmesinden anlaşılan da budur. Allah'ın insanları ilk önce topraktan yaratması; kaynaşıp huzura kavuşmaları için *onları* kendi cinsinden eşler/evzâc olarak yaratması ve aralarına sevgi ve merhamet koyması; gökleri ve yeri yaratması, dillerinin ve renklerinin farklı kılınması; gece ve gündüzün gerek uyumak ve gerekse rızkı aramak; göğün ve yerin O'nun emriyle bu şekilde durması, O'nun ayetlerinden; yani kudretinin delillerindedir. *"Göklerde ve Yerde bulunanlar O'nundur. Hepsi O'na boyun eğmektedir."* (Rum, 30:20-26)

Bundan dolayı, fen bilimlerini kavramadan ne tam bir Kur'an ayeti ve ne de onun inceleme ve tefekkür için yönlendirdiği kevnî ayetlerin yorumu yeterli olacaktır. İçinde bulunduğumuz dünya uzayda süzülen küçücük bir noktadır. Mutlak gerçek ve varoluşun doğası, içinde yaşadığımız fiziksel dünyanın sınırlı boyutları, zamanın, uzayın, bizlerin ve evrenin yaratıldığı maddenin sınırlı doğası bizi, bir yerlerde fizik ötesi bir gücün olabileceği gerçeği üzerinde düşünmeye zorlamaktadır. Varoluşun metafiziğindeki incelikleri araştırmak gibi bir niyete sahipsek eğer, varoluşun özünü öncelikle fiziksel düzlemde kavramaya çalışmalıyız. (Shcroeder, 2003: 16).

Carrel ise: “İnsan hakkında basit bir anlayışa sahip olmanın mümkün olmadığını söyler. İnsanın, iyi bir incelemeden geçmesi, değişik tekniklerle yapılması gerektiğine işaret eder. Bu tekniklerde farklı ilimlerden faydalanılır. Tabiidir ki bu ilimlerden her biri, kendi objesinden ayrı bir kavrama ulaşır.” İnsanı inceleyenlerin, kendi kendilerine sordukları soruların büyük bir kısmı cevapsız kalmıştır. İç dünyamızdaki muazzam bölgeler, henüz bilinmemektedir. (Hac, 22:5; Mü’minun, 23:14) İnsan varlığı (yaşamı) süresinin, psikolojik ve fizyolojik zamanının mahiyeti nedir? Bedenin, organların gelişmesiyle akli ve ruhi faaliyetler arasındaki ilişkiler Nelerdir? Henüz bunları tam anlamıyla bilmekten uzağız.¹¹

Dünyamız ve bunun bir parçası olan bütün canlılar; özellikle de insan, açıkça ifade edilmeyi bekleyen gizli bir bilgi içermektedir. Sanki fiziksel olanların üzerine damgalanmış metafiziksel bir alt tabaka var gibidir. Akıl, bilgi ve metafizik, yaratıcı ile yaratılmış fiziksel evren arasındaki bağlantıdır. (Shcroeder, 2003: 58).

Aslında, insanı, bedeni ve ruhi yönüyle ikiye ayıran bizzat Kur’an’dır. Bedeni ve ruhi ihtiyaçların bahsedildiği ayetlerde, adı geçen ihtiyaçların “nefs” kelimesiyle ifade edilişi, adeta sözü edilen dengenin kurulmasına işaret eder gibidir. Lügat itibariyle “bir şeyin zâtı, kendisi, ruh ve kalp¹² manalarına gelen nefis, insanın yeme içme gibi biyolojik ihtiyaçlarını içine alır.¹³ Yani dini ıstılahta, şehvet ve gadab’ın kaynağı olan kuvve-i nefsanîye, (Yazır, 1936: III/223; Abdülbaki, 1984: II/742), insanın aşırı istek ve mücadele hislerinin kaynağı olan egoist güç ve duygularını da içine alır. Kur’an’ın bazı ayetlerinde (Ali İmran, 3:61; Yusuf, 12:54; Zariyat, 47:21) kendisine veya başkasına delalet eden nefsin; bir kısım yerlerde, (Enam, 6:93; Kâf, 50:16; Tegabün, 64:16) daima heva ile eş manada kullanıldığından, bu sebeple de zabtedilmesi,(Nâziat, 79:40) isteklerine karşı sabırlı olunması, (Kehf, 18:28) tamahlarından sakınılması ve korkulması (Haşr, 59:9) hususuna işaret edildiğinden bahseder.¹⁴

Carrel: “İnsanı madde ve bilinçten oluşmuş diye tarif edersek, anlamsız bir fikir ileri sürmüş oluruz. Çünkü bedenin madde ile şuur arasındaki ilişkileri bugüne kadar tecrübe sahasına aktarılamadı. Fakat insanı, psiko-şimik, fizyolojik ve psikolojik faaliyetler gösteren bölünmez bir bütün sayarak kapsayıcı bir tanımını yapabiliriz,” (Carrel, 2016: 32). der.

İbn Arabî, Fütûhat adlı eserinde insanı şöyle tanımlamaktadır: “İnsan, çamur yönü ile şahıs, ruh yönü ile zat, nefis ile cevher, akli ile ilah (yani onun akli Allah’ın ruhundandır), çokluk içinde teklik, his ile fani, nefis ile baki, intikal ile ölü, kemale ermek istemekle canlı, ihtiyacıyla eksik, isteğiyle tam, görünüşte hakir, hakiki anlamıyla önemli, âlemin özüdür. Onda her şeyden bir şey vardır ve onun her şeyle alakası vardır. Onun sırları acayıptir. Onun cevheri, bildiği ve gördüğü şeyin benzerini ihtiva eder. O her gaibin misali, her şahidin beyanıdır.”¹⁵

İnsan için “inorganik”, “organik” ve “ruhi” olmak üzere üç nevi yaratılış merhaleleri olduğu varsayarsak, biyolojik anlamda yani inorganik evrimde insan birincisi topraktan gelerek tedricen gelişen ikincisi nutfeden itibaren tedricen gelişen varlık (Hac, 22:5; Mü’minun, 23:12-14) olmak üzere iki görünüm arz etmektedir. Birincisi her ne kadar inorganik safhaları muhtevi olsa da belirli bir merhaleden sonra organik safhaya dönüşmekte ve bunun etaplarını izlemektedir.¹⁶

Mahlukat arasında insan, farklı bir konuma sahiptir. Kur’an, bu gerçeğe şu ayetle işaret eder: “İnsan benliği (nefsi)ni ve onun (yaratılış) amacına nasıl uygun şekillendirildiğini düşün.” (Şems 91:7) Ayette “insan benliği karşılığında tercüme edilen nefis kelimesi, can, ruh, akıl,

canlı varlık, insan, şahıs, insanlık ve insan benliği” anlamına gelmektedir. Nefs, burada bir bütün olarak insan benliği veya kişiliğini göstermektedir. Böylece bu sözcükle hem fiziksel beden; hem de, ruhla birlikte kastedilmiş olmaktadır.¹⁷ Yukarıdaki ayette geçen "sevva" kelimesi de, "amacına uygun şekillendirildiği" karşılığında tercüme edilmiştir. Zira "siyyü" kökünden gelen "sevva" sözcüğü, Arapçada "bir şeyi iki kişi arasında eşit olarak taksim etmek", "düzgünleştirmek ve uygun hale getirmek" anlamlarında kullanılmaktadır. (İbn Manzur, 1408/1998: XIV/411-415). Bütün bu ifadelerinden Muhammed Esed'e göre şunlar anlaşılıyor: "insan sözcüğü ile yaratılıştaki bedensel ihtiyaçların, dürtülerin, duyguların ve entelektüel faaliyetlerin kopmaz bir şekilde birbirlerine sıkı sıkıya bağlandıkları canlı bir varlık olan insanın son derece girift (karmaşık) mahiyetine işaret edilmektedir."¹⁸

İnsanın ruh ve bedenden teşekkül ettiği ve bunların ikisine birden insan denildiği gerçeğini kısa da olsa verdikten sonra konuyu biraz daha detaylandırarak; onun fizyolojik ve ruhî yönü üzerinde biraz daha durmak gerekir.

3. FİZYOLOJİK BİR VARLIK OLARAK İNSAN

Kur'an'da insanın nasıl yaratıldığı hususunda şu bilgiler verilmektedir: *topraktan*, (Hac, 22:5; Mü'minûn, 23:67) *kara balçıktan ve kuru çamurdan*, (Hicr, 15:26-28-33) *çamurdan*, (En'am 6:2; A'râf 7:11; Secde 32:7; Sâd 38:71-76) *balçıktan*, (Mü'minun, 23:12) *ateşte pişmiş kuru bir çamurdan*, (Rahman 55/14) *yapışkan cıvık çamurdan*, (Saffat 37:11) *sudan*, (Enbiya, 21:30; Nur, 24:45; Furkan, 25:54) *nutfeden* (Nahl, 15:4; Mü'minûn, 23:14; Yâsîn, 36:77; İnsan, 76:2)¹⁹ vs... *Allah, insanı yarattı sonra insan şeklini vermek üzere, bir düzen içinde ona biçimini verdi.* (Kıyâmet, 75:38) Fen bilimlerinin tespitlerine göre de insan vücudu, arzın içerdiği elementleri içermekte²⁰ ve insan vücudunun ağırlığının %67 sini su oluşturmaktadır. Bu durum, "her canlı şeyi sudan yarattık" (Enbiya, 21:30) ayetini da açıklamaktadır. Su ise bütün kimyasal reaksiyonların oluşumunda ve enerji dönüşümünde gereklidir.²¹ İnsanın toprak ve sudan yaratılmış olduğunu açıklamanın ardından biraz da İnsan bedeninin oluşumuyla ilgili değişim safhalarını incelemek yerinde olacaktır.

3.1. İnsan Bedeninin Oluşumu

Shcroeder'in açıklamalarına göre: "İnsan vücudu, 10²⁷ atomdan oluşan 75 trilyon hücrenin her birinin ortak yaşamsal uyum içerisinde hareket ettiği iyi ayarlanmış bir makine ya da büyüleyici bir metropol gibi çalışır. Her bir hücrenin hayatı ortaya çıkarmak için bağımsız olarak katkıda bulunmasına karşılık, iki hücrenin aynı anda aynı eylemi yerine getirmelerine ancak nadiren rastlanır. Bütün "karmaşasına" rağmen, insan vücudunda işlerin arap saçına dönmesi pek mümkün değildir. Bir sperm hücresinin genetik materyal mesajını alıcı yumurta hücresine eklemesiyle beraber 10²⁷ tane atom organize hale gelmektedir. Birleşen bu küçük hücrenin içerisinde beden gelişiminin bütün safhalarında gerekli olan bütün bilgiler bulunmaktadır." (Shcroeder, 2003: 59).

Bilindiği gibi hem sperma hem de yumurta, normal bir hücrenin yarısı kadar kromozom ihtiva eder. Fakat döllenme sürecinde bu ikisi birleşir, yarısı anadan yarısı babadan gelen 46 çift kromozomlu bir hücre oluşur. Her ikisi de karışık hücre çekirdeğinin oluşumunda eşit pay sahibidirler. "Şüphesiz biz insanı, karışım halindeki az bir sudan (meniden) yarattık ve onu imtihan edeceğiz. Bu sebeple onu iştirir ve görür kıldık." (İnsan, 76:2)

Ayette geçen "Emşac" kelimesi, karışık manasındadır "meşic" de aynı anlama gelmekte olup, erkekle kadının döllenmiş sıvılarına denir. (İbn Manzur, 1408/1998: IV/206). Bir

tavırdan /evreden başka bir tavra, bir halden başka bir hâle geçerek yaratılması devam eden ilk karışımıdır.²² Çağımızdaki bilimsel veriler açısından Nutfetün emşac, spermin ovumu dölleniş sonucunu oluşup bölünme aşamasına gelmiş olan tek hücreye/zigot'a tekabül etmektedir.²³

Nitekim *“O (insan) spermali bir sıvıdan yaratılmıştır. Erkeğin beli ile kadının leğen kemiği arasından çıkar”* (Tarık, 86:6-7) ayetlerinde ‘meni’nin, bel ile kaburga kemikleri arasında çıktığı söylenmektedir. Bilimsel verilere göre bunu, husyelerde teşekkül ettiği ve oradan tazyikle çıktığı söylenir. Fakat başlangıçta husyelerin karın boşluğunda olduğu ve ana rahminden bebeğin yedinci ayından itibaren zamanla aşağıya, torbası içerisine indiği de bilinmektedir. Buna göre Kur’an’ın, genital organları yapan hücrelerin mahrecine, yani asıl başlangıç yerine işaret ettiği söylenebilir. (Duman, I:223)

Vücudumuzdaki her hücre, her saniyede ortalama iki bin protein oluşturmaktadır, milyonlarca atomdan oluşan beş yüz kadar amino asiti seçip bunları önceden seçilmiş olan dizilerde organize ediyor, bir araya getiriyor her bir dizinin spesifik bir şekilde kıvrılıp kıvrılmadığını kontrol ediyor ve daha sonra her bir proteini her nasılsa bu özel proteine ihtiyaç duyduğunun işaretini veren belli bir alana, bazılarını hücre içine, bazılarını hücre dışına gönderiyor. Ama neyin içeri girip, neyin dışarı çıkacağını kim ya da ne belirlemektedir? Hücre zarının tasarımı muhakkak ki keskin bir zekânın ürünüdür. Bir mikrometrelik bakteri hücrelerinden 30 mikrometrelik (yaklaşık olarak bir inçin binde biri) insan hücrelerine kadar bütün hücreler bu zar sayesinde iş görür. “Kendi işini kendi gören” doğa mantığında ciddi bir sorun vardır. Lipitlerin ve fosfolipitlerin doğal olarak oluşabileceği doğrudur. Ve suyun bulunduğu ortamlarda bunlar tabakalar ve hatta küreler oluşturmak üzere bir araya gelebilirler. Ama bir küre ile bir hücreyi birbirinden ayıran temel bir şey vardır; bilgi. Bu bilgi hücre zarından kontrollü geçişi sağlayan kapıları oluşturmak için gerekli olan, protein ve moleküllerin izlediği plandır. (Shcroeder, 2003: 68-70).

Kur’an insanın ilk yaratılışıyla ilgili şöyle buyurmaktadır: *“O, insanı bir damla sudan yarattı. Fakat bakarsın ki (insan) Rabbinin apaçık bir hasım oluvermiştir.”* (Nahl, 16:4)

Esed’e göre; *“Ayet insanın mümeyyiz (ayırıcı) vasfını ortaya koymaktadır. O halde, bu vasfın onu yüksek erdem ve başarılarla götürebildiği gibi, bütünüyle sapıklığa, azgınlığa sürükleyebildiği gerçeğini de ayetin işaret ettiği anlam alanı içinde düşünmek zorundayız.”* (Esed, 2015: 517).

Şimdi insanın, hücrelerden nasıl ortaya çıktığına bakacak olursak hayatın kendisinden sonra, cinsellik dünya üzerindeki en büyük icat olarak görülebilir. Cinsellik, biyosferdeki çeşitliliğin ortaya çıkmasını sağlayarak harikalara sebep olmuştur. Ancak bütün bu çeşitliğe karşın bütün canlılar arasında en yaygın hücresel eylemlilik olan mitoz bölünme, çeşitliliğe karşı çalışan bir süreçtir. Mitoz bölünme aracılığıyla tek bir hücre, genetik materyal toplamı DNA da dâhil olmak üzere bütün organellerinin bir eşini daha oluşturur. DNA yükünün yarıya indirilmesini sağlayan bu sürece mayoz bölünme denmektedir. (Shcroeder, 2003: 78). Mayoz bölünmedeki başka bir nüans da hücre bölünmesi spermde hemen gerçekleşmesine karşılık, yumurtadaki hücre bölünmesi ancak yıllar sonra, yumurta döllendiği zaman gerçekleşmektedir. (Shcroeder, 2003: 81).

Kur’an’ı Kerim: *“...ve orada her tür bitkiden iki çift olarak yaratan ve gündüzü geceyle örtüp bürüyen O’dur”* (Rad, 13:3) ayette geçen iki cinsten kastedilen, “zevc” iki çift tabiri hem

eş hem çift anlamında kullanılmıştır. İnsan için karı ve koca, hayvanlar için erkek ve dişi, bitkiler için eşey, yani erkeği ve dişisi, madenler için artı ve eksi birbirini çift yapan eşler ifade etmektedir. (Duman, 2006, 2: 488.)

Yumurta döllenince etrafına delinmesi zor bir duvar örür, bu andan itibaren bölünmeye başlar. Artık ikinci dönem (alaka dönemi) başlamıştır,²⁴ “O, insanı “alâk”dan yarattı.” (Alâk, 96:2; Mü’minun, 23:14) Alaka sözcüğünde daima tutmak ve asılmak manası vardır.²⁵ Rahim duvarına tutunup gelişmekte olan hücreler topluluğudur. (Duman, 2006:37)

Alaka, döllenmenin yedinci günü rahim duvarına yapışır ve iki tabakaya ayrılır. Bunlardan ilki Harici Tabakadır, o da rahim hücrelerini kemirmek ve onlardan gerekli gıdayı alabilmek için kan gölcükleriyle doğrudan temas kurmaktadır. Mudğa, alakadan sonra gelişen özel bir et çeşididir. Alûsî’ye göre et ve kemik karışımı bir et çeşidi. (Ruhu’l- m aanî, 18:116) İkincisi ise Dâhilî Tabakadır, cenini ve eşini oluşturur. “... insanı önce topraktan, daha sonra da muhallak olan ve olmayan nutfeden yarattık” (Hac, 22:5) Ayet-i kerîme’nin bize verdiği birçok mana ve delâletlerden biri budur. Dış tabaka hilkati belli olmayan, iç tabaka da hilkati belli olan tabakadır. (Bar, 1989: 86). Diğer yaratılış, döllenmeden ve evreler halinde embrio safhasının tamamlanmasından sonra fôtüs/cenin dokuz ay tamamlayıncaya kadar devam edecek olan tasvir, ta’dil, tesviye safhalarıdır. (Yazır, 5:3431-3437; Ateş Süleyman, Çağdaş Tefsir, 10:182-232)

Özetleyecek olursak hücre kümesinin dölyatağı içerisinde yumurtlamadan yedi, sekiz gün sonrasına dek süzülür ve dölyatağı içerisindeki salgılardan ihtiyaç duyduğu besini alır. İkinci hafta ile üçüncü hafta arasında, kalbi ve sinir sisteminin başlangıcını belirginleştirirler. Gözler açıkça görülebilmektedir. Beyin büyümeye başlar ve beyindeki bu gelişim doğumdan uzun süre sonrasına kadar devam eder. İlk sekiz haftada içerisinde hayati önem taşıyan adımların çoğu tamamlanmıştır; artık embriyodan cenine geçiş tamamlanmış ve temel organ ve uzuvlar oluşmaya başlamıştır. Dokuzuncu haftada kollar, bacaklar, eller, ayaklar ve vücudun büyük bir kısmı gerçek bir insan gibidir. Birkaç kelimeyle açıklanmaya çalışıldığında bu girift dünyanın görkemi çok aşağılara çekilmiş oluyor. Aslında her bir organ, bir metropolün karmaşasını andıran bir eylemler bütünüdür sonucunda ortaya çıkmaktadır. (Shcroeder, 2003: 85-88).

Kâinatın her tarafına, yere ve göğe, küçüğe ve büyüğe, katı maddeye, hareket eden canlıya ve düşünen insana kadar yayılan bu kevnî ayetler, kulak verenler, akıl ve idrakini doğru kullananlar için birer ibrettir. Böylece Allah’ın hidayeti ile insanın yaratılışındaki hidayet Mü’min’in ruhunda birleşir. (Bar, 1989: 101).

Kur’an’ın bir kısım ayetleri, insan tabiatını ortaya koyan; onun yaratılışını anlatan ayetlerdir.²⁶

Bu durumu Erkan Yar şöyle açıklıyor: “Kur’an insanın yaratılışıyla ilgili merhaleleri anlatırken, muhataplarının bilgi seviyelerini dikkate almıştır. Bundan dolayıdır ki; bu bilgiler, her çağın bilimsel gerçeklerine ters düşmemiştir. Başka bir ifade ile ilim ve teknoloji ne kadar ilerlerse ilerlesin; tarih, Kur’an’ın insan yaratılışıyla ilgili verdiği haberlerin, modern bilimle aynı çerçevede cereyân ettiğine şahit olmuştur.”²⁷

Biyolojik dünyanın bütün karmaşıklığına rağmen; tek bir hücrede ifade edilen ve bütün süreçlere temel oluşturan durumda, zarif bir basitlik söz konusudur. Hayat bu teklük ve birliğin temsildir. Döllenme anında tek bir hücre fiziksel anlamda sizi oluşturan her şeyi

içermekteydi. Hatta vücudunuzdaki her hücre de bu bilgiyi kendi bünyesinde saklı tutmaktadır. Fizik yasalarında ve biyolojideki işleyişlerde gördüğümüz harmoninin altında tek bir gizli gerçek yatmaktadır o da varoluşun her parçasının, en başta yaratılmış bir alt tabakadan; yani enerjiden oluşmakta olduğudur. Bu tuhaf ve tamamen mantığa aykırı gerçeği Einstein teorize etmiştir ve o zamandan bu yana yapılan çok sayıda deneyle de bu teorinin doğruluğu teyit edilmiştir. Fiziksel dünyaya temel teşkil eden birliğin keşfi ne kadar önemli bir şey olsa da şu anda bunun bir adım ötesine geçmek üzereyiz; bilim bütün varoluşun temelinde aklın yattığını keşfetmenin eşliğindedir. Külli akıl, evrendeki bütün uzay, zaman ve maddenin yaratılışında temel unsurdur. Buna göre akıl, dünyanın fiziği ile yaratılışın metafiziği arasındaki yapı taşıdır. (Shcroeder, 2003: 93). Ruhun bir melekesi olan aklın ifade organı da beyindir.

3.2. Bir İfade Organı Olarak Beyin

Bilinçli zihnin fiziksel beyinden nasıl ortaya çıkıp ifade edildiğini anlamak istiyorsak ilk önce, sinirlerin işleyişini anlamamız gerekir. Zira özü itibarıyla beyin, kompleks bir yapılanma içeren bir sinir yığınının ibarettir.

Shcroeder'e göre: "Sinir canlılarda vücudun bir kısmından diğer kısmına bilgi göndermek için kullanılan temel yapıdır. Şaşırtıcı olan şey şu ki, bilgi türü her ne olursa olsun; vücut, aynı aktarım aracını kullanmaktadır. Dokunma, tat, koku, ses ya da görüntü, bütün bu his ya da düşüncelere ilişkin veriler, sinirlerin zekice izole edilmiş, akson adı verilen uzamları boyunca dalgalar gibi hareket eden elektriksel sinyaller, voltaj yükselmeleri olarak kodlanırlar. Sinir hücresi liflerinin parmağa benzer uzanımları yüzey alanını genişleterek birden fazla sinyalin aynı anda alınabilmesini sağlamaktadır. Sinir hücresi, bu sinyalleri toplayarak, toplam girdinin yeteri kadar güçlü olup olmadığına; yani bir voltaj eşliğini atlayıp atlamadığına karar verir. Eğer bu eşik aşıldıysa, bilginin aktarılmasını bir diğer sinire devreder. Bu işlemlerden bahsedildiğinde, sanki bütün bunları bilinçli bir insan yapıyormuş gibi gelmeye başlıyor. Ama hayır. Burada söz konusu olan şey, özenle düzenlenmiş bir molekül yığınının başka bir şey değildir." (Shcroeder, 2003: 101).

Öğrenme, hatırlama, düşünme, algılama gibi bilişsel davranışları içeren her türlü insan davranışının temelinde nöron bulunur. Bu nöronlar merkezi sinir sistemine bilgi getirir ve burada verilen kararları uygulamak üzere kaslara "sinirsel emirler" götürürler. Merkezi sinir sistemi beyin ve omurilikten oluşur ve bu sistem, hem insan sinir sistemindeki nöronların çoğunluğuna sahiptir; hem de insan bedeninin davranış ve işlevlerinin tümünü koordine eder ve bir bütün halinde işlemlerini sağlar.²⁸

Yaratıcı İlahi irade, insan ve hayvanı, yaşaması ve sağ kalması için zorunlu görevleri yerine getirebilecek derecede imkânlarla donatmayı uygun görmüştür. Yaşamda önemli görevlerin yerini hissi idrak yerine getirir. Canlı varlık bununla, kendisine sıkıntı veren şeyler idrak ederek ondan kaçınmaya, faydasına olan şeyleri de elde etmek üzere çaba göstermeye sürüklenir. Ancak, insanı hayvandan ayrıcalıklı kılan önemli unsur, idrak organı akıldır. İnsan, akli sayesinde; evren ve insanın gayet mükemmel bir tarzda yaratılışından hareketle, Allah'ın varlık ve kudretinin bilincine varabilmektedir.²⁹

Kur'an, duyu organlarından işitme ve görme duyusunu da dile getirmektedir. (Nahl, 16:78; Mü'minun, 23:78; Mülk, 67:23; Secde, 32:9) İnsan vücudundaki her bir organın, hangi aşamada ne gibi özellikler göstereceğine dair bilgiler, kromozomları oluşturan binlerce genden her birinde depolanmıştır.³⁰ Garrett'e göre: "Gelişmekte olan insanın beden yapısına

ve davranışlarına şekil veren irsi (kalıtımsal) faktörlere gen adı verilir. Gen olmadıkça gelişmemiz imkânsızdır. Genler ise, normal dokularla kuşatılmadıkça işlevlerini yerine getiremezler.” (Garett, 1955: 18).

Bilinç, bize gizemli gelmektedir. Çünkü nörofizyoloji bilinci nasıl işlediğini bilmiyoruz. Nagel'in dediği gibi şimdye kadar zihin beden problemini çözebilmiş olsaydık, kavramsal aparatımızın ciddi bir bakıma ihtiyacı olurdu. Ancak zihin beden ilişkisinin anlaşılması 0 (sıfır) bilim adamlarınca kabul edilmiştir.³¹

Bu insan aklının kavrayamayacağı, kendi bedeninde bir üst gücün varlığına delalet eden harika bir örnektir. Nitekim Kur'an: *“Biz onlara hem ufuklarda ve hem kendi nefislerinde delillerimizi göstereceğiz ki, Kur'ân'ın hak olduğu kendilerine açıkça belli olsun.”* (Fussilet, 41:53)

Hayat dediğimiz mucizenin büyük bir bölümü için beyin, aralıksız süre giden, nörolojik gelişimini ve aşınmasını sürekli olarak devam ettiren bir hikâyedir. Döllenmeyi takip eden ilk birkaç ay içerisinde genetik kodlama beynin yapısını ortaya çıkararak, beyin organlarının konumlarını sabitler. Beynin yapısı üzerinde kurulan genetik hegemonya çok açıktır. (Shroeder, 2003: 134).

Sondan başlangıca doğru gidersek, mademki hisler, duygular ve hareketler beynin *“eseridir”*, beyin onların *“müessiri”* durumundadır. Beyin de *“ruhun eseri”* olmakla *“ruh”*, beyin üzerinde *“müessir”* durumdadır.³² Burada insanın ruhi yönünün üzerinde durmak faydalı olacaktır.

4. RÛHÎ / RUHSAL BİR VARLIK OLARAK İNSAN

Ruh kelimesi sözlükte can, nefes, öz, ilham, vahiy, Cebrail, hafif esinti ve rüzgâr³³ anlamlarına gelmektedir. Terim olarak: *“insanın yaratılışı esnasında melek tarafından bedenine üflenip ölümü anında meleklerce bedeninden çıkarılıp alınan ve nesnelere algılayıp yükümlü kılınmasını sağlayan bilici hakikattir.”*³⁴ Kur'an'da ruh kavramı *Ruh* (Nebe, 78:38; Kadir, 97:4), *Cebrâil* (a.s.) (Şuara, 26:193-194; Bakara, 2:97; Nahl, 16:102), *İsa* (a.s.) (Nisa, 4:171), *Vahiy* (Şura, 42:52; Nahl 16:2), *mü'minlere rahmet ve ilâhi destek* (Mücadele, 58:22) anlamlarında geçmektedir. Bu beş anlamdan insan aklını en çok mutmain eden sonuncusu diyebiliriz. Buna göre insan, Hakk'ın yeryüzündeki velileri sayılır denilebilir.³⁵

Allah, yarattığı her türlü ayrıntısını uzuvları ve işlevleri, hücreler, metabolizma, vücut yapısı uygun biçimde (Esed, 2015: 844) ve bizim anlayıp anlamadığımıza ve kavrayışımızın ötesinde olup olmadığına bakmadan düzenlemiştir. *“...Sonra onu tamamlayıp şekillendirmiş, ona kendi ruhundan üflemiştir...”* (Secde, 32:7-9) Allah'ın *“ruhundan insana üflemesi”*, ona ilâhi bir armağan olarak hayat ve bilinç veya *“can”* (ki ruh teriminin anlamlarından biridir) vermesini ifade eden bir mecazdır. Sonuç olarak *“her insanın canı, Allah'ın üflediği ruhtur”* (Razi, 1441/1981: XXV/141), *“ruhundan üflemesi”* ruhun idrak kuvvesi/kaabiliyeti, embrio rahimdeki teşekkül sürecini tamamlayıp fötüse dönüştükten sonra, algı biçiminde yavaş yavaş gelişecek; doğumdan sonra ileriki yaşlara doğru bu gelişme süreci tasavvur, temyiz, düşünme, kavrama fikir üretme şeklinde devam edecektir. (Duman, 2006, 2:392).

Kur'an'ın: *“Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık”* (Tin, 95:4) ayetinde geçen *“En güzel şekil”* ifadesi, Allah'ın yarattığı her şeyin, insanoğlu ve insan kişiliği (nefs) de dâhil olmak üzere, *“yaratılış amacına uygun şekilde”* var edildiği anlamına gelmektedir *“...ve*

onu nasıl (yaratılış) amacına uygun şekillendirdiğini...” (Şems, 91:7) ayeti de bu durumu izah etmektedir.

İnsanı: “*Ve nasıl ahlâki zaafarla olduğu gibi Allah’a karşı sorumluluk bilinciyle de donatıldığını.*” (Şems, 91/ 8). Yani, mükemmel bir temyiz, gücü olan akl-ı selim ve iradeden başka; hayra yöneldiğinde onu gönülden onaylayıp teşvik eden, şerre yöneldiğinde vicdanen rahatsızlık duyup terk etmesini isteyen bir ilhamı, gönülle ilgili uyarı kabiliyetini, duyarlılığı göstermek, insan tabiatının temel bir karakteristiğidir. (Duman, 2006, 1: 168).

Muhammed Hamidullah’a göre: “İslâm, insanın beden ve ruh gibi iki unsurdan mürekkep bir bütün oluşu üzerinde ısrarla durur. Onlardan birinin hatırı için diğerinin ihmal edilmemesi hususuna azami dikkat gösterilmesini ister. Zira insanın yalnız ruhani ihtiyaçlara kendisini vermesi, melek olmaya çalışması demektir; hâlbuki Allah bunun için melekleri yaratmıştır. Aksi bir davranışla sırf maddi ihtiyaçlara kendini vermesi, şeytan derecesine değilse bile, kendini hayvan derecesine indirmek demektir; ancak Allah bu maksatla hayvanatı halk etmiştir. O halde, insanın iki unsurdan mürekkep olarak yaratılışının gayesi, bedeni ihtiyaçlarla birlikte ruhi ihtiyaçlar arasında ahenkli bir denge kurmaktır. Bu denge kurulmazsa, maksat hâsıl olmaz.”³⁶

Ruh konusunda ancak “*Allah’ın emrindedir*” denilebilir. (İsra, 17: 85) Bu konuda insanlara pek az bilgi verilmiştir. Ancak şurası açıktır ki Yüce Allah bize, “*Âdem’e ruh üflemeyle şeref verdiğini haber vermiştir... Âdem’in zürriyetini hakir bir sudan yaratıp da onlara ruh vermekle onları da şerefletirmiştir...*” (Bar, 1989: 149). İnsana ruh sayesinde düşünmekte, konuşmakta ve görmektedir.³⁷ İnsana üflenmiş bu ruh, onu diğer canlı varlıklardan ayıran insani kavrayışa sahip kılmaktadır.³⁸

Allah insana verdiği yetenekler yanında ona hayat için gerekli olup bilmediklerini de öğretmiştir. (Alak, 96:5) İnsanca yaşayabilmek için bize düşen, doğru yolda doğru yürümek için sadece inanmak, öğrenmektir ve bildiklerimizi yaşamaktır. Çünkü insan, seviye olarak varlıkların hem en üstündedir hem de yeryüzünün halifesidir. Onu meleklerden bile üstün yapan kendisine eşyanın isimlerinin öğretilmesi ve yeryüzünün halifesi oluşudur. (Bakara, 2:31)

4.1. Öğrenme Yeteneği olmalı.

Hakir bir başlangıçtan (İnsan, 76:2; Hicr, 15:26; Secde, 32:8; Kiyame, 75:27; Nahl, 16:4; Yasin, 36:77) sonra insana ilim vererek onu mahlûkatın en yüksek seviyesine çıkarması, (Rahman, 55:2-4; Alak, 96:5; Bakara, 2:31) Allah’ın en büyük lütfudur. Sadece ilim değil, kalem kullanmayı da öğreterek, (Alak, 96:4) insanın sahip olduğu ilmi yaymasını ve sonraki nesiller için muhafaza etmesini de sağlamıştır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm şöyle buyurur: “*Oku! İnsana bilmediklerini belleten, kalemlle (yazmayı) öğreten Rabbin, en büyük kerem sahibidir*” (Alâk, 96:1-5) Mevdudi’ye göre: “*Eğer Allah, ilham yoluyla insana kalem ve kitabın ilmini vermeseydi, o zaman insanın ilmi yetenekleri körelir; bilgi var olmaz ve gelecek nesillere ulaşamazdı. Böylece ilerleme mümkün olmazdı.*” (Mevdudi, 1991:VII/219).

Yukarıdaki ayette geçen “oku” fiilinin mef’ulü hazfedilmiştir. Arapçada mef’ul, sözü genelleştirmek için hazfedilir. Buna göre okuma alanı genişletilerek; “*Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı alaktan (embriyodan) yarattı*”, (Alak, 96:1-2) ayetleriyle hem yaratıcıya hem de insanın yaratılışına gönderme yapılmakta ve onlar hakkında araştırma yapılmasına ve bu araştırmaların da okunması emredilen nesnelere katılmasına işaret edilmektedir. Varlığı anlamlandırmak, kâinatı ve kendini anlamak ve tanımak, anlayarak, üzerinde tefekkür

ederek Allah'ın adıyla veya Allah adına okumak Allah'ın oku emriyle uyum içinde olduğunu belirtmek mümkündür.

Cüceloğlu'ya göre: "İnsanın öğrenme yeteneği onun yaşayış tarzının sürekli gelişmesine, değişmesine ve sağlıklı bir yaşama olanak sağlar. Uygur toplumlar eğitim sistemlerini önemli bir ulusal sorun olarak algılar ve sürekli daha iyi öğretim yöntemleri geliştirmeye çabalarlar. Psikologlar, psikoloji biliminin ilk başından beri öğrenme konusuna ilgi göstermiş ve öğrenmeyle ilgili değişik kuramlar ve açıklama biçimleri geliştirmişlerdir." (Cüceloğlu, 1990:139).

Allah'ın nesnelere isimler verme yolu ile onları sembolize etme gücünün sırrını, (Bakara, 2:31) insanın yeryüzündeki hayatı açısından çok önemli bir güçtür. Bu gücün olağanüstü önemini kavrayabilmek için Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'an* adlı eserinde şu şekilde açıklar: *"İnsanın nesnelere isimlendirebilme yeteneğinden yoksun bırakıldığını varsayalım: İnsanların, herhangi bir nesne hakkında aralarında anlaşma sağlayabilmek için, mutlaka o nesnenin karşılarında bulunması gerekecek. Bunun sonucunda karşılaşılabilecek büyük güçlüklerin, anlaşma ve ortak müşterek hayatı ne kadar zorlaştıracığını düşünmek bile insanı ürkütür."* (Kutub, 1972: I, 57).

Varoluşun temelinde, bilgi ya da akıl kadar ruhani olan bir vasfın yatması gerektiği düşüncesi, hayatlarımıza dair cismani algımızı hiçbir şekilde olumsuzlaştırmaz. Bedenlerimizin maddi rahatlık ihtiyacını inkâra kalkışmak, varoluşun doğasını yanlış yorumlamak olur. (Shcroeder, 2003:11). Yalnızca cismani olanın var olduğuna bizleri zaman zaman inandıran sis perdesinin ardındaki gerçeği gördüğümüzde, o bilince dokunduğumuzda, "onu" fark ederiz. Bu duygusal cevap -buna dini tecrübe de denebilir- her kültürde ve her dönemde yankısını bulmuştur. Bize, aslımıza döndüğümüzü hissettirir. Artık varoluşun özünü keşfetmişizdir. Herkes onu bir şekilde hissetmiştir. Belki göz alıcı bir gün doğumunda, belki bir sanat eserinde, belki sevdiğimiz birinin sözlerinde; ya da davranışlarında fiziksel olanla metafiziksel olan bir araya gelmiştir. (Shcroeder, 2003: 12).

4.2 . Davranışlar ve Ruh

Ruhun dili olan ya da beden dilinde davranışlar, sözlü dildeki kelimelerin yerini tutar.

Bu bakımdan kelimelerin Etimolojisine inildiği gibi Cüceloğlu'ya göre: "İnsan davranışının temelinde yatan nedenleri anlamaya çalışan psikologlar, insanın biyolojik yapısına ve bu yapının nasıl çalıştığına da ilgi gösterirler. Tıp biliminin değişik dallarındaki gelişmeler, insan davranışının altında yatan biyolojik temelleri anlamamıza yardımcı olur. Bu nedenle fizyoloji, nöroloji gibi tıp bilimleri, psikoloji gibi davranış bilimleri arasında sıkı bir bilgi alışverişi süregelir." (Cüceloğlu, 1990:51).

İslam dinine göre canı korumak temel makâsıd-ı diniye arasında yer alır. Temel ihtiyaçların karşılanıp karşılanmaması çeşitli duyguların ortaya çıkmasına bağlıdır. Hayati tehlike geçiren bir insan korku ve kaygıya kapılır. Sevilmemesini hissedince üzülür. Bir ödülle karşılaşan kimse de sevinir ve heyecanlanır. Buna göre sevgi, nefret, korku, ümit, sevinç, keder, neşe, kuşku ve sıkıntı, günlük konuşma ve davranışlarda sık sık telaffuz edilen; beden dili ve psikoloji kitaplarında üzerlerinde durulan sözcüklerdir. Bu duyguların, davranışların kökeni olduğunu söylerken; Bunların, İslam dinine göre; malı, canı, akli, nesli ve dini korumak için Allah tarafından insan fitratına kazınmış temel duygular olduğu da unutulmamalıdır. Bunlar Kuran'da *"Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verene, sonra da ona iyilik ve kötülükleri ilham edene yemin olsun ki,"* (Şems, 91:7-8) *"Mûsâ: "Rabbimiz, her şeye yaratılışını (varlığını,*

özelliklerini ve biçimini) verip sonra onu doğru yola ileten (yaratılış gâyesine uygun yola yönelten)dir." dedi. (Taha, 20:50) "Ey, Rabbine, itaat edip huzura eren nefis! Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön." (Fecr, 89:27-28) "Andolsun ki insanoğlunu, zorluklara katlanacak şekilde yarattık" (Beled, 90:4) "O ki (her şeyi) yarattı, düzenledi. Ve O ki herşeyin miktarını, biçimini belirleyip hedefini gösterdi" (A'la, 87:2-3) ayetleriyle Allah'ın bu nimetleri zikredilir.

İnsan için uyarıcı nitelikleri taşıyan; bu nefret, korku, ümit, sevinç, keder, neşe, kuşku ve sıkıntı, gibi duyguları konu edinen psikoloji ve tıp ilimleri bedeni korumayı hedef edinir. Bu bakımdan bunların öğrenilmesi yerine göre farz-ı ayın yerine göre de farz-ı kifayedir. Bunlar din ve dünya işlerinin kıvamı kendilerine bağlı bulunan ilimlerdir. Bunlar bulunmayacak olsa, din ve dünya işleri yolundan çıkar. Eşyanın isimlerinin ve zaruri olan çeşitli ilim ve davranışların öğrenilmesi buna örnektir.³⁹

Davranışları yöneten, bedenin mi ruhu yoksa ruhun mu bedeni yönettiği konusu sürekli tartışılmıştır.

*Adler'e göre: "Bireysel psikoloji, sorunun çözümünde belki bir ölçüde katkıda bulunabilir. Çünkü ruhla beden arasındaki karşılıklı yoğun etkileşim bu psikolojinin uğraş alanını oluşturmaktadır. İnsan, ruhuyla ve bedeniyle bir bütün olarak bireysel psikolojide tedavi edilmeye çalışılır. Uyguladığımız tedavi yöntemi, psikolojik sağlam temellere oturmadı mı; tedavi edeceğimiz insana yardım elini uzatamayız."*⁴⁰

Görüldüğü gibi, ruh ve beden bir bütünün birbirinden ayrılmaz parçaları olarak el birliğiyle çalışır.

Adler açıklamasına şu şekilde devam eder: "Ruh bir motora benzer, bedende keşfedebileceği tüm olanakları harekete geçirir ve karşılaşacağı tüm güçlüklerde bedenin kendisine güven ve üstünlük sağlayacak bir konumu ele geçirmesine katkıda bulunur. Bedendeki her kıpırtı, her dışavurum ve her belirtide ruhun güttüğü niyet ve amaçların damgasını görürüz. Onu böyle bir anlamla donatan ruhtur. Ruh, bedenin kendini savunup hastalıklardan, dertlerden, ölümden, çeşitli zararlardan, kazalardan ve fonksiyon kayıplarından korunmasını sağlayabileceği gibi çevresel koşulları etkileyip değiştirmeye çalışır. Bunun için de haz ve elem duyma, hayal kurma, iyi ve kötü durumlara uyum sağlama yeteneğiyle donatılmışızdır. Duygular, bedeni egemenlikleri altında bulundurulursa da büyük ölçüde bedene bağımlı değillerdir. Duyguların oluşumu kimyasal kuramlarla açıklanamaz ya da kimyasal inceleme ve araştırmalarla önceden belirlenemez. Bireysel psikolojide fizyolojik olayları önkoşul olarak benimsememiz gerekirse de bizim için önem taşıyan psikolojik amaçtır. Korkunun sempatik ya da parasempatik siniri etkilemesi bizi fazla ilgilendirmez, biz daha çok korkunun amaç ve hedefini araştırıp dururuz." (Adler, 1983: 32-34).

Kur'an-ı Kerim, korku; (Hac, 22:1) öfke; (Tevbe, 9:123; Âl-i İmrân, 3/134) sevgi; (Al-i İmran, 3:31) mutluluk; (Nahl, 16:97) haset; (Felâk, 113:5) pişmanlık; (Furkan, 25:27-28) utanma; (Kasas ,28:25) rezil olmak; (Fussilet, 41:16) gibi insanın hissettiği çeşitli duygulara işaret etmektedir. Genel olarak Kur'an, insanlardan, duygularını dizginleme ve bunları egemenlik atına alma aşırıya kaçmadan meşru sınırlar çerçevesinde doyurulmalarını istemektedir. Bu sayede kişi, heva ve şehvetlerine kul olmamakta, sadece dürtüleri üzerinde bir denetleyici, bunları kontrol altına alıcı ve yönlendirici olmaktadır.⁴¹

İnsandaki bütün üstün yeteneklerin kaynağı da ruhtur. İnsana yeryüzündeki ve yer altındaki tüm varlıklardan üstün olma şerefi, Allah tarafından verilen bir nimet ve ikramdır.

(İsra, 17:70) O halde, insanın bu kadar üstün bir seviyeye yükseltilmesinden sonra, onun Allah yerine O'ndan başkalarına ibadet etmesi cehaletin ve idrâksizliğin doruk noktası değil midir? (Mevdudi, 1991: III/747).

Mevdudi, *“Allah’ın insanlara, kendilerini -kavramsal düşünme yeteneğinden dolayı- öteki bütün canlıların ve hatta meleklerin üzerine çıkararak düşünme ve soyutlama yeteneği bahşettiğine ve bunun insanın ayırıcı özelliği”* olduğuna dikkat çeker. (Esed, 2015: 573).

Allah Teâla insanı yeryüzünde halife kılarak şereflendirmiştir: *“Hatırla ki Rabbin meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi.”* (Bakara, 2:30) Ayetteki “Halife” terimi *halefe* fiilinden türemiştir ve “başkasının yerini aldı” anlamına gelmektedir. Bu terim, insanın yeryüzündeki meşru hâkimiyetini göstermek için kullanılmıştır ki; bu da en uygun olarak “yeryüzünde ona sahip çıkacak” şeklinde çevrilebilir. (Esed, 2015: 12). Allah’ın kâinattaki görünen ve görünmeyen varlıklarını insana boyun eğdirmesi buna delil teşkil eder: *“Göklerde ve yerlerdeki her şeyi, Allah’ın size musahhar (emrinize amade) kıldığını görmediniz mi?”* (Lokman, 31:20)

Burada hilâfetin insan için bir sorumluluk ve büyük bir emanet olduğundan da bahsetmek gerekir. Şu ayet bu durumu açıklamaktadır: *“Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir.”* (Ahzab, 33:72)

İnsana yüklenen emanetin : *“akıl, insanın mükellef kılınacağı kabiliyetlerin verilmesi,⁴² itaat, kadının iffet ve namusunu koruması, din, farzlar ve hadler, insanların tüm emanetleri, adalet,⁴³ halifelik, vazife yükümlülüğü, (Yazır, 1936: VI/113), uzuvlar, ma’rifetullâh (Allah’ı bilme), (Razi, 1441/1981: XVIII, 303) ilâhi sır,⁴⁴ bilme ve yapma,⁴⁵ yeryüzünde ahlâk ve adalete dayalı bir sosyal düzen kurma görevi, (Fazlurrahman, 1996: 59) dünya gezegenini imar etme ve şümüllü bir insan medeniyeti kurma,⁴⁶ hür irade,⁴⁷ seçme, bilgi, şuur, kudret, yaratıcılık, aşk ve hikmet,⁴⁸ “muhakeme” yahut “akıl” ve “irade” yani iyi ve kötü arasında seçim yapabilme yeteneği ve daha pek çok fikirler ileri sürülmüştür. (Esed, 2015: 868).*

Hilafetin getirdiği yükümlülükleri hakkıyla yerine getirmek gerekliliği de şu ayetten anlaşılmaktadır: *“Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet. Hevâ ve hevese uyma, sonra bu seni Allah’ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah’ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır.”* (Sâd, 38:26).

İnsan aynı zamanda sosyo-kültürel çevresiyle de daima bağlantı halindedir. Ortak yaşama güdüsünden kaynaklanan bu duygu çoğu zaman insana cemiyet halinde yaşamak için ferdî arzularını ve zevklerini bir kenara bıraktırır. Kur’an, yeryüzünde adil ve ahlâkî temellere dayanan, yaşanabilir bir toplumsal bir düzenin oluşmasını esas almaktadır. (Fazlurrahman, 1996: 87) Kur’an: *“iman edip sâlih amel işleyenlere cennette verilecek mükâfatı anlatırken onların kalplerinden kinin çıkarılıp atılacağını”* (A’râf, 7:42-43) haber vermektedir. Kulun iman edip yararlı işler yapması, kendi göğsünde bir dizi değişime ve toplumsal hayatın huzura kavuşması gibi köklü değişimlere neden olmaktadır.⁴⁹ Serol Teber:

“Toplumsal biçim, üretim ve tüketim bütün ayrıntılarına kadar tespit edilmeden ve de temel çıkış noktası yapılmadan, insandan, insan davranışlarından söz etmek de İmkân dâhilinde değildir. Bütün davranışlarımız da bunları örgütleyen beden, sinir sistemi ve

beynimiz, bu toplumsallaşmanın, üretimin, üleşimin ve tüketimin ürünüdürler. Bunların biçimine göre şekillenirler ve gelişirler. Üretim ve tüketim koşullarını değiştirmekle, davranışlarımızı geliştirmek ya da yozlaştırmamızın bugün artık yadsınamaz bir gerçek haline gelmektedir.”⁵⁰

Ancak Serol Teber ve Wilhelm Reich’in dediği gibi değil de beden, sinir sistemi ve beynimiz, zaman zaman ifade edildiği üzere Allah’ın yarattığı ve yeteneklerle donattığı unsurlardır. Bunların davranışlarını geliştirmek ya da yozlaştırmak imkânı ise çevreye yüklenebilir, demek daha isabetli olacaktır.

Aynı zamanda kişilik zırhının içindekiler dış kökenlidir, toplumsaldır. Bütün bu içeriklerin kenetlenmesi, zırhın sağlamlığını yaratan devinimsel süreç sorununa eğilmezden önce, kişiliğin oluşumundaki ilk nedenin dış dünyaya karşı kendini koruma olmasına karşılık, sonraki işlevinin bambaşka olduğunu kabul etmemiz gerekir. Uygur (kente yerleşmiş) insan çeşitli toplumsal kurumlar yaratmıştır. İnsan, gerektiğinde kaçmasına ya da kavgaya girişmemesine izin veren bir kas yapısına sahiptir, ayrıca tehlikeleri önceden görüp savuşturmasını sağlayabilecek bir zekâsı vardır. Demek ki kişiliksel savunma düzeneği tehlike içerden, içgüdüsel itkilerden geldiği zaman çalışmaktadır. Bu durumda, dışa vurması engellenen güdülerin birikip üşüşmesinden doğan kaygıyı (güncel kaygıyı) aşmak kişiliğe düşmektedir. Kişilikle güdüler bastırma arasındaki ilişki, içgüdüsel arzuları bastırma gerekliliğinin kişiliğin doğmasına yol açmasında kendini göstermektedir.⁵¹

Kişiliğin oluşumunun başlangıç noktasıyla, yani Ben’in dış tehlikelerden korunmasıyla kişiliğin daha sonraki işlevi, yani Ben’in tehlikeli içgüdüsel itkilerden, kaygının yarattığı durgunluktan ve güdüsel enerjilerin özümlemesinden korunması arasında kesin bir ilinti bulunduğunu gösteren de işte budur. Reich, 1997:180)

Condillac’ın şu ifadeleri ile konuyu burada sonlandırmak istiyorum: “Tanrı’nın bize bağışlamış olduğu melekeleri bilmek bizim için önemli ise de elimizde bulunan ve bize ancak bu hayattan sonra geri vereceği melekelerin hangileri olduğunu keşfetmeyi istemek faydasızdır. Onun için ben bir kere daha şimdiki halden ileri gitmiyorum. Bu bakımdan, ruhu bedenden bağımsız olarak göz önünde tutmak söz konusu değildir; çünkü onun bağımlılığı pek fazla dikkati çekmiştir. Bundan başka ruhu, içinde bulunduğu bir tek bedene mahsus olarak göz önünde tutmak da söz konusu değildir.”⁵²

5. SONUÇ

Kur’an, Allah’ın göklerde ve yeryüzünde yarattıkları hakkında düşünmemize (tefekkür etmemize) dikkat çekmektedir. Ayrıca kâinatın, bizleri görünen âlemden görünmeyen âleme taşıyarak Allah’ın varlığına ve kudretine işaret etmektedir. Kur’an’ın kâinatı bu kadar düşünmemizi istenmesi insanda şuur ve bilinç oluşturmaktır. İnsanın üstünlüğü, akıl ve ona göre hareket etmesine, aşağılara düşmesi de aklını işlevsel hâle getirmemesine bağlanmıştır. Aklın en önemli görevi, fitri duyguları kullanmak için en faziletli yolu seçmektir. Hidayete eremeyen bir insanın kalbini, karanlık kaplar. İnsanların içine düştüğü buhranlardan kurtulmasının çaresi, işte bu noktadadır. Evrende bulunan varlıklara sadece zahiri yönüyle bakanlar, onu ancak gördükleri kadar kavrayabilirler. Hem zahiri hem de batını

yönüyle bakanlar ancak her şeyden ibrete şayan manalar çıkarabileceklerdir. Sonuç olarak ifade edebiliriz ki, Kur'an, insanı üç yönden tanıtmaktadır: 1. İnsanın yaratılışı, yaratılış evreleri, yaratılış amacı. 2. Birey olarak insan, insanın psikolojik vasıfları, insanın zaafı. 3. Sosyal varlık olarak insan, aile hayatı, toplumlar arası ilişkiler. Ruh ve beden bir bütünü olarak çalışır. Ruh, bedende meydana gelebilecek tüm imkânları harekete geçirir ve tüm zorluklara karşı bedenin kendisine güven ve üstünlük sağlamak için katkıda bulunur. Dolayısıyla bedendeki her harekette ruhun etkisini görürüz. Kur'an-ı Kerim insanı Fen bilimleri gibi parçalayıcı değil daha bütüncül açıdan tanıtır ne ruhu bedene ne de bedenî ruha üstün kılar, insanın yaratılış yönlerinden bahsettiği gibi aynı şekilde insanın yapısına ve fitrî özelliklerine de işaret etmektedir. Her insanın yaratılışı, insanın ilk kez yaratılışı kadar mucizevi ve muhteşem bir olaydır. Muhtevası bakımından anne karnında gerçekleşen bu hadise büyük sırlarla doludur. Bedenimiz milyarlarca hücrelerle doludur, hücreler de yüzlerce ve bazen binlerce varlıklarla doludur. Hücredeki hadiseler çok mükemmel ve kusursuz bir şekilde yürüten nedir? İnsan bedenini, düşünme, konuşma ve bütün hareketlerimizi idare eden aktif faaliyet gösteren beyin, nasıl çalışmaktadır? Sonuç olarak diyebiliriz ki: Hisler, duygular ve hareketler beyin, beyin ruhun, ruh da Yaratıcısının emri olmak itibarıyla birer "eser"dir. Böylece bütün eserler zinciri, sonunda tek bir "Müessir" olan Allah'a dayanmaktadır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ABDULBÂKÎ, M. F. (1984). *El-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfazi'l-Kur'an*, Çağrı Yay., İstanbul.
- ADLER, A. (1983). *Yaşamın Anlam ve Amacı*, Trc. Kâmuran Şipal, SAY Yay., İstanbul.
- ATEŞ, S. (1989). *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşr., İstanbul.
- BAĞÇECİ, M. (2005). "İnsanın Mahiyeti ve Ruhu", *Bilimname Dergisi* Cilt: 3, Sayı: 8, s. 33-50.
- BÂR, M. A. (1989). *İnsanın Yaratılışı*, Trc. Abdülvehhab Öztürk, TDV Yay., Ankara.
- BAYRAKLI, B. (1999). *Kur'an'da Değişim Gelişim ve Kalite Kavramları*, Marmara Üniversitesi, İFAV. Yay., İstanbul.
- BEYDAVİ, N. Ö. (1418/1997). *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, Neşr. Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşî, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, Beyrut.
- BİNTÜŞ-ŞATİ, A. A. (ts). *el-Kur'an ve Kadâya'l-İnsan*, Daru'l-Me'ârif, Kahire.
- BOLAY, S. H. (2009). *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Nobel Yayınları, Ankara.
- BUTİ, R. (1987). *Kur'an'da İnsan ve Medeniyet*, Trc. Resul Tosun, Risale Yayınları, İstanbul.

- CALVERLEY, E. E. (1970). "Nefs" mad., *İA*, MEB. Yay., İstanbul.
- CARREL, A. (2016). *İnsan Denen Meçhul*, Trc. Fatıma Zehra Bayrak, Hayat Yayınları, İstanbul.
- CERRAHOĞLU, İ. (1975). "Kur'an'da İnsanın Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 20, s. 85-95.
- CEVZİYYE, İ. K. (1993). *Kitabu'r-Rûh*, Trc. Şaban Haklı, İz Yayınları, İstanbul.
- CONDİLLAC, E. B. (1992). *İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerinde Deneme*, Trc. Miraç Katırcıoğlu, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- CÜCELOĞLU, D. (1990). *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, 31. Baskı, İstanbul.
- ÇİFTÇİ, A. (2000). *Fazlurrahman ile İslam'ı Yeniden Düşünmek*, Kitâbiyât Yayınları, Ankara.
- DENİS, L. (1995). *Gerçek Varlık Ruhtur*, Trc. Yavuz Keskin, Ruh ve Madde Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- DESCARTES, (1998). *İlk Felsefe Üzerine Metafizik Düşünceler*, Trc. Mehmet Karasan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- DEVELLİOĞLU, F. (1978). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Doğu Matbaası, 3. Baskı, Ankara.
- DUMAN, M. Z. (2006). *Beyânu'l-Hak (Kur'an-ı Kerim Nüzul Sırasına Göre Tefsiri)*, Fecr Yayınları, Ankara.
- DUMLU, Ö. (1999). *Kur'an'da Bazı Kavramlara Bakış*, Anadolu Yayınları, İzmir.
- ECE, H. K. (2000). *İslam'ın Temel Kavramları*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- ESED, M. (2004). *Kur'an Mesajı Meâl-Tefsir*, Trc. Ahmet Ertürk-Cahit Koytak, İşaret Yayınları, İstanbul.
- ERDEM, M. (1995). "İslam'da İnsan Modeli", *İslam'da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği* (Kutlu Doğum Haftası), TDV Yayınları, Ankara.
- ERTUĞRUL, R. (2004). "Kur'an'a Göre İnsanın Psiko-Sosyal Açından Değerlendirilmesi", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜSBE., Ankara.
- FEYYÛMÎ, A. M. (2015). *el-Misbâhu'l-Munîr fî Ğaribi's-Şerhi'l-Kebîr*, er-Risâletü'l-Âlemiyye, Beyrut.
- FAZLURRAHMAN, (1996). *İslam ve Çağdaşlık*, Trc. Alparslan Açıkgenç- M. Hayri Kırbaşoğlu, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- GARETT, H. E. (1955). *Psikolojiye Giriş*, Trc. E. Ertem- R. Öncül, Maarif Basımevi, İstanbul.
- GÜNGÖR, E. (1998). *İslâm'ın Bugünkü Meseleleri*, Ötüken Yayınları, 11. Baskı, İstanbul.
- HAMİDULLAH, M. (1976). *İslam'a Giriş*, Trc. K. Kuşçu, İrfan Yayınları, İstanbul.

- HASBU'N-NEBİ, M. M. (1991). *el-Kevnü ve'l-İ'cazu'l-İlmî li'l-Kur'ân*, Daru'l-Fikri'l-Ârabî, 2. Baskı, Kahire.
- HAZİN, A. B. (2004). *Lubâbu't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- HÛLÎ, B. (1973). *Âdem Aleyhi's-Selâm*, Mektebetu Vehbe, 3. Baskı, Kahire.
- İBN KESİR, E.F. İ. (1969). *Tefsiru'l- Kur'âni'l-Azîm*. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût.
- KARA, N. (2015). *Bir İletişim Aracı Olarak Kur'an'da Beden Dili*, Ensar Yayınevi, İstanbul.
- KEPLER J. R. V. (2002). *Yeni Gökbilim*, Trc. Nur Özlük, TÜBİTAK Yayınevi, Ankara.
- KUTUB, S. (1972). *fi Zılâli'l-Kur'an*, Dâr'üş-Şurûk, Beyrut.
- MEVDUDÎ, E. A. (1991). *Tefhimu'l-Kur'ân Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, Trc. Muhammed Han Kayanî ve Diğerleri, İnsan Yay., İstanbul.
- MUTAHHAR, Y. (1981). *İnsan Biyokimyası*, İÜTF. Yay., İstanbul.
- MORGAN, C. T. (1981). *Psikolojiye Giriş*, Trc. Hüsnü Arıcı ve Diğerleri, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü, Ankara.
- NECATİ, O. (1998). *Kur'an ve Psikoloji*, Trc. Hayati Aydın, Fecr Yayınevi, 1. Baskı, Ankara.
- RAZİ, F. (1441/1981). *Mefâtihu'l-Gayb/et-Tefsîru'l-Kebir*, Daru'l-Fikr, Beyrut.
- REİCH, W. (1997). *Kişilik Çözümlemesi*, Trc. Bertan Onaran, Payel Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- SABUNİ, M. A. (2000). *Safvetü't-Tefasir*, Dâr'ul-Fikr, Beyrut.
- SAYGILI, S. (2001). *Beyin ve Ruh Beyn'in Sırlarından Ruhun Aydınlığına*, Elit Kitabevi, İstanbul.
- SEARLE, J. R. (2004). *Zihnin Yeniden Keşfi*, Trc. Muhittin Macit, Litera Yayıncılık, İstanbul.
- SEZEN, Y. (1994). *İslam Sosyolojisine Giriş*, Turan Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul.
- STANNARD, R. (2002). *Yeni Bin Yılda Tanrı*, Trc. Atalay Atabek, Gelenek Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.
- SCROEDER, D. L. (2003). *Tanrı'nın Saklı Yüzü Gerçekle Buluşan Bilim*, Trc. Ahmet Ergenç, Gelenek Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul.
- ŞATIBİ, E. İ. (ts). *el-Muvafakat fi Usuli's-Şeri'a*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- ŞERİATÎ, A. (1988). *Dinler Tarihi*, Trc. Erdoğan Vatansever, Seçkin Kitaplar Yayınları, İstanbul.
- ŞERİATÎ, A. (1997). *İnsan*, Trc. Şamil Öcal, Fecr Yayınları, Ankara.
- TABERİ, M. C. (2000). *Câmiü'l-Beyân an Te'vili âyi'l-Kurân*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müesestu'r-Risâle, Beyrut.
- TEBER, S. (2000). *Davranışlarımızın Kökeni*, Say Yay., 9. Baskı, İstanbul.
- UZEYME, S. (1994). *el-Mustalahâtu'l Kur'âniyye*, Darü'n-Nasr, Beyrut.

ULUDAĞ, S. (2006). "Nefis" mad., *DİA*, TDV Yay., İstanbul.

YAKIT, İ. (1979). "L'Attitudedu Christianisma et de !'Islam en Facedu Darwinisme Etudes Comparees", *Doktora Tezi*, Sorbonne Üniversitesi, Paris.

YAR, E. (2000). *Ruh Beden İlişkisi Açısından İnsanın Bütünlüğü Sorunu*, Ankara Okulu Yay., Ankara.

YAVUZ, Y. Ş. (2008). "Rûh" mad., *DİA*, TDV Yay., İstanbul.

YAZIR, E. H. (1936). *Hak Dini Kur'an Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsir*, Matbaa-i Ebuzziyâ, Neşr. Diyanet İşleri Reisiği, İstanbul.

EXTENDED SUMMARY

When said that human as a biological and spiritual being, it should be understood the human being as a whole, not the examination of two different beings. From the past to the present, every branch of science has tried to define human being from their own perspective. Therefore, it can be said that all these definitions are incomplete. In order for us to understand the purpose of human creation, its function on earth, its biological and psychological characteristics and its religious aspects and to see the power and art of Allah in itself, we must first apply to The Qur'an and the sciences together.

In fact, it is the Qur'an itself that divides human being into the body and spirit aspects. In the verses where the physical and spiritual needs are mentioned, the expression of these needs with the word "soul" seems to indicate the establishment of the said balance. The Qur'an points to this truth in this verse: "Consider the soul (human self) and how it is formed in accordance with what it is meant to be" (Surah Ash-Shams 91:7). The word self that translated in exchange for the human self means life, soul, wise, living being, human being, individual, humanity, and human self. The self here denotes the human self or personality as a whole, and the word human being refers to the extremely complex nature of human being as a living being in which the physical needs, impulses, emotions and intellectual activities are inextricably linked to each other.

The question of how human beings are created is described in the Quran with the following words: dust, black mud and dry mud, mud, sludge yeast, dry mud cooked on fire, sticky mud, water, small seed, etc. God created man, then shaped him as a human form. In the creation of Adam, He also says: "When I have formed him, and breathed into him of My spirit, fall down prostrating before him" (Surah Al-Hijr 15:29).

In our study, first of all, after briefly giving the fact that human beings are formed from soul and body and the fact that both of them are called human beings, we tried to elaborate on the physiological and spiritual aspects of the subject by further detailing the subject. The Qur'an has taken into account the knowledge levels of its addressees when explaining the stages of human creation. That's why, this information did not contradict the scientific realities of all ages. Under the harmony that we see in the laws of physics and the processes of biology, there is only one hidden truth, which is that every part of existence consists of a substrate created in the first place; that is, it consists of energy. Einstein has theorized this strange and totally unreasonable fact, and many experiments have since confirmed the accuracy of this theory.

In addition to the abilities given to man, God has also taught him whether they are necessary for life. What is our duty in order to live humanely is to believe and to learn, and to live what we know by walking on the right path. The idea that a character as spiritual as knowledge or reason should be at the heart of existence does not in any way negate our bodily perception of our lives. Attempting to deny the material comfort of our bodies is misinterpreting the nature of existence.

SON NOTLAR

¹ Yenson Mutahhar, *İnsan Biyokimyası*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, 1981), 7.

² Muhittin Bağçeci, "İnsanın Mahiyeti ve Ruhunu", *Bilimname Dergisi* Cilt: 3, Sayı: 8, (2005), 33-50.

- ³ Bk. Descartes, *İlk Felsefe Üzerine Metafizik Düşünceler*, Trc. Mehmet Karasan, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1998), 156-167.
- ⁴ Léon Denis, *Gerçek Varlık Ruhtur*, Trc. Yavuz Keskin, 1. Baskı (İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları, 1995), 62.
- ⁵ Schroeder, Derald L. *Tanrı'nın Saklı Yüzü Gerçekle Buluşan Bilim*, Trc. Ahmet Ergenç, 1. Basım (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003), 15-16.
- ⁶ Bk. James R. Voelkel, Kepler, *Yeni Gökbilim*, Trc. Nur Özlük, (Ankara: TÜBİTAK Yayınevi 2002), 26-32.
- ⁷ Fahreddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer Razi, *Mefâtîhu'l-Gayb / et-Tefsîru'l-Kebir*, (Beyrut: Daru'l-Fikr 1441/1981), XVIII, 207.
- ⁸ Alaaddin El Bağdadi El Hâzin, *Tefsîrû'l Hâzin*, (Beyrut: Darul Kutubil İlmîyye, 2004), IV, 203.
- ⁹ Muhammed Ali Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, Beyrut: Dar'ul-Fikr, 2000, III, 235.
- ¹⁰ Rusell Stannard, *Yeni Bin Yılda Tanrı*, Trc. Atalay Atabek, 2. Baskı, (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2002), 38.
- ¹¹ Alexis Carrel, *İnsan Denen Meçhul*, Trc. Fatıma Zehra Bayrak, (İstanbul: Hayat Yayınları, 2016), 13-15.
- ¹² Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsir*, (İstanbul: Matbaai Ebuuziyya, Neşr. Diyanet İşleri Reisliği, 1936), VII, 5813; Ferid Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 3. Baskı, (Ankara: Doğuş Matbaası, 1978), 979; Muhammed Fuad Abdülbaki, *Mu'cemu'l-Müfehresli Elfazi'l-Kur'an*, (İstanbul, 1984), II, 742.
- ¹³ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 979; Abdülbaki, *Mu'cemu Elfazi'l-Kur'an*, II, 742.
- ¹⁴ Süleyman Uludağ. "Nefis" mad., *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları), 2006, Cilt:32, 526-529; Edwin E. Calverley, "Nefs" md. *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1970), IX, 179.
- ¹⁵ Salih Uzeyme, *Mustalahât-u Kur'âniyye*, (Beyrut: Darü'n-Nasr), 1994, 70; Ertuğrul, Resul, *Kur'an'a Göre İnsanın Psiko-Sosyal Açısından Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi, 2004), 12.
- ¹⁶ Yakıt, l'Attitudedu Christianisma et de l'İslam en Facedu Darwinisme Etudes Comparees, *Doktora Tezi*, (Paris, 1979) 140.
- ¹⁷ Bk. İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, 1408/1988, VI, 233-235.
- ¹⁸ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, Trc. Ahmet Ertürk-Cahit Koytak, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2004), 1273; Ayrıca Bk. Necati Kara, *Bir İletişim Aracı Olarak Kur'an'da Beden Dili*, (İstanbul: Ensar Yayınevi, 2015), 24.
- ¹⁹ Geniş bilgi için Bk: Esed, *Kur'an Mesajı*, 517.
- ²⁰ Behi el- Huli, *Adem Aleyhi Selam*, 3. Baskı, (Kahire: Mektebe tül Vehbe, 1973), 20.
- ²¹ Mansur Muhammed Hasbinnebi, *el-Kevnü ve'l-İ'cazu'l-İlmî li'l-Kur'ân*, 2.Bsk. (Kahire: Daru'l-Fikri'l-Ârabî, 1991), 322-323; Ayrıca Bk. Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989), IX, 236; İsmail Cerrahoğlu, "Kur'an'da İnsanın Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri," (Ankara: *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1975), Cilt: 20, 85-95.
- ²² Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân an Te'vili âyi'l-Kurân*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut: Müesestu'r-Risâle, 2000, 29:126; Ebu'l- Fida İsmail İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l-Azim*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî 1969, 8:310.
- ²³ M. Zeki Duman. *Beyânu'l-Hak (Kur'an-ı Kerim Nüzul Sırasına Göre Tefsiri)*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2006), Cilt:2, 517.
- ²⁴ Bar, M. Ali. *İnsanın Yaratılışı*, Trc. Abdülvehhab Öztürk, Ankara: TDV Yayınları, 1989, 81.
- ²⁵ Ahmad ibn Muhammad Fayyumi, *el-Mishabu'l-Münir fî Ğaribi's-Şerhi'l-Kebîr*, Beyrut: er-Risâletü'l-Âlemiyye, 2015, "Alaktuzufribi's-şey" (bir şeye tırnağımı geçirdim manasındadır); Luwis Ma'luf, *El-Müncid fi'l-lüga ve'l-edeb ve'l ulum*, Beyrut: Matbaatü'l Kathulikiyah, 1960, "Alaka's-şevkubi's-sevb" (diken elbiseye dolaştı, demektir).
- ²⁶ Fazlurrahman, *İslam ve Çağdaşlık*, Trc. Alparslan Açıkgenç- M. Hayri Kırbaşoğlu, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996), 2.
- ²⁷ Erkan Yar, *Ruh Beden İlişkisi Açısından İnsanın Bütünlüğü Sorunu*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000), 78-79; Aişe Abdurrahman Bintüş-Şati, *el-Kur'ân ve Kazâye'l-İnsân*, (Kahire: Daru'l-Meârif, ty.), 15; Mustafa Erdem, "İslam'da İnsan Modeli", *İslam'da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği* (Kutlu Doğum Haftası, 1993), (Ankara: TDV. Yayınları, 1995), 145.
- ²⁸ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, 31. Baskı, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990), 54-65.
- ²⁹ Osman Necati, *Kur'an ve Psikoloji*, (Ankara: Fecr Yayınevi, 1998), 101.
- ³⁰ Clifford T. Morgan, *Psikolojiye Giriş*. Trc. Hüsnü Arıcı ve diğerleri (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü, 1981), 30-31; Henry E. Garrett, *Psikolojiye Giriş*, Trc. E. Ertem- R. Öncül, (İstanbul: Maarif Basımevi 1955), 18.
- ³¹ John R. Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, Trc. Muhittin Macit, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004), 134-135.
- ³² Sefa Saygılı, *Beyin ve Ruh Beyn'in Sırlarından Ruhun Aydınlığına*, (İstanbul: Elit Kitabevi, 2001), 114-115.

- ³³ Geniş Bilgi için Bk: İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, "rvh" mad. IV/288; Hüseyin K. Ece, *İslam'ın Temel Kavramları*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2000), 543; Calverley, "Nefis"md. IX/178-183.
- ³⁴ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Nobel Yayınları, 2009, 299; Bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Rûh", *DîA*, İstanbul: TDV Yayınları, 2008, Cilt: 35, 187.
- ³⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Kitabu'r-Rûh*, Trc. Şaban Haklı, (İstanbul: İz Yayınları, 1993), 229; Huli, *Adem Aleyhi Selam*, 25.
- ³⁶ Muhammed Hamidullah, *İslam'a Giriş*, Trc. K. Kuşçu, (İstanbul: İrfan Yayınları, 1976), 78.
- ³⁷ Ebu'l-Alâ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'ân Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, Trc. Muhammed Han Kayanî ve diğerleri, (İstanbul: İnsan yayınları, 1991) VI, 571; Kara, *Kur'an'da Beden Dili*, 44.
- ³⁸ Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, Beyrut: Dar'üş-Şûruk, 1972, III, 392-393; Ayrıca Bk: Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, IV, 357; Kara, *Kur'an'da Beden Dili*, 44.
- ³⁹ Fazla bilgi için Bk. Ebu İshak Şatibi, *el-Muvafakat fi Usuli's-Şeri'a*, (Beyrut: Daru'l-Kübi'l-İlmiyye, Ty.), I, 64, II, 7-8.
- ⁴⁰ Alfred Adler, *Yaşamın Anlam ve Amacı*, Trc. Kâmuran Şipal, İstanbul: SAY Yayınları, 1983, 29.
- ⁴¹ Osman Necati, *Kur'an ve Psikoloji*, Trc. Hayati Aydın, 1. Baskı, (Ankara: Fecr Yayınevi, 1998), 52.
- ⁴² Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer Beydâvi, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil*, (1. Baskı), thk., Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşlî, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1418/1997), II, 282.
- ⁴³ Ömer Dumlu, *Kur'an'da Bazı Kavramlara Bakış*, (İzmir: Anadolu Yayınları, 1999), 53
- ⁴⁴ Erol Güngör, *İslâm'ın Bugünkü Meseleleri*, 11. Baskı, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1998), 228; Ertuğrul, Resul, *Kur'an'a Göre İnsanın Psiko-Sosyal Açısından Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi, 2004), 35.
- ⁴⁵ Adil Çiftçi, *Fazlurrahman ile İslam'ı Yeniden Düşünmek*, (Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2000), 201.
- ⁴⁶ Ramazan Buti, *Kur'an'da İnsan ve Medeniyet*, Trc. Resul Tosun, (İstanbul: Risale Yayınları, 1987), 24.
- ⁴⁷ Ali Şeriâtî, *İnsan*, Trc. Şamil Öcal, (Ankara: Fecr Yayınları, 1997), 17; Ali Şeriati, *İslam Sosyolojisi*, Trc. Kenan Sökmen, 3.Baskı, (İstanbul: Birleşik Yayınları, 1993), 82; Yümnî Sezen, *İslam Sosyolojisine Giriş*, (İstanbul: Turan Kültür Vakfı Yayınları, 1994), 69.
- ⁴⁸ Ali Şeriâtî, *Dinler Tarihi*, Trc. Erdoğan Vatansever, (İstanbul: Seçkin Kitaplar Yayınları, 1988), 216; Ayrıca Bk. Ertuğrul, *Kur'an'a Göre İnsanın Psiko-Sosyal Açısından Değerlendirilmesi*, 35.
- ⁴⁹ Bayraktar Bayraklı, *Kur'an'da Değişim Gelişim ve Kalite Kavramları*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999), 138.
- ⁵⁰ Serol Teber, *Davranışlarımızın Kökeni*, 9. Baskı, (İstanbul: Say Yayınları, 2000), 272.
- ⁵¹ Wilhelm Reich, *Kişilik Çözümlemesi*, Trc. Bertan Onaran, 3. Baskı, (İstanbul: Payel Yayınları, 1997), 179
- ⁵² Condillac, E. B., *İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerinde Deneme*, Trc. Miraç Katırcıoğlu, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1992), 27-34.

FARS EDEBİYATINDA MELİKÜ'Ş-ŞUARÂ UNVANINI ALAN FARS ŞAİRLERİ

PERSIAN POETS TITLED AS MALİK AL-SHU'ARÂ (THE LORD OF POETS) IN PERSIAN LITERATURE

Çetin KASKA

Ar. Gör. Dr. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü

Research Assistant, Istanbul University Faculty of Literature, Department of Persian Language and Literature

cetinkaska@hotmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1168-5522

Atıf/©: Kaska, Çetin (2019). Fars Edebiyatında Melikü'ş-şuarâ Unvanını Alan Fars Şairleri, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 12, Sayı 2, ss.426-438*

Citation/©: Kaska, Çetin (2019). *Persian Poets Titled As "Malik al-Shu'arâ (The Lord of Poets) in Persian Literature, Erzincan University Journal of Social Sciences Institute, Year 12, Issue 2, pp.426-438*

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

SBDER-31, Aralık-December 2019 Erzincan

E-ISSN-2148-9289

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 21.05.2019

Kabul Tarihi-Accepted Date : 12.11.2019

Sayfa-Pages : 426-438

<http://dergipark.gov.tr/erzisosbil>

This article was checked by *iThenticate*

FARS EDEBİYATINDA MELİKÜ'Ş-ŞUARÂ UNVANINI ALAN FARS ŞAİRLERİ

Persian Poets Titled As “Malik al-Shu'arâ (The Lord of Poets) in Persian Literature

Çetin KASKA

Öz:

İran'da hüküm süren birçok devlet nezdinde şairlerin özel bir yeri olmuş, hükümdar ve vezirler kendi dönemlerinde sarayda yaşayan bazı şairlere melikü'ş-şuarâ ve emirü'ş-şuarâ unvanlarını vermiştir. Bu unvanlar o dönemin en iyi şairine verilmemiştir, çünkü melikü'ş-şuarâ idari bir unvandır. Fars edebiyatında tarih boyunca kırk bir şaire melikü'ş-şuarâ unvanı verilmiştir. Bu unvan zamanla önemini kaybetmiş, babadan oğula geçmiştir. Sarayda yaşayıp hükümdarlardan câize alan melikü'ş-şuarâlar rahat bir yaşam sürmüştür. Bazı şairler iki hükümdar döneminde de bu unvanlarını korumuştur. Fars edebiyatında melikü'ş-şuarâ unvanını alan ilk şair Unsurî ve son şair Lütfaî Sûretger'dir. Bağlı oldukları hükümdarlara danışmanlık, kâtiplik ve nedimlik yapan melikü'ş-şuarâlar kimi zaman savaflara da katılmıştır. Bu makalede melikü'ş-şuarâ unvanı hakkında bilgi verilmiş ve bu unvanı alan kırk bir Farsça şiir söyleyen şair incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Melikü'ş-şuarâ, Unsurî, Fars Edebiyatı, Fars Şairleri.

Abstract:

The poets have a special place in many Iranian rulers, rulers and vizier granted the titles of “malik al-shu'arâ” (the lord of poets) and “emiru'shu'arâ” (the prince of poets) to some poets living in the palace. These titles were not given to the best poet of the time, because malik al-shu'arâ was an administrative title. In Persian literature, forty-one poets have been given the title of malik al-shu'arâ throughout history. That title lost its significance in time as it was inherited from the father to the son. The lords of poets, who lived in the palace and received rewards from the rulers, led a comfortable life. Some of them held that title during the reign of two rulers. In Persian literature, the first poet who took the title of malik al-shu'arâ was Unsurî and the last poet Lütfaî Sûretger. Malik al-shu'arâs, who served as advisors, scribes and bridesmaids to the rulers to which they belonged, sometimes also participated in wars. In this article, information about the title of malik al-shu'arâ is given and forty-one poets who sings Persian poetry is examined.

Keywords: Malik al-Shu'arâ (the lord of poets), Unsurî, Persian Literature, Persian Poets.

1. GİRİŞ

Hükümdarlar ve bazen de vezirler kendi saraylarında kalan şairlere melikü's-şuarâ ve emîrû's-şuarâ adlı unvanlar vermiştir. Melikü's-şuarâlar genellikle kendi dönemlerinin en iyi şairleri değildir. Sarayda buldukları için daha çok saray işlerini yapmıştır. Sarayda yaşadıklarından dolayı rahat bir yaşam sürmüş ve yoksulluk çekmemiştir. İran'da hüküm süren birçok devlet, şairlere özel bir ilgi göstermiş ve melikü's-şuarâlık çoğu zaman devlet teşkilatında önemli bir makam olarak yer almıştır. Şairler bir hükümete veya güç merkezine intisap ettikten sonra, melikü's-şuarâ unvanını elde etmiştir (Kırlangıç, 2010: 302-304). Melikü's-şuarâlar sürekli sarayda buldukları için bazen hükümdarlar tarafından ödüllendirilmiştir. Örneğin Gazneli Mahmûd bir keresinde şair Unsurî'nin aşağıdaki rubâîsi için ağzının üç defa altın sikke ile doldurulmasını emretmiştir:

کی عیب سر زلف بت از کاستن است چه جای به غم نشستن و خاستن است
روز طرب و نشاط و می خواستن است کاراستن سرور ز پیراستن است

Kim sevgilinin zülfünün başındaki ayıptan azadedir? Hangi yer kederle oturmaya ve kalkmaya layıktır?

Neşe, sevinç ve talep etme günüdür. Artık selviyi süsleyip püsleme vaktidir (Unsurî-i Belhî, 1950: 181).

Unsurî bu rubâîyi Gazneli Mahmûd'un gönlünü teskin etmek için kaleme almıştır, çünkü Mahmud sarhoşken Ayâz'ın saçlarını çekip, sonra yaptığı bu işten pişmanlık duymuştur (Dihhodâ, 1377: 5904). Melikü's-şuarâlar hükümdarlardan başka şahlar, vezirler ve şehzadeleri de övmüştür. Melikü's-şuarâların emri altında bulunan şairler melikü's-şuarâları eserlerinde methetmiştir. Örneğin şair Menûçihri, Gazneli Mahmud'un melikü's-şuarâsı olan Unsurî'yi öven bir kaside yazmıştır. Menûçihri'nin söz konusu kasidesinin ilk dört beyti şöyledir:

ای نهاده بر میان فرق جان خویشتن جسم ما زنده به جان و جان تو زنده به تن
هر زمان روح تو لختی از بدن کمتر کند گویی اندر روح تو مضمهر همی گردد بدن
گر نیی کوکب، چرا پیدا نگردی جز به شب ور نیی عاشق، چرا گریی همی بر خویشتن
کوکبی آری ولیکن آسمان تست موم عاشقی آری، ولیکن هست معشوق وقت لگن

Ey canını başının ortasına koymuş olan mum, bizim vücudumuz ruhumuzla kaimdir, senin canın cismine yaşıyor.

Her zaman ruhun bedeninden bir parça azaltır, sanki ruhunda bedenini saklıyorsun.

Eğer sen yıldız değilsen, niçin geceden başka bir zamanda görünmüyorsun? Âşık değilsen daima kendi haline niçin ağlıyorsun?

Evet, sen bir yıldızın fakat göğün mumdur. Evet, sen bir âşıkın fakat maşukun tablandır (Menûçihri-i Dâmgânî, 1338: 70).

Melikü's-şuarâlar çoğu zaman diğer şairlerin kıskançlıklarına ve eleştirilerine maruz kalmıştır. Örneğin şair Nâsir Hüsrev, melikü's-şuarâ olan Unsurî'yi yeren bir kaside yazmıştır. Nâsir Hüsrev'in söz konusu kasidesinin ilk iki beyti şöyledir:

نکوهش مکن چرخ نیلوفری را برون کن ز سر باد خیره سری را

بـری دان ز افعال چـرخ بـرین را نشـاید ز دانـا نکـوهش بـری را

Nilüfer renkli dünyaya sitem etme. İnatçı düşüncüyü kafandan çıkar.

Dokuzuncu gök kubbesini işlerden arınmış bil, bilgine sitem etmek uygun değildir (Nâsır Hüsrev, 1339: 13).

Şair Hâkânî-i Şîrvânî de Unsurî'ye duyduğu kinden dolayı Unsurî redifli bir kaside kaleme almıştır:

ز مـدوح صـاحـبـقـرـان عـنـصـری	بـلی شـاعـری بـود صـاحـبـقـرـان
غـزل گـوشـد و مـدح خـوان عـنـصـری	بـه مـعـشـوق نـیک و مـدوح نـیک
ز مـمـود کـشـور سـتـان عـنـصـری	بـه دـور کـرم بـخـشـشی نـیک دـید
ز یـیک فـتـح هـندوسـتـان عـنـصـری	بـه دـه بـیت صـد بـدره و بـدره یـافت
ز زـر سـاخـت آـلات خـوان عـنـصـری	شـنـیدم کـه از نـقـره زد دـیگـدان

Evet, ulu bir şairdi Unsurî ve övülen yüce biriydi.

Unsurî iyi maşuka ve iyi memduha gazel söyledi ve methiye okudu.

Unsurî ülke fetheden Mahmûd'un döneminde güzel bağışlar elde etti.

Unsurî bir Hindistan seferinde on beyitte yüz kese câize aldı.

Unsurî'nin tencerisinin gümüşten ve ev aletlerinin altından yapıldığını işittim (Hâkânî-i Şîrvânî, 1338: 926).

Melikü'ş-şuarâlar genellikle savaş ve fetihlerde şahların yanında bulunmuştur. Örneğin şair Reşîdüddîn Vatvât, Atsız Hârizmşâh savaşa giderken daima onun yanında yer almıştır. Melikü'ş-şuarâlar intisap ettikleri hükümdarlara danışmanlık, nedimlik ve kâtiplik yapmıştır. Bazı melikü'ş-şuarâlar saraydaki yerlerini kaybetmemek için, çok iyi şiir söyleyen şairleri saraya kabul etmemiştir. Örneğin Reşîdüddîn Vatvât defalarca şair Hâkânî-i Şîrvânî'nin Atsız Hârizmşâh'ın sarayına girmesine mani olmuştur. Bazı şairler dînî melikü'ş-şuarâlar olarak yâd edilmiştir. Örneğin İmâm Rızâ'nın melikü'ş-şuarâsı Mîrzâ Muhammed Kâzım Sabûrî ve oğlu Muhammed Takî Bahâr gibi isimler bunlardan bazısıdır. Mutasavvif şairler her ne kadar saraya yakınlaşmışlarsa da melikü'ş-şuarâ olmamıştır, çünkü melikü'ş-şuarâlık idari bir makamdır (Nejâd, 1381: 1270). Bazı mutasavvif şairler yazdıkları eserleri devlet adamlarına takdim etmiş ve dolaylı yoldan himaye ve destek görmüştür. Mutasavvif şairlerin bazısı da şairliği bir meslek olarak görmemiş, duygu ve düşüncelerini aktarmak için bir araç bilmıştır (Kırlangıç, 2010: 302-304). Melikü'ş-şuarâ unvanı Kâcârlar döneminde ve özellikle de Fethalî Şâh Kâcâr zamanında babadan oğula geçen bir gelenek haline gelmiştir. Bunun nedeni Fethalî Şâh'ın sarayını Gazneli Mahmud'un kine benzetmeye çalışmasından kaynaklanmaktadır. Melikü'ş-şuarâ Fethalî Hân Sabâ'dan sonra melikü'ş-şuarâlık Andelîb mahlaslı oğlu Muhammed Hüseyin Hân Sabâ'ya geçmiştir. Yukarıda adı geçen iki şair de Fethalî Şâh'ın melikü'ş-şuarâsıdır. Mahmûd Hân Sabâ ve oğlu Andelîb de Nâsirüddîn Şâh'ın sarayında melikü'ş-şuarâ olarak görev yapmıştır (Nejâd, 1381: 1270).

2.TARİH BOYUNCA MELİKÜ'Ş-ŞUARÂ UNVANINI ALAN FARŞÇA SÖYLEYEN ŞAİRLER

2.1-Unsurî: İlk resmi melikü’ş-şuarâ unvanını alan şair, Unsurî’dir. Gazneli Mahmûd ve Gazneli Mesud’un sarayında bu makama yükselmiştir. Unsurî, Sultan Mahmud’un küçük kardeşi Belh Emîri Nasr’ın takdirini kazanarak Gazne sarayına girmiş, saraydaki itibarı artınca Gazneli Mahmud’un nedimi ve melikü’ş-şuarâsı olmuştur. Sultan Mahmûd, Emîr Ebû Yâkub Yûsuf, Emîr Ebû’l-Muzaffer Nasr, Sultan Mesud, Vezir Meymendî, Muhammed b. İbrahim Tâî, Hâce Ebû’l-Hasan ve Ebû Ca’fer Muhammed b. Ebû’l-Fazl için kasideler kaleme almıştır. Gazâirî, Ascedî, Ferruhî-i Sîstânî, Müncik-i Tirmizî, Firdevsî, Esedî-i Tûsî, Mes’ûdî-i Gaznevî, Ebû’l-Ferec-i Segezî ve Râşidî gibi şairlerin muasıdır. Menûçihrî, Nâsır Hüsrev, Reşîdüddin Vatvât ve Sa’dî gibi şairler kendisine övgüde bulunmuştur. Gazneli Mahmud ile birlikte savaflara katılmış ve Mahmud’un gösterdiği başarıları kasidelerinde dile getirmiştir. Kasideleriyle meşhur olan Unsurî şiiirlerini Horasan üslubuyla dile getirmiştir. Ferruhî-i Sîstânî, Menûçihrî, Katrân-ı Tebrîzî, Ezrakî-i Herevî, Muizzî, Senâî, Sûzenî, Hâkânî-i Şîrvânî ve Evhadüddîn-i Enverî gibi şairler kendisinden etkilenmiştir. Unsurî’nin kaside, rubâî, gazel, kıta ve mesnevilerden oluşan divanında yaklaşık 4.000 beyit yer almaktadır (Safâ, 1338: 1/559-567; Hidâyet, 1339: 2/897-920; Hânlerî, 1347: 352-353; Dihhodâ, 1377: 10/16410; Devletşâh, 1337: 50-53; Avfî, 1361: 29-32).

2.2-Abdülmelik Burhânî: Şair Emîr Muizzî’nin babasıdır. Sultan Alparslan’ın sarayında melikü’ş-şuarâlık yapmıştır. Selçuklu dönemi şairi olup, şair Menûçihrî’nin üslubunu takip etmiştir. Sultan Alparslan, Sultan Melikşâh ve Kemâlüddeve Ebû Rîzâ Fazlullâh b. Muhammed Zûzenî gibi kimseler memduhlarıdır. Lâmiî-i Gorgânî, Sûzenî-i Semerkandî, Cemâlî-i Mîhrîcerdî ve Am’ak-ı Buhârî gibi şairlerin muasıdır. Şiiirlerinde kullandığı Burhânî mahlasını Sultan Alparslan’ın Burhân-ı Emîrî’l-Mû’minîn lakabından almıştır. Bir kaside ve birkaç beytinden başka şiiirleri günümüze ulaşmamıştır (Safâ, 1338: 10/430-432; Hânlerî, 1347: 89; Dihhodâ, 1377: 3/4671).

2.3-Emîr Muizzî: Sultan Sencer’in sarayında melikü’ş-şuarâlık yapmıştır. Babası, Sultan Alparslan’ın melikü’ş-şuarâsı Abdülmelik Burhânî’dir. Melikşâh’ın “Muizzü’l-dünyâ ve’l-dîn” lakabına binaen Muizzî mahlasını almıştır. Sultan Sencer hükümdar olduktan sonra onun sarayına girmiş ve melikü’ş-şuarâlığa kadar yükselmiştir. Hükümdarların ihsanları sayesinde şair Rûdekî, Ferruhî ve Unsurî gibi rahat bir yaşam sürmüştür. Berkyaruk, Gıyâseddîn Muhammed Tapar, Arslan Argun, Emîr Ebû Şücâ’-i Habeşî ve Melikşâh’ın oğulları ile vezirleri hakkında kasideler yazmıştır. Şiiirlerinde Ferruhî-i Sîstânî, Unsûrî ve Menûçihrî gibi şairlerin etkisi görünmektedir. Kaside, gazel ve rubailerden oluşan divanında yaklaşık on sekiz bin beyit bulunmaktadır (Safâ, 1338: 2/508-523; Hidâyet, 1339: 3/1182; Hânlerî, 1347: 471-72; Devletşâh, 1337: 65-68; Avfî, 1361: 2/69).

2.4-Ebû’l-Alâ-i Gencevî: Hicri altıncı yüzyıl Fars şairlerindedir. Kırk dört yaşında Şîrvân’a gidip, Menûçihr İbn Âferîdûn Şîrvânşâhî’nin sarayına girmiş ve orada melikü’ş-şuarâ unvanını almıştır. Hâkânî ve Felekî-i Şîrvânî gibi şairlerin üstadıdır. Ebû’l-Alâ damadı olan şair Hâkânî-i Şîrvânî ile anlaşmamış ve ona karşı düşmanca bir tavır takınmıştır. Hatta Hâkânî onun yüzünden bir defa hapse girmiştir. Şair Hâkânî de Ebû’l-Alâ’yı hasislikle suçlayan iki kaside yazmıştır. Ebû’l-Alâ övdüğü kişilerden beklediği ödülleri almadığı için ağır hicivler yazmıştır. Divanı günümüze ulaşmayan Ebû’l-Alâ’nın sadece birkaç kıta ve kasidesi bulunmaktadır (Hakîkat, 1368: 30; Ensârî, 1373: 6/9).

2.5-Am’ak-i Buhârî: Sultan Hızır Hân Karâhânî’nin sarayında melikü’ş-şuarâlık yapmıştır. Semerkant’ta Karahanlılar’dan Hızır Han’ın sarayına intisap edip, melikü’ş-şuarâ

makamına kadar yükselmiştir. Aynı sarayda seyyidü’ş-şuarâ unvanını taşıyan şair Reşîdî ile geçinememiştir. Reşîdî, hükümdara şiirlerinin tatsız olduğunu söyleyen Am’ak’ı “*Benim şiirlerim bal ve şeker gibidir, hiçbirine tuz gerekmez; ama seninkiler şalgam ve bakla gibidir, tuzsuz yenmezler*” diyerek susturmuştur. Selçuklu Sultanı Sencer h.1129’da vefat eden kızı Mâh Melek Hâtûn adına bir mersiye yazması için kendisini Mâverünnehir’den çağırmıştır. Kasidelerinde Şemsülmülk Nasr b. Tamgaç Han, İbrahim b. Nasr, Rükneddin Ebü’l-Muzaffer Tamgaç Han Mes’ûd b. Hasan, Kadir Han Cebraîl b. Ömer b. Ahmed, Arslan Han Muhammed b. Süleyman, Ebü’l-Meâlî Hasan Tekin Kılıç Tamgaç b. Ali b. Davud ve Rükneddin Mahmud b. Muhammed b. Süleyman adlı kişileri methetmiştir. Şair Enverî, Am’ak’ı "üstâd-ı Sühân" olarak anmıştır. 7.000 beyitten oluşan divanından geriye sadece 806 beyti kalmıştır (Safâ, 1338: 2/536-547; Hidâyet, 1339: 2/879-887; Hânlerî, 1347: 351-52; Avfî, 1361: 2/181).

2.6-Reşîdüddîn Vatvât: Harizmşah Sultanı Atsız b. Muhammed’in sarayında melikü’ş-şuarâ makamına yükselmiştir. Hayatının sonuna kadar Harizmşah sultanlarının hizmetinde bulunmuş ve Nizâmîye Medresesi’nde eğitim almıştır. Enverî, Hâkânî, Cemâleddîn-i İsfahânî, Sûzenî, Hasan-i Gaznevî ve Edîb Sâbir gibi şairlerle mektuplaşmış, çağdaşı olan şairlerin şiirlerine ağır eleştiriler yazmış ve bu sebepten dolayı zaman zaman hicvedilmiştir. Sultan Atsız, I. Şah Gâzî Rüstem b. Ali, Ebu’l-Kâsım II. Mahmûd, Fahreddin Ebu’l-Heycâ ve Sultan İlarşan’a methiyeler yazmıştır. Arapça ve Farsça bilen Vatvât on yedi yıl sarayda kalmış ve divanından geriye sadece 8.563 beyti günümüze ulaşmıştır (Safâ, 1338: 2/628-636; Hidâyet, 1339: 655-71; Hânlerî, 1347: 231-32; Devletşâh, 1337: 98-103; Avfî, 1361: 1/27).

2.7-Kâniî-i Tûsî: Selçuklu hükümdarları II. Gıyâseddîn Keyhüsrev, II. İzzeddîn Keykâvus ve IV. Kılıç Arslan dönemlerinde Kâniî’ye melikü’ş-şuarâ unvanı verilmiştir. İlk önceleri rahat bir yaşam süren şair, Moğol saldırısından sonra Anadolu’ya göç etmiştir. Kâniî, şair Senâî aleyhinde konuştuğu için Mevlânâ tarafından uyarılmıştır. Hâkânî-i Şîrvânî ayarında bir şair olduğu için Hâkânî-i Zamân olarak anılmıştır. Selçuklu sultanlarının hizmetine girdikten sonra melikü’ş-şuarâ ile birlikte emîr unvanını da almıştır. Şiirlerinde Tûsî lakabı ve Kâniî mahlasını kullanmış, şairlikte kendi ayarında bir kimse bulunmadığını ve hükümdarlar tarafından aranan bir şair olduğunu ifade etmiştir. Mevlânâ’nın sohbet halkasına dâhil olup ona mürit olmuş ve Mevlânâ vefat edince ona mersiye yazmıştır (Safâ, 1338: 3/487-506; Dihhodâ, 1377: 11/17395; Kurtuluş, 2001: 24/307).

2.8-Seyyid Zülfikâr: Hicri yedinci yüzyıl Fars şairlerindedir. Atabek Yusuf Şâhlor’un sarayında melikü’ş-şuarâlık yapmıştır. Şiirlerinde Zülfikâr ve Kivâm mahlaslarını kullanmıştır. Selmân-i Sâvecî ve Evhâdî-i Belyânî gibi şairler kendisini kasidede takip etmiştir. Celâleddîn Ebü’l-Muzaffer Sîvergatmîş, Pâdişâh Hâtûn, Sultan Muzafferüddîn Muhammed Şah, Salâhuddîn Hasan, Muhammed Mâsterî ve ‘Atâmelik Cüveynî gibi kimseler memduhlarıdır. Kivâmî-i Genceî, Reşîd-i Vatvât, Nizâmî-yi Arûzî, Rûhânî-yi Semerkandî ve Ehlî-i Şîrâzî gibi şairler kendisinden etkilenmiştir. Hâkânî, Felekî ve Cemâleddîn-i İsfahânî’nin muasiridir. Sultan Alâeddîn Muhammed Harzemşâh ve Karâhitâyaların hizmetinde bulunmuş ve şiirlerinde hiciv, hikmet, öğüt ve vaaz gibi konuları ele almıştır. Divanında yaklaşık dokuz bin beyit bulunmaktadır (Safâ, 1338: 3/518-23; Hidâyet, 1339: 2/649-50; Devletşâh, 1337: 316).

2.9-İmâmî-i Herevî: İlhânlılar’ın ilk dönem şairlerindedir. Kert şahlarının sarayında melikü’ş-şuarâ makamına yükselmiştir. Kaynaklarda Sa’dî-i Şîrâzî ile mukayese edilmiş ve birçok şairden üstün olduğu söylenmiştir. Aklî ve naklî ilimlere haiz olup, Şeyh Sa’dî’nin akranıdır. Şair Mecd-i Hemger’e göre İmâmî’nin şiirleri Sa’dî ve kendi şiirlerinden daha iyidir.

İmâmî, Herât, Kirmân ve İsfahân gibi şehirlerde ikamet etmiştir. Sa'dî, Mecd-i Hemger, Şemseddîn Muhammed Sâhibdîvân, Müînüddîn Pervâne ve İftihârüddîn Zûznî gibi kimseler muasırlarıdır. Şiirlerindeki mahlası İmâmî'dir. İyi bir kaside ve gazel şairi olan İmâmî'nin divanında Kirmân, Herât ve İsfahânlı birçok sultan, vezir ve devlet adamına yazılmış methiye bulunmaktadır. Gazel, kaside, rubai, kıta ve terkiplerden oluşan divanında yaklaşık iki bin beyit yer almaktadır (Safâ, 1338: 3/546-57; Hidâyet, 1339: 1/259-265; Hânlerî, 1347: 67; Devletşâh, 1337: 183-88).

2.10-Bedr-i Câcermî: Hicri yedinci yüzyıl Fars şairlerindedir. Vezir Şemseddîn Muhammed Cüveynî'nin sarayında melikü's-şuarâlık yapmıştır. Gençlik dönemini Horasan'da geçirip, orada ilim tahsil etmiş, daha sonra Bahâeddîn Muhammed Cüveynî'nin sarayına girmek ümidiyle İsfahân'a gitmiş ve orada şairliği neticesinde itibar elde etmiştir. İsfahan'da şair Mecd-i Hemger ile tanışıp, ilminden istifade etmiştir. Şiirlerindeki ifadelerle göre Cüveynî hanedanın yıkılışına kadar onların hizmetinde bulunmuştur. Şiirlerinde Muhammed Cüveynî, Atâmelik Cüveynî ve Muhammed Sâhibdîvân gibi kimseleri övmüştür. Mecd-i Hemger'in talebesi olan Câcermî, şiirlerinde Bedr mahlasını kullanmıştır. Muhammed Sahibdîvân'ı öven bir rubâî karşılığında üç yüz beyaz kuzu ödül almıştır. Kaside, gazel, kıta ve rubailerden oluşan divanında yaklaşık dört bin beyit bulunmaktadır (Safâ, 1338: 3/558-67; Hidâyet, 1339: 1/433-34; Devletşâh, 1337: 242-44).

2.11-Pûrbahâ-i Câmî: Hicri yedinci yüzyıl ortası Fars şairlerindedir. İlhanlılar devletinin ilk döneminde yaşamıştır. Şemseddîn Muhammed Cüveynî'nin sarayında melikü's-şuarâlık yapmıştır. Şiirlerinde Pûrbahâ ve Bahâ mahlaslarını kullanmış, Şemseddîn Sâhibdivân, oğlu Bahâeddîn Muhammed, kardeşi Alâeddîn Atabek ile Abâkâhân, Nasreddîn-i Tûsî, Sâhib Şerafeddîn Kânçî, Sâhib Müînüddîn ve Melik Katilgeşâh b. Alî gibi şahıslara methiyeler yazmıştır. Rükneddîn-i Kubâî, Saîd-i Herevî ve Esîrüddîn-i Evmânî'den ders almış, hezel ve hicivlerinde genellikle en iyi kaside üstadları olan Senâî, Nizâmî ve Zahîr gibi şairlere cevap vermiştir. Bir süre kadılık yapan Bahâ, zarif tabiatlı olması hasebiyle dayanamayıp, bu işi bırakmıştır. Divanında çok sayıda Moğolca kelime ve ıstılah bulunmaktadır. Daha çok yazdığı hiciv ve hezeller ile meşhur olmuştur. Hiciv konusunda şair Sûzenî'nin talebesidir. H.666'da Nîşâbûr'da meydana gelen depremin yıkıcı etkisini bir kasidesinde dile getirmiştir (Safâ, 1338: 2/660-71; Hânlerî, 1347: 105; Devletşâh, 1337: 201-06).

2.12-Selmân-i Sâvecî: Şeyh Hasan İlkânî'nin sarayında melikü's-şuarâlık yapmıştır. Vezir Gıyâseddin Muhammed b. Reşîdüddin Fazlullah, Ebû Said Bahadır Han, Dilşâd Hatun, Sultan I. Üveys ve Şah Şücâ'yı metheden şiirler yazmış, İlhanlı devletinin yıkılmasından sonra Selmân, Bağdat'a Celâyirli Devleti'nin kurucusu Şeyh Hasan İlkânî'nin sarayına girmiş ve sarayda melikü's-şuarâ makamına yükselmiştir. Kasidelerinde Senâî, Menûçihri, Evhadüddîn-i Enverî, Hâkanî-i Şirvânî, Zahîr-i Fâryâbî, Kemâlüddîn-i İsfahânî ve gazellerinde Sa'dî ve Mevlânâ gibi şairleri örnek almıştır. Muasırı olan Nâsır-ı Buhârî, İbn Yemîn-i Tuğrâî, Ubeyd-i Zâkânî ve Hâfız-ı Şîrâzî gibi şairlerle görüşmüştür. Mollâ Câmî, *Baharistân* adlı eserinde kendisinden övgüyle bahsetmiştir. Hâfız, Selmân'ı şiir ülkesinin padişahı ve zamanın önderi olarak görmektedir. Selmân'ın bütün eserleri külliyyatında toplanmış ve külliyyatı yaklaşık 21.500 beyitten oluşmaktadır (Safâ, 1338: 3/1004-22; Hânlerî, 1347: 352-353; Dihhodâ, 1377: 9/13734; Devletşâh, 1337: 286-96; Karaismailoğlu, 2009: 36/446-47).

2.13-Şeref-i Tebrîzî: İran'ın hicri sekizinci yüzyıl şair ve bilginlerindedir. Şâh Mansûr Muzafferî'nin sarayında melikü's-şuarâ makamına yükselmiştir. Asıl adı Şerefüddîn Hasan b.

Muhammed Râmî-i Tebrîzî'dir. Şiirlerinde Şeref ve Râmî mahlaslarını kullanmış, Hasan b. Mahmûd-i Kâşî'nin öğrencisidir. Şair Selmân-ı Sâvecî ve Hâce Abdulkâdir-i Merâgî'nin muasırı olup, onlarla aynı meclislerde bulunmuştur. Irak ve Azerbaycan melikü's-şuarâsı olduğu söylenmektedir. Altmış-altmış beş yaşlarında Sultan Üveys'in saygınlığını kazanmış ve daha ileriki yaşlarda da Şah Şücâ'ın sarayına girdiği rivayet edilmiştir. *Enîsü'l-'Uşşâk* ve *Hakâ'iku'l-hadâ'ik* adlı eserlerini Celâyirîliler'den Sultan I. Üveys Bahâdır adına kaleme almıştır (Dihhodâ, 1377: 8/11776; Karaismailoğlu, 2007: 34/448).

2.14-Bedr-i Şîrvânî: Hicri dokuzuncu yüzyıl Fars şairlerindendir. Şîrvânşâhların sarayında melikü's-şuarâ makamına yükselmiştir. Şemâhî'de doğan şair küçük yaşlarda şiir yazmaya başlamış, Derbend, Bakü, Mâzenderân, Tebriz ve Horasan gibi şehirlerde bulunmuştur. Huruffî önderleri olan Fazlullâh Neîmî ve Seyyid Yahya-i Şîrvânî'nin muasırıdır. Şiirlerinde Hâkânî-i Şîrvânî'nin tesiri göze çarpmaktadır. Şair Mevlânâ Muhammed Kâtîbî ile birbirlerini karşılıklı eleştirmişlerdir. Divanında yaklaşık 60 beyit Türkçe şiir bulunmaktadır. Sa'dî, Unsûrî, Enverî ve Hâkânî gibi şairleri takip etmiştir. Daha çok kasideleriyle tanınmıştır. Kendisini Hâkânî-i Şîrvânî, Hâkânî-i Zemân ve Hâkânî-i Sânî gibi adlarla anmıştır. Şiirleri sade ve akıcıdır. Divanında yaklaşık on iki bin beş yüz beyit bulunmaktadır (Dihhodâ, 1377: 3/4453).

2.15-Râmî-i Tebrîzî: Şîrvânşâhların sarayında melikü's-şuarâ makamına yükselmiştir. Kendisi hakkında yeterli bilgi yoktur (Nejâd, 1381: 2/1271).

2.16-Gazâlî-i Meşhedî: İran'ın hicri onuncu yüz yıl mutasavvıf ve şairlerindendir. Celâleddîn Ekber Şâh'ın sarayında melikü's-şuarâ makamına yükselmiştir. Hücetü'l-islâm ve Zeynüddin gibi lakaplarla anılmıştır. Nizâmiye Medresesi'nde eğitim almış ve daha sonra bu medresede üstat olarak ders vermiştir. Nizâmülmülk kendisine saygı göstermiştir. Kasidelerinde Şah Tahmâsb, Hân-ı Zamân, Celâleddîn Ekber ve bazı büyük devlet adamlarına övgüde bulunmuştur. Mesnevîlerinde şair Nizâmî'nin tesiri görünmektedir. Mezarı Tûs'ta, şair Firdevsî'nin mezarının yanında bulunmaktadır. Kasidelerini hicri sekizinci yüzyıl ile hicri dokuzuncu yüzyıl başları şairlerinin üslubuyla söylemiştir. Divanında kaside, gazel, kıta, rubâî, birkaç mesnevi, sâkînâme ve terkibler bulunmaktadır (Safâ, 1338: 4/700-13; Hânlerî, 1347: 362; Dihhodâ, 1377: 11/16701; Hakikat, 1368: 413).

2.17-Feyzî-i Dekenî: Celâleddîn Ekber Şâh sarayının melikü's-şuarâsı olup, dönemin önde gelen âlim ve düşünürlerindendir. H.984'te sarayın "melikü's-şuarâ" unvanını taşıyan Gazâlî-i Meşhedî ölünce onun yerine geçmiştir. Melikü's-şuarâ unvanına layık olduğunu göstermek için h.987'de Nizâmî-i Gencevî'nin hamsesine nazire olarak bir hamse yazmayı tasarlamış, ancak bu eserini tamamlayamamıştır. Sarayda birçok görev yapan Feyzî özellikle mansabdârlık görevi sayesinde birçok imtiyaz elde etmiştir. Melik-i Kumî ve Zuhûrî-i Terşîzî gibi şairlerle görüşmüş, şiirlerinde Feyzî ve Feyyâzî mahlaslarını kullanmıştır. Kaside, gazel, kıta, rubai, mesnevi ve terkibibentlerden oluşan Feyzî'nin külliyyatında yaklaşık 9.000 beyit bulunmaktadır (Safâ, 1338: 2/838-57; Ansari, 1995:12/524-25; Hânlerî, 1347: 386; Hakikat, 1368: 451-52).

2.18-Tâlib-i Âmülî: İran'ın hicri on birinci yüzyıl şairlerindendir. Cihângîr Şâh'ın sarayında melikü's-şuarâ makamına yükselmiştir. Şiirlerinde Tâlib ve Âşûb mahlaslarını kullanmıştır. Fars şiirinde sebk-i Hindî üslubunun önde gelen şairlerindendir. H.1025'te Sultan Cihângîr ve eşi Nurcihân Begüm'ün takdirini kazanıp, saraya girmiş ve h.1028'de kendisine

“melikü’ş-şuarâ” unvanı verilmiştir. Kendisini kıta ve gazelde Enverî ve Sa’dî-i Şîrâzî, mesnevîde Senâî ve rubâîde Ömer Hayyâm ile eşdeğer görmüştür. Kasidede Hâkânî-i Şîrvânî, Zahîr-i Fâryâbî, Kemâl-i Hucendî ve Emîr Hüsrev-i Dihlevî’den etkilenmiştir. Örfî-i Şîrâzî ve Feyzî-i Dekenî ile görüş alış verişinde bulunmuştur. Hayatının son yıllarında münzevi bir yaşam süren Tâlib, bazı ruhsal sorunlar yaşamıştır (Safâ, 1338: 5/1056-68; Hânlerî, 1347: 323; Hakîkat, 1368: 366).

2.19-Şifâî-i İsfahânî: Safevîlerden I. Şâh Abbâs sarayında melikü’ş-şuarâ makamına yükselmiş ve daha çok yazdığı mesnevîlerle meşhur olmuştur. Şiirlerinde Enverî, Hâfız, Bâbâ Figânî, Sa’dî, Hâkânî ve Cemâleddîn-i İsfahânî gibi şairlerin etkisi göze çarpmaktadır. Hazır cevap ve neşeli bir tabiatı olan Şifâî on dört yaşındayken İsfahân’da ünlü şair Muhteşem-i Kâşânî ile görüşmüş ve şair Sâib-i Tebrîzî bir beytinde kendisinden bahsetmiştir. *Nemekdân-ı Hakîkat* adlı tasavvufî mesnevîsini Senâî’nin *Hadîkatü’l-Hakîka* adlı eserini örnek alarak yazmıştır. Bu yüzden bazıları kendisini Senâî olarak yâd etmiştir. Kaside, gazel, terkihibend, terciibend, kıta ve rubâîlerden oluşan külliyyatında yaklaşık on beş bin beyit bulunmaktadır (Safâ, 1338: 5/1075-82; Hakîkat, 1368: 312; Dihhodâ, 1377: 9/14323).

2.20-Nûreddîn Muhammed Şerîf-i Kâşânî: Safevî hükümdarı Şâh Sultan Hüseyin sarayında melikü’ş-şuarâ makamına yükselmiştir. Şiirlerini Hint üslubuyla yazmış ve Necîb, Cîbâ ve Mollâ Nûrâ mahlaslarını kullanmıştır. Şiirlerinde Şâh Süleymân, Şâh Sultan Hüseyin ve Celâleddîn Ekber gibi kimseleri övmüştür. Hicri on birinci yüzyılda şiir söyleyen Safevî şairlerindendir. Divanı gazel, kaside, kıta, rubâî, mesnevi ve tek beyitlerden oluşmaktadır (Nejâd, 1381: 2/1271).

2.21-Mîrzâ Muhammed Hüseyin Ankâ: İsfahân hâkimi Zalülsultân’ın sarayında melikü’ş-şuarâ makamına yükselmiştir. H.1260’ta İsfahân’da doğmuş, h.1308’de İsfahân’da vefat etmiştir. Hicri on üçüncü yüzyılda şiir söyleyen şairlerdendir. Şiirlerinde Ankâ mahlasını kullanmıştır. Horasan ve Irak üsluplarıyla şiirlerini söylemiştir. Hz. Ali’yi methetmiş ve Kerbelâ hadisesini şiirlerinde dile getirmiştir. Daha çok kasideleriyle tanınmıştır (Nejâd, 1381: 2/1271).

2.22-Mîrzâ Muhyiddîn Muhammed Suhâ: İsfahân hâkimi Zalülsultân’ın sarayında melikü’ş-şuarâ makamına yükselmiştir. Şair Ankâ h.1308’de vefat edince onun yerine geçip, melikü’ş-şuarâ makamına yükselmiştir. H.1262’de doğmuş ve h.1338’de vefat etmiştir. İsfahân’daki şairler arasında makam ve mevki sahibi olan Suhâ, melikü’ş-şuarâ ve melikü’l-udebâ unvanlarını almıştır. Divanı ile *Âşık ve Ma’şûk* adlı bir risalesi vardır (Nejâd, 1381: 2/1271).

2.23-Kelîm-i Kâşânî: İran’ın hicri on birinci yüzyıl şairlerindendir. Tâlibâ-i Kelîm ve Hallâku’l-meânî-i Sâni unvanlarıyla anılmıştır. Şâh Cihân Şahâbüddîn’in sarayında melikü’ş-şuarâ makamına yükselmiştir. Hindistan’da önce vezir Mîr Muhammed Emîn daha sonra Şâh Cihân’ın emri altına giren Kelîm-i Kâşânî’ye Şâh Cihân tarafından melikü’ş-şuarâ unvanı verilmiştir. Şâh Cihân ile irtibatını koparmayan, saraydan maaş alan Kelîm, Keşmir’de bu sultan adına *Pâdşâhnâme* adlı bir eser yazmıştır. Keşmir’e giden Şah Cihan, Kelîm’i kendisi için yazdığı kasideden dolayı ödüllendirmiştir. Çok şiir yazan Kelîm’in külliyyatında yaklaşık 25.000 beyit yer almaktadır (Safâ, 1338: 5/1170-81; Hânlerî, 1347: 413; Hakîkat, 1368: 474).

2.24-Mîr Muhammed İsmail Ebcedî: Nevâbü’l-icâh’ın sarayında melikü’ş-şuarâ makamına yükselmiştir. Safevî dönemi şairlerinden olup, Hindistan hükümdarları sarayında

hizmet etmiştir. Nizâmî'nin izinden giderek bir hamse yazmıştır. Hamsesi şu mesnevilerden oluşmaktadır: *1-Zübdetü'l-Efkâr. 2-Envernâme. 3-Râgıb ve Mergûb. 4-Heft Cevher. 5-Mûdetnâmei*. Şiirlerinde Ebcedî mahlasını kullanan şair, h.1192'de 76 veya 77 yaşında vefat etmiştir. Fars divanı gazel, rubâî ve kasidelerden oluşmaktadır (Nejâd, 1381: 2/1272; Vâ'izzade, 1393: 175).

2.25-Şîr Ahmed: Emîr Habîbullâh Hân'ın sarayında melikü'ş-şuarâ makamına yükselmiştir (Nejâd, 1381: 2/1272).

2.26-Gulâm Kâdir Gerâmî: Nizâm Haydarâbâdî sarayında melikü'ş-şuarâ makamına yükselmiştir. Hindistan'da Farsça söyleyen şairlerdendir. Şîa mezhebini benimsemiş, şiirlerini Irak ve Hint üsluplarıyla söylemiştir. Gazelde Hâfız, Nezîrî, Sâib ve mesnevîde Mevlânâ, Nizâmî ve Ganîmet-i Koncahî'yi takip etmiştir. Gazel, mesnevi, kıta ve rubâîlerden oluşan divanında yaklaşık dört bin beyit bulunmaktadır (Nejâd, 1381: 2/1272).

2.27-Kârî Abdullâh: Kabil sarayında Emîr Abdurahmân döneminden Muhammed Zâhir Şâh zamanına kadar melikü'ş-şuarâ olarak görev yapmıştır. Kabil'de doğmuş, h.1312'de kendisine ödül olarak melikü'ş-şuarâ unvanı verilmiştir. Hint üslubuyla şiirlerini yazmış ve Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemiştir. Sade ve akıcı şiirler yazan Kârî mübalağaya çok az yer vermiştir. Kârî'nin şiirlerinde daha önceki şairlere ait bazı mazmun, tabir ve terkipler yer almaktadır. Tashîh ettiği divanı h.1330'da Kabil'de basılmıştır (Dânişnâme, 1381: 3/795).

2.28-Sûfî Abdulhak Bîtâb: İran'ın miladi yirminci yüzyıl şairlerindedir. Muhammed Zâhir Şâh'ın sarayında melikü'ş-şuarâ makamına yükselmiştir. Derî edebiyatının üstadı olan Bîtâb kendisinden önce melikü'ş-şuarâ olan Kârî Abdullâh'ın öğrencisidir. Yirmi yaşında şiire yönelmiş ve Kârî'den bu konuda ders almıştır. Daha sonra Hint üslubuyla şiirler yazmış ve birçok Arapça kitap tercüme etmiştir. Kârî'den sonra Afganistan'ın ikinci melikü'ş-şuarâsıdır. Kelîm-i Hemedânî, Selîm-i Tehrânî ve Abdulkâdir Bîdil gibi şairlerden etkilenmiştir (Nejâd, 1381: 2/1272).

2.29-Rızvân Kâcâr: Nasrüddîn Şâh döneminde melikü'ş-şuarâ makamına yükselmiştir. Tahran'da eğitim alıp, bütün ilimleri öğrenmiştir. Yazdığı şiirler sayesinde kısa sürede tanınan Rızvân birçok şiirinde Nasrüddîn Şâh'ı övmüştür (Dihhodâ, 1377: 8/12123).

2.30-Muhammed Takî Bahâr: Muzaferüddîn Şâh döneminde melikü'ş-şuarâ makamına yükselmiştir. Ayrıca İmâm Rızâ'nın melikü'ş-şuarâsı olarak da bilinmektedir. Siyaset adamı, şair ve edebiyat tarihçisidir. Şiirlerinde kullandığı Bahâr mahlasını şair Mirza Nasrullah Bahâr-i Şîrvânî'den almıştır. Gençlik yıllarında Muzafferuddin Şah'a, saray ahalisine ve Horasan emirlerine Ferruhî Sistânî üslubuyla methiyeler yazmıştır. Muzafferüddin Şah kendisine melikü'ş-şuarâ unvanını vermiştir. Meşrutiyet hareketlerine katıldığı tarihten itibaren şiirlerinde inkılâp, hürriyet, meşrutiyet ve vatan konularını işlemiş ve şiirlerini sebki Horâsânî üslubuyla yazmıştır. Edîb-i Nişâbûrî'den ders almış, Ferruhî, Rûdekî ve Unsûrî gibi şairleri taklit etmiştir (Halhâlî, 1333: 1/27-64; Hakîkat, 1368: 92; Hânlerî, 1347: 93; Kanar, 1991: 4/469).

2.31-Lütfalî Sûretger: Muhammed Rızâ Şâh'ın sarayında melikü'ş-şuarâ makamına yükselmiştir. Mirza Âkâhân Şîrâzî'nin oğlu olup h.1279'da Şîrâz'da doğmuş, ilk eğitimini Şîrâz'da almış, daha sonra Hindistan'a gitmiş ve orada bir süre öğrenim gördükten sonra İran'a geri dönmüştür. Bir süre Maliye Bakanlığı bünyesinde çalışmış ve Şîrâz'da *Sepîde Dem* adlı bir dergi çıkartmıştır. H.1306'da eğitim için Londra'ya gitmiş, İngiliz dili ve edebiyatı

alanında doktora yapmıştır. Londra'dan döndükten sonra Tahran Üniversitesi'nde dersler vermiştir (Halhâlî, 1333: 1/291-306; Hakikat, 1368: 357-8).

Ayrıca kesin olmamakla birlikte bazı kaynaklarda şair Benâî'nin Özbek hanı Muhammed Şeybânî sarayında (Karaismailoğlu, 1992: 5/429), şair Sabâ-yı Kâşânî'nin Feth Ali Şah'ın sarayında (Çiçekler, 2008: 35/331), Hâkânî-i Şîrvânî'nin Şirvanşahlar'dan Ebü'l-Muzaffer Hâkân-i Ekber'in sarayında (Yazıcı, 1997: 15/168-70), şair Benâkitî'nin Gazan Mahmud Han'ın sarayında (Yazıcı, 1992: 5/429-30), şair Kâânî-i Şîrâzî'nin Nâsîrüddîn Şah'ın sarayında (Kurtuluş, 2001: 24/1), şair Muhtârî'nin III. Mesud'un yerine geçen oğlu Arslan Şah'ın sarayında (Öztürk, 2006: 31/56-57), şair Mücîrüddîn-i Beylekânî'nin Şemseddîn İldeniz oğullarından Nusretüddin Cihan Pehlivan Muhammed ve Muzafferüddin Kızılarşan'ın sarayında (Kurtuluş, 2006: 31/452-53), şair Sâib-i Tebrîzî'nin Şah II. Abbas'ın sarayında (Sadıkoğlu, 2008: 35/541-42), şair Zuhûrî-i Türşîzî'nin Nizamşâhîler'den Sultan II. Burhân Nizâmşah'ın sarayında (Şimşekler, 2013: 44/505-506) ve şair Zülâlî'nin I. Şah Abbas'ın sarayında melikü's-suarâ unvanı aldıkları rivayet edilmiştir (Kırlangıç, 2013: 44/549-50).

3. SONUÇ

Melikü's-suarâ sarayda bulunan şairlerin reisine verilen idari bir unvandır. Fars edebiyatında bildiğimiz kadarıyla kırk bir şair; hükümdar ve vezirlerin saraylarında melikü's-suarâ unvanını almıştır. Bu şairlerden çoğu hükümdar ve vezirlerle birlikte savaflara katılmış, saraylardaki divan işleriyle ilgilenmiş ve rahat bir yaşam sürmüştür. Melikü's-suarâ unvanını alan şairler kimi zaman hükümdarlardan câize almıştır. Bu şairler kendi dönemlerinin en önemli şairleri olmamalarına rağmen elde ettikleri melikü's-suarâ unvanı sayesinde muteber şairler tarafından methedilmiştir. Melikü's-suarâlar saraylarda elde ettikleri melikü's-suarâ unvanını başka şairlere kaptırmamak için, çok iyi şiir yazan şairleri saraylara kabul etmemiştir. Fars edebiyatının ilk dönemlerinde melikü's-suarâ unvanı daha çok iyi şiir söyleyen ve muteber kişilere verilmiş, ancak yakın dönemde bu unvan babadan oğula geçerek eski önemini kaybetmiştir. Fars edebiyatında arif ve tasavvuf ehli şairler hükümdarları övüp, onlardan câize almalarına rağmen melikü's-suarâ makamını tercih etmemiştir. Melikü's-suarâ unvanını alan şairler diğer şairler tarafından kiskanılmış ve çok fazla eleştiriye muhatap olmuştur. Melikü's-suarâlar hükümdar, vezir ve devlet büyüklerine çok sayıda methiye yazmıştır. Bazı şairler melikü's-suarâ unvanlarını iki hükümdar sarayında da muhafaza etmiştir. Son dönemlerde şiire olan ilgisizlikle beraber bu unvan ortadan kalkmıştır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ANSARİ, A. S. B. (1995). "Feyzî-i Hindî" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, (12):524-25
- AVFÎ, M. (1361). *Tezkire-i Lübbü'l-Elbâb*, Nşr. Edward Browne, Kitâbfrûş-i Fahr-i Râzî, Tahran.
- ÇİÇEKLER, M. (2008). "Sabâ-yı Kâşânî" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, (35):331.
- DEVLETŞÂH, B. S. (1337). *Tezkiretu's-su'arâ*, Nşr. Muhammed Abbâsî, Kitâbfrûş-i Bârânî, Tahran.
- DİHHODÂ, A. E. (1377). *Lügatnâme-i Dihhodâ*, Dânişgâh-ı Tahran Müessese-i Lügatnâme-i Dihhodâ, Tahran, (4):5904.
- ENSÂRÎ, M. (1373). "Ebû'l-'Alâ-i Gencevî" *Dâiretü'l-maârif-i Bozorg-i İslâmî*, Merkez-i Dâiretü'l-maârif-i Bozorg-i İslâmî, Tahran.
- HÂKÂNÎ-İ ŞİRVÂNÎ, (1338). *Dîvân-i Hâkânî-i Şîrvânî*, Nşr. Ziyâeddîn Seccâdî, İntişârât-i Zevvâr, Tahran.
- HAKİKAT, A. (1368). *Ferheng-i Şâ'irân-i Zebân-i Pârsî*, Şirket-i Müellefât ve Mütercim, Tahran.
- HALHÂLÎ, S. A. (1333). *Tezkire-i Şu'arâ-i Mu'âsir*, Kitâbhâne-i Tahûrî, Tahran, (1).
- HÂNLERÎ, Z. (1347). *Ferheng-i Edebiyât-i Fârsî*, Bünyâd-i Ferheng-i İran, Tahran.
- ENÛŞE, H. (1381). "Kârî", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî/ Edeb-i Fârsî Der Afganistan*, Vizâret-i Ferheng u İrşâd-i İslâmî, Tahran, (3):795-96.
- HİDÂYET, R. K. (1339). *Mecmu'u'l-fusahâ*, Nşr. Mezâher Musaffâ, Müessese-i İntişârât-i emîr Kebir, Tahran.
- KANAR, M. (1991). "Bahâr" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, (4):469.
- KARAİSMAİLOĞLU, A. (1992). "Benâî" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, (5):429.
- KARAİSMAİLOĞLU, A. (2007). "Râmî" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, (34):448.
- KARAİSMAİLOĞLU, A. (2009). "Selmân-i Sâvecî" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, (36):446-47.
- KIRLANGIÇ, H. (2010). "Şair" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, (38):302-304.
- KIRLANGIÇ, H. (2013). "Zülâlî" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, (44):549-50.
- KURTULUŞ, R. (2001). "Kânî-i Tûsî" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, (24):307.
- KURTULUŞ, R. (2001). "Kâânî-i Şîrâzî" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, (24):1.
- KURTULUŞ, R. (2006). "Mücîrüddîn-i Beylekânî" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, (31):452-53.
- MENÛCİHRÎ-İ DÂMGÂNÎ, (1338). *Dîvân-i Menûcihrî-i Dâmgânî*, Nşr. Debîr Seyâkî, Kitâbfrûş-i Zevvâr, Tahran.
- NÂSİR HÜSREV, (1339). *Dîvân-i Nâsır Hüsrev*, Nşr. Dervîş, Kitâbfrûş-i Muhammed Hasan İlmî, Tahran.

- NEJÂD, K. (1381). *Ferhengenâme-i Edebî-i Fârsî: Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî, Istılâhât, Mûzû'ât ve Mezâmîn-i Edeb-i Farsî*, Nşr. Hasan Enûşe, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Tahran, (2):1270.
- ÖZTÜRK, M. (2006). "Muhtârî" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, (31):56-57.
- SADIKOĞLU, S. C. (2008). "Sâib-i Tebrîzî" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, (35):541-42.
- SAFÂ, Z. (1338). *Târîh-i Edebiyyât Der Îrân*, İntişarât-i Firdevsî, Tahran.
- ŞİMŞEKLER, N. (2013). "Zuhûrî-i Türşîzî" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, (44):505-506.
- UNSORÎ-İ BELHÎ, A. (1980). *Dîvân-ı Hekîm Unsurî*, Tahran.
- VÂ'İZZADE, A. (1393). *Hamse Serâî der Edeb-i Fârsî*, Firdevsî Üniversitesi, Meşhed.
- YAZICI, T. (1992). "Benâkitî" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, (5):429-30.
- YAZICI, Y. (1997). "Hâkânî-i Şîrvânî" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, (15):168-70.

EXTENDED SUMMARY

Malik al-Shu'arâ is the head of the poets in the palace. As far as we know from Persian literature, forty-one poets, sultans, and viziers have awarded the title of malik al-shu'arâ in the palace. Most of these poets participated in wars with the sultans and viziers, took care of the divan works in the palace and lived a comfortable life. Malik al-shu'arâ poets sometimes received gifts from sultans. Although they were not the most important poets of their time, they were praised by the famous poets. They did not accept poets who wrote very good poems to the palace in order not to lose the title of malik al-shu'arâ which they obtained in the palace to other poets. In the early periods of Persian literature, malik al-shu'arâ was given to the people who were better at poetry, but eventually, this authority passed from father to son and lost its old importance. Although the sufi poets in Iranian literature praised the sovereigns and received gifts from sultans, they did not prefer to be a malik al-shu'arâ and under authority. The poets who reached the position of malik al-shu'arâ were envied by the other poets and also received much criticism. Malik al-shu'arâs wrote many eulogies to sultans, viziers and state elders. Some poets continued their maqam al-shu'arâ positions with the succession of the next monarch. With the lack of interest in poetry, this authority has disappeared.

Many states in Iran have paid special attention to poets and malik al-shu'arâ has often been an important authority in the state organization. Becoming a malik al-shu'arâ was regarded as a state position and possible after an affiliation under the ruler authority. Malik al-shu'arâs were sometimes rewarded by the sultans for their presence in the palace. For example, Mahmud of Ghaznavid once ordered the mouth of the poet Unsurî to be filled with gold coins three times for a poem. Malik al-shu'arâs have often been exposed to the jealousy and criticism of other poets. For example, the poet Nassir Husrev wrote an ode to criticize Unsurî, who was a malik al-shu'arâ.

In Persian literature, the first poet who took the title of malik al-shu'arâ was Unsurî and the last poet Lütfaî Sûretger. Malik al-shu'arâs have often been with the sultans in wars and conquests. For example, the poet Reşîdüddîn Vatvât has always been with the Sultan Atsız Harizmşâh on his way to war. Some poets were called as religious malik al-shu'arâs. For example, names such as Mirza Muhammad Kazim Saburi and his son Muhammad Taki Bahar, the malik al-shu'arâ of Imam Reza, are some of them.

**YÜKSEKÖĞRETİMDE NORM KADRO DEĞİŞİKLİĞİ SONUCU
AKTÖRLERİN BAŞA ÇIKABİLME POTANSİYELİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ: BİR ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI**

**EVALUATION OF THE CAPACITY POTENTIAL OF ACTORS AS A
RESULT OF NORM STAFF CHANGE IN HIGHER EDUCATION: A SCALE
DEVELOPMENT STUDY**

Adnan KARATAŞ

Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü
*Research Assistant, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Public Administration*

adnan.karatas@atauni.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0003-2399-8013

Salih Börteçine AVCİ

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü
*Assoc. Prof. Dr., Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department
of Public Administration*

savci@atauni.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3878-9436

Atıf/©: Karataş, Adnan & Avcı, Salih Börteçine (2019). Yükseköğretimde Norm Kadro Değişikliği
Sonucu Aktörlerin Başa Çıkabilme Potansiyelinin Değerlendirilmesi: Bir Ölçek Geliştirme
Çalışması, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 12, Sayı 2, ss.439-460

Citation/©: Karataş, Adnan & Avcı, Salih Börteçine (2019). Evaluation of The Capacity Potential of
Actors As A Result of Norm Staff Change in Higher Education: A Scale Development Study,
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute, Year 12, Issue 2, pp.439-460

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Erzincan University Journal of Social
Sciences Institute

SBDER-31, Aralık-December 2019 Erzincan

E-ISSN-2148-9289

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 01.10.2019

Kabul Tarihi-Accepted Date : 21.10.2019

Sayfa-Pages :439-460

<http://dergipark.gov.tr/erzisosbil>

This article was checked by *iThenticate*

YÜKSEKÖĞRETİMDE NORM KADRO DEĞİŞİKLİĞİ SONUCU AKTÖRLERİN BAŞA ÇIKABİLME POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: BİR ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI

Evaluation of the Capacity Potential of Actors as a Result of Norm Staff Change in Higher Education: A Scale Development Study

Adnan KARATAŞ

Salih Börteçine AVCI

Öz:

Son yıllarda sayısı artan üniversitelerde istihdam edilecek akademisyenlerin kadro durumları politika yapıcılar tarafından tartışılır bir konu haline gelmiştir. Yüksek Öğretim Kurulu bu tartışmalar ekseninde aldığı kararlar doğrultusunda, 2 Kasım 2018 tarihinde norm kadro yönetmeliğini çıkarmıştır. Bu yönetmelikle birlikte üniversitelerin kadro sistemlerinde ciddi değişimler öngörülmüştür. Üniversitelere bazı durumlarda kadro sınırlaması bazı durumlarda ise daha kolay kadro ihdas etme olanağı sunulmuştur. Norm kadro çalışmaları bireyler nezdinde örgütlerde yeniden yapılanma ya da örgütsel değişim süreci olarak algılanır ve buna bağlı bireysel tepkiler geliştirilir. Bu çalışmada bir devlet üniversitesinde çalışan akademisyenlerin YÖK'ün norm kadro çalışması sonrası ortaya çıkan algısal değerlendirmeleri ve başa çıkma potansiyelleri, unvanlara göre farklılıkları ile birlikte görgül olarak incelenmektedir. Geliştiren yeni bir ölçek yardımıyla elde edilen bulgular akademik unvanın, bireylerin örgütsel değişimle başa çıkma potansiyelleri üzerinde oldukça etkili yapısal bir faktör olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu çalışmada, araştırmadan elde edilen bulgular kavramsal ve yönetsel düzeyde değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Değişim, Norm Kadro, Değişimle Başa Çıkma, Ölçek Geliştirme

Abstract:

In recent years, the number of academicians to be employed in universities has become an issue that can be discussed by policy makers. The Council of Higher Education issued the norm staff regulation on 02.11.2018 in line with the decisions taken in the context of these discussions. With this regulation, serious changes have been envisaged in the cadre systems of universities. In some cases, universities were provided with the opportunity to create a staff limitation and in some cases easier staffing. Norm staff work is perceived as a process of restructuring or organizational change by individuals and organizations and individual reactions are developed accordingly. In this study, the perceptual evaluations and coping potentials of academicians working in a state university after the norm staff work of The Council of Higher Education are examined empirically. Findings obtained with the help of a new scale developed show that academic title is a highly effective structural factor on the potential of individuals to cope with organizational change. In addition, the findings of this study are evaluated at the conceptual and managerial level.

Keywords: Organizational Change, Norm Staff, Coping with Change, Scale Development

1. GİRİŞ

Üniversiteler uzun yıllar boyunca kendi başlarına yönetilmelerine izin verilmiş ve toplum tarafından koşulsuz desteklenen kurumlar olarak kabul edilmiştir. Ancak son yıllarda artık bu örgütlerin kendi başlarına bırakıldığında verimsiz, kaynakları israf eden ve topluma katkıları belirsiz yapılanmalar olarak kabul edilmeye başlandığı görülmektedir. Bu bakış açısına dayalı olarak yalnızca ülkemizde değil dünya genelinde de üniversitelerle ilgili düzenlemeler gündeme gelmeye başlamıştır (Önder ve Erdil, 2015). Ülkemizde son yıllarda sayısı 200'ü aşan üniversitelerin geleceği ile ilgili belirsizliklerin giderilmesine yönelik olarak Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) tarafından farklı yasal ve yönetsel düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Bu düzenlemelerden biri de YÖK'ün "Norm Kadro" düzenlemesidir.

Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımının kabulünden bu yana kamu kurumlarında yaşanan değişim ve dönüşümlerde, kurumların yapısal ve şekli özellikleri değişmekle birlikte; kurumların insan kaynaklarına olan bakış açıları da değişmiştir. İnsan kaynağının kurumun maddi anlamda en önemli kaynağı olarak görülmeye başlaması ile insan kaynağına yapılan yatırımların artması bu değişimlerin başında gelmiştir. Bu anlamda norm kadro çalışmaları yapısı gereği örgütlerde insan unsurundan optimum düzeyde yararlanmayı amaçlamaktadır. Örgütsel yapılanma olarak da kabul edilebilen norm kadro düzenlemeleri genelde çevresel değişimlere (bu değişimler içsel ya da dışsal olabilir) uyum sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Sayıları giderek artan üniversitelerde çalışan akademisyenlerin durumu ve uzun vadede akademisyen ihtiyaçlarının dengelenmesi maksadıyla tasarlanan norm kadro düzenlemesi, farklı gruptan akademisyenin değerlendirmesine konu olmaya devam etmektedir.

Örgütsel değişimler bireyler nezdinde farklı algısal yorumlara dayalı olarak bazen desteklenip bazen de karşı duruşa maruz kalmaktadır. Örgütsel değişim ve düzenlemelere yönelik destekler ya da karşı duruşlar bireylerin farklılaşan davranış değişikliklerini de beraberinde getirmektedir. Özellikle düzenleyici tedbirlerin bireysel düzeyde etkilerini incelemek için yeni kurumsalcılık yaklaşımı; kurumsal düzeyde tasarlanan normların ve yapısal düzenlemelerin söz konusu aktörler üzerinde etkiler gösterdiğini iddia etmektedir. Yeni kurumsalcılığın temel kabulü, "aktörler kurumsal çevrelerindeki uygulamaları kendi beklentilerine uyarlayarak hareket ederler" şeklindedir (Önder ve Erdil, 2015). Yüksek Öğretim Kurumlarında uygulamaya konulan norm kadro yönetmeliği ile birlikte; kamu kurumlarında insan kaynağı yerleştirme ve terfilerde bir değişime gidilmiştir. Yapılan değişikliğin kamu kaynaklarını etkin kullanmak ve kamu yararı sağlamak gibi genel faydalarının olduğu öne sürülmekle birlikte; bu değişimden doğrudan etkilenen aktörlerin görüşleri de dikkate alınmalıdır. Böylelikle yapılmak istenilen değişimin nasıl algılandığı ve bu değişim karşısında bireylerin nasıl hareket ettiği tespit edilmiş olacaktır. Örgütsel değişime doğrudan maruz kalan bireylerin görüşlerinin alınması ve bu bireylerin bakış açısıyla örgütsel değişimin değerlendirilmesi son dönemde oldukça popüler hale gelmiştir (Oreg ve Sverdlik, 2011; Oreg ve Goldenberg, 2015). Bireylerin örgütsel değişim karşısında; sinizm, geri çekilme, direnç gösterme, kayıtsız kalma, destekleme ve değişime bağlılık gibi davranışları sergileyecekleri tespit edilmiştir (Oreg ve diğ., 2018: 66).

Bu çalışma kapsamında norm kadro değişikliğinden etkilenen akademik personelin bu değişimle nasıl başa çıktıklarına ilişkin görüşleri, anket yöntemiyle elde edilmiştir. Elde edilen bilgi ve bulgular doğrultusunda akademik personelin farklı unvanlarda, norm kadro

değişimiyle nasıl başa çıkmaya (ya da bunlara uyum sağlamaya) çalıştığı, bunu yaparken kendisinin yeteneklere ve yeterliliklere sahip olup olmadığı algısı ve bu değişimin bireylerin belirsizlik ve stres algılarını nasıl etkilediği tespit edilmiştir. Bu bulgular doğrultusunda akademik unvan farklılığının; *belirsizlik, stres, olumsuz sonuçlar, öz yeterlilik ve değişimle başa çıkma yöntemleri* bakımından farklılık meydana getirip getirmediği incelenmektedir. Bu çalışma kapsamında yapılan uygulama ile akademik unvanın, bireylerin örgütsel değişimle başa çıkma potansiyelleri üzerinde oldukça etkili yapısal bir faktör olduğuna ilişkin sonuçlara ulaşılmış ve politika yapıcılara önerilerde bulunulmuştur.

2. ÖRGÜTSEL DEĞİŞİM, NORM KADRO DÜZENLEMESİ VE BİREY ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Değişim kavramı en basit ifadesiyle bir nesnenin, bir olgunun veya bir durumun zaman içerisinde aynı kalmayarak farklı bir şekle veya yapıya bürünmesidir. Diğer bir tanımıyla değişim, herhangi bir şeyi bir düzeyden farklı bir düzeye getirmektir. Bu tanıma göre değişim, bireylerin veya diğer varlıkların yerlerinin, bilgilerinin, yeteneklerinin vb. mevcut durumlarından farklı bir duruma getirilmesidir (Koçel, 2014: 784). Başka bir tanıma göre ise değişim planlı ya da plansız olarak, herhangi bir sistemin, sürecin, örgütün veya ortamın bir durumdan başka bir duruma dönüşmesidir (Akyüz, 2006: 2). Son olarak başka bir tanımda ise değişim, bir örgütsel varlığın zaman içinde yapı, kalite veya durumunda yaşanan farklılıktır (Van de Ven ve Poole, 1995: 512). Özellikle 20.yy'ın sonlarından itibaren insan yaşamında, örgütsel ortamda ve toplumsal hayatta kapitalizmin yeniden yapılanması ve dönüşümüyle birlikte ciddi değişimler ve dönüşümler yaşanmıştır. Yaşanan bu değişimler geçmiş bireysel, örgütsel ve toplumsal bilgilerin kullanılamaz hale gelmesine yol açtığından dolayı; toplumsal gerçekliği anlamaya yönelik yeni bilgi arayışları ortaya çıkmıştır (Şaylan, 2006: 307). Dolayısıyla toplumsal hayatın bir parçası olan değişim, küresel değişime ayak uydurmak adına birey, nesne, olgu, örgüt veya sistemin planlı ya da plansız olarak belli bir durumdan farklı bir duruma geçmesi şeklinde tanımlanabilir.

Değişim kavramından yola çıkılarak örgütsel değişim de örgütün, hayatta kalabilmek amacıyla çevresinde meydana gelen değişikliklere karşı bir tepki olarak kendini uyumlaştırması şeklinde tanımlanabilir. Bu konudaki alan yazınındaki tanımlara bakıldığında ilk olarak örgütsel değişim, örgütün mevcut hedeflerine kolaylıkla ulaşabilmesine veya yeni ve daha büyük hedeflere ulaşabilmesine katkı sağlayan planlı, sıradan faaliyetlerin ötesinde yapılan özgün çabalar (Owens, 1995: 243) şeklinde tanımlanmaktadır. Bir diğer tanımla örgütsel değişim örgütlerin yapısal olarak buldukları çevrenin gerekleri doğrultusunda kendisini çevreyle uyumlu hale getirmesidir (Sabuncuoğlu ve Tüz, 1998: 208). Başka bir tanıma göre örgütsel değişim, örgütlerin planlı veya plansız olarak yönetsel ve örgütsel özellikleriyle kültürel, teknolojik ve yapısal özellikleri gibi bir veya birden fazla özelliğinin belli bir durumundan farklı bir duruma geçmesidir (Eroğlu, 1998: 127).

Değişim ve örgütsel değişim kavramlarının tanımlarından yola çıkarak örgütsel değişimin birincil amacının çevreyle uyumlu hale gelmek olduğunu söyleyebiliriz. Örgütleri açık birer sistem olarak düşündüğümüzde; çevre-örgüt ilişkisinin üzerinde durmak ve çevrenin örgüte sağladığı girdilerdeki bir değişimin örgütte de bir değişim yaşanmasını gerekli kılmaktadır (Morgan, 1998: 51). Örgütsel değişime neden olan faktörlerin örgütün durumuna göre farklılık göstereceği kabulüyle birlikte; örgütsel değişime neden olan

etmenler örgüt içi ve örgüt dışı faktörler olarak iki grupta incelenmektedir (Kreitner, Kinicki ve Buelens, 2002: 541).

Örgütsel değişimin dış kaynaklı nedenleri; ekonomik koşullardaki değişimler, teknolojik gelişmeler, sektörel değişimler, yasal ve politik koşullarda değişimler, sosyo-kültürel değişimler ve örgütten beklentilerin değişimi vb. şeklinde sıralanabilir. Örgütsel değişimin iç kaynaklı nedenleri ise; insan kaynaklarında yaşanan değişimler, ekonomik değişimler, yönetsel değişimler vb. şeklinde sıralanabilir (Kreitner ve diğ., 2002: 541).

Kamu kurumlarında örgütsel değişim yukarıda sıralanan sebeplere bağlı olarak yaşanabilmektedir. Kamu yönetimi alanında 20.yy'ın hâkim görüşü olan Weberyen Bürokrasi anlayışına tepki olarak ortaya çıkan Yeni Kamu Yönetimi anlayışı, kamu kurumlarında örgütsel değişim yaşanmasında öncü bir yaklaşım olmuştur. Kamu yönetimi alanında geleneksel yönetim anlayışına tepki ve alternatif olarak ortaya çıkan Yeni Kamu Yönetimi anlayışı 1980'li yıllardan bu yana ekonomik, idari ve sosyal sistemlerin yeniden yorumlanması ve dönüştürülmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Bilgiç, 2013: 40). Kamu yönetiminde etkililik ve verimlilik sağlamak amacı güden (Walsh, 1995: 13) bu yaklaşım birçok kamu kurumunda yapısal ve yönetsel olarak değişimin yaşanmasını gerekli kılmıştır. Özellikle kamu kurumlarında insan kaynaklarıyla ilgili olarak meydana gelen değişimler; kamuda personel yönetiminden insan kaynakları yönetimi uygulamalarına geçişi gerekli kılmıştır. Nitekim İnsan Kaynakları Yönetimi anlayışına göre çalışanların birer maliyet girdisi olarak değil; örgütün en değerli kaynağı olarak görülmesi gerekmektedir (Canman, 2000: 57). Geleneksel kamu yönetimi anlayışında kamu çalışanları imtiyazlı bir şekilde korunurken; yeni sistemle birlikte personelin uzmanlık ve eğitime yatımlar artarken; verimsiz personelin sistem dışarısında tutulması eğilimi ağırlık kazanmaktadır (Coşkun, 2013: 56). Kamu kurumları açısından insan kaynakları yönetiminin bu ve buna benzer uygulamalarının geçerliliği tartışmalı olmakla birlikte; genel eğilimin bu yönde olduğunu söylemek gerekmektedir.

“Yükseköğretim kurumları bünyesindeki birimler, ön lisans, lisans, lisansüstü programlar ve bunların niteliği ile öğrenci sayıları, yükseköğretim kurumunun eğitim ve öğretim faaliyetleri dışında yürüttüğü hizmetler dikkate alınarak öğretim elemanı norm kadrolarını ve bunların kullanımına ilişkin esasları belirlemek” amacıyla 2 Kasım 2018 tarihinde devlet yükseköğretim kurumlarında öğretim elemanı norm kadrolarının belirlenmesine ve kullanılmasına ilişkin yönetmeliği yayınlanmıştır (Resmi Gazete, 2018). Bu yönetmeliğin akademisyenler tarafından örgütsel bir düzenleme olarak algılanması sonucu farklı tepkiler ve değerlendirmeler ortaya çıkmıştır. Böyle bir örgütsel değişimin çeşitli sebeplere dayalı olarak gerçekleştirilmesi, örgütsel değişimin sonuçlarının da çeşitli olmasına yol açmaktadır. Özellikle üniversite örgütlerinin niteliğinden öğrenci sayılarına, eğitim ve öğretim dışında yürütülen hizmetlere kadar farklı yapısal faktörlerin çalışanların algıları ve davranışları üzerinde önemli etkiler doğurduğu kabul edilmelidir. Aktörlerin değişime ve yeni düzenlemelere karşı verebilecekleri tepkileri genel olarak; kabul etme, kayıtsız kalma, pasif direnç ve aktif direnç olarak dört farklı şekilde inceleyebiliriz (Kolasa, 1979: 590). Bireylerin örgütsel değişime karşı verebilecekleri bu dört genel durumdaki tepki davranışları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Örgütsel değişime doğrudan maruz kalan bireylerin görüşlerinin alınması ve bu bireylerin bakış açısıyla örgütsel değişimin değerlendirilmesi son dönemde oldukça popüler hale gelmiştir (Oreg ve Sverdlik, 2011; Oreg ve Goldenberg, 2015). Bireylerin örgütsel

değişim karşısında; sinizm, geri çekilme, direnç gösterme, kayıtsız kalma, destekleme ve değişime bağlılık gibi davranışları sergileyecekleri tespit edilmiştir (Oreg ve diğ., 2018: 66). Örgütsel değişimin yol açtığı değişimlerden etkilenenlerin, bu değişimler karşısında bir direnç faktörü olarak kalmaması ve değişimi aktif şekilde desteklemesi, hem değişimin gerçekleşebilmesi hem de bireyin kişisel çıkarları için oldukça önemlidir. Nitekim bireylerde örgütsel değişim karşısında öncelikli olarak bilişsel değerlendirmelerinin gerçekleşmesi, sonrasında ise bu durumun bireyin davranışlarına yansımaları beklenmektedir (Oreg ve diğ., 2018: 67).

Tablo 1. Örgütsel Değişim Karşısında Bireyin Genel Durumu ve Tepkileri

Bireyin Genel Durumu	Bireyin Tepkileri
Kabul	İsteyerek yardımlaşma arzusu Yardımcı olma Yönetimin baskısı altında yardımcı olma Pasif kalma
Kayıtsız Kalma	Kayıtsız kalma Hiç ilgilenmeme Yalnızca söyleneni yapma Öğrenmeme
Pasif Direnç	Mümkün olduğu kadar yapmama Yavaşlatma Bilerek yanlış yapma Bozma
Aktif Direnç	Sabote etme İşten ayrılma

Kaynak: Kolasa, B. J. (1979). İşletmeler için Davranış Bilimlerine Giriş (Çev.: K. Tosun, F. Aykar, T. Somay ve M. Menteşe). İstanbul: Fatih Yayınevi. S: 590-591

Örgütsel değişimle ilgili olarak bilişsel değerlendirme, bireylerin olayları ve bu olayların kendileri üzerindeki potansiyel etkileri değerlendirdiği bir süreçtir (Folkman, Lazarus, Dunkel-Schetter, ve diğ., 1986). Bu değerlendirme, bireylerin karşılaştığı olaylara cevap verilmesinde ve eyleme geçilmesinde katkı sağlamaktadır. Lazarus (1991) iki tür bilişsel değerlendirme süreci tanımlamaktadır. Birincil değerlendirme, bireylerin örgütsel değişimin kendisiyle olan ilişkisini değerlendirdiği süreç iken; ikincil değerlendirme ise bireylerin örgütsel değişimle başa çıkabilme yöntemlerinin değerlendirildiği süreçtir (Lazarus, 1991). Örgütsel değişimin bilişsel olarak değerlendirildiği bu süreçlerden ilkinde; birey örgütsel değişimin kendi hedefleriyle ne seviyede uyumlu olduğuna ve bu değişimin birey için nasıl bir anlam taşıdığına bakmaktadır. İkincisinde ise bireyin örgütsel değişimle mücadele edebilmesinde (ya da ona uyum sağlayabilmesinde) algıladığı kabiliyetler üzerine odaklanılmaktadır (Oreg ve diğ., 2018: 73). İkincil değerlendirme örgütsel değişimin kontrol edilmesi veya yeniden değiştirilmesi üzerine odaklanmaktadır.

3. BİREYLERİN ÖRGÜTSEL DEĞİŞİMLE BAŞA ÇIKMA POTANSİYELLERİ VE STRATEJİLERİ

Pek çok ülkedeki kamu ve özel sektör kuruluşları, daha etkin ve rekabetçi olma çabasıyla; iş stratejileri, yapıları ve personeline büyük değişikliklere gitmektedir. Ancak çoğu zaman bu değişimler, iş kaybı, terfi edememe, işyerinde ve evde çatışma ve çalışanların psikolojik olarak zarar görmesi gibi birtakım riskleri de beraberinde getirmektedir (Schweiger

ve Denisi, 1991). Bu konuda yapılan birçok akademik çalışmada örgütsel değişikliklerin; çalışanların işlerinin doğasını, kariyer olanaklarını ve iş arkadaşları ile olan ilişkilerini değiştirdiği ve örgütteki gelecekleri konusunda endişe ve belirsizlik meydana getirdiği sonucuna ulaşılmıştır (Callan, Terry ve Schweitzer, 1994: 372). Dolayısıyla örgütsel değişimin bireyler üzerindeki etkileri değerlendirilirken; örgütsel değişimin çalışanlarda stresli bir durum oluşturacağı kabulünden yola çıkıldığı görülmektedir. Nitekim bireyin stresle başa çıkabilme kabiliyetleri ve bu konudaki potansiyellerinin örgütsel değişimin etkileriyle bireyin başa çıkabilme potansiyelinin benzer nitelikte olduğunu düşünmemize yol açacaktır.

Örgütsel değişimlerin çalışanlar ve orta kademe yöneticilerin iş yaşamlarında meydana getirdiği radikal değişimle nasıl uyum sağlayabileceği kimi zaman görmezden gelinmektedir (Judge ve diğ., 1999: 107). Nitekim bu hususta “örgütsel değişimle başa çıkma” olgusu gündeme gelmektedir. Folkman ve diğerleri (1986) değişimle başa çıkmayı, örgütte meydana gelen çevresel veya içsel kaynaklı değişimler karşısında bireylerin, kişisel isteklerini azaltmaya veya bu değişimle uyumlu hale getirmeye yönelik olarak bilişsel ve davranışsal olarak çaba göstermesi şeklinde tanımlamaktadır. Örgütsel değişimle başa çıkmaya ilgili olarak, başa çıkma (mücadele etme) davranışının hedefine dayanan üç aşamalı bir süreç önerilmektedir (Latack, 1984: 299). Bu süreci şu şekilde özetleyebiliriz:

Birinci aşamada; örgütsel değişimin birey açısından meydana getirdiği belirsizlik ve stres durumu hakkında harekete geçilmelidir. Bireyler, örgütsel değişimin nedenlerini doğrudan değiştirmeye çalışarak ya da durumla ilişkilerini değiştirmeye çalışarak başa çıkabilirler. Örneğin, bir birey örgütsel değişimin meydana getirdiği rol belirsizliği tarafından tetiklenen stres yaşıyorsa, örgütün kendisinden beklentilerini öğrenmek için yöneticilerine danışabilir veya onlardan bilgi talep edebilir. Bir birey, meslektaşların çelişen beklentileriyle karşı karşıya kalırsa, tüm beklentilerini uygun bir şekilde karşılamaya çalışarak veya kendisini geçici veya kalıcı olarak stresli durumdan uzak tutarak başa çıkmaya çalışabilir (Latack, 1984: 299).

İkinci aşamada; durumun bilişsel olarak yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. İlk aşama, değişime neden olan durumu veya bireyin değişimle olan ilişkisini değiştirmek anlamına gelse de, bu ikinci baş etme aşaması, kişinin durumla ilgili düşüncelerini değiştirmeyi temsil eder. Bilişsel yeniden değerlendirme olarak adlandırılan (Lazarus, 1966) bu strateji bir başa çıkma işlevi görür; çünkü birey durumu çok kötü görünmeyecek şekilde yeniden değerlendirir. Örneğin, bireysel bir değerlendirmeyle birey, yaşamış olduğu rol belirsizliğini yeniden değerlendirebilir, böylece işinde ne yapılması gerektiği konusunda daha az endişelenir (Latack, 1984: 299).

Üçüncü aşamada; değişim kaynaklı stres belirtilerinin yönetilmesi gerekmektedir. Stres belirtilerinin yönetimi, bu belirtilerin doğrudan değiştirilmesi girişimlerinden oluşur. Örneğin, egzersiz, gevşeme eğitimi gibi yöntemler, duygusal ve fizyolojik stres belirtilerini hafifletmek için yaygın olarak kullanılan başa çıkma tekniklerinden bazılarıdır (Latack, 1984: 299).

Bu üç aşamadan da görülebileceği gibi başa çıkma potansiyeli, bireylerin bir olayla (örgütsel değişimle) başa çıkma yeteneklerini belirler (Folkman ve Lazarus, 1985). Örgütsel değişimle başa çıkma, bireylerin iç ile dış çevre talepleri arasındaki bir etkileşim olarak tanımlanan ve başa çıkma konusunda, bireylerin algılarının incelendiği mesleki stres literatüründe yoğun şekilde çalışılmıştır (Oreg ve diğ., 2018: 76). Bireylerin algılanan başa

çıkma potansiyeli ile bağlantılı en tutarlı ve önemli kaynaklardan ikisi sosyal destek ve kontrol algılarıdır. Her ikisi de strese eşlik eden duygulara odaklanan daha pasif bir yaklaşıma karşı, problem çözmeye yönelik bir aktif başa çıkma yaklaşımı içermektedir (Oreg ve diğ., 2018: 78). Bu konularda yapılan çalışmalara göre bireylere değişim sürecinde sağlanan sosyal desteğin bireylerin benlik saygılarını ve öz yeterliliklerini artırmaya yarayacağı ve dolayısıyla örgütsel değişimle başa çıkma potansiyellerini artıracığı sonucuna ulaşılmıştır (Bandura, 1982). Benzer şekilde, bireylerin değişim üzerinde algıladıkları kontrol, bireylerin iç kontrol odağını geliştirerek başa çıkma potansiyelini arttırmaktadır (Folkman, 1984). Böylelikle çalışanlar, başkalarını suçlamak veya değişime ayak uyduramayacakları yönünde şikâyet etmek yerine, değişim sürecinde neler yapabileceklerine odaklanabilir (Callan ve diğ., 1994).

Bireylerin örgütsel değişimle başa çıkma potansiyellerine bağlı olarak belirledikleri stratejiler farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Stratejiler bireyin örgütsel değişim kaynaklı olarak ortaya çıkan belirsizlik algısı ile yaşadığı strese bağlı olarak farklılaşmaktadır. Ortaya çıkan strese neden olan durumları birey, aktif olarak önleyebileceği, hafifletebileceği veya bunlara cevap verebileceği şekilde bir dizi gizli ve açık davranış modelleri ile strateji haline getirir (McGrath, 1976). Aslında stresle mücadeleye (başta çıkmaya) yönelik olarak oluşturulan stratejilerin örgütsel değişimle başa çıkmak için de kullanılabilirliği belirtilmektedir (Ashford, 1988: 21).

Örgütsel değişimle başa çıkma stratejilerini teorik temelli ve uygulama temelli olarak iki boyutlu olarak değerlendirebiliriz. Teorik temelli strateji olarak Folkman ve Lazarus (1985) tarafından değişim süreciyle ilgili birincil ve ikincil değerlendirmeler yapılması önerisinde bulunan bilişsel teori öne sürülmektedir. Uygulamaya yönelik olarak ise bireylerin bedenine yönelik, zihnine yönelik ve davranışına yönelik olarak çeşitli stratejilerin kullanılabilirliği öne sürülmektedir.

Örgütsel değişimle başa çıkabilmek amacıyla geliştirilen strateji sınıflandırmalarından bir diğesinde ise üç boyut bulunmaktadır. Değerlendirme odaklı olan birinci stratejiye göre birey, örgütsel değişimin meydana getirdiği durum karşısında; kendi durumunu ve değişimin etkilerini yeniden bilişsel olarak değerlendirerek mücadele etmeye çalışmaktadır. Problem odaklı olan ikinci başa çıkma stratejisine göre ise bireyler değişimin meydana getirdiği durumun kendisi açısından problem oluşturan faktörler üzerine odaklanmakta ve bu problemleri çözmeye çalışmaktadır. Örneğin değişim sonucunda bilgi eksikliğinin problem oluşturacağına tespit edilmesi durumunda; birey bu açığı kapatmak için çabalayacak ve kendini geliştirmeye çalışacaktır. Duygu odaklı üçüncü strateji ise örgütsel değişimin meydana getirebileceği stres ve duygusal çöküntü durumunu iyileştirmeye odaklanmaktadır (Moos ve Billings, 1982).

Örgütsel değişimin birey üzerindeki etkileri ve değişimle başa çıkmaya yönelik olarak önerilen stratejiler bütün olarak değerlendirildiğinde; örgütsel değişimin meydana getirdiği belirsizlik durumu ve bu duruma bağlı olarak bireylerde meydana gelen stres, değişimle başa çıkma konusunun temelini oluşturmaktadır. Ayrıca değişimin meydana getirdiği belirsizliğin oluşturabileceği olumsuz durumlara karşı bireylerin algıları da önem kazanmaktadır. Diğer taraftan bireyin değişimle başa çıkma potansiyelinin olması da büyük önem arz etmektedir. Son olarak ise bireylerin değişimle başa çıkabilmek amacıyla; değişimi bilişsel olarak yeniden tanımlaması (olumlu tarafından bakması), değişimi düşünmeyerek ondan kaçmak istemesi, değişimi yönetebilmek için bilgi talep etmesi ve değişim karşısında yaşayabileceği duygusal

gerilimleri başka bireylere anlatarak psikolojik olarak rahatlama isteği örgütsel değişimle başa çıkabilmek amacıyla bireylerin yönelebileceği faaliyetlerden bir kaçı olarak değerlendirilebilir (Ashford, 1988).

Örgütsel değişimle başa çıkabilmek için bireylerin kullanabileceği stratejilerden bazılarında yukarıda yer verilmiştir. Fakat bireylerin örgütsel değişim karşısında mücadele edebilmesinde sadece uygulamaya yönelik olan mücadele stratejilerinin yanı sıra bireylerin değişimle başa çıkabilmesini sağlayan temel kaynaklara da sahip olması oldukça önemlidir (Pearlin ve Schooler, 1978). Daha açık ifadesiyle bireylerin örgütsel değişim üzerinde kontrol olanaklarının olması veya bu değişim konusunda öz yeterliliklerinin olması, bireylerin değişimle başa çıkabilmeleri için kullanabilecekleri bir diğer önemli argümandır.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse; çalışanları örgütsel değişimin meydana getirdiği stres ve belirsizlikle başa çıkabilmeleri için değişimle mücadele edebilecekleri kaynaklara ve değişimle mücadele yöntemlerine (değerlendirme, problem ve duygusal temelli) sahip olması gerekmektedir. Bu çalışma kapsamında çalışanların örgütsel değişimle mücadelede hangi araçlara daha fazla başvurduğu ve değişimle mücadele için öz yeterliliğinin bireylerin sahip olduğu örgütsel statüleri göre değişip değişmediği tespit edilmektedir. Dolayısıyla araştırmanın temel hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur.

H1: Örgütsel değişimin meydana getirdiği belirsizlik ve stres düzeyleri (olumsuz durumlar) çalışanların akademik unvanına göre farklılık göstermektedir.

H2: Örgütsel değişimle başa çıkmada gerekli olan öz yeterlilik algısı çalışanların akademik unvanına göre farklılık göstermektedir.

H3: Örgütsel değişimle başa çıkmada kullanılan yöntemler çalışanların akademik unvanına göre farklılık göstermektedir.

4. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışma Yüksek Öğretim Kurumlarında uygulamaya konulan Norm Kadro Yönetmeliğine yönelik olarak akademisyenlerin algısal farklılıklara sahip olup olmadıklarını ve bu değişim karşısında nasıl bir yöntem izlediklerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Etik kaygılar nedeniyle araştırma yapılan üniversite ismi bu çalışmada belirtilmeyecek ve örneklemin belirlendiği üniversite bir devlet üniversitesi şeklinde tanıtılacaktır. Çalışma anket araştırmasına dayalı olarak tasarlanmıştır. Bu kısımda çalışmanın amacı ve önemine değinildikten sonra çalışmada kullanılan veri toplama yöntemi ve veri toplama aracı teorik ve kavramsal katkılarla değerlendirilmektedir. Son olarak araştırma sonucunda elde edilen bulguların kavramsal ve uygulamaya dönük sonuçları değerlendirilmektedir.

4.1. Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın temel amacı, norm kadro değişikliğine yönelik olarak akademik personelin algısal farklılıklarını değerlendirmek ve bu değişim karşısında akademik personelin hangi bilişsel veya davranışsal yöntemleri kullandığını tespit etmektir. Örgütsel değişime genellikle yönetici gözüyle veya yapısal bir durum olarak bakılmasından dolayı, çalışanların değişime nasıl tepki verdiğinin tespiti yapılamamaktadır. Bu noktada çalışanların değişime

karşı göstermiş oldukları aktif veya pasif direnç davranışları, araştırmacılar tarafından incelenmiştir (Lazarus, 1966; Folkman, 1984; Callan ve diğ., 1994). Diğer taraftan örgütsel değişim karşısında bir direnç göstermeyen çalışanların değişimi nasıl karşıladığı ve bu değişimle nasıl mücadele ettikleri araştırılması gereken bir konu olma özelliği taşımaktadır. Örgütlerde bireylerin yaşamış olduğu stresle ve belirsizlikle çalışanların nasıl başa çıktığıyla ilgili birçok çalışma bulunmaktadır (Lazarus, 1966; McGrath, 1976; Moos ve Billings, 1982; Folkman, 1984; Folkman, Lazarus, Dunkel-Schetter, ve diğ., 1986; Ashford, 1988; Callan ve diğ., 1994). Ancak örgütsel değişimin çalışanlar üzerinde meydana getireceği psikolojik durumla ilgili olarak yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu tespit edilmiştir (Oreg ve diğ., 2018). Üstelik ulusal literatürde bu konuyla ilgili çalışmaya rastlanılamamıştır. Bu sebepten dolayı bu çalışma, hem örgütsel değişimin değişimden etkilenen birey gözünden değerlendirilmesi, hem de konuda ulusal alan yazınına katkı sağlaması bakımından önem taşımaktadır.

4.2. Veri Toplama Yöntemi ve Ölçek Geliştirme

Bu araştırmada bireylerin örgütsel değişime ilişkin algılarının tespit edilmesi ve yukarıda öne sürülen hipotezlerin test edilebilmesi için nicel verilerin toplanılması ve analizi yöntemi benimsenmiştir. Bir devlet üniversitesinde görev yapan akademik personel, araştırmanın hedef grubunu temsil etmektedir. Araştırmanın öznesini teşkil eden akademik personele 4'ü demografik olmak üzere toplamda 36 sorudan oluşan anket yöneltilmiştir. Söz konusu anket ile asıl araştırma uygulaması yapılmadan önce; araştırmanın evreni içerisinden rastgele seçilen küçük bir örneklem grubuyla (30 kişi) anketin ön testi yapıların kullanılmak istenilen ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik düzeyleri tespit edilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili uzmanlara danışılarak, ölçekler hakkında bilgi alınmış ve ölçekler revize edilmiştir.

Çalışmaya konu olan değişkenleri ölçmek amacıyla ulusal ve uluslararası yayınlardan hem kuramsal hem de araştırmaya dayalı olan akademik yayınlar incelenmiştir. Ulusal yazında konuyla ilgili olarak ölçeklere rastlanmazken; uluslararası yazında örgütsel değişimin stres ve belirsizliğiyle başa çıkmak konulu ölçeklerin varlığı tespit edilmiştir (Pearlin ve Schooler, 1978; Latack, 1984; McCrae, 1984; Folkman ve Lazarus, 1985; Folkman, Lazarus, Dunkel-Schetter, ve diğ., 1986; Callan ve diğ., 1994; Judge ve diğ., 1999). Konuyla ilgili birçok teorik ve uygulamaya dönük çalışma değerlendirildikten sonra; bu çalışma kapsamında kullanılması gereken en uygun ölçeğin Ashford (1988: 33-34) tarafından hazırlanan ölçek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ankette toplamda 3 ana boyut ve bu boyutlara ait 9 alt boyutlu bir ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin birinci ana boyutu olan "Olumsuz Durum" boyutu örgütsel değişimin meydana getirdiği belirsizliğe, olumsuz duruma ve strese ilişkin katılımcıların algılarını tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu boyut örgütsel değişimle karşı karşıya kalan bireyin durumundan etkilenip etkilenmediğine ilişkin algılarını ölçmektedir. Dolayısıyla örgütsel değişimle başa çıkmak istenmesi bireyin bu belirsizlikten ve olumsuz durumlardan ne kadar etkilendiğine bağlı olarak değişecektir. Olumsuz durum ana boyutu; *terfi kriterleri hakkında belirsizlik, performans kriterleri hakkında belirsizlik, değişimin etkileri hakkında belirsizlik ve olumsuz çıktılar olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır.*

Ölçeğin ikinci ana boyutu bireylerin örgütsel değişimle başa çıkabilmek için gerekli yeterliliği kendilerinde görüp göremediklerinin belirlenmesi amacıyla tek boyutlu olarak kullanılmıştır. Bu boyutta bireylerin değişim süreciyle ilgili olarak öz yeterliliklerinin tespit edilmesi hedeflenmiştir.

Ölçeğin üçüncü ana boyutunda ise çalışanların örgütsel değişimle mücadele edebilmelerinde kullanabilecekleri stratejiler (örgütsel değişime verilebilecek karşılıklar) değerlendirilmiştir. Bu boyut altında bireylerin örgütsel değişim karşısında; *bilişsel yeniden tanımlama, bilişsel kaçınma, bilgi arama ve duygusal boşalma* şeklinde dört farklı stratejiden hangisine/hangilerine ağırlık verdikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu son boyut içerisindeki bilişsel yeniden tanımlama ve bilişsel kaçınma alt boyutları, yukarıda ifade edilen bilişsel değerlendirme temelli stratejiler kapsamında yer alırken; bilgi arama alt boyutu örgütsel değişimin meydana getirdiği belirsizliği ortadan kaldırmaya yönelik, problem çözme temelli stratejiler kapsamında ele alınmalıdır. Son olarak duygusal boşalma alt boyutu ise bireylerin örgütsel değişimin etkileri karşısında, geliştirdiği duygusal temelli başa çıkma stratejileri içerisinde değerlendirilebilir (Ashford, 1988). Nitekim bu yöntemleri kullanan bireyler doğrudan örgütsel değişimi durdurmak gibi bir direniş içerisinde girmekten ziyade değişimle mücadele edebilecek ve değişime uyum sağlayacak argümanları öne sürmektedir.

Anket sorularının konunun özünden sapmaması ve sonuçların doğru olabilmesi için ölçeğin orijinal dili olan İngilizceden Türkçeye ve sonrasında tekrardan İngilizceye çevrilerek anlam kaymalarının önlenmesi sağlanmıştır. Ayrıca dil bilgisi uzmanlarına danışılarak ölçeklerin kelime anlamlarının ötesinde gerçek anlamlarıyla Türkçeye uyarlanması sağlanmıştır. Ayrıca yapılan ön test ile katılımcıların anket sorularına ilişkin değerlendirmeleri de göz önünde bulundurularak; ölçek sorularının daha anlaşılır hale gelmesi sağlanmıştır. Anket soruları 5'li Likert Ölçeği (1-Kesinlikle Katılmıyorum...5-Kesinlikle Katılıyorum) şeklinde hazırlanmıştır. Böylelikle bu çalışma kapsamında kullanılacak anket soruları elde edilmiştir.

Nihai şekli verilen anket, araştırmacılar tarafından ilgili üniversitede görev yapan akademik personeli ile yüz yüze görüşerek doldurtulması sağlanmıştır. Ankete verilecek cevapların samimi, objektif ve amacına uygun olabilmesi için hem anketi yapanlar tarafından katılımcılar doğrudan bilgilendirilmiş hem de anket formuna çeşitli uyarılar yazılarak bilgilendirme yapılmıştır.

Araştırmanın yapılması hedeflenen devlet üniversitesinde Öğretim Görevlisi, Araştırma Görevlisi, Doktor Öğretim Üyesi, Doçent Doktor ve Profesör Doktor unlarında 2.597 akademik personelin çalıştığı tespit edilmiştir. Bu evrenden %95 güven düzeyinde bir örnekleme hesaplaması yapılarak 335 bireyle (Sample Size Calculator, 2018) anket çalışmasının yapılması hedeflenmiştir. Ayrıca analizler sonucunda doğru bulgular elde edebilmek amacıyla tüm akademik unvanlara sahip bireylere eşit olarak ulaşılmaya çalışılmıştır. 350 anket kullanılarak çalışmanın yapılması hedeflenmiştir. Ancak katılımcılardan geri dönüş oranının düşük düzeyde kaldığı veya toplanan anketlerinin birçoğunun kullanılmaya elverişli olmadığı için toplamda 112 anket üzerinden analizler yapılmıştır. Nitekim bu sonuç, örneklemin evreni temsili açısından %90 seviyesinin üzerinde bir güven düzeyine sahip olduğunu göstermektedir.

5. ELDE EDİLEN BULGULAR

Bu kısımda, örneklemin demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımlarına, anket sorularına verilen cevapların ortalama ve standart sapmalarına, araştırma kapsamında hazırlanan ölçeklerin güvenilirlik ve geçerliliğine ilişkin olarak yapılan analizlere yer verilmiştir. Ayrıca bu çalışma kapsamında öne sürülen hipotezlerin test edilmesi amacıyla çeşitli farklılık analizleri yapılmıştır.

5.1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Bu araştırma kapsamında katılımcılara demografik olarak 3 soru (cinsiyet, mesleki deneyim ve akademik unvan) yöneltilmiştir. Ayrıca norm kadro değişimiyle ilgili bilgilerinin olup olmadığına ilişkin bir soruda yöneltilmiştir. Tablo 2’de katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin frekans dağılımları ve yüzdeler gösterilmiştir. Unvana göre değerlendirme ve analiz yapılması planlamasına rağmen geri dönüş alınan anketlerde öğretim görevlisi sayısının diğer unvanlardaki akademik personel sayısından az olması sebebiyle, değerlendirme öğretim görevlisi dışındaki diğer unvanlardaki akademik personel üzerinden yapılmıştır.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellik	Değişken	N	%
Norm Kadro Yönetmeliği İle İlgili Olarak Bilgi Sahipliği	Bilgisi Olan	75	67
	Bilgisi Olmayan	37	33
Cinsiyet	Kadın	48	42,9
	Erkek	64	57,1
Mesleki Deneyim	1 Yıldan Az	4	3,6
	1-5 Yıl	23	20,5
	6-10 Yıl	25	22,3
	11-15 Yıl	20	17,9
	16 Yıl ve Üzeri	40	35,7
Akademik Unvan	Öğr. Gör.	6	5,4
	Arş. Gör.	32	28,6
	Dr. Öğr. Üyesi	25	22,3
	Doç. Dr.	24	21,4
	Prof. Dr.	25	22,3

5.2. Araştırmada Kullanılan Ölçekler ve Temel İstatistiksel Sonuçlar

Araştırmada kullanılan ölçeğin ana boyutlarının, alt boyutlarının ve ölçekte yer alan tüm soruların ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Ölçek Faktörlerinin Temel İstatistik Sonuçları

FAKTÖR / İFADE	Ort.	Std.Sap.
A- Olumsuz Durumlar	3,44	0,91
A.1. Terfi Kriterleri Konusunda Belirsizlik	4,04	0,94
Bu değişikliklerle birlikte terfilerin nasıl yapılacağını gösteren kriterler net olarak ortaya	4,00	0,96

konulmamıştır.		
Bu değişiklik kapsamında benim yükselebilmem öngörülemez olaylara bağlı gibi görünüyor.	4,00	0,97
Bu değişikliğin akademik başarı sağlayacağını düşünmüyorum.	4,08	1,01
Bu değişiklikte birlikte bu kurumda ilerlemek için ne yapılması gerektiği karmaşık bir hale gelmiştir.	4,06	0,97
A.2. Performans Değerlendirme Konusunda Belirsizlik	3,93	0,87
Bu değişiklikte birlikte çalıştığım kurumda hangi performans davranışlarının ödüllendirileceği konusu net değildir.	3,96	0,89
Bu değişiklikte birlikte işimi daha iyi yapabilmek için ne yapmam gerektiği tam olarak belli değildir.	3,95	0,90
Bu değişiklikte birlikte kendi birimimde değişen performans standartları hakkında çok az bilgiye sahibim.	3,88	0,89
Bu değişiklikte birlikte performansımın nasıl değerlendirileceği tam olarak açıklanmamıştır.	3,91	0,90
A.3. Değişimin Etkileri Konusunda Belirsizlik	3,22	1,49
Bu yeniden yapılanma süreci, bu kurumda kariyerimde ne kadar ileriye gidebileceğimi tahmin etmeyi zorlaştırdı.	3,22	1,50
Bu yeniden yapılanma süreciyle bu kurumda ilerlemek için ne yapılması gerektiğini bilmek zorlaştı.	3,23	1,51
Bu yeniden yapılanma süreci, bu kurumdaki geleceğim konusunda belirsizlik yarattı.	3,24	1,52
Bu yeniden yapılanma sürecinin beni nasıl etkileyeceğini hala tahmin edemiyorum.	3,21	1,48
A.4. Olumsuz Çıktılar	2,59	1,37
Bu değişimden dolayı maddi olarak zarar görebilirim.	2,59	1,37
Bu değişimden dolayı işimi kaybedebilirim.	2,60	1,41
Bu değişimden dolayı benim yeteneklerim/bilgilerim önemsiz hale gelebilir.	2,57	1,36
B- Değişimle Baş Edebilme Yeterliliği	3,49	1,03
Bu değişim beni nereye götürürse ve neyle karşı karşıya getirirse bile, eminim ki ben bununla başa çıkabilirim.	3,53	1,04
Bu değişimle birlikte benden talep edilen her şeyi yapabileceğimi düşünüyorum.	3,49	0,99
Bu değişim sonrasında görevimde iyi performans gösterebileceğimi düşünüyorum.	3,50	1,07
Biraz uyum sürecine ihtiyacım olsa bile, bu değişim sonrasında iyi performans göstereceğimi düşünüyorum.	3,46	1,08
C- Değişimle Baş Etme Stratejileri	3,04	0,52
C.1. Bilişsel Yeniden Tanımlama	2,11	0,93
Bu değişimi benim için bir fırsat olarak görmeye çalışıyorum.	2,12	0,95
Bu değişimin bana katkı sağlayacağını düşünüyorum.	2,11	0,93
Bu değişimin hedeflerime ulaşmamı kolaylaştıracağını düşünüyorum.	2,10	0,98
C.2. Bilişsel Kaçınma	3,42	0,99
Mevcut işime odaklanıyorum ve bu değişimi olabildiğince az düşünmeye çalışıyorum.	3,44	1,06
Bu değişimin neleri etkileyeceğini hiç düşünmüyorum.	3,41	1,01
Bu kurumdaki geleceğimle ilgili endişelerimi, düşünce ve enerjimi başka konulara odaklayarak unutmaya çalışıyorum.	3,41	0,99
Bu değişim süreci tamamlanana kadar onu görmezden gelerek başa çıkmaya çalışıyorum.	3,43	1,00
C.3. Bilgi Arama	3,38	1,19
Bu değişimin ne yenilikler getireceğini anlamak için birçok yazıyı okuyorum.	3,39	1,19
Bu değişimin nasıl uygulanacağıyla ilgili kendi kurumumdan bilgi almaya çalışıyorum.	3,38	1,19
Bu değişimin etkileriyle ilgili olarak çeşitli kaynaklardan bilgi araştırıyorum.	3,37	1,20
C.4. Duygusal Boşalma	3,26	1,25
Değişimin bana yönelik etkileriyle ilgili endişe ve kaygılarımı benimle aynı pozisyonda olanlarla paylaşıyorum.	3,25	1,25

Değişimin bana yönelik etkileriyle ilgili endişelerimi yakın iş arkadaşarımla paylaşıyorum.	3,26	1,25
Değişimin bana yönelik etkileriyle ilgili endişelerimi iş yeri dışındaki arkadaşarımla veya eşimle paylaşıyorum.	3,25	1,25

5.3. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenilirlik ve Faktör Analizi

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeğin güvenilirlik analizi ve faktör analizi, ölçekte kullanılan alt boyutlar özelinde yapılmıştır. Ölçek boyutlarının güvenilirliği Cronbach Alpha yöntemiyle hesaplanmıştır. Bu analizler sonucunda elde edilen bulgular Tablo 4’de gösterilmiştir. Kullanılan ölçeğin faktör analizine ilişkin bulgular ise Tablo 5’de gösterilmiştir. Güvenilirlik analizi sonuçlarının tümünün 0,7 üzerinde olduğu; dolayısıyla ölçeğin güvenilirliğine ilişkin kaygıların giderildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yapılan faktör analizi sonuçlarına göre ölçeğin faktör analizi sonucunun oldukça iyi olduğuna (KMO= 0,819 ve Sig=0,000) ulaşılmıştır. Üstelik ölçekte yer alan ifadelerin faktör yüklerinin diğer faktörlerden net bir şekilde ayrıldığı ve kendi faktörüne yüklendiği sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim bu sonuç kullanılan geliştirilmeye çalışılan ölçeğin, istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve sorunsuz olduğunu göstermektedir. Böylelikle geliştirilen ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliğe ilişkin tüm kaygılar ortadan kaldırılabilmiştir.

Tablo 4. Kullanılan Ölçeklerin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

ANKET BOYUTLARI	İfade Sayısı	Güvenilirlik (Cronbach Alpha (α))
<i>Tüm Anket</i>	32	0,861
A. Olumsuz Durum Boyutu	15	0,944
I. Terfi Belirsizliği	4	0,975
II. Performans Belirsizliği	4	0,978
III. Etkilerin Belirsizliği	4	0,994
IV. Olumsuz Çıktılar	3	0,993
B. Öz Yeterlilik Boyutu	4	0,987
C. Başa Çıkma Stratejileri Boyutu	13	0,722
I. Bilişsel Yeniden Tanımlama	3	0,969
II. Bilişsel Kaçınma	4	0,983
III. Bilgi Arama	3	0,997
IV. Duygusal Boşalma	3	0,996

Tablo 5. Kullanılan Ölçeklerin Faktör Analizi Sonuçları

Boyutlar	Faktör Yükleri								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Terfi Belirsizliği									
Terfi_1	-,076	,221	,920	-,030	,129	,040	,138	,078	,012
Terfi_2	-,099	,310	,850	-,044	,228	,105	,122	,114	-,024
Terfi_3	-,119	,246	,896	-,022	,209	,026	,094	,075	-,097
Terfi_4	-,092	,207	,905	-,117	,159	,014	,136	,125	-,035
Performans Belirsizliği									

Perform_1	-,059	,927	,208	,001	,136	,074	,052	,084	-,105
Perform_2	-,018	,933	,223	-,019	,126	,084	,067	,065	-,039
Perform_3	-,062	,913	,230	-,026	,090	-,002	,107	,078	-,028
Perform_4	-,025	,935	,208	-,031	,092	,075	,120	,031	-,031
Etkilerin Belirsizliği									
Etki_1	-,259	,186	,283	,039	,792	,217	,232	,208	-,180
Etki_2	-,267	,191	,277	,031	,783	,207	,258	,211	-,184
Etki_3	-,290	,181	,283	,041	,776	,223	,198	,227	-,191
Etki_4	-,251	,179	,288	,059	,788	,219	,214	,223	-,179
Olumsuz Çıktılar									
Olumsuz_1	-,280	,104	,157	,018	,228	,193	,192	,837	-,226
Olumsuz_2	-,277	,118	,154	-,008	,241	,218	,211	,825	-,191
Olumsuz_3	-,272	,096	,151	-,003	,216	,190	,223	,833	-,236
Öz Yeterlilik									
Yeterlilik_1	,918	,004	-,074	,015	-,145	-,061	-,121	-,195	,190
Yeterlilik_2	,920	-,061	-,106	,038	-,194	-,060	-,118	-,114	,184
Yeterlilik_3	,921	-,039	-,101	-,023	-,174	-,059	-,076	-,149	,221
Yeterlilik_4	,928	-,070	-,098	-,044	-,151	-,104	-,042	-,188	,156
Bilişsel Yeniden Tanım									
Bilişsel_1	,342	-,115	-,045	-,045	-,173	-,130	-,208	-,291	,806
Bilişsel_2	,335	-,082	-,051	-,068	-,152	-,184	-,238	-,242	,820
Bilişsel_3	,283	-,040	-,039	,028	-,217	-,086	-,241	-,123	,849
Bilişsel Kaçınma									
Kaçınma_1	,005	-,017	-,058	,947	,027	,027	,028	,005	,021
Kaçınma_2	-,016	-,009	-,023	,980	,011	,037	,020	,003	-,021
Kaçınma_3	-,002	-,024	-,041	,982	,011	,014	,067	-,003	-,036
Kaçınma_4	-,006	-,018	-,042	,985	,043	,041	,020	,009	-,022
Bilgi Arama									
Bilgi_1	-,101	,073	,046	,040	,167	,941	,144	,150	-,110
Bilgi_2	-,081	,067	,054	,046	,162	,947	,166	,139	-,093
Bilgi_3	-,069	,068	,046	,041	,157	,950	,169	,139	-,095
Duygusal Boşalma									
Duygu_1	-,123	,131	,199	,074	,229	,196	,854	,208	-,226
Duygu_2	-,121	,136	,181	,066	,222	,217	,861	,191	-,222
Duygu_3	-,158	,156	,185	,054	,219	,228	,842	,191	-,236
Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) Örnekleme Ölçüm Değer Yeterliliği								0,819	
Bartlett Testi					Ki-Kare	7745,982			
					Df	496			
					Sig.	0,000			

5.4. Hipotezlerin Test Edilmesi

Hipotez testlerinde farklılık analizlerinin yapılmasına geçilmeden önce verilerin dağılımının parametrik veya parametrik olmayan testlerden hangisine uygun olduğunun değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu sebeple normal dağılım testlerinin yapılmasına karar verilmiştir. Bu sebeple verilerin normal dağılıma uygunluğunu test etmek amacıyla SPSS programı kullanılarak, Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testlerinin yapılmıştır. Tablo 6'da bu testlerin sonuçlarına yer verilmiştir. Ancak bu testler sonucunda elde edilen bulgulara göre verilerin normal dağılıma uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim

“Sig.”(p) değerinin 0,001’den büyük bir değer alması durumunda verilerin normal dağıldığını söyleyebiliriz (Lorcu, 2015: 103).

Tablo 6. Normal Dağılım Testlerinin Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Terfi	,242	112	,000	,842	112	,000
Perform	,228	112	,000	,889	112	,000
Etki	,207	112	,000	,859	112	,000
Olumsuz	,180	112	,000	,881	112	,000
Yeterlilik	,196	112	,000	,922	112	,000
Bilişsel	,184	112	,000	,882	112	,000
Kaçınma	,253	112	,000	,900	112	,000
Bilgi	,251	112	,000	,888	112	,000
Duygusal	,186	112	,000	,907	112	,000

Verilerin normal dağılıma uygun olmadığı sonucuna ulaşıldığından dolayı hipotezlerin test edilmesinde parametrik olmayan analiz yöntemlerinin kullanılması tercih edilmiştir. Dolayısıyla Kruskal Wallis testi ile ikiden fazla ana kütlelerin ortalamalarının karşılaştırılması yoluna gidilmiştir.

İlk olarak H1 hipotezi test edilmiştir. Yapılan Kruskal Wallis testi sonucuna göre %99 güven düzeyinde akademik personelin unvanına göre anlamlı bir farklılık ($p < 0,001$) bulunduğu tespit edilmiştir. Tablo 7’de tüm farklılık testlerinin sonuçları gösterilmiştir.

H1 hipotezinin doğrulanmasının devamında “Olumsuz Durum” olarak isimlendirdiğimiz faktörün alt boyutlarının analiz edilmesi gerekliliği hissedilmiştir. Bu doğrultuda H1a şeklinde isimlendirebileceğimiz ilk alt hipotez (Örgütsel değişimin meydana getirdiği terfi kriterleri hakkında belirsizlik, çalışanların akademik unvanına göre farklılık göstermektedir) aynı yöntemle test edilmiştir. Tablo 7’de gösterilen sonuçlar doğrultusunda Örgütsel değişimin terfi konusunda meydana getirdiği belirsizlik bireylerin akademik unvanlarına göre %99 güven düzeyinde anlamlı bir farklılığa sahiptir. Benzer olarak H1b şeklinde isimlendirebileceğimiz ikinci alt hipotez olan “örgütsel değişimin meydana getirdiği performans kriterleri hakkında belirsizlik, çalışanların akademik unvanına göre farklılık göstermektedir” aynı yöntemle test edilmiştir. Tablo 7’de gösterilen sonuçlar doğrultusunda örgütsel değişimin performans değerlendirmesi konusunda meydana getirdiği belirsizlik, bireylerin akademik unvanlarına göre %99 güven düzeyinde anlamlı bir farklılığa sahiptir. Üçüncü alt hipotezi olan (H1c) örgütsel değişimin bireylerin kariyerleri ve kişisel beklentileri yönünde nasıl etkilediği, %99 güven düzeyinde akademik unvanlara göre farklılık göstermektedir. Son olarak H1d hipotezinin de akademik unvanlara göre anlamlı bir farklılığa sahip olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla hem H1 hipotezi hem de bu hipotezin özünde yer alan alt boyutlardan oluşan dört alt hipotez de kabul edilmiştir.

H2 hipotezinin (Örgütsel değişimle başa çıkmada gerekli olan öz yeterlilik algısı çalışanların akademik unvanına göre farklılık göstermektedir) test edilmesinde; araştırma kapsamında kullanılan anketin “Öz Yeterlilik Algısı” boyutu kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda örgütsel değişimle başa çıkmada gerekli olan öz yeterlilik algısının akademik personelin unvanına göre %99 güven düzeyinde anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Son olarak H3 hipotezinin (Örgütsel değişimle başa çıkmada kullanılan yöntemler çalışanların akademik unvanına göre farklılık göstermektedir) test edilebilmesi için “Değişimle Başa Çıkma Stratejileri” ölçeğinden faydalanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, örgütsel değişimle başa çıkmak için kullanılan yöntemlerin, akademik unvana göre %99 güven düzeyinde anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. H3 hipotezinin doğrulanmasının yanı sıra bu hipotezin test edilmesinde kullanılan faktörün alt boyutlarında da aynı durumun geçerli olup olmadığı test edilmiştir. Nitekim H3 hipotezinin dört ayrı alt hipotezi olarak kabul edebileceğimiz hipotezlerin tamamı kabul edilmiştir (Tablo 7).Sonuç olarak bu çalışma kapsamında öne sürülen üç hipotezin üçü de doğrulanmış ve ayrıca bu hipotezlerin alt hipotezleri de doğrulanmıştır.

Tablo 7. Kruskal Wallis Testlerinin Sonuçları

Anket Boyutları	Unvan	N	Sıra Ort.	Ort.	X ²	df	P(Sig.)
A-) Olumsuz Durum Boyutu	Öğr. Gör.	6	71,58	3,88	66,235	4	0,000
	Arş. Gör.	32	91,17	4,38			
	Dr. Öğr. Ü.	25	53,98	3,39			
	Doç. Dr.	24	41,75	3,08			
	Prof. Dr.	25	25,18	2,54			
A.1- Terfi Belirsizliği	Öğr. Gör.	6	66,25	4,37	20,986	4	0,000
	Arş. Gör.	32	74,58	4,57			
	Dr. Öğr. Ü.	25	51,46	3,92			
	Doç. Dr.	24	55,75	4,11			
	Prof. Dr.	25	36,78	3,33			
A.2- Performans Belirsizliği	Öğr. Gör.	6	70,25	4,37	12,465	4	0,014
	Arş. Gör.	32	69,36	4,30			
	Dr. Öğr. Ü.	25	54,38	3,78			
	Doç. Dr.	24	54,02	3,49			
	Prof. Dr.	25	41,24	3,55			
A.3- Etkilerin Belirsizliği	Öğr. Gör.	6	65,58	3,75	62,372	4	0,000
	Arş. Gör.	32	90,02	4,68			
	Dr. Öğr. Ü.	25	55,20	3,27			
	Doç. Dr.	24	42,31	2,60			
	Prof. Dr.	25	26,34	1,79			
A.4- Olumsuz Çıktılar	Öğr. Gör.	6	67,92	3,05	54,086	4	0,000
	Arş. Gör.	32	86,78	3,95			
	Dr. Öğr. Ü.	25	58,34	2,62			
	Doç. Dr.	24	37,40	1,75			
	Prof. Dr.	25	31,50	1,50			
B-) Öz Yeterlilik Boyutu	Öğr. Gör.	6	46,67	3,20	33,330	4	0,000
	Arş. Gör.	32	31,02	2,67			
	Dr. Öğr. Ü.	25	62,34	3,75			
	Doç. Dr.	24	67,98	3,85			
	Prof. Dr.	25	74,62	4,30			
C-) Başa Çıkma Stratejileri Boyutu	Öğr. Gör.	6	55,67	3,04	28,527	4	0,000
	Arş. Gör.	32	69,52	3,27			
	Dr. Öğr. Ü.	25	74,40	3,32			
	Doç. Dr.	24	44,15	2,88			
	Prof. Dr.	25	34,00	2,63			

C.1- Bilişsel Yeniden Tanımlama	Öğr. Gör.	6	37,75	1,61	34,827	4	0,000
	Arş. Gör.	32	32,58	1,43			
	Dr. Öğr. Ü.	25	58,86	2,18			
	Doç. Dr.	24	72,60	2,58			
	Prof. Dr.	25	73,80	2,58			
C.2- Bilişsel Kaçınma	Öğr. Gör.	6	34,33	2,58	11,065	4	0,026
	Arş. Gör.	32	67,31	3,74			
	Dr. Öğr. Ü.	25	61,10	3,57			
	Doç. Dr.	24	55,27	3,37			
	Prof. Dr.	25	44,56	3,14			
C.3- Bilgi Arama	Öğr. Gör.	6	66,83	3,83	25,739	4	0,000
	Arş. Gör.	32	69,80	3,87			
	Dr. Öğr. Ü.	25	70,00	3,92			
	Doç. Dr.	24	42,75	2,83			
	Prof. Dr.	25	36,70	2,64			
C.4- Duygusal Boşalma	Öğr. Gör.	6	79,08	4,16	43,813	4	0,000
	Arş. Gör.	32	77,88	4,05			
	Dr. Öğr. Ü.	25	65,82	3,64			
	Doç. Dr.	24	41,21	2,73			
	Prof. Dr.	25	29,08	2,16			

6. TARTIŞMA VE SONUÇ

Yüksek Öğretim Kurumlarında uygulamaya konulan norm kadro yönetmeliği ile birlikte üniversitelerin akademik personel istihdamı politikalarında ve istihdam şekillerinde çeşitli değişimler öngörülmüştür. Norm kadro değişikliği ile yapılan en önemli değişiklik, üniversiteler bünyesindeki bölümlerin öğretim üyesi sayılarında belli sınırlamalara gidilmesi olmuştur. Üniversitelerin sıfatlarına (araştırma üniversitesi, belli alanda uzman üniversite ve normal üniversiteler) göre bölümlerin her bir anabilim dalında görev alabilecek azami öğretim üyesi sayıları belirlenmiştir. Bu araştırmanın yapıldığı üniversite, normal üniversiteler arasında sayılan üniversitelerden biri olması sebebiyle; bölüm bünyesindeki her bir anabilim dalında en fazla iki öğretim üyesinin görev alabilmesine olanak sağlanmıştır. Ancak bu yönetmeliğin uygulamaya konulmasından önce, bu azami sayının üzerinde öğretim üyesine sahip olan anabilim dallarındaki akademik personelin bu yönetmelikten etkilenmeyeceği, yönetmelikle güvence altına alınmıştır. Dolayısıyla yeni atamalarda veya terfilerde, norm kadro yönetmeliği değişikliğinin etkilerinin görülmesi daha kolay olacaktır. Bundan dolayı norm kadro değişikliğinden Prof. Dr. unvanına sahip olanlar dışındakilerin doğrudan etkilenebileceği ön görüşünde bulunabiliriz. Nitekim böyle bir değişikliğin akademik olarak üst seviyelere doğru geçişlerde belirsizliklerin ve bireylerin kaygılarının artması beklenebilir. Yapılan bu değerlendirmelere bağlı olarak yapılan bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular da söz konusu iddiaları destekler nitelikte olmuştur.

İlk olarak norm kadro değişikliğinin meydana getireceği belirsizlik, stres ve olası kayıpların dikkate alındığı “Olumsuz Durum” boyutunun bireylerin akademik unvanlarına göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Araştırmanın temel sınırlılıklarından biri olan örneklem içerisine yeterli sayıda öğretim görevlisinin dâhil edilememesi sebebiyle; diğer unvanlar dikkate alınarak yorum yapılmasında fayda vardır. Nitekim olumsuz durum boyutu olarak adlandırılan birinci ana boyuta ilişkin bireylerin algılarının ortalamaları dikkate

alındığında; Araştırma Görevlisinden Profesör Doktora doğru belirsizlik, stres ve olası kayıplara ilişkin algıların düşük düzeyde kaldığı görülmüştür. Dolayısıyla bu sonuç, yukarıda belirtilen öngörüde haklılık payının olduğunu göstermiştir. Birinci ana boyutun alt boyutları itibarıyla yeniden bir değerlendirme yapıldığında ise akademik unvana göre bu faktörlerde farklılıkların olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo7). Araştırma kapsamında yapılan Kruskal Wallis testi sonuçlarına göre çalışma kapsamında test edilen ilk değişkenin dört alt boyutunun da akademik unvan bakımından farklılıklara sahip olduğu görülmektedir. Ana boyuttaki sonuçlara benzer olarak akademik unvan yükseldikçe; bireylerin terfi konusunda, performans değerlendirmesi konusunda, değişimin olası diğer etkileri konusunda ve değişimin maddi etkileri konusunda belirsizlik veya stresli bir durum yaşamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla norm kadro değişikliğinin istihdam güvencesi ve terfi konusunda alt kademe unvana sahip akademisyenlerde olumsuz bir algı yaratmıştır.

Örgütsel değişimle başa çıkma için bireylerin sahip olması gerektiği düşünülen (Ashford, 1988); öz yeterlilik boyutuna ilişkin algıların akademik unvana göre farklılıklarının analiz edilmesi sonucunda anlamlı bir farklılığın varlığına rastlanmıştır. Bu boyut altında bireylerin değişimin etkilerini kolayca tolere edebilecek yetenek ve yeterlilikleri kendilerinde görüp göremedikleri konusu araştırılmıştır. Ayrıca bireylerin örgütsel değişim ne gibi yenilikler getirirse getirsin bu duruma kolayca uyum sağlayabilecekleri de araştırılmak istenmiştir. Elde edilen bulgulara göre akademik unvanın yükselmesiyle bireylerin öz yeterlilik algılarının da yükseldiği görülmüştür. Alt kademe unvanlara sahip olanlara doğru bireylerde değişim kendilerine yönelik olumsuz etkilerinden kurtulma gücü bulamadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu sonuca farklı bir bakış açısı ile bakılacak olursa; norm kadro yönetmeliğinin doğrudan terfileri sınırlayıcı bir özelliğinin olması, bireylerin böyle bir algıya kapılmalarına neden olmuş olabilir.

Üçüncü boyut olan başa çıkma stratejilerinin altında ise akademik personelin norm kadro değişimi ile nasıl başa çıkamaya çalıştıkları sorusuna cevap aranmıştır. Ayrıca akademik unvanların bu yöntemlerinden hangisine başvurulduğu konusunda farklılık yarattığı öne sürülmüştür. Nitekim yapılan farklılık analizleri sonucunda akademik unvanın örgütsel değişimle başa çıkma yöntemlerinde anlamlı bir farklılık oluşturduğu sonucuna ulaşılmış ve bu iddia doğrulanmıştır. Bu faktörü alt boyutları itibarıyla incelediğimizde ise daha ayrıntılı sonuçlar elde edilmiştir. İlk olarak örgütsel değişimi bireylerin bilişsel yeniden tanımlama yaparak başa çıkmaya çalışması stratejisini akademik unvan yükseklikçe daha fazla kullanıldığı görülmüştür. Bu boyut altında değişimin bireyler tarafından bir krizden ziyade fırsat olarak görülüp görülmediği değerlendirilmiştir. Nitekim alt akademik unvanların bu değişimi bir fırsat ya da hedeflerine katkı sağlayacak bir değişim olarak görmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Örgütsel değişimle başa çıkma stratejilerini konu edinen üçüncü boyutun diğer alt boyutları olan bilişsel kaçınma, bilgi arama ve duygusal boşalma yöntemlerinin, akademik unvan yükseldikçe daha az kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim değişimden doğrudan etkilenen ve olumsuz etkilenen alt kademe unvanlardaki bireylerin daha fazla bilgi arayışı içerisine girerek değişim etkilerinden kurtulmaya çalışması beklenen bir sonuçtur. Ayrıca alt kademe akademik personelin yükselmesinde liyakat esaslarını dikkate almayan bu değişikliğin, bireyler tarafından akademik çalışmalarını engellememesi adına görmezden geldiği ya da üzerinde sürekli düşünmediği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla değişimin

olumsuz etkilerine maruz kalan bireylerin, akademik katkısı olmayacağını düşündükleri değişimin kendilerini akademik olarak daha fazla etkilemesini önlemek adına görmezden geldiği sonucu ortaya çıkmıştır. Son olarak norm kadro değişiminin yarattığı belirsizlik ve stres durumuyla başa çıkmaya çalışan bireylerin kendileriyle ortak paydada ver alan kişilerle ve aileleriyle bu konuyu daha fazla tartışarak çözüm yolları aradığı sonucuna ulaşılmıştır. Örgütsel değişime ilişkin olarak duygusal olarak yaşanan diğer bireylere aktarılması bireylerin psikolojik olarak rahatlamalarına yol açacağından hareketle böyle bir davranış sergilendiğini öne sürebiliriz. Nitekim bu örgütsel değişimin alt kademe unvana sahip bireyleri ve onların ailelerini, maddi ve manevi olarak etkileme olasılığının yüksek olması, bu bireylerin duygusal olarak yaşadığı stresli durumu diğer bireylerle tartışarak üstesinden gelemeye çalıştığını söyleyebiliriz.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AKYÜZ, Ö. F. (2006). Değişim rüzgarında stratejik insan kaynakları planlaması (2. bs.). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- ASHFORD, S. J. (1988). "Individual strategies for coping with stress during organizational transitions". *The Journal of Applied Behavioral Science*, 24 (1), 19-36.
- BANDURA, A. (1982). "Self-efficacy mechanism in human agency". *American psychologist*, 37 (2), 122-147.
- BİLGİÇ, V. (2013). "Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı". A. Balcı, A. Nohutçu, N. K. Öztürk ve B. Coşkun (Eds.), *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar* (3. bs.) içinde. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- CALLAN, V. J., TERRY, D. J., SCHWEİTZER, R. (1994). "Coping resources, coping strategies and adjustment to organizational change: direct or buffering effects?". *Work & Stress*, 8 (4), 372-383.
- CANMAN, D. (2000). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Ankara: Yargı yayınevi.
- COŞKUN, B. (2013). "Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma Üzerine Bir Değerlendirme". A. Balcı, A. Nohutçu, N. K. Öztürk ve B. Coşkun (Eds.), *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar* (3. bs.) içinde. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- EROĞLU, F. (1998). *Küreselleşme sürecinde yönetim krizi ve çözüm yolları*. Ankara: Berikan Yayıncılık.
- FOLKMAN, S. (1984). "Personal control and stress and coping processes: A theoretical analysis". *Journal of personality and social psychology*, 46 (4), 839-852.
- FOLKMAN, S., LAZARUS, R. S. (1985). "If it changes it must be a process: study of emotion and coping during three stages of a college examination". *Journal of personality and social psychology*, 48 (1), 150-170.

- FOLKMAN, S., LAZARUS, R. S., DUNKEL-SCHETTER, C., DELONGİS, A., GRUEN, R. J. (1986). "Dynamics of a stressful encounter: cognitive appraisal, coping, and encounter outcomes". *Journal of personality and social psychology*, 50 (5), 992-1003.
- FOLKMAN, S., LAZARUS, R. S., GRUEN, R. J., DELONGİS, A. (1986). "Appraisal, coping, health status, and psychological symptoms". *Journal of personality and social psychology*, 50 (3), 571-579.
- JUDGE, T. A., THORESEN, C. J., PUCİK, V., WELBOURNE, T. M. (1999). "Managerial coping with organizational change: A dispositional perspective". *Journal of applied psychology*, 84 (1), 107.
- KOÇEL, T. (2014). *İşletme yöneticiliği* (16. bs.). İstanbul: Beta Yayınevi.
- KOLASA, B. J. (1979). *İşletmeler için Davranış Bilimlerine Giriş* (Çev.: K. Tosun, F. Aykar, T. Somay ve M. Menteşe). İstanbul: Fatih Yayınevi.
- KREİTNER, R., Kinicki, A., Buelens, M. (2002). *Organizational Behavior* (2. bs.). London: McGraw Hill.
- LATAACK, J. C. (1984). "Career transitions within organizations: An exploratory study of work, nonwork, and coping strategies". *Organizational behavior and human performance*, 34 (3), 296-322.
- LAZARUS, R. S. (1966). *Psychological stress and the coping process*. New York: McGraw-Hill.
- LAZARUS, R. S. (1991). "Cognition and motivation in emotion". *American psychologist*, 46 (4), 352-367.
- LORCU, F. (2015). *Örneklerle Veril Analizi SPSS Uygulamalı* (1. bs.). Ankara: Detay Yayıncılık.
- MCCRAE, R. R. (1984). "Situational determinants of coping responses: Loss, threat, and challenge". *Journal of personality and social psychology*, 46 (4), 919-928.
- MCGRATH, J. E. (1976). "Stress and behavior in organizations". M. D. Dunnette (Ed.), *Handbook of industrial and organizational psychology* (ss. 1351-1396) içinde. Chicago: Rand McNally.
- MOOS, R. H., BİLLINGS, A. G. (1982). "Conceptualizing and measuring coping resources and processes". L. Golberger ve S. Breznitz (Eds.), *Handbook of stress: Theoretical and clinical aspects* (2. bs., ss. 212-230) içinde. New York: The Free Press.
- MORGAN, G. (1998). *Yönetim ve Örgüt Teorilerinde Metafor* (Çev.: G. Bulut ve Z. Dicleli). İstanbul: Mess yayıncılık.
- OREG, S., BARTUNEK, J. M., LEE, G., DO, B. (2018). "An affect-based model of recipients' responses to organizational change events". *Academy of Management Review*, 43 (1), 65-86.
- OREG, S., GOLDENBERG, J. (2015). *Resistance to innovation: Its sources and manifestations*. Chicago & London: University of Chicago Press.
- OREG, S., SVERDLİK, N. (2011). "Ambivalence toward imposed change: The conflict between dispositional resistance to change and the orientation toward the change agent". *Journal of Applied Psychology*, 96 (2), 337-349.

- OWENS, R. G. (1995). Organizational behavior in education (3. bs.). New Jersey: Prentice-Hall International Inc.
- ÖNDER, Ç., ERDİL, S.E. (2015) "Aynı kurumsal beklentilere tabi aktörlerin farklılaşan davranışları: Öğretim üyelerinin bilimsel yayın üretkenliklerinin üniversite, bölüm ve birey düzeyindeki yordayıcıları" ODTÜ Gelişim Dergisi, 42 (Aralık), ss.481-519
- PEARLİN, L. I., SCHOOLER, C. (1978). "The structure of coping". Journal of health social behavior, 19, 2-21.
- RESMİ GAZETE (2018) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/11/20181102-14.htm>
- SABUNCUOĞLU, Z., TÜZ, M. V. (1998). Örgütsel psikoloji: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- SAMPLE SİZE CALCULATOR. (2018). Creative Research Systems This Sample Size Calculator. Erişim Tarihi 23.01.2019, <https://www.surveysystem.com/sscalc.htm>
- SCHWEİGER, D. M., DENİSİ, A. S. (1991). "Communication with employees following a merger: A longitudinal field experiment". Academy of management journal, 34 (1), 110-135.
- ŞAYLAN, G. (2006). Postmodernizm (Vol. 3). Ankara: İmge Kitabevi.
- VAN DE VEN, A. H., POOLE, M. S. (1995). "Explaining development and change in organizations". Academy of management review, 20 (3), 510-540.
- WALSH, K. (1995). Public services and market mechanisms: competition, contracting and the new public management. New York: Macmillan International Higher Education.

EXTENDED SUMMARY

In recent years, the number of academicians to be employed in universities has become an issue that can be discussed by policy makers. The Council of Higher Education issued the norm staff regulation on November 2, 2018 in line with the decisions taken in the context of these discussions. With this regulation, serious changes have been envisaged in the cadre systems of universities. In some cases, universities were provided with the opportunity to create a staff limitation and in some cases easier staffing. As a matter of fact, this change has created a new road map especially for the lower levels of academic staff.

Norm staff work is perceived as a process of restructuring or organizational change in organizations and individual reactions are developed. In this study, the perceptual evaluations and coping potentials of academicians working in a state university after the norm staff work of The Council of Higher Education are examined empirically. Findings obtained with the help of a new scale that develops indicate that academic title is a highly effective structural factor on the potential of individuals to cope with organizational change.

The aim of the study was to determine the cognitive and behavioral positions of academicians in the face of organizational change by using questionnaire method. For this reason, the scale used in the international literature on coping with organizational change has been adapted to be applied in our country by taking cultural relativity into consideration. Various preliminary tests of this scale were performed; concerns about reliability and validity have been eliminated. The scale was applied to academic staff working in a public university. The survey was applied to the academicians working in the university considering the distinction of title. Therefore, a certain degree of academic participation in all titles was ensured.

The data obtained within the scope of the research were analyzed using the SPSS program within the framework of hypotheses. In these analyzes, it was tested whether the title factor caused a difference in the methods of coping with organizational change. For this purpose, Kruskal Wallis test was performed and hypotheses were tested. According to the results, the title factor causes a significant difference in the attitudes of individuals and the methods of coping with this change in the face of organizational change.

TÜKETİM KÜLTÜRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ VE BİREYSEL, TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

HISTORICAL DEVELOPMENT PROCESS OF CONSUMPTION
CULTURE AND INVESTIGATION OF INDIVIDUAL, SOCIAL AND
CULTURAL EFFECTS

Esat İLTER

esatilter@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3443-4643>

Atf/©: İlder, Esat (2019). *Tüketim Kültürünün Tarihsel Gelişim Süreci ve Bireysel, Toplumsal ve Kültürel Etkilerinin İncelenmesi*, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 12, Sayı 2, ss.461-476

Citation/©: İlder, Esat (2019). *Historical Development Process of Consumption Culture and Investigation of Individual, Social and Cultural Effects*, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 12, Issue 2, pp.461-476

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Erzincan University Journal of Social
Sciences Institute

SBDER-31, Aralık-December 2019 Erzincan

E-ISSN-2148-9289

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 26.08.2019

Kabul Tarihi-Accepted Date : 23.12.2019

Sayfa-Pages : 461-476

<http://dergipark.gov.tr/erzisosbil>

This article was checked by *iThenticate*

TÜKETİM KÜLTÜRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ VE BİREYSEL, TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Historical Development Process of Consumption Culture and Investigation of Individual, Social and Cultural Effects

Esat İLTER

Öz:

Pek çok disiplin açısından ilgi uyandıran ve odak noktası haline gelen tüketim olgusu, geçmişten bugüne değişiklikler göstermiş olup, özellikle de kapitalizmin yükselişe geçtiği sanayi devrimi sonrasında hem bireylerin hem de toplumların hayatlarını etkileyen çok önemli bir faktör haline gelmiştir. Bunun sonucunda da, her alanda kendisini bize gösteren ve tüketme eylemine her an bizi teşvik eden bir yapı halini almıştır. Bu durum, öncelikli olarak akla gelen ekonomik boyutunun yanında sosyolojik boyutunun ekonomik boyutundan daha baskın bir olgu haline gelmesini sağlamıştır. Tüketim olgusu, bireylerin kendileri, diğerleri ve toplumsal konumları ile ilgili algı düzeylerini önemli ölçüde etkileyen bir kültürel kodlar bütünlüğü olarak, içerisinde hem maddi kültür öğelerini barındırır, hem de soyut düzlemde bir anlamlandırma sistemi olarak işlev görmektedir. İlgili literatür taraması yöntemiyle, tüketim kültürünün etkilerine dair çıkarım yapılmıştır. Bu bağlamdan yola çıkılarak, araştırmanın amacı; tüketim kültürünün tarihsel gelişim süreci ve bireysel, toplumsal ve kültürel etkilerinin incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Tüketim, Tüketim Kültürü, Tüketim Toplumu.

Abstract:

The phenomenon of consumption, which has aroused interest in many disciplines and has become the focal point, has changed from past to present and has become a very important factor affecting the lives of both individuals and societies, especially after the industrial revolution in which capitalism has risen. As a result, it has become a structure that shows itself to us in every field and encourages us to the act of depletion at any time. This situation has made the sociological dimension more dominant than the economic dimension as well as the economic dimension that comes to mind primarily. The phenomenon of consumption, as a totality of cultural codes affecting individuals' perceptions about themselves, others and their social positions, contains both material cultural elements and functions as a system of meaning on the abstract level. The relevant literature review method was used to infer the effects of consumption culture. From this context, the aim of the research is; historical development process of consumer culture and individual, social and cultural effects.

Keywords: Consumption, Consumption Culture, Consumption Society.

1. GİRİŞ

Genel olarak ihtiyaçların giderilmesi şeklinde tanımlanan tüketim, sadece iktisadi bir olgu değil; aynı zamanda farklı ülkeler ve toplumlarca benimsenen sosyal ve kültürel değerlerle şekillenen, içinde bulunulan dönemin koşullarına göre değişen toplumsal bir olgudur.

Çünkü bireysel tercihlerin belirleniminde rol oynayan sosyal ve kültürel değerler, ihtiyacın toplumsal boyutunun bir göstergesidir. Baudrillard (2010:95) tüketimi toplumsal bir davranış, bir zorlama, bir ahlak ve toplumsal denetim işlevini üstlenmiş bir değerler sistemi olarak görür. Bu bağlamda “tüketim toplumu, tüketime toplumsal bir biçimde alıştırılma toplumdur, yani yeni üretim güçlerinin ortaya çıkmasıyla ve yüksek verimlilik taşıyan ekonomik bir sistemin tekeli yeniden yapılanmasıyla orantılı yeni ve özgül bir toplumsallaşma tarzı”dır.

Tüketim kavramının kültürel anlam çerçevesini iki ana görüşle çizmek mümkündür: Birincisi, üretilen ürün ve hizmetlerin tüketiciye teslim edilmesi anlamına gelir. İkincisi, tüketicilerin bireysel beğenilerinin, toplumsal değerlerinin ve bireysel yaşam biçimlerinin ifadesi olan bir kültürün baskın hale gelmesi anlamında kullanılmaktadır (Çelik, 2009:25). Buna göre, tüketim kültürü kavramının kullanımı bugün iki farklı şekilde olmaktadır. İlk olarak, her toplumun yaşadığı gelenek, stil ve tüketim biçimini belirtmek için kullanılan bir tanımdır. Bu tanım, yerli kabilelerden en modern ve küreselleşen toplumların tüketim kültürlerine kadar tüm toplumlar için kullanılan genel bir tanıma kapsar. İkinci tanımlamaya göre ise, sadece pazar ekonomisinin egemen olduğu ve ileri ya da post-modern dönemi yaşayan toplumlarda var olan bir olgu olarak görülür. Bu yeni tanımlamaya göre tüketim kültürü denildiğinde post-modern dönemde olan toplumların kültüründen söz edildiği görülmektedir. Kavram başta Amerika olmak üzere, Japonya ve Avrupa ülkelerini kapsamaktadır (Orçan, 2004:17-18). Tüketim kültürü ile ilgili bu yorumlardan da anlaşılacağı üzere “tüketim” günümüzde salt ekonomik gerekçelerle değil sosyo-kültürel gerekçelerle de bağlantılıdır. Bireylerin arzuları, hazları, toplumsal konumları ve hatta kimlikleri tüketim tercihlerinin yansıttığı özelliklerdir. Toplumsal hiyerarşideki dikey hareketlenmeler, statü mücadeleleri de tüketim alışkanlıklarıyla sağlanmaya çalışılır; farklı gruplar/sınıflar arasındaki çatışmaların tezahürü imrenme, ödünç alma, gasp etme gibi eylemlerin temelinde şekillenmiş tüketim edimi yoluyla mümkün hale gelir. Mesafenin ve farklılaşmanın göstergesel savaşımındaki en önemli mühimmat olan “ihtiyaçlar ve tatminler” adeta sosyal bir buyruk gibi toplumun üst tabakalarından aşağıya süzülür. Bunun içindir ki -Baudrillard’ın vurguladığı gibi- “tüketici kitlesi yoktur ve hiçbir ihtiyaç kendiliğinden tüketici tabanından doğmaz. İhtiyacın ‘standart ihtiyaçlar paketi’nde yerini alması daha önce ‘seçkin paket’ten geçmesine bağlıdır (Baudrillard, 2010:70).” Kapitalist toplumlarda malların birer damga işlevi üstlenmesi toplumsal statü mücadelesiyle doğru orantılı biçimde yeni malların arzını gündeme getirir. Yenilenme sınıflar arası ayırt edici göstergelerin yitirilmesine tepki olarak mesafenin yeniden tesis edilmesi için gereklidir. Yeni malların, moda uygun malların sürekli arzı ve statü işareti olarak bilinen malların alt tabakalardaki gruplarca aralıksız gasp edilmesi üst tabakaların kültürel ve simgesel sermaye edinmek adına (Featherstone, 2005:44-45) yeni mallara yatırımının devamlılığını sağlamaktadır.

Özetlemek gerekirse, tüketim kültürü pazar dinamiklerinin egemen olduğu, pazar ekonomisinin var olduğu toplumların kültürüdür. Bu nedenle tüketim kültürü “yeni üretici güçlerin ortaya çıkmasıyla ve yüksek verimlilik gerektiren ekonomik bir dizgenin tekeli yeni yapılanmasıyla orantılı, yeni ve özgül bir toplumsallaştırma tarzıdır (Baudrillard, 2010:98).” Tüketim kültürü terimi simgesel üretim, gündelik tecrübeler ve yaşam pratiklerinin örgütlenmesinin kitlesel tüketime yönelik olarak yapılandırıldığı varsayımına dayanır. Bu yönüyle tüketim kültürünün, daha önceki tüketim tarzlarına karşıt biçimde kapitalizmin veya modernleşmenin değil, daha çok toplumların varlıklı olmalarının bir sonucu olarak ortaya çıktığı kabul edilmektedir (Yanıklar, 2006:131). Tüketim kültüründe yalnızca maddi ürünlerin değil onların simgesel değerlerinin de tüketildiği göz önüne alınırsa insanların ihtiyaçlarını karşılarken malların işlevsel kullanımlarından çok sembolik değerlerle, anlamlarıyla ilgilendikleri söylenebilir. Bu durum temel ihtiyaçların karşılanmasının ardından tüketimin anlamsal ya da kültürel boyutunun nasıl bu kadar egemen hale geldiğini açıklar niteliktedir.

Bu bağlamdan yola çıkılarak, araştırmanın amacı; tüketim kültürünün tarihsel gelişim süreci ve Türkiye’de bireysel, toplumsal ve kültürel etkilerinin incelenmesidir. İlgili literatür taraması yöntemiyle, tüketim kültürünün etkilerine dair çıkarım yapılmıştır.

2. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE TÜKETİM KÜLTÜRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

2.1. Dünya'da Tüketim Kültürünün Tarihsel Gelişim Süreci

Modern anlamda tüketiciliğin bileşenlerini 18. yüzyıla dayandırmak yanlış olmayacaktır. Akademik dizinde bu tarihlendirmeye ilgili birçok farklı görüş olsa da 18. yüzyılın ortalarından itibaren İngiltere’de, Fransa’da bugünkü Benelux ülkelerinde ve Almanya’yla İtalya’nın bazı bölgelerinde bir tüketim toplumunun varlığından sözedilebilmektedir. Kuzey Amerika’daki İngiliz kolonilerinde de bazı belirtiler görülmekteydi. Dolayısıyla tüketicilik, ticarete dayalı ekonominin en çok geliştiği ve küresel ürünlere ulaşmanın en rahat olduğu bölgelerde gelişmiştir. Tüketiciliğin ilk işaretleri, şeker piyasasının gelişmesine önem verilmesinde görülmektedir. Batıdaki zenginlerin şekerle olan büyük talebi genç orta çağlardan itibaren (15. yy gibi) artarak devam etmiştir. Bu talep, Güney Atlantik’teki Azor adaları ve daha sonra Amerika gibi Avrupa’nın yeni kolonilerinde şeker üretimini teşvik etmiştir. Bu üretim daha sonraları bilim insanlarıncı şekerin, dünyanın ilk yığın tüketim ürünü olarak adlandırılmasına neden olmuştur (Zengingönül, 2012:41). Bu durum elbette ki gelişmiş bir tüketiciliğin başladığı anlamına gelmez fakat buradan çıkarılacak en önemli sonuç şudur ki, mutlaka gerekli olmayan bir gıdaya bağımlılık oluşturulmaya başlanmıştır. Bu da bugün ki tüketicilik furçasına bir başlangıç teşkil ettiği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Modern sonrası dönem içerisinde kendini gösteren tüketim toplumu olgusu üzerine tarihsel incelemeler yapan Garand McCracken, tüketim olgusundaki gelişmeleri “tüketim devrimi” olarak yorumlar ve tüketim toplumunun kendisini gösteren emarelerinin Avrupa kökenli olduğunu söyler ve buna üç ayrı çalışmayı kanıt olarak sunar. N. McKendrick’in (1982) iddiasına göre; “Tüketim devriminin doğuşu 18. yüzyıl İngiltere’sinde olmuştur”. R. H. Williams’a (1982) göre; “Yoğun bir tüketim gezegeni olarak nitelendirdiği Paris’te perakende ve reklam dünyasındaki dönüşüm neticesinde tüketim devriminin 19. yüzyılın sonlarına doğru Fransa’da”. C. Mukerji (1983) ise; “daha farklı nitelikleri dikkate alarak tüketim devriminin kökenini 15. ve 16. yüzyılda, erken modern dönemde, hazcı tüketiciliği besleyen ve onu geliştirecek olan materyalist düşünceye, kapital mallara ve tüketiciliğin kendisine dayandırır.”(Orçan, 2004:14-15).

İkinci Dünya Savaşından sonra yaygınlık kazanan “endüstri toplumu” kavramının yerine toplumu tanımlamayı amaçlayan birçok yeni kavram ortaya atılmıştır. Belirmeye başlayan bu yeni toplumu açıklamak için birçok tanım ortaya çıkmıştır. Toplumsal yapılarda gözlenen değişimi “açıklamak için öne sürülen tanımların bazıları yeni bir toplumsal yapının ortaya çıktığını vurgularken, diğerleri bir dönemin kapanmak üzere olduğuna” (Giddens, 1994:10) vurgu yapmaktadır. Kapitalist Ötesi Toplum, Bilgi Toplumu–Post-Capitalist Society-Knowledge Society (Peter F. Drucker), Kıtık Sonrası Toplum - Post-Famine Society (Murray Bookchin), Uygarlık Sonrası Toplum – Post-Civilization Society (Kenneth Boulding), Sanayi Sonrası Toplum - Post Industrial Society (Daniel Bell), Modernlik Sonrası Çağ – Post-Modern Era (Amittai Etzioni), Burjuva Sonrası Toplum – Post-Bourgeois Society (George Lichtheim), Ekonomi Sonrası Toplum – Post- Economy Society (Hermans Kahn), Kişisel Hizmet Toplumu – The Personal Service Society (Paul Holmes), Ağ Toplumu – Network Society (Manuel Castells), Bilişim Toplumu – Information Society (Yoneji Masuda), Teknokratik Çağ – Technocratic Age (Zbigniew Brezinski), Hizmet Sınıflı Toplum – Service Class Community (Ralf Dahrendorf) bu tanımlardan bazılarıdır.

2000’li yıllarda ise yükselen yeni dönemi tanımlamak için “sanal toplum”, “dijital ekonomi”, “enformasyon ekonomisi” ve “yeni ekonomi” gibi kavramlar kullanılmaya başlanmıştır. Post-endüstriyel dönüşüm sürecinde “enformasyon toplumunda tarım, sanayi, hizmetler gibi üç sektörün yanına bir dördüncü sektör olarak bilgi işçilerinin oluşturduğu enformasyon sektörü giderek artan bir öneme sahip olacaktır. Ve bu toplumlarda başarı ya da başarısızlık bütünüyle bilgiye bağlı hale gelmiştir” (Bozkurt, 2006:20-27). Weber bu durumu gündelik yaşamın akılcılaşması olarak adlandırır.

“Weber, akılcılaştırma kuramının, bir zamanlar toplum yapısında hakim olan akıl dışı etkenlerin -ki bunlar büyü, gizem, vb., unsurlar olabilir- yerini modern akılcılaştırma sürecinin ve sistematikliğin aldığı; bunların da tüketim pratiklerini şekillendirdiğini kabul eder. Bu aynı zamanda, modernizmin de temel öngörüsüdür. Modernizm, Batı aydınlanmasının ekonomi, kültür, sanat ve gündelik hayatta, geçmişin mistik, büyülü yapısını ortadan kaldırdığını ileri sürer. Sistemik ve makine gibi işleyen bir bürokrasi, bürokrasinin denetim unsurları ve otorite yapıları, büyüü kapitalist yapının dışına atmıştır. Bu durum, büyüün bozulması olarak ifade bulur. Bu görüşe paralel olarak, Weber’in tüketim kuramında ‘oldukça’ nesnel yapılar olan tüketim araçlarında ‘büyü’nün yeri yoktur” (Ritzer, 2000:107).

Weber’in araştırma ve yazılarında temel bir tema olarak yer alan ve akılcılaştırma olarak adlandırılan bu süreç; kapitalizmin, bürokrasinin ve hukuk devletinin ortaya çıkışının temelini oluşturmaktadır. Aynı zamanda iktisadi yaşam, hukuk, idari yapı, din, bilim ve sanat da tüm bu süreçten etkilenmektedir. Bu açılardan değerlendirildiğinde akılcılaştırma sürecinin temelinde, toplumsal aktörlerin kişisel olmayan ilişkilerinde, çevrelerindeki dünya üzerinde daha fazla hâkimiyet kurmak için giderek bilimsel bilgiye daha fazla başvurmaları yatmaktadır. Akılcılaştırma ve araçsal akılsallık, giderek modern dünyaya egemen olmakta ve bu yönelim insanları manipüle edilebilir ve hesaplanabilir nesnelere indirgemektedir Böylece geleneksel yapı bir modernleşme ve sonrasında post-modernizm aşamalarıyla dönüşüme girmektedir. Bu dönüşüm birey ve toplumun her alanında kendini göstererek tüketim toplumuna doğru bir evrilmeyi getirmektedir (Yanıklar, 2006:171-72).

2.2. Türkiye’de Tüketim Kültürünün Tarihsel Gelişim Süreci

Araştırmanın amacı kapsamında ele alınan Türkiye’de tüketim kültürünün tarihsel gelişim süreci; Osmanlı Dönemi, Cumhuriyet’in ilk yılları dönemi ve 1980’den günümüze olan dönem olarak üç ayrı başlık altında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Türkiye’deki tüketim kültürünün gelişim seyrine bakılacak olursa bunun Batı’ya öykünme sürecinde şekillendiği görülür. Türkiye’de tüketici kültürünün oluşumu Batılılaşma Projesi ile birlikte ele alınmaktadır (Akbulut, 2006:82).

2.2.1. Osmanlı Döneminde Tüketim Kültürü

Türkiye’de tüketim kültürünün Avrupa’dan sonra filizlenmeye başladığı görülmüştür. Bunun en önemli nedeni dini inançlardır. Müslümanlıktaki dayanışmacı cemaat anlayışı ve fani dünyada şaşaa istemenin ayıplanması tüketim ile arasına mesafe koyan bireylerin yetişmesine sebep olmuştur. Ekonomisinin büyük bölümü tarımsal üretime dayalı Osmanlı İmparatorluğu’nda hem saraya tanınan tüketim olanaklarından halkın yoksun bırakılması hem de dinsel temelli “kanaatkârlık” duygusunun gelişmiş olması tüketimin yayılmasını engelleyen unsurlardır. Bu dönemde toplumda sermaye birikiminin olmaması da tüketim eğilimlerini zayıflatan bir diğer olgudur (Aydoğan, 2005:64).

Osmanlı Devleti'nde günlük yaşam ilişkilerinde tüketimin belirgin bir biçimde ortaya çıkmasında Avrupa ile kurulan siyasi ve sosyal ilişkilerin çok fazla etkisi olmuştur. Nitekim ilk batılılaşma hareketlerinin bu tür ilişkilerin bir sonucu olarak gerçekleştiği bilinmektedir. Osmanlı halkı genelde tarım ve hayvancılıkla geçinmiştir. Tüm imparatorluklarda olduğu gibi Osmanlı'da da geçimlik ekonomi esas olmuştur. Halkın ürettiği mallar, ancak günlük tüketimi karşılayacak boyutla sınırlı kalmıştır (Coşkun, 2011:24-28).

Osmanlı toplumunda servet biriktirmek ve kâr elde etmek için Osmanlı'daki tüketim karşıtı tutumun nispeten yumuşamaya başlaması 19. yüzyılın ikinci yarısında Batı ile yakın ilişkilerin yaşanmaya başladığı döneme rastlar. Bu dönemde Selanik, İstanbul, İzmir gibi kentlerde ekonominin paraya dayalı hale gelmesi ve ticaretin canlanması geleneksel yapıların değişmesine ve Osmanlı burjuvazisi denen yeni bir toplumsal sınıfın ortaya çıkmasına neden olmuştur. İstanbul'da, sakinlerinin etnik kökenine bağlı olarak farklı semtlerde farklı tüketim anlayışları gözlenmiştir. Örneğin binden fazla yabancı kökenlinin yaşadığı Pera ya da Beyoğlu Batı normlarının egemen olduğu bir bölge iken Haliç'in güneyindeki kesim ise geleneksel alışkanlıklarını sürdürmüştür. Bu dönemde Osmanlı'nın artan dış ticareti sayesinde ekonomi Batı ile bütünleşmiş ve kanaatkârlığa dayalı geleneksel yaşam değişmiştir (Toprak, 1995:28).

Orçan'a göre (2008:82-88) Osmanlı'da tüketim kültürüne öncülük eden diğer kesimler de şunlardır: Birincisi, tüketimi üst tabakada olmanın bir göstergesi olarak kullanan devlet yöneticileridir ki -bunların başında saray, çevresi ve paşalar gelmektedir. Özellikle saraydakiler, bir üst sınıf olarak sahip oldukları ayrıcalıklı konumlarını tükettikleri lüks ve yabancı eşyalarla göstermeye çalışmışlardır. İkincisi, uzun bir süre Avrupa'nın farklı kentlerinde yaşamış, oranın yaşam tarzına adapte olmuş bulunan ve alafranga tüketim biçimleriyle kendilerini farklı göstermeye çalışan diplomat, bürokrat ve üst düzey memurlardır. Nitekim batılılaşma hareketlerinde bu kesimin etkisi fazla olmuştur. Üçüncüsü, bujuva özentileri, azınlıklar ve tüccarlardır. Azınlıklar önemli oranda ekonomik güce sahip kesimlerin başında gelmiştir. Bu kesimler, sahip oldukları servetlerle hem tüketimin izleyicileri hem de taşıyıcıları olmuşlardır. Dördüncüsü, tarihte Jön Türkler ve Yeni Osmanlılar olarak geçen ve genellikle eğitimlerini yurtdışında tamamlamış olan gençlerin oluşturduğu bir kesimdir. Son tüketici kesimi ise babadan kalma mallarla alafranga bir yaşam sürmeye çalışan mirasyediler olmuştur.

2.2.2. Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarında Tüketim Kültürü

Türkiye Cumhuriyeti devleti Osmanlı toplumunun hem mirası üzerine kurulmuş hem de o mirastan kökten bir kopuş yaşamıştır. Erken cumhuriyet döneminde hayata geçirilen ve esasen toplumsal gelişmeyi amaçlayan inkılâplar, yapısal değişiklikler içermiştir. Kültürel inkılâp adı altında uygulanan bu değişiklikler, halkın düşünüş ve yaşam biçimini dönüştürmeyi hedeflemiştir. Cumhuriyet döneminde ise Batılı değerler kurumsallaşmış ve toplumun üst tabakalarınca benimsenmiştir. İmparatorluktan milli bir devlete geçişin sağlandığı bu dönemde bireylerin yaşam tarzı, giyim kuşam, eğlence ve müzik gibi alışkanlıkları yeni değerler doğrultusunda değiştirilmeye çalışılmıştır (Aydoğan, 2005:65).

Cumhuriyet Türkiye'sinde tüketimin kitleleşmesi, ancak 1950'lerden sonraya kalmıştır. Bu yıllarda tüketim, Türk toplumunun Batı medeniyetine öykündüğünü çok net bir şekilde yansıtan temel bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, ithal ikamesi anlayışından dolayı farklı türdeki malların kitleselel üretiminin sağlanamaması, pazarlama ve reklam hizmetlerinin henüz gelişmemiş olması, kent nüfusunun kır nüfusuna göre düşük bir

seviyede kalması, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmaması ve bununla bağlantılı olarak da moda olgusunun geniş kitlelerde yer edinmemesinin yanı sıra, tüketici grubunun mal talep etmede yeterli ekonomik güce sahip olmamaları, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar ki süreçte, geniş bir tüketici kesiminden söz etmek mümkün değildir (Yanıklar, 2006:68).

1950'lerle beraber Türk demokrasisi hem çok partili sisteme geçmiş hem de devletçiliğe dayalı iktisadî yapı yerini liberal ekonomiye bırakmıştır. Bu gelişmeler Türk siyasetini ve ekonomisini derinden etkileyerek, halk arasında tüketime dayalı bir yaşam tarzının yayılmasını sağlamıştır. Zira bu dönemde Demokrat Parti iktidara gelmiş ve Amerika ile yapılan anlaşmalarla yabancı sermayenin akışı hızlanmıştır (Timur, 2006:34). Daha öncede belirtildiği gibi Türkiye'de tüketim alışkanlıkları Batı'yı taklit yoluyla yerleşirken, küreselleşme, modernleşme vb. makro süreçlerin de tüketim alışkanlıklarında önemli bir etkisi söz konusudur. Aynı zamanda Amerikan hayranlığının başladığı yıllar ABD-Türkiye İktisadi İşbirliği Anlaşmasının hayata geçirildiği yıllardır. Bu çerçevede başlatılan yardım sayesinde büyük kentlerde ve egemen sınıflar arasında bir mal bolluğu yaşanmış ve tüketim hırsı kamçılanmıştır. 1960-1970 yılları arasında ise tüketim alışkanlıkları yerleşmeye başlamış, tüketim bireyin kimliğinin tanımlanmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Bu dönemde tüketim ideolojisinin yaygınlaşmasında Amerikan yaşam tarzını öven yayınların etkisi büyüktür (Oktay, 1993:70).

Türkiye'de 1950-1970 yılları arasında tüketimin büyümesinin ve yayılmasının nedenlerini dönemin politikalarının diğer ülkelerin ekonomi politikalarından (Keynes'ci politikalarından) etkilenmiş olmasına, tarım kesiminde gelirlerin artmasına bağlı olarak yeni zenginlerin ortaya çıkmasına ve bunların tüketime yönelmesine, son olarak ise kentleşmenin hızlanmasıyla kente gelenlerin kentin tüketim kalıplarını benimsemesine bağlayan görüşler bulunmaktadır. Tüketimi etkileyen diğer gelişmelerin arasında yurt dışından dönen işçilerin yeni tüketim standartlarını beraberlerinde getirmeleri ve dinin kamusal alana (siyasete- eğitime) geri dönmesi sayılabilir (Zorlu, 2006:23-24).

1970'lere gelindiğinde Türk tüketim kültüründe özellikle şehir merkezlerinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Sanayileşme, modernleşme ve kentleşme süreçleri Türk toplum yapısını ve geleneksel değerlerini etkileyerek Avrupa yaşam biçimine yönelik bir eğilimi meydana getirmiştir. Kent merkezlerinde ithal ürünlerin mağaza vitrinlerini süslemesi, siyah beyaz televizyonun kullanılması, eğlence ve tatilin yaygınlaşması, halkın artan oranda lüks eşyalara rağbet göstermesi, araba ve elektrikli ürünlerin kullanımının artması gibi sosyal yaşamda tüketim ağırlıklı bir yaşam tarzı yayılmaya başlamıştır. Maddi kültürde yaşanan bu değişimi bir süre sonra aile ve din gibi manevî değerleri besleyen kurumlar da takip etmiştir. Toplumda sosyal dayanışma ve yardımlaşma duyguları zayıflamış, aile değerlerinde çözümler başlamıştır. Ev ekonomisine dayalı kanaatkâr tüketim pratikleri, yerini bireysel tüketim alışkanlıklarına bırakmıştır (Alemdar ve Erdoğan, 1994:17-20).

2.2.3. 1980'den Günümüze Tüketim Kültürü

24 Ocak 1980 Kararları ile hayata geçirilen yapısal reformlar, başta ekonomik olmak üzere sosyal ve kültürel alanda ciddi dönüşümlere yol açtı. Döviz darboğazının aşılması için ihracatın artırılmasını amaçlayan bu kararlar, bir yandan Türkiye'de ithalatın kontrol altına alınamaması yüzünden gelir adaletsizliğine neden olmuş, diğer yandan Türkiye'nin serbest piyasa ekonomisine geçmesini ve dünya ile bütünleşmesini sağlamıştır. Aslında bu kararların

alınma nedenlerinden biri de, gelişen dünya ekonomisinin Türkiye'yi bir pazar olarak görmek istemesi ve sermayenin kendisine yeni tüketiciler bulmaya çalışmasıdır. Nitekim bu kararların bir sonucu olarak uluslararası kuruluşlarla yapılan anlaşmalar sonucunda Türkiye, hem ciddi bir borç yükü altına girmiş hem de aşırı ithalat nedeniyle de tüketici bir topluma dönüşmüştür. Türkiye, sanayileşme stratejisinin ve planlamanın olmadığı, adeta üretimin değil tüketim ve ticaretin özendirildiği bir politikaya zorlanmıştır. (Kırdar, 2012:28-29).

1980'li yıllarda Türkiye'de tüketim kültürü ile ilgili gelişmeler hız kazanmıştır. Türkiye'de 1980'li yılların ikinci yarısında "tutumluluk uygarlığından tüketim uygarlığına geçiş" başlamıştır (Aydoğan, 2009:211). Toplumdaki yerleşik değerlerin tüketim odaklı değerlerle alt üst olduğu bu dönemde tüketebilmenin bir ayrıcalık ve statü göstergesi olduğu medyanın yayınlarında da sıkça işlenmiştir (Aydoğan, 2005:69).

1980 yılından itibaren ticaretin ve finansmanın serbestleştirilmesi ile tüketici ürünlerinin çeşitliliği ve sayısı olağanüstü bir şekilde artmıştır. Nispeten yükselen gelir sınıfları bu dönemde lüks tüketimin alıcısı olmuştur. Aynı dönemde, artan kitle iletişim araçları sayısı ile tüketici kültürünün toplum üzerindeki baskının artmasına neden olmuştur. Bu dönemde önemli bir değişiklik, televizyon ve radyo alanındaki devlet tekeli ortadan kalktığı için özel televizyon ve radyo sayısının kademeli olarak artmasıdır (Bali, 2009:30).

Özellikle 1980'lerin ortalarından itibaren gelişmeye başlayan ve 1990'larda erginliğe ulaşan tüketim olgusu bireysellik, farklılık, lüks yaşam tarzı, az ile yetinmemek, sınıf atlama gibi değerleri öne çıkarmıştır. 1990'larda büyük alışveriş merkezlerinin açılması ve halkın buralara olan yoğun ilgisi Türkiye'nin sözü edilen dönemde tüketim kültürünü benimsediğini kanıtlar durumdadır (Dağtaş, 2003:184).

Türkiye'nin henüz üretim sorununu çözmemiş ve endüstri toplumu değerlerini benimsememiş olması birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Endüstriyel değerlerin tam yerleşmemiş olması bunların kalıntı feodal değerler sistemi tarafından büyük ölçüde yozlaştırılmış olmasından kaynaklanır. Üretim hacmini fazlasıyla aşan bir talep patlaması kapitalist ve teknolojik yetersizliği gün yüzüne çıkarmıştır. Endüstriyel değerlerle kalıntı feodal, kırsal değerler melez bir kültürün oluşumunu tetiklemiştir. Endüstriyel değerlerin bir bütünlük içinde benimsenmeden kapitalist sistemin kazancı ve parayı önceleyen ilkeleri topluma egemen olmuş; bu ise toplumsal değer yozlaşmasını hızlandırmıştır (Kongar, 1993:293).

Tüketim kültürünün özellikle küreselleşme politikalarıyla birlikte ulusaşırı bir noktaya ulaşması sermayenin uluslararası hareketleri ve toplumsal yapıların kapitalizmin çıkarlarına uygun olarak yeniden biçimlendirilmesi ile mümkün olmuştur. Günümüzde yeni pazarların varlığı sistemin devamı için elzem bir kaynaktır. Bu yüzden az gelişmiş veya gelişmekte olan toplumların da bu çerçevede yapılandırılacağı açıktır.

3. TÜKETİM KÜLTÜRÜNÜN BİREYSEL VE TOPLUMSAL ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Tüketim kültürünün zaman içinde anlamsal boyutta geçirdiği değişime bakılarak farklı tüketim tarzlarının oluşumunu gözlemlemek olasıdır. Farklı tüketim tarzları farklı kişiliklerin, amaçların, isteklerin dışavurumuna hizmet eden bir toplumsal etiket görevini üstlenmiştir. Günümüzde tüketim edimi salt ihtiyaç noktasında değil zevkler, tercihler ve istekler açısından da önem taşımaktadır. Bireylerin tüketim edimini gerçekleştirirken yaptıkları seçimler aslında

bir kültürel seçim sürecinin sonucunda oluşur. Başka bir ifadeyle içinde yaşanılan toplum, kültür ve değerler dizgesi insanların bilincini, tercihlerini ve zevklerini şekillendiren etmenlerdir. Maddi kültür bir toplumdaki düşünce ve değerler bütününe nesnel yapısını belirlemekle kalmaz, aynı zamanda, simgesel ve soyut düzlemdeki algıları da şekillendirir. Böylece sahip olunan/olunmak istenen ürünler toplumsal gösterge ve simge taşıyıcısı durumuna gelir; bireyler bu ürünleri taşıyarak, satın alarak toplumsal iletişimi sağlarlar, çevreye kendileri ile ilgili bir mesaj verirler ve belli bir süre sonra bireysel tercihleri belirleyen bu mekanizma adeta normatif bir baskı aracına dönüşür. Kültürel anlamların bireysel ya da kolektif iletişimi yönlendirdiği gerçeği tüketim alışkanlıklarının kitlelere benimsetilme aşamasını anlamaya yardımcı olabilir. Tüketim toplumunda kültür dünyasındaki anlamlar reklam ve moda yoluyla ürünlere aktarılır, ürünlerin satın alınması ve kullanılması ile de tüketicilere iletilmiş olur (Köse, 2010:45-46).

3.1. Sembolik Açıdan Tüketim Kültürünün Bireysel ve Toplumsal Etkileri

Kapitalist sistemin devamı için kitlesel tüketimin can simidi olarak görülüp bireylerin bu yönde manipüle edildiği günümüzde tüketimin ekonomi temelli tanımından çok toplumsal, psikolojik ve kültürel saiklerle belirlenmiş tanımı öne çıkmaktadır. Yaşamsal ihtiyaçların karşılandığı bir eylem olmanın ötesinde, kavramın yüklendiği bu çok katmanlı anlam çerçevesi bireylerin tüketim alışkanlıklarının çözülmesinde yardımcı olabilir. İktisadi anlamda “faydalılık ilkesini” geri plana iten durum yalnızca insanların tutumlarındaki değişiklik değil aynı zamanda nesnelere yüklenen ve onların kullanımıyla elde edileceğine inanılan değerlerdir. Bu yüzden “insanlar, nesnel yoksunluk durumlarında bile, malları satın alırken onların yalnızca kullanım değerlerini değil, kendileri için ne anlama geldiğini ve hangi mesajları taşıdıklarını göz önüne alırlar” (Yanıklar, 2006:129).

Tüketim eyleminin geleneksel toplumlarda olduğu gibi ürünlerin maddi kullanım değerlerine değil sembolik, değişim değerlerine bağlı hale gelmesi tüketim ürünlerinin kültürel sınıflama araçları olarak işlev görmesinden kaynaklanmaktadır. Bu yönüyle simgesel/sembolik tüketim, ihtiyaçlarını karşılamada rasyonel davranan birey odaklı ekonomik modelden farklı olarak, seçtiği mallarla anlaşılabilir bir evren inşa etmeye çalışan bireye dikkat çeken ve onu kültürel düzeyde ele alan bir yaklaşımdır (Douglas, 1984; Akt.:Yanıklar, 2006). Mallar hem sosyal kategori ve hiyerarşileri etkileşime sokar hem de kendilerine simgesel boyutta yüklenmiş anlam dizilerini ortaya koyar; böylece insanlar arası ilişkilerde duyguları ifade etme ya da etkileşim kurmada göstergesel anlamda oldukça zengin bir kaynak haline gelirler. Bu bağlamda tüketim, bilişsel düzenin toplumda istikrarlı hale getirilmesiyle ilgili bir faaliyettir. Başka bir deyişle, tüketim, toplumsal anlamlarla yüklü malların kamusal kullanımı yoluyla sosyal bölünmeleri, kategorileri, konumları ve diğer formları görünür hale getirir ve bu anlamların sürekliliğini sağlayarak sosyal yapıyı düzenler (Yanıklar, 2006:137). Bireyler benimsedikleri tüketim alışkanlıklarıyla sosyal düzeni ve anlamları inşa etmektedirler. Yani sosyal düzen tüketim aracılığıyla yansıtılıp onaylanır ve aynı zamanda bu pratikler vasıtasıyla yürürlükte kalır.

Sembolik tüketim yoluyla topluma kendisi hakkında bir mesaj veren bireyin temel amacı, statüsünü veya ait olduğu sosyal sınıfı belirlemek, kendini tanımlamak ve rol almak, toplumsal varlığını yaratmak, bunu başkalarına ve kendisine ifade etmek ve kimliğini yansıtmaktır (Odabaşı, 2006:85). Bu açıdan bakıldığında, postmodern dönemde tüketim işlevsel değerini yitirip gösterge değerine ulaşmıştır.

Tüketimin benlik/kimlik duygusunun gelişimine olan katkısı özellikle postmodern dönemde sıklıkla tartışılabilen konulardan biri olmuştur. Sözü edilen dönemin karakteristiklerinin daha geçişken ve sabitliği reddeden bir yapıda olması kimlik kavramını da benzer süreçler dâhilinde yapılandırılan bir olgu haline getirmiştir. Bu bağlamda sembolik tüketim vasıtasıyla biçimlendirilip anlamlı kılınmaya çalışılan postmodern kimlikler/benlikler dönemsel koşulların ürünleridir denebilir. Bauman postmodern kimliklerin daha esnek ve devamlı bir değişim potansiyeli içinde olacağını görüşünü dile getirmiştir (Akt.:Bocock, 2009:14). Kimliğin bu geçişkenliği ve değişim kapasitesi postmodern dönemdeki parçalanmışlık durumuyla da ilgilidir. Postmodern kültürde kimliğin özünde merkezleşmiş ve parçalanmış halde olduğu kabul edilir. Aynı zamanda kimliğin yeniden üretilebilir bir değer olduğu görüşü hâkimdir. Örneğin Thompson, postmodern benliği “kişinin yaşadığı kültür içinde mevcut olan sembolik materyalleri kullanarak aktif olarak inşa etmesi gereken sembolik bir proje” olarak tanımlar. Kişi bu sembolik materyalleri birbirine uyumlu ve kim olduğunu betimleyen bir anlatı şeklinde örerik hikayeleştirilmiş bir kişisel kimlik oluşturur (Akt.:Binay, 2010).

Tüketim yoluyla kimlik oluşumunun mümkün olabileceği görüşü başka yazarlarca da dile getirilmiştir: Modern ve postmodern toplumların akışkan, hiyerarşik yapısı içinde, belirlenmiş bir sosyal konum ve sosyal kimlikler yoktur; kimlik ve statü atfedilmez, ancak başarı karşısında inşa edilmiş ve edinilmiş bir değer haline gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda, bireyler oldukça farklı zevklere, yaşam tarzlarına ve isteklere sahip, ancak belirli koşulların etkisi nedeniyle göz kamaştırıcı bir çeşitliliğe sahip maddi ve sembolik kaynakları kullanarak, kim olduklarını veya kim olduklarını seçmek, oluşturmak ve göstermek zorunda olan tüketicilerdir (Yanıklar, 2006).

Tüketim ediminin sınırlarının genişleyerek hayatın her alanına nüfuz eder hale gelmiş olması insanların içinde yaşadıkları topluma katılmak, kendi insani kapasitelerini geliştirmek adına giriştikleri, çalışma hayatının dışında kalan faaliyetlerin de tüketim kapsamına dâhil edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu yüzden tüketimin yalnızca bireysel ihtiyaçların karşılanması olarak değil, aynı zamanda toplumsal bir etkinlik olarak görülmesi gerekir. Diğer yandan tüketim olgusunun sosyal boyutu kültürel boyutuyla iç içe geçmiş durumdadır; çünkü yapılan her seçim aynı zamanda kültürel bir seçimdir. Zevkleri, beğenileri ve hatta “gözden düşenleri” belirleyen bu kültürel kodlarla yoğrulmuş bireyler, kimliklerini oluşturma ve dışa vurma aşamasında da yine aynı kodların rehberliğinde edindikleri deneyimlerden faydalanmaktadırlar. Dolayısıyla etki alanının genişliği derecesinde giderek artan bir öneme sahip olan tüketimi, gösterge ve sembolleri içeren sosyo-kültürel yönüyle de ele almak gereklidir. Esasen postfordist dönemin karakteristikleri de böyle bir değerlendirmeyi mecbur kılmaktadır. Tüketim isteğinin kamçılandığı postfordist dönemle birlikte tüketimde belirleyici rolü “ihtiyaçlar” değil “toplumsal saygınlık kazanma arzusu” oynar (Coşkun, 2011:34-36).

Bireysel kimliklerin oluşturulması ve devam ettirilmesinde temel araçlardan biri olan sembolik tüketimin işlevi tam da bu noktada devreye girmektedir. Çünkü “yeni kimlik yeni göstergeler gerektirmektedir” (Bilgin, 1991:367). Tüketicinin bireysel ve sosyal dünyasının ve hatta kimliğinin yaratım sürecindeki en önemli takviye unsuru olan tüketim alışkanlıkları kişinin sahip olduğu/olmak istediği statüsü ve ait olduğu/olmak istediği toplumsal gruplarla ilgili ipuçları sunmaktadır. Bireylerin “edindikleri kimlikleri ve statüleri”nin toplumsal kabulü ancak bu kimlik ve statüye ilişkin önceden belirlenmiş davranış kalıplarının sergilenmesiyle mümkün olmaktadır. Sosyolojide “statünün bağlayıcı etkisi” olarak adlandırılan bu olguya

göre belirli bir statü, bu statüyü elinde bulunduranları sosyal olarak tanımlanmış bazı pratiklere uymaya zorlar; bu sebeple statüsü yükselen birey kendisinden öncekileri izlemeye mecbur kalır (Bilgin, 1991:366). Bireylerin kimliklerini oluştururken kullandıkları araçlardan biri de yaşam tarzlarıdır. Yaşam tarzı kavramı aynı zamanda belirli davranış kalıplarının benimsenip pratiğe dökülmesini gerektirdiğinden sembolik tüketime dair oldukça zengin bir referans oluşturmaktadır. Bireylerin sahip olduğu yaşam tarzı, deneyimlerinden, demografik özelliklerinden, inanç ve tutumlarından, kişiliğinden etkilenmektedir.

3.2. Hedonik (Hazcı) Açından Tüketim Kültürünün Bireysel ve Toplumsal Etkileri

Tüketimin duygusal tatmin boyutunda ele alınabileceği tüketim şekli hazcı (hedonik) tüketimdir. Bu tüketim biçiminde aslanan arzuların tatminidir; bu tatmin beraberinde hazzı da getirecektir. Genel anlamda haz arayışı zorunlu ihtiyaca dayanmayan harcama eğilimlerini açıklamada kullanılır. Hazcı tüketim, ürünlerin ve hizmetlerin duygusal önemlerinden elde edilen tatmin olarak açıklanmaktadır. Ancak geleneksel hedonizm duyular aracılığıyla edinilecek hazzı eğilmişken, çağdaş hedonizm fiziksel tatminden ayrı olarak hazzın duygular, düşler ve fanteziler yoluyla da elde edilebileceği savına yaslanır (Odabaşı, 2006:113).

Tüketiciler fiziken olmasa da düşsel anlamda kendilerini tatmin edecek ürünlere yönelirler. Hedonik tüketimde ürünlerin nesnel varlıklar olarak değil öznel semboller olarak görülmesi ve ürünün nesnel işlevinin duygusal isteklerin gölgesinde kalması durumu düşsel tatminin fiziksel tatmini ikame etmesi, hatta onun yerine geçmesiyle açıklanabilir. İnsanlar hazcı tüketim vasıtasıyla düşlediklerine sahip olabilmekte ve bu yolla mutluluğa ulaşmaktadırlar. Bireyleri hazcı tüketime yönlendiren sebepler çeşitlilik arz edebilir. Geleneksel anlamda tüketicinin üründen zevk almasını sağlayan unsurlar; duyuların memnuniyeti, koruma, dinlenme, iyi zaman, başarı, merak ve yeni deneyimler kazanma, kullanım kolaylığı, uzun süreli kullanım, bakım kolaylığı, uygun fiyatta olma, sağlıklı olma, sevilme, saygınlık kazanma, moda olma, farklı olma, başkalarını mutlu etme, yeni bilgi edinmedir (Özdemir ve Yaman, 2007:81).

Diğer yandan modern reklam ve iletişim endüstrileri sözü edilen türden düşsel tüketimi yaratmada yardımcı olmaktadır. Daha önceleri kral ve soyluların sahip oldukları maddi güçle orantılı olarak ulaştıkları haz düzeyi, bugünkü toplumlarda kitle iletişim araçları vasıtasıyla geniş halk tabakalarına da sunulmuştur. Kederden, acıdan uzaklaşma amacıyla olan tüketici kitlelerin algı çerçevesini yaşamın her ânını, her alanını haz ile eşdeğer gösterecek şekilde belirleyen medyatik hedonizm oluşturmaktadır (Oktay, 1993:145).

Haz almayı gündelik yaşamın temel amacı olarak gören modern tüketimcilik sürekli biçimde metalden edinilebilecek hazları ön plana çıkarır. Hayattan zevk almanın yolu varolma ya da ihtiyaçları karşılamak için değil haz almak için tüketmekten geçmektedir. Utanç ve suçluluk temalarından arındırılan haz arayışı/arzular yeni bir ahlaki felsefenin temel ilkesi haline gelmiştir (Baudrillard, 2010). Arzuların tatmini ekseninde şekillenen hedonizm ile bireylere haz arayışının, zevk peşinde koşmanın adeta meşru bir hak olduğu telkininde bulunulur. Tüketici kültürünün hâkim olduğu toplumlarda gerçek veya hayali özgürlüğün neden ve nasıl kullanıldığının temeli bu tavsiyede yatmaktadır. Hedonistik bireyin “anlık memnuniyet” ön plana çıkarma yeteneğine sahiptir. Sabır ve ertelenmiş tatmin olmaktan ziyade hızlı ve hemen tatmin etme isteği hâkimdir. Rüya ve fantezi yaratma ile gerçek anlamda olmasa bile, bir rüya boyutunda tüketimden zevk alınabilir (Odabaşı, 2006:78-79).

Günümüzde mallar fantezi nesnelere ve haz alma araçlarına dönüşmüştür. Bireylerin yaşamları tüketim eylemine daha fazla katılma düşleriyle bezenmektedir. Ancak bireylerin aldığı hazlar fiziksel bir ihtiyaç tatmini değil tamamen duygusal bir refleksten oluşmaktadır. Çünkü hedonizm ile hazzın yalnızca fiziksel tatminle değil hayal kurmak yoluyla da kazanılabileceği düşüncesi yaygınlaşmıştır. İnsanlar gerçekleri düşleriyle yedeklemeyi öğrenmişler ve bilinçli bir şekilde kendilerine zevk verecek çevreleri oluşturarak zengin bir haz dünyası yaratmaya çalışmışlardır. Ürünlerin pazarlanmasında kullanılan düşsel imgelemler hedonik tüketimin dinamosudur denilebilir. Düşlerin sınırsızlığı, onların aktarıldığı tüketim eyleminin de sınırsız olabileceği anlamına gelir ki tüketimin sonsuz hale gelmesi günümüz kapitalist düzeninin bekası için yaşamsal bir öneme sahiptir. Ancak haz odaklı tüketimin insanları ahlaken zayıflattığı görüşü de mevcuttur. İlke olarak haz almakla ilgilenen modern tüketiciler bireyci ve genel olarak kendi amaçlarını gerçekleştirmeye odaklanmış, diğerlerine aldırmayan narsistler olarak görülmektedir. Bu ise geç kapitalizmin birey odaklı pazarlama stratejisini kolaylaştırıcı bir durum olarak görülebilir.

3.3. Gösterişçi Açından Tüketim Kültürünün Bireysel ve Toplumsal Etkileri

Gösterişçi tüketimi oluşturan boş zaman etkinliklerine dair faaliyetlerin lüks tüketimle eşdeğer görülebilecek doğası lüks tüketimin tanımlanmasını gerektirir. Basit bir şekilde ifade etmek gerekirse temel ihtiyaçları aşacak biçimde yapılan her türden harcama lüks olarak kabul edilebilir. Ancak bu kez de temel ihtiyacın ne olduğu, sınırlarının nerelere uzandığı sorusu karşımıza çıkar. İhtiyacın saptanmasında başlıca iki yaklaşım söz konusudur: Ya ihtiyaç denen kavramı ölçebilecek nesnel bir kıstas bulmak ya da onu öznel bir değer yargısına (etik, estetik vb.) bağlı olarak ölçmek gerekir. İnsanın fizyolojik, doğal gereksinimleri veya kültürel ihtiyaçları nesnel ve öznel ölçütlerle değerlendirilebilir. Ancak lüks sayılabilecek durumlar nitel ya da nicel anlamla yüklü olarak farklı şekillerde yorumlanma olasılığını taşır. Her türden lüks tüketim öncelikle bireysel bir tatmindir fakat lüksün yükselişinden güç alan başka saikler de bulunur: Sözelimi hırs, şöhret düşkünlüğü, fiyakacılık, erk etkisi, başkalarından önde olma arzusu vb. (Sombart, 1988:89).

Gösterişçi tüketim yalnızca kişisel tatmin amaçlı değil başkalarının gözündeki itibarın pekiştirilmesi amacına da yöneliktir ve bu yönüyle lüks sayılabilir. Veblen'e göre gösterişçi tüketimin işlevi sosyal hareketliliği önlemek ve toplumsal hiyerarşide daha üstte bulunanların ayrıcalıklarını kurumsallaştırmaktır. Aylak sınıf üyeleri ne kadar farklı ve özel olduklarını vurgulayabilmek için kendilerini eğitsel mekanizmalarla yeniden üretmeye çalışırlar. Günümüzde bu türden sınıfsal farklılaştırma pratikleri toplumun üst tabakalarında bulunan gruplar tarafından da uygulanmaktadır. Bu grupların yaşam tarzları, tüketim alışkanlıkları statüleri ile uyum içinde olmalıdır. Böyle bir yaşam şekli çeşitli müzikler, son moda elbiseler, mobilyalar, lüks otomobiller, oyunlar, sporlar, şaraplar, özel yetiştirilmiş köpek ve yarış atları gibi konularda bilgili olmayı gerektirir. Bunlara sanat galerileri, egzotik yemekler, otantik tatil yerleri, değişik soslar, hangi şarabın hangi yemekle içilmesi, kadehin nasıl tutulması ve belli toplantılarda/mekânlarda nasıl giyilmesi gerektiği türünden bilgiler de ilave edilebilir (Yanıklar, 2006 :148-149).

Denilebilir ki gösterişe dayalı tüketimin en önemli toplumsal işlevi bireylerin itibar ve statü beklentilerini açığa vurmaktır. Başka bir ifadeyle, lüks ürün tüketimi bireylerin saygın bir referans grubuyla uyum sağlama arayışından ibarettir. Gösterişçi tüketimin bu yönüyle kişisel ayrıcalık, zevk ve sosyal uzaklık ilişkilerini yapılandırdığı söylenebilir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanların ortaklaşa yaşam biçimini benimseyip, birlikte üretip birlikte tükettikleri avcı-toplayıcı toplumları kapsayan dönem, henüz üretimin ticarileşerek ortaya çıkan “artı-değer”in pazarlanmasından bahsetmenin mümkün olmadığı dönemi işaret eder. Toplulukça üretilenin hemen tüketildiği, dolayısıyla bir “artı-değer”in biriktirilmesine gereksinim duyulmadığı bu zaman dilimi toplumda üretim ilişkilerinin şekillendirdiği bir örgütlenmenin mevcut olmadığını da göstermekteydi. Bu toplumda çalışma bir zorunluluk değil toplum üyeleri tarafından paylaşılan ortak yaşama ait durumlardan biriydi. Hiç kimse, toplumun ihtiyaç duyduğu ürünlerin sağlanmasında kullanılan üretim araçlarına ve araziye sahip değildi. Fazla üretim, emek ve kaynak israfıydı (Bauman, 1999:44). Ancak çalışmanın ortaya çıkardığı ürünün egemenlerin eline geçip onlar tarafından kontrol edilmeye başlanması, bu ortaklaşa ve eşitlikçi yaşamın son bulmasına sebep olmuştur. Ortaklaşmacı topluluğun sona ermesiyle birlikte “baba, devlet ve tek tanrı” üçgeninde yeni bir toplumsal yapılanma söz konusu olmuştur. Üretim araçlarına sahip olan sınıfın emek sarf etmekten uzaklaşarak “artı değer” oluşturmaları ve bunu kendi tekellerine almalarının başlangıç noktası budur (Gürel-Atay ve Ekici, 2007:15-16).

Modern öncesi olarak adlandırılan bu dönem endüstrileşmeden önce var olan tarım toplumuna ithafen kullanılan bir terimdir. (Bauman,1999:47). Ancak bir süre sonra meydana gelen düşünsel ve dinsel reformlar ve üretim tekniklerindeki gelişmeler toplumsal anlamda köklü değişikliklere neden olmuştur. Bu değişikliklerin ekonomik anlamda en önemlisi olan Sanayi Devrimi’yle birlikte Avrupa ülkeleri tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş yapmışlardır. Bu dönemde feodal sistemin çöküşüyle toprağa bağlılıkları ortadan kalkan köylülerin kentlere göç etmesi büyük bir emek arzını da beraberinde getirmiştir. Modern toplumların üretim toplumu olarak adlandırılmasının nedeni bu emek gücünü azami ölçüde kullanması, toplum üyelerine norm olarak bu rolü benimsetmesinden kaynaklanmıştır. Ancak bu rolün benimsenmesi ve insanların oldukça zor koşullarda uzun süre çalışmayı kabullenmelerini sağlamak için yalnızca dinsel öğütler yeterli olmamış, işgücünün maddi olarak daha fazla desteklenmesi zorunluluğu gündeme gelmiştir. Bu sayede alım gücü artan bireylerin tüketime yönlendirilmeleri daha kolay olmuştur.

Aslında bu durum üretim toplumunun tüketim toplumuna evrilme sürecini de açıklar niteliktedir. Çünkü tüketim toplumuna giden yol, temel olarak üretimin bireyden bağımsızlaşması olgusu ile ilgidir. Büyük seri halinde imalat, ancak kitle tüketimi ile dengelenebilir. Bunun için insanların yalnızca üretici olarak çalıştırılmaları yetmez, aynı zamanda ürettikleri mallara yönelik talebin de onlar tarafından karşılanması gerekir. Bu bağlamda 1960’larda ücret artışlarıyla desteklenen tüketimin olağanüstü gelişmesi ve kitle tüketim tarzına bürünmesi anlamlı bulunabilir.

Tüketimin görünüşte birleştirici fakat aslında tamamen ayrıştırıcı olan doğasına Bauman (1999:50) da dikkat çekmiştir. Üretim kolektif bir çabadır; işbölümünü, üreticilerin işbirliğini ve eylemlerin koordinasyonunu gerektirir. Ancak tüketim tam tersine bütünüyle bireysel, izole ve nihayetinde münzevi bir faaliyettir. Bireyselliğin bu kadar önem kazanmış olması modernliğin sonuçlarından biridir. Modernizm bireye kimliğini oluşturma görevini yüklemiştir. Tüketim toplumunda bireyler yaptıkları tercihlerle bunu başarırlar ancak tercih özgürlüğü denen şey aslında toplumsal tabakalaşma merdivenini belirleyen unsurdur.

Tüketim toplumunda bireysel tercihlerin çeşitliliği oranında mal ve hizmet çeşitleri de mevcuttur. Tüketimle ilgili kişisel tercihler toplumsal anlamda dikey hareketlenmelerin mümkün kılacağı statü kazanımı umuduyla şekillenir yani bireyler tüketim faaliyetleriyle sınıf atlayabileceklerini, statü kazanabileceklerini düşünürler. Tüketim toplumunda özellikle kitle iletişim araçlarının sunduğu iletilerle herkesin zirveye tırmanabileceği yönünde bir umut pazarlanır. Prestij ve statü kazanmanın tek yolu diğerlerinde olmayı elde etmekten geçer (Bilgin, 1991:103).

Tüketim toplumunda, kitlesel bir mantıkla üretilmiş ürünler toplumsal yaşamın merkezinde yer alır ve tüketilmeyi beklerler. Bu sebeple kapitalizmin akıbeti ne kadar çok tüketici üretebildiğine bağlıdır. Tüketimin özgürlük, sınıf atlama, kimlik oluşturma aracı olarak pazarlanmasının gerekçesi sistemin bekasının garantörü olmasıdır. Ancak zevk ve bireysel tatmin etiketiyle sunulması bile tüketimin esasında üretici güçlere hizmet ettiği gerçeğini gizleyemez. Günümüzde toplumsal örgütlenmelerin yapısı bile tüketim nesnelere ve onlara sahip olma durumuyla açıklanmaktadır. Kültürel kodlara işlemiş olan, insanların tükettikçe mutlu olabilecekleri ve yükselebilecekleri telkini, tüketimin kişisel zevk amacıyla değil adeta bir zorlamayla yapıldığının göstergesidir. Tüketimin toplumsal rekabet aracı olarak kullanımı onun zorbalığını açığa çıkarır. Tüketim daha iyiye, daha güzele ulaşmanın yollarından biridir ve daha fazlasını istemek meşru bir hak gibi gösterilse de gerçek anlamda bireysel özgürlükten feragat edilmesini gerektirir. Tüketebilme isteği insanların daha fazla çalışmaya razı edildiği bir düzeneğin oyunudur. İnsanların tüketim miktarı oranında istedikleri toplumsal sınıfa dâhil olabilecekleri ümidi kapitalizmin fırsat eşitliği söylemiyle desteklenen bir tesellidir.

Tüketim toplumunda birey nesnelere kuşatılmış durumdadır, nesnelere varlığı onlara duyulması gereken ihtiyacı hatırlatır. Bunun için nesnelere bir an önce kullanılıp atılmaları gerekir. Yani tüketici toplumunun felsefesi yok etmektir. Tüketim eylemiyle birlikte tüketilen şeylerin varlığı hem maddi hem de manevi olarak sona erer. Bu, piyasa tarafından önceden kurgulanmış bir gerçektir. Sistemin sürekliliği için, herhangi bir tüketim nesnesinin belirli bir süre sonra çekiciliğini kaybetmesi veya artık arzuyu uyandırmaması hayati önem taşır. Tüketim toplumu “şimdi”yi yaşar ve yaşatır. Erteleme, sistemin işleyişini tehdit eden etkenlerden biri olarak görülür. Bundan dolayı “hemen, şimdi al/tüket” emri, nesnelere kurduğumuz ilişkilerde, bizi mutluluk cennetine götürecektir en önemli buyruktur. Bu emre uymama, mutluluk cennetinden kovulmakla sonuçlanır (Akbulut, 2006:27).

Tüketici toplumunda ideal olan, tüketicinin hiçbir şeyi tam olarak benimsememesi, hiçbir şeye bağlanmamasıdır ve bu nedenle sürekli bir arzu halinin devamıdır. Bu şekilde, tüketici toplumu da unutmaya dayanan bir toplumdur, çünkü sadece bu sayede, herhangi bir ürüne çok fazla bağlı olmama ve yeni ürünler istemenin psikolojisi garanti edilir. Yeniliği ve geçiciliği yücelten moda endüstrisi de bu amaca hizmet etmektedir.

Özetle üretim toplumundan tüketim toplumuna geçiş üretim tekniklerinin yapılandığı yeni bir toplumsal düzeni ifade etmektedir. Bu düzen malların gerçek ihtiyaçlar değil yapay ihtiyaçlar ekseninde tüketilmesini zorunlu kılar. Yapay ihtiyaçların önem kazanması demek aynı zamanda kullanım değeri yerine değişim değerinin geçmesi demektir. Tüketim toplumunda mallar sembolik değerleri ve mutluluk vaadi ile pazarlanır. Bireylerin tükettikçe mutlu olacaklarına yönelik mesaj sürekli tekrar edilerek tüketim eyleminin süreğenliği sağlanmaya çalışılır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AKBULUT, E. (2006). *Türk Toplumunun Batılılaşması Ekseninde Tüketim Kültürünün Gelişimi ve Reklamlar* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- ALEMDAR, K. ve ERDOĞAN, İ. (1994). *Popüler Kültür ve İletişim*. Ankara: Ümit Yayınları.
- AYDOĞAN, F. (2005). *Medya ve Tüketim Kültürü Üzerine*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- AYDOĞAN, F. (2009). Tüketim Kültürünün Gölgesinde Kentler. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 27 (2), 203-215.
- BALİ, R. N. (2009). *Tarz-ı Hayattan Life Style'a, Yeni Seçkinler, Yeni Mekânlar, Yeni Yaşamlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- BAUDRILLARD, J. (2010). *Tüketim Toplumu* (H. DELİÇAYLI ve F. KESKİN, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAUMAN, Z. (1999). *Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar* (Ü. ÖKTEN, Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- BİLGİN, N. (2006). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi, Teknikler ve Örnek Çalışmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- BİNAY, A. (2010). Tüketim Vasıtasıyla Oluşturulan Postmodern Kimlikler. *Global Media Journal Turkish Edition*, Cilt 1, Sayı 1, 17-29.
- BOCOCK, R. (2009). *Tüketim* (İ. KUTLUK, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- BOZKURT, V. (2006). *Endüstriyel & Post-Endüstriyel Dönüşüm*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- COŞKUN, S. (2011). *Küreselleşme Sürecinde Tüketim Toplumu ve Tüketim Kültürü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- ÇELİK, S. (2009). *Hazsal ve Faydacı Tüketim*. İstanbul: Derin Yayınları.
- DAĞTAŞ, B. (2001). Fordist ve Post Fordist Dönemde Tüketim Kültürü ve Reklamın Toplumsal Yeniden Üretim İşlevi. *Gazi İletişim Dergisi*, Cilt 9, 163-177.
- FEATHERSTONE, M. (2005). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü* (M. KÜÇÜK, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- GIDDENS, Anthony (1994). *Modernliğin Sonuçları* (E. KUŞDİL, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- GÜREL-ATAY, E. ve EKİCİ, A. (2007). Kapitalizmin İnşasında Aylaklığın Rolü. *Medya ve Siyaset Uluslararası Sempozyumu*, İzmir: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 12-19.
- KIRDAR, Y. (2012). *Postmodern Pazarlama ve Tüketim Kültürü*. İstanbul: Moss Akademik Yayınları.
- KONGAR, E. (1993). *12 Eylül Kültürü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- KÖSE, H. (2010). *Medya ve Tüketim Sosyolojisi*, Ankara: Ayraç Yayınları.
- ODABAŞI, Y. (2006). *Tüketim Kültürü, Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- OKTAY, A. (1993). *Türkiye’de Popüler Kültür*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ORÇAN, M. (2004). *Osmanlı’dan Günümüze Modern Türk Tüketim Kültürü*. Ankara: Kadim Yayınları.
- ORÇAN, M. (2008). *Osmanlı'dan Günümüze Modern Türk Tüketim Kültürü*. Ankara: Harf Eğitim Yayıncılığı.
- ÖZDEMİR, Ş. ve YAMAN, F. (2007). Hedonik Alışverişin Cinsiyete Göre Farklılaşması Üzerine Bir Araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 81-91.
- RITZER, G. (2000). *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek* (Ş.S.KAYA, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- SOMBART, W. (1988). *Aşk, Lüks ve Kapitalizm* (N. AÇA, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- TOPRAK, Z. (1995). *İttihat-Terakki ve Devletçilik: Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950)*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- YANIKLAR, C. (2006). *Tüketimin Sosyolojisi*, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- ZENGİNGÖNÜL, O. (2012). *Küresel Put: Tüketim Ekonomisi Yeni Sapkınlık; Sosyal Bilinç*. Ankara: Nobel Yayın.
- ZORLU, A. (2006). *Tüketim Sosyolojisi*. Ankara: Glocal Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

The phenomenon of consumption, which has attracted interest and become a focal point for many disciplines, has changed from past to present and has become a very important factor affecting the lives of both individuals and societies, especially after the Industrial Revolution, when capitalism was on the rise. As a result, it has become a structure that shows itself to us in every field and encourages us to consume at any moment. This has made it a more dominant phenomenon than the economic dimension of its sociological dimension, as well as its economic dimension, which comes to mind as a priority. The phenomenon of consumption functions as an integrity of cultural codes that significantly affect the levels of perception of individuals themselves, others, and their social positions, as well as as a system of meaning in the abstract level. Based on this context, the aim of the research is to examine the historical development process of consumer culture and its individual, social and cultural effects.

The path to the consumer society is mainly concerned with the fact that production is independent of the individual. Mass production can only be balanced by mass consumption. For this, people should not only be employed as producers, but also the demand for the goods they produce must be met by them. In this context, the extraordinary development of consumption supported by wage increases in the 1960s and the adoption of mass consumption style can be found meaningful.

Consumption is one of the ways of achieving better and better, and although it is shown as a legitimate right to ask for more, it requires a real renunciation of individual freedom. The desire to consume is the game of a mechanism in which people are willing to work more. The hope that people can be included in the social class they want in proportion to the amount of consumption is a consolation supported by the discourse of equality of opportunity.

Along with the act of consumption, the existence of things consumed ends in both material and spiritual terms. This is a pre-constructed reality by the market. For the continuity of the system, it is vital that any consumption object loses its appeal after a certain period of time or no longer arouses desire. The consumer society lives and lives the "now". Postponement is seen as one of the factors threatening the functioning of the system. What is ideal in consumer society is that the consumer does not fully adopt anything, is not bound to anything, and is therefore a continuation of a constant state of desire. In this way, the consumer society is also a society based on forgetting, because only the psychology of not being too attached to any product and requesting new products is guaranteed.

In summary, the transition from the production society to the consumer society expresses a new social order structured by production techniques. This order necessitates the consumption of goods on the axis of artificial needs, not actual needs. Increasing the importance of the artificial needs also means that the exchange value is replaced by the use value. In consumer society, goods are marketed with symbolic values and a promise of happiness. The message that individuals will be happy as they consume is constantly repeated to ensure the continuity of the act of consumption.

20. YÜZYIL FLÜT İCRACILIĞINDA YENİ ÇALGI TEKNİKLERİ VE YENİ SES EFEKTLERİ

NEW INSTRUMENT TECHNIQUES AND NEW SOUND EFFECTS IN THE 20TH CENTURY FLUTE PERFORMANCE

İgbal ORUJOV

Öğr.Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü

Lecturer, Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Education, Department of Fine Arts Education

iqbal.orucov@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5685-5628

Atıf/©: Orujov, İgbal (2019). "20. Yüzyıl Flüt İcracılığında Yeni Çalgı Teknikleri Ve Yeni Ses Efektleri", Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 12, Sayı 2, ss.477-494

Citation/©: Orujov, İgbal (2019). "New Instrument Techniques And New Sound Effects In The 20th Century Flute Performance" Erzincan University Journal of Social Sciences Institute, Year 12, Issue 2, pp.477-494

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

SBDER-31, Aralık-December 2019 Erzincan

E-ISSN-2148-9289

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 13.10.2019

Kabul Tarihi-Accepted Date : 27.12.2019

Sayfa-Pages : 477-494

<http://dergipark.gov.tr/erzisosbil>

This article was checked by *iThenticate*

20. YÜZYIL FLÜT İCRACILIĞINDA YENİ ÇALGI TEKNİKLERİ VE YENİ SES EFEKTLERİ

NEW INSTRUMENT TECHNIQUES AND NEW SOUND EFFECTS IN THE 20TH CENTURY FLUTE PERFORMANCE

İgbal ORUJOV

Öz:

Bir enstrüman olarak flütün gelişimi farklı aşamalardan geçtikçe, bu enstrüman için yazılan eserlerin sayısı da artmıştır. Enstrümanın sanatsal ve teknik kabiliyetlerinin her aşamada genişlemesi onun için yazılan eserlere yansımış, performans değerinin yükselişi, yeni yöntemler ve stillerin oluşmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler temel olarak enstrüman için yazılan çağdaş eserlerde kullanılan çeşitli tekniklerle de ilgilidir. Çağdaş besteci yaratıcılığı yeni ifade vasıtaları ile zenginleştikçe, flüt için yazılan eserlerde yeni çalgı üslupları ve teknikleri de gelişmeye başlamıştır. 20. yüzyıl boyunca, geniş kullanıma sahip flüt, her türlü müzik topluluğuna uyum sağlamış, solo eserlerde çok çeşitli ve hayal gücünü aşan yeni teknikler, alternatif parmak kullanımları, ton renkleri, ısıklık tekniği, flüt içine hava üfürme ve nefes alma vs. gibi teknikleri oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Flüt, Frullato, Trel, Tremolo

Abstract:

As the development of the flute as an instrument goes through different stages, the number of works written for this instrument has also increased. The expansion of the artistic and technical capabilities of the instrument at every stage has reflected to the works written for it and the rise in the performance value has led to emerge new methods and styles. These developments are mainly related to various techniques used in contemporary works written for the instrument, too. As the contemporary composer's creativity has been enriched with new means of expression, new musical instrument styles and techniques have also started to develop in the works written for the flute. Throughout the 20th century, the flute having a wide range of use complied with all kinds of music and in the solo works, it constituted a great variety of new techniques that exceed the imagination such as alternative uses of fingers, tone colors, whistling technique, blowing and breathing and etc.

Keywords: Flute, Frullato, Trel, Tremolo

1. GİRİŞ

Modernizmⁱ 20. yüzyılın en büyük dönemine aittir. Onun başlıca özelliği, klasik sanata özgü önceden belirlenmiş estetik normların ve geleneklerin reddedilmesidir. Modernizmin evrimi karmaşık ve çelişkilidir. Başlangıçta, bu yön M. Ravel, K. Debussy, R. Strauss gibi bestecilerin isimleriyle tanımlandı. Bu, 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başında oldu. Bununla yanaşı, yeni eğilimler geliştikçe, avangard oluşumunun formallaşması ile birlikte, bu eğilimin bestecileri, bunların ve diğer bazı müzik sanatı temsilcilerinin modernizme katılımını reddetti. Genel olarak, modernizm tartışmalı bir terim, çünkü yorumlaması zordur. Ve hiçbir şekilde reddedilmemiş olmasına rağmen, açıklama ve netleştirme girişimleri durmuyor. Müzik modernizmi, müzik tarihinde ilginç bir dönemdir ve parlak bir kişiliğe ve özgün bir sanatsal dile sahip olan birçok stil ve ilginç besteciye yol açmıştır. (Gurevich, 1984:128).

Müzikal modernizmin belli bir alanındaki temsilcileri için ritim, melodi, ses ve ahenk arayışı ile karakterize edilmektedir. Bu, müzikte modernizmin tüm dönemlerinin, (birkaç dönem olduğu için) ortak bir özelliğidir. İlk dönem, müzikal modernizmin oluşumudur. Modernizmin bu aşamasında, yakın zamanda ayrılmış romantizm gelenekleri hâlâ güçlü kalmaktadır. Müzik, estetikçilik ve sembolizm ruhuyla yazılmış eserleri seven, mükemmel bir aristokrat halk için yaratılmıştır. Aynı zamanda, yeni tarzların, “eklektizm”ⁱⁱ gibi bir karışımın özellikleri dikkate alınmalıdır. Batı Avrupa müziğinin, Asya, Slav, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer ülkelerin ulusal geleneklerinin etkisi altında geliştiği dikkat çekicidir. Bu, örneğin Fransız besteci Claude Debussyⁱⁱⁱ'nin (1862 - 1918) eserinde açıkça görülmektedir. Aynı zamanda, bir fenomen olarak modernizmin son derece çelişkili olduğu da belirtilmelidir. Bir yandan, karmaşıklık, derinlik, psikoloji ve atonallik için bir eğilim de vardı. Romantizm döneminin temsilcileri R. Strauss^{iv} (1864 - 1949) ve G. Mahler (1860 - 1911) gibi bestecilerin de böyle bir isteği vardı. İkinci dönem (yirminci yüzyılın ilk yirmi yılı), önceki geleneklerin belirleyici bir reddi ile tarihe geçmiştir. Bu bir sınıf olarak soyluların ortadan kaybolma zamanıydı, bu yüzden türlerin hiyerarşisinde bir değişiklik oldu. Senfoni ve opera giderek önemini kaybetti ve bestecilerin denemelerinde küçük enstrümental türler öne çıktı. Bu dönemde, besteciler onları olağandışı sanat için özelemlerini sergilemelerini sağlayacak araçlara döndüler. Bunlar geleneksel olmayan enstrümanlar, ses alanındaki aramalar, başka bir harmonik sistem, antik müzik, folklordu. İlginç bir gerçeği geleneksel olmayan sanat alanında Viyana bestecilerinin arayışları oldu. Bu, A. Berg (1885 - 1935), A. Schoenberg (1874 - 1951) ve A. Webern'in (1883 - 1945) gibi bestecilerin yaratıcılığı sayesinde ve müziğe çok ilginç bir üslup – Ekspresyonizm^{vi} getirmekle gerçekleşti. Ekspresyonist besteciler insan ruhunu, psikolojisini araştırdılar. Bu eğilim çok açık bir şekilde müzikal anlamda hâlâ ikinci planda olan ülkelerde açıkça görülmekteydi. Bunlar Finlandiya, Macaristan, İngiltere, İspanya ve diğerleriydi. (Borev, 2005:829).

Herhangi bir kültürel çağda olduğu gibi, modernizm de bestecilik alanında bir dizi önemli figür ortaya attı. Avusturya'da, bu daha önce bahsedilen üç modernist klasiktir. Fransa'da C. Debussy (1862 - 1918), F. Poulenc^{vi} (1899 - 1963), E. Satie^{vii} (1866 - 1925), M. Ravel^{viii} (1875 - 1937). Almanya'da C. Weill^{ix} (1900 - 1950), R. Strauss (1864 - 1949), K. Orff^x (1895 - 1982), P. Hindemith^{xi} (1895 - 1963) öne çıkıyor. Rusya'da, Art Nouveau tarzında belirli bir yaratıcılık döneminde, S.S. Prokofiev^{xii} (1891 - 1953), D.D. Shostakovich^{xiii} (1906-1975), I.F. Stravinsky^{xiv} (1882-1971), Britanya'da B. Britten^{xv} (1913 - 1976), Macaristan'da Z. Kodai^{xvi} (1882 - 1967) ve B. Bartok^{xvii}'ta (1881 - 1945), Finlandiya'da J. Sibelius^{xviii},

ABD'de seçkin bir besteci J. Gershwin^{xix} (1898 - 1937). Tabii ki, bu tam bir liste değil. (Filenko, 2001:626).

20. yüzyılın son üçte birinin müzik kültürü, birçok yüzü, sonsuz çeşitliliği, eklektizmi ile nitelendirilen karmaşık bir olgudur. Müzikte yeni formların, türlerin, tarzların, eğilimlerin ortaya çıkması, müzikal düşüncede araştırmacılar tarafından postmodernizm^{xx} olarak tanımlanır ve bu dönemde sanatta başka bir anlamsal tabaka oluşturur. Müzikal postmodernizm konusunun aktüelliği, konunun bilim ve sanatta postmodernizm işareti altında yorumlanan modern kültürel dünyadaki mevcut durum tarafından belirlenmesidir. Müzikal postmodernizm inceleme aşamasında olduğundan, postmodernizm müzikte kesin bir anlayış bulamadığı için, felsefi ve estetik çalışmalarda postmodernizm konusuna ait bir dizi farklı çalışma ayrılmıştır. Geçtiğimiz çeyrek yüzyıl boyunca, postmodernizmin yakında yok olacağı tahmin edilsede, yine de filozoflar, siyaset bilimcileri, edebiyat eleştirmenleri, dilbilimcileri vb. tarafından sıcak bilimsel tartışmaların merkezindedir. Bu karmaşık olguya olan tutumu yansıtan derecelendirme çeşitleri olumsuzdan yıkıcıya kadar oldukça geniştir, ancak, hiç kimse bu fenomenin araştırmacıların yakın ilgisini hakettiğini reddetmez. "Postmodernizm" gerçekten de pek çok bakımdan klişe olmasına rağmen, çok az teorisyen kesin olarak bu terimin ne anlama geldiğini söyleyebilir. Bununla birlikte, bilim adamları postmodernizmin son 200 yılda tartışılmaz bilinen birçok kültürel olgunun reddi olarak görülmesi gerektiği konusunda hemfikirler.(Kozlovski, 1997;240).

Postmodernizm, modernizme olumsuz eleştirel bir tepkidir. O rasyonel, modern Avrupa kültür geleneğinin temelini oluşturan herşeyi eleştiriyor. Çağdaş kültür savunulamaz hale geldi, iflas olduğu ortaya çıktı, evrenin nesnel yasalarının keşfedilmesi, evrensellik üzerine ilerleme iddiaları, modern uygarlık için sistemik bir krize dönüştü. Postmodernizm, modernist kültürel değerleri tutarlı eleştirilere maruz bırakarak bu durumdan kurtulmanın yolunu aramaya başladı. Postmodernizm, totaliterliğin, diktatörlüğün, insan kişiliğinin ihmal edilmesine karşı çıktı. Postmodernite kavramı, modernitenin getirdiği fikirlerden, Batı ile Doğu arasındaki küresel çatışmadan uzak durabildiği için, bir kurtuluş anı içerir.(Kozlovski,1997;32).

Postmodernizmin 20. yüzyılın müzik kültüründe önde gelen temsilcileri arasında eserleri çok fazla tartışmaya neden olan ve aynı zamanda 20. yüzyıl müzik sanatını etkileyen "4.33" adlı ünlü sanat eserini etkileyen Amerikan besteci John Cage'dir. İçeriği 4 dakika 33 saniye sessizliktir. Besteci fikriyle, dinleyicinin dikkatini eser boyunca duyulan çevre seslerine çeker ve bu da postmodern sanatın iletişimsel bir işaretini sunar. ABD'de postmodernizm parlak temsilcilerinden diğeri George Crum'dur. Crum'un müziğinin çok çeşitli üslubu var: besteci Noel şarkısına ve orta çağ organum^{xxi}alarını, modalite ve atonallığı, Bach'ın kontrpuan teknikleri ve 20. yüzyılın müzik tınlarını bulur. Crum, genel olarak ABD müziği için karakteristik olan alıntı, polistilik^{xxii} yöntemi prensiplerini geliştirir. Bu teknikler sayesinde, Crum geçmişin müziği ile şimdiki zaman arasında yeni anlamsal bağlantılar bulur. Aynı zamanda, Crum, 20. yüzyıl müziklerinde geliştirilen dodekafoni, sonorizm, stereo ve diğer kompozisyon tekniklerinin de dahil olduğu tüm modern müzik araçlarını kullanıyor. O, Bartók'un, Hindemith'in, E. Warez^{xxiii}'in, J. Cage^{xxiv} ve başkalarının eserlerinde sunulan "için ... müzik" neoklasik tarz geleneğini devam ediyor. (Radugin, 2001:87).

Müzikte, ilk postmodern tarz minimalizm^{xxv}dir kabul edilir. Müzikte minimalizm, en basit yüksek perde ve ritmik hücrelere dayanan bir kompozisyon yöntemidir. İlk

minimalistler arasında A. Schoenberg'in öğrencisi, ilk minimalist eserlerinde "serializm" unsurlarını kullanan La Monti Young^{xxvi} ve eserlerinde rock müziği geleneklerinden Hint müziğinin etkisinin hissedildiği Terry Riley^{xxvii} vardır. (Gulyanitska, 2014:18).

Bu yüzden, 20. yüzyılın son üçte birinin müzik kültürü, müzik sanatının tarihsel gelişiminin bu aşamasını, karakteristik özellikleri ile postmodernizmin felsefi yönü bağlamında düşünmemize izin veren çeşitli sanatsal eğilimlere, türlere, biçimlerle ayırt edilir: eksik, parçalara ayrılmış, rastlantısal, ilişkisel, bağlantısız olanları birleştirme yeteneği, devam eden bağlamsal durumu kültürel formların varlığıyla somutlaştırma ve gösterme yeteneği, herhangi bir kuralı reddetme, semantik^{xxviii} merkezin çok değişkenliği. (Radugin, 2001:304).

Atonalite kavramı genellikle modern müzikle ilişkilendirilir. 20. yüzyılın bestecilerin hiçbiri, önemini inkar etmeyenler bile, atonal müziği "fark etmemiştii" diyemezler. Genelde, atonal müziğin "icadı" Arnold Schoenberg'e atfedilir. Örneğin, İtalyan besteci Alfredo Casella, hatta Schoenberg'i ilk ve tek yaratıcısı olarak nitelendirir. Schoenberg'in kendisi çalışmalarını atonal olarak düşünmedi ve diğerleri söylediğinde çok rahatsız olurdu. "Atonal" terimi onun müziğini gözden düşürmeye çalışan ve sevmeyenleri tarafından içad edilmiştir. Yine de o, "Kargaşayı önlemek için kullanacağım ve kendimi "ben Schoenberg'im" diyerek "ton dışı müzik" terimini tercih etti. Bununla birlikte, Schoenberg'e yapılan eleştiriler zamanında halk onu haklı çıkardı; o zamanlar, Orta Çağ'ın unutulmuş eserlerinin "dirilişinin", tonalitenin dışında yazılmış olmasını hatırlattılar. Belli ki, Avrupa'nın I. Dünya Savaşı'ndan önceki ruh havası artık yalnızca müzikteki ton araçlarıyla ifade edilemiyordu. (Druskin, 1968:174-78).

Atonal müziğin temel prensibi - tüm tonların tam eşitliği, onları birleştiren herhangi bir modal merkezin olmaması ve tonlar arasındaki çekimdir. Atonal müzik, uyumlu ve uyumsuz seslerin karşıtlığını, uyumsuz seslerin çözme ihtiyacını tanımıyor. Bazı atonal seslenmeler geç romantik ve empresyonist^{xxix} müziklerde zaten bulunmaktaydı. Ancak, sadece 20. yüzyılın başlarında A. Schoenberg ve öğrencileri, eserlerinde müziğin mod temellerinin reddedilmesini ve atonal müzik kavramını yaratır. (G. Schneerson, 1973:243).

Tahta üflemeli enstrümanlar içerisinde kadim geçmişi ile flüt uzun zamanlı tarihi bir inkişaf yolundan geçmiştir. Flütün selefi olarak bilinen tahta üflemeli enstrümanlar bir çok halkın kültüründe mevcut olmuştur. Tarihin çeşitli aşamalarında çok sayıda gelişmeye maruz kalmış flütün modern türü günümüzde yan tutularak çalınmaktadır. Flüt enstrümanının geliştirilmesi, repetuvarın zenginleşmesine yol açmıştır. Sonuç olarak, flüt icracılığı profesyonel seviyeye yükselmiş ve modern çağın yetenekli müzisyenleri tarafından teşvik edilir hale gelmiştir. Flüt enstrümanındaki performans kültürü, enstrümanın kendisi gibi eski bir tarihe sahip olsa da, çeşitli aşamalarda bu süreç ampirik karakteri taşımaktadır. Günümüzde flüt icracılığı düşünüldüğünde yalnızca çalgı tekniklerine hakim olan virtüözler değil, aynı zamanda, iyi eğitim almış, yaratıcı müzisyenler de göz önüne alınmaktadır. (İskenderov, 2002:194; Abdullayev, 2003:204).

Flüt performansı geliştikçe, enstrümanın sanatsal, teknik, akustik, tını vb. imkanları besteciler tarafından yaygın olarak değerlendirilmiştir. Çağdaş besteci yaratıcılığı yeni ifade vasıtaları ile zenginleştikçe, flüt için yazılan eserlerde yeni çalgı üslupları ve teknikleri de gelişmeye başlamıştır. Çağdaş dinleyicinin zevkini ve taleplerini karşılamak için flüt çalgıcıları tüm yeni çalgı tekniklerine, üsluplarına hakim olma fırsatına sahiplenmiş,

performans becerilerini daha da geliştirmek için çağdaş eserlere başvurmuşlardır. Bu konu çağdaş flüt icracılık sanatının güncel konularından biri olduğu için flüt enstrümanında yeni çalgı üslupları ve teknikleri hakkında detaylı bilgi vermenin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu konuda Rus ve Avrupa literatüründe bir dizi metodolojik kaynağın oluşturulduğu, birçok video dersi ve internet kaynaklarının yaratıldığı unutulmamalıdır. Makalede, ayrıca bu kaynaklara atıfta bulunmaktadır. Flüt enstrümanının geliştirilmesi farklı aşamalardan geçtikçe, bu enstrüman için yazılan eserlerin sayısı da artmıştır. Tabii ki, enstrümanın sanatsal ve teknik kabiliyetlerinin her aşamada genişlemesi onun için yazılan eserlere yansımış, performans değerinin yükselişi, yeni yöntemler ve stiller yaranmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler temel olarak enstrüman için yazılan çağdaş eserlerde kullanılan çeşitli tekniklerle ilgilidir.(Abdullayev, 2003:204; Kozhukhar, 2009:320).

2. Yeni Çalgı Teknikleri

Flüt enstrümanında yeni çalgı üslupları ve tekniklerini - glissando, vibrato ve smorzato, trill ve tremolo, frullato, slap-tongue veya pizzicato, whistle tones (ısıklık sesleri), jet whistl, aeolian sounds, tuşlara vurmak, trompet ağızlığı ile çalmak vs. olarak özetleyebiliriz. (Tantsov, 2011:6; Volkov, 2008:399).

2.1. Glissando

Flütte deliklerin yavaş ve kademeli olarak açılması ve kapanması ile elde edilmektedir. Flüt icracısı yavaşça parmağını eğerek deliyi açar. Daha sonra parmak uçlara değecek şekilde tuşların yardımıyla glissando çalınmaktadır. Glissando'nun delikli flütlerde daha iyi bir şekilde gerçekleştirilmesine dikkat edilmelidir. $\frac{1}{4}$ tonlu küçük "glissando"lar parmak değiştirmeden hızlı çalınır. Bu, dudakların sıkıştırılma derecesindeki değişikliklerle olur. Bir başka glissando çalgı yöntemi de flütü dönüştürerek elde edilmektedir. (Tantsov, 2011:11).

Şekil 1. Z. Fahrado^{xxx} “Magum II” Eserinde “Glissando”nun Notasyon Şekli**2.1. Vibrato ve Smorzato**

Bu teknik flütçüler tarafından iyi bilinir. Bu yöntemle ses tınısında yeni renkler elde edilir. Flütte 3 çeşit vibrato yapılması mümkündür. Bunlardan biri diaframla elde edilen bir titreşimdir. Bu teknikte sesin tükseklığı değil, gücünün titreşimi gerçekleşir. Bu tekniği müzisyen daha kolay sağlar. Eserin talebinden asılı olarak müzisyen “vibrato”yu istediği zaman başlatıp sonlandırabilir. Boğaz vasıtasıyla vibrato daha geniş yayılmış bir tekniktir. Boğazla hareketin hızı ve amplitudesi (genlik) rahat ayarlandığında “vibrato”nun icrası daha iyi şekilde gerçekleşir. Dudak veya “smorzato” (sönümlü) vasıtasıyla elde edilen vibrato ise dudakların birbirine sıkılmasından elde edilir. Avangart (öncü) eserlerde bu teknik vibrato lento, vibrato rapito, non vibrato gibi de yazılır. (Tantsov, 2011:11-12).

Şekil 2. “Vibrato ve Smorzato”nun Notasyon Şekli**2.2. Trel ve Tremolo**

Hemen hemen tüm enstrümanlarda uygulanan tekniklerden biridir. Modern müzikte bu yöntem oldukça zenginleştirilmiştir. Flütte bu yöntem 1/4 tonlu, tını (bisbigliando) vs. çeşitleri mevcuttur. Flüt, üflemeli çalgılar içerisinde en virtüöz enstrüman olmasından dolayı bu trellerin icrası özellikle o çalgıda daha mükemmel bir şekilde çalınır. Maksimum hıza ulaşmak için tremolo beşli aralığını aşmamalıdır. Bu aralıktan sonra icracının hızı yavaş yavaş azalır. Oktav ve daha fazla aralıktan sonra tremolo”yu çalmak zor olabilir. (Tantsov, 2011:13 – 14; 2005:69).

Şekil 3. Çalınması İmkansız "Tril"ler

Şekil 4. Çalınması İmkansız "Tremolo"lar

3. Yeni Ses Efektleri

3.1. Frullato (italyanca – ısıklık sesi)

Flütte iki şekilde gerçekleşir: boğaz ve dille. Bu teknik ilk kez Rus bestekarı P.İ.Çaykovski tarafından kullanılmış ("Fındıkkıran Balesi), daha sonra popüler hale gelmiştir. Besteciler çağdaş eserlerde bu teknik olmadan geçinmezler. Dil vasıtasıyla çalınan frullato ile alt ve orta registerlerde ince seslenme elde edilir. Boğazla frullato çalarken, alt ve orta registerlerde hafif çalgı elde edilir, detache pasajlarda özellikle ses kalitesini kaybetmez, lakin üst registerlerde istifade etmek oldukça zordur. Bu nedenle, üst registerlerde frullato çalarken dilden istifade etmek daha uygundur. (Tantsov, 2011:15; Kvashnin, 2004:69).

Şekil 5. Z. Fahratorv ve B. Ferneyhough Göre "Frullato" Notasyonu

3.2. Slap – Tongue ve Pizzicato

Caz sanatçıları ile daha iyi tanınmaktadır. Bu tekniklerden özellikle klarnet ve saksofon sanatçıları daha geniş anlamda istifade eder. Flüt için Pizzicato terimi daha karakteriktir. "Pizzicato, dil vasıtasıyla "te" hecesini söyleyerek oluşturulur. Bu şekilde hava enstrüman giremez. Daha hızlı "pizzicato" "ke" hecesini söylerken elde edilir. Böylece, ikili "pizzicato" "teke-teke", üçlü "pizzicato" "tekeke-tekeke" heceleriyle oluşur. Bu durumda, sanatçı için en zorluk yaratan durum icracının nefes alamamasıdır. Bu nedenle bu tür "pizzicato" ların uzun bir süre çalınması arzu edilemez. (O.Tantsov. 2011:15; Levin, 1983:190).

Şekil 6. D.A. Kurlandskiy^{xxi} – e göre “Slap – Tongue” NotasyonuŞekil 7. B. Ferneyhough^{xxii} – a Göre Notasyon

3.3. Tongue – Ram (sıkılmış dil anlamında)

Bu teknik için dili üfürme deliğine sıkıca sıkma gerekmektedir. Bu durumda flütü içe doğru çevirmek, dili üfürme borusunun derinlemesine yerleştirilmesi gerekir. Bu durumda boşluğa hızlıca dolan hava akışı kullanılan parmak düzeninden büyük 7’li aralığında aşağı ses yaratır. Bu yöntemi alt registerde uygulamak doğru olur. (O.Tantsov. 2005:16; Levin, 1983:60).

Şekil 8. “Tongue – Ram”ın Yazılım Şekli

3.4. Whistle Tones

Flütte ısıklık sesine benzer sesler çıkarmak için uygulanan tekniktir. “Seda, yansıma” efektini anımsatan bu yöntemi her hangi bir parmak tutuşundan tatbik etmek olur. Bu, üst registerlerde daha iyi alınır. (Tantsov, 2011:17-18).

Şekil 9. “Whistle Tones” – in Notasyon Şekli

3.5. Dairesel Nefes

Çağdaş icracılıkta yaygın olarak kullanılmaktadır. Flütte bu çalgı tekniği diğer üflemelilere nazaran daha zordur. Nedeni, ağız boşluğuna biriken havanın burundan aynı zamanda nefes almak şartıyla sıkıştırılarak gerçekleştirilmesidir. Bu icra tekniğinin doğru şekilde gerçekleştirilmesi için flütçülere çeşitli teknikler sunulmaktadır. İlk sırada ambişürün^{xxxiii} hazırlanması lazım. Bunun için yanakları tam boşaltarak nefes almakla her üç registerde uzun sesleri çalmak gerekmektedir. Çalarken hava verildiği zaman dudakların az açılmasına dikkat etmekle sesin sabit tutulmasına çalışmak lazımdır. Bu çalışma yanakları boşaltmak, hava vermek amacı ile gerçekleştirilmiştir ve sesin kalitesi çok önemli değildir. İkinci aşama, aynı prosedürü gerçekleştirirken üst dudağın üst dişlere doğru duruşunun sağlanmasıdır. Bu zaman stabil ambişüre ve sesin uzun süre çalınması elde edilir. Üçüncüsü, uzun ölçülü notaları çalarken yanakları gevşetmek ve yavaş yavaş oraya hava almak, daha sonra yeniden yanakları germek ve önceki pozisyona dönmektir. Bu çalışma tüm registerlerde gerçekleştirilir. (Tantsov, 2011:17; Volkov, 2008:55)

3.6. Jet Whistl

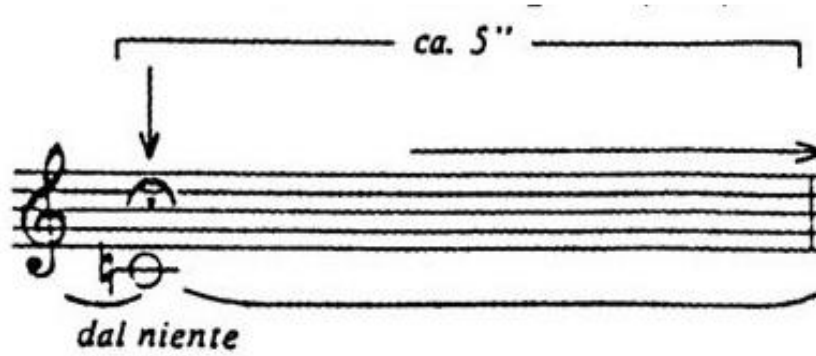
Güçlü bir sesin çok güçlü hava gürültüsünün eşliğinde yaranan bir sestir. Hatta bir uçağın kalkış sesiyle karşılaştırılabilir. Jet whistl efektini alabilmek için flütün uflenecek deliğini hava verilebilecek bir şekilde dudak vasıtasıyla kapatmak gerekir, daha sonra flüte diafram nefesi ile impulsif hava gönderilir. Eğer flüt içeri veya dışarı döndürülürse, o zaman Jet whistl – in tını ve ses yüksekliği değişir. Bu teknik notanın üzerinde büyük bir kırık okla gösterilir. (Tantsov, 2011:18).

Şekil 10. "Jet Whistl" in Notasyon Şekli

3.7. Aeolian Sounds – (aolian sesler)

Yalnızca soluk alıp vermenin duyulduğu bir çalma yöntemidir. Adını eski Yunan rüzgâr tanrısı Eola'dan almıştır. Arp telleri rüzgârdan ses çıkardığı gibi, flütün hava deliğine yönlendirilmiş hava akınıyla rezanansa başlar. Aynı zamanda temiz flüt sesi duyulmamalıdır. Aeolian Souds – tekniğini 1. oktav seslerinde çalınması tavsiye edilir. (Tantsov, 2011:18).

Şekil 11. H. Holliger'in^{xxxiv} "(t)air(e)" Eserinde "Aeolian Souds" – Tekniğini Kullanım Şekli

3.8. Tuşlara vurmak

Modern üflemeli çalgılar için yazılan literatüründe çok geniş kullanılan bir efekttir. İki önemli versiyonu vardır. Birincisi, parmağı herhangi birinden sonra ilgili notanın üstüne indirilmesidir. İkincisi, herhangi bir serbest kalmış parmağın diğer yandan bile notaları çalarken tuşlara (örneğin, sol elin ikinci parmağı) çarpmasıdır. Aynı şey uzun nota çalındığında da mümkünür, diğer boş el ise tuşlara vurur. (Tantsov, 2011:19).

Şekil 12. “Tuşlara vurmak” Tekniğinin Notasyonda Yazılış Şekli

3.9. Trompet ağızlığı ile çalmak

Bu çalma yöntemi, flütçünün dudak şeklinin bakır çalgılarda çalan sanatçının dudak şekli gibi, gerildiği zaman mümkündür. Ses, üç faktörün bir araya gelmesiyle oluşur: enstrümana verilen hava basıncı, rezonans alanı ve dudak gerginliği. Ses bu şekilde flütün iki yerinden çıkarılabilir: normal yerinden (üfleme deliğinden) ve baş kısmının üst hisse ile birleştiği yerden, yani flüt, blok – flüt gibi tutulacak". Her iki durumda da, dudaklar birlikte sıkılır ve güçlü hava basıncıyla şiddetli bir şekilde titreşir. Sesleini değişimi tuşlara basmakla veya açmakla değil, dudakların gerginliğindeki ve ağız şeklinin değişimi ile belirlenir: bu zaman aynı anda farklı glissando – lar da mümkündür. Bu teknik notaların üzerinde Latin harfleriyle “Trb. Emb.” gibi işaretlenir. Bu tekniği ilk kez M.Kawashima^{xxxv} “Manic Psychosus I” adlı eserinde kullanmıştır:

Şekil 13. “Trompet ağızlığı ile çalmak” Tekniğinin Notasyonda Yazılış Şekli

Bestekar yaratıcılığı yeni teknik materyallerle, yöntem ve metodlarla zenginleştiği için etkisini icracılık kültürüne de göstermiştir. Bu proses 20. yüzyılda daha da hızlanmış, avangard, dodekafoni,^{xxxvi} serializm,^{xxxvii} sonozizm,^{xxxviii} vb. bu gibi çeşitli yazı tekniklerinin yaranması flüt enstrümanında yeni icra üslupları, teknikleri, tını renkleri vs. ortaya çıkması ile karakterize olunur. 20. yüzyılın ortalarından itibaren, flüt enstrümanı için yazılan deneysel eserler daha sonra konserler, yarışmalar ve eğitim repertuarlarına çevrilmiştir ve yeni nesil besteciler için yaratıcı bir laboratuvar olmuştur. 21. yüzyılda bu icra teknikleri artık enstrümanda sıra dışı ses efektleri, tını renkleri yaratmak değil, bestecinin ana fikrini gerçekleştiren ifade unsurunu sunmaktır. Bu alanda yapılan araştırmalar hem besteciler, hem de sanatçılar için gerekli bir metodolojik araç olabilir. (Tantsov, 2011:20).

4. SONUÇ

Üflemeli çalgılardaki yeni tekniklerin ortaya çıkması, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren meydana gelen müzikal kompozisyonlardaki yeni cereyanlardan kaynaklandı. İkinci Dünya savaşından sonra genişleyen avangardizm akımı, klasik enstrümanların daha önce bilinmeyen olanaklarını gösteren sıradışı çalım biçimlerinin keşfedilmesine yol açtı. Bu olasılıklar o kadar sıradışı ve o kadar olağanüstü hale geldi ki, hem klasik, hemde akademik performansın yükselmesine güçlü bir gelişim kazandırdı. Bu değişimlerin doğrudan flütle ilgili üç yönü vardır:

1- Atonal^{xxxix} yazılmış müzik bestelerinden yola çıkarak yeni uyumsuzlukların ve mikro aralıkların araştırılması;

2- Yeni ses efektlerinin alımı, ısıklık sesi, hava gürültüsüne benzer ses, dil ve tuşlara vurularak alınan ses efektlerinin geliştirilmesi ve yeni tını renklerinin eklenmesi,

3- Flütte yeni çalgı üsluplarının keşfedilmesi, dairesel nefes alma, doğuşkan^{xl}larla çalma, oktav yüksekliğinin dördüncü oktav sol sesine kadar çıkartılmasıdır.

Makalede flüt icracılığının günümüzde önem verildiği yeni gelişme yöntemlerine dokunulmuştur. Flüt için yazılan çağdaş eserler, flüt enstrümanının sanatsal ve teknik özelliklerini genişlendiren çeşitli icra teknikleri, çalgı üslupları hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Yukarıda değindiğimiz yeni çalgı teknik ve üsluplarına ulaşarak kendine güvenir şekilde ustalık ve performans sergilemek için çok çalışmak gerekmektedir. Bunlardan bir çoğuna sahip olmak, çağdaş müziğe ilgi duymayan bir flütçü olsa bile flüt becerisine katkıda bulunacaktır. Bu, özellikle dairesel nefes alma ve Whistle tones (üst registerlerde çalma) teknikleri için daha çok geçerlidir. Tüm bunlar ambişür ve nefes alıp verme konusunda flütçüye büyük gelişim sağlar. Sonuç olarak, flüt icracılığı profesyonel seviyeye yükselir ve modern çağın yetenekli müzisyenleri tarafından teşvik edilir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- Искендеров, А. М. (2002). *“Стилевые и исполнительские особенности произведений для флейты”*, Баку, Адилоглы. (İskenderov, A.M. (2002). *“Flüt için yazılmış eserlerinin stil ve icra özellikleri”*, Bakü, Adiloglu.)
- Абдуллаев, А. Д. (2003). *“Очерк истории исполнительства на духовых инструментах европейского типа”*, Баку, Адилоглы. (Abdullayev, A. D. (2003). *“Avrupa Tipi Üflemeli Çalgılarda İcracılığın Tarihçesi Üzerine Bir Deneme”*, Bakü, Adiloğlu.)
- Кожухарь, В. А. (2009). *“Инструментоведение. Симфонический и духовой оркестры”*, Москва, Планета музыки. (Kozhukhar, V. A. (2009). *“Enstrümantasyon. Senfoni ve üflemeli çalgılar orkestraları”*, Moskova, Müzik Gezegeni.)
- Волков, Н. В. (2008). *“Теория и практика искусства игры на духовых инструментах”*, Москва, Альма Матер. (Volkov, N. V. (2008). *“Üflemeli çalgıları çalma sanatının teorisi ve pratiği”*, Moskova, Alma Mater).
- Квашнин, К. А. (2004). *“Сонористика и исполнительство на духовых инструментах”*. Самара. Издательства Самарской Государственной Академия Культуры и Искусств. (Kvashnin, K. A. (2004). *“Nefesli çalgılarda sonorite ve icracılık”*. Samara, Samara Devlet Kültür ve Sanat Akademisi'nin Yayın Evi”.
- Левин, С. Я. (1973). *“Духовые инструменты в истории музыкальной культуры”*. (Часть I), Ленинград, Музыка. (Levin, S. Y. (1973). *“Müzik kültürü tarihindeki üflemeli çalgılar”*. (Bölüm I), Leningrad, Müzik).
- Левин, С. Я. (1983). *“Духовые инструменты в истории музыкальной культуры”*. (Часть II), Ленинград, Музыка. (Levin, S. Y. (1983). *“Müzik kültürü tarihindeki üflemeli çalgılar”*. (Bölüm II), Leningrad, Müzik).
- Танцов, О. И. (2011). *“Новые приёмы игры на флейте”*. Москва, Научно-издательский центр «Московская консерватория». (Tantsov, O. İ. (2011). *“Yeni flüt teknikleri”*. Moskova, Moskova konservatuari bilimsel yayın evi).
- “Новые приёмы игры на флейте”*. Хрестоматия. (2005). Составитель О.Танцов. Московская консерватория. (*“Yeni flüt teknikleri”*. Derleme. (2005). Derleyici O.Tantsov. Moskova konservatuari).
- Гуревич, П. (1984). *“Музыка и борьба идей в современном мире”*. Москва, Музыка. (Gurevich, P. (1984). *“Müzik ve modern dünyadaki fikirlerin mücadelesi”*. Moskova , Müzik)
- Борев, Ю. (2005). *“Эстетика”*. Москва, Русь-Олимп: АСТ: Астрель. (Borev, Y. (2005). *“Estetik”*. Moskova, Rus-Olympus: AST: Astrel).
- Филенко, Г. (2001). *“История зарубежной музыки. Начало XX века — середина XX века”*. Санкт – Петербург, Композитор. (Filenko, G. (2001). *“Yabancı müzik tarihi. XX yüzyılın başı, XX yüzyılın ortası”*. St. Petersburg, Besteci).
- Козловски, П. (1997). *“Культура постмодерна”*. Москва, Республика. (Kozlovski, P. (1997). *“Postmodern Kültürü”*. Moskova, Cumhuriyet).
- Радугин, А. (2001). *“Культурология”*. Учеб. Пособие. Москва, Альма матер. (Radugin, A. (2001). *“Kültüröloji” Ders kitabı*. Moskova, Alma Mater).

- Гуляницка, Н. (2014). *“Музыкальная композиция: модернизм, постмодернизм. История, теория, практика”*. Москва, Журнал «Языки славян. культуры».
- (Gulyanitska, N. (2014). *“Müzikal kompozisyon: modernizm, postmodernizm. Tarih, teori, uygulama”*. Moskova, “Slavların dilleri kültürü” Dergisi).
- Друскин, М. (1963). *“Пути развития современной зарубежной музыки”*. В сборнике «Вопросы современной музыки». Ленинград. (
- Druskin, M. (1963). *“Puti razvitiya sovremennoy zarubezhnoy muzyki”*. V sbornike «Voprosy sovremennoy muzyki». Leningrad. (Druskin, M. (1963). *“Modern yabancı müziğin gelişim yolları”*. "Modern müziğin soruları". Derleme, Leningrad).
- Шнеерсон, Г. (1973). Цит по: Музыкальная энциклопедия. Том I, Москва. (Schneerson, G. (1973). alıntı: Müzik Ansiklopedisi. Cilt I, Moskova).

EXTENDED SUMMARY

Within its ancient history, flute has long passed through a historical flourish road in woodwind instruments. The modern type of flute is played sideways nowadays and its development led to the enrichment of the repertoire and flute performance has developed into a professional level and been encouraged by talented musicians of the modern age. As the flute performance improves; instrument facilities in terms of artistic, technical, acoustic, timbre and etc. are widely evaluated by composers. A number of methodological sources have been created in the Russian and European literature. This article also refers to these sources and developments mainly related to various techniques used in contemporary works written for the instrument.

In this study, new instrument style and techniques were listed as glissando, vibrato and smorzato, trill and tremolo, frullato, slap-tongue or pizzicato, whistle tones, jet whistle, aeolian sounds, hitting the keys, playing with the trumpet mouthpiece etc.

Glissando is achieved by slow and gradual opening and closing of the holes in the flute. Vibrato and Smorzato –Vibrato through the throat is a wider spread technique. The vibrato obtained by lip or “smorzato” (damped) is obtained by squeezing the lips together. Trill and Tremolo is available in 1/4 tone, timbre (bisbigliando) and so on. Frullato (In Italian – Whistle) is done by flute in two different ways: With tongue or throat. Slap – Tongue and Pizzicato is better known with jazz artists. Tongue – Ram (Crushed Tongue) is used to create a mild sound in major seventh interval by the used finger pattern. Whistle Tones is the technique applied to make sounds similar to whistling in flute. Circular Breath is widely used in contemporary practice. Jet Whistle is referred to a strong sound that can be compared to the flight sound of an aircraft. Aeolian Sounds is a performance method where only inhaling and exhaling sounds are heard. Hitting the Keys have two important versions: First is to lower the finger onto the corresponding note after any one. Second; any unblocked finger strikes the keys when playing the notes. Playing with Trumpet Mouthpiece is possible when the lip of the flutist is stretched, such as the lip of a brass player instruments. Sound consists of a combination of three factors: Air pressure to the instrument, resonance area and lip tension.

It is necessary to work hard to reach new instrument techniques and styles mentioned above and to exhibit mastery and performance in a confident manner. Having most of them will contribute to the flute skill even if he is a flutist who is not interested in contemporary music. As a result, the performance of flute rises to the professional level and is encouraged by talented musicians of the modern age.

SONNOT

- ⁱ Müzikte modernizm, 20. yüzyılın başlarında meydana gelen müzikal dilde değişim ve gelişme sürecinin altında yatan felsefi ve estetik bir duruş, eski müzik kategorilerini zorlayan ve yeniden yorumlayan farklı tepkiler, yeni yöntemlere yol açan yenilikler dönemidir.
- ⁱⁱ Müzikte eklektizm - bestecinin bilinçli olarak kendi doğasına yabancı veya zamanı geçmiş tarzları kullanmasıdır. Terim aynı zamanda yerme amacıyla, orijinallikten uzak, başka kaynaklardan rastgele referanslar alan besteciler için kullanılabilir.
- ⁱⁱⁱ Claude Debussy – 20. yüzyılın en önemli Fransız bestecilerinden birisidir. Müzikte empresyonizm akımının en önemli temsilcisidir.
- ^{iv} Richard Georg Strauss - Alman besteci, şef, piyanist ve kemancıydı. Romantik ve erken dönem modern dönemlerin baş bestecileri sayılan Richard Wagner ve Franz Liszt'in halefi olarak tanımlanmıştır. Gustav Mahler ile birlikte, Wagner'in ardından geç kalan Alman Romantizminin çiçeklenmesini temsil ediyor, burada orkestrasyonun öncü inceliklerini gelişmiş bir harmonik stille birleştiriyor.
- ^v Ekspresyonizm – dışavurumculuk, 20. yüzyılın başında müzik araştırması yapar, daha sonra veya daha sonra müzisyenler veya araştırmacılar tarafından dönemin genel bir sanatsal hareketi olarak dışavurumculukla ilişkilendirilir.
- ^{vi} Fransız besteci , piyanist, eleştirmen, Fransız Altılısı'nın en önde gelen üyesi.
- ^{vii} Fransız besteci, piyanist. Piyano eserleri, tiyatro ve bale müzikleri bestelemiştir. Besteleri orijinal, mizahi, minimalisttir. Müzikte mizahın babası olarak tanınır.
- ^{viii} Fransız besteci ve piyanist. 20. yüzyılın önemli bestecilerindendir. Özellikle orkestrasyon konusunda çok başarılı olan Ravel'in en tanınmış eseri "Bolero"dur.
- ^{ix} Almanya doğumlu Nazi döneminde Amerika'ya göç eden besteci. 1920'den ölümüne kadar aktif bir müzisyendi.
- ^x Alman besteci. Orff çocuklara müzik öğretmek için özel bir eğitim yöntemi geliştirmiştir
- ^{xi} Alman besteci, kemancı, viyola çalıcısı, eğitimci, müzik teorisi ve orkestra şefidir.
- ^{xii} Birçok değişik müzik türünü ustalıklıca icra edebilen, bu özelliği ile 20. yüzyılın en önemli yorumcularından sayılan ünlü piyanist ve besteci.
- ^{xiii} Rus besteci. 20. yüzyılın en önemli senfonilerini yazan besteci film müziği, şarkı, caz dahil olmak üzere pek çok türde eserler verdi.
- ^{xiv} Rus kökenli ABD ve Fransa vatandaşı besteci, piyanist ve orkestra şefi. 20. yüzyıl müziğinin en etkili ve önemli bestecilerinden biri olarak kabul edilir.
- ^{xv} Piyanist, orkestra şefi ve gelmiş geçmiş en başarılı İngiliz modern dönem bestecilerden birisidir. Vokal eserleri ile ün kazanmıştır.
- ^{xvi} Macar besteci, etnomüzikolog, eğitimci, dilbilimci ve filozof. Macaristan'da 20. yüzyılın ortalarında Zoltan Kodai tarafından geliştirilen müzik eğitimine bir yaklaşım geliştirmiştir. Kodai'nin müzik eğitimi alanındaki fikirleri daha sonra meslektaşları ve takipçileri tarafından geliştirilen bir yöntemin kaynağı oldu.
- ^{xvii} Macar besteci, piyanist ve Doğu Avrupa halk müziği derleyicisi.
- ^{xviii} 19. yüzyılın sonuyla 20. yüzyılın başlarının klasik müzik tarihinde adı geçmiş Fin bestecidir.
- ^{xix} Amerikalı besteci ve piyanist. Broadway müzikalleri ve klasik batı müziği orkestraları için eserler yazdı.
- ^{xx} Postmodern müzik, beste yapımında öteden beri kullanılmamış dizisellik akımına alternatif oluşturmak amacıyla 20. yüzyılda ortaya atılmış akımdır.
- ^{xxi} Organum - başka bir melodiye aynı anda eşlik ederek melodi çalma
- ^{xxii} Polistylizm - edebiyat, sanat, film, özellikle müzikte çoklu stil ya da tekniklerin kullanılmasıdır ve postmodern bir özelliktir.
- ^{xxiii} Kariyerinin büyük bölümünü ABD'de geçiren, Fransız doğumlu bir bestecidir. Warez'in müziği tını ve ritmi vurgular. Kendi müzikal estetiğine atıfta bulunan "organize ses" terimini kullandı.
- ^{xxiv} Amerikalı besteci, filozof, yazar ve baskıcı. Los Angeles'ta doğan Cage, liseyi sınıf birincisi olarak bitirdi. 1938 yılında Seattle'da vurmali çalgılar orkestrası kurdu. Aynı yıl değişik bir piyanoyu konserlerinde kullanmaya başladı.
- ^{xxv} Minimalizm, modern sanat ve müzikte, kökeni 1960'lara giden, sadelik ve nesnelliği ön plana çıkaran bir akımdır.
- ^{xxvi} Amerikalı ilk avangard besteci, müzisyen ve ilk Amerikalı minimalist bestecilerden biri olarak tanınan bir sanatçı. Eserleri savaş sonrası deneysel ve çağdaş müziğin örnekleri olarak gösteriliyor ve New York şehir merkezindeki müziğe ve Fluxus sanat sahnelerine bağlıydı.
- ^{xxvii} Amerikalı bir besteci ve öncüsü olduğu 20. yüzyıl müziğinin minimalist okulu ile ilgili müzisyen.

- ^{xxviii} Semantik - Anlambilim, anlam bilimi ya da semantik, anlamları inceleyen bilimdir.
- ^{xxix} Erpresyonizm - İzlenimcilik, 19. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkan ve bütün sanat dallarını, özellikle resmi etkileyen akım.
- ^{xxx} Zaur Fahratoev (1965) Bakü'de Doğmuş. 1990 Yılında Azerbaycan Devlet Konservatuarı'ndan (1995 Yılından Ü. Hacibeyli Bakü Müzik Akademisi) F. Karayev'in Sınıfından Mezun Olmuş. 1993 Yılında Moskova'ya İltica Etmiş.
- ^{xxxi} ^{xxxii} Dmitriy Aleksandroviç Kurlandskiy (09.06.1976) Rus Film Müziği Bestecisi.
- ^{xxxii} Brian Ferneyhough (16.01.1943) İngiliz Bestecisi.
- ^{xxxiii} Ambişür – (embouchure *fr.*) Üflemeli Müzik Aletleri Çalarken Bir Müzisyenin Dudaklarının, Dilinin ve Yüz Kaslarının Konumu.
- ^{xxxiv} Heinz Holliger (21.05.1939) İsviçreli Obuacı, Besteci ve Şeftir.
- ^{xxxv} Motoi Kawashima – Japonya'lı Piyanist.
- ^{xxxvi} Dodekafoni - (dodécaphonie *fr.* , dodecaphony *ing.*) Müzikte Oniki Sesli Sistem. İlk Kez 1923 de Avusturya'lı Bestekar A. Schönberg Tarafından Kullanılmıştır.
- ^{xxxvii} Serializm – (musique serielle *fr.*, serielle Musik *alm*) Avusturya'lı Besteci A. Schönberg'in İcat Ettiği On İki Ton Besteleme Tekniği. 20. Yüzyılın İkinci Yarısının Ağırlıklı Olarak Batı Avrupa (Yeni Viyana Sistemi) Müziğindeki Bir Müzikal Kompozisyon Tekniğidir.
- ^{xxxviii} Sonorizm – (sonorus *lat.*) Birden Çok Tema, Birden Çok Boyut. 20. Yüzyılın Altmışlı Yıllarında Alman Müzik Eleştirmenleri Tarafından Rağbet Kazanmış "Polonya Bestekar Okulu" Şeklindeki Belirleme.
- ^{xxxix} Atonal – (*fr.*) Hiçbir Ton ve Makam Kurallarına Bağlı Kalmadan Oluşturulan Beste.
- ^{xl} Doğuşkan – (Obertone *alm.*) Müzik'te Ana Tona Özel Renk Ekleyen, Tını Veren Ekstra Bir Tondur (İlkel Ses Anlamında).

**2321 NUMARALI HAFİK KAZASI MÜSLİM NÜFUS DEFTERİNİN
DEĞERLENDİRMESİ (1841-1845)**

**EVALUATION OF THE MUSLIM POPULATION REGISTERS OF HAFİK
DISTRICT NO:2321 (1841-1845)**

Muhammed KÖSE

Öğr. Üyesi. Dr. Muhammed Köse, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Tarih Bölümü

*Assist. Prof. Dr. Muhammed Köse, Erzincan Binali Yıldırım University, Graduate School of Social
Sciences, Department of History*

muhamkose@gmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-2049-5405

Ceyda SAVAŞ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi

MA, Erzincan Binali Yıldırım University, Graduate School of Social Sciences

cyd.svs25@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8128-4532

Atıf/©: Köse, Muhammed, Savaş, Ceyda, (2019). 2321 Numaralı Hafik Kazası Müslim Nüfus Defterinin
Değerlendirmesi (1256-1260/1841-1845), Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl
12, Sayı 2, ss.495-521

Citation/©: Köse, Muhammed, Savaş, Ceyda (2019). Evaluation Of The Muslim Population Registers
Of Hafik District No:2321 Erzincan University Journal of Social Sciences Institute, Year 12, Issue 2,
pp. 495-521

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Erzincan University Journal of Social
Sciences Institute

SBDER-31, Aralık-December 2019 Erzincan

E-ISSN-2148-9289

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 05.12.2019

Kabul Tarihi-Accepted Date : 31.12.2019

Sayfa-Pages : 495-522

<http://dergipark.gov.tr/erzisosbil>

This article was checked by *iThenticate*

2321 NUMARALI HAFİK KAZASI MÜSLİM NÜFUS DEFTERİNİN DEĞERLENDİRMESİ (1256-1260/1841-1845)ⁱ

Evaluation Of The Muslim Population Registers Of Hafik District No:2321 (1256-1260/1841-1845)

Muhammed KÖSE

Ceyda SAVAŞ

Öz:

Osmanlı Devleti'nin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısına dair incelemeler yapılırken, Başbakanlık Osmanlı Arşivi bünyesinde bulunan Nüfus Defterleri, içinde barındırdıkları bilgiler açısından düşünüldüğünde şehir tarihi açısından oldukça büyük bir önem arz etmektedir.

Modern anlamda Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımı 1831 yılında yapılmıştır. 1831 yılından önce Osmanlı Devleti'nde yapılan sayımlar genel olarak vergilendirme amacı ile yapıldığı için sayımı yapılan bölge ve kazanın nüfusunun tespiti açısından yeterli değildir. 1831 sayımı ise, bireylerin askeri amaçlı olarak tespitine yönelik yapılan ilk sayım olma özelliğine sahiptir.

Bu çalışmada, miladi 1256-1260 (1841-1845) yılları arasında Hafik Kazasında ve köylerinde bulunan Müslim erkek nüfus ve hane reislerinin meslekleri, kişilerin, fiziksel özellikleri, özür durumları hakkında bilgi verilmiştir. Defterde yer alan, Müslim nüfusa ait bilgiler günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Sonuç olarak, nüfus defteriyle yörenin demografik, sosyal ve idari yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: XIX. Yüzyıl, Osmanlı Devleti, Hafik Kazası, Nüfus sayımı, Nüfus defteri.

Abstract:

Registers within the Ottoman Archives of the Prime Ministry are of great importance in terms of the history of the city.

The first modern census in the Ottoman Empire was conducted in 1831. Since the censuses made in the Ottoman Empire before 1831 were generally made for the purpose of taxation, it is not sufficient for determining the population of the census region. The 1831 census is the first census conducted to identify individuals for military purposes.

In this study, there is information given about Muslim Male Population in Hafik District and its villages between 1256-1260 (1841-1845) and their characteristics. The information about the Muslim population in the book has been translated into today's Turkish. As a result, the demographic structure of the region was tried to be revealed by the population registry.

Keywords: XIX. Century, Ottoman Empire, Hafik's Kaza, Census, Registry.

)

1. GİRİŞ

1. 1. HAFİK KAZASI TARİHİ VE COĞRAFİ YAPISI

1. 1. 1. Kaza Tarihi

Hafik ilçesinin tarihi, M.Ö 2000'li yıllara kadar uzanmaktadır. (Camcı, 2016:3) Eski çağlardan itibaren, insanlar tarafından bir yerleşim merkezi olan Hafik'te, ilk yerleşim yeri Hafik Gölünün kuzey kıyısına yakın Pılır Höyük'tür. Alan ile ilgili araştırma 1944-1945 yılları arasında Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Antropoloji Bölümü tarafından yapılmıştır. (Dolanbay, 2010:15) Ayrıca bölgenin bir diğer karyesi olan Beypınarı köyünde bulunan keramikler, bölgede Tunç Çağında da yerleşim olduğunun kanıtıdır. (Dolanbay, 2010:16)

Türklerin Anadolu'ya gelişinden itibaren bölgeye Danişmentliler, Anadolu Selçuklu, Eretna, Kadı Burhanettin ve Osmanlı Devleti gibi pek çok Türk devleti hâkim olmuştur. (Dolanbay, 2010:15)

Hafik kazası, bir dönem Sultan Yıldırım Bayezid ile Timur arasında yapılan mücadelelere neden olmuş, bu mücadeleler sonucunda Sultan Yıldırım Bayezid'in yenilmesi ile bölge bir müddet Akkoyunlu hâkimiyetinde kalmıştır. Bölgede Sultan II. Mehmed döneminde de devam eden, Osmanlı-Akkoyunlu mücadeleleri görülmektedir. Sultan II. Mehmed Otlukbeli Seferine giderken Sivas'a uğramış, savaş hazırlıklarını burada gözden geçirerek, Erzincan'a geçmiştir. Savaşın sonucunda ise, bölgedeki Akkoyunlu tehlikesine son verilerek, bölge kesin olarak Osmanlı sınırlarına kalmıştır. (Farımaç 2011:12)

Sultan II. Bayezid döneminde Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi, Hafik kazasında Şiilik propagandasına sahne olmuştur. (Dolanbay, 2010:21-22) 1512 yılında Osmanlı tahtına geçen Yavuz Sultan Selim, bu tehdidin farkına vararak İran Seferine çıkmıştır. Çaldıran seferine çıkan Yavuz Sultan Selim, önce Konya'ya uğrayarak Mevlâna Hazretlerine ziyarette bulunmuş, daha sonra Sivas'a geçmiştir. Günümüzde Çadırlar Çukuru olarak bilinen Sivas'ın, yaklaşık 5 km batısında bulunan yerde ordusu ile konaklayan Yavuz Sultan Selim, burada savaş düzeni almıştır. (<http://www.hafik.gov.tr/hafik-ilcemizin-tarihi>, (07.06.2019)

Kanuni Sultan Süleyman da Sivas'a iki kez gelmiştir. İlki Tebriz seferine giderken 1534 yılında, ikinci gelişi ise 1548 yılında ikinci İran seferi sırasındadır. Sultan IV. Murad'da Revan Seferi'ne giderken Sivas'a uğramış ve iki hafta burada kalarak savaş hazırlıklarını görmüş; Revan'da düşmana karşı uygulayacağı savaş stratejileri için tatbikat yapmıştır. (Dolanbay, 2010:22)

1873 yılına kadar Sivas Vilayeti merkez sancağına bağlı bir nahiye olan Hafik, 1873 yılında kaza statüsüne yükselmiştir. Hafik, 1873 yılında Koçhisar adı ile ilçe olmuş, 1926 yılında tekrar eski adı olan Hafik adını yeniden almıştır. Hafik hala Sivas iline bağlı, Sivas-Erzincan E-88 karayolu üzerinde yer almaktadır. Birçok medeniyetin yaşadığı, gölleri ve ormanlık alanları ile doğal zenginliklere sahip, turistik potansiyeli bulunan bir ilçedir. (Farımaç 2011:12)

1. 1. 2. Coğrafi Yapı

Hafik Kazası Sivas'ın kuzeydoğusunda yer almaktadır. İncelenen dönemde 16 bucak ve 175 köyden oluşan Hafik (Mahiroğlu, 2001:157), günümüzde 2382 km² yüzölçümüne sahip olup Sivas il merkezine 37 km uzaklıktadır. (Akpınar ve Akbulut, 2007:14)

Konum itibari ile İç Anadolu Bölgesinin Yukarı Kızılırmak Bölümü sınırlarında bulunan kaza, İdari bakımdan Sivas iline bağlıdır. İlçenin kuzeyinde Reşadiye ve Almus, güneyinde Kangal ilçesi, doğusunda Zara ilçesi, batısında Sivas ilçe merkezi bulunmaktadır. (Camcı, 2016:2)

1. 1. 3. Nüfus Defteri ve Nüfus Sayımları

Osmanlı Devleti'nde tutulan ve nüfus kayıtları olarak adlandırılan defterleri, 15-19. yüzyılları arası ve 1831 sonrası olarak iki grupta değerlendirilebilir. Bu iki dönemde tutulan defter kayıtlarının yazım tarzları birbirinden farklıdır. Bu dönemleri ayıran en önemli farklılık ise, verilerin toplanması ve kullanım amacıdır. (Kahrıman ve Gül, 2012:4)

İlk nüfus sayımı çalışmaları Osmanlı Devleti'nde kendini "*Tahrir Defterleri*" olarak göstermektedir. (Güneş, 2014:223; Gül, 2017:40) Sözlükte "*yazman, kaydetme, deftere geçirme*" anlamına gelen tahrir, Osmanlı maliye teşkilatında vergilerin ve bu vergilerin ismen tespiti için, değişik dönemlerde farklı şehirlerde gerçekleştirilen sayımları ve bu sayımların kaydedildiği defterleri ifade etmektedir. (Öz, 2010:425)

Kaynaklarda belirtilen en eski tahrir sayımı 835 (1431) tarihli Arvanid Sancağı Defteri'dir. Devletin yaptığı bu sayımların amacı; mevcut halkın içinde askere alacağı, vergilendireceği ve diğer kurumlarda görevlendireceği kişileri belirlemektir. (Doğan, 2014:72) Ancak Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden uygulanan bu tahrirler, tımar sistemiyle bağlantılı olarak yürütüldüğü için, tımar sisteminin uygulanmadığı yerlerde tutulmamıştır. (Güneş, 2014:223) Bu durum, Osmanlı Devleti'nde yapılan nüfus sayımlarının genel olarak toprak yazımı nedeniyle yapıldığını göstermektedir. (Karal, 1943:6)

Modern anlamda ilk nüfus sayımı ise, Osmanlı topraklarının bütününe kapsamamakla birlikte hem Avrupa'da hem de Anadolu'da 1828-1829 yılları arasında yapılmıştır. (Köse, 2016:88; Karpat, 1943:62) Bu sayım Rusya ile yapılan savaş nedeni ile tüm ülke genelinde uygulanamamış, savaş bitiminde Anadolu ve Rumeli'nin bir kısmında sayım gerçekleştirilmiştir. (Karpat, 2010:67)

Toprak sayımı amacı dışında, Rumeli ve Anadolu'da yapılan ilk nüfus sayımı olarak, 1831 yılında yapılan sayım kabul edilir. (Karal, 1943:10) Bu sayımda bir yaşından yüz yaşına kadar olan Gayrimüslim ve Müslüman erkek nüfus sayılmıştır. Müslim erkekler, askeri personel olarak değerlendirildiği için yaşları dikkate alınarak, gayrimüslimler ise, vergiye tabi oldukları için gelirlerine göre yazılmıştır. (Serbestoğlu, 2014:260) Bu nedenle gayrimüslimler ve Müslümanlar ayrı defterlere kaydedilmiştir. (Emren, 2018:2) Kemal Karpat, asıl sayımın çok altında olmakla birlikte, 1831 yılında yapılan nüfus sayımında, Osmanlı tebaasındaki erkek nüfus sayısının 3.722.738 olduğunu belirtmiştir. (Karpat, 2010:70) 1831 sayımlarının ardından, Osmanlıda 1844, 1852, 1856, 1866, 1881, 1882, 1905, 1917 gibi değişik dönemlerde belirli aralıklarda, Osmanlı Devleti'nde genel ve bölgesel sayımlar yapılarak kayıtlar güncel tutulmaya çalışılmıştır. (Başaran ve Haykıran, 2015:154)

Nüfus kayıtlarına ilişkin veriler, her Osmanlı Vilayetinde Sicil Memurları tarafından kayda geçirilirdi. Her ne kadar kayıtların nizami bir şekilde, eksiksiz yazılıp, sürekli güncellenmesi hedeflenmiş ise de kayıtlar hiçbir zaman tam mükemmellik gösterir şekilde kaydedilememiştir.

Her türlü nüfus istatistiğinin temelini oluşturan nüfus sicilleri, halkın güvenini kazanmış kişiler tarafından tutulur ve birer nüshası ise, İstanbul'a gönderilirdi. (McCarthy, 3) Sayımı yapılan kaza nüfusunun doğum, ölüm, iskân gibi durumları yazılır ve bu defterlere "Vukuat Defteri" denirdi. İstanbul'a gönderilen bu defterlerin, düzenli bir şekilde muhafaza edilmesi ve kaydının tutulması için 1831 yılında "Ceride Nezareti" kurulmuştur. (Küçük, 2007:409) Nezaret kurulduktan sonra, Osmanlı Devleti'nde yaşayan erkek nüfus her üç ayda bir Vukuat defterlerine yazılarak, Ceride Nezareti'ne gönderilmesi kararı alınmıştır. Uygulamadan istenilen sonuç alınmayınca, sancaklara o yerin ileri gelenlerinden "nüfus nazırı" adıyla bir memur tayin edilmiştir. Bu memurun vazifesi ise, her altı ayda bir bölgede olan değişiklikleri İstanbul'a bildirip, kayıtların yenilenmesini sağlamaktı. Kazalarda nüfus memurları tarafından yapılan nüfus sayımı işlemi, nahiyelerde "Mukayyid" denilen görevliler tarafından yapılmaktaydı. (Küçük, 2007:409)

İlerleyen süreçte Ceride ve Mevkufat kalemleri birleştirilerek, "Ceride Muhasebesi" kurulmuş olup, bu muhasebenin başına Süleyman Faik Efendi tayin edilmiştir. Tanzimat'a kadar bu şekilde varlığını devam ettiren Ceride Muhasebesi, Muhasebe-i Umumiyye Müdürlüğü'nün kurulmasıyla kaldırılmıştır. (Küçük, 2007:409)

1874 yılında Şura-yı Devlet tarafından yayımlanan nizamnameyle, kayıt sistemi ve nüfus memurlarının görevleri yeniden belirlenmiştir. Ancak uygulamaya konulamamıştır. 1881 yılında yine, 1874 nizamnamesi esas alınarak, "Sicil Nüfus Nizamnamesi" hazırlanarak, "Sicil-i Nüfus İdaresi" kurulmuştur. Sicili yazılan herkese bir nüfus tezkeresi verilmiş olup, 1881 nizamnamesinde daha sonra görülen aksaklıklar düzeltilmiş, Osmanlı Devleti'nin son dönemine kadar yürürlükte kalmıştır. (Küçük, 2007:410)

Osmanlı Devleti'nde farklı amaçlarla ve nedenlerle yapılan nüfus sayımları, Cumhuriyet'in ilanından sonra, daha da gelişmiş ve nüfusa dair farklı özellikler göz önünde bulundurularak sayımlar yapılmıştır. Cumhuriyet dönemi, nüfus sayımlarının da içerisinde yer aldığı istatistikî hizmetler, yeni kurulan kurumlar tarafından yürütülmüştür. (Gülekoğlu2018:23)

2. 2321 NUMARALI HAFİK KAZASI MÜSLİM NÜFUS DEFTERİNİN TANITIM ve DEĞERLENDİRMESİ

Transkrip ve değerlendirmesi yapılan defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde NFS. d 2321 numaralı ve 1256 (1840-1841) tarihli künyesi ile yer almaktadır. 2321 numaralı Sivas Eyaleti, Sivas Sancağı, Hafik kazası Müslim nüfus defteridir. 2321 numaralı defter 20X55 ebadında 207 varak 242 sayfadan ibarettir. 242 sayfanın 81 sayfası boştur. Her varakta sağ üst köşede sayfa numarası belirtilmiştir. Hane yazımı kısa olarak sağ üst köşede, kişi sırası ise, sol üst köşede verilmiştir.

Defterde 1 kaza merkezi ve 90 karyeye ait Müslim erkek nüfus bilgileri verilmiştir. Deftere sadece, bölgedeki erkek nüfus kaydedilmiş, bunun dışında kişilerin yaşları, fiziksel özellikleri, baba isimleri, lakapları, meslekleri ve asker olanlar, bölgeden göç edenler ve ayrıca sürgün edilenler de yazılmıştır. Fiziki özellikleri belirtilirken, boy uzunluğu (uzun, uzunca, orta, kısa) olmak üzere dört kategoriye ayrılmıştır. Sakal, bıyık durumuna göre ak sakallı, kır-kırca sakallı, kara sakallı, sarı sakallı, kumral sakallı, ter bıyıklı (yeni yetişmiş-yeni çıkmış) ifadeleri kullanılmıştır. 10 ve 11 yaşlarındaki çocuklar Farsça'da güçlü anlamına gelen "Tüvânâ" kelimesi ile 40 yaşında olanlar ise, Arapça'da ihtiyar anlamına gelen "Musin" olarak kaydedilmiştir.

Kişilerin yaşları, “Sinn” ibaresi ile kişisel bilgilerinden ya da baba adlarından sonra verilmiştir. Yaş ile bağlantılı olarak 13-20 yaş arası gençler için “Şabb” ve “Şabb-ı Emred” ifadeleri kullanılmıştır. “Şabb” ibaresi ağırlıklı olarak, 13-15 yaş aralığı, “Şabb-ı Emred” ise 16-20 yaş aralığı için kullanılırken, ikiz çocuklar “Tev’em” yazılarak belirtilmiştir. Bunların dışında “Redif”, “Ba Ticaret Der-saadet’te”, “Der-saadet’te”, “Mansure’de”, “Topçu Redif”, “Tımarlı Süvari”, “Asakir-i Hassa’da Redif” ibareleri de askeri ibareler olarak kullanılmıştır.

Defterde, 1 yaş altı çocukların bazıları “Mah” yazılarak kaç aylık oldukları, bazılarının doğum tarihi ise, “Tevellüd” olarak belirtilmiştir. Ölü olanlar “Fevt” olarak kaydedilmiş ve üzeri kırmızı mürekkep ile çizilerek ölüm tarihleri altına yazılmıştır. Askerlik, özür durumları ve meslekleri genellikle kaydın üstüne yazılırken, ölüm ve doğum tarihleri kaydın altına yazılmıştır. Tekrar yazımlarını engellemek için “Bu dahi” ibaresi kullanılmıştır. Defter düzgün bir rik’a ile yazılmış olup, siyah ve kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Kişilerin fiziksel özellikleri, hane, sıra numaraları, yaşları siyah mürekkep ile yazılırken, engel durumları ve askerlik durumları, doğum ve ölüm tarihleri kırmızı mürekkep ile yazılmıştır.

2. 1. Köylerin Eski İsimleri, Günümüzdeki İsimleri ve Bağlı Buldukları Yerler

Kazada kaydı bulunan köylerin, zamanla bazılarının isimleri, bazılarının statüleri, bazılarının bağlı buldukları yerler değişiklik göstermişken, bazıları da aynı isimle hala varlığını devam ettirmektedir.

Günümüzde, bölgede bulunan köylerin isimlerinin veya bağlı buldukları yerlerin değiştiği görülmektedir. Bazı köylerin ise, bilgilerine ulaşamamaktadır. Örneğin; Körmed köyü, Atma/Ate köyü, Abdeken köyü, Karabigar köyü, İncekaya köyü, Tervesi köyü, Cerhin köyü, Şahdeg (Dipiviran) köyü, Seyfan köyü, Kara Piraf köyü, Tüberga köyü, Tuna /Toke köyü, Ariz köyü, Evrakil/ Orakil köyü, Sahdi köyü, Kızılca Keşi (Savcun) köyü, Emrudlu köyü ve Pegaric köylerinin günümüze ait hiçbir bilgisine rastlanılmamıştır.

Günümüzde bilgisine ulaşılabilen, Şenkürek köyü; “Şemkürek” adını almış olup, Sivas Nahiyesine, Serkencük (Serpencik) köyü; “Serpincik” adıyla Sivas Merkeze, Çöket köyü; “Çöken” adını alarak Hafik merkez ilçeye, Akviran köyü; aynı isimle kalarak, Sivas merkeze, Hayırbey (Kayırbey) köyü, aynı isimle kalarak, merkeze, Damlaluca köyü; “Damlacık” adını almış olup Bedirli Nahiyesine, Apa köyü aynı isimle kalarak, Bedirli Nahiyesine, Tatlıcak köyü; “Tatlıcak” adını alarak merkeze, Latif Hanı (Aparı) köyü; “Eskiapardı” adını alarak Kayadibi nahiyesine, Karakömlük köyü; “Karagömlük” adıyla merkeze, Hocabey Kebir köyü; “Hocabey” adıyla merkez ilçeye, Himmetfakih köyü, Güllice köyü ve Yenice köyü aynı isimle kalarak merkeze, İmaret köyü aynı isimle Sivas merkeze, Mehmadik köyü; “Mehmedik” adıyla Sivas merkeze, Kızıldere köyü aynı isimle Zara ilçesine, Şehristan köyü aynı isimle Sivas nahiyesine, Kil Hıdırek (Kel Hadik) köyü; “Uzuntepe” adıyla merkez ilçeye, Hodşafenk köyü; “Ulukapı” adıyla merkez ilçeye, Midilic köyü aynı isimle Yerköy ilçesine, Eymirhan köyü; “Emirhan” adıyla merkez ilçeye, Kalendir köyü; “Kalender” adıyla İmranlı ilçesine, Kızılcakeşi köyü; aynı isimle Karayün Nahiyesine, Gerne köyü aynı isimle Mamuşa nahiyesine, Taht-ı Kemend köyü; “Tahtikement” adıyla Karayün nahiyesine, Kara Öyük (Karayük) köyü; “Kara Höyük” adıyla merkez ilçeye, Yavi köyü; “Yavu” adıyla Mamuşa nahiyesine, Boğazkesen köyü; “Eskiboğazkesen” adıyla merkeze, Mamuşa köyü; aynı adıyla ilçe merkeze, Acı Pınar (Seyfan) köyü; “Acıpınar” adıyla Celalli nahiyesine, Hoşkadem köyü; aynı adıyla ilçe merkezine, Yassıcebil köyü aynı adıyla merkeze, Budaklı köyü aynı adıyla Ulaş Bucığına, Mescidli köyü; “Mescitli” adıyla merkeze, Hacı Mirza köyü aynı adıyla Ulaş nahiyesine, Beştepe köyü aynı adıyla; Ulaş nahiyesine, Gulam köyü; “Beştepe” adıyla Ulaş nahiyesine, Kul Yusuf köyü aynı

adıylı Mamuğa nahıyesıne, Kesrek köyü; “Akkoç” adıyla Celallı bucağına, Yeni Derkarıb Celallı köyü; “Yeni” adıyla merkez nahıyesıne, Koz Ağacı köyü aynı adıyla Tozanlı nahıyesıne, Callo (Celallı) köyü; “Celallı” adıyla Hafık ilçesıne, Kızıl Viran (Kızılca) köyü; “Kızılca” adıyla merkeze, Acı Pınar köyü; “Acıpınar” adıyla merkez ilçeye, Gölcek (Gülcek) köyü; “Gölcük” adıyla Celallı nahıyesıne, Akbıgar köyü; “Akpınar” adıyla merkez ilçeye, Tuzhısar köyü aynı adıyla Celallı nahıyesıne, Tavşanlı (Tavşancık) köyü; “Tavşanlı” adıyla ilçe merkeze, Kemısı (Antık Kemısane) köyü; “Dışkayı” adıyla Celallı nahıyesıne, Çımenyenıcesı köyü; “Yenıce” adıyla Celallı nahıyesıne, Yeni (Acı Pınar) köyü; “Yeni” adıyla Ümranıye nahıyesıne, Yarıhısar köyü aynı adıyla Celallı nahıyesıne, Koçhısar köyü aynı adıyla Sıvas merkeze, Gökđın köyü aynı adıyla ilçe merkeze, Emre Dıvanı köyü; “Emre” adıyla ilçe merkeze, Eymır köyü aynı adıyla ilçe merkeze, Sofıler köyü; “Sofular” adıyla merkez nahıyesıne, Kınık-ı Sağır köyü; “Sağır” adıyla Sıvas ilçe merkezıne, Başıbüyük köyü aynı adıyla merkeze, Karlı köyü aynı adıyla Sıvas ilçe merkezıne, İnce Kına (Kılıse) köyü; “Bayıraltı” adıyla ilçe merkeze, Horhon (Horohon) köyü; “Düzyayla” adıyla ilçe merkeze, Begdıllı köyü; “Beydıllı” adıyla merkez nahıyesıne, Karabalçık köyü aynı adıyla Merkez ilçeye, Düğerlı (Döğer) Köyü; “Düğer” adıyla, Bey Pınarı Köyü aynı adıyla merkez bucağına, Büyük Oyuk (Sengay) köyü; “Büyük Höyük” adıyla ilçe merkeze, Törnük köyü aynı adıyla Mamuğa nahıyesıne, Karaca Viran köyü; “Karacadağ” adıyla İmranlı nahıyesıne, Hınzar (Hanzar) köyü; “Çukurbelen” adıyla merkez ilçeye bağlı olan bu köylerde halen yaşamın devam ettiği tespit edılmıştır. Kazaların günümüzde isimleri ve bağlı bulundukları yerler **Ek:1’** de belirtıldığı gibıdır.

2. 2. Hafık Kazası Menzil Sayıları ve Nüfusları

Köy: Osmanlı yönetiminin klasik devırlerden beri en alt birimidir.(Ortaylı, 2018:107) Sosyal ve ekonomik açıdan bakıldığında genel olarak tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yapıldığı yerlerdir. (Eldem, 2015:41)

Hafık kazası nüfus defteri verileri dâhilinde karye nüfusları verilirken, deftere kaydı yapılan kişiler toplu olarak verilmiştir. Kaydı tutulan defterde, köyün son hanesı ve son kişisinden sonra, kaza nüfus sayıları yazılmıştır. Ancak verilen sayılarda, kaza dışında bulunanlar ve ölüler dikkate alınmamış, sağ ve köyde bulunanların sayısı yazılmıştır. Tabloda, bu ayırım yapılmadan askerde olanların, ölenlerin, göçenlerin hepsı değerlendirmeye dâhil edılmıştır. Bu hususlar göz önüne alındığında, en fazla kişi kaydının bulunduğu karye 256 kişi ile Karabalçık karyesıdır. Karyenin hane sayısı 47’dir. Hane sayısı çokluğu açısından değerlendirıldığında ise, en fazla hane sayısına sahip olan karye 52 hane ile Koçhısar karyesıdır. Koçhısar karyesının hane sayısı, Karabalçık karyesinden fazla olmasına rağmen, 184 kişi ile nüfus sayısı daha azdır. En fazla hane sayısına sahip ikinci kaza olarak Beypınarı karyesı 50 hane ile tespit edılmıştır. Beypınarı karyesı kişi sayısı ise 147’dir.

Nüfus ve hane sayısı bakımından büyük olan diğer karyeler ise şu şekilde sıralanabilir: Karlı Karyesı, hane: 36- kişi: 174, Düğerli (Döğer) karyesı, hane: 45 – kişi: 163, Tavşanlı Karyesı, hane: 35- kişi: 151, Beypınarı Karyesı, hane: 50- kişi: 147, Akpıgar Karyesı, hane: 44- kişi: 144, Horhon Karyesı, hane: 38- kişi:140, Yarıhısar Karyesı, hane: 36- kişi: 130, Seyfan Karyesı, hane: 37- kişi: 130, Tüberga Karyesı, hane: 36- kişi: 116, Karaöyük Karyesı, hane: 29- kişi: 111, Cello Karyesı, hane: 37- kişi: 111, Cerhin Karyesı, hane: 23- kişi: 105.

Bunların harıcında tek hane olarak kayıt yapılmış karyelerde bulunmaktadır. Bunlar Hınzar Karyesı, Kozağacı Karyesı, Mehmadık Karyesı ve Çöket Karyesı olarak sıralanıır.

1841-1845 yılların ait olan Hafık kazası nüfus defterinde hane ve erkek nüfus sayıları **Ek:2’**de belirtıldığı gibıdır.

2. 3. Aile İsimleri ve Lakaplar

Anadolu'da ailelerin sülale veya soyadı olarak bir isimleri vardır. Ancak bu aile isimleri, çekirdek aileye değil akrabalık bağı olan sülaleye aittir. Bu nedenle Anadolu'da kasaba ve şehirlerde herkes birbirini bu aile isimleri ile tanır. (İşbirli, 2003:63)

Lakap ise, "*sıfat, vasıf*" anlamına gelen, Arapça kökenli bir kelimedir. Asıl isimden sonra kullanılan kişinin, herhangi bir özelliğinden dolayı verilen ad'dır. Bir başka deyişle lakap; kişilerin fiziki özellikleri, karakter yapıları, davranış şekilleri ya da kişilerin başından geçen herhangi bir olay sonucunda, bununla anılması olarak da tanımlanabilir. Menekşe, 2016:821)

Yapılan değerlendirme sonucunda, ortaya çıkan aile isimleri ve lakaplar düşünüldüğünde, birçok özelliğin dikkate alındığı görülmektedir. Aile isimlerinin belirlenmesinde, yaptıkları meslekler etkin olmuştur. "*Suci*", "*Çerçi*", "*Telekci*", "*Bıçakcı*", "*Kayıkcı*", "*Kaymakçı*", "*Çoban*", "*Bakkal*", "*Tütüncü*", "*Değirmenci*", "*Kebabçı*", "*Çubukcu*", "*Tırmıkçı*", "*Köstekci*", "*Kepekci*", "*Ayvacı*", "*Deveci*", "*Dellal*", "*Merkebcı*", "*Çorbacı*", "*Hamal*", "*Soğancı*", "*Hızarcı*", "*Tacir*", "*Topcu*", "*Dolmacı*", "*Tütüncü*", "*Danacı*", "*Çamcı*", "*Tuzcu*", "*Balçı*", "*Duvarcı*", "*Kelleci*", "*Hizmetkâr*", "*Kâhya*" gibi sıfatlar mesleklerin dikkate alındığını göstermiştir.

Bunun yanında dikkate alınan bir diğer faktör ise, kişilerin dini statüleridir. "*Molla*", "*Hacı oğlu*", "*İmam-ı Karye*", "*Hafız*", "*Hatip oğlu*", "*Sofı oğlu*", "*Müezzin*", "*Pir*", "*Kadı*" gibi dini ibarelerde aile isimleri olarak verilmiştir.

Aile isimlerinin belirlenmesindeki bir diğer etken ise, fiziksel özelliklerdir. "*Çolak oğlu*", "*Topal oğlu*", "*Kel oğlu*", "*Keleş oğlu*", "*Köse oğlu*", "*Kısa oğlu*", "*Koca oğlan oğlu*", "*Kör oğlu*", "*İnce oğlu*", "*Hasta oğlu*", "*Sağır oğlu*", "*Bacaksız oğlu*", "*Bodur oğlu*", "*Kıllı oğlu*", "*Çil oğlu*", "*Gözü oynar oğlu*", "*Şişman oğlu*", "*Uzun oğlu*", "*Küçük oğlu*" gibi kullanılan sıfatlar bunun göstergesidir.

Aile isimlerinin belirlenmesinde, bazen de kişilerin hangi bölge, şehir ve milletten oldukları göz önüne alınmıştır. "*Mamogalı*", "*Vanlı*", "*Urfalı*", "*Sarıyerli*", "*Serçeli*", "*Görelili*", "*Hobarlı*", "*Eymirli*", "*Milaslı*", "*Sivasi*", "*Yeni Köylü Laz*", "*Yeni Köylü Atyemez*", "*Yeni Köylü Derbentli*", "*Rumelili*", "*Kuruçaylı*", "*Tözeklülü*", "*Kurtalanlı*", "*Erzurumlu*", "*Arapkırlı*", "*Hekimhanlı*", "*Çandırılı*", "*Canıklı*", "*Gülhedikli*" gibi sıfatlar örnek olarak gösterilebilir.

Bu sıfatların dışında, "*Tilki oğlu*", "*Kartal oğlu*", "*Ördek oğlu*", "*Koç oğlu*", "*Öküz oğlu*", "*Kurd oğlu*" gibi hayvansal isimleriyle anılan aileler de vardır. Bazı aileler de aşiret isimleri ile kaydedilmiştir. "*Rişvan Aşiretinden*", "*Mendollü Aşiretinden*", "*Haligali Aşiretinden*" şeklinde sıfatlar, buna örnek olarak verilebilir. Deftere, genel olarak baba isimleri ile kayıt yapılmıştır, ancak babası vefat etmiş olanlar, eğer üvey babaları varsa üvey oldukları belirtilerek, öz baba adları ile kaydedilmiştir. Bazıları ise, anne adıyla yazılmıştır. "*Sema oğlu*", "*Arzu oğlu*", "*Mercan oğlu*" gibi. Kazada tespit edilen diğer aile isimleri ve lakaplar **Ek:3**'de belirtildiği gibidir.

2. 4. Muhtarlık

Lügatta "*seçilmiş*" anlamına gelen muhtar, terim olarak "*mahalle veya köyün işlerini yönetmek için atanmış idareci*" olarak tanımlanır. Muhtar kelimesi, Muhtarlık teşkilatı kurulmadan önce mahalle, köy ve kasabanın ileri gelen güvenilir kişilerini ve önde gelen esnaflarını da nitelerdi. (Akyıldız, 2010:5)

Nüfus defterinde incelenen tarihte Hafik Kazasında 90 köyde 68 tane Muhtar-ı evvel, 10 kişi ise Muhtar-ı karye şeklinde kaydedilmiştir. Bunun yanı sıra muhtar yardımcısı olarak Muhtar-ı sâni olarak tanımlanan 53 görevli deftere kaydedilmiştir. 13 köyde Muhtar-ı evvel ve Muhtar-ı sâni kaydına rastlanmamıştır. 13 köyde sadece Muhtar-ı evvel kaydına rastlanırken Muhtar-ı sâni kaydı yoktur. Kaydı tutulan diğer Muhtar-ı Sani ve Muhtar-ı Evvel kayıtları **Ek:4'**deki gibidir.

2. 5. Dini Görevliler

Dini statü başlığı altında değerlendirmeye alınan görevliler, tekye-nişin, müezzin, hatip, hacı, hafız, imam ve dervişlerdir. Dönemin şartları göz önüne alındığında, hacca gitmek hem maddi açıdan hem de ulaşım açısından sıkıntılıdır. Yapılan sayımda bunu doğrular niteliktedir.

Kaza da hacı olarak kayda geçen 32 kişi vardır. Bunlardan 12 kişi "*Hacı oğlu*" olarak kayda geçmiştir. 4 tane aylık çocuk, 1, 3, 5, 9, 10, 13, 17 yaşlarında birer kişi kaydedilmiştir. Bu kişilerin yaşları ve dönemin şartları göz önüne alındığında, isim öncesinde unvansal olarak kullanıldığı görülmektedir.

Bunun haricinde kazada "*Hafız oğlu*" olarak kayda geçmiş 1 kişi tespit edilmiştir. Derviş olarak ise, 30 kişi kayda geçmiştir. Bu kaydedilenlerden 19'u genelde Mehmed ismi ile beraber, ismin öncesinde kullanılmıştır. 4 yerde isimsel olarak zikredilmiş, 7 yerde ise "*Derviş oğlu*" olarak yazılmıştır. Ayrıca dini statü bildiren bir diğer unvan olan Hatip, 2 yerde kayda geçmiştir. Çemenyenicesi ve Horhun kazalarında kayda geçen Hatip unvanı, direk olarak kaydı tutulan şahıs için kullanılmamış, Hatip oğlu Derviş Mehmed bin Hasan, Hatip oğlu Mehmed bin Hasan şeklinde yazılmıştır. Bunun dışında "*Müezzin oğlu*" olarak 2 kişi, "*Tekye-nişin oğlu*" olarak 5 kişi ve "*Tekye-nişin*" olarak 1 kişi tespit edilmiştir.

Defterde, dini unvan olarak değerlendirilecek bir diğer husus ise, "*Molla*" olarak kayda geçenlerdir. Molla olarak toplam 25 yerde kayda rastlanmıştır. 23 yerde isimden önce yazılırken, sadece 2 yerde "*Molla oğlu*" şeklinde yazılmıştır. Dini statüdeki unvanların değerlendirilmesi yapılırken yaş olarak ayırım yapılmamış, toplam sayılar verilmiştir. Deftere kaydı geçen toplam İmam, Hacı, Derviş, Molla, Hafız, Tekye-nişin, Müezzin ve Hatip sayıları **Tablo: 1'**de detaylı olarak verilmiştir.

Tablo:1. Dini Statü Bildiren Unvanlar

Unvan	Sayı
Hacı	32
Derviş	30
Molla	25
İmam	7
Tekye-nişin	6
Müezzin	2
Hatip	2
Hafız	1

2. 6. Sosyal Statü Belirten Unvanlar

Osmanlı Devleti'nde, insanların sosyal statü özelliklerini bildiren belirli sıfat ve unvanlar kullanılır. Bu statü ve unvanlara bakılarak şahısların toplum içindeki yeri belirlenirken, toplumun sosyo-kültürel durumu hakkında da bilgi sahibi olunmaktadır.

Defterde sosyal statü bildiren unvanlar; Bey, Paşa, Ağa ve Efendi'dir. En fazla kayıtlara geçen sosyal unvan 20 kişi ile "Bey" unvanıdır. Bey unvanının 15 kişisi "Bey Oğlu" olarak yazılmıştır. Emre Divanı karyesinde Ömer Bey üç oğlu ile yazılarak 3 yerde kayıtlara geçmiş olup, Seyfan karyesinde bulunan Dede Bey de iki oğlu ile kayıtlara geçmiştir. Sayımda bu ayırım yapılmadan toplam sayı verilmiştir.

Bey unvanından sonra, en çok 12 kişi ile kayıtlara geçen "Efendi" unvanıdır. Efendi unvanı sadece, Sofular köyünde "Timur Efendi oğlu" şeklinde yazılmış olup, diğerlerinde ise, isimden önce kaydedilmiştir. Ağa ve Paşa unvanları ise, dörder kez yazılmıştır. Paşa unvanı bir yerde ismin öncesinde zikredilirken, üç yerde "Paşa oğlu" olarak yazılmıştır. Ağa unvanı ise, bir yerde ismin sonrasında, bir yerde "Ağa oğlu" olarak, iki yerde ise "Ağa torunu" olarak kayıtlara geçmiştir.

Değerlendirilmesi yapılan 2321 Numaralı Hafik Defterine kaydı geçen sosyal statü belirten unvanlar **Tablo:2'**da verilmiştir.

Tablo:2 Sosyal Statü Bildiren Unvanlar

Unvan	Sayı
Bey	20
Efendi	12
Ağa	4
Paşa	4

2. 7. Yetimler, Köleler ve Hizmetkârlar

Deftere kaydedilen diğer bir husus ise yetimler, köleler ve hizmetkârlardır. Kaza dâhilinde yetim, köle ve hizmetkâr olanlar, genel de isimden önce kaydedilmiştir. Deftere göre 30 hizmetkâr, 52 yetim ve 1 kişi köle olarak kayda geçmiş olup, Köle olarak kaydedilen 1 kişi, Azir karyesinde yaşayan Köle oğlu Bektaş bin Mehmed'dir.

2. 8. Halkın İcra Ettiği Meslekler

Osmanlı esnaf ve zanaatkârları veya meslek sahiplerinin, cinsi ve toplam miktarı konusunda, bugünkü şehir tarihi araştırmaları sonucuna göre, kesin rakam vermek, esnaf ve zanaatkârların tamamının, ismini kesin olarak ortaya koymak mümkün görülmemektedir. Bir şehirde rastlanılan meslek gurubuna, şehrin coğrafi özelliği ve ekonomik yapısının farklılığı nedeni ile bir başka şehirde rastlanmama gibi bir durumlarda karşılaşılabilmektedir. (Güler, 2000:24)

İncelemesi yapılan defterde, en çok kayda geçen meslek gurubunun 1,094 kişi ile Çiftçi olduğu görülmektedir. Bunun dışında en çok rastlanılan meslek gurubu 59 kişi ile Hamal'dır. Bunu 44 kişi ile Çoban, 4 kişi ile Dellal takip etmektedir. Kaza dâhilinde diğer meslek gurupları ile ilgili olarak, kayda alınmış kişi sayısı **Ek:5'**de belirtildiği gibidir.

2. 9. Kullanılan İsimler

Kaza dâhilinde, nüfus defterine kayıt yapılan kişiler genel olarak “*Mehmed bin Ahmed*”, “*Ahmed oğlu Mehmed*” şeklinde kaydedilmiştir. Burada asıl kaydı yapılmak istenen kişi Mehmed’dir. Hane reislerinin erkek çocukları oğlu Ali, diğer oğlu Hasan veya ügey oğlu Hamza şeklinde kaydedilmiştir. Baba isimleri ile kaydedilen kişilerin isimleri hem baba adları ile hem de kendi çocukları kaydedilirken, yazılmış olduğu için 2 kez yazılmıştır. Sayım yapılırken baba adları ve kendi adları ile tamamı dikkate alınarak sayılmıştır.

Hafik kazası genelinde yapılan nüfus sayımı sonucunda kaydedilen isimler dikkate alındığında, en çok kullanılan ismin 958 kişi ile Mehmed olduğu anlaşılmaktadır. Bundan sonra en çok kullanılan isimler ise, Hasan (659), Hüseyin (591), Mustafa (530), Osman (525), İbrahim (470), Ömer (427), Ali (420), Halil (382), Ahmed (282), Abdullah (162), Ebubekir ve İsmail (124), Receb (100), Süleyman (95), Musa (85) isimleri olmuştur. Lütfullah, Mahsud, Hurşid, Emir Ali isimlerinde ise 1’er kişi kaydedilmiştir. Görüldüğü üzere incelenen dönemde Hafik Kazası sakinleri çocuklarına çoğunlukla “*Ehli Beyt*” soyuna mensup kişilerin adlarını vermişlerdir.

Defterde “*Tev’em*” olarak kaydedilmiş olanlar vardır. İkiz anlamına gelen, *Tev’em* ifadesiyle kaydedilmiş 16 çocuk vardır. İkizlerin isimleri, Hasan-Hüseyin, Halil-İbrahim, Süleyman-Mehmed, Receb-Mustafa, İbrahim-Mehmed, Ömer-Mustafa, Mehmed-Ahmed, Hasan-Halil şeklindedir. Kaza dâhilinde ügey çocuk olarak kaydedilen 31 kişi, ügey babası olarak kaydedilen 17 kişi, ügey karındaşı olarak kaydedilen 5 kişi vardır.

2. 10. Yaş Özellikleri

Kazada bulunan kişilerin yaş aralığı, 1-110 arasında değişiklik göstermektedir. En fazla rastlanılan yaş gurubu, 145 kişi ile 5 yaş gurubundaki çocuklardan oluşmaktadır. Kaza dâhilinde 69, 71, 76, 79, 81, 86, 88, 89, 93, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109 yaşlarında kimse kaydedilmemiştir. 49, 51, 74, 84, 87, 91, 92, 94 ve 95 yaşlarında ise, 1 kişi vardır. 105 yaşında 4 kişi kaydedilmiştir. Bunlar; Kızılca Kışla karyesinden Bekir bin Çil Mehmed, Acı Pınar karyesinden Mehmed bin Abdullah (Fevt), Seyfan karyesinden Gül Halil bin Mustafa, Kul Yusuf karyesinden Veli bin Ahmed olarak tespit edilmiştir. 110 yaşında ise, sadece 1 kişi; Karlı kazasında yaşayan Hamza bin İsmail olarak kayıtlara geçmiştir. Ayrıca deftere kaydı yapılmış, ancak yaşı belirtilmemiş Mamuğa nahiyesinde 1 kişi vardır.

2. 11. Engelliler

Nüfus sayımı sırasında, engelli olan kişiler kaydedilirken, isimlerin altına engel durumları belirtilmiştir. Bedensel engeli olanlar; a’rac (anadan doğma topal), yekdest (tek elli), yekçeşm (tek gözlü), mariz (illetli, dertli), meczub (deli), masru’ (sar’a hastası), bi-zaban (lal-Dilsiz), burnu yarım, çolak, A’sem (eli bileğinden kurumuş kimse), a’ma (kör- gözü görmeyen), kambur, gözleri şaş, gözleri maşuh gözleri maşuş (zayıf gören) şeklinde kayıtlar vardır.

Deftere toplamda kaydedilen engelli sayısı 61 olarak tespit edilmiştir. Engelli nüfus içinde 21 kişi ile A’rac olarak tanımlananlar ilk sıradadır. Sonrasında ise, 14 kişi ile yekçeşm ve 6 kişi ile a’ma gelmektedir.

2. 12. Çocuk Doğum Kayıtları

Tarih boyunca insanlar, yaşadıkları bölgelere egemen olmak istemişler ve nihayetinde bunun için savaşmışlardır. Ölenlerin yerini yeni doğanlar aldıkça, ailenin ve devletin devamlılığının sağlanacağı, bu durumun toplumun yapısı için iyi olacağı kanaatine varılmıştır.(Ortaylı, 2018:33)

Bir bölgedeki doğum oranı, o bölgenin demografik ve sosyo-ekonomik yapısı hakkında bilgi vermektedir. Doğum hızını ise, bölgenin sosyal statüsü, eğitim durumu, evlenme yaşı, örf/adet/inançları, tıbbi teknolojileri gibi birçok değişken etkilemektedir. (Özgür, 2004:6)

Dönemin şartları göz önüne alındığında, devlet tarafından yapılan sayımlarda, sadece erkek nüfusun sayılmış olması, erkeklere ya da erkek çocuklara potansiyel bir iş gücü veya asker olarak bakıldığına bir kanıttır. Nüfus defterinde 1256-1260 (1841-1845) yılları arasındaki kayıtlar verilmiştir. Bazı kazalarda her sene doğum kaydına rastlanırken, bazı karyelerde ise, hiçbir seneye ait doğum kaydı bulunmamaktadır.

Tabloda, kaza genelinde net olarak doğum tarihi belirtilmiş olan çocuklar sayılmıştır. Aylık olarak belirtilen çocuklar, sene olarak hangi tarihe geldiği net olmadığı için sayıma dâhil edilmemişlerdir. Aylık çocuklar ise, “*Mah*” kavramı ile yazılarak belirtilmiştir. Defterdeki kayıtlar doğrultusunda 90 tane 6 aylık, 74 tane 2 aylık, 61 tane 1 aylık, 38 tane 3 aylık, 29 tane 4 aylık, 10 tane 8 aylık, 4 tane 9 aylık, 2 tane 5 aylık çocuk kaydedilmiştir.

2. 13. Çocuk Ölüm Kayıtları

Kaza dâhilinde, çocuk ölüm sayısı toplamı 67 olarak tespit edilmiştir. 1256 yılında, hiçbir kazada ölü çocuk kaydına rastlanmamıştır. Bazı kazalarda dört seneye ait ölü çocuk kaydı bulunmazken, 1257 yılında sadece Taht-ı Kement kazasında 1 çocuk ölü olarak kayda geçmiştir. Çocuk ölümleri, ağırlıklı olarak yaş almamış aylık çocuklarda gerçekleşmiştir. En fazla çocuk ölü kaydına ise, 1259 yılında rastlanmaktadır.

2. 14. Yetişkinlerde Ölüm Kayıtları

Kaza ve civarında kayda geçen, ölü (fevt) miktarına bakıldığında toplam rakamın 123 olduğu görülmektedir. 1256-1260 yılları arasındaki kayıtların bulunduğu defterde, 1256 ve 1257 yıllarında hiçbir kazada yetişkin ölü kaydına rastlanmamaktadır. En fazla yetişkin ölü sayısı ise, 43 kişi ile 1259 yılındadır. 1260 yılında 41 kişi 1258 yılında ise, 39 kişi kayda alınmıştır.

2. 15. Askeri Hizmetlerini Yerine Getirenler

Yeniçeri Ocağı, Sultan I. Murad zamanında hükümet merkezinde padişahların maiyetinde, daimî ücretli askerlerden kurulmuştur. Başlangıçta Osmanlı Devleti'nin başarısında önemli bir role sahip olmuş ve düzenli bir şekilde ilerlemiştir. (Sezer, 1997:215)

Asırlar boyunca adetleri artan, adetleri arttıkça da kalitesi bozulan birtakım zümrelerle birleşerek, her türlü yeniliğe mâni olan, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, 19. yy da artık bir zaruret haline gelmişti. (Ünal, 1978:193) Bu kötü gidişatın sonlanması ise, Sultan II. Mahmud döneminde 1826 yılında Vaka-i Hayriye ile olmuştur. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılarak yerine batı tipli bir ordu olan “*Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye*” ordusu kurulmuştur.(Gökçe, 2017:191) 1826 yılı Temmuz ayının hemen başlarında Asâkir-i Mansûre Kanunnamesi tanzim edilmiştir. Kanunnameye göre, ilk aşamada İstanbul'da Serasker Paşa maiyetinde 12.000 neferden oluşan bir ordu kurulacaktı. Bu muvazzaf ordu, “*hassa*” ve “*mansûre*” olarak iki sınıfa ayrılıyordu. (Çetin ve Doğan, 2018:1174)

Niyazi Berkes, orduya alım yapılırken mansûre sınıfına alınanların, kaç yıl hizmet edeceklerinin belirtilmediğini ifade etmiş, buradan terhis edilenlerin “*redif*” taburunda kullanılacağını belirtmiştir. 1834 yılında itibaren ise, Anadolu ve Rumeli'de bu tabur birlikleri kurulmaya başlanmıştır. (Berkes, 2013:190)

Kaza dâhilinde askeri kayıtlara bakıldığında ise, “*nizâmiyede, dersâdette, mansûrede, redif*” ibareleri dikkat çekmektedir. Kaç sene müddetle nereye gittikleri, bazı kazalarda detaylı olarak belirtilirken, bazılarının sadece gidiş ya da dönüş tarihleri yazılmıştır.

Defterde dikkat çeken bir diğer asker kayıt yöntemi ise, “*Karındaşı yerine Dersâdet’te*” ibaresi ile kardeşi yerine askere gidenlerdir. Serpencik, Çöket, Akviran, Kömlek, Güllice, Mehmadik, Kızıldere, İnceyaka, Taht-ı Kement, Hoşkadem, Budaklı, Kesrek, Kara Piraf, Kozağacı, Tuzhisar, Tuna / Toka, Törmük, Hınzar kazalarında asker kaydına rastlanmaz. Şemkûrek, Yenice, Kil Hıdık, Kızılca Kışla, Gerne, Yavi, Mamuğa, Yeni, Kemisi, Yeni Acı Pınar, Gökdin, Kınık-ı Sağır, Sadhi, Pıgaric kazalarında sadece 1 asker kaydı bulunurken, en fazla asker kaydı 18 kişi ile Karlı kazasında bulunmaktadır. Bunu 17 kişi ile Cerhin, 14 kişi ile Tüderga kazaları takip etmektedir.

2. 16. Nüfus Hareketleri (İhraçlar, Ticari Maksatlı Askerde olanlar, Kayıplar, Farklı Maksatlarla Kaza Dışında Bulunanlar)

Nüfus, canlı ve dinamik bir yapıya sahiptir. Bu dinamikliğin temelinde ise üç neden vardır. Bunlar: doğumlar, ölümler ve göçlerdir. Doğumlar nüfusun artmasına, ölümler azalmasına, göçler ise yer değiştirmesine neden olmaktadır. (Gül, 2015:98) Bu nedenle insanlar, hayatlarının tamamını ya da bir bölümünü dini, iktisadi, siyasi, sosyal sebeplerden dolayı bir yerleşkeden, başka bir yerleşkeye geçerek devam ettirmişlerdir. (Akkayan, 1979:21; Sayın, 2016:1) Gerçekte demografik yapıyı büyük ölçüde değiştiren çok önemli bir güç olan göç, nüfusun gelişimi ve sosyo-ekonomik olayların tespitindeki etkiler bakımından da her dönemde önemli bir etkiye sahip olmuştur. (Akbulut, 2007:93)

2321 numaralı Hafik kazası Müslim defterinde de ticari veya farklı nedenlerden dolayı bir nüfus hareketliliği söz konusudur. En fazla yer değişikliği ticari maksatla yapılmıştır. Ticari maksatla 141 kişi Der-sâadet’e gitmiştir. Bu kişilerin kaydı “*Ba Ticaret Dersâdet’te*” olarak tutulmuştur. Bunun dışında, firar olarak kayda geçmiş “*Redif Firaren Eblerde*” olarak 1 kişi, “*Firaren Canik Tarafına Gitmiş*” 1 kişi, “*Firaren Dersâde’te Gitti*” şeklinde 1 kişi kaydedilmiştir. Görevi maksadı ile kaza dışında bulunun “*Erzurum Müşir Dairesinde*” olarak kayıtlı 1 kişi varken gezme amaçlı, kaza dışında “*Sefik Karyesin’de Gezir*” şeklinde 1 kişi kayıtlara geçmiştir.

Defterde kayda geçen bir diğer dikkat çekici husus da askeri kayıplardır. Görev için gittikleri yerler kaç senedir kayıp oldukları belirtilenlerin yanı sıra sadece “*Meftûn*” olarak kayda geçenlerde vardır. Bunun dışında Hayır Bey karyesinde 15 yaşından beri kayıp olarak kayda geçmiş olan “*Kurd oğlu Ali bin Yusuf*” meftûn olarak kaydedilenlere eklenerek sayılmıştır. “*Firaren gaib*” olarak kayda geçen iki kişi vardır. Bunlar Hacı Mirza karyesinden Yusuf bin Hasan ve Karabalçık karyesinden Kemal bin Mehmed’dir.

Çöket, Akviran, Damlaluca, Abdeken, Kara Bigar, Güllice, Yenice, Mehmadik, Kızıldere, Şehristan, Hodşafenk, Midilic, Kalendir, Kızılca Kışla, Gerne, Kara Öyük, Mamuğa, Dipi Viran, Acı Pınar, Hoşkadem, Budaklı, Mescidli, Seyfan, Gulam, Yeni, Koz Ağacı, Celalli, Kızılca, Gölcek/Gülcek, Büyük Oyuk, Törnük, Karaca Viran, Emrudlu, Pegaric, Hınzar kazalarında, herhangi bir maksatla kaza dışında bulunan kaydına rastlanmamıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada, 2321 numaralı Sivas Eyaleti, Sivas Sancağı, Hafik Kazası nüfus defterinden yola çıkılarak 19. Yüzyılda Hafik kazasının nüfus yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun sonucunda; ilgili kazada bulunan kişilerin sadece sayısal verileri değil aile isimler, lakapları, fiziksel özellikleri, yaşları, meslekleri, doğum ve ölüm oranları, sosyal statüleri gibi bölgenin genel durumu hakkında fikir sahibi olabileceğimiz önemli bilgilere ulaşılmıştır. Ayrıca sayım yapılan kazadan ayrılanların kazadan ayrılış sebepleri ve gidiş- geri dönüş tarihleri de deftere tanzimi yapılan konulardandır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi NFS. d 2321.
- AKBULUT, G. (2007). Sivas İlinin Başlıca Nüfus Coğrafyası Özellikleri, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, N.1, C.31. (83-100).
- AKPINAR, E.ve AKBULUT, G. (2007). Hafik Gölü ve Yakın Çevresinin Turizm Olanakları, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.9, S.1.
- AKYAKAN, T. (1979). *Göç ve Değişme*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, s. 21.
- AKYILDIZ, A.(2010). "Muhtar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul, (51-53).
- BAŞARAN, M. SARIBAY HAYKIRAN, A.H. (2015). 1261/M. 1845 Tarihli Nüfus Defterlerine Göre Tire'ye Gelen Müslim ve Gayrimüslimlerin Nitelik ve Nicelikleri, *Turkish Studies*, s.154.
- BERKES, N. (2013). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, 19. Baskı, İstanbul.
- CAMCI, A.(2016). *Hafik İlçe Merkezi'nin Coğrafi Etüdü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ÇETİN, S. DOĞAN, A. (2018). Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusunun Kurulması ve Amasya'ya Yayılması, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(3).
- DOĞAN, A. (2014). Osmanlı İmparatorluğu'nda Modern Anlamda Yapılan İlk Nüfus Sayımı Verilerine Göre Antalya Kaleiçi Nüfusu Üzerine Demografik Bir İnceleme, *Mediterranean Journal Humanities*, IV/2, (71-88).
- DOLANBAY, M. (2010). (Edt), *Selçukludan Günümüze Hafik*, Asistan Yayıncılık Matbaacılık, Sivas.
- ELDEM, H. (2015). Yerel Yönetimler Reformunun Bir Parçası Olarak Köy Kanunu Tasarı Taslağı, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, C. 2, S. 1.
- ERDEM, H. (2018). *Karacahisar-ı Sahib Sancağına Bağlı Han-Barçın ve Sandıklı Kazalarındaki Aşiretlere Ait 1721 Numaralı Nüfus Defterinin Değerlendirilmesi ve Transkripsiyonu (H.1256/M. 1840-1841)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- FARIMAZ KESREN, N. (2011). *Temettuat Defterlerine Göre 19. Yüzyıl Ortalarında Hafik Kırsalı*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- GÖKÇE, E. (2017). "Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusuna Asker Alımı (Hamid Sancağı ve Isparta Örneği)", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C. 6, No. 4.
- GÜL, A. (2015). Son Dönem Osmanlı Taşrasında Yaşanan İç Göçlere Dair Bazı Değerlendirmeler (Eğin Kazası Örneği), *Turkish Studies*, Vol.10, (93-117).
- GÜL, A. (2017). Osmanlı Dönemi Erzincan Kazası Nüfusu, *Akademik Sosyal Araştırma Dergisi*, Yıl:5 S.47, s.40.

- GÜLEKOĞLU, Ü.G. (2018). *3695 Numaralı ve 1832 Tarihli Nüfus Defterine Göre Tarsus'un Demografik Yapısı(Kusun, Ulaş ve Elvanlı Kazaları)*, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay.
- GÜLER, İ. (2000). XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S.2.
- GÜNEŞ, M. (2014). Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili, *Akademik Bakış*, C.8, S.15, (221-240).
- İPŞİRLİ, M. (2003). Osmanlılar 'da Lakap, *TDVİA*, C.27, Ankara.
- KAHRİMAN, S. GÜR, F. (2012). *Amasya Nüfus Defterleri(1840)*, Amasya Belediyesi Kültür- Sanat Yayınları.
- KARAL, E.Z. (1943). Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı1831, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, C195/3, s.6.
- KARPAT, K.H. (2010). *Osmanlı Nüfusu*, (Çev: Bahar Tırnakçı), Timaş Yayınları, İstanbul.
- KÖSE, M. (2016). 2688 Numaralı Palu Nüfus Defterine Göre 1841 Yılında Savan Nahiyesinin Demografik ve Sosyal Yapısı, *Bingöl Araştırma Dergisi*, C. 2, N. 139-369X, (87-128).
- KÜÇÜK, C.(2007). Ceride Nezareti, *TDVİA*, C.7, İstanbul.
- MAHİROĞULLARI, A. (2001). *Seyyahların Gözünden Sivas*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul
- McCarthy, J. (1998). *Müslümanlar ve Azınlıklar*, (Çev. Bilge Umar), İnkılap Kitapevi Yayınları, İstanbul.
- MENEKŞE, M. (2016). 19. Yüzyıl Ortalarında Sosyo- Kültürel Bir Ürün Olarak Lakaplar: Bilgi Kasabası Örneği (Aile/Sülale İsimleri Listeleri İle Birlikte), *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, C. 9, S. 43, (819-841).
- ORTAYLI, İ. (2018). *"Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri"* TTK Yayınları, Dizi: VII, S. 178, Ankara.
- ÖZGÜR, M. (2004). Türkiye'de Toplam Doğurganlık Hızının Mekânsal Dağılışı, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, C.2, S.2.
- SAYIN, Y. ve USANMAZ, A. ve ASLANGİRİ, F. (2016). Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18 (31), (1-13).
- SERBESTOĞLU, İ. (2014). 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Nüfus Algısının Değişimi ve Nüfusu Artırma Çabasında Müfettişlerin Rolü, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 7, S.31, (255-273).
- SEZER, H. (1997). Yeniçeri Ocağının Kaldırılışının Taşraya Yansıması (1826-1827), *Tarih Araştırma Dergisi*, C. 19, S. 30.
- ÜNAL, T. *Türk Siyasi Tarihi(1700-1958)*, Emel Yayınları, 5. Baskı, Ankara.

<http://www.hafik.gov.tr/hafik-ilcemizin-tarihi>, (07.06.2019-07.43).

EKLER**Ek:1 Köylerin Eski İsimleri, Günümüzdeki İsimleri ve Bağlı Buldukları Yerler**

	Karye Adı	Günümüzdeki Adı	Bağlı Bulunduğu Yer				
1	Şenkürek	Şemkürek	Sivas nahiyesi	24	İncekaya	-	-
2	Serkencük(Serpencik)	Serpincik	Merkez	25	Hodşafenk	Ulukapı	Merkez ilçe
3	Çöket	Çöken	Merkez ilçe	26	Midilic	Midilic	Yerköy
4	Akviran	Akviran	Merkez	27	Eymirhan	Emirhan	Merkez ilçe
5	Hayırbey(Kayırbey)	Hayırbey	Merkez	28	Tervesi	-	-
6	Damlaluca	Damlacık	Bedirli	29	Cerhin	-	-
7	Apa	Apa	Bedirli	30	Kalendir	Kalender	İmranlı
8	Tatlıcak	Tatlıcak	Merkez	31	Kızılcağışla	Kızılcağışla	Karayün
9	Latif Hanı(Apardı)	Eskiapardı	Kayadibi	32	Gerne	Gerne	Mamuğa nahiyesi
10	Körmed	-	-	33	Taht-ı Kemend	Tahtikement	Karayün
11	Atma/Ate	-	-	34	Kara Öyük(Karayük)	Kara Höyük	Merkez ilçe
12	Karakömlek	Karagömlek	Merkez	35	Yavi	Yavu	Mamuğa nahiyesi
13	Abdeken	-	-	36	Boğazkesen	Eskiboğazkesen	Merkez
14	Hoca Bey Kebir	Hocabey	Merkez ilçe	37	Mamuğa	Mamuğa	ilçe merkez
15	Himmetfakih	Himmetfakih	Merkez	38	Şahdeg(Dipi Viran)	-	-
16	Kara Bigar	-	-	39	Acı Pınar(Seyfan)	Acıpınar	Celalli nahiyesi
17	Güllice	Güllice	Merkez	40	Hoşkadem	Hoşkadem	ilçe merkez
18	Yenice	Yenice	Merkez	41	Yassıcebil	Yassıcabel	Merkez
19	İmaret	İmaret	Sivas nahiyesi	42	Budaklı	Budaklı	Ulaş bucağı
20	Mehmadik	Mehmedik	Merkez	43	Mescidli	Mescitli	Merkez
21	Kızıldere	Kızıldere	Zara	44	Seyfan	-	-
22	Şehristan	Şehristan	Sivas nahiyesi	45	Hacı Mirza	Hacı Mirza	Ulaş

46	Karacaşar	Karacaşar	Ümraniye bucağı	70	Sofiler	Sofular	Merkez nahiyesi
47	Beştepe	Beştepe	Ulaş	71	Kınık-ı Sağır	Sağır	İlçe merkez
48	Gulam	Beştepe	Ulaş	72	Başbüyük	Başbüyük	Merkez
49	Kul Yusuf	Kulyusuf	Mamuğa nahiyesi	73	Karlı	Karlı	İlçe Merkez
50	Kesrek	Akkoç	Celalli bucağı	74	Tuna/Toka	-	-
51	Kara Piraf	-	-	75	Araz	-	-
52	Yeni	Yeni	Merkez nahiyesi	76	Evrakil/Orakil	-	-
53	Koz Ağacı	Koz Ağacı	Tozanlı nahiyesi	77	İnce Kına(Kilise)	Bayıraltı	İlçe Merkez
54	Callo(Celali)	Celalli	Hafik	78	Horhon(Horohon)	Düzyayla	İlçe Merkez
55	Kızıl Viran (Kızılca)	Kızılca	Merkez	79	Beydilli	Beydilli	Merkez İlçe
56	Acıpigar	Acıpınar	Merkez ilçe	80	Karabalçık	Karabalçık	Merkez İlçe
57	Gölcek (Gülcek)	Gölcük	Celalli nahiyesi	81	Düğerli(Döğer)	Düğer	İlçe Merkez
58	Akbigar	Akpınar	Merkez ilçe	82	Sahdi	-	-
59	Tuzhisar	Tuzhisar	Celalli nahiyesi	83	Bey Pınarı	Beypınarı	İlçe Merkezi
60	Tavşanlı (Tavşancık)	Tavşanlı	İlçe merkez	84	Kızılca Keşi (Savcun)	-	-
61	Kemisi(Antik Kemisane)	Dışkapı	Celalli nahiyesi	85	Büyük Oyuk	Büyük Höyük	İlçe Merkez
62	Çemenyenicesi	Yenice	Celalli nahiyesi	86	Törnük	Törnük	Mamuğa nahiyesine
63	Yeni(Acı Pınar)	Yeni	Ümraniye nahiyesi	87	Karaca Viran	Karacadağ	İmranlı nahiyesi
64	Tüberga	-	-	88	Emrudlu	-	-
65	Yarhisar	Yarhisar	Celalli nahiyesi	89	Pegaric	-	-
66	Koçhisar	Koçhisar	Merkez nahiyesi	90	Hınzar (Hanzar)	Çukurbelen	Merkez İlçe
67	Gökdin	Gökdin	İlçe merkez				
68	Emre Divani	Emre	İlçe merkez				
69	Eymir	Eymir	İlçe Merkez				

Ek:2: Kazada Bulunan Hane ve Kişi Sayıları

	Yer Adı	Hane Sayısı	Erkek Nüfus				
1	Şenkürek	11	31	24	İncekaya	14	40
2	Serkencük(Serpencik)	3	3	25	Hadşe Fenik	6	26
3	Çöket	1	5	26	Midilic	14	16
4	Akviran	4	18	27	Eymirhan	9	30
5	Hayır Bey (Kayır Bey)	25	86	28	Tervesi	11	34
6	Damlaluca	17	52	29	Cerhi	23	105
7	Apa	14	51	30	Kalendir	14	51
8	Tatlıcık	27	90	31	Kızılca Kışla(Emirhan)	10	44
9	Apardi	26	88	32	Girne	7	44
10	Kürd	18	57	33	Tahtı Kend	18	53
11	Atma	18	75	34	Kara Öyük (Karayük)	29	111
12	Kara Kömlek	8	25	35	Yavi	9	27
13	Abdeken	5	17	36	Boğazkesen	24	76
14	Hoca Bey Kebir	18	74	37	Mamoğa	21	59
15	Himmetfakı	14	46	38	Şahdek (Dipi Viran)	11	37
16	Bigar	7	21	39	Acı Pınar (Seyfan)	19	63
17	Güllice	10	27	40	Hoşkadem	2	3
18	Yenice	4	13	41	Yassıcebil	19	55
19	İmaret	15	68	42	Bedaklı	3	7
20	Mehmadik	1	3	43	Mescidli	10	43
21	Kızıldere	2	8	44	Seyfan	37	130
22	Şehristan	2	7	45	Hacı Mirza	17	70
23	Kil Hıdirek (Kel Hadik)	10	32	46	Karacaşar	12	36
47	Beştepe	12	38	71	Kınık-ı Sağır	8	29
48	Galam	14	62	72	Başbüyük	20	85
49	Kul Yusuf	19	72	73	Karlı	36	174
50	Kesrek	11	28	74	Tuna/Toke	7	26
51	Kara Piraf	2	5	75	Ariz	19	79
52	Yeni (Celalli)	3	13	76	Evrakil/ Orakil	25	78
53	Koz Ağacı	1	3	77	İnce Kına (Kilise)	12	40
54	Callo (Celalli)	37	111	78	Horhon	38	140
55	Kızılca Viran (Kızılca)	7	25	79	Beydilli	13	48
56	Acıpigar (Ağda)	21	94	80	Karabalçık	47	246
57	Gölcek (Gülcek)	9	38	81	Düğerli (Düğer)	45	163
58	Akbigar	44	144	82	Sahdi	10	33
59	Tuzhisar	6	15	83	Bey Pınarı	50	147
60	Tavşanlı (Tavşancık)	35	151	84	Kızılca Keşi (Savcun)	10	42
61	Kemir	10	33	85	Büyük Oyuk	17	39
62	Çemenyencesi	12	47	86	Törnük	6	17
63	Yeni (Acıpigar)	9	27	87	Karaca Viran	7	13

64	Tüberga	36	116	88	Emrudlu	9	38
65	Yarhisar	36	130	89	Pegaric	16	62
66	Koçhisar	52	184	90	Hınzar	1	1
67	Köküdin	15	39				
68	Emre Divanı	18	73				
69	Eymir	11	47				
70	Sofiler	12	36				

Ek:3: Aile İsimleri ve Lakaplar

	Karye İsimler	Aile İsimleri ve Lakaplar	15	Himmet Fakih	İmam, Kürt, Yetim Ökseli, Hacı, Koca, Keşi, Karaca, Kara
1	Şenkürek	Hedhed (2), Yetim, Karaca, Gaddar, Abaza, Canikli, Zor, Karaoğlan	16	Bigar	Çoktar, Canlı, Sağır
2	Serkencük(Serpencik)	Mercan, İmam	17	Güllice	Kul(2), Çiftçibaşı, Kel, İmam
3	Çöket	Kör, Yetim	18	Yenice	Canikli, Bacaksız, Kadioğlu, Hizmetkâr, Kuruçaylı
4	Akviran	Kör, Madik, Tenten, Kerebedli, Hacı	19	İmaret	İmam (2), Çolak, Esber, Çoban, Deli
5	Hayır Bey(Kayır Bey)	İmam-ı Karye, Matmat (2), Yetim (4), Tavukcu, Kırıcı, Deli (1), Çoban, Karagülle, Danabaşı, Kurd, Kara	20	Mehmadik	-
6	Damlaluca	Gök, Ayna, İmam (1), Kümbet, Köylü, Gök Sülük, Türkmen, Deli	21	Kızıldere	-
7	Apa	Kudana, Kacar, Kara (2), Karaca, Gögeş, Kalanlı, Çolak, Kelkidi, Karslı, Çoban	22	Şehristan	Ayvacı
8	Tatlıcık	Deli, Kâhya, Yetim (3), Mısırlı, Kethüda, Kekeç, Bozdeli, Taşbaşı	23	Kil Hıdirek(Kel Hadik)	Hacı, Tekyenişin, Bedrenusu, Keşi
9	Latif Hanı(Aparı)	Yetim, Tebadan, Keleş, Hacı (4), Kara (2), Karakız, Molla (2), Hatib-i Karye	24	İncekaya	Kürt, Bodur, Tekyenişin (1), Arnebud, Tilki, Hacı, Erzurumlu
10	Körmed	Kel (1), İmam-ı Karye, Hatib-ı Karye, Gürcü, İmam	25	Hadşe Fenik	Çavuş (2), Arapkirli, Yetim, Köse
11	Atma/Ate	Sofi, Taş, Garib, Papar, Dibacioğlu, Topal, Deli, Süpürgeci, Dalkıran	26	Midilic	Güleymir, Değirmenci, Adabaşı
12	Kara Kömlek	Serçeli (2), Kırca, Kürt, Dibacı	27	Eymirhan	Kethüda, İmam, Türkmen, Tüfenkçi, Hekimhanlı, Zari
13	Abdeken	Yetim (1), Sarıyerli, Darendeli	28	Tervesi	Çandırılı, İmam (2), Molla, Derbeder (2), Tuzlacı, Bacanaksız, Kara, Kömürcü
14	Hoca Bey Kebir	Boran, Kırıklı, Hallac, Hacı, Gedikli, Lük	29	Cerhin	Ayan, Kaba, Kara (2), Naçar (2), Eleş, Kör, Ahışhavi, Köse, İmam-ı karye

30	Kalendir	Karaca, Kürt, İmam (3), Canikli, Boğazkesenli			
31	Kızılca Kışla	Cellad, Hacı, Gerek, Ters, Çiriş, Yetim, Hizmetkâr, Çoban	44	Seyfan	Odabaşı, Dede Bey (2), Kethüda (3), Kör (5), Kel, Tatar (2), Tiryaki, Çavuş, Celebend, Küflü, İnce, Zaim, Ağca, Hacı, Yertim, Sarı, Kurd, Dede, Tekyenişin, Hizmetkâr (2), Lük, Boğazkesen, Afşar, Urfa
32	Gerne	Yetim, Maymak, Kartal(2)	45	Hacı Mirza	Molla, Kethüda, İmam, Köse (2), Zobo, İmam-ı Karye
33	Taht-ı Kemend	Kıllı, Cerib (2), Kışlakçı, Yetim, Mendollü Aşiretinden, Rişvan Aşiretinden	46	Karacaşar	Kara Dede, Yetim, Kuruçay (2), Avane, Çoban
34	Kara Öyük(Karayük)	Hacı (4), Gözü Oyuk, Kürt (3), Tekeli, Kelleci, Bodur, Kızır, Şişman, Sofi, Laz, Duvarcı, Yetim, Kel, Mamogalı, Çoban	47	Beştepe	Tenzil (2), İmam-ı Karye, Hacı, Köse, Yetim, Kızır
35	Yavi	Çamkert (3), Topa (2), Deli, Vanlı, Binyad, İmam-ı Karye	48	Gulam	Arab, Hacı, Kuruçay, Kara (2), Tuzcu, Odabaşı, Deleş
36	Boğazkesen	Çavuş (3), Kör, Tatar (2), Urfa, Firuzeli (2), Kadı, Türkmen, Boğazkesenli	49	Kul Yusuf	Çakır, İmam (2), Deli (2), Köse, Kör (2), Hizmetkâr, Tiryaki, Tekyenişin
37	Mamoğa	Yetim (2), Ciran, Karakaş, Kel, Topal (2) Kara, Kerimvirdi (2), Battal, Kara, Gülhedikli, Kethüda, Kara Yüklü Teki, Hizmetkâr	50	Kesrek	Kel, Can Hatun, Tokmak, Köse, Akdağlı, Delice, Kara
38	Şahdeg(Dipi Viran)	Kul, Hacı, Kaçan, Kör, Ahi, Ağca, Tekyenişin	51	Kara Piraf	-
39	Acı Pınar(Seyfan)	Torem, Solak, Yetim, Tatar, Tebli, Kürt, Kaban, Deli Aşık, Hacı, Paşa, Terib, Battal	52	Yeni	Koca (2)
40	Hoşkadem	Çil, Kör	53	Koz Ağacı	Zapir
41	Yassıcebil	Sipah, Yetim (5), Hizmetkâr, Kör (2), Kürt, Çolak	54	Callo (Celalli)	Yörük (2), Çağlağan, Sofi, Topal (3), Çamcı, Zapir (2), Abaza, Çerçi, Koca, Danacı, Korucu, Sert, Cebeci, Kızır, Tüysüz, Epsili (2), Rumelili
42	Budaklı	Tüfenkci	55	Kızıl Viran(Kızılca)	Kul, Kürt, Boz, Kara, Derviş, Akçagöz,
43	Mescidli	Badacı, İmam-ı Karye, Molla, Küçük, Sipah, Çoban (2)	56	Acıpiga(Ağva)	Deli (4), Kara (2), Molla (2), Canikli, İmam, Hizmetkâr
57	Gölcek(Gülcek)	Hacı, Cundar, Aşık, Karakeşe, Cünedar (2), Gülce, Yetim	66	Koçhisar	İmam (2), Hafız, Ağcık, Karavasarlı, Aşık, Korküllü, Tüfenkçi, Kahveci, Hizmetkâr, Torun, Çoban (5), Danacı, Budak (2), Milaslı, Hamal (5), Çıplak, Kızır, Köse, Öküz, Molla, Deli, Sekban, Kel, Kınık, Soğancı, Dellal, Çokdar (2), Tohum, Kör, Çorbacı, Çavuş, Kebapçı, Palaz, Bozoklu
58	Akbigar	Kethüda (4), Koca, İmam (3), Topal, Yüce (3), Yertim, Kel (2), Habcı, Dolamcı, Çalgır, Yeni Köylü Atyemez, Yeni Köylü Kedielli, Yeni Köylü Laz, Deli, Yalıncaklı	67	Gökdin	Kürt (2), Çavuş (2), Cürti, Hamal (2), Paşa (2), Değirmen, Sarık, Hizmetkâr, Tekyenişin
59	Tuzhisar	Gözübüyük	68	Emre Divani	Zor, Bal, Erzuman, Köse, Tokmak, Tütüncü, Yetim,

60	Tavşanlı (Tavşancık)	Şatır (4), Deli, Çavuş, Yetim (2), Laz (2), Hızarcı, Çalkazan (4), Çakır, Çüret, Çoban	69	Eymir	Çavuş, Burkucu, Hamal (4), Kara, Molla, Çoban, Abaza, Çakır, Hizmetkâr
61	Kemir	Deli, Kethüda, Kara Gözcü, Sancaktar, Topcu, Çaban (4), Topal	70	Sofiler	Çavuş (2), Karakoç (4), Oruç, Hamal, Çoban, Kura, İmam
62	Çemenyenicesi	Derviş, Yetim (2), Oğnuyedli, Ciran, Hacı, Sivasi, Tacir	71	Kınık-ı Sağır	Erzuman, Köse, Solak, Yağan, Timurcu, Sofi
63	Yeni(Acıpigar)	Kethüda, Kel, Kürt (2), Yetim, Çoban, Sivasi, Hizmetkâr	72	Başbüyük	Kıyılı (2), Abaza (2), Karagöz, Hebul (2), Çoban (3), Çil, Köse, Mucur, Kör, Kara, Molla
64	Tüberga	Molla (5), Hacı, Sancaktar, Cemlevek, Burkucu (2), Ayvaz, Solak, Derbendli (2), İmam, Serçe, Derviş (2), Dede, Kethüda, Şeyh, Yavaş, Hizmetkâr, Sipah,	73	Karlı	Kara (2), Hacı (2), Çaban, Kösekci, Zobo, Hamal, Kel, Köse (2), Kayıkçı, Kâhya (3), Esmer, Dellal, Bıçakçı, Sarı, Telekci, Tercina, Çolak (2), Kayıkçı, Keleş, Kelha, Molla, Çüret, İmam, Çerçi, Hizmetkâr, Tımarcı
65	Yarhisar	Köşelikli, Mola, Kuru, Derviş, Kara(4), Müezzın (2), Çoban (3), Kacar, Kişi (2), Dökseli, Deli (2), Cüce, Berber, Gümüşlü, Hizmetkâr (2), Kürt (3), Memek, Sağır, Topal, Ognuyedli	74	Tuna /Toke	Suci, Danışmend, Tırmıkçı, Çoban, Çanak
75	Ariz	Hamal (5), Keçeli, Sofi, Hizmetkâr, Kara, Çoban, Bakkal, Tözeklülü, Kaydo, Kamenci, Ördek, Kırdı, Köle	82	Sahdi	Kızır, İslam (2), Köse, İmam, Kepekci, Balcı, Hamal, Kayıkçı, Tepe
76	Evrakil/ Orakil	Kantimur, Kayıkçı, İmam, Gezbe, Dağlı, Çoban (2), Çorlu, Çakır, Alaş (2), Âşık (2), Hamal, Surlu, Cürco, Yanaşma (3), Molla, Yetim,	83	Bey Pınarı	Bacak (2), Kürt, Şaşı, Basdil, Kara, Sarmısık (2), Miril (2), Çaylak (2), Çoban(2), Kör, Findik, Köse, Dede, Kızır, Şalgam, Duvves, Hacı, Kızır, Sancaktar, İskender, Bengese (2), Sarı (2), Gebeş, Çulha, Kurtalan, Eskiçi, Cirane, Şaşı, Çirak, Koşmakçı
77	İnce Kına(Kilise)	Topuz, Hamal (4), Koyun, Kara (3), Çavuş, Çakır, Kürt	84	Kızılca Keşi(Savcun)	Kürt (2),Yalman, Kara, Deli, Gülde
78	Horhon	Kürt, Sofi (3), Hamal (12), Molla, Hatib-i karye, Kethüda (2), Ecdid (3), Şehirli, Kara (2), Hamam Hademesi, Keş, Hizmetkâr (4), İmam-ı Karye, Hacı, Dellal, Kabaklı, İmam, Kınık, Ağa, Malatya, Baba Tutmaz, Koç, Sema, Yetim, Toledor, Deli, Yanaşma, Mıh, Çoban, Kamçı, Yanaşma, Göreleli	85	Büyük Oyuk	Bayat, Yerim, Delice, Kaymakçı, Kel, Karşılı (2), Gülde, Azab, Kılıc
79	Begdilli	Güden, Erzuman, Senedci, Tozkoparan, Devenci, Karabaş, Demürcü, Hizmetkâr, Tebadan,	86	Törnük	Cacık, Sülük, Köse
80	Karabalçık	Kara, İmam-ı Karye, Yarım, Kel (4), Gani, Hamal, Çakır, Sarı (4), Topal, Kırdı, Pir, Cedle, Köstan, Merkebcı (3), Gedik (3), Cendal, Koca, Kulak, Karabık, Hizmetkâr (2), Çil, Topal, Selam, Kavlak, Kapdan, Bahar, Kör, Çemke, Molla, Yetim, Kanber, Koza, Develioğlu, Buruk	87	Karaca Viran	Çörekli (2), Bozoklu, Mahşer, Karlılı, Çüret (2), Yetim, Karşılı, Çoban
81	Düğerli(Düğer)	Cennet (2), Torama (2), Esber (6), Tebadan, Hamal (15), Kara	88	Emrudlu	Deleş, Ceddinden, İmam, Karamancı, Karakaş, Tahmas

		(2), Çokdar (29), Çil, Dayama, Miriz, Tatar, Kürt (2), Kel (2), Çakır, Tayırtac, Amasyalı, Kör (2), Hizmetkâr, İmam, Köstekci, Tacik, Yatalak, Kuru, İmam-i Karye,			
89	Pegaric	Ağa, Gulama Zenci, Hacı (2), Kürt, Koca (3), Laz, Yetim (2), Topal, Kel, Sofi, Çavuş			
90	Hınzar	Köse			

Ek: 4 Muhtarlar

	Karye Adı	Muhtar-1 Evvel	Muhtar-1 Sani				
1	Şenkürek	Muhtar-1 evvel Hasan bin Ömer	Muhtar-1 sani Ali bin Hüseyin	13	Abdeken	Muhtar-1 karye Ahmed bin Ömer	
2	Serkencük(Serpencik)	-	-	14	Hoca Bey Kebir	Muhtar-1 evvel Mustafa bin Hüseyin	Muhtar-1 sani Hasan bin Mehmed
3	Çöket	-	-	15	Himmet Fakih	Muhtar-1 evvel Hacı Mustafa bin Mehmed	Muhtar-1 sani Mehmed bin Osman
4	Akviran	-	-	16	Kara Bigar	Muhtar-1 evvel Hüseyin bin Feyzullah	-
5	Hayır Bey(Kayır Bey)	Muhtar-1 evvel Hamza bin Halil		17	Güllice	Muhtar-1 evvel Davut bin Halil	Muhtar-1 sani Halil bin Laz Ali
6	Damlaluca	Muhtar-1 evvel İbrahim bin Veliyüddin		18	Yenice	Muhtar-1 karye İbrahim bin Halil	
7	Apa	Muhtar-1 evvel Osman bin Mahmud	Muhtar-1 sani Ali bin Mustafa	19	İmaret	Muhtar-1 evvel Bekir bin Mehmed	Muhtar-1 sani Osman bin Ahmed
8	Tatlıcık	Muhtar-1 evvel Abdullah bin Veli	Muhtar-1 sani Halil bin Abdulkadir	20	Mehmadik	-	-
9	Latif Hanı(Apardi)	Muhtar-1 evvel Mehmed bin Mehmed	Muhtar-1 sani Osman bin Mehmed	21	Kızıldere	-	-
10	Körmed	Muhtar-1 evvel Ömer bin Osman	Muhtar-1 sani Mehmed bin Musli	22	Şehristan	Muhtar-1 karye İbrahim bin Topal Hasan	
11	Atma/Ate	Muhtar-1 evvel Osman bin Feyzullah	Muhtar-1 sani Osman bin Mehmed	23	Kil Hıdirek(Kel Hadik)	Muhtar-1 evvel Hasan bin Veli	Muhtar-1 sani Ömer bin Kara Mustafa
12	Kara Gömlek	Muhtar-1 evvel Ahmed bin Abdulkadir	Muhtar-1 sani Ömer bin Süleyman	24	İncekaya	Muhtar-1 evvel İsmail bin Resul	Muhtar-1 sani Hüseyin

25	Hodşafenk	Muhtar-1 evvel Ömer bin Ahmed		36	Boğazkesen	Muhtar-1 evvel Ali bin Mehmed	Muhtar-1 sani Mustafa bin Ahmed
26	Midilic	Muhtar-1 evvel Receb bin Mehmed	Muhtar-1 sani İbrahim bin Sadık	37	Mamuğa	Muhtar-1 evvel Ali bin Hasan	Muhtar-1 sani Veli bin kel Halil
27	Eymirhan	Muhtar-1 evvel Abdullah bin Hüseyin	Muhtar-1 sani Hüseyin bin Mehmed	38	Şahdeg(Dipi Viran)	Muhtar-1 evvel Ömer bin Abdullah	Muhtar-1 sani Süleyman
28	Tervesi	Muhtar-1 evvel Osman bin Hali	Muhtar-1 sani Hüseyin bin Molla Mehmed	39	Acı Pınar(Seyfan)	Muhtar-1 evvel Hüseyin bin Mehmed	Muhtar-1 sani Ahmed bin Osman
29	Cerhin	Muhtar-1 evvel Hasan bin Hüseyin	Muhtar-1 sani Receb bin Abdullah	40	Hoşkadem	-	-
30	Kalendir	Muhtar-1 evvel Feyzullah bin Abbas		41	Yassıcebil	Muhtar-1 evvel Halil bin Mehmed	Muhtar-1 sani Ömer bin Mahmud
31	Kızılca Kışla	Muhtar-1 evvel Hüseyin bin Mustafa	Muhtar-1 sani Mehmed bin Deli Osman	42	Budaklı	Muhtar-1 evvel Ömer bin Ali	
32	Gerne	Muhtar-1 evvel Bekir bin Hasan	Muhtar-1 sani İbrahim bin Mehmed	43	Mescidli	-	-
33	Taht-1 Kemend	Muhtar-1 evvel Osman bin Osman	Muhtar-1 sani Mehmed bin Halil	44	Seyfan	Muhtar-1 evvel Hasan bin Hüseyin	Muhtar-1 sani Ali bin Musa
34	Kara Öyük(Karayük)	Muhtar-1 evvel Receb bin Ebubekir	Muhtar-1 Sani Süleyman bin Ömer	45	Hacı Mirza	Muhtar-1 evvel Ali bin Mehmed	Muhtar-1 sani Ahmed bin Hasan
35	Yavi	Muhtar-1 evvel İsmail bin Topal Ali	Muhtar-1 sani Mustafa bin Nasuh	46	Karacaşar	Muhtar-1 evvel Halil bin Ömer	Muhtar-1 sani Süleyman bin Abdurrahman

47	Beştepe	Muhtar-1 evvel Ali bin Osman	-	61	Kemisi	Muhtar-1 evvel Recep	Muhtar-1 sani Halil bin Hasan
48	Gulam	Muhtar-1 evvel Hanefi bin Mustafa	Muhtar-1 sani Hasan	62	Çemenyenicesi	Muhtar-1 evvel Mehmed bin Hasan	-
49	Kul Yusuf	Muhtar-1 evvel İbrahim	Muhtar-1 sani Mahmud bin Ali	63	Yeni(Acı Pınar)	Muhtar-1 karye Hüseyin bin Hasan	-
50	Kesrek	Muhtar-1 karye Mustafa bin Cum'a	-	64	Tüberga	Muhtar-1 evvel Mehmed Seyyid bin Mustafa	Muhtar-1 sani Mehmed bin Halil
51	Kara Piraf	Muhtar-1 karye İsmail bin Veli	-	65	Yarhisar	Muhtar-1 evvel Veliyüddin bin Mehmed	Muhtar-1 sani Cemal bin Hasan

52	Yeni	Muhtar-1 karye Abduselam bin Mustafa	-	66	Koçhisar	Muhtar-1 evvel Osman bin Hüseyin	Muhtar-1 sani Osman bin Mehmed
53	Koz Ağacı	-	-	67	Gökdin	Muhtar-1 evvel Mehmed bin Ahmed	Muhtar-1 sani Ömer bin Ömer
54	Callo (Celalli)	Muhtar-1 evvel İbrahim	-	68	Emre Divani	Muhtar-1 evvel Hasan bin Ali	Muhtar-1 sani Hasan bin Halil
55	Kızıl Viran (Kızılca)	-	-	69	Eymir	Muhtar-1 evvel Abdullah bin Yusuf	Muhtar-1 sani Mustafa
56	Acıpigar (Ağva)	Muhtar-1 evvel Ömer bin Ahmed	Muhtar-1 sani Mehmed bin Ahmed	70	Sofiler	Muhtar-1 evvel Ali bin Osman	-
57	Gölcek (Gülcek)	Muhtar-1 karye Ömer bin Kılasi Halil		71	Kınık-1 Sağır	Muhtar-1 evvel Süleyman bin Veli	-
58	Akbigar	Muhtar-1 evvel Eyüp bin Halil	Muhtar-1 sani Halil bin Ali	72	Başbüyük	Muhtar-1 evvel Halil bin Osman	Muhtar-1 sani Kasım bin Ahmed
59	Tuzhisar	-	-	73	Karlı	Muhtar-1 evvel Hasan bin Mustafa	Muhtar-1 sani Ahmed bin Halil
60	Tavşanlı(Tavşancık)	Muhtar-1 evvel Hüseyin bin Ömer	Muhtar-1 sani Mehmed bin Abdurrahman	74	Tuna /Toke	Muhtar-1 evvel Ali bin Mustafa	-
75	Ariz	Muhtar-1 evvel Ebubekir bin Veli	Muhtar-1 sani Bekir bin Ömer	84	Kızılca Keşi(Savcun)	Muhtar-1 evvel Hüseyin	Muhtar-1 sani Bekir bin Mehmed
76	Evrakil/ Orakil	Muhtar-1 evvel Mehmed bin Hüseyin	-	85	Büyük Oyuk	Muhtar Mustafa bin İbrahim	
77	İnce Kına(Kilise)	Muhtar-1 evvel Hasan bin Mustafa	Muhtar-1 sani İbrahim bin Mustafa	86	Törnük	Muhtar-1 Karye İbrahim bin Ali	
78	Horhon	Muhtar-1 evvel Mehmed bin Ömer	Muhtar-1 sani Hasan bin Osman	87	Karaca Viran	-	-
79	Begdilli	Muhtar-1 Karye Ali bin Hüseyin	-	88	Emrudlu	Muhtar-1 evvel Veli bin Süleyman	
80	Karabalçık	Muhtar-1 evvel Ali bin Hüseyin	Muhtar-1 sani Osman bin Mehmed	89	Pegaric	Muhtar-1 evvel Musa bin Hacı Ömer	-
81	Düğerli (Döğer)	Muhtar-1 evvel Ahmed bin Mehmed	Muhtar-1 sani İsmail bin Osman	90	Hınzar		-

82	Sahdi	Muhtar-1 evvel Ali bin Yusuf	Muhtar-1 sani Ali bin Hüseyin				
83	Bey Pınarı	Muhtar-1 evvel Kasım bin Hasan	Muhtar-1 sani Osman bin Mehmed				

Ek5: Halkın İcra Ettiği Meslekler

	Meslek	Adet			
1	Çiftçi	1,094	16	Çorbacı	1
2	Hamal	59	17	Kömürcü	1
3	Çoban	44	18	Tüfenkçi	1
4	Dellal	4	19	Soğancı	1
5	Kayıkçı	3	20	Dolmacı	1
6	Burkucu	3	21	Habcı	1
7	Değirmenci	2	22	Süpürgeci	1
8	Kaymakçı	2	23	Kelleci	1
9	Kâhya	2	24	Tuzcu	1
10	Hızarcı	2	25	Tırmıkçı	1
11	Danacı	2	26	Duvarcı	1
12	Telekci	1	27	Hamam Hademesi	1
13	Bıçakçı	1	28	Hamam Yanaşması	1
14	Tütüncü	1			
15	Kebapçı	1			

EXTENDED SUMMARY

The history of Hafik district dates back to 2000 BC. In ancient times, a settlement by people in Hafik, the first settlement near the northern shore of Lake Hafik Pilir Höyük. The research related to the field was conducted by the Department of Anthropology of the Faculty of Language, History and Geography of Ankara University between 1944-1945. The research related to the field was conducted by the Department of Anthropology of the Faculty of Language, History and Geography of Ankara University between 1944-1945. Since the arrival of the Turks in Anatolia, the region was dominated by many Turkish states such as Danişmentliler, Anatolian Seljuk, Eretna, Kadı Burhanettin and Ottoman Empire.

Hafik accident caused the struggles between Sultan Yıldırım Bayezid and Timur for a period, with the defeat of Sultan Yıldırım Bayezid as a result of these struggles, the region remained under Akkoyunlu rule for a while. Sultan II. During the reign of Mehmed, the Ottoman-Akkoyunlu struggles are observed.

Sultan II. Mehmed stopped by Sivas on his way to Otlukbeli Expedition and reviewed the preparations for war here and moved to Erzincan. As a result of the war, the danger of Akkoyunlu in the region was ended and the region remained strictly within the Ottoman borders. Sultan II. During the Bayezid period, Hafik accident, as in many parts of Anatolia, was the scene of Shia propaganda. Yavuz Sultan Selim, who came to the Ottoman throne in 1512, realized this threat and went to Iran Expedition.

Yavuz Sultan Selim, who went to Çaldıran expedition, first stopped by Konya and visited Mevlana Holiness, then he went to Sivas. Yavuz Sultan Selim, who was staying with his army in the place which is about 5 km west of Sivas, which is now known as Tents Pothole, took war order here. Suleiman the Magnificent came to Sivas twice. The first one was on its way to Tabriz in 1534 and the second was in 1548 during the second Iran campaign.

Sultan IV. On his way to Revan Expedition in Murad, he stopped by Sivas and stayed here for two weeks and saw the preparations for war; In Revan, he practiced his war strategies against the enemy.

Hafik, which was a sub-district of Sivas province until 1873, Hafik, which was a sub-district of Sivas province until 1873. Hafik became a district under the name of Koçhisar in 1873, and in 1926 it was renamed Hafik again. Hafik is still located on Sivas-Erzincan E-88 highway in Sivas. It is a district with many civilizations, lakes and forested areas and natural richness, with a tourism potential.

ⁱ Bu makale, Muhammed Köse'nin danışmanlığında Ceyda Savaş'ın tamamlamış olduğu "2321 Numaralı Hafik Kazası Müslim Nüfus Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.